

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ІВАНА ФРАНКА
РАДА МОЛОДИХ ВЧЕНИХ
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
DROHOBYCH IVAN FRANKO STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY
YOUNG SCIENTISTS COUNCIL

ISSN 2308-4855 (Print)
ISSN 2308-4863 (Online)

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ
ГУМАНІТАРНИХ НАУК:**
**Міжвузівський збірник наукових праць молодих
вчених Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка**

**HUMANITIES SCIENCE
CURRENT ISSUES:**
**Interuniversity collection of Drohobych
Ivan Franko State Pedagogical University
Young Scientists Research Papers**

**ВИПУСК 13
ISSUE 13**

**Дрогобич, 2015
Drohobych, 2015**

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(протокол № 6 від 20 травня 2015 року)*

Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / [редактори-упорядники В. Льницький, А. Душний, І. Зимомря]. – Дрогобич : Посвіт, 2015. – Вип. 13. – 308 с.

Видання розраховане на тих, хто цікавиться питаннями розвитку педагогіки вищої школи, а також історії, філології, мистецтвознавства.

Головний редактор

Пантюк М.П. – д.пед.н., проф.

Заступники головного редактора

Льницький В.І. – к.і.н., доц. (співредактор);

Душний А.І. – к.пед.н., доц., чл.-кор. МАНПО (співредактор);

Зимомря І.М. – д.філол.н., проф. (співредактор).

Редакційна колегія:

Бермес І.Л. – д.мист., проф.; **Бистрова О.О.** – д.філол.н., проф.; **Борщевич В.Т.** – д.і.н.; **Вагнер Марек** – д.габіл. з іст., проф. (Польща); **Грибок Н.М.** – к.пед.н., доц.; **Давидов М.А.** – д.мист., проф., акад. МАІ, засл. діяч мист. Укр.; **Дмитрів І.І.** – к.філол.н., доц. (відп. секретар); **Добрянський І.А.** – д.пед.н., проф.; **Жигайло О.О.** – к.психол.н., доц.; **Зимомря М.І.** – д.філол.н., проф.; **Іванишин П.В.** – д.філол.н., проф.; **Імхавіцький М.Й.** – д.мист., проф., засл. діяч мист. РФ (Росія); **Квас О.В.** – д.пед.н., проф.; **Кемінь В.П.** – д.пед.н., проф.; **Кириновська Л.О.** – д.мист., проф., засл. діяч мист. Укр.; **Козаренко О.В.** – д.мист., проф., засл. діяч мист. Укр.; **Козир А.В.** – д.пед.н., проф.; **Литвин М.Р.** – д.і.н., проф.; **Медведик Ю.Є.** – д.мист., проф.; **Москалень В.П.** – д.психол.н., проф.; **Новаківська Катажина** – д.габіл. з філол. (Польща); **Оршанський Л.В.** – д.пед.н., проф.; **Палінчак М.М.** – д.політ.н., проф.; **Петречко О.М.** – д.і.н., проф.; **Сабат Г.П.** – д.філол.н., проф.; **Савчин М.В.** – д.психол.н., проф.; **Сейко Н.А.** – д.пед.н., проф.; **Сеник Л.Т.** – д.філол.н., проф.; **Сергійчук В.І.** – д.і.н., проф.; **Ситник О.М.** – д.і.н., доц.; **Сташевська І.О.** – д.пед.н., проф., акад. МАНПО; **Сташевський А.А.** – д.мист., проф., акад. МАІ, засл. діяч мист. Укр.; **Стеменик Анджей** – д.габіл. з іст., проф. (Польща); **Тельвак В.В.** – д.і.н., проф.; **Футала В.П.** – д.і.н., проф.; **Циховська Е.Д.** – д.філол.н., проф.

Рецензенти:

Астаф'єв О.Г. – д.філол.н., проф. каф. теорії літ., компаратив. і літ. тв. ІФ КНУ ім. Т. Шевченка.

Паладка Г.М. – д.пед.н., проф. каф. ф-но вик. та худ. культ. ІМ НПУ ім. М. Драгоманова.

Патріляк І.К. – д.і.н., проф. каф. новіт. іст. України, декан іст. фак. КНУ ім. Т. Шевченка.

Скотна Н.В. – д.філос.н., проф., зав. каф. практ. психол., ректор ДДПУ ім. І. Франка.

Відповідно до ліцензійного договору № 180-03/2014 від 27.03.2014 р. збірник «Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка» включений до міжнародної науково-метричної бази РІНЦ (Російський індекс наукового цитування). http://elibrary.ru/title_about.asp?id=50651

Збірник індексується в міжнародних базах даних: Polish Scholarly Bibliography, Info Base Index, Research Bible, Open Academic Journals Index, Scientific Indexing Services, Inno Space, Cite Factor

Статті збірника привірюються до публікації у виданнях України, які включені до міжнародних науково-метричних баз відповідно до вимог наказу МОН України від 17 жовтня 2012 р. № 1112 (зі змінами, внесеними наказом МОН України від 03.12.2012 р. № 1380).

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації «Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка» Серія КВ № 19906-9706Р від 14.05.2013 р.

Усі електронні версії статей збірника оприлюднюються на офіційному сайті видання <http://youngestscientists.bl.ee/AQGS?/AQGS>

Редакційна колегія не обов'язково поділяє позицію, висловлену авторами у статтях, та не несе відповідальності за достовірність наведених даних та посилань.

Засновник і видавець – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, співзасновники Льницький В.І., Душний А.І., Зимомря І.М.

Адреса редакції: Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Львівська обл., 82100. тел.: (03244) 1-04-74, факс: (03244) 3-81-11, e-mail: vilnickiy@gmail.com

Recommended for publication
by Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Academic Council
(protocol № 6 from May 20, 2015)

Humanities science current issues: Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers / [editors-compilers V. Ilnyziy, A. Dushniy, I. Zymomyra]. – Drohobych : Posvit, 2015. – Issue 13. – 308 s.

The publication is intended for those who is interested in the High School Pedagogics and history, philology, art development.

Chief editor:

M. Pantjuk – Doctor of Education, Professor.

Deputy Editors:

V. Ilnyziy – Ph.D. in History, Associate Professor (co-editor);

A. Dushniy – Ph.D. in Education, Associate Professor, EISA Corresponding Member (co-editor);

I. Zymomyra – Doctor of Philology, Professor (co-editor).

Editorial board:

I. Bermes – Doctor of Arts, Professor, **V. Borshchevych** – Doctor of History; **M. Wagner** – Dr. habil. in History, Professor (Poland); **N. Grybok** – Ph.D. in Education, Associate Professor; **M. Davydov** – Doctor of Arts, Professor, Academician of IIA, Honored Artist of Ukraine; **I. Dmytriv** – Ph.D. In Philology, Associate Professor (exec. Secretary); **I. Dobryanskyj** – Doctor of Education, Professor; **O. Zhyhaylo** – Ph.D. In Psychology, Associate Professor; **M. Zymomyra** – Doctor of Philology, Professor; **P. Ivanyshyn** – Doctor of Philology, Professor; **M. Imhanizkiy** – Doctor of Arts, Professor, Honored Artist of the Russian Federation (Russia); **O. Kvas** – Doctor of Education, Professor; **V. Kemin** – Doctor of Education, Professor; **L. Kyjanovska** – Doctor of Arts, Professor, Honored Artist of Ukraine; **O. Kozarenko** – Doctor of Arts, Professor, Honored Artist of Ukraine; **A. Kozyr** – Doctor of Education, Professor; **M. Lytvyn** – Doctor of History, Professor; **J. Medvedyk** – Doctor of Arts, Professor; **V. Moskaletz** – Doctor of Psychology, Professor; **K. Nowakowska** – Dr. habil. in Philology (Poland); **L. Orshanskyj** – Doctor of Education, Professor; **M. Palinchak** – Doctor of Political Sciences, Professor; **O. Petrechko** – Doctor of History, Professor; **H. Sabat** – Doctor of Philology, Professor; **M. Savchyn** – Doctor of Psychology, Professor; **N. Sejko** – Doctor of Education, Professor; **L. Senyk** – Doctor of Philology, Professor; **V. Serhijchuk** – Doctor of History, Professor; **O. Sytnyk** – Doctor of History, Associate Professor; **I. Stashevska** – Doctor of Education, Professor, Academician EISA; **A. Stashevskiy** – Doctor of Arts, Professor, Academician of IIA, Honored Artist of Ukraine; **A. Stempnik** – Dr. habil. in History, Professor (Poland); **V. Telvak** – Doctor of History, Professor; **V. Futala** – Doctor of History, Professor; **E. Tsyhovska** – Doctor of Philology, Professor.

Reviewers:

O. Astafjev – Doctor of Philology, Professor of Literature Theory, Comparative Literature and Literary Work Department of Philology Institute Kyiv National Taras Shevchenko University.

H. Padalka – Doctor of Education, Professor of piano performance and artistic culture Department of Art Institute National Pedagogical Dragomanov University.

I. Patryljak – Doctor of History, Professor of Ukraine Modern History Department, the Dean of History Faculty Kyiv National Taras Shevchenko University.

N. Skotna – Doctor of Philosophy, Professor, Head of Applied Psychology Department, rector of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.

Under the license agreement No 180-03/2014 from 27.03.2014 the collection «Humanities science current issues: Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists scientific papers» is included in the international scientific metric bases RSCI (Russian scientific citation index) http://elibrary.ru/title_about.asp?id=50651

The articles are equal to publications in Ukraine journals included in international scientific metric databases accordance with the MES of Ukraine order from 17 november 2012 p. No 1112 (amended by the MES of Ukraine order from 03.12.2012 No 1380).

Print media registration certificate «Humanities science current issues: Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers» series KV № 19906-9706P from 14.05.2013

All electronic versions of articles in collection are available on the official website edition
<http://youngestscientists.bl.ee/AQGS/?/AQGS>

Editorial board do not necessarily reflect the position expressed by the authors of articles, and is not responsible for the accuracy of these data and references.

Founder and Publisher – Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University,
co-founders V. Ilnyziy, A. Dushniy, I. Zymomyra.

**Editorial address: Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Ivana Franka str., 24,
Drohobych, Lviv region, 82100. tel.: (03244) 1-04-74, fax: (03244) 3-81-11, e-mail: vilnickiy@gmail.com**

© Drohobych State Ivan Franko Pedagogical University, 2015
© V. Ilnyziy, A. Dushniy, I. Zymomyra, 2015

*Рекомендовано к печати Ученым советом
Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко
(протокол № 6 от 20 мая 2015)*

Актуальные вопросы гуманитарных наук: межвузовский сборник научных трудов молодых ученых Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко / [редакторы-составители В. Ильницький, А. Душний, И. Зимомяра]. – Дрогобыч : Посвіт, 2015. – Вып. 13. – 308 с.

Издание рассчитано на тех, кто интересуется вопросами развития педагогики высшей школы, а также истории, филологии, искусствознания.

Главный редактор:

Пантюк Н.П. – д.п.н., проф.

Заместители главного редактора:

Ильницький В.И. – к.и.н., доц. (соредактор);

Душний А.И. – к.п.н., доц., чл.-корр. МАНПО (соредактор);

Зимомяра И.Н. – д.филол.н., проф. (соредактор).

Редакционная коллегия:

Бермес И.Л. – д.иск., проф.; **Боршевич В.Т.** – д.и.н.; **Вагнер Марек** – д.габил. с ист., проф. (Польша); **Грибок Н.Н.** – к.пед.н., доц.; **Давыдов Н.А.** – д.иск., проф., акад. МАИ, засл. деятель иск. Укр.; **Дмытрев И.И.** – к.филол.н., доц. (отв. секретарь); **Добрянский И.А.** – д.пед.н., проф.; **Жыгайло О.Е.** – к.псх.н., доц.; **Зимомяра Н.И.** – д.филол.н., проф.; **Иваньшин П.В.** – д.филол.н., проф.; **Имханецкий М.И.** – д.иск., проф., засл. деятель иск. РФ (Россия); **Квас Е.В.** – д.пед.н., проф.; **Кеминь В.П.** – д.пед.н., проф.; **Князевская Л.А.** – д.иск., зроф., засл. деятель иск. Укр.; **Козаренко А.В.** – д.иск., проф., засл. деятель иск. Укр.; **Козырь А.В.** – д.пед.н., проф.; **Литвин М.Р.** – д.и.н., проф.; **Медведьк Ю.Е.** – д.иск., проф.; **Москалец В.П.** – д.псх.н., проф.; **Новакowska Катажина** – д.габил. с филол. (Польша); **Оршанский Л.В.** – д.пед.н., проф.; **Палинчак Н.М.** – д.пол.н., проф.; **Петречко А.Н.** – д.и.н., проф.; **Сабат Г.П.** – д.филол.н., проф.; **Савчин М.В.** – д.псх.н., проф.; **Сейко Н.А.** – д.п.н., проф.; **Сеньк Л.Т.** – д.филол.н., проф.; **Сергийчук В.И.** – д.и.н., проф.; **Сытник О.М.** – д.и.н., доц.; **Сташевская И.О.** – д.п.н., проф., акад. МАНПО; **Сташевский А.Я.** – д.иск., проф., акад. МАИ, засл. деятель иск. Укр.; **Стемпник Анджей** – д.габил. с ист., проф. (Польша); **Тельвак В.В.** – д.и.н., проф.; **Футала В.П.** – д.и.н., проф.; **Циховская Е.Д.** – д.филол.н., проф.

Рецензенты:

Астафьев А.Г. – д.филол.н., проф. каф. теории лит., компаратив. и лит. тв. ИФ КНУ им. Т. Шевченко.

Паладка Г.Н. – д.п.н., проф. каф. ф-но исп. и худ. культ. ИИ НПУ им. Н. Драгоманова.

Патриляк И.К. – д.и.н., проф. каф. новейш. ист. Украина, декан ист. фак. КНУ им. Т. Шевченко.

Скотня Н.В. – д.ф.н., проф., зав. каф. практ. психол., ректор ДГПУ им. И. Франко.

Согласно лицензионному договору № 180-03 / 2014 от 27.03.2014 г. сборник «Актуальные вопросы гуманитарных наук: межвузовский сборник научных трудов молодых ученых Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко» включен в международную научно-метрическую базы РИНЦ (Российский индекс научного цитирования). http://elibrary.ru/title_about.asp?id=50651

Збірник індексується в міжнародних базах даних: Polish Scholarly Bibliography, Info Base Index, Research Bible, Open Academic Journals Index, Scientific Indexing Services, Inno Space, Cite Factor

Статьи сборника приравниваются к публикациям в изданиях Украины, включенных в международных научно-метрических баз в соответствии с требованиями приказа МОН Украины от 17 октября 2012 № 1112 (С изменениями, внесенными приказом МОН Украины от 03.12.2012 г. № 1380).

Свидетельство о государственной регистрации печатного средства массовой информации «Актуальные вопросы гуманитарных наук: межвузовский сборник научных трудов молодых ученых Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко» Серия КВ № 19906-9706Р от 14.05.2013 г.

Все электронные версии статей сборника публикуются на официальном сайте издания <http://youngstscientists.bl.ee/AQGS/?AQGS>

Редакционная коллегия не несет ответственности за достоверность данных и ссылок, приведенных авторами статей.

Основатель и издатель – Дрогобычский государственный педагогический университет имени Ивана Франко, соучредители Ильницький В.И., Душний А.И., Зимомяра И.М.

Адрес редакции: Дрогобычский государственный педагогический университет имени Ивана Франко, ул. Ивана Франко, 24, г. Дрогобыч, обл. Львовская, 82100. тел.: (03244) 1-04-74, факс: (03244) 3-81-11, e-mail: vilnickiy@gmail.com

ІСТОРІЯ

УДК 94(477.83):821.161.2.09(=162.1)

Володимир ГАЛИК,

кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Україна, Дрогобич) galykvol@ukr.net

ПОЛЬСЬКОМОВНІ КОРЕСПОНДЕНЦІЇ З ДРОГОБИЧА ДО ІВАНА ФРАНКА

У статті аналізується маловідома польськомовна кореспонденція до Івана Франка з Дрогобича. На основі її аналізу простежено зв'язки вченого з його дописувачами, проаналізовано сфери двосторонніх відносин та співпраці.

Ключові слова: польська кореспонденція, Дрогобич, І. Франко, І. Дашинський, Ф. Щепанський, А. Валек-Валевський, А. Інлендер, Е. Солецький, зв'язки, відносини.

Лит. 26.

Volodymyr HALYK,

Ph.D in History, Assistant Professor of World History
Department Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Ukraine, Drohobych) galykvol@ukr.net

POLISH-CORRESPONDENCE FROM DROHOBYCH TO IVAN FRANKO

The little-known Polish-correspondence from Drohobych to Ivan Franko is analysed in the article. On this analysis base the scientist's connections with his contributors are traced, the bilateral relations and cooperation scope is analyzed.

Key words: polish correspondence, Drohobych, I. Franko, I. Dashynskiy, F. Schepanskyj, A. Valek-Walewski, A. Inlender, E. Solecki, communication, relationships.

Ref. 26.

Владимир ГАЛЫК,

кандидат исторических наук, доцент кафедры всемирной истории
Дрогобычского государственного педагогического
Университета имени Ивана Франко
(Украина, Дрогобыч) galykvol@ukr.net

ПОЛЬСКОЯЗИЧНЫЕ КОРЕСПОНДЕНЦИИ С ДРОГОБЫЧА К ИВАНУ ФРАНКО

В статье анализируется малоизвестная польскоязычная корреспонденция к Ивану Франку из Дрогобича. На основе ее анализа прослежено связи ученого с его корреспондентами, проанализированы сферы двусторонних отношений и сотрудничества.

Ключевые слова: польская корреспонденция, Дрогобыч, И. Франко, И. Дашинский, Ф. Щепанский, А. Валек-Валевский, А. Инлендер, Е. Солецкий, связи, отношения.

Лит. 26.

Постановка проблеми. Листи до Івана Франка сьогодні посідають чи не перше місце у такій галузі, як франкознавство, адже вони дають змогу дослідникам-франкознавцям заповнити чимало кількості прогалин із життя та багатогранної діяльності вченого. Цікавими у даному контексті є польськомовні кореспонденції з Дрогобича, які адресувалися Іванові Франку із поштової скриньки міста. Збережені листи до вченого дають змогу простежити особливості творчості письменника та слугують джерелом для всебічного вивчення його зв'язків із багатоманітним соціальним складом міста, видами діяльності кореспондентів, невідомими до сьогодні біографічними фактами особистого життя тих чи тих адресантів, які у свій час спілкувалися з вченим та внесли певний штрих у формування його поглядів, переконань тощо.

Аналіз досліджень. Поміж дрогобичан-поляків, які активно переписувалися з Іваном Франком, були такі кореспонденти: освітняни та громадсько-культурні діячі (освітянин Жегота Дашко (Ігнацій Дашинський), власник книгарні Ф. Щепанський, польський драматичний актор Адольф Валек-Валевський); редактори часописів та журналісти (журналіст «Gazety Naddniestrzańskiej» Адольф Інлендер, редактор «Gazety Naddniestrzańskiej» Едмунт Солецький). У контексті скажемо, що вони вже були предметом зацікавлення дослідників епістолярної спадщини Івана Франка [3], зокрема нашого зацікавлення [4; 5; 6], оскільки саме нами вперше було зібрано всі листи дрогобичьких кореспондентів Івана Франка, які опубліковано та науково прокоментовано [1].

Мета статті. На основі аналізу польської кореспонденції з Дрогобича до Івана Франка охарактеризувати зв'язки та сфери співробітництва вченого з його дописувачами.

Виклад основного матеріалу. З-поміж громадсько-культурних діячів, які надсилали свої кореспонденції з Дрогобича до Івана Франка, був Жегота Дашко або Ігнацій Дашинський [3, 133]. У час перебування в Дрогобичі І. Дашинський двічі писав до Івана Франка. Варто зазначити, що листи були секретками (писалися латинкою українською мовою). Перший лист датовано 4 лютого 1884 р. з Бичого Города. Бичим Городом І. Дашинський називав Дрогобич, тому що у краєзнавстві цього міста використовувалася легенда, яку записав Іван Вагилевич у першій половині XIX ст. Згідно з нею татари на чолі з ханом Батием зруйнували місто Бич під Бескидами. Ця легенда є близькою до іншої відомої на Дрогобиччині легенди про заснування після спалення міста первісного Бича Другого Бича, тобто Дрогобича, щоправда, у місцевому переказі йдеться уже не про татар, а половців [11, 23]. Часто Дрогобич називав Бичем і І. Франко.

Отже, у своєму листі до І. Франка від 4 лютого 1884 р. І. Дашинський пише: «Перед кількома днями прийшов до мене д[обродій] Мельник з Волі Якубової і просив мя, аби му позичив «Молот». По кількох днях знову прибігає до мене і каже, що хоче ся на гвалт женити, але з ніким іншим, іно з Аннов Павлик, так му ся дуже а дуже сподобала стаття ей в «Мо[ло]ті» уміщена. Просив отже мене дуже усильно, щоби до Вас написав і попросив Вас о щиру інформацію що може з того бути, чи ні? Мельник має, а принаймі може мати, коли схоче, газдівство, невелике правда, але своє і певне – при тім [Са]рбінський виступив з уряду податкового і хоче також купити grunt і разом з Мельником угрунтувати основу під вепільне газдівство, а я також може за паробка в них стану; отже без жінки, сами знаєте то добре, газдівства нема, тому може би що з того було? Прошу Вас дуже, зносіт ся сами з Мельником і напишіть до него, чи може що надіятися, чи ні?» [9].

Другий лист від І. Дашинського вчений отримав 26 березня того ж року. З листа дізнаємося, що його автор наприкінці квітня того року збирається поїхати «на село на Поділля коло Гусятина», де має намір зайнятися перекладацькою роботою. У зв'язку з тим має прохання до І. Франка: «Ви яко в тім взгляді для мене повага, можебиєте схотіли вибрати яку книжку (не дуже велику) німецьку; може то бути повість – новели – розправа наукова або і що інше. Волівбим однакож щось з реалістичної школи або фізіологічну яку розправу». З цитованих рядків, бачимо, що І. Дашинський мав намір робити переклад німецькомовних творів І. Франка польською мовою [8].

Проте у 1887 р. Ігнацій з братом покидають Дрогобич і їдуть до Львова, а мама з 13-річною Зосою – до Перемишля. Спочатку Ігнацій оселився в шевця, де, читаючи його дітям лекції, отримував скромну винагороду. Невдовзі Ігнацій став організатором лівих гімназистів, вважав себе соціалістом, марксистом, багато читав соціалістичної літератури, спостерігав життя руських селян і робітників. У 1888 році він екстерном склав екзамен на атестат зрілості і вступив на філософський факультет Ягеллонського університету [3, 134]. У вересні Ігнацій повертається до Львова. Тут він став одним із творців Галицької робітничої партії, яка з 1892-го виступала як соціально-демократична партія Галичини. У 1897 р. вона трансформувалася у Польську соціал-демократичну партію Галичини і Сілезії. І. Дашинський від початку був одним з її лідерів, і саме Івана Франко мав вирішальний вплив на формування його світогляду в молодості [7, 493].

І. Дашинський був редактором газети «Праса», головним редактором «Робітничої газети», яку видавали польські соціалісти в Берліні. У той же час редагував двотижневик «Робітник» і «Сила», після закриття яких у 1893 р. став редактором часопису «Narzęd». Ця газета стала адептом робітничої партії, у якій часто друкувалися новели Івана Франка [3, 134].

1897 році І. Дашинський обирається послом до Віденського парламенту і пробув на цій посаді 21 рік, засідавши в парламенті Австро-Угорської імперії. З цього часу він стає одною з головних постатей політичної арени Галичини. У 20-х рр. XIX ст. І. Дашинський стає маршалком польського сейму, а з 1930-го р. після важких сутичок з політичними опонентами відходить від активної парламентської діяльності. Також стає почесним президентом Польської соціалістичної партії, займається публіцистикою, пише спогади. 30 жовтня 1936 р. І. Дашинський помирає після важкої хвороби [3, 134].

Зазначимо також, що Іван Франко познайомився з братами Дашинськими в кінці 70-х – на початку 80-х рр. XIX ст. у Станіславі, про що згадує в одній зі своїх літературно-критичних статей: «Ще з кінця 70-их років я познайомився з деякими польськими письменниками (...) З університету я познайомився також з двома станіславівськими учениками Дзвонковським і Феліксом Дашинським, якого брата Жеготу (Ігнасу), пізнішого проводиря галицько-польської соціал-демократичної партії, я ще 1881 року пізнав у Дрогобичі як ученика гімназійального» [19, 461]. З Ігнацієм Дашинським Іван Франко листувався з 1883 до 1896 р., про що вказують збережені листи з архіву І. Франка, проте листів від І. Франка до І. Дашинського не збереглося [3, 132–146].

22 квітня 1884 р. І. Франко отримує лист від власника книгарні в Дрогобичі, куди приходили на продаж його книги, – Ф. Щепанського, який пише: «Прошу покійно про присилання мені через пошту зі стрічкою на рахунок 2. «Захар Беркут» і 1. «Фауст», Аркуш 1, тобто стор[інки] 1 – 16, яких бракує в одному із залишених у мене в комісії екземплярів» [20].

Із листа від 17 липня 1889 р. до І. Франка дізнаємося, що Ф. Щепанський займався редакторською роботою в демократичній газеті, яка виходила в Дрогобичі 1889 – 1890 рр. під назвою «Kurjer Drohobzcki»/«Nowy Kurjer Drohobzcki» [11, 112]. Долучаючи проспект новозаснованого часопису до листа, Ф. Щепанський звертається з проханням, щоб І. Франко до першого сигнального номера газети надіслав фейлетон або новелу, які вона буде друкувати протягом наступних номерів. За цю послугу редакція гарантувала заплатити відповідний гонорар. У кінці листа Ф. Щепанський додав: «Ласкаву відповідь, будь ласка, адресуйте безпосередньо до редакції «Кур'єра» в Дрогобичі» [21].

29 грудня 1889 р. І. Франко отримав лист з поштової скриньки Дрогобича, мабуть, від А. Л. Валека-Валевського. Автор листа – польським драматичний актор, режисер, драматург, перекладач і театральний критик. У 1876 – 1900 рр. – актор і режисер польського театру у Львові [16, 412]. У своєму листі до І. Франка А. Л. Валек-Валевський пише: «На Ваш лист з дня 18/12 маю за честь лише сьогодні, повернувшись із відпустки, відповісти, що відому книжку з усіма іншими моїми книжками і рукописами я залишив у Львові запаковані в Кузина і лише в половині лютого, повернувшись із Дрогобича, міг би служити [Вам нею], а тепер я б не хотів, щоб мені хто-небудь крім мене перекладав мої папери. Отже, якщо Шановний Пан схоче затриматися до 15 лютого, прошу звернутися до Діонізія Бертолі (ротмістра) ул. Сапіги № 35, а він кожної хвилини мою адресу подати зможе» [2].

Протягом 1884 – 1885 рр. у Дрогобичі виходила польська «Gazeta Naddniestrzańska» за редакцією Едмунта Леона Солецького [17, 724]. «Gazeta Naddniestrzańska» оголосила себе голосом соціал-національної опозиції. У ній подавали офіційну інформацію про події в місті та районі. Її друкували у Львові у друкарні Наукового товариства ім. Т. Шевченка. Переважно вона виходила польською, інколи окремі матеріали друкувалися українською мовою [10, 133].

Цікавою була особа видавця і редактора газети Едмунда Леона Солецького, який за фахом був інженером-архітектором та будівничим, публіцистом. Також він відомий не лише як редактор «Gazety Naddniestrzańskie», але і як один з перших перекладачів Т. Г. Шевченка польською мовою. Товариш і однодумець І. Франка Е.-Л. Солецький гаряче обстоював права простого люду, виступав за нормалізацію міжнаціональних стосунків у Галичині. Ці світоглядні орієнтації видавця позначилися на змісті більшості публікацій газети. Це привертало до неї співробітників багатьох знаних представників демократичного руху в Галичині кінця XIX ст. У 1884 р. з редакцією газети співпрацював молодий польський соціаліст, друг Івана Франка Ігнацій Дашинський [4; 13].

У цьому часописі за 1884 р. поміщена стаття Е.-Л. Солецького, у якій він прихильно ставився до українського культурного руху та дальшого розвитку польсько-українського зближення [26]. Зауважимо, що вона не оминула пильність Івана Франка, оскільки він у своїй статті «Gazeta Naddniestrzańska» о колонізації Русі» підкреслив, що ця газета є зразком того, якою повинна бути преса у провінції. За його словами, часопис обстоює інтереси народу, що призвели до ненависті шляхти до неї. І. Франко відзначив демократизм газети, братерське ставлення її до українців, інтелігенції та культури. Також у своїй статті І. Франко схвально відгукнувся про діяльність редактора, у якого здоровий і об'єктивний погляд на «наші справи», зауваживши: «Вповні одобряючи ті тверді і розумні слова Солецького, ми можемо тільки висловити побажання, щоб вони серед польської суспільності не були тою одною ластівкою, котра, як

звісно, не робить ще весни» [14; 15]. Позитивною на ці слова І. Франка була реакція редактора газети, який відгукнувся поезією «До Івана Ф. у Львові». У поданих трьох строфах він наводить таку думку (переклад з польської): «Щебетала ти до нас, ластівко з Русі, що одна ластівка з Польщі ще не робить весни. Коли має надійти до нас радісний день (приходу весни), ластівок повинно бути щоразу більше. Ти щебетала добре, голос твій не втрачений. Ми (зі свого боку) кличемо більше ластівок. Але ти (ластівко з Русі) прилетіла в час справжньої біди, яка існує тепер між польським і руським щебетанням. Повертайся же у свої рідні краї, де на тебе твої подруги чекають. Це вони віщують прихід весни, а не крик і галас» [23].

Про тісну співпрацю І. Франка з редактором газети свідчить і отримана ним листівка від 19 листопада 1886 р. від редакції «Gazeta Naddniestrzańska», зміст якої був таким: «Перспекту до Вашого часопису «Поступ» я не отримав досі, а хотів би в № 24 докладніше про нього написати, а заразом дати відповідь на підлу нотатку хронікера «Самоврядування» про Вас і програму поступу. Прошу, отже, прислати мені проспект зворотною поштою і повідомити, коли вийде 1-ий № та чи бажаною була б кореспонденція звідти до того № і якого змісту» [22]. Саме 15 листопада 1886 р. Іван Франко знову взявся за підготовку видання журналу «Поступ», який було через кілька днів надруковано. 2 грудня 1886 р. проспект «Поступу» конфіскувала львівська прокуратура, а видання журналу заборонено [18, 556]. Отже, Едмунт Солецький так і не отримав жаданого проспекту «Поступу» І. Франка, про що дізнаємося з листівки до вченого від 5 січня 1887 р., де автор пише: «Що там з «Поступом»? Ані проспекту, ані 1-го номера я не отримав» [12].

Звернемо увагу на те, що Е-Л. Солецький був власником великої домашньої бібліотеки, а його книжки позначалися спеціальною печаткою. Цими книгами часто послуговувався І. Франко, коли протягом 1881 – 1883 рр. перебував у Науєвичач. Часто Е-Л. Солецького переслідувала австрійська влада, яка проводила ревізії в його будинку і неодноразово конфіскувала статті, у яких йшла мова про жахливу експлуатацію робітників на бориславських нафтових родовищах [10, 133]. Такі постійні обшуки та інкриміновані кримінальні справи проти редактора призвели до підризу здоров'я редактора та врешті-решт у 1896 р. до смерті.

На цю вельми прикру подію І. Франко помістив некролог у газеті «Kurjer Lwowski», де повідомляє про смерть Едмунда-Леона Солецького, називаючи його міським будівничим. Згадуючи про нього як колишнього редактора часопису «Gazeta Naddniestrzańska» – «однієї з найкращих газет провінціальних у нашому краю», вчений зазначає, що покійний приклав багато зусиль і терпіння та лишив після себе смуток та прихильні спогади не лише серед знайомих із кола інтелігенції, а й з боку селян [25].

Висновки. У підсумку зазначимо, що окрім проаналізованої кореспонденції були ще й інші польськомовні листи до Івана Франка, які відправлялися з поштової скриньки Дрогобича. Їхніми авторами були переважно дрогобицькі юристи єврейського походження, зокрема адвокати Сальв Гайнсберг, Ісаак Тігерман та Ізидор Ляутербах, які, як видно зі змісту епістолярії, допомагали вченому юридично вирішувати особисті та родинні проблеми [1, 82–83; 84–87; 88–101; 5, 360–372]. З-поміж дрогобицьких адвокатів, зокрема українців, були такі, які перекладали твори І. Франка польською мовою. У цьому контексті хочемо згадати Володимира Кобриня, який займався перекладом Франкового «Мойсея» [6]. Зазначимо, що перекладена польською мовою В. Кобрином Франкова поема «Мойсей» вийшла у 1914 р. під назвою: «Iwan Franko. Mojżesz.

Роемат. *Tłumaczył z ukraińskiego przy współudziale autora Włodzimierz Kobryn*) і була видрукувана у львівській «Друкарні повсехній» [24]. Окрім адвокатів, польською І. Франкові писав власник книгарні у Дрогобичі В. Унгар, кореспондент «Dziennika Polskiego» А. Інлендер [1, 130–131; 172–173], який свого часу запропонував ученому зайняти його місце кореспондента «Kurjera Lwowskiego» [19, 464].

Отже, проаналізовані нами польськомовні кореспонденції з Дрогобича до Івана Франка, дають змогу не лише уточнити, а й доповнити як біографічні дані про українського вченого, так і його кореспондентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Адресати з Дрогобича до Івана Франка / [упорядкування, передмова і коментарі Володимира Галика ; наук. ред. Леонід Тимошенко. – Дрогобич : Коло, 2011. – 308 с.
2. [Валавський]. Листівка до І. Франка від 29 грудня 1889 р. з м. Дрогобича / [Валавський]. – Відділ рукописних фондів та текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (далі – І. Л.). – Ф. 3. – Спр. 1607. – С. 117–118.
3. Вівчар С. Стосунки Івана Франка з братами Ігнацієм і Феліксом Дашинськими С. Вівчар // Науковий вісник музею Івана Франка у Львові. – Львів : Каменяр, 2006. – Вип. 6. – С. 132–146.
4. Галик В. М. Дрогобицький часопис «Gazeta Naddniestrzańska» (До 130-річчя від виходу у світ першого числа газети) / В. М. Галик // Календар класного керівника на 2014 – 2015 навчальний рік. Посібник / [упор. Ю. Кишакевич]. – Дрогобич : Видавничий відділ, 2014. – С. 123–125.
5. Галик В. М. Дрогобицькі юристи – кореспонденти Івана Франка / В. М. Галик // Збірник наукових праць молодих учених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / [редактори-упорядники В. Льницький, А. Душний, І. Зимомря]. – Дрогобич : Повіт, 2012. – Вип. 1. – С. 360–372.
6. Галик В. М. Польськомовний «Мойсей» Івана Франка в перекладі дрогобичанина Володимира Кобрини / В. М. Галик // Пограниччя Польща – Україна. Науковий щорічник. 4. – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Люблінський університет імені Марії Кюрі-Скłodовської. – Дрогобич – Люблін : Коло, 2012. – С. 61–77.
7. Грицак Я. Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856 – 1886) / Я. Грицак. – К. : Критика, 2006. – 632 с.
8. Жегота Дашко (Дашинський Ігнацій). Лист до І. Франка від 26 березня 1884 р. з м. Дрогобича/ Дашко Жегота (Ігнацій Дашинський). – І. Л. – Ф. 3. – Спр. 1629. – С. 287–288.
9. Жегота Дашко (Дашинський Ігнацій). Лист до І. Франка від 4 лютого 1884 р. з Бичого Города (Дрогобича) / Дашко Жегота (Ігнацій Дашинський). – І. Л. – Ф. 3. – Спр. 1603. – С. 109–110.
10. Мороз М. Нам пишуть. Рукою Івана Франка / М. Мороз // Жовтень. Щомісячний літературно-мистецький та громадсько-політичний журнал спілки письменників України. – Львів, 1989. – № 7 (537). – липень. – С. 133.
11. Нариси з історії Дрогобича (від найдавніших часів до початку ХХІ ст.) / ДДПУ ім. І. Франка, істор. факультет / [наук. ред. Л. Тимошенко]. – Дрогобич : Коло, 2009. – С. 320 с.
12. [Солецький Едмунд Леон]. Листівка до І. Франка від 5 січня 1887 р. з м. Дрогобича / [Леон Едмунд Солецький]. – І. Л. – Ф. 3. – спр. 1615. – С. 645–646.
13. Тельвак В. П. Дрогобич кінця ХІХ ст. у дзеркалі «Gazety Naddniestrzańskiej» / В. П. Тельвак // Літопис Бойківщини. – ЗСА-Канада-Україна, 2010. – Ч. 2/79 (90). – С. 80–89.
14. Франко І. «Gazeta Naddniestrzańska» о колонізації Русі / І. Франко // Діло. – Львів, 1884. – Ч. 104. – С. 2.
15. Франко І. «Gazeta Naddniestrzańska» о колонізації Русі / І. Франко // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. + додаткові томи. – К. : Наукова думка, 1984. – Т. 44. – Кн. І. – С. 401–403.
16. Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. + додаткові томи / І. Франко. – К. : Наук. думка, 1980. – Т. 28. – 664 с.
17. Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. + додаткові томи / І. Франко. – К. : Наукова думка, 1986. – Т. 48. – 767 с.

18. Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. + додаткові томи / І. Франко. – К. : Наукова думка, 1986. – Т. 49. – 811 с.
19. Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. / І. Франко // Зібрання творів у 50-ти томах + додаткові томи. – К. : Наук. думка, 1984. – Т. 41. – С. 194–470.
20. Щепанський Ф. Листівка до І. Франка від 22 квітня 1884 р. з м. Дрогобича / Ф. Щепанський. – І. Л. – Ф. 3. – Спр. 1618. – С. 437–438.
21. [Щепанський Ф.] Лист до І. Франка від 17 липня 1889 р. з м. Дрогобича / [Ф. Щепанський]. – І. Л. – Ф. 3. – Спр. 1605. – С. 273–274.
22. «Gazeta Naddniestrzańska». Листівка до І. Франка від 19 листопада 1886 р. з м. Дрогобича. – І. Л. – Ф. 3. – Спр. 1615. – С. 603–604.
23. El. Do Iwana F. We Lwowie // Gazeta Naddniestrzańska / El. – 1885. – № 19. – С. 6.
24. Franko I. Mojzesz. Poemat. Tłómaczył z ukraińskiego przy współudziale autora Włodzimierz Kobryn / I. Franko. – Lwów, 1914. – 99 s.
25. [Franko I.] [Solecki E-L.] / [I. Franko] // Kurjer Lwowski. – Lwyw, 1896. – nr. 60. – 29 lutego. – S. 4.
26. [Solecki E.] Kolonizacya Rusi / [E. Solecki] // Gazeta Naddniestrzańska. – 1884. – №14. – S. 2.

REFERENCES

1. Adresaty z Drogobycha do Ivana Franka / [uporjadkuvannja, peredmova i komentari Volodymyra Galyka ; nauk. red. Leonid Tymoshenko. – Drogobych : Kolo, 2011. – 308 s.
2. [Valavs'kyj]. Lystivka do I. Franka vid 29 grudnja 1889 r. z m. Drogobycha / [Valavs'kyj]. – Viddil rukopysnyh fondiv ta tekstologii' Instytutu literatury im. T. G. Shevchenka NAN Ukraïny (dali – I. L.). – F. 3. – Spr. 1607. – S. 117–118.
3. Vivchar S. Stosunky Ivana Franka z bratamy Ignacijem i Feliksom Dashyns'kymy S. Vivchar // Naukovyj visnyk muzeju Ivana Franka u L'vovi. – L'viv : Kamenjar, 2006. – Vyp. 6. – S. 132–146.
4. Galyk V. M. Drogobyc'kyj chasopys «Gazeta Naddniestrzańska» (Do 130-richchja vid vyhodu u svit pershogo chysla gazety) / V. M. Galyk // Kalendar klasnogo kerivnyka na 2014 – 2015 navchal'nyj rik. Posibnyk / [upor. Ju. Kyshakevych]. – Drogobych : Vydavnychyj viddil, 2014. – S. 123–125.
5. Galyk V. M. Drogobyc'ki jurysty – korespondenty Ivana Franka / V. M. Galyk // Zbirnyk naukovykh prac' molodyh uchenyh Drogobyc'kogo derzhavnogo pedagogichnogo universytetu imeni Ivana Franka / [redaktory-uporjadnyky V. Il'nyč'kyj, A. Dushnyj, I. Zymomrja]. – Drogobych : Posvit, 2012. – Vyp. 1. – S. 360–372.
6. Galyk V. M. Pol's'komovnyj «Mojszej» Ivana Franka v perekladі drogobychanyna Volodymyra Kobryna / V. M. Galyk // Pogranychchja Pol'shha – Ukraïna. Naukovyj shhorichnyk. 4. – Drogobyc'kyj derzhavnyj pedagogichnyj universytet imeni Ivana Franka, Ljublins'kyj universytet imeni Marii' Kjuri-Sklodovs'koi'. – Drogobych – Ljublin : Kolo, 2012. – S. 61–77.
7. Grycak Ja. Prorok u svoi'j vitchyzni. Franko ta jogo spil'nota (1856 – 1886) / Ja. Grycak. – K. : Krytyka, 2006. – 632 s.
8. Zheg'ota Dashko (Dashyns'kyj Ig'nacij). Lyst do I. Franka vid 26 bereznja 1884 r. z m. Drogobycha/ Dashko Zhegota (Ignacij Dashyns'kyj). – I. L. – F. 3. – Spr. 1629. – S. 287–288.
9. Zheg'ota Dashko (Dashyns'kyj Ig'nacij). Lyst do I. Franka vid 4 ljutogo 1884 r. z Bychogo Goroda (Drogobycha) / Dashko Zhegota (Ignacij Dashyns'kyj). – I. L. – F. 3. – Spr. 1603. – S. 109–110.
10. Moroz M. Nam pyshut'. Rukoju Ivana Franka / M. Moroz // Zhovten'. Shhomisjachnyj literaturno-mystec'kyj ta gromads'ko-politychnyj zhurnal spilky pys'mennykiv Ukraïny. – L'viv, 1989. – № 7 (537). – lypen'. – S. 133.
11. Narys z istorii' Drogobycha (vid najdavnyshykh chasiv do pochatku HHI st.) / DDPU im. I. Franka, istor. fakul'tet / [nauk. red. L. Tymoshenko]. – Drogobych : Kolo, 2009. – S. 320 s.
12. [Solec'kyj Edmund Leon]. Lystivka do I. Franka vid 5 sichnja 1887 r. z m. Drogobycha / [Leon Edmund Solec'kyj]. – I. L. – F. 3. – spr. 1615. – S. 645–646.
13. Tel'vak V. P. Drogobych kincja HHI st. u dzerkali «Gazety Naddniestrzańskiej» / V. P. Tel'vak // Litopys Bojkivshhyny. – ZSA-Kanada-Ukraïna, 2010. – Ch. 2/79 (90). – S. 80 – 89.
14. Franko I. «Gazeta Naddniestrzańska» o kolonizacii' Rusi' / I. Franko // Dilo. – L'viv, 1884. – Ch. 104. – S. 2.

-
15. Franko I. «Gazeta Naddniestrzańska» o kolonizacji Rusi» / I. Franko // Franko I. Zibrannja tvoriv u 50-ty t. + dodatkovy tomy. – K. : Naukova dumka, 1984. – T. 44. – Kn. I. – S. 401–403.
16. Franko I. Zibrannja tvoriv u 50-ty t. + dodatkovy tomy / I. Franko. – K. : Nauk. dumka, 1980. – T. 28. – 664 s.
17. Franko I. Zibrannja tvoriv u 50-ty t. + dodatkovy tomy / I. Franko. – K. : Naukova dumka, 1986. – T. 48. – 767 s.
18. Franko I. Zibrannja tvoriv u 50-ty t. + dodatkovy tomy / I. Franko. – K. : Naukova dumka, 1986. – T. 49. – 811 s.
19. Franko I. Narys istorii' ukrai'ns'ko-rus'koi' literatury do 1890 r. / I. Franko // Zibrannja tvoriv u 50-ty tomah + dodatkovy tomy. – K. : Nauk. dumka, 1984. – T. 41. – S. 194–470.
20. Shhepans'kyj F. Lystivka do I. Franka vid 22 kvitnja 1884 r. z m. Drogobycha / F. Shhepans'kyj. – I. L. – F. 3. – Spr. 1618. – S. 437–438.
21. [Shhepans'kyj F.] Lyst do I. Franka vid 17 lypnja 1889 r. z m. Drogobycha / [F. Shhepans'kyj]. – I. L. – F. 3. – Spr. 1605. – S. 273–274.
22. «Gazeta Naddniestrzańska». Lystivka do I. Franka vid 19 lystopada 1886 r. z m. Drogobycha. – I. L. – F. 3. – Spr. 1615. – S. 603–604.
23. El. Do Iwana F. We Lwowie // Gazeta Naddniestrzańska / El. – 1885. – № 19. – S. 6.
24. Franko I. Mojżesz. Poemat. Tłómaczył z ukraińskiego przy współudziale autora Włodzimierz Kobryn / I. Franko. – Lwów, 1914. – 99 s.
25. [Franko I.] [Solecki E.-L.] / [I. Franko] // Kurjer Lwowski. – Lwyw, 1896. – nr. 60. – 29 lutego. – S. 4.
26. [Solecki E.] Kolonizacya Rusi / [E. Solecki] // Gazeta Naddniestrzańska. – 1884. – №14. – S. 2.
- Статтю подано до редакції 03.05.2015 р.*

Микола ГАЛІВ,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри нової та новітньої історії України
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Україна, Дрогобич) halivm@yahoo.com

РАДЯНСЬКА ПЕДАГОГІКА В ДІЇ: ДОКУМЕНТИ УПРАВЛІННЯ МДБ ТА ОБКОМУ КОМПАРТІЇ ДРОГОБИЧЧИНИ ЩОДО ПОБИТТЯ УЧНІВ У ШКОЛАХ ОБЛАСТІ

У статті опубліковано і проаналізовано зміст двох документів Управління МДБ Дрогобицької області і Дрогобицького обкому КП(б)У щодо фактів побиття учнів педагогами у школах області в 1951 – 1952 рр.

Ключові слова: джерело, Дрогобицька область, школи, фізичні покарання.

Лит. 7.

Mykola HALIV,
Ph.D in Education, Associate Professor of Ukraine Modern History Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University of
(Ukraine, Drohobych) halivm@yahoo.com

SOVIET PEDAGOGY IN ACTION: DROHOBYCH MGB AND THE COMMUNIST PARTY REGIONAL COMMITTEE DOCUMENTS ABOUT PUPILS' PUNISHMENT IN THE SCHOOLS

The two documents content of Drohobych Region MGB and the CP(B)Ukraine Regional Committee about the pupils' beating by teachers in schools during 1951 – 1952 is published and analyzed in this article.

Key words: historical source, Drohobych region, schools, physical punishment.

Ref. 7.

Николай ГАЛИВ,
кандидат педагогических наук, доцент кафедры новой и новейшей истории Украины
Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко
(Украина, Дрогобыч) halivm@yahoo.com

СОВЕТСКАЯ ПЕДАГОГИКА В ДЕЙСТВИИ: ДОКУМЕНТЫ УПРАВЛЕНИЯ МГБ И ОБКОМА КОМПАРТИИ ДРОГОБИЧЧИНЫ НАСЧЁТ ИЗБИЕНИЯ УЧЕНИКОВ В ШКОЛАХ ОБЛАСТИ

В статье опубликовано и проанализировано содержание двоих документов Управления МГБ Дрогобычской области и Дрогобычского обкома КП(б)У насчёт фактов избияния учеников педагогами в школах области в 1951 – 1952 гг.

Ключевые слова: исторический источник, Дрогобычская область, школы, физические наказания.

Лит. 7.

Постановка проблеми. Необхідність об'єктивного, незаангажованого вивчення історії освіти нашого краю ХХ ст. дегермінує потребу опрацювання значного комплексу джерельних матеріалів. При цьому слід опрацювати документи не лише органів управління освітою, навчальних закладів, але й інших установ та організацій, зокрема партій і правоохоронних структур. Це завдання особливо актуалізується з огляду на те, що від 1939 р. західноукраїнські землі перебували у складі радянської тоталітарної держави, а тому вагоме значення в суспільному житті, зокрема й освітній сфері, відігравали органи компартії та репресивно-каральні структури. З огляду на це, актуальним видається залучення партійних документів, матеріалів радянських МВС, МДБ для реконструкції і конструювання історії освіти як України загалом, так і певного локусу зокрема.

Аналіз досліджень. Дослідження освітнього життя західноукраїнських областей наразі здійснено С. Свораком [5–7]. У своїх працях вчений торкався й антипедагогічних дій вчителів, щоправда у контексті характеристики ідеологічно-виховної системи у школах областей західного регіону України. Однак публікації документів про подібні факти наразі не здійснювалися.

Мета статті – проаналізувати і опублікувати два документи Управління МДБ Дрогобицької області і Дрогобицького обкому КП(б)У щодо побиття учнів у школах області.

Виклад основного матеріалу. У фонді Дрогобицького обласного комітету КП(б)У, який зберігається в Державному архіві Львівської області, нами віднайдено два документи, які ілюструють внутрішньошкільне, до певної міри повсякденне життя у школах Дрогобицької області. Перший становить собою спеціальне повідомлення начальника Управління МДБ у Дрогобицькій області полковника Миколи Мороза секретареві Дрогобицького обкому компартії більшовиків Степанові Олексенку. Він позначений грифом «Цілком таємно», споряджений вихідним канцелярським номером (№ 10 / 4385) і датований 13 листопада 1951 р. [2]. У ньому йдеться про факти застосування деякими вчителями шкіл низки районів Дрогобицької області «методів фізичного впливу до учнів», грубе поводження з ними. Другий документ під назвою «Довідка про антипедагогічні вчинки окремих вчителів шкіл області» адресований також керівнику партійної організації області С. Олексенку від його підлеглого – завідувача відділу шкіл обкому КП(б)У Дрогобицької області Козакова. Він був своєрідною чиновницько-інстанційною реакцією на вище згадане спецповідомлення МДБ й датований 10 березня 1952 р. [1].

Характеризуючи перший документ, відзначимо, що він належить до групи інформаційно-довідкових повідомлень, які в обов'язковому порядку радянські спецоргани повинні були надсилати керівникам партійних осередків певного рівня, інформуючи їх про результати власної діяльності або за певний період, або у певній, здебільшого резонансній справі. Зазвичай такого роду джерела не відзначаються надмірною деталізацією, навпаки – у них помітна схильність до спрощення, узагальнення, зосередження на основних моментах. Публікований документ у цьому аспекті є певним винятком, оскільки містить певну кількість цитат із розмов учителів, учнів і їхніх батьків.

Насамперед документ засвідчує наявність на початку 1950-х років у Дрогобицькій області добре поставленої й очевидно широкої мережі агентів-сексотів, які повідомляли оперативним працівникам МДБ (з якими перебували на оперативному зв'язку) будь-яку інформацію, яка цікавила радянські спецоргани або самим сексотам видавалася вартою уваги представників правоохоронних органів. Воно й не дивно, адже з огляду на

воєнно-політичне протистояння в західному регіоні України між радянською владою і структурами організованого українського визвольного руху, політичній благонадійності вчителів приділялася значна увага. Партійним керівництвом регулярно проводилася перевірка педкадрів у школах. Так, у квітні – травні 1950 р. у західних областях перебували спеціальні комісії, очолювані представниками ЦК КП(б)У, які контролювали цю роботу. До неї залучалися й спецоргани. Причому у рекомендаціях згаданих комісій пропонувалося: «МДБ потрібно перебудувати агентурну роботу. В школах треба мати хорошу агентуру, тому що вороги основний курс беруть на школу» [7, 38]. Як бачимо, МДБ успішно виконувало згадані рекомендації. У даному разі бачимо, що агентура, мабуть разом з іншою інформацією, повідомила працівникам структур МДБ Дрогобицької області і зміст розмов (проведених безпосередньо-діалогічно або підслуханих) з учителями різних шкіл області, які зізнавалися у насильницьких діях щодо учнів, а також із самим учнями та їхніми батьками.

Загалом наведено сім цитат, які засвідчують антипедагогічні дії учителів у школах п'яти районів (Меденицького, Дублянського, Мостиського, Дрогобицького, Стрийського) і м. Самбір. Цікаво, що у вступній частині полковник М. Мороз згадав і Підбузький район, однак жодної агентурної цитати щодо подій у школах цього району в документі не наведено. Декілька прикладів мають конкретне локальне означення – школи сіл Летня і Грушів у Меденицькому районі, районного центру Дубляни, села Моршин Стрийського району, але не конкретизовано школу у Самборі (там на той час діяло 3 середніх, 7 неповносередніх і 2 початкові школи [3, 533]) та школи у Дрогобицькому районі.

Зібрані МДБ дані засвідчують наявність традиційної «болячки» будь-якої авторитарної педагогічної системи, у тому числі й радянської – фізичних покарань учнів. Попри те, що в Радянському Союзі ще з 1930-х рр. фізичні покарання були заборонені й офіційною педагогікою засуджені як неприйнятні радянській школі явища, у практичному навчально-виховному процесі вони використовувалися майже повсякчас. Інакше й не могло бути в тоталітарній країні, де репресія у будь-якій формі була одним із основних засобів впливу на суспільство в цілому і громадянина зокрема. Відтак, насправді нічого дивного у наявності таких заходів «фізичного впливу» на учнів у школах Дрогобицької області немає – вони застосовувалися тут раніше, бо ж і в австрійській та польській школі діяла авторитарна система взаємин між учителем і учнем, яка знайшла продовження власної традиції і в радянській освіті.

У наведених документах упадають у вічі декілька агентурних повідомлень, які виявляють місцеві тенденції поведінки учнів і вчителів в умовах завершення радянізації західноукраїнських земель. Так, на прикладі Липниківської НСШ бачимо, що учні, хоч і були залучені до піонерської організації, але відмовлялися носити «галстуки», мабуть, як ознаку належності до радянської системи в цілому. Така поведінка була звичною серед місцевої молоді, про що свідчать спогади сучасників про своє шкільне минуле [4]. Іншим проявом місцевих реалій є останнє повідомлення про насилля над учнями в Моршинській середній школі, де учитель фізики вдається до фізичних покарань, але застосовує їх переважно щодо місцевих українців, натомість боїться (за визначенням джерела повідомлення) бити учнів-росіян. Останні, найбільш імовірно, були дітьми приїжджих радянських функціонерів, ставлення до яких серед місцевого населення можна порівняти зі ставленням тубільців до представників колоніальної адміністрації – це була «чужа влада», котру боялися й намагалися не провокувати на жорсткі дії. А тому й ставлення до учнів-росіян, які в народній свідомості також належали до чужої і привілейованої влади, було відповідним.

Завершуючи характеристику першого документа, наголосимо, що для МДБ повідомлення про антипедагогічну діяльність вчителів не видалися важким злочином. Ні емдебисти, ні працівники МВС не розпочали кримінальних дій проти вчителів (деякі з них також були надіслані зі східних областей), а просто повідомили про це партійні органи, одне із завдань яких полягало в «ідеологічному вихованні» педагогічних кадрів.

Реакцію функціонерів радянської партійної організації відбиває другий документ. Завідувач відділу шкіл обкому КП(б)У Дрогобицької області Козаков цілком слушно зауважив, що у спеціальному донесенні обласного Управління МДБ йдеться про вияви антипедагогічної діяльності в районах, містах, певних школах, але без вказівки на конкретних осіб. Це дещо ускладнило для партійних органів проведення відповідної перевірки.

Із довідки Козакова випливає, що факти побиття учнів вчителями були відомі партійним апаратникам і раніше. Так, на бюро обкому партії 15 серпня 1951 р. обговорювалися виявлені випадки застосування «методів візичного впливу на учнів» у певних середніх школах сіл Липівці та Верхні Гаї Дрогобицького району (вчителі М. Микитюк і Д. Одеський), середній школі села Колодруби Комарнівського району (вчитель В. Кругляк) і НСШ села Борятине Судово-Вишнянського району. Припускаємо, що чиновник нагадав про це секретареві Дрогобицького обкому КП(б)У С. Олексенку для того, щоб показати: відповідна робота ним і його відділом велася ще до появи спецповідомлення МДБ. З іншого боку, твердження Козакова є ще одним доказом на користь поширеності в радянській школі засобів фізичного впливу на дітей з боку вчителів.

Як зазначено у довідці, після спецповідомлення МДБ було перевірено школи області з метою виявлення «антипедагогічних вчинків окремих учителів». Перевірка здійснювалася, очевидно, наприкінці 1951 – на початку 1952 рр. працівниками відділу шкіл обкому партії та відповідними функціонерами в районах області. Як і слід було сподіватися, випадків насильницьких дій педагогів щодо школярів не було виявлено в низці шкіл, згаданих у спеціальному повідомленні полковника М. Мороза. Звісно, перевірка не могла закінчитися лише такими результатами, тож було виявлено один антипедагогічний випадок. 12 січня 1952 р. завуч Самбірської середньої школи № 1 Л. Пеньова застосувала «фізичний вплив» щодо учня 5-го класу В. Кравця. Обставини виявлення цього факту, на жаль, невідомі, але, як непрямо випливає з довідки Козакова, саме його місцева номенклатура зробила показовим і для свого керівництва, й для вчителів Дрогобицької області. Було проведено засідання Самбірського міського комітету компартії, первинної парторганізації школи № 1 м. Самбора, проведено з цього приводу педагогічні ради у школах міста. Проведені заходи видалися Козакову достатніми, тож він пропонує С. Олексенку вже не розглядати це питання на бюро обкому КП(б)У.

На цьому, очевидно, справа й завершилася. За побиття учнів учителів не було звільнено з роботи, не позбавлено права займатися педагогічною діяльністю, не притягнуто до кримінальної чи хоча б адміністративної відповідальності. Усе обмежилося партійними зборами і педрадами, на яких затаврували непедагогічні вчинки вчителів як «ворожі радянській школі». Фізичне насилля над дітьми у школі не каралося так суворо, як політична неблагонадійність вчителів.

Висновки. Отже, опубліковані документи Дрогобицького обласного Управління МДБ та Дрогобицького обкому КП(б)У є репрезентативними джерелами, які засвідчують: 1) наявність широкої агентурної мережі МДБ в області, яка почала спецоргани різноманітної інформацією, зокрема й тією, що стосувалася внутрішнього життя шкіл, методів виховання і встановлення дисципліни; 2) систематичне застосування у школах фізичного насилля вчителів і шкільного керівництва над учнями як найбільш дієвого засобу досягнення певних

дидактичних чи виховних цілей; 3) несприйняття і навіть протидія з боку місцевих учнів щодо впровадження радянської молодіжно-організаційної атрибутики, котра видавалася щонайменше чужою, можливо ворожою, і була, скоріш за все, адміністративно нав'язаною; 4) боязливе ставлення місцевих учителів не лише до представників радянсько-партійної номенклатури, але і їхніх дітей, що відбиває специфічну систему стосунків у суспільстві, характерну для окупаційно-колоніальної дійсності; 5) небажання органів радянських спецорганів займатися справами побиття учнів і водночас формально-ритуалізовану боротьбу з антипедагогічними вчинками вчителів з боку партійної номенклатури.

Документ 1.

Совершенно секретно

Экз. № 1

СЕКРЕТАРЮ ДРОГОБЫЧСКОГО ОБКОМА КП/б/У УКРАИНЫ

тов. ОЛЕКСЕНКО С. А.

гор. Дрогобыч

СПЕЦСООБЩЕНИЕ

Управление МГБ по Дрогобычской области располагает данными о том, что некоторые учителя школ Меденичского, Самборского, Дублянского, Мостисского, Стрыйского и Подбужского районов области применяют методы физического воздействия к ученикам и грубо обращаются с ними.

Характерные высказывания по этому вопросу приводжу ниже:

с. Летня Меденичского района

«...Я уже имела очень большую неприятность... набила одного мальчика, а его мама пришла и начала со мной ругаться, хотела с ним идти к врачу, а потом в МГБ – не здаю что будет, но она никуда не ходила...»

г. Самбор

«...С того времени, как мой сын пошел в школу, я совсем не имею покоя, сегодня он прибежал из школы и кричит: мама!, с сегодняшнего дня началась настоящая школа. Учительница избивала одного мальчика, а за что не знаю, так как он убежал не закончив уроков...»

Грушевка СШ Меденичского р-на

«...В школе у меня все хорошо, дисциплина детей ужасная. Есть один класс, который не дает жизни никому. Приходится иногда подергать за чуб, но только об этом никому не говорить. У нас есть такие учителя, которые бьют детей, но все делается очень тихо и скрыто, иначе грозит суд...»

с. Дубляны

«...Учится здесь мне тяжело с немецким языком. Я прошу помощи учителя, который преподает, а он мне говорит, что у тебя есть отец, пусть наймет учителя, чтоб тебя подучил, т.к. ты не сдашь экзамена, просто намекает, что уплати, тогда я тебя научу. Можешь представить какие порядки, когда учительница химии вызывает ученика 9 кл. к доске, а он не знает урока, тогда она ему говорит «садись к черту», «иди ты в баню», а ученикам 7-го класса она сказала поцелуйте меня в ... Просто невозможно терпеть, я учусь 9 лет, но такого не видела. Я знаю, что ты не поверишь, но это так...»

Липниковская неполная средняя школа
Мостисского района.

«...В школе сейчас очень много работы. Купили 40 галстуков и дали ученикам носить, но из-за этого каждый день ведем работу с учениками. В седьмом классе из 48 учеников в школу ходят 17–19 человек. Как только зазвонит звонок, так и мы подготавливаемся: директор, ст. пионервожатая и учителя к борьбе. Я стала просто сума[с]шедшая, каждый день приходится бывать в 4-х классах и одевать галстуки на шею ученикам. Когда после этого я возвращаюсь в учительскую, то у меня такое состояние как будто я боролась с кем-то сильным. А иногда приходится и драться. Я научилась бить, бить беспощадно по рукам, за то чтобы не развязывали галстуки. Сколько крику, сколько слез пока завяжешь галстук, а прошел урок – заходишь в класс галстуки лежат на партах...»

«...В нашей школе делается что то страшное. Дети не хотят носить галстуки и мы насильно им их завязываем. Дети от этого плачут, убегают, а тут еще и директор на нас нажимает, да и сам он очень б'ет детей по головам, так ударит, что ребенок даже скрутится. Многие дети из-за этого не ходят в школу...»

Дрогобычский район

«...Дисциплина в классах у нас устанавливается палкой... Здесь так бьют учеников... Я все методы испробовала – не помогает и тоже некоторых «отдубасила»... Сейчас у меня в 5 и 6 классах дисциплина прекрасная, а в 7 бить боюсь, потому, что там ученики с меня ростом.

Ученики школу посещают плохо, знания у них тоже плохие...»

Моршино, Стрыйского района

«Ученица Моршинской средней школы Стрыйского района рассказала что ... у них в классе 50 человек, из них русских 6, остальные гуцулы. В школе очень плохой преподаватель по физике, он на уроке побил одного гуцула, а русских он боится бить...»

НАЧАЛЬНИК УПРАВЛЕНИЯ МГБ ДРОГОБЫЧ. ОБЛ.

полковник (підпис) / МОРОЗ /

«13» ноября 1951 г.

№ 10 / 4385

г.Дрогобыч

Джерело: Державний архів Львівської області. – Ф. 5001. – Оп. 13. – Спр. 90. – Арк. 168–170.

Документ 2.

СЕКРЕТАРЮ ДРОГОБЫЧСКОГО ОБКОМА КП/б/У УКРАИНЫ
ТОВ. ОЛЕКСЕНКО С. А.

СПРАВКА

об антипедагогических поступках отдельных учителей школ области

В спецдонесении на Ваше имя сообщалось органами МГБ, что в некоторых школах области со стороны отдельных учителей применялись физические меры воздействия к

учащимся. Причем, в этом спецдонесении упоминался главным образом определенный район, город, без ссылки на конкретных лиц. Не указывалось, когда и в какой школе применялись антипедагогические, враждебные советской школе методы физического воздействия к учащимся. Это, естественно, затянуло проверку изложенных в спецдонесении фактов.

Проверкой установлено, что отдельные учителя школ области действительно применяли и продолжают применять враждебные советской школе методы физического воздействия к учащимся.

В Липовецкой семилетней школе Дрогобычского района учительница Мыкитюк М. Т. систематически применяла методы физического воздействия к учащимся. В Верхне-Гаивской семилетней школе этого же района преподаватель физкультуры Одесский Д. М. избил ученика 5 класса Пуцило Ивана; в Колодрубской средней школе Комарновского района учительница Кругляк В. М. и преподаватель физкультуры Борятинской семилетней школы Судово-Вишнянского района также применяли методы физического влияния к учащимся.

Все эти антипедагогические поступки учителей обсуждались на бюро обкома партии 15 августа 1951 года.

О применении физических мер воздействия со стороны учителей Моршинской семилетней школы Стрийского района, Грушевской средней, Рипчещкой и Летнянской семилетних школ Меденицкого района, а также Дерезицкой семилетней школы Дрогобычского района, Липниковской средней школы Дублянського района проверкой на месте не подтверждено.

В Самборской средней школе № 1 12 января 1952 года завуч Пенёва Л. Г. применила физическое воздействие к ученику 5-го «в» класса Кравцу В. Т. Узнав о факте применения физической силы к ученику Кравцу В. Т., я предложил горкому партии обсудить антипедагогический поступок завуча Пенёвой на бюро горкома партии. В гор. Самбор был командирован инструктор школ обкома партии т. Головки.

10 марта 1952 года Самборский горком партии обсудил этот вопрос на своем заседании. На зав. горОНО т. Онищенко и на зав. отделом пропаганды и агитации горкома партии т. Сая наложено партвзыскание за несвоевременное сообщение горкому партии об антипедагогическом поступке завуча Пенёвой. Кроме того, этот факт обсуждён на педсоветаниях школ и на собрании первичной парторганизации школы № 1 г. Самбора (курсив – дописано рукою. – Авт.).

Поскольку Самборский горком партии на своем заседании обсудил этот вопрос и наметил мероприятия по улучшению идейно-воспитательной работы среди учителей города, считаю нецелесообразным выносить вопрос об антипедагогическом поступке Пенёвой на бюро обкома партии.

Отдел школ обкома партии принимает необходимые меры к усилению идейно-политической работы среди учителей области и к предотвращению антипедагогических, враждебных советской школе поступков со стороны отдельных учителей.

10.ІІІ-52 ЗАВ. ОТДЕЛОМ ШКОЛ / КОЗАКОВ /

Джерело: Державний архів Львівської області. – Ф. 5001. – Оп. 13. – Спр. 90. – Арк. 157–158.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Державний архів Львівської області. – Ф. 5001. – Оп. 13. – Спр. 90. – Арк. 157–158.
2. ДАЛО. – Ф. 5001. – Оп. 13. – Спр. 90. – Арк. 168–170.
3. Ковальчак Г. И. Самбор / Г. И. Ковальчак, И. Е. Яцкевич // История городов и сел Украинской ССР. Львовская область. – К. : УРЕ, 1978. – С. 524–537.
4. Приватний архів Миколи Галіва. Свідчення Параскевії Копач 1940 р.н. (записано в селі Літиня Дрогобицького району 20.11.2001 р.)
5. Сворак С. Загальноосвітня школа західноукраїнського регіону в контексті суспільно-політичного життя другої половини 40-х – першої половини 60-х років ХХ століття / С. Сворак : автореферат дис. ... д-ра іст. наук / НАН України. Інститут історії України. – К., 1999. – 34 с.
6. Сворак С. Д. Народна освіта у західноукраїнському регіоні : історія та етнополітика (1944 – 1964 рр.) / С. Д. Сворак. – К. : Правда Ярославичів, 1998. – 239 с.
7. Сворак С. Д. Освіта на західноукраїнських землях у повосний період / С. Д. Сворак // Український історичний журнал. – 1997. – № 2. – С. 28–42.

REFERENCES

1. Derzhavnyj arhiv L'vivs'koi' oblasti. – F. 5001. – Op. 13. – Spr. 90. – Ark. 157–158.
2. DALO. – F. 5001. – Op. 13. – Spr. 90. – Ark. 168–170.
3. Koval'chak G. Y. Sambor / G. Y. Koval'chak, Y. E. Jackevych // Ystoryja gorodov y sel Ukrynskoj SSR. L'vovskaja oblast'. – K. : URE, 1978. – S. 524–537.
4. Pryvatnyj arhiv Mykoly Galiva. Svidchennja Paraskevii' Kopach 1940 r.n. (zapysano v seli Litynja Drogobyc'kogo rajonu 20.11.2001 r.)
5. Svorak S. Zagal'noosvitnja shkola zahidnoukrai'ns'kogo regionu v konteksti suspil'no-politychnogo zhyttja drugoi' polovyny 40-h – pershoi' polovyny 60-h rokiv XX stolittja / S. Svorak : avtoreferat dys. ... d-ra ist. nauk / NAN Ukraї'ny. Instytut istorii' Ukraї'ny. – K., 1999. – 34 s.
6. Svorak S. D. Narodna osvita u zahidnoukrai'ns'komu regioni : istorija ta etnopolityka (1944 – 1964 rr.) / S. D. Svorak. – K. : Pravda Jaroslavychiv, 1998. – 239 s.
7. Svorak S. D. Osvita na zahidnoukrai'ns'kyh zemljah u povojennyj period / S. D. Svorak // Ukraї'ns'kyj istorychnyj zhurnal. – 1997. – № 2. – S. 28–42.

Статтю подано до редакції 30.04.2015 р.

Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ,

*кандидат історичних наук, доцент кафедри нової та новітньої історії України
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Україна, Дрогобич) vilnickiy@gmail.com*

РАДЯНСЬКІ КАРАЛЬНО-РЕПРЕСИВНІ ОРГАНИ: ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ В КАРПАТСЬКОМУ КРАЇ

На основі невідомих та маловідомих документів у статті вперше комплексно розглянуто особливості формування радянських репресивно-каральних органів. Зроблена спроба з'ясувати їхню чисельність. Доведено, що радянська організація краю здійснювалася головно силами прибулих кадрів, а боротьбу із учасниками визвольного руху вели не лише силові спецоргани, але й структури, офіційні функції яких таку діяльність не охоплювали.

Ключові слова: репресивно-каральні органи, визвольний рух, Карпатський край.

Лит. 82.

Vasyl ILNYTSKIY,

*Ph.D. in History, Associate Professor of Ukraine Modern History Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Ukraine, Drohobych) vilnickiy@gmail.com*

SOVIET PUNITIVE-REPRESSIVE BODIES: FEATURES OF FORMATION IN CARPATHIAN LAND

On the basis of unknown and little-known documents in the article for the first time comprehensively considered features of formation of the Soviet repressive secret police. The attempt to find out their numbers. Proved that the Sovietization land mainly carried out by the staff arrived, and struggle with the participants of the liberation movement were not the only ones spetsorganiv power, but also the structure of official functions which such activities are not covered.

Key words: repressive and punitive bodies liberation movement highlands.

Ref. 82.

Васи́лий ІЛЬНИЦЬКИЙ,

*кандидат исторических наук, доцент кафедры новой и новейшей истории Украины
Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко
(Украина, Дрогобыч) vilnickiy@gmail.com*

СОВЕТСКИЕ РЕПРЕССИВНО-КАРАТЕЛЬНЫЕ: ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ В КАРПАТСКОМ КРАЕ

На основе неизвестных и малоизвестных документов в статье впервые комплексно рассмотрены особенности формирования советских репресивно-карательных органов. Сделана попытка выяснить их численность. Доказано, что советизация края осуществлялась в основном силами прибывших кадров, а борьбу с участниками освободительного движения вели не только силовые спецорганы, но и структуры, официальные функции которых такую деятельность не охватывали.

Ключевые слова: репресивно-карательные органы, освободительное движение, Карпатский край.

Лит. 82.

Постановка проблеми. Важливою і водночас малодослідженою проблемою залишається питання функціонування радянських владних структур на західноукраїнських землях після придушення визвольного руху 1940 – 1950 рр. Радянська влада на цих теренах ніколи не почувалася впевнено, відчуваючи відверту неприязнь місцевого населення. Цьому, в першу чергу, сприяла політика комуністичних владних структур, репресивно-каральна діяльність органів МДБ-МВС, які поводити себе як відверті окупанти, ігноруючи місцеві звичаї та традиції.

Аналіз останніх досліджень. Впродовж останніх років з'явилося чимало досліджень, в яких більшою чи меншою мірою розкриваються питання функціонування різних структурних підрозділів репресивно-каральних та адміністративних радянських органів. При цьому потрібно відзначити праці Д. Веденєєва та Г. Биструхіна, А. Кендія, Ю. Киричука, А. Русначенка, В. Сергійчука, Ю. Шаповала [5; 51; 52; 53; 55; 57; 58; 67; 70]. Методологічне значення для осмислення зазначеної проблеми має праця В. Барана [1]. До студій, в яких розкриваються не тільки особливості функціонування репресивно-каральних органів, їх чисельність, але й боротьба з визвольним рухом, належить робота І. Біласа [3; 4]. Втім, досі нема окремого комплексного дослідження проблеми становлення та діяльності радянських спеціальних органів, їх чисельності та використання у боротьбі з визвольним рухом на теренах Карпатського краю ОУН (колишні Дрогобицька, Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька області). Звідси – **мета статті**, що полягає у вивченні особливостей становлення, чисельності радянських адміністративних та карально-репресивних органів у боротьбі проти визвольного руху у Карпатському краї ОУН.

Виклад основного матеріалу. Прагнення здійснити швидку радянізацію західноукраїнських земель наштовхнулось на всенародний опір. Після відновлення радянської влади у західних областях УРСР її першочерговим завданням стала боротьба з визвольним рухом. З цією метою у Дрогобицьку, Закарпатську, Станіславську, Чернівецьку області УРСР були спрямовані структури політичного апарату, величезні військові сили та уже завчасно сформовані репресивно-каральні органи. Незважаючи на попередні звіти та плани щодо остаточної ліквідації українського визвольного руху, протистояння радянської влади з останнім відбувалося інтенсивно навіть наприкінці 1940-х рр. Широка пропагандистська кампанія, розгорнута окупаційним режимом із метою дискредитувати та посяяти недовіру до ОУН та УПА, зазнала невдачі.

Оскільки радянські карально-репресивні органи формувались за адміністративно-територіальним принципом, то діяльність Карпатського краю ОУН охоплювала Дрогобицьку, Закарпатську, Чернівецьку, Станіславську області УРСР. Боротьба покладалася на обласні управління НКВС-МВС, НКДБ-МДБ цих областей. Контроль здійснювали оперативна група у Львові, а також міністерства республіканського (Київ) та союзного (Москва) рівнів. За оперативними документами МДБ Карпатський крайовий провід відроджувався 6 разів (хоча це досить умовно) впродовж свого існування (1945 – 1954 рр.) [5, 154]. Практично аналогічна ситуація була з кожним проводом від станичного і аж до окружного (зокрема, Дрогобицького обласного і надрайонних проводів [33, 92]). У 1947 – 1950 рр. двічі ліквідовано склад Карпатського крайового проводу, двічі ліквідовано Рогатинський і Калуський окружні проводи, частково знищувався керівний склад Коломийського окружного проводу ОУН. Із 9 існуючих найрайонних проводів, 6 двічі були ліквідовані та 3 ліквідовувалися по одному разу. Із 36 районних проводів ліквідовувалися тричі – один провід, двічі – 7 проводів і по одному разу 4 проводи, решта районних проводів частково ліквідовувалися.

Ліквідація керівного складу підпілля досягла значних масштабів. Так, у період від серпня 1944 до 20 квітня 1947 рр. фактично 3 – 4 рази знищувалась переважна більшість керівного складу Дрогобицького окружного і надрайонних проводів [33, 92]. Упродовж 1946 – 1947 рр. були вбито і заарештовано понад 20 різноманітних функціонерів крайового проводу (зв'язкові, охоронці тощо) [19, 73–74].

Доцільно відзначити, що друга «радянізація» західних областей УРСР відбувалася головню силами кадрів, що прибули зі східних областей. Особливо це стосувалося репресивно-карального апарату, на який поклали основну функцію – ліквідувати український визвольний рух у найкоротші терміни. Так, у середині 1947 р. у західних областях УРСР серед 2 447 працівників органів МВС і МДБ місцевих лише було 98 (4%) [5, 308]. Ці представники влади поводитись, власне, як відверті загарбники, атеїсти та варвари. Вороже ставлення радянської влади до місцевого населення добре ілюструє позиція командувача 38 армії генерал-полковника К. Москаленка: «...каральні органи, відносяться так, що молодих дівчат і хлопчиків 27-28-го року народження, ще неповнолітні нічого арештовувати. А якщо ці маленькі люди вбивають наших офіцерів і бійців?». У подальшому він наказував арештовувати навіть неповнолітніх. З приводу репресій К. Москаленко заявляв: «Я схильний до того, що деякі наші каральні органи дуже м'яко відносяться. Потрібно люто розправлятися, а щоб були причини для розправи, потрібно попрацювати і покопатися і ці причини знайдуться» [40, 70–71]. Звичайно, відряджали не тільки на партійну, адміністративну роботу, але й особливо у структури репресивно-каральних органів. Так, за інформацією організаційно-інструкторського відділу ЦК КП(б)У 7 червня 1944 р. у західні області УРСР прибули 507 осіб (з них 71 працівників у Волинську область, 31 у Дрогобицьку, 89 у Львівську, 86 у Рівненську, 120 у Тернопільську, 129 у Станіславську, 71 у Чернівецьку). З-поміж них 271 стали секретарями райкомів партії, 42 завідувачами організаційно-інструкторських відділів, 127 зайняли посади в радянських органах [61, 308]. Відрядження на роботу тривали і в наступні роки. До 15 червня 1947 р. відібрали 45 працівників (перевірених на практичній роботі, зі знанням української мови) із апаратів східних обласних управлінь і міських відділів МДБ і скерували їх у західні області для використання на роботі начальниками міських і районних відділів МДБ. Зокрема, на посади начальників міськрайорганів МДБ 6 у Дрогобицьку, 2 Закарпатську, 11 Станіславську (тобто у Карпатському краї – 19 осіб) [69, 593]. Окрім цього, до 1 червня 1947 р. відібрали 161 випускника Харківської міжрайової школи МДБ СРСР, які володіли українською мовою. Їх направили у райони і міста західних областей УРСР для роботи оперуповноваженими, помічниками оперуповноважених, слідчими, молодшими слідчими районних і міських відділів МДБ [69, 592]. Відтак відправили для роботи в міських і районних відділах МДБ 24 у Дрогобицьку область, 24 Закарпатську, 17 Станіславську, 12 Чернівецьку (разом у Карпатський край – 77 осіб) [69, 593]. Окрім цього, направлялися оперативно-чекістські працівники за рахунок поступлення кадрів із МДБ СРСР: 23 у Дрогобицьку область, 13 у Закарпатську, 30 у Станіславську, 9 у Чернівецьку (області Карпатського краю – 74 особи) [69, 593; 55, 272–273]. Для швидкої, а головне успішної радянізації кадри стягувалися із східних областей УРСР та РРФСР. У вересні 1947 р. до обласних УМДБ західних регіонів УРСР направили 570 осіб (з них 312 у Станіславське УМДБ; відрядження тривали і у наступні роки: 1950 р. – 337 осіб, 1951 р. – 352, 1952 р. – 352). У травні – червні 1948 р. МДБ УРСР направило в західні області УРСР 1 600 оперативних працівників зі сходу, 120 випускників Львівської школи МДБ та 72 керівних працівників [5, 271].

Примітно, що не всі «східняки» хотіли «радянлізувати» західні області, вишукуючи різні способи повернутися у рідні краї. Однак, режим такі наміри суворо карав. На нараді у Дрогобичі 16 січня 1945 р. М. Хрущов говорив: «Дехто поганою роботою намагається, щоб їх відкомандирували назад у східні області. Таких відкомандирувати тільки через арешт» [57, 222]. Практична ситуація із прибулими кадрами виглядала наступним чином. 20 березня 1947 р. у відділ кадрів МДБ УРСР прибув колишній начальник відділу контррозвідки МДБ підполковник М. І. Вронський, де був призначений на посаду заступника начальника райвідділу УМДБ Дрогобицької області. Проте на роботу у Дрогобицьку область згідно отриманого призначення він категорично відмовився виїхати, посилаючись на хворобу – ревматизм ніг. М. Вронського скерували на медичну комісію, яка визнала його повністю здоровим 10 квітня 1947 р. Утім, він знову відмовився виїхати на роботу і у відділ кадрів МДБ УРСР до 30 квітня 1947 р. не з'явився. За самовільний невихід на роботу (з 20 по 30 квітня 1947 р.) впродовж 1 місяця заступника начальника Славського РВ МДБ підполковника Миколу Вронського було заарештовано на 10 діб із виконанням службових обов'язків [37, 63]. І таких прикладів десятки по усіх західних областях УРСР, а особливо у Карпатському краї.

Відновлений тоталітарний режим поставив перед собою мету – знищити у найкоротші терміни будь-які «прояви бандитизму з боку українсько-німецьких націоналістів». Радянські документи 1944 – 1945 рр., виступи М. Хрущова, секретарів обкомів КП(б)У свідчили, що радянська влада недооцінювала силу опору ОУН і УПА, наївно ставлячи завдання покінчити з визвольним рухом впродовж трьох місяців, вимагаючи беззастережного прийняття радянського диктату без висунення до більшовицьких органів найменших вимог, тобто повної відмови від ідей цього руху, капітуляції [58, 67].

До боротьби проти українського визвольного руху активно залучалися фронтові військові частини ЧА (РА), співробітники райвідділів НКВС-МВС і НКДБ-МДБ-КДБ, СМЕРШ, прикордонні відділи, охорона державних об'єктів, залізниць, конвойні війська, органи міліції, дільничі міліціонери, партійно-радянський актив (озброєний), ВБ-ГОПП, агентурний апарат, АБГ, колишніх бійців партизанських відділів (приймали в органи НКДБ, органи міліції і відділи ББ УНКВС) [30, 158–159]. Слід враховувати, що право носити зброю мали посадові особи: секретарі, керівники відділів та інструктори райкомів, міськкомів, обкомів КП(б)У і комсомолу, голови, керівники відділів виконкомів, керівники районних структур виконавчої влади (прокурори, керівники відділів зв'язку, дорожнього управління, управління заготівель тощо, згодом навіть голови і працівники сільрад), які також брали безпосередню участь у збройній боротьбі. Окрім цього, радянська влада використовувала значні матеріальні ресурси та засоби транспорту і зв'язку (мережу автомобільних доріг та колій, засоби пересування ними, телефон, телеграф, радіостанції тощо), авіацію. Відділи ЧА у боротьбі з повстанцями у Карпатському краї найбільше застосовували у 1944 – першій половині 1946 рр.

Нарком внутрішніх справ СРСР Л. Берія і нарком державної безпеки В. Меркулов видали спільний наказ № 001240/00380 від 9 жовтня 1944 р. «Про заходи з посилення боротьби з оунівським підпіллям і ліквідації збройних банд ОУН в західних областях Української РСР». Згідно з ним наркомові внутрішніх справ УРСР В. Рясному було доручено керівництво агентурно-оперативною роботою в управлінні НКВС–НКДБ Львівської, Станіславської, Дрогобицької та Чернівецької областей. Допомогати в цьому йому мали нарком держбезпеки УРСР комісар держбезпеки 3-го рангу С. Савченко і начальник прикордонних військ НКВС Українського округу генерал-майор Бурмак (1944 – 1946). Генерал-лейтенантові Т. Строкачу, заступнику В. Рясного, такі ж функції

були доручені в управліннях НКВС–НКДБ Рівненської, Волинської і Тернопільської областей. Помічниками призначили заступника наркома держбезпеки УРСР, комісара держбезпеки П. Єсипенка і начальника внутрішніх військ НКВС Українського округу генерал-майора В. Марченкова (03.1943 – 07.1945) [3, 263]. Аналогічні комбінації для контролю і підсилення боротьби проти українського визвольного руху тривали і в подальші роки. У травні 1946 р., згідно розробленого плану, у західні області УРСР відрядили оперативні групи на чолі з керівними працівниками МВС СРСР, головних управлінь Прикордонних Внутрішніх військ генерал-лейтенантом Леонтєвим (Львівська область), генерал-майором Прошиним (Тернопільська область), генерал-лейтенантом Бурмаком (Станіславська область), генерал-майором Калініним (Дрогобицька область), генерал-майором Нікітінським (Рівненська область) та полковником Прокоф'євим (Волинська область) [5, 263].

Репресивний апарат формувався у процесі звільнення територій, областей. Щоправда, керівництво відповідних обласних управлінь призначалося заздалегідь. Воно займалося укомплектуванням штатів, а після звільнення областей і формуванням структури. Так, після звільнення м. Чернівці 29 березня 1944 р. начальником УНКДБ-УМДБ Чернівецької області призначили М. А. Решетова (листопад 1943 – 02.1951), Леонід М. Дубинін (02.1951 – 03.1953); начальником УНКВС-УМВС Чернівецької області – М. Т. Руденка (10.07.1944 – 30.11.1946), відтак М. І. Наумова (30.11.1946 – 08.1951), М. В. Москаленко (08.1951 – ?), Леонід М. Дубинін (04.1953 – 06.1954). Дещо пізніше звільнили м. Станіслав – 25.07.1944 р. Начальником УНКДБ Станіславської області уже працював А. М. Михайлов (03.1944 – 20.08.1946), відтак Р. В. Крутов (20.08.1946 – 06.1947), Р. М. Сарасв (09.1947 – 07.1950), Володимир Шевченко (07.1950 – 11.1951), Арсеній Костенко (11.1951 – 03.1953); начальником УНКВС Станіславської області М. А. Завгородний (10.07.1944 – 22.08.1945), Ф. М. Нейзмайлов (1.11.1945 – 26.05.1950), А. В. Гриценко (11.1950 – 03.1953), С. Ф. Фадєєв (03 – 06.1953), А. Г. Костенко (06.1953 – 06.1954). Дещо іншою ситуація була у Дрогобицькій області. Так, лише після звільнення м. Дрогобич 6.08.1944 р. начальником УНКВС Дрогобицької області призначили А. М. Сабурова (31.08.1944 – 16.03.1951), С. І. Сахарова (03.1951 – 03.1953), С. Стехова (03 – 06.1953), А. Д. Хімченка (06 – 09.1953), А. В. Гриценка (09.1953 – 06.1954), а обласне управління НКДБ очолювали Володимир Майструк (09.10.1944 – 09.12.1948), Микола Мороз (12.1948 – 12.1951), Сергій Кожевников (12.1951 – 04.1952), С. Стехов (04.1952 – 03.1953). Пізніше формувалися репресивно-каральні структури на Закарпатті – м. Ужгород звільнили 27 жовтня 1944 р. Начальниками УНКДБ-УМДБ Закарпатської області призначали М. М. Чередниченка (05.1945 – 02.1946), Бориса Чернецького (02.1946 – 04.1953), в.о. Андрія Шовкопляса (зг. 12.1950); начальником УНКВС Закарпатської області П. К. Сопруненка (7.09.1945 – 21.10.1946), відтак М. І. Савінова (21.10.1946 – 11.12.1948), П. І. Позднякова (12.1948 – ?), М. А. Решетова (04 – 06.1953), С. А. Бойка (06.1953 – 04.1957). Ситуація на Закарпатті пов'язана, очевидно, зі складнощами призначення відповідних кандидатур.

Загалом на території Дрогобицької області станом на 1 жовтня 1945 р. проживало 798 000 осіб. Тут було створено 27 районів, 672 сільські ради, 17 міст, 1 100 сіл, 7 хуторів, де працювали 27 начальників РВ НКВС та 27 начальників РВ НКДБ. У 17 містах діяли відповідні міські відділи. Відповідно Станіславську область (1 024 000 мешканців) поділили на 36 районів, 695 сільських рад, 25 хуторів, 12 міст, 906 населених пунктів сільського типу. Тут працювали 36 начальників РВ НКВС (36 районних відділів, поліклініки, внутрішньої тюрми) та 36 начальників РВ НКДБ з аналогічними структурами у

12 містах. Чернівецька область (647 000 мешканців) складалася із 14 районів, 329 сільських рад, 9 міст, 671 сіл: 14 начальників РВ НКВС з існуючими у містах відповідними міськими відділами [25, 66; 14, 8; 15, 190–201]. У Закарпатській області станом на 24 січня 1946 р. створили 14 міськрайорганів (12 районних відділів (окружні), 2 міських) [36, 26; 25, 36, 54; 45, 30].

До 1941 р. боротьба з політичними і кримінальними злочинцями покладалася на органи НКВС, які упродовж 1939 – 1941 рр. очолював І. Серов. У 1941 р., у відповідності з наказом ВР СРСР, органи НКВС реорганізували: за ними залишилася боротьба з кримінальними злочинами (очолив В. Г. Сергієнко). Натомість для боротьби з політичними злочинами наказом № 002 від 26 лютого 1941 р. організували Народний комісаріат державної безпеки (П. Я. Мешик). Внутрішня структура НКВС і НКДБ УРСР складалася з ряду управлінь і відділів [13, 7]. Так, 17 березня 1942 р. створили управління боротьби з бандитизмом (ББ) НКВС УРСР (наказ НКВС СРСР № 0022). До 1944 р. підрозділ був відділом, а від 1 грудня 1944 р. одержав статус Управління (начальник А. М. Леонтьєва). У березні 1950 р. Управління ББ МВС УРСР ліквідували. У 1944 – 1945 рр. в обласних управліннях НКДБ робота з організації боротьби з «бандитизмом» була покладена на спеціальне відділення 2-го відділу, яке діяло в тісному зв'язку з відділами боротьби з «бандитизмом» НКВС. Після переходу відділів ББ МВС у систему органів МДБ (квітень 1947 р.) новий відділ отримав назву Управління 2-Н МДБ УРСР [29, 83]. У березні 1946 р. відбулася чергова реорганізація НКВС і НКДБ: вони були перетворені на Міністерство внутрішніх справ та Міністерство державної безпеки, а СМЕРШ (4 травня 1946 р.) ввійшов до складу МДБ, причому разом зі своїм керівником В. С. Абакумовим, який змінив на посаді Меркулова. Таким чином вони функціонували до 5 березня 1953 р., після чого були об'єднані в одне Міністерство внутрішніх справ (до березня 1954 р.). У березні 1954 р. утворився Комітет державної безпеки (КДБ) при Раді міністрів СРСР. Аналогічні процеси реорганізації відбувалися і на території УРСР [3, 275; 29, 201].

З 1947 р., згідно з вказівкою ЦК ВКП(б) і РМ СРСР (наказ №0074/0029 від 29.01.1947 р.), функції боротьби з підпіллям ОУН повністю перебрали на себе обласні управління МДБ та новостворені в їхньому складі спеціальні відділи 2-Н (націоналісти), які у відповідності з наказом УМДБ №0016 від 6 березня 1947 р. склалися з 6 відділень: 1 відділення – виявлення, розробка і ліквідація керівних структур українського націоналістичного підпілля, включно з окружними проводами; 2 відділення – виявлення, розробка і ліквідація членів українського націоналістичного підпілля бандерівського напрямку, включаючи надрайонні і районні проводи; 3 відділення – викриття, розробка і ліквідація польського та іншого антирадянського націоналістичного підпілля; 4 відділення – керівництво агентурно-бойовими групами та винищувальними батальйонами в районах області; 5 відділення – ведення обліку, інформації і звітності по лінії відділу; 6 відділення – радіозв'язок та використання спеціальних радіосигналізаційних апаратів «Тривога» [29, 201; 5, 270]. Відділи боротьби з «бандитизмом» і відділи 2-Н МДБ УРСР, прийняті від МВС західних областей, реорганізували у єдині відділи⁶². Усього МДБ передали: 1 617 оперативних працівників, агентурну мережу чисельністю 17 945 осіб, оперативні обліки на 12 714 учасників підпілля, оперативні внутрішні війська МВС (понад 25 000 бійців), прикордонні війська, органи міліції, а також 1 909 винищувальних батальйонів із озброєнням (35 125 осіб (на 19 лютого 1947 р.)). Відповідно у Дрогобицькій області – 125 батальйонів, в яких перебувало 2 477 осіб, у Станіславській – 276/5 472, у Чернівецькій – 247/3 406, у Закарпатській – 116/1 684. Це дозволило більш

ефективно використовувати війська і успішно проводити ліквідацію націоналістів [3, 280; 30, 160].

12 червня 1946 р. на усіх рівнях були створені 4-ті Управління (відділи, відділення), до завдань яких входило розшук державних злочинців, а з початку 1950-х рр. вони вели боротьбу з антирадянським підпіллям. З березня 1954 р. 4-те Управління КДБ УРСР і 4-ті відділи обласних управлінь КДБ здійснювали боротьбу з українськими націоналістами та закордонними оунівськими центрами [50, 19–20]. У серпні 1953 р., після об'єднання органів МВС і МДБ, відділ 2-Н реорганізували, а на його базі створили 4 відділ УМВС у складі 70 оперативних працівників. Відділ складався з 11 відділень, де 1, 2, 3 відділення (27 осіб) займалися виявленням, розробкою і ліквідацією залишків націоналістичного підпілля. Зокрема, 1 відділення відповідало за розробку і ліквідацію керівних звен ОУН, 2 відділення керувало ліквідацією груп і озброєних підпільників, 3 відділення виявляло і розробляло націоналістів мельниківського напрямку [30, 158–159].

У цьому зв'язку варто зазначити, що структура управлінь обласних, районних відділів була однаковою, проте вони різнилися чисельністю. Це засвідчує, зокрема, аналіз структури УНКДБ Станіславської області, на території якої український визвольний рух був найпотужнішим в усьому Карпатському краї [29, 205–206; 30, 158]. На початку 1944 р. штат УНКДБ Станіславської області складався з 540 одиниць, із них – 306 осіб оперативного складу. Структуру УНКДБ формували: керівництво Управління (3 особи), 2 відділ (61 особа), 4 відділ (13 осіб), слідчий відділ (25 осіб). Інші підрозділи Управління вважалися допоміжними службами. Відзначимо, що склад УНКДБ і районних відділів комплектувався, в основному, за рахунок співробітників, відкомандированих для роботи в західні області УРСР зі східних областей РСФРР, які не перебували під німецькою окупацією, з союзних національних республік, частково зі східних областей УРСР, раніше звільнених від окупантів, органів армійської контррозвідки «Смерш», офіцерів прикордонних військ і партизан [30, 155]. Відділ 2-Н УНКДБ Станіславської області мав радіостанцію центрального поста з двома передавачами «Джек», «Хвиля», а також двома приймачами «Терн», «Кріт», 10 комплектами приймально-передавальних радіостанцій «Білка». Зв'язок здійснювався за допомогою шифру. У цей же період УМДБ Станіславської області і всі районні відділи були забезпечені новим автотранспортом, кожний райвідділ отримав вантажівку ГАЗ-51 і легковий автомобіль ГАЗ-67 [30, 157]. У Станіславському УНКДБ у 2 відділі 1 відділення проводило робота серед націоналістів у містах, 2 відділення – у сільській місцевості [5, 266].

У грудні 1948 р., у зв'язку з ліквідацією посад начальників штабу ВБ, функції 4 відділення відділу 2-Н УМДБ змінились. Співробітники відділення стали здійснювати керівництво роботою агентурно-бойових груп в районах, які створювалися з числа захоплених і завербованих в агентурну сітку підпільників. Вони володіли відповідними особистими і діловими якостями, а також організаційними зв'язками серед учасників підпілля [30, 158].

До 1 жовтня 1945 р. в управліннях НКВС західних областей УРСР працювали: у Дрогобицькій області 310 осіб керівного та оперативного складу (у штатному розписі – 366 одиниць); відповідно у Волинській – 338 (363), у Львівській – 444 (510), у Станіславській – 348 (402), у Тернопільській – 354 (422), у Чернівецькій – 218 (222). При цьому, враховуючи рядовий і молодший командний склад, допоміжний персонал (за списком у рядах) особового складу УНКВС західних областей становила 13 716, з них у підрозділах по лінії боротьби із українським визвольним рухом 1 230 [5, 265; 31, 1].

Для підвищення освітньо-професійного рівня у Києві заснували Всеукраїнську школу НКВС (наказ НКВС СРСР № 054 від 22 березня 1944 р.; від 1946 р. – Київська офіцерська школа МВС СРСР). У школі готувалися оперативні працівники (термін навчання – 1 рік) та підвищувався професійний рівень оперативних кадрів (термін навчання – 5 місяців). Заклад спеціалізувався на підготовці працівників до оперативно-розшукових заходів у західних областях УРСР. Викладачами спецдисциплін працювали досвідчені оперпрацівники, юридичних – запрошені фахівці з Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка. Недоліком була відсутність необхідної кількості навчальної літератури (1 підручник і 5 – 6 словників на 12 – 15 курсантів), канцелярських товарів. У зв'язку з цим Д. Веденєєв дійшов висновку, що випускники не здобували не тільки достатні для ефективної розробки підпілля ОУН спеціальні знання, але й не отримували якісну підготовку з гуманітарних і юридичних дисциплін. Підтвердженням цього постають численні порушення особовим складом спецорганів чинного законодавства СРСР. Вживалися заходи з удосконалення навчання особового складу з огляду на навички і методи боротьби з підпіллям. Зокрема, в 1952 р. у підрозділах ВО МДБ, дислокованих у Дрогобицькій області, до програми вводили навчальні заняття з опанування навичок захоплення у бункері, будинку, лісі, пошуку групою, секретом, засідкою. У кожній команді (роті) виділяли 10-12 найкраще підготовлених солдатів і сержантів для додаткових занять із затримання підпільників у бункері [5, 322]. Курси підвищення професійної майстерності організовувалися для офіцерів Станіславської області у 1948 р., на яких демонструвалося 78 видів різних криївок [53, 185].

Станом на 1 січня 1946 р. освітній рівень працівників залишав бажати кращого. Так, у НКДБ УРСР 6,3 % працівників мали повну, незавершену вищу освіту, 30% середню, 33% незавершену середню, 30,7 % початкову. У 1947 р. понад половина офіцерів МДБ УРСР не мала спеціальної підготовки, половина начальників райміськапаратів – середньої освіти, а чверть – здобула тільки початкову. На 1 січня 1952 р. освітній рівень працівників МДБ УРСР виглядав наступним чином: 13,2 % – вища та неповна вища освіта, 43,6% – середня, 31,6% – незавершена середня, 11,2% – початкова [5, 303, 335].

Радянізація західноукраїнських областей відбувалася головним чином силовими методами. З відновленням радянської адміністрації відбувається концентрація внутрішніх військ НКВС. Зокрема, ще весною 1944 р. у регіон перекинули підрозділи ВВ НКВС: у Волинську область – одну стрілецьку дивізію НКВС, три полки та одну бригаду (загальною чисельністю 5 285 осіб); у Рівненську – одну стрілецьку дивізію та чотири бригади (8 754 особи); у Львівську – чотири бригади та один кавалерійський полк (6 525 осіб); у Тернопільську – три бригади (3 057 осіб); у Станіславську – одну бригаду (1 328 осіб); у Чернівецьку – дві бригади (1 355 осіб). Окрім того, до боротьби з українським визвольним рухом залучили танковий батальйон 2-ї мотострілецької дивізії (чисельністю 163 особи, до складу якого входило 22 танки). Прибули також п'ять бронепоездів (№ 46 – у Рівне, № 73 – у Кам'янку Струмилову, № 26 – у Станіслав (275 бійців), № 27 – у Ходорів (275 бійців), № 42 – у Львів, № 45 – у Тернопіль, № 73 червонознаменний відділ БЕПО – у Судову Вишню-Медику (275 бійців), 24 окремі бронепоезди з м. Стрий-Дрогобич (275 бійців) з особовим складом 7 700 осіб [3, 177; 4, 496–497]. У західні області УРСР 25 березня 1944 р. додатково передислокували п'ять бригад внутрішніх військ, передали 250 машин, 100 танків, 50 бронемашин, 85 радіостанцій [59, 170].

В Українському окрузі (УО) ВВ НКВС, створеного у лютому 1943 р., до червня 1944 р. діяли 9, 10 стрілецькі дивізії (сд, триполкового складу), 17, 20, 21, 24 мсбр, 18;

кавалерійський полк ВВ. Уже на 9 жовтня 1944 р. у західних областях УРСР дислокувалися 26 304 бійців ВВ (9 сд, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 24, 25 мсбр, 18 кавалерійський полк) [5, 310]. Окремо залучали війська для охорони залізничних сполучень від диверсій [5, 311].

13 травня 1946 р. новопризначений міністр внутрішніх справ СРСР С. Круглов розглянув план організаційних заходів посилення боротьби з підпіллям ОУН у західних областях УРСР. У рамках його виконання відрядили оперативні групи працівників центрального репресивного апарату та Головних управлінь прикордонних і внутрішніх військ МВС: у Дрогобицьку область на чолі з уповноваженим МВС СРСР генерал-майором Калініним, у Станіславську – генерал-лейтенантом Бурмаком. Прикомандировані повинні були контролювати і спільно з начальниками обласних управлінь МВС розробити ефективний план знищення українського визвольного руху [3, 275]. Території Житомирської, Рівненської, Кам'янець-Подільської, Волинської, Львівської, Тернопільської, Дрогобицької, Чернівецької, Закарпатської областей блокували війська Прикарпатського, Львівського військових округів, а також паралельно Українського і Закарпатського прикордонних округів та Українського округу внутрішніх військ [53, 244]. Зокрема, 19 серпня 1944 р. було створено Прикарпатський прикордонний округ, який базувався на території Дрогобицької, Станіславської, Чернівецької областей. Штаб розташовувався у м. Станіслав. 12 вересня 1945 р. Прикарпатський прикордонний округ перейменовано в Закарпатський прикордонний округ, кілька прикордонних загонів покинули Дрогобицьку і Станіславську область і перейшли на Закарпаття, що зумовлювалося офіційним включенням Закарпаття у склад УРСР.

З метою ефективної боротьби у липні 1945 р. створили Прикарпатський військовий округ, який охоплював Станіславську, Тернопільську, Чернівецьку, Вінницьку, Закарпатську області. Штаб округу дислокувався у м. Чернівці (очолив генерал А. Єрьоменко, а начальником політвідділу став генерал-майор Л. Брежнев). До його складу входили з'єднання 4-го Українського фронту, зокрема, 38-ма армія генерала К. Москаленка і 18-та армія генерала А. Гасиловича [63, 5–7]. У травні 1944 р. організовано Львівський військовий округ із штабом у м. Рівне (з липня – у м. Львів), що охоплював Волинську, Дрогобицьку, Львівську, Рівненську та Житомирську області. Очолив його генерал-полковник М. Пухов. На території округу дислокувалися 1 гвардійська, 13, 5, 27, 4, гвардійська танкова армії, одна військово-повітряна армія, артилерійські бригади у Золочеві та Яворові, у складі ПрикВО – з'єднання колишнього 4 Українського фронту, зокрема, 38 та 18 армії [61, 384–385]. Після закінчення війни до складу Львівського військового округу увійшла значна частина 1-го Українського фронту. Серед них – 1-ша гвардійська армія генерала А. Гречка, 13-та армія генерала М. Пухова (25 000 бійців), 52-га генерала К. Коротеєва (28 000 бійців), 27-ма генерала С. Трофимовича, 4-та гвардійська танкова генерала Д. Лелюшенка, військово-повітряна армія, артилерійські бригади. 3 травня 1946 р. обидва округи з'єднано в один Прикарпатський округ зі штабом у Львові під командуванням генерала армії А. Єрьоменка [63, 8]. Крім того, 52-а армія генерал-полковника К. Коротеєва розквартирувала 1 101 гарнізон в Дрогобицькій, Львівській і частково Кам'янець-Подільській областях. Їх силами (близько 28 000 бійців) з 15 січня по 11 лютого 1946 р. було знищено 227 формувань УПА [51, 13; 46, 8]. Проте в окремих регіонах концентрація військово-чекістських сил була колосальною, а укомплектованість значно переважала інші. Наприклад, сам Т. Строчак визнавав, що подна зі західних областей УРСР не мала таких потужних націоналістичних сил, як Станіславська. Чисельність внутрішніх військ на території Станіславської області в 1 – 2 рази, а по відношенню до деяких областей навіть втричі переважала інші. У кількісному від-

ношенні органи НКВС краще були укомплектовані в Станіславській області, ніж в інших областях: кілька сотень осіб були прикомандировані для боротьби з підпіллям. Незважаючи на це, особисто М. Хрущов практично на кожній нараді говорив про те, що Станіславська область у боротьбі із українським визвольним рухом пасла задніх [41, 69–70].

У західних областях УРСР станом на 10 квітня 1947 р. розташовувалися: у Дрогобицькій області частини 62 стрілецької дивізії (36 гарнізонів, 3 819 бійців); у Волинській – 227 стрілецький полк 81 стрілецької дивізії (31 гарнізон, 1 468 бійців); у Львівській – 10 та 88 сп 62 сд (36 гарнізонів, 3 194 бійців); у Рівненській – 445, 446 сп 81 сд (34 гарнізони, 3 051 бійців); у Станіславській – 141, 215, 331, 334 сп 82 сд (113 гарнізонів, 6 605 бійців); у Тернопільській – 12, 86, 450 сп 65 сд (93 гарнізони, 3 418 багнетів); у Чернівецькій – 331 сп 82 сд (10 гарнізонів, 384 бійців) [5, 311].

До 1 лютого 1951 р. відбулася зміна дислокації угруповань ВВ МДБ у регіоні – 91, 332 стрілецькі полки 62 стрілецької дивізії, 5, 6, 7 прикордонні загони. До 25 жовтня 1952 р. розміщувався 14-й загін внутрішньої охорони МДБ; у Волинській області – 227 стрілецький полк (сп) 81 стрілецької дивізії (без батальйону), 90 та 98 прикордонні загони (ПЗ); у Львівській – 10, 88 сп 62 сд, 7, 88 ПЗ; у Рівненській – 445, 446 сп 81 сд; у Станіславській – 215, 331, 333 сп 82 сд, батальйон 446 сп 81 сд, 3 окремих стрілецький батальйон, 33 ПЗ; у Тернопільській – 86, 450 сп 65 сд, 277 сп 81 сд; у Чернівецькій – рота 331 сп 82 сд, 31, 33 ПЗ; у Закарпатській – 14, 27, 83, 87 ПЗ. Якщо врахувати, що штатна чисельність оперативних військ МДБ СРСР на той час становила 68582 одиниць 117, то на ЗУЗ було зосереджено майже третину їхнього бойового складу. Лише з припиненням існування підпілля як організованої сили скорочено й спецвійська (на 25 жовтня 1952 р. залишалось 8 загонів (полків) ВО МДБ) [5, 312].

Функцією боротьби з націоналістами були наділені й прикордонні війська НКВС-МВС (1944 – 1949), МДБ (1949 – 1953), МВС (1953 – 1957), КДБ (1957). У західних областях УРСР створено Український та Закарпатський округи Прикордонних військ. Зокрема, до Українського округу станом на 15 жовтня 1945 р. входили 2, 88, 89 (1694 бійці), 90, 93 (2 286 бійців), 98 прикордонні загони (ПЗ, силою до полку кожен), 3, 104 (1398 бійців) резервні ПЗ, резервний навчальний мотострілецький полк, 6 авіаційний полк. У Закарпатському військовому окрузі розташовувалися 14 (м. Берегово, 1 694 бійці), 27, 31 (м. Чернівці, 1 694 бійці), 33 (м. Кути, 1 398 бійці), 87 (смт. Солотвино, 1 694 бійців) ПЗ, 112 (м. Надвірна, 1 398 бійців), 172 резервний ПЗ. Упродовж грудня 1945 – 10 лютого 1946 р. військовослужбовці Українського округу ПВ здійснили 1 200 операцій, у ході яких убито й затримано 1 500 учасників руху опору, затримано 746 порушників кордону, половина з яких – члени підпілля ОУН. У 1947 – 1953 рр. ПВ в Україні знешкодили 688 учасників збройних формувань ОУН та 35 агентів іноземних розвідок [5, 329].

До 1 січня 1945 р. загальна чисельність військ НКВС становила 833 000 бійців. Станом на 1 січня 1946 р. кількість внутрішніх військ складала 121 299 бійців. Структура змінилася, оскільки усі завдання виконувало Головне управління внутрішніх військ. Воно координувало дії трьох місцевих Управлінь внутрішніх військ: Білоруське, Прибалтійське, Українське, чотири Управління військ охорони тилів груп ЧА, тринадцять дивізій, сімдесят два полки, дванадцять окремих батальйонів і дев'ять дивізіонів спеціального призначення. Впродовж 1944 р. війська охорони тилу, які склалися з прикордонних відділів, вели особливо інтенсивну боротьбу з повстанцями. Наказом Ради міністрів СРСР №2398-1019сс від 30 жовтня 1946 р. загальна кількість військ НКВС зменшилася до 100 000 бійців. Наказом МВС №001080 від 7 грудня 1946 р. чисель-

ність ВВ МВС складала 69 767 бійців. Перепідпорядкування ВВ МВС у МДБ змінило чисельність на 71 322 бійців [62, 174]. У зв'язку з подальшими змінами чисельність ВВ в УРСР скоротилася з 34 865 (8 бригад, 5 полків) до 22 907 вояків (чотири дивізії чотириполкового складу, мотострілецький і кавалерійський полки). Сюди ж у довгострокові відрядження перекидали підрозділи елітної Особливої дивізії ім. Держинського з Москви [5, 311]. Крім цього, для боротьби з визвольним рухом, дислокувалися (жовтень 1944 р.) відділи ВВ НКВС: Станіславська область – 17 і 19 стрілкова бригада (штабриг дислокувався у м. Станіслав 48 офіцерів, 12 сержантів, 21 рядового складу, всього 81 особа; ОББО дислокувався у м. Станіслав 38/91/225/354; 190 окремих стрілкових батальйонів (осб.) у м. Галич 54/132/192/378; 191 осб. у м. Калуш 42/120/353/515; 193 осб. у м. Рогатин; всього військ по області 182/355/701/1328) 256 стрілкового полку ВВ НКВС; Чернівецька область – 192 окремих стрілкових батальйонів (дислокувався у м. Коломия: 54 офіцерів, 151 сержантів, 256 рядового складу, всього 461 особа) 19 бригади, 237 (дислокувався у м. Чернівці: 36/61/129/226; 1 рота дислокувалася у с. Таутра 4/19/37/60; 2 ср. дислокувалася у с. Буда-Маре 5/22/46/73; 3 ср. с. Костивці 7/23/79/109) і 240 (дислокувався у м. Вашківці 42/90/173/305; 2 ср. с. Майдан-Луковець 8/32/62/102; 1 ср. с. Миле 1/1/17/19; всього військ по області 157/399/799/1355) окремі стрілкові батальйони 23 бригади ВВ НКВС [60, 433; 2, 481–482; 24, 175]; Дрогобицька область – 210-й окремих стрілецький батальйон 17-ої стрілецької бригади внутрішніх військ НКВС чисельністю 570 осіб (58 офіцерів, 157 сержантів, 355 рядових) (командир – кап. Скотніков), прибув 15 вересня 1944 р. [3, 264; 66, 364; 61, 340; 62, 196]. До боротьби з УПА залучалися також частини НКВС охорони залізничних доріг, зокрема з 32-ї дивізії: 154 стр.полк у Станіславі (2 149 бійців, командир підполковник П. І. Маркін), 2 стр.батальйон (м. Коломия, 351 боєць), 3 стр.батальйон (м. Делятин, 398 бійців), 4 стр. батальйон (м. Станіслав, 392 бійці), 5 стр.батальйон (м. Ходорів, 376 бійців); 330 стр. батальйон (м. Стрий, 2 034 бійці, командир підполковник А. М. Буньченко), 1 стр.батальйон (м. Стрий, 453 бійці), 2 стр. (м. Лавочне, 385 бійців), 3 стр. (м. Самбір, 458 бійці), 4 стр. (м. Турка, 474 бійців) батальйони, які звичайно дислокувалися на вузлових і більш-менш великих станціях (Красне), Делятин, Здолбунів, Ходорів, Ковель, Коломия, Станіслав, Стрий, Чортків та ін. Безпосереднє керівництво боротьбою з українськими націоналістами у Карпатському краї поклали на В. Рясного (у Львівській, Дрогобицькій, Станіславській, Чернівецькій областях). У його підпорядкуванні перебували 17 стрілецька бригада, а також батальйони 18, 19, 23, 24 та 25 бригад НКВС, 18 кінний полк (загалом 16 000 бійців) [3, 263–264]. 2 рота чисельністю 101 особа (командир – ст.лейт. Самойленко) прибула 20 січня 1945 р. і дислокувалася у Жидачеві [62, 196]. Всього у батальйоні – 570 бійців (58, 157 сержанти, 355 рядові) [4, 196]. Відповідно до наказу НКВС–НКДБ від 19 жовтня 1944 р., у Дрогобицьку область направлявся 173-й окремих стрілецький батальйон із Краснодару чисельністю 517 осіб [430, 482]. У лютому 1945 р. чисельність 17 стрілецької бригади на території Дрогобицької області дещо змінилася: 210 окремих стрілецький батальйон – 570 бійців (58 офіцерів, 157 сержантів, 355 рядових), 173 окремих стрілецький батальйон – 479 осіб (45 офіцерів, 142 сержанти, 292 рядових) [4, 482; 62, 196]. У лютому 1945 р. на території Станіславської області розміщувалися підрозділи 19 стрілецької бригади, окремих батальйонів бойового забезпечення (м. Бурштин) 450 бійців (97 офіцерів, 112 сержантів, 241 рядових), 190 окремих стрілецький батальйон (м. Галич) 473 бійці (59 офіцерів, 153 сержантів, 261 рядових), 191 окремих стрілецький батальйон (Войнилів), 434 бійці (56 офіцерів, 143 сержантів, 235 рядових), 192 окремих стрілецький батальйон (Букашевичі) 457 бійців

(57 офіцерів, 149 сержантів, 251 рядових), 193 окремих стрілецький батальйон (Рогагин) 441 бійців (69 офіцерів, 127 сержантів, 245 рядових), 237 окремих стрілецький батальйон (м. Чернівці) 527 бійців (53 офіцерів, 146 сержантів, 328 рядових), 240 окремих стрілецький батальйон (Вижниця) 550 бійців (57 офіцерів, 155 сержантів, 338 рядових) [62, 198].

Крім того, після реорганізації 1945 р. у Дрогобичі дислокувався 145-й стрілецький полк 62-ї стрілецької дивізії чисельністю 1 550 осіб, у Ходорові – 332-й стрілецький полк 62-ї стрілецької дивізії у кількості 1 550 осіб. Усього в області дислокувалося 3 100 бійців внутрішніх військ Українського округу. У Станіславській області дислокувалися керівництво 82 стрілецької дивізії (360 осіб), у м. Станіслав 333 стрілецький полк чисельністю 1 550 осіб, смт. Болехів – 215 стрілецький полк 1 550 бійців, м. Коломия – 448 стрілецький полк 1 550 осіб. Всього по Станіславській області – 5 010 бійців [62, 205]. Цього вважалося недостатньо. Тому В. Рясний 10 грудня 1944 р. вивів дві прикордонні комендатури з кордону та розташував їх у районних центрах чисельністю до роти. Цей захід на 70 % вирішив питання нестачі військ, дав можливість прикрити південну частину Станіславської області [70, 260–261]. Вказані вище підрозділи відзначалися значною ефективністю. Так, бійці 19 стрілецької бригади впродовж 1945 р. вбили 2 856 націоналістів, 9 678 захопили, 3 920 затримали за допомогу підпіллю, 14 456 здалися добровільно, разом 30 910 осіб, крім цього виселили 571 родину членів підпілля [62, 206]. При цьому проведено 1 423 операції, з яких 183 із бойовими сутичками: 42 вбито, 66 поранено [62, 208].

Часто відбувалася ротация: переміщувалися військові підрозділи, з'єднання. Це обумовлювалося як необхідністю перепочинку, так і доцільністю використання того чи іншого підрозділу на певній території в областях Карпатського краю. Так, предислокували 13, 14 і 87 прикордонні відділи округу на територію Закарпатської області. Натомість у м. Надвірна у липні 1945 р. замість 87 прикордонного відділу направили для боротьби із підпіллям 112 прикордонний відділ, якому дали вказівки проводити спільні заходи, пов'язуючи їх із територіальними органами НКВС і НКДБ [7, 333; 9, 31–33]. 19 листопада 1945 р. військам 38 Армії у м. Станіслав поставлено завдання при взаємодії із військами НКВС і органами НКВС і НКДБ ліквідувати на території дислокації військ (Станіславська, Тернопільська, Чернівецька, Закарпатська) націоналістичні відділи [77, 21–30].

До 1 листопада 1945 р. створено рухливі відділи у складі двох бронетранспортерів і двох вантажних машин із мотопіхотою чисельністю 50 – 60 осіб (рота, яка мала у складі 3 групи по 2 осіб) у містах Станіслав, Чортків, Коломия, Чернівці, Тернопіль, Калуш. При кожному відділі були представники контррозвідки «СМЕРШ», скеровані сюди за вказівкою начальника контррозвідки «СМЕРШ» округу. Командирами відділів призначали командирів батальйонів у званні майор – підполковник; командирами груп – командирів рот [9, 50]. На озброєнні відділи мали: два 82 мм міномети один кулемет, один станковий, два ручних кулемети, автомати, гвинтівки, гранати, сигнальні ракети [9, 50зв.]. Для зв'язку відділів із штабами дивізії організували радіозв'язок за допомогою рацій. Усіх затриманих підпільників здавали у райвідділи НКВС. При виявленні відділів повстанців їх переслідували до повного знищення [9, 51]. Таким чином, у районі (жовтень – листопад 1945 р.) Станіславської і Тернопільської областей створили близько 100 рухомих відділів і груп, які вилловлювали та ліквідували групи [56, 512]. Рухливі відділи встановлювали зв'язок із місцевими органами НКВС і НКДБ. Завдання рухливих відділів – переслідувати виявлену групу до повного її знищення (листопад

1945 р.). Водночас здійснювали оперативно-бойову діяльність ВВ НКВС Українського округу (за період 20 липня – 30 серпня 1945 р.), розставили 623 гарнізони у всіх західних областях УРСР, перед кожним поставили конкретні завдання по ліквідації певних груп, боївок, які перебували на обліку органів НКВС, НКДБ і штабів військ. Для ліквідації більш значних відділів, що діяли в різних районах, створено рейдуючі, рухливі відділи (силою до однієї стрілкової роти, всього таких відділів сформували 46). Від начальників гарнізонів вимагалось щоденно, безперервно, вдень і вночі здійснювати пошук груп, боївок, одинаків та широко застосовувати всі форми, методи боротьби з підпіллям. Пошуки відбувалися шляхом прочісування населених пунктів, лісових масивів, інших схованок, закладення засідок, секретів; несподівано оточувались населені пункти з метою вилучення підпільників, які переховувалися, застосовувався демонстративний відхід із населених пунктів з несподіваним поверненням військових груп тощо. Широко розгорнулися операції в нічний час [71, 764].

Для цього залучили значні військові сили [75, 1–2]. Зокрема, на територію Західної України за підрахунками підпілля було кинуте 585 000 солдатів прикордонних військ і дивізій ВВ НКВС. Радянські документи засвідчують, що на території західних областей у січні-квітні 1946 р. було розміщено понад 3 500 гарнізонів регулярних військ, не рахуючи завжди присутніх військ НКВС, а також 3 593 винищувальних батальйонів [73, 514]. Зокрема, лише силами Прикарпатського ВО було виставлено 894 гарнізони: з них 342 у Станіславській області, 464 у Тернопільській і 88 у Чернівецькій. Водночас від військ НКВС виставили 105 гарнізонів у Станіславській області, 129 у Львівській, 40 у Рівненській, 56 у Волинській, 53 у Дрогобицькій, 43 у Тернопільській [76, 16–18, 23–24].

5 січня 1946 р. командувач військ Львівського військового округу генерал-полковник Попов, член військової ради округу, генерал-майор Батраков, начальник штабу округу, генерал-майор Городецький видали наказ №001 про прикриття посиленими військами (артилерією, танками, мінометами, механізованими частинами, літаками) виборчих дільниць. Для охорони 595 дільниць виділили 6 140 військовиків, крім прикордонників і військ НКВД. 30 січня 1946 р. їм подали ще додатковий список 64 сіл з вимогою забезпечити охорону силами 52 армії [38, 883; 47, 48–49, 74–80, 81–100, 102–116]. В інструкції щодо охорони виборчої дільниці зазначено: «...Ніяка перевага сил противника і ніякі втрати не дають право начальнику гарнізону перепинити бій і почати відхід... до останнього патрона. Закінчилися патрони – бий штиком і прикладом» [38, 883; 47, 48–49, 74–80, 81–100, 102–116].

Такими потужними з'єднаннями практично вдалося заблокувати всі населені пункти та закрити доступ до них підпільників. В інформації Станіславського обкому партії ЦК КП(б)У про здійснені заходи стосовно посилення боротьби з формуваннями УПА і підпіллям ОУН та підготовки виборів до Верховної Ради СРСР на території області від 15 січня 1946 р. стверджується: «...З метою посилення боротьби з українсько-німецькими націоналістами і забезпечення підготовки виборів до Верховної Ради СРСР до 10/1-1946 року командуванням 38 Армії і внутрішніх військ НКВС були поставлені в 564 селах і райцентрах області військові гарнізони в 20 – 30 осіб. ...Відмобілізовані і командировані в райони і села області 420 осіб обласного партійно-радянського і комсомольського активу для проведення масової політичної роботи на виборчих ділянках» [28, 79; 72, 29–32].

Відповідно до вказівок командування військ Прикарпатського військового округу політвідділу 38 армії щодо роз'яснення особовому складу особливості завдань,

пов'язаних із проведенням виборів до Верховної ради СРСР на території західних областей УРСР та ліквідацією формувань УПА у Станіславській, Тернопільській та Чернівецькій областях (від 9 січня 1946 р.), гарнізони повинні були розміщуватися компактно в окремих від місцевого населення приміщеннях. При цьому приміщення повинні були відводитися за вказівками райвиконкомів і за згодою райвідділів НКВС [72, 70–72]. Щоправда, ситуація виглядала зовсім інакше: розквартировуючись у населених пунктах, гарнізони вибирали найкращі будинки, з яких виганяли мешканців [42, 7–9]. Через недостатнє матеріальне забезпечення гарнізонів їхнє утримання лягало передусім на плечі селянства, яке змушене було забезпечувати бійців харчами та поставляти сіно для фуражу. Однак, збіднілі за час війни селяни самі ледве зводили кінці з кінцями і часто не виконували накладених на них контингентів, що штовхало гарнізонників на шлях крадіжок і мародерства. Обов'язком елементом у проведенні виборів були обшуки, пограбування і руйнування. Зокрема, на нараді у Станіславську говорилося, що під час операцій із виселення військовики «...мило, пачку сірників тянуть, на самогон кидаються...» [40, 65]. У підпільному звіті провідника Долинського окружного проводу ОУН про підготовку та хід виборів до Верховної Ради СРСР зазначено: «...Гарнізони прохарчувалися в дуже мінімальній кількості з військових магазинів. Харчі переважно добирали з сіл. Харчі здобували дорогою збірок, при помочі сільради, але що населення не давало, забирали большевики харчі дорогою грабунків» [35, 138 – 145; 42, 7–9].

З приходом у західну Україну військових частин для забезпечення виборчого процесу розпочалися масові пограбування церков, монастирів, музеїв, архівів: «...При виїзді на операції проти банд націоналістів бійці винищувального батальйону, а також окремі бійці і офіцери органів НКВС та НКДБ, часто за присутності партійних і радянських керівників районів, начальників райвідділів НКВС і НКДБ, не розібравшись, підпалюють будинки, конфіскують майно, убивають без суду окремих громадян, які зовсім не належать до бандитів» [54, 35]. В окремих районах зловживання набирали таких масштабів, що навіть місцева адміністрація висловлювала свій протест [74, 24–26].

Військове командування визнавало факти порушень і навіть намагалося з ними боротися, проте з огляду на розпорошеність військ по території ці дії були малоефективними. Зокрема, начальник Політичного управління Прикарпатського воєнного округу, генерал-майор Л. Брежнев доповідав у ЦК КП(б)У про низку фактів грабежів, мародерств [77, 21–30]. Випадки покарань злочинців з числа військових були радше винятком. Переважно влада закривала очі на подібні випадки, огульно трактуючи західних українців як антирадянський елемент, стосовно якого необов'язково дотримуватися принципів соціалістичної законності.

Ситуація з силами репресивно-карального апарату у Карпатському краї станом на 1 жовтня 1945 р. характеризувалася у Дрогобицькій області наступним чином: дислокація внутрішніх військ НКВС – 25 сбр, 379 сп, прикордонних військ НКВС – 93 і 104 пв; конвойних військ не було, військ НКВС по охороні з.д. – 1 батальйон 10 з.д., війська НКВС по охороні промислових підприємств 1 батальйон 341 полку, 28 винищувальних батальйонів (у них 650 учасників), 51 група сприяння (в них 350 учасників) [25, 36]. Відповідно у Станіславській області: внутрішніх військ НКВС 19, 25 бригади і 256 полк, прикордонних військ НКВС – 33 прикордонний відділ, конвойних військ – не було, військ НКВС по охороні з.д. – 54 полк, військ НКВС по охороні промислових підприємств – рота 341 полку, 36 винищувальних батальйонів (в них 1 821 учасників), 402 груп сприяння (в них 4 458 учасників) [25, 55]; у Чернівецькій: внутрішніх військ

НКВС – 4 роти 19 сбр, прикордонних військ НКВС – 1 ПВ, конвойних військ НКВС – 1 рота, військ НКВС по охороні з.д. – 1 рота, військ НКВС по охороні промислових підприємств – не було, 14 винищувальних батальйонів (в них 2 021 учасників), 298 груп сприяння (2 914 учасників) [25, 67]. Штаб 341 стрілкового полку НКВС розташовувався у м. Борислав (командир полку, підполковник Потугін, загинув у бою з повстанцями 10.1945 р.). Основним завданням полку була охорона Дрогобицько-Бориславського нафтового басейну, Стрийського газового родовища і нафтопромислів на Станіславщині (с. Ріпне). У грудні 1945 р. цей полк було розформовано і на його базі створено 130 стрілковий полк НКВС-МВС по охороні важливих підприємств.

Дещо змінилася дислокація підрозділів репресивно-карального апарату на території Станіславської області. Станом на 1 жовтня 1946 р. тут дислокувалися: 65 сд ВВ МВС (Надвірна – Збараж) у складі 91 сп, 450 сп, один батальйон 331 сп і декілька дрібних підрозділів 141 сп, загальною чисельністю 2 971 бійців (50 гарнізонів), 82 сд ВВ МВС (Станіслав) у складі 128 сп, 215 сп, 333 сп, 448 сп загальною чисельністю 5 641 бійців (119 гарнізонів). Таким чином, разом розташовувалися 169 гарнізонів з 8 612 бійцями. Часткова ротація та збільшення чисельності відбувалися в наступних місяцях. Уже на 1 грудня 1946 р. розташовувалися 65 сд у складі 91 сп, 450 сп, один батальйон 331 сп і 2 батальйона 141 ГСП загальною чисельністю 3 771 бійців (виставлено 65 гарнізонів), 82 сд у складі 128 сп, 215 сп, 333 сп, 448 сп загальною чисельністю 5 627 бійців (виставлено 111 гарнізонів). Всього 176 гарнізонів, в них – 9 398 бійців [10, 246–247].

На території Станіславської області станом на 10 квітня 1947 р. дислокувалися чотири полки 82 сд ВВ МДБ: 141 сп – 2 071 солдат і офіцерів (виставлено 30 гарнізонів), а також відповідно 210 сп – 1 683/31, 331 сп – 1 261/21, 333 сп – 1 590/31). Загалом 6 605 солдат і офіцерів, що дозволило виставити 113 гарнізонів [12, 14].

У боротьбі проти підпілля на території Карпатського краю активну участь приймали інші частини НКВС, зокрема, прикордонні. Так, до вересня 1945 р. штаб 13 прикордонного загону розташовувався у м. Борислав Дрогобицької області, а 14 прикордонного загону в м. Болехів Станіславської області. Саме ці загоони вибули на Закарпаття. У березні–квітні 1946 р. дислокація була наступною: 3-й резервний прикордонний загін перебував у м. Самбір (1 398 бійців), 89-й прикордонний загін – у м. Мостиська (1 694), 93-й прикордонний загін – у м. Добромилів (2 286), 104-й прикордонний відділ (штаб у м. Турка) [46, 13]. На Станіславщині у лютому – березні 1945 р. масштабно залучали 14, 27, 87, 33, 31 прикордонні загоони, 256 і 264 конвойні полки НКВС [79, 79–82]. До боротьби залучалися також частини НКВС із охорони залізних доріг (частини 32-ї дивізії). У 1951 р. ВВ МДБ було перейменовано у Внутрішню охорону, їхні дивізії поділялися на загоони (полки), дивізії (батальйони), команди (роты) та взводи. Переважно загін ВО мав штаб, спецпідрозділи, три дивізії, кулеметну команду та резервну групу [5, 312]. Зокрема, внутрішні та прикордонні війська МДБ у західних областях УРСР дислокувалися станом на 1 лютого 1951 р. у наступних областях: Львівській – управління дивізії із спецпідрозділами 404 бійці, 10 стрілковий полк (1 500 бійців), 88 стрілковий полк (1 158 бійців) (разом 3 062); Дрогобицькій – 91 стрілковий полк (1 634 бійці), 40 загін (1 458), 1 стрілецький батальйон (сб) 88 стрілецького полку (сп) без 2 стрілецької роти (2 ср) (246 бійців), 5 ср 450 сп (106 бійців), 4 і 5 ср 446 сп (207 бійців) (разом 3 651); Тернопільській – 450 сп (без 5 стр.роти) (1 295 бійців); Рівненській – 446 стрілковий полк (без 1 сб) (1 244 бійців), 3 сб 13 МСП (320) (разом 1 564); Волинській – штаб 1 сб 446 сп із 6 стр.ротою (144 бійці), 3 сб 8 МСП (350) (разом 494); Станіславській – управління 82 сд (302 бійці), 215 стрілецький полк (1 341), 331 стрілецький полк

(1 338), 333 стрілецький полк (1 352), 1 МСП (1 890) (разом 6 223). Загальна чисельність – 14 994 бійці [34, 158–159, 358].

Український округ ВВ МДБ (лютий 1950 р.) очолював генерал-майор Фадєєв. У його складі були управління (207 штатних одиниць), рота зв'язку (159), школа сержантського складу службового собаківництва (314), 290 окремих мотострілецький полк. У розпорядженні були 1 129 вантажних та 19 санітарних автомашин. При цьому відзначався некомплект, який становив 3 380 бійців (14,5 %). Стрілецька дивізія охоплювала управління та спецпідрозділи (зв'язку, саперні тощо, 395 штатних одиниць), чотири полки (1 450 осіб, у т.ч. 140 офіцерів) [5, 312].

Дислокація, чисельність частин і підрозділів внутрішньої охорони МДБ Українського округу зазнала часткових змін. Так, на 15 серпня 1951 р. ситуація склалася така: у Волинській області дислокувалися внутрішні війська 277 сп (без одного батальйону) 81 сд, прикордонні відділи 90 і 98 ПО Українського округу; у Дрогобицькій – внутрішні війська 91 сп і 332 сп 62 сд, прикордонні відділи 5, 6 і 7 ПО Українського округу; у Львівській – внутрішні війська 88 сп, 10 сп і 4 сп 62 сд, прикордонні відділи 7 і 88 ПО Українського округу; у Рівненській – внутрішні війська 445 сп і 446 сп (без одного батальйону) 81 сд, прикордонні відділи не дислокуються; у Станіславській – внутрішні війська 215 сп, 331 сп і 333 сп 82 сд, 3 ОСБ і 1 батальйон 446 сп 81 сд, прикордонні відділи комендатура 33 ПО Закарпатського округу; у Тернопільській – внутрішні війська 86 сп і 450 сп 65 сд, 1 бат. 277 сп 81 сд, прикордонні відділи не дислокувалися; у Чернівецькій – внутрішні війська 1 сп 331 сп 82 сд, прикордонні відділи 31, 33 ПО Закарпатського округу; у Закарпатській – внутрішні війська не дислокувалися; прикордонні відділи 14, 27, 33 і 87 ПО Закарпатського округу [34, 160, 360].

Крім цього, для охорони найбільш важливих об'єктів нафтової і газової промисловості у Дрогобицькій і Станіславській областях розміщували додаткові сили [55, 269]. Окремо слід відзначити, що в районах Станіславської і Дрогобицької областей, де були підприємства, об'єкти лісового господарства, додатково дислокувалося ВВ МДБ (15 листопада 1949 р.). Частина гарнізонів безпосередньо охороняла підприємства тресту, а саме: 1. Вигодський, Долинський, Рожнятівський, Надвірнянський, Жабівський, Яремчанський райони дислокувалися 1, 3, 5, 7, 8 стр.рота 215 сп, 4 сп 331 сп 82 сд ВВ МДБ. Водночас ці війська залучалися до проведення чекістсько-військових операцій по ліквідації оунівського підпілля і одночасно охороняли підприємства «Станіславліспрому». Об'єкти лісового господарства забезпечувалися відомчою пожежно-сторожовою охороною, кількість якої складала 335 осіб (при штаті 425 осіб). Ця охорона у своїй більшості укомплектовувалася місцевими мешканцями і була озброєна гвинтівками іноземного зразку, практично до боротьби не залучалася [16, 60–61, 69–70; 32, 103–104].

Водночас із 1944 р. на території Дрогобицької і Станіславської областей розташовувалася 32 дивізія військ НКВС-МВС по охороні залізниць (командир дивізії полковник Феодосій Ліпечкий). Загалом дивізія налічувала 4 полки, з них 154 стрілковий полк базувався у Станіславській області і 330 стрілковий полк у Дрогобицькій області. Окремі підрозділи внутрішніх військ залучались для проведення великих операцій із території РФСРР і БРСР, які відправлялися у кількомісячні відрядження до західних областей УРСР.

До боротьби з українським визвольним рухом активно залучали міліцію, яка боролася проти визвольного руху у Карпатському краї ОУН протягом усього часу. Дільничних міліціонерів на теренах Дрогобищини за штатом (станом на 18 червня 1945 р.) передбачалося 339 осіб (271 уповноважених дільничних сільської місцевості, 68 міської),

реально ж тут перебували 304 особи. Водночас структура міліції мала достатньо розгалужені додаткові структури, що мало сприяти успішній діяльності. На своїх дільницях відділи міліції мали 180 груп охорони громадського порядку (в яких налічувалась 1 271 особа), а також 11 616 «десятихатників», 2 291 «довірена» особа (тільки від цих осіб у 1945 р. отримали 1 547 повідомлень, з яких підтвердилося 987 осіб) [44, 156]. Відповідно станом на 1 червня 1949 р. у західних областях УРСР підібрали та призначили 3 331 дільничного уповноваженого міліції (них 2 225 осіб (68%) із місцевого населення). За партійним складом 295 із них були членами партії (9%), 1 222 – комсомольцями (35%) і решта 1 814 (56%) – безпартійними. Кількість ГОПП у західних областях було доведено до 6 437 у складі 86 527 осіб [2, 16]. У лютому 1949 р. згідно рішення ЦК ВКП(б) «Про введення дільничних уповні важних міліції у кожній сільраді західних областей і Закарпатської області» відповідно уже в квітні 3 231 особа отримала посаду, або 97 від додаткового штату працівників міліції, з яких 2 180 були місцевим мешканцями, 50% пройшли службу в Радянській армії [5, 266].

У лютому 1949 р. на посади дільничних уповноважених міліції підлягали відбору: 522 осіб у Волинській, 392 у Дрогобицькій, 330 у Закарпатській, 410 у Львівській, 516 у Рівненській, 330 у Станіславській, 641 у Тернопільській, 190 у Чернівецькій [55, 355; 65, 129–131]. При цьому дільничні мали постійно перебувати у селах і вести безперервну боротьбу із українським визвольним рухом та зміцнювати радянську владу. Саме тому спецоргани турбувало, що із 273 слідчих уповноважених міліції, обслуговуючих села, тільки 148 чоловік постійно жили в селах, а 125 чоловік проживали в райцентрах та обслуговували закріплені за ними села шляхом періодичних виїздів із райцентрів. Наголошувалося на необхідності всім уповноваженим жити в селах, які вони обслуговували. Тільки 108 слідчих уповноважених мали службові приміщення в селах [49, 111].

Незважаючи на цілу низку проблем, діяльність органів міліції відзначалася значними успіхами. Так, за 11 місяців 1952 р. дільничними уповноваженими, постовими міліції і патрулями у Дрогобицькій області було проведено 8 165 засідок, понад 3 720 прочісувань. У свою чергу, 11 місяців 1953 р. дали наступні результати: 7 576 засідок, 2 170 прочісувань [43, 24]. Водночас існувало недоукомплектування. На 5 березня 1950 р. згідно штатного розпису Станіславської області передбачалося 772 дільничних уповноважених міліції, за списком було 692 осіб, тобто потрібно було ще залучити 80 осіб. Брак кадрів зумовлювалося значними втратами при зіткненнях із підпільниками. Так, тільки в 1949 р. загинуло 39 дільничних уповноважених, а в січні-лютому 1950 р. – 7; 10 осіб звільнилися по інвалідності. Крім того, за 1949 р., січень і лютий 1950 р. звільнено по різних причинах із органів міліції 109 осіб, підвищено за посадою 19 осіб і понижено по посаді 23 особи [39, 184]. У Дрогобицькій області на 672 сільських рад за штатом, станом на квітень 1947 р., передбачалося 270 чоловік дільничних міліціонерів (на 3 – 4 сільради один дільничний міліціонер). Поставлено мету довести кількість дільничних міліціонерів хоча б до одного на два села [48, 33].

Для викриття, розробки, ліквідації оунівського підпілля і діючих відділів УПА, які переховувалися, УНКВС Станіславської області створили 5 оперативних секторів зі співробітників УНКВС і міліції, яких скерували в найбільш уражені підпільниками райони області [18, 8]. У кожному районі організовувалися оперативні групи, які своїм завданням мали розробку і ліквідацію того чи іншого проводу, боївки тощо [22, 66]. На території Станіславської області у внутрішніх військах НКВС провели закріплення військових підрозділів на чолі з командирами і оперативним складом УНКВС за група-

ми, на яких покладали обов'язки по боротьбі та ліквідації. Так, планом передбачалося: 19 бригада повинна вести боротьбу у зоні її дислокації із 45 групами (нараховували 975 підпільників); 25 бригада – вести боротьбу із 34 групами (941 підпільник); 256 полк – вести боротьбу з 13 збройними відділами (216 підпільників). Особливістю було й те, що прикордонні відділи аналогічно за відділами закріплені не були, оскільки основні сили перейшли Закарпатську область, а сили, які залишилися несли прикордонну службу, інколи проводили невеликими силами (15 – 30 осіб) операції [7, 289].

Для забезпечення виборів до ВР СРСР, а паралельно й для забезпечення ліквідації українського визвольного руху, командування Прикарпатського військового округу у лютому 1946 р. створило 894 гарнізони (у середньому сюди входило 20 бійців, озброєних станковими, ручними кулеметами, автоматами та гвинтівками): 342 у Станіславській області, 464 у Тернопільській, 88 у Чернівецькій. Додатково були організовані 70 маневрених загонів (чисельністю до 100 бійців) на бронетранспортерах і бронемашинах [77, 21–30]. Більше того, виборчий процес забезпечували спеціально передислоковані дивізії Київського і Одеського військових округів [81, 9].

У 1946 р. продовжувалася тенденція до збільшення чисельності розквартированих гарнізонів. Так, у цей час на Станіславщині дислокувалися 616 військових гарнізонів, які охоплювали майже усі села області. Водночас тут було 2 000 бійців оперативного резерву, 120 оперативних працівників МВС зі східних областей УРСР, 65 і 82 дивізії МВС, які провели 6 728 операцій і засідок, результатом яких стала загибель і арешт близько 5 000 націоналістів [82, 46–72].

Упродовж жовтня 1944 р. – квітня 1945 р. УНКДБ Станіславської області було прикомандировано 83 співробітників [6, 189–191]. У 1945 р. для боротьби проти визвольного руху із східних областей УРСР в Дрогобицьку область направили 278 працівників НКВС [64, 444]. Відрядження в області Карпатського краю відбувалися і в наступні роки. Перевірка стану кадрів МВС 15 березня 1949 р. виявила, що в Станіславській області працювало 1 039 осіб із місцевого населення. Суттєво бракувало працівників міліції, ЗАГУ і пожежної охорони у Станіславській області: 378 осіб, які могли бути підібрані із місцевого населення. Відзначалася серйозна ротація серед працівників органів МВС. Тільки впродовж 1945 р. із органів МВС звільнили понад 900 осіб, у тому числі: 378 у Тернопільській області, 333 у Станіславській, 199 у Рівненській [55, 232]. Упродовж 10 – 12 березня 1951 р. в Дрогобицьку область направили ще 5 осіб [78, 20, 34]. У репресивно-каральній системі складалася подібна ситуація. Так на 12 грудня 1951 р. у Дрогобицькій області на керівних посадах залишалося 127 прикомандированих співробітників УМДБ зі східних областей [17, 201–212]. В одному із підпільних документів підкреслювалося: «Всі партійці стараються знищити все, що не є більшовицьким, а росіяни – все, що не російське» [27, 19].

При цьому, проводячи ті чи інші урядові кампанії, місцеві керівники клопотали про виділення додаткових сил. Так, на час із 15 лютого по 15 квітня 1947 р. для організації боротьби із підпіллям у західні області УРСР прибуло 1 094 оперативних працівників МВ, РВ, УМДБ і МДБ УРСР (140 Тернопільській із складу РВ МДБ, 40 УМДБ, 6 МДБ УРСР, всього 186, Львівській 125/50/7/182; Станіславській 140/40/8/188; Дрогобицькій 108/35/5/143; Рівненській 120/35/5/160; Волинській 120/32/5/157; Чернівецькій 50/20/3/73; таким чином, всього 803/252/39/1 094) [11, 99].

У червні 1949 р. до УМДБ Станіславської області у розпорядження полковника Стрелова командували із МДБ УРСР, УМДБ Кіровоградської, Сумської, Кременчуцької, Харківської, Вінницької, Полтавської, Чернігівської і Запорізької областей для боротьби

із підпіллям та ліквідації надрайонних, районних кушових проводів [14, 4–5, 13–16]. На території Станіславської області працювало (станом на вересень 1947 р.) 563 прикомандированих чекістів. Для надання допомоги у боротьбі з підпіллям до Станіславського УМДБ у 1950 р. спеціально відрядили 337 осіб, у 1951 р. – 352 [30, 406]. У свою чергу, МДБ УРСР у травні-червні 1948 р. направило у західні області УРСР 1 600 оперативних працівників зі східних областей, 120 випускників Львівської школи МДБ та 72 керівних працівників [5, 271]. У наступні роки чисельність прибулих кадрів мала тенденцію до зростання (з 1952 р. відбувалося зменшення), які в основному використовувалися для створення оперативних груп, закріплених за кожною територіальною ланкою підпілля. Для розшуку членів Проводу ОУН та крайових проводів ОУН створювалися окремі між-обласні оперативні групи [5, 277]. У Станіславське УМДБ (станом на 25.07.1950 р.) за рахунок некомплекту в інших областях УРСР перевели 30 осіб [26, 33]. За час із листопада 1949 р. по листопад 1950 р. в УМДБ Станіславської області різночасно перебували 286 оперативних працівників у відрядженні зі східних областей УРСР (з них 113 відкомандировували) [20, 112]. В найбільш уражені підпільниками західні області УРСР, згідно рішення колегії МДБ СРСР від 20 серпня 1951 р., направлялися керівники МДБ УРСР: заст.міністра державної безпеки УРСР Поперека у Станіславську і Дрогобицьку області, заст.міністра державної безпеки Вадис у Львівську і Тернопільську області. Для надання практичної допомоги в організації агентурно-оперативної роботи по ліквідації збройних підпільників в найбільш уражені підпіллям райони командували зі східних у західні області (серпень 1951 р.) 410 керівних працівників органів МДБ УРСР, у тому числі: 165 у Станіславську, 94 у Дрогобицьку, 55 у Львівську, 72 у Тернопільську, 24 у Рівненську. Крім того, сюди скерували 250 оперативних працівників із апарату УМДБ західних областей, 80 осіб із районів, очищених від підпілля, а також 100 працівників міліції [23, 70].

Для підняття професійних здібностей, обміну досвідом із боротьби для начальників міських і районних відділів МДБ західних областей УРСР періодично викликали на місячні навчальні збори у м. Київ. Зокрема, 17 листопада 1952 р. 9 із УМДБ Волинської області, 8 УМДБ Дрогобицької області, 3 УМДБ Закарпатської, 4 УМДБ Ізмаїльської області, 12 УМДБ Львівської, 8 УМДБ Рівненської області, 12 УМДБ Станіславської області, 12 УМДБ Тернопільської області, 2 УМДБ Чернівецької області [21, 311–316].

Станом на 1 листопада 1950 р. в УМДБ Станіславської області і його райорганах МДБ були 173 оперативних працівників, прикомандированих зі східних областей УРСР, із яких 62 перебували в тарифній відпустці і 111 оперативних працівників працювали в Управлінні і райвідділах МДБ (прикомандированих оперативних працівників) [20, 113]. Потрібно відзначити той факт, що рівень прикомандированих був низьким. Це призводило до плінності кадрів, при цьому направлялися оперативні працівники зі слабким здоров'ям, недостатньою підготовкою, морально нестійкі, схильні до порушень соціалістичної законності (інколи навіть ті, які вчинили злочини на місцях попередньої служби). Через це значна частина оперативного складу за нетривалий період відкликлася до місць попередньої роботи. Так, за шість місяців 1945 р. у Вижницькому районі Чернівецької області змінилися 4 начальники НКВС, 3 – НКДБ, 3 – голови райвиконкому, 3 – прокурори [68, 179]. Начальник відділення відділу «А» УМДБ Запорізької області майор Сидорко прибув в УМДБ Станіславської області 5 лютого, а відбув уже 15 березня 1950 р. [20, 113]. Дуже часто такі кадри не бажали здійснювати агентурно-оперативну та бойову діяльність, намагаючись якомога швидше повернутися до місць постійної служби. Траплялися навіть відносно курйозні випадки. Так, прикомандирований до Вигодського РВ МДБ начальник відділу А УМДБ по Станіславській області

майор Кузякин жодної практичної допомоги не надавав. За період відрядження (із 24 квітня по 28 червня 1947 р.), тобто за 64 дні, жодного разу не виїхав по оперативних справах у села району, весь час перебував у приміщенні райвідділу, читаючи художню літературу, та періодично виїжджав у м. Станіслав за продуктами [12, 131–132]. Водночас відзначалася серйозна плінність навіть прокурорських кадрів. Так, впродовж 1945 р. з 856 міських прокурорів західних областей УРСР змінилося 224 особи (26,2%). В окремих областях відбувалася ще більша ротация прокурорських кадрів: 64,7% у Чернівецькій області, 30,8% у Тернопільській, 30,5% у Львівській [3, 269]. Відзначалася серйозна плінність кадрів у західних областях УРСР. Лишень 1947 р. змінилося 85 начальників районних відділів МДБ (із приблизно 150 адміністративних районів), при цьому 18 з них було звільнено за порушення законності, 33 – за незадовільну роботу. Професійний рівень кадрів залишав бажати кращого: більше половини оперативного складу не мала спеціальної підготовки, понад половина начальників міських і районних апаратів не мала навіть середньої освіти, 25% – лише початкову [5, 306].

Висновки. Після вигнання німецьких окупантів збройна боротьба на території Карпатського краю не припинилася. З відновленням радянського режиму починає формуватися репресивно-каральний апарат. У ряді випадків приїжджали уже сформовані органи. Місцеве населення сприймало їх як окупантів. До цього, в першу чергу, спричинилася відверто жорстока поведінка окремих представників офіційної влади: безпідставні арешти, побиття, самовільні розстріли мирних осіб. Офіційне радянське керівництво постійно відчувало неприязне ставлення місцевого населення. Відверте сподівання радянського керівництва на швидке придушення визвольного руху було хибним: підпілля у Карпатському краї ОУН продовжувало користуватися широкою підтримкою населення, що забезпечувало йому успіх у протистоянні з радянським тоталітаризмом. Зміцнення позицій радянської влади у краї відбувалося лише завдяки діяльності репресивно-карального апарату. Радянський уряд визнав ОУН і УПА серйозним військово-політичним супротивником, концентруючи та застосовуючи у боротьбі регулярні збройні сили, залучаючи провідних фахівців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Баран В. Україна : новітня історія 1945–1991 / В. Баран. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – 670 с.
2. Безносюк О. П. Діяльність винищувальних батальйонів та груп охорони громадського порядку на Прикарпатті в 1944–1954 роках : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Олег Петрович Безносюк; Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – Переяслав-Хмельницький, 2008. – С. 16.
3. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953. Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. У двох книгах. Книга перша / І. Білас. – К. : Либідь ; Військо України, 1994. – 432 с.
4. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953. Суспільно-політичний та історичний аналіз. У двох книгах. Книга друга. Документи та матеріали / І. Білас. – К. : Либідь ; Військо України, 1994. – 688 с.
5. Веденєв Д. Двобій без компромісів. Протиборство спецпідрозділів ОУН та радянських сил спецоперацій. 1945–1980-ті роки : [монографія] / Д. Веденєв, Г. Биструхін. – К. : К.І.С., 2007. – 568 с.
6. Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ). – Ф. 2-Н. – Оп. 54 (1953). – Спр. 3. – Т. 1.
7. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 55 (1953). – Спр. 5. – Т. 1.
8. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 55 (1953). – Спр. 5. – Т. 2.
9. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 55 (1953). – Спр. 5. – Т. 4.

10. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 56 (1953). – Спр. 6. – Т. 3.
11. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 57 (1953). – Спр. 1. – Т. 2.
12. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 57 (1953). – Спр. 1. – Т. 3.
13. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 59 (1953). – Сп. 1. – Т. 2.
14. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 59 (1953). – Спр. 6. – Т. 3.
15. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 60 (1953). – Спр. 3. – Т. 2.
16. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 60 (1953). – Спр. 3. – Т. 8.
17. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 61 (1953). – Спр. 2. – Т. 2.
18. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 67 (1953). – Спр. 11.
19. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 93 (1954). – Спр. 1.
20. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 98 (1954). – Спр. 12. – Т. 3.
21. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 99 (1954). – Спр. 8. – Т. 1.
22. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 99 (1954). – Спр. 8. – Т. 3.
23. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 99 (1954). – Спр. 8. – Т. 5.
24. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 106 (1954). – Спр. 1.
25. ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 36 (1960). – Спр. 1.
26. ГДА СБУ. – Ф. 8. – Оп. 14 (1985). – Спр. 155.
27. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 29.
28. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 51.
29. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 55.
30. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 56.
31. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 59.
32. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 64.
33. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 75.
34. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 91.
35. ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 38.
36. ГДА СБУ. – Ф. 16. – Оп. 7. – Спр. 6.
37. ГДА СБУ. – Ф. 71. – Оп. 10. – Спр. 20.
38. Горбаль М. Довідник-пошуківець. Реєстр осіб, пов'язаних з визвольною боротьбою на теренах Львівщини (без Дрогобиччини). 1944–1947 / М. Горбаль. – Торонто ; Львів : Видавництво «Літопис УПА», 2005. – 1312 с.
39. Державний архів Івано-Франківської області (далі – ДАІФО). – Ф. 1-П. – Оп. 1. – Спр. 1154.
40. ДАІФО. – Ф. 1-П. – Оп. 1. – Спр. 259.
41. ДАІФО. – Ф. 1-П. – Оп. 1. – Спр. 393.
42. Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). – Ф. 3. – Оп. 1. – Спр. 466.
43. ДАЛО. – Ф. П-5001. – Оп. 17. – Спр. 68.
44. ДАЛО. – Ф. П-5001. – Оп. 6. – Спр. 56.
45. ДАЛО. – Ф. П-5001. – Оп. 7. – Спр. 66.
46. ДАЛО. – Ф. П-5001. – Оп. 7. – Спр. 221.
47. ДАЛО. – Ф. П-5001. – Оп. 7. – Спр. 58.
48. ДАЛО. – Ф. П-5001. – Оп. 8. – Спр. 261.
49. ДАЛО. – Ф. П-5001. – Оп. 9. – Спр. 145.
50. Ішук О. Генерал Микола Арсенич : життя та діяльність шефа СБ ОУН / О. Ішук, В. Огороднік. – Коломия : «Вік», 2010. – 196 с.
51. Кентій А. Нарис боротьби ОУН-УПА в Україні (1946–1956 рр.) / А. Кентій. – К. : Інститут історії України НАН України, 1999. – 111 с.
52. Кентій А. Українська повстанська армія в 1944–1945 рр. / А. Кентій. – К. : Інститут історії України НАН України, 1999. – 220 с.
53. Киричук Ю. Український національний рух 40–50-х років ХХ століття : ідеологія та практика / Ю. Киричук. – Львів : Добра справа, 2003. – 464 с.
54. Літопис нескореної України : Документи, матеріали, спогади. Книга 2. [підготували Я. Лялька, Р. Коритко, М. Онишкевич та ін. ; авт. передмови Я. Лялька]. – Львів : Галицька видавнича спілка, 1997. – 664 с.

55. Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. – Т. 3 : Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля : директивні документи ЦК Компартії України. 1943–1959 [упоряд. О. Вовк, І. Павленко, Ю. Черченко]. – К. ; Торонто : [б.в.], 2001. – 650 с.

56. Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. – Т. 4 : Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля : інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС, МДБ-КДБ (1943–1959) [упоряд. А. Кентій, В. Лозицький, І. Павленко]. Книга перша : 1943–1945. – К. ; Торонто : [б.в.], 2002. – 596 с.

57. Макарчук С. Радянські методи боротьби з ОУН і УПА. 1944–1945 рр. / С. Макарчук // Українська Повстанська Армія у боротьбі проти тоталітарних режимів [гол. ред. кол. Я. Ісаєвич, упоряд. і відп. ред. Ю. Сливка] (Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність, 11 / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України). – Львів, 2004. – С. 210–223.

58. Макарчук С. Радянські методи боротьби з ОУН і УПА (за матеріалами 1944–1945 рр. з Дрогобицької та Львівської областей) // С. Макарчук // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Спецвипуск. – Дрогобич : НВЦ «Каменяр», 2002. – С. 65–91.

59. Надольський Й. Е. Депортаційна політика сталінського тоталітарного режиму в західних областях України (1939–1953 рр.) : [монографія] / Й. Е. Надольський. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волинського національного університету імені Лесі Українки, 2008. – 260 с.

60. НКВД-МВД СССР в борьбе с бандитизмом и вооруженным националистическим подпольем на Западной Украине, в Западной Беларуссии и Прибалтике (1939–1956) / Сборник документов. – [составители : Владимирцев Н. И., Кокурин А. И.]. – М. : Объединенная редакция МВС России, 2008. – 640 с.

61. Організація Українських Націоналістів і Українська Повстанська Армія. Історичні нариси. – К. : Інститут історії України НАН України, 2005. – 496 с.

62. Пальський З. Знищення національно-визвольного підпілля внутрішніми військами НКВС на колишніх східних окраїнах II Речі Посполитої у 1944–1945 роках / Збігнєв Пальський // Український визвольний рух / Центр досліджень визвольного руху, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів, 2005. – Збірник 4 : Боротьба народів Центрально-Східної Європи з тоталітарними режимами в ХХ столітті. – С. 172–210.

63. Півстоліття солдатської слави (Прикарпатський військовий округ). – Львів, 1995. – С. 5–7.

64. Поліковський М. Червона армія (війська НКВС) і Українська повстанська армія : хроніка протистояння / Микола Поліковський // Чорна книга України. Збірник документів, архівних матеріалів, листів, доповідей, статей, досліджень, есе / [упоряд. Ф. Зубанича ; передм. В. Яворівського]. – К. : Видавничий центр «Просвіта», 1998. – С. 439–447.

65. Реабілітовані історією. Закарпатська область. У двох книгах. [ред. кол. Різак І. М., заст. гол. Довганич О. Д., секретар Хланта О. В. та інші]. – Ужгород : ВАТ «Видавництво «Закарпаття», 2003. – Кн. 2. – 800 с.

66. Роман Шухевич у документах радянських органів державної безпеки (1940–1950). – К. : ПП Сергійчук М. І., 2007. – Т. 1. – 640 с.

67. Русначенко А. М. Народ збурений: Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940–50-х роках / А. М. Русначенко. – К. : Університетське видавництво «Пульсари», 2002. – 519 с.

68. Сеньків М. Західноукраїнське село : сільницька колективізація 40–поч. 50-х рр. ХХ ст. / М. Сеньків. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2002. – 292 с.

69. Сергійчук В. Десять буремних літ. Західноукраїнські землі у 1944–1953 рр. Нові документи і матеріали / В. Сергійчук. – К. : Дніпро, 1998. – 944 с.

70. Сергійчук В. Український здвиг : Прикарпаття. 1939–1955 рр. – К. : Українська Видавнича Спілка, 2005. – 840 с.

71. Украинские националистические организации в годы Второй мировой войны. Документы : в 2 т. Т. 2 : 1944–1945 / [под ред. А. Н. Аргизова]. – М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2012. – 1167 с.

72. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 2960.

73. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 2966.

74. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 3837.
75. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 3880.
76. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 3701.
77. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 2958.
78. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 46. – Спр. 5835.
79. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 215. – Спр. 1697.
80. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 215. – Спр. 2958.
81. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 215. – Спр. 393.
82. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 215. – Спр. 4974.

REFERENCES

1. Baran V. Ukrai'na : novitnja istorija 1945–1991 / V. Baran. – L'viv : Instytut ukrai'noznavstva im. I. Kryp'jakevycha NAN Ukrai'ny, 2003. – 670 s.
2. Beznosjuk O. P. Dijal'nist' vynyshhuval'nyh batal'joniv ta grup ohorony gromads'kogo porjadku na Prykarpatti v 1944–1954 rokah : avtoref. dys. ... kand. ist. nauk : 07.00.01 / Oleg Petrovych Beznosjuk; Derzhavnyj vyshhyj navchal'nyj zaklad «Perejaslav-Hmel'nyc'kyj derzhavnyj pedagogichnyj universytet imeni Grygorija Skovorody». – Perejaslav-Hmel'nyc'kyj, 2008. – S. 16.
3. Bilas I. Represyvno-karal'na systema v Ukrai'ni 1917–1953. Suspil'no-politychnyj ta istoryko-pravovyj analiz. U dvoch knyгах. Knyga persha / I. Bilas. – K. : Lybid' ; Vijs'ko Ukrai'ny, 1994. – 432 s.
4. Bilas I. Represyvno-karal'na systema v Ukrai'ni 1917–1953. Suspil'no-politychnyj ta istorychnyj analiz. U dvoch knyгах. Knyga druga. Dokumenty ta materialy / I. Bilas. – K. : Lybid' ; Vijs'ko Ukrai'ny, 1994. – 688 s.
5. Vjedjenjejev D. Dvobij bez kompromisiv. Protymborstvo specpidrozdiliv OUN ta radjans'kyh syl specoperacij. 1945–1980-ti roky : [monografija] / D. Vjedjenjejev, G. Bystruhin. – K. : K.I.S., 2007. – 568 s.
6. Galuzevyj derzhavnyj arhiv Sluzhby bezpeky Ukrai'ny (dali – GDA SBU). – F. 2-N. – Op. 54 (1953). – Spr. 3. – T. 1.
7. GDA SBU. – F. 2-N. – Op. 55 (1953). – Spr. 5. – T. 1.
8. GDA SBU. – F. 2-N. – Op. 55 (1953). – Spr. 5. – T. 2.
9. GDA SBU. – F. 2-N. – Op. 55 (1953). – Spr. 5. – T. 4.
10. GDA SBU. – F. 2-N. – Op. 56 (1953). – Spr. 6. – T. 3.
11. GDA SBU. – F. 2-N. – Op. 57 (1953). – Spr. 1. – T. 2.
12. GDA SBU. – F. 2-N. – Op. 57 (1953). – Spr. 1. – T. 3.
13. GDA SBU. – F. 2-N. – Op. 59 (1953). – Spr. 1. – T. 2.
14. GDA SBU. – F. 2-N. – Op. 59 (1953). – Spr. 6. – T. 3.
15. GDA SBU. – F. 2-N. – Op. 60 (1953). – Spr. 3. – T. 2.
16. GDA SBU. – F. 2-N. – Op. 60 (1953). – Spr. 3. – T. 8.
17. GDA SBU. – F. 2-N. – Op. 61 (1953). – Spr. 2. – T. 2.
18. GDA SBU. – F. 2-N. – Op. 67 (1953). – Spr. 11.
19. GDA SBU. – F. 2-N. – Op. 93 (1954). – Spr. 1.
20. GDA SBU. – F. 2-N. – Op. 98 (1954). – Spr. 12. – T. 3.
21. GDA SBU. – F. 2-N. – Op. 99 (1954). – Spr. 8. – T. 1.
22. GDA SBU. – F. 2-N. – Op. 99 (1954). – Spr. 8. – T. 3.
23. GDA SBU. – F. 2-N. – Op. 99 (1954). – Spr. 8. – T. 5.
24. GDA SBU. – F. 2-N. – Op. 106 (1954). – Spr. 1.
25. GDA SBU. – F. 2-N. – Op. 36 (1960). – Spr. 1.
26. GDA SBU. – F. 8. – Op. 14 (1985). – Spr. 155.
27. GDA SBU. – F. 13. – Spr. 372. – T. 29.
28. GDA SBU. – F. 13. – Spr. 372. – T. 51.
29. GDA SBU. – F. 13. – Spr. 372. – T. 55.
30. GDA SBU. – F. 13. – Spr. 372. – T. 56.
31. GDA SBU. – F. 13. – Spr. 372. – T. 59.
32. GDA SBU. – F. 13. – Spr. 372. – T. 64.

33. GDA SBU. – F. 13. – Spr. 372. – T. 75.
34. GDA SBU. – F. 13. – Spr. 372. – T. 91.
35. GDA SBU. – F. 13. – Spr. 376. – T. 38.
36. GDA SBU. – F. 16. – Op. 7. – Spr. 6.
37. GDA SBU. – F. 71. – Op. 10. – Spr. 20.
38. Gorbal' M. Dovidnyk-poshukivets'. Rejestr osib, pov'jazanyh z vyzvol'noju borot'boju na terenah L'vivshhyny (bez Drogobychchyny). 1944–1947 / M. Gorbal'. – Toronto ; L'viv : Vydavnytstvo «Litopys UPA», 2005. – 1312 s.
39. Derzhavnyj arhiv Ivano-Frankivs'koi' oblasti (dali – DAIFO). – F. 1-P. – Op. 1. – Spr. 1154.
40. DAIFO. – F. 1-P. – Op. 1. – Spr. 259.
41. DAIFO. – F. 1-P. – Op. 1. – Spr. 393.
42. Derzhavnyj arhiv L'vivs'koi' oblasti (dali – DALO). – F. 3. – Op. 1. – Spr. 466.
43. DALO. – F. P-5001. – Op. 17. – Spr. 68.
44. DALO. – F. P-5001. – Op. 6. – Spr. 56.
45. DALO. – F. P-5001. – Op. 7. – Spr. 66.
46. DALO. – F. P-5001. – Op. 7. – Spr. 221.
47. DALO. – F. P-5001. – Op. 7. – Spr. 58.
48. DALO. – F. P-5001. – Op. 8. – Spr. 261.
49. DALO. – F. P-5001. – Op. 9. – Spr. 145.
50. Ishhuk O. General Mykola Arsenych: zhyttja ta dijalnist' shefa SB OUN / O. Ishhuk, V. Ogorodnik. – Kolomyja : «Vik», 2010. – 196 s.
51. Kentij A. Narys borot'by OUN-UPA v Ukrai'ni (1946–1956 rr.) / A. Kentij. – K. : Instytut istorii' Ukrai'ny NAN Ukrai'ny, 1999. – 111 s.
52. Kentij A. V. Ukrai'ns'ka povstans'ka armija v 1944–1945 rr. / A. Kentij. – K. : Instytut istorii' Ukrai'ny NAN Ukrai'ny, 1999. – 220 s.
53. Kyrychuk Ju. Ukrai'ns'kyj nacional'nyj ruh 40–50-h rokiv XX stolittja : ideolo-gija ta praktyka / Ju. Kyrychuk. – L'viv : Dobra sprava, 2003. – 464 s.
54. Litopys neskorenoi' Ukrai'ny : Dokumenty, materialy, spogady. Knyga 2. [pidgotuvaly J. Ljal'ka, R. Korytko, M. Onyshkevych ta in. ; avt. predmovy J. Ljal'ka]. – L'viv : Galyc'ka vydavnycha spilka, 1997. – 664 s.
55. Litopys Ukrai'ns'koi' Povstans'koi' Armii'. Nova serija. – T. 3 : Borot'ba proty UPA i nacionalistynogo pidpillja : dyrektyvni dokumenty CK Kompartii' Ukrai'ny. 1943–1959 [uporjad. O. Vovk, I. Pavlenko, J. Cherchenko]. – K. ; Toronto : [b.v.], 2001. – 650 s.
56. Litopys Ukrai'ns'koi' Povstans'koi' Armii'. Nova serija. – T. 4 : Borot'ba proty UPA i nacionalistynogo pidpillja : informacijni dokumenty CK KP(b)U, obkomiv partii', NKVS-MVS, MDB-KDB (1943–1959) [uporjad. A. Kentij, V. Lozyc'kyj, I. Pavlenko]. Knyga persha : 1943–1945. – K. ; Toronto : [b.v.], 2002. – 596 s.
57. Makarchuk S. Radjans'ki metody borot'by z OUN i UPA. 1944–1945 pp. / S. Makarchuk // Ukrai'ns'ka Povstans'ka Armija u borot'bi proty totalitarnyh rezhyziv [gol. red. kol. Jaroslav Isajevych, uporjad. i vidp. red. Jurij Slyvka] (Ukrai'na : kul'turna spadshhyna, nacional'na svidomist', derzhavnist', 11 / Instytut ukrai'noznavstva im. I. Kryp'jakevycha NAN Ukrai'ny). – L'viv, 2004. – S. 210–223.
58. Makarchuk S. Radjans'ki metody borot'by z OUN i UPA (za materialamy 1944 – 1945 rr. z Drogobyc'koi' ta L'vivs'koi' oblastej) // S. Makarchuk // Drogobyc'kyj krajeznavchyj zbirnyk. – Specvypusk. – Drogobych : NVC «Kamenjar», 2002. – S. 65–91.
59. Nadol's'kyj J. E. Deportacijna polityka stalins'kogo totalitarnogo rezhyvu v zahidnyh oblastjah Ukrai'ny (1939 – 1953 rr.) : Monografija / J. E. Nadol's'kyj. – Luc'k : RVV «Vezha» Volyns'kogo nacional'nogo universytetu imeni Lesi Ukrai'ny, 2008. – 260 s.
60. NKVD-MVD SSSR v bor'be s bandytyznom y vooruzhennym nacyonalystycheskym podpol'em na Zapadnoj Ukrainy, v Zapadnoj Belarussy y Pribaltyke (1939–1956) / Sbornyk dokumentov. – [sostavlyately : Vladymyrcsev N. Y., Kokuryn A. Y.]. – M. : Ob'dynennaja redakcija MVS Rossyy, 2008. – 640 s.
61. Organizacija Ukrai'ns'kyh Nacionalistiv i Ukrai'ns'ka Povstans'ka Armija. Istorychni narysy. – K. : Instytut istorii' Ukrai'ny NAN Ukrai'ny, 2005. – 496 s.
62. Pal's'kyj Z. Znyshhennja nacional'no-vyzvol'nogo pidpillja vnutrishnimy vijs'kamy NKVS na kolyshnih shidnyh okrai'nah II Rechi Pospolytoi' u 1944–1945 rokah / Z. Pal's'kyj // Ukrai'ns'kyj

vyzvol'nyj ruh / Centr doslidzen' vyzvol'nogo ruhu, Instytut ukrai'noznavstva im. I. Kryp'jakevycha NAN Ukrai'ny. – L'viv, 2005. – Zbirnyk 4 : Borot'ba narodiv Central'no-Shidnoi' Jevropy z totalitarnymy rezhyzmamy v XX stolitti. – S. 172–210.

63. Pivstolititja soldats'koi' slavy (Prykarpats'kyj vijs'kovyj okrug). – L'viv, 1995. – S. 5–7.

64. Polikovs'kyj M. Chervona armija (vijs'ka NKVS) i Ukrai'ns'ka povstans'ka armija : hronika protystojannja / M. Polikovs'kyj // Chorna knyga Ukrai'ny. Zbirnyk dokumentiv, arhynih materialiv, lystiv, dopovidej, statej, doslidzen', ese / [uporjad. Fedora Zubanycha ;peredm. Volodymyra Javorivs'kogo]. – Kyi'v : Vydavnychij centr «Prosvita», 1998. – S. 439–447.

65. Reabilitovani istorijeu. Zakarpats'ka oblast'. U dvoch knyгах. [red.kol. Rizak I. M., zast.gol. Dvoghanych O. D., sekretar Hlanta O. V. ta inshi]. – Uzhgorod : VAT «Vydavnytstvo «Zakarpattja», 2003. – Kn. 2. – 800 s.

66. Roman Shuhevych u dokumentah radjans'kyh organiv derzhavnoi' bezpeky (1940–1950). – Kyi'v : PP Sergijchuk M. I., 2007. – T. 1. – 640 s.

67. Rusnachenko A. M. Narod zburenyj: Nacional'no-vyzvol'nyj ruh v Ukrai'ni j nacional'ni ruhy oporu v Bilorusii, Lytvi, Latvii, Estonii u 1940–50-h rokah / A. M. Rusnachenko. – K. : Universytets'ke vydavnytstvo «Pul'sary», 2002. – 519 s.

68. Sen'kiv M. Zahidnoukrai'ns'ke selo : nasyt'nyc'ka kolektyvizacija 40 – poch. 50-h rr. XX st. / M. Sen'kiv. – L'viv : Instytut ukrai'noznavstva im. I. Kryp'jakevycha, 2002. – 292 s.

69. Sergijchuk V. Desjat' buremnyh lit. Zahidnoukrai'ns'ki zemli u 1944–1953 rr. Novi dokumenty i materialy / V. Sergijchuk. – Kyi'v : Dnipro, 1998. – 944 s.

70. Sergijchuk V. Ukrai'ns'kyj zdvyg : Prykarpattja. 1939–1955 rr. / V. Sergijchuk. – K. : Ukrai'ns'ka Vydavnycha Spilka, 2005. – 840 s.

71. Ukrainnskye nacyonalystycheskye organizacyy v gody Vtoroj myrovoj vojny. Dokumenty : v 2 t. T. 2 : 1944–1945 / [pod red. A. N. Artyzova]. – M. : Rossyjskaja polytycheskaja encyklopedyja (ROSSPЭN), 2012. – 1167 s.

72. Central'nyj derzhavnyj arhiv gromads'kyh ob'jednan' Ukrai'ny (dali – CDAGO Ukrai'ny). – F. 1. – Op. 23. – Spr. 2960.

73. CDAGO Ukrai'ny. – F. 1. – Op. 23. – Spr. 2966.

74. CDAGO Ukrai'ny. – F. 1. – Op. 23. – Spr. 3837.

75. CDAGO Ukrai'ny. – F. 1. – Op. 23. – Spr. 3880.

76. CDAGO Ukrai'ny. – F. 1. – Op. 23. – Spr. 3701.

77. CDAGO Ukrai'ny. – F. 1. – Op. 23. – Spr. 2958.

78. CDAGO Ukrai'ny. – F. 1. – Op. 46. – Spr. 5835.

79. CDAGO Ukrai'ny. – F. 1. – Op. 215. – Spr. 1697.

80. CDAGO Ukrai'ny. – F. 1. – Op. 215. – Spr. 2958.

81. CDAGO Ukrai'ny. – F. 1. – Op. 215. – Spr. 393.

82. CDAGO Ukrai'ny. – F. 1. – Op. 215. – Spr. 4974.

Статтю подано до редакції 25.04.2015 р.

Роман КОРСАК,

доктор історичних наук, доцент Ужгородського національного університету,
факультет туризму, кафедра туристичної інфраструктури і сервісу,
(Україна, Ужгород) korsakr@inbox.ru

РЕФОРМУВАННЯ ЧЕСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: ДОСВІД ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ ДЛЯ УКРАЇНИ

У статті у перше в українській історіографії здійснено комплексний аналіз дослідження можливості застосування чеського євроінтеграційного і трансформаційного досвіду в Україні. Автор розкриває характерні риси процесу адаптації чеського суспільства до європейських стандартів соціально-економічного життя. Розкриття теми стало можливим завдяки використанню загальнонаукових методів пізнання: аналізу, синтезу, системності, узагальнення, конкретності, історизму та діалектичного методу. В дослідженні віддано перевагу історичним методам дослідження: історико-генетичному, історико-порівняльному, історико-синтетичному, історико-діахронному, емпіричному аналізу тощо. Автор дійшов висновку, що вдале використання чеського трансформаційного досвіду, буде сприяти покращенню двосторонніх політичних і економічних відносин України з Чеською Республікою та іншими країнами Європейського Союзу. Основу дослідження склали архівні матеріали та праці українських і чеських дослідників та українська періодика.

Ключові слова: Україна, Чехія, реформи, трансформація, Європейський Союз, Посольство України, Посольство Чеської Республіки.

Лит. 14.

Roman KORSAK,

*Dr. of historical sciences, professor, Uzhgorod National University,
Faculty of Tourism, Department of Tourism Infrastructure and Services,
(Ukraine, Uzhgorod) korsakr@inbox.ru*

CZECH SOCIETY REFORMING: EUROPEAN INTEGRATION EXPERIENCE FOR UKRAINE

At first in Ukrainian historiography in the article it is made a complex analysis of the European integration and the Czech transformation experience possibilities in Ukraine. The author reveals the process characteristics of Czech society adaptation to social and economic life's European standards. The theme was made possible through the use of knowledge scientific methods: analysis, synthesis, systematization, generalization, concrete, historical and dialectical method. It is preferred in the study such methods as historical research, historical and genetic, historical, comparative, historical and synthetic, historical and diachronic, empirical analysis and more. The author concludes that the successful use of the Czech transformation experience will contribute to the improvement of bilateral political and economic relations between Ukraine and the Czech Republic and other EU countries. The study basis was the archives and works of Ukrainian and Czech researchers and Ukrainian periodicals.

Key words: Ukraine, Czech Republic, reform, transformation, European Union, Embassy of Ukraine, Embassy of the Czech Republic.

Ref. 14

доктор исторических наук, доцент Ужгородского национального университета,
факультет туризма, кафедра туристической инфраструктуры и сервиса,
(Украина, Ужгород) korsakr@inbox.ru

РЕФОРМИРОВАНИЕ ЧЕШСКОГО ОБЩЕСТВА: ОПЫТ ЕВРОИНТЕГРАЦИИ ДЛЯ УКРАИНЫ

В статье впервые в украинской историографии осуществлен комплексный анализ исследования возможности применения чешского евроинтеграционного и трансформационного опыта в Украине. Автор раскрывает характерные черты процесса адаптации чешского общества к европейским стандартам социально-экономической жизни. Раскрытие темы стало возможным благодаря использованию общенаучных методов познания: анализа, синтеза, системности, обобщения, конкретности, историзма и диалектического метода. В исследовании отдано предпочтение историческим методам исследования: историко-генетическому, историко-сравнительному, историко-синтетическому, историко-диахронному, эмпирическому анализу. Автор пришел к выводу, что удачное использование чешского трансформационного опыта, будет способствовать улучшению двусторонних политических и экономических отношений Украины с Чешской Республикой и другими странами Европейского Союза. Основу исследования составили архивные материалы и работы украинских и чешских исследователей и украинская периодика.

Ключевые слова: Украина, Чехия, реформы, трансформация, Европейский Союз, Посольство Украины, Посольство Чешской Республики.

Лит. 14.

Постановка проблеми. Дослідження процесів трансформації чеського суспільства та вироблення підходів до використання досвіду чеських трансформаційних реформ в Україні, є актуальним, оскільки дає можливість розкрити характерні риси процесу адаптації чеського суспільства до європейських стандартів соціально-економічного життя, проаналізувати наукові погляди щодо залежності розвитку українсько-чеського політичного і торговельно-економічного співробітництва від характеру і змісту трансформаційних реформ.

Аналіз досліджень. Необхідно відзначити, що вироблення рекомендацій, які можуть бути використані у роботі урядів, міністерств і відомств як України, так і Чехії не є предметом широкого кола спеціальних наукових досліджень як у вітчизняній, так і у чеській історіографії. У більшості публікацій наводяться окремі факти трансформації суспільних відносин, співпраці між Україною і Чехією. Серед праць можна виділити дослідження Н. Весела [14], Л. Палата [12; 13], Г. Зеленько [1; 2], Л. Кіцили [3; 4; 5].

Мета статті. Протягом десяти років Чеська Республіка з успіхом пройшла шлях до Європейського Союзу та НАТО. З огляду на те, що з 2014 р. в Україні інтенсивно відбуваються процеси формування свідомого громадянського суспільства, у даній публікації вперше в українській історіографії робиться спроба виробити підходи, щодо використання досвіду чеських трансформаційних реформ в Україні.

Застосування чеського урядового досвіду, щодо трансформування суспільно-економічних відносин має відбуватися у таких сферах: політика, економіка, міждержавні відносини. Зокрема, у внутрішній політиці:

1. Українському суспільству необхідно консолідувати об'єднання політичних еліт, владних державних структур навколо реалізації головної мети – проведення демокра-

тичних і економічних реформ у країні задля вступу до Європейського Союзу. Зокрема, у Чеській Республіці на початку 2000 року був підписаний «Патент взаємної підтримки» – п'ять міжпартійних документів до т. зв. «опозиційної угоди» (липень 1998 р.). Підписання цих документів відбулося між двома головними опонуючими партіями – ЧСДП та ГДП, у особі давніх непримиримих політичних опонентів – Прем'єр-міністром ЧР М. Земаном та Головою Палати депутатів Парламенту ЧР В. Клаусом. Підписанням міжпартійних документів був створений також політичний прецедент у новітній історії Чехії, коли основні політичні суперники, відклавши партійні амбіції, продемонстрували розуміння державних пріоритетів та національних інтересів країни в реалізації її стратегічної мети. За висновками чеських політологів, основним політичним наслідком підписання зазначених міжпартійних документів було те, що завдяки компромісу, досягнутому між ГДП і ЧСДП, зникла загроза виникнення нової урядової кризи у країні, яка була б небезпечною на завершальному етапі підготовки ЧР до вступу до Євросоюзу. Для України це важливо тепер, коли підписана Коаліційна угода після позачергових парламентських виборів 2014 р. і постало завдання невідворотності у реформуванні країни. [6, 40–49; 4, 22–28].

2. В Україні постала проблема у реформуванні виборчого законодавства. Так, у Чехії діє двопалатний парламент, а вибори депутатів проводяться за пропорційною системою по відкритих партійних списках. Це дало змогу досить швидко політично структурувати суспільство, підвищити відповідальність партій за реформування країни, наповнило ідейним змістом партійні програми та наблизило депутатів (і без мажоритарних округів) до місцевих громад та регіонів, які висувуються до партійних виборчих списків первинними партійними осередками де періодично і звітують про свою роботу [7, 27–32; 8, 106–109].

В економічній сфері:

1. Використання у діяльності Державної служби у фінансового моніторингу України чеського досвіду здійснення антикорупційних заходів, боротьби з незаконним обігом та відмиванням коштів отриманих злочинним шляхом. Зокрема, Посольством України у ЧР та Торговельно-економічною місією у його складі було налагоджено належні робочі контакти та встановлено співпрацю з Фінансово-аналітичним управлінням (ФАУ) Міністерства фінансів ЧР – провідним державним органом у цій країні, який координує і безпосередньо здійснює заходи з боротьби з відмиванням коштів. Було проаналізовано відповідну законодавчу базу Чехії з цього питання. Робота у Чехії у цьому напрямку проводиться відповідно до Закону ЧР № 61 від 15 лютого 1996 року. У цьому зв'язку заслуговує на увагу співпраця між міністерствами фінансів і внутрішніх справ Чехії яка врегульовує порядок взаємодії між ними у цій сфері за допомогою міжвідомчої угоди. Причому, основні функції тут виконує саме ФАУ [3, 70–79].

2. Використання досвіду проведення узгодженої фіскальної та монетарної політики у сфері державних фінансів між центральними органами виконавчої влади. Зокрема, з метою гармонізації фіскальної та монетарної політики у 2000р. було розпочато співробітництво Міністерства фінансів і Національного банку Чехії. У 2002 р. після проведення заходів з приватизації провідних держпідприємств Тансгаз та Юніпетрол, виручені майже 4 млрд. дол. США спричинили різке посилення чеської крони на 20 % (з 40 до 32 крон). З метою уникнення негативного впливу на експортерів продукції від розбалансування фінринку, Мінфін та Національний банк Чехії підписали Угоду про ринок фінансів, з тим щоб «зв'язати» приватизаційні кошти від попадання на фінан-

совий ринок та забезпечити інші заходи для досягнення необхідних макроекономічних показників. Даний досвід є важливим у період курсових коливань та кредитних запозичень України у міжнародних фінансових організаціях [5, 53–58; 6, 40–49].

3. Досвід у реалізації проєкспортної політики підтримки та підвищення конкурентоздатності товаровиробників на зовнішніх ринках за допомогою створення системи державного страхового гарантування експорту продукції. Зокрема, Чеська сторона на експортному рівні підтримувала роботу яка проводилася в Україні у напрямку створення системи державного страхування експорту. В свою чергу, в Україні були прийняті відповідні урядові рішення (Розпорядження Кабінету Міністрів України від 26 жовтня 2001 р. N 498-р). На прохання української сторони Експортно-гарантійній страховій компанії ЧР (ЕГАП) був переданий проєкту Закону України «Про державну підтримку страхування та кредитування експорту» для проведення останнього експертних оцінок. Чеське відомство, поряд з експертними оцінками та пропозиціями до законопроекту, запропонувало свою допомогу з метою обміну теоретичним та практичним досвідом при створенні нової української інституції, аналогічної з інституціями країн Центральної та Східної Європи. Генеральний директор компанії ЕГАП П. Парізек, запропонував Україні долучитися до засідань т. зв. Празького клубу (хоча клуб називається Празьким, штаб-квартира знаходиться у Парижі), де регулярно, двічі на рік, зустрічаються представники європейських кредитних компаній, і як виконуючий функції виборного голови Празького клубу у той період, надіслав запрошення українській стороні на чергове засідання 25–28 травня 2004 р. (м. Мінськ). Однак, українська сторона не скористалася цим запрошенням. Слід зазначити, що на той час з використанням центральноєвропейського досвіду уже були створені білоруська Белексімгарант, казахська Державна корпорація експортних кредитів та інвестицій, а також у Росії схвалена державна Концепція з цього питання. На жаль, Україна не використала надану їй можливість і до цього часу не створила системи державного гарантування експорту. На протязі майже 10 років Верховна Рада України так і не розглянула законопроекти з цього питання [11, 212–213].

Сфера міждержавних відносин:

1. Створення державних органів та фондів, затвердження державних програм для проведення євроінтеграційних реформ та співпраці з фондами підтримки Європейського Союзу. З досвіду ЧР, ще на стадії підготовки до вступу в ЄС були створені урядові органи у справах європейської інтеграції, розроблені відповідні програми для інтегрування та діяли державні фонди, що співпрацювали з фондами ЄС [8, 106–109; 5, 53–58].

2. Використання досвіду залучення прямих іноземних інвестицій в економіку країни та співпраця з фінансовими фондами Європейського Союзу. Законодавче забезпечення інвестиційної привабливості та залучення іноземних інвесторів до роботи на чеському ринку. Зокрема, для цього Урядом Чеської Республіки в листопаді 1992 р. під патронатом Міністерства промисловості і торгівлі було засноване Агентство CzechInvest. Діяльність CzechInvest поступово розширювалася, і у даний час вона спрямована на постійне підвищення порівняльних переваг чеської промисловості у світовій економіці. У 2004 р. відбулося об'єднання трьох чеських агентств з підтримки підприємництва, які діяли під егідою Міністерства промисловості і торгівлі ЧР, а саме, Чеського агентства з підтримки іноземних інвестицій CzechInvest, Чеського агентства з розвитку промисловості CzechIndustry, та Чеського агентства з розвитку підприємництва. Об'єднання названих структур створювало умови для використан-

ня коштів з фондів ЄС згідно з існуючими в Євросоюзі правилами. Основною ідеєю злиття трьох агентств було спрощення контактів між державою, підприємцями і ЄС і створення єдиного контактного центру для чеських і іноземних підприємців. Завдяки цьому CzechInvest є центральним джерелом інформації, консультаційних послуг і одночасно суб'єктом, що здійснює посередництво при наданні допомоги з фондів ЄС. Для підприємців інформація про можливості одержання підтримки стала більш доступною, сума засобів з фондів ЄС збільшилася, і вся система освоєння інвестицій стала більш прозорою. У площині запозичення досвіду важливим є, також Меморандум про співробітництво між Українським центром сприяння іноземному інвестуванню та чеським агентством сприяння іноземному інвестуванню CzechInvest, підписаний 30 травня 2006 р. Чехія проводить гнучку законодавчу політику по інвестиційному заохоченню іноземного капіталу та створенню технопарків. Зокрема, законодавством передбачені податкові пільги для іноземних інвесторів участь у проєктах яких перевищує встановлену законодавчу грошову норму [10, 296–299].

3. Переглянути доцільність та своєчасність прийняття законодавчих актів стосовно торговельного та економічного співробітництва між Україною та Чехією, спростити систему національного міжвідомчого узгодження проєктів двосторонніх договірних нормативно – правових актів. Зокрема, Законом України від 24.03.98 № 209/98 був ратифікований Протокол між Кабінетом Міністрів України та Урядом Чеської Республіки про надання кредитів для фінансування експорту товарів та послуг із Чеської Республіки в Україну, підписаний у 1997 р., для вирівнювання балансу, на підтримку чеських експортерів. Проте, реалізація проєкту не відбулася. Актуальність закону втрачена, у законодавстві України за цей час прийнято безліч норм, які забороняють такого роду кредитування. Окрім того, Закон створює переваги для чеських експортерів і створює сприятливі умови доступу на український ринок чеських товарів, що погіршує торговельний баланс для України, який і так протягом останніх 10 років у торгівлі з Чехією є негативним. Доцільно розглянути питання відміни зазначеного закону. Без відповідних фінансових можливостей був прийнятий у 2004 і Закон України про зміни до Державного бюджету, яким Кабінету Міністрів України дозволялося здійснити відшкодування заборгованості за «Ямбурзькими угодами» у грошовій та/або товарній формі за рахунок коштів, передбачених на погашення державного боргу України. Цей закон також не був виконаний. З дворічним відтермінуванням у квітні 2006 року був прийнятий Закон України про ратифікацію Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом чеської Республіки про економічне, промислове і науково – технічне співробітництво, підписаної 15 квітня 2004 р. [9, 196–197; 10, 296–299; 11, 212–213].

Висновки. Отже, трансформація суспільно-політичного життя та соціально-економічних відносин, розвиток державних реформ у Чехії відбувалися значно швидше, ніж в Україні, оскільки їх проведення підтримувала більшість чеського суспільства та політичних сил країни. Натомість реформування українського суспільства проходило непослідовно, оскільки політична еліта країни не була готова до радикальних суспільно-економічних перетворень, а ліві політичні партії гальмували їх проведення, що спричинило відставання України від Чехії у розвитку демократизації суспільства. Правовою базою співробітництва Чехії з Євросоюзом стала «Європейська Угода», яка забезпечила інтеграцію країни до Євросоюзу. Правовою основою співробітництва України з Євросоюзом була «Угода про співробітництво з ЄС», яка тільки декларувала бажання вступу нашої країни до цієї організації. Незва-

жаючи на те, що Україна не є членом ЄС, Чехія, так само як і Польща, Словаччина та Угорщина намагалися перебудувати міждержавне співробітництва відповідно до вимог ЄС. Використання чеського досвіду реформування громадянського суспільства є актуальним і необхідним для України сьогодні, особливо після підписання Угоди про асоціацію з ЄС.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Зеленько Г. Взаємозалежність фаз демократизації і становлення громадянського суспільства у постсоціалістичних країнах / Г. Зеленько // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., 2007. – Вип. 10. – С. 86–100.
2. Зеленько Г. Вишеградська четвірка матиме на заході те, що зробить на сході / Г. Зеленько // Політика і час. – 2005. – № 2. – С. 38–46.
3. Кіцила Л. Ю. Труднощі й здобутки Чеської Республіки на шляху до Європейського Союзу (1996–2000) / Л. Ю. Кіцила // Вісник Львівського університету ім. І. Франка. Серія : Міжнародні відносини. – 2002. – Вип. 9. – С. 70–79.
4. Кіцила Л. Трансформація зовнішньої політики Чеської Республіки в контексті європейської інтеграції (1990–2004) / Л. Кіцила // Вісник Львівського університету ім. І. Франка. Серія : Міжнародні відносини. – 2004. – Вип. 14. – С. 22–28.
5. Кіцила Л. Чеська Республіка на шляху інтеграції до Європейського Союзу / Л. Кіцила // Вісник Львівського університету ім. І. Франка. Серія : Міжнародні відносини. – 2004. – Вип. 12. – С. 53–58.
6. Корсак Р. В. Политическая ситуация в Чешской Республике 2004–2009 гг. / Р. В. Корсак // Современный научный вестник. Серія : Экономические науки. Государственное управление. – Белгород : Руснаучкнига, 2013. – № 19 (158). – С. 40–49.
7. Корсак Р. В. Исследование трансформации общественно-экономических отношений в Чешской Республике в трудах российских ученых (нач. XXI в.) / Р. В. Корсак // Современный научный вестник. Серія : Экономические науки. – Белгород : Руснаучкнига, 2013. – № 4 (143). – С. 27–32.
8. Корсак Р. В. Трансформаційні процеси в Чеській Республіці 1993–1999 рр. / Р. В. Корсак // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Політологія, Соціологія, Філософія. – 2009. – Вип. 13. – С. 106–109.
9. Zpráva o zahraniční politice ČR za rok 2008 // MVZ ČR. Bilaterální vztahy České republiky, 2009. – 440 s.
10. Zpráva o zahraniční politice ČR za rok 2009 // MVZ ČR. Bilaterální vztahy České republiky, 2010. – 610 s.
11. Zpráva o zahraniční politice ČR za rok 2010 // MVZ ČR. Bilaterální vztahy České republiky, 2011. – 397 s.
12. Palata L. Otázka smyslu Ukrajiny / L. Palata // Mezinárodní politika. – Praha : MVZ, 2011. – Nr 9. – S. 2.
13. Palata L. Ukrajina zůstává chaotickou demokracií / L. Palata // Mezinárodní politika. – Praha : MVZ, 2012. – Nr 11. – S. 2.
14. Veselá N. Dvě desetiletí nezávislé Ukrajiny / N. Veselá // Mezinárodní politika. – Praha : MVZ, 2011. – Nr 9. – S. 2.

REFERENCES

1. Zelen'ko G. Vzyemozalezhnist' faz demokraty'zacyi i stanovlennya gromadyans'kogo suspil'stva u postsocialisty'chny'x krayinax / G. Zelen'ko // Suchasna ukrayins'ka polity'ka. Polity'ky' i politology' pro neyi. – K., 2007. – Vy'p. 10. – S. 86–100.
2. Zelen'ko G. Vy'shegrads'ka chetvirka maty'me na zaxodi te, shho zroby't' na sxodi / G. Zelen'ko // Polity'ka i chas. – 2005. – Nr 2. – S. 38–46.
3. Kicy'la L. Yu. Trudnoshhi j zdotbutky' Ches'koyi Respubliky' na shlyaxu do Yevropejs'kogo Soyuzu (1996–2000) / L. Yu. Kicy'la // Visny'k L'vivs'kogo univerty'stetu im. Ivana Franka. Seriya : Mizhnarodni vidnosy'ny'. – 2002. – Vy'p. 9. – S. 70–79.

4. Kicy`la L. Transformaciya zovnishn`oyi polity`ky` Ches`koyi Respubliky` v konteksti yevropejs`koyi integraciyi (1990 – 2004) / L. Kicy`la // Visny`k L`vivs`kogo universy`tetu im. Ivana Franka. Seriya : Mizhnarodni vidnosy`ny`. – 2004. – Vy`p. 14. – S. 22–28.

5. Kicy`la L. Ches`ka Respublika na shlyaxu integraciyi do Yevropejs`kogo Soyuzu / L. Kicy`la // Visny`k L`vivs`kogo universy`tetu im. Ivana Franka. Seriya : Mizhnarodni vidnosy`ny`. – 2004. – Vy`p. 12. – S. 53–58.

6. Korsak R. V. Poly`ty`cheskaya sy`tuacy`ya v Cheshskoj Respubly`ke 2004–2009 / R. V. Korsak // Sovremennyy nauchnyj vestny`k. Sery`ya: Ekonomy`chesky`e nauky`. Gosudarstvennoe upravleny`e. – Belgorod : Rusnauchkny`ga, 2013. – Nr 19 (158). – S. 40–49.

7. Korsak R. V. Y`ssledovany`e transformacy`y` obshhestvenno-ekonomy`chesky`x otnosheny`j v Cheshskoj Respubly`ke v trudax rossy`jsky`x uchenyy`x (nach. XXI v.) / R. V. Korsak // Sovremennyy nauchnyj vestny`k. Sery`ya: Ekonomy`chesky`e nauky`. – Belgorod : Rusnauchkny`ga, 2013. – Nr 4 (143). – S. 27–32.

8. Korsak R. V. Transformacijni procesy` v Ches`kij Respublici 1993 – 1999 rr. / R. V. Korsak // Naukovy`j visny`k Uzhgorod. un-tu. Seriya : Politologiya, Sociologiya, Filosofiya. – 2009. – Vy`p. 13. – S. 106–109.

9. Zpráva o zahraniční politice ČR za rok 2008 // MZV ČR. Bilaterální vztahy České republiky, 2009. – 440 s.

10. Zpráva o zahraniční politice ČR za rok 2009 // MZV ČR. Bilaterální vztahy České republiky, 2010. – 610 s.

11. Zpráva o zahraniční politice ČR za rok 2010 // MZV ČR. Bilaterální vztahy České republiky, 2011. – 397 s.

12. Palata L. Otázka smyslu Ukrajiny / L. Palata // Mezinarodni politika. – Praha : MZV, 2011. – Nr 9. – S. 2.

13. Palata L. Ukrajina zůstává chaotickou demokracií / L. Palata // Mezinarodni politika. – Praha : MZV, 2012. – Nr 11. – S. 2.

14. Veselá N. Dvě desetiletí nezávislé Ukrajiny / N. Veselá // Mezinarodni politika. – Praha : MZV, 2011. – Nr 9. – S. 2.

Статтю подано до редакції 03.05.2015 р.

Богдан ЛАЗОРАК,

кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка,
науковий співробітник музею «Дрогобиччина»
(Україна, Дрогобич), lasorak_@mail.ru, istoryk_@ukr.net

ШКОЛИ ЦЕРКОВНИХ БРАТСТВ ЛЬВІВСЬКО-ГАЛИЦЬКО-КАМ'ЯНЕЦЬКОЇ ЄПАРХІЇ (XVIII СТ.)

На основі аналізу опублікованих та невідомих документів у даній розвідці здійснено спробу короткого узагальнення інституційного розвитку та діяльності шкіл, які утримувалися церковними братствами Львівсько-Галицько-Кам'янецької єпархії в унійний період (XVIII ст.). Також розглядається внутрішня організація шкіл, особливості змісту навчання, умови утримання бакалаврів і врешті підводяться статистичні дані по кількості шкіл на прикладі Барського крилосу за період 1782 – 1783 рр.

Ключові слова: церковне братство, школа, статут, бакалавр, Львівсько-Галицько-Кам'янецька єпархія.

Лит. 35.

Bohdan LAZORAK,

Ph.D. in History, Assistant Professor of World History Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, museum «Drohobych» researcher
(Ukraine, Drohobych) lasorak_@mail.ru, istoryk_@ukr.net

THE CHURCH BROTHERHOODS SCHOOLS OF THE LVIV-GALICIA-KAMYANETS DIOCESE (XVIII CENTURY)

On the basis of the unpublished and unknown documents analysis it is made an attempt in this exploration of the institutional development and activity short synthesis of schools that were kept by the church brotherhoods of the Lviv-Galicia-Kamyanets diocese in the Uniate period (XVIII century). Also the schools internal organization, the training content specifies, the bachelors maintenance conditions are considered and finally the statistics data about the schools number on the Bar diocese example in the period of the 1782 – 1783 years are summarized.

Keywords: church brotherhoods, school, charter, bachelor, Lviv-Galicia-Kamyanets diocese.

Ref. 35.

Богдан ЛАЗОРАК,

кандидат исторических наук, доцент кафедры всемирной истории Дрогобычского
государственного педагогического университета имени Ивана Франко,
научный сотрудник музея «Дрогобыччина»
(Украина, Дрогобыч), lasorak_@mail.ru, istoryk_@ukr.net

ШКОЛЫ ЦЕРКОВНЫХ БРАТСТВ ЛЬВОВСКО-ГАЛИЦКО-КАМЕНЕЦКОЙ ЕПАРХИИ (XVIII В.)

На основе анализа опубликованных и неизвестных документов в данной разведке предпринята попытка короткого обобщения институционального развития и деятельности школ, которые содержались церковными братствами Львовско-Галицко-Каменецкой епархии в униатский период (XVIII в.). Также рассматривается внутренняя организация школ, особенности содержания

обучения, условия содержания бакалавров и в конце подводятся статистические данные по количеству школ на примере Барского крылоса в период 1782 – 1783 гг.

Ключевые слова: церковное братство, школа, устав, бакалавр, Львовско-Галицко-Каменецкая епархия.

Лит. 35.

Постановка проблеми. У XVIII ст. церковні братства Львівсько-Кам'янецької єпархії продовжували розвивати освітньо-культурне життя української національної громади, утримуючи при церквах школи, друкарні, шпитали, церковні хори тощо. Щоправда, в сучасній українській історіографії існують помилкові рефлексії стосовно статусу шкіл та характеру їх розвитку у XVIII ст. Скажімо, А. Трембіцький вважає, що в цей період продовжували діяти православні школи, а відтак і православна традиція регулювання діяльності братських шкіл. При цьому жодного слова про появу нової унійної традиції, пов'язаної передовсім із реформаторськими ідеями львівського владика Йосифа Шумлянського у 1700 – 1702 рр. Врешті, саме в цей час зароджується програма постійного дисциплінування діяльності братчиків, а відтак і устрою шкіл з боку владичого двору. Така тенденція, до речі, побутувала також і на Волині. З іншого боку, владуючі у українській історіографії концепції часто навіюють на виникнення необережних рефлексій, що нібито після переходу до унії освіта у школах Львівсько-Кам'янецької єпархії «почала занепадати» [28]. Такі підходи є помилковими і потребують джерелознавчого спростування.

Аналіз досліджень. Історіографія проблеми інституційного розвитку братських шкіл Львівсько-Галицко-Кам'янецької єпархії в унійний період є доволі розлогою, щоправда, на відміну від праць, присвячених освіті періоду XVI – XVII ст., масштаб інтерпретованого архівного матеріалу з XVIII ст. є доволі спорадичний. Окремі спроби дослідження братської освіти на загаданих теренах здійснили українські дослідники Б. Філінський [35], Ф. Лабенський [23; 24], В. Фіголь [32; 33], І. Крип'якевич, Я. Ісаєвич [21], І. Скочиляс [14], Б. Лазорак [25], Ю. Шустова [34] та ін. Проте корпусний збір документів до історії внутрішньої організації шкіл церковних братств, способів їх контролю та механізмів їх утримання щойно розпочинається. Врешті, одним із основних завдань сучасної історіографії і надалі залишається реконструкція чисельності шкіл та їх практичного і духовно-релігійного значення для розвитку української національної громади.

Виклад основного матеріалу. Насамперед варто обумовити, що згідно з четвертим пунктом реформаційної грамоти Йосифа Шумлянського від 1700 р. братські школи та вчителі (*δάσκαλος*) Львівсько-Галицко-Кам'янецької єпархії лише офіційно звільнялися від юрисдикції церковних братств, підпорядковуючись безпосередній душпастирській опіці священників: «*Bakalarze u wszyszcy Szkolni, aby do władzy dyrekcyei u Dysposycyei Duchownego w przyimowaniu u odprawieniu należeli*» [1, 253]. Насправді цей пункт тільки вводить у систему опіки церковних братств над школами механізм контролю з боку священника, який у душі дисциплінарної політики владичого двору повинен був здійснювати контроль за дотриманням соборових постанов чи єпархіальних декретів єпископа. До того ж, постанова Йосифа Шумлянського стосувалася лише передміських шкіл Львова, у той час, як у Львівській Ставропігії нагляд за навчанням повністю належав братчикам. На практиці церковні братства і надалі підтримували викладання у школах церковнослов'янської мови, письма, церковного співу [15; 26] тощо, водночас забезпечуючи процес навчання необхідними книгами.

В унійний період відкриття шкіл обумовлювалось артикулами статуту церковного братства, які часто зобов'язували в неодмінному порядку засновувати школи [35, 75]. Хоча існували братства, які, навіть не маючи апробованого унійною владою статуту, утримували школу, як, наприклад, це було у випадку із братством у Чорткові [11] чи в багатьох подібних прикладах у Барському крилосі. Однією з визначальних передумов для відкриття братських шкіл була наявність ґрунту для будівництва школи або володіння будинком. У переважній більшості випадків церковні братства будували школи на території парафіяльного цвинтаря. Таке місце розташування було доволі вигідним, оскільки будинок на території цвинтаря не вимагав додаткових витрат за оренду землі, водночас навчання проходило неподалік храму, що сприяло контролю за діяльністю вчителів та учнів зі сторони пароха та братчиків. Частинами були випадки, коли братські школи відкривались безпосередньо у резиденції пароха [10, 680зв.–681].

На початку XVIII ст. школи були зосереджені переважно у центрах крилоських намісництв. Наприклад, у Львові школи утримували церковні братства Успення Пресвятої Богородиці, Богоявлення Господнього, Благовіщення Пресвятої Богородиці, Св. Теодора Тирона, Св. Параскеви П'ятниці, Різдва Пресвятої Богородиці, Воскресіння Христового, Св. Миколая Чудотворця [22, 559] тощо. Школу утримувало навіть одне із найбідніших передміських церковних братств Львова – братство Св. Спаса або Преображення Господнього [13, 94]. До слова, Ф. Лабенський констатував наявність у місті 11-ти братських шкіл [24, 27]. На думку Я. Ісаєвича, в часі прийняття унії Львівське Ставропігійне братство, яке до 1708 р. залишалось православним, не чинило перешкод для розвитку шкіл, які діяли у передмістях, а, навпаки, допомагало їм із підручниками і готувало для них вчителів [22, 559]. Ставропігійне братство продовжувало підтримувати школу при монастирі Св. Онуфрія. Потужні школи утримували церковні братства Рогатина, Куликова, Жовкви [7, 52зв.–63зв.], Тернополя, Бара (окрім братства Пресвятої Тройці), Галича та ін. [29, 174]. Натомість львівська ставропігійна школа так само, як і в XVII ст. [27, 209] поряд із Київською чи Луцькою школами, вважалася школою вищого типу.

У першій половині XVIII ст., з появою значної кількості церковних братств у сільській місцевості, відкриття шкіл стало важливим кроком для підняття освітянської та духовної культури на парафіяльному рівні усєї єпархії. Я. Ісаєвич відносив вид цих шкіл до початкових, організацією яких займались лише унійні церковні братства [22, 561].

Навчання у школі проводив «бакалавр» або ж наймався дяк, якому у 1782 – 1783 рр. кожен господар окремо оплачував в середньому від 4 гр. до 1, 5 зл. щороку. Вдалося виявити закономірність, що при збільшенні кількості парафіян збільшувалась сума виплат і навпаки. Шкільні вчителі повинні були володіти необхідним дипломом про право викладання. В окремих випадках братські артикули дозволяли обирати «дидаскалів» серед числа братчиків (які мали шкільну освіту), при цьому учні підпорядковувались виключно обраному бакалаврові чи дякові [32, 223]. Вибори чи переобрання шкільного вчителя відбувались один раз на рік під час елекційних зборів братства [18]. Зважаючи на те, що школа знаходилась поблизу храму, братство часто довіряло шкільному дякові утримувати ключі від церковних дверей, оскільки навчальні книги зберігались безпосередньо у храмі [13, 98зв.].

У XVIII ст. у сільських братських школах навчали переважно церковно-слов'янської мови, польської (з 1730-х рр.), зрідка лагінської. В братських книгах реєстру часто спостерігається тенденція до збільшення грамотності серед братчиків. Наприклад, після

того як на початку 1730-х рр. церковне братство Запитова організувало школу, деякі братчики почали особисто заносити свої імена в реєстр польською мовою, не позначаючи свій підпис хрестиком [12, 18].

У XVIII ст. лише у львівській ставропігійній школі продовжували викладати світські науки: граматику, поезію, риторику, історію, логіку, арифметику, геометрію, географію, співи, музику тощо. Церковні дисципліни передбачали вивчення церковного уставу (церковні напиви, пасхалії), докладно вивчалось Святе Письмо, маральне богослов'я, літургікон тощо. Незважаючи на те, що з переходом церковних братств до унії зміст викладання релігійного матеріалу докорінно змінився, внутрішня організація братських шкіл залишалася майже незмінною. Взірцем для внутрішньої організації братських шкіл у XVIII ст. продовжував залишатися статут ставропігійної школи, який ґрунтувався на «порядку шкільному» періоду XVI – XVII ст. [21, 114]. У школах учні продовжували вивчати «Букварь языка славенска писаний, чтений, оучения хотящим в полезное руковожение», який витримав три тиражі у 1720, 1723 та 1751 рр. [34, 171]. Після освоєння букваря учні приступали до вивчення Часослова і Псалтиря, які часто спеціально друкувались для молодших учнів [34, 171].

Нещодавно вдалося віднайти уривки конспектів із щоденника невідомого бакалавра періоду другої половини XVIII ст., в якому описано поведінку кожного учня у класі, також вчитель окреслив ряд методів та засобів навчання [2, 1–3зв.]. Наприклад, бакалавр докладно занотував різноманітні вправи для вивчення алфавіту і тренування кириличного письма. Під час заняття на кожну літеру алфавіту вчитель надиктовував учням 50 слів, які починались на однакову літеру, завдання учнів полягало у тому, щоб співставити записані слова в алфавітному порядку, причому кожна друга та третя літера слова так само повинні були розташовуватися згідно алфавітного ряду: «Дарь, Дверь, Добро, Дубь, Другъ» або «Сане, Сверхъ, Свещъ, Свестъ, Светъ, Свекровь, Скаръ, Слать, Слогъ, Следъ, Смерть, Сницаръ, Спасъ...» та ін. [2, 2]. Вчитель зауважив, що коли батьки завчасно купували учням дощечки для писання («дищищю»), учні енергійніше працювали під час занять. Особливої уваги у своїх записах вчитель приділив якомусь учневі Іванові, який був здібним до множення, а його мати Марія приводила його на додаткові заняття [2, 1]. Водночас у школі навчався якийсь невправний учень Федько, який постійно заважав у навчанні іншим, бив по руках сусідів, тупотів ногами та відмовлявся читати. Про цього учня вчитель занотував у щоденнику свою педагогічну рефлексію: «жалъ ми тя, еще так чинити будешъ не чего же ся непоучишь» [2, 1].

Головним джерелом прибутку для утримання братських шкіл були леґації та добровинні пожертвування. Наприклад, у Львові ці пожертвування укладались у спеціальні книги жертводавців на школу та шпиталі [16]. Господарські справи, пов'язані з утриманням шкіл, братчики, як правило, виконували своїми силами. Так, львівське братство Благовіщення Пресвятої Богородиці самотужки ремонтувало в будівлі школи двері, купувало до них нові замки, зав'язки на огорожу шкільного подвір'я тощо. [3, 7зв.]. Зрештою, вже у 1751 р. ці ж братчики розпочали капітальний ремонт школи. Наприклад, на суму 31 зл. було закуплено дошки, якими лагодились стіни. Згодом братство додатково найняло працівників для обмазування шкільних стін глиною, яка у негоду утримувала тепло в залах для навчання [3, 10].

У XVIII ст. церковні братства признавали двох провізорів (з числа братчиків), які стежили за вивом правопорушень зі сторони бакалавра та його учнів. Серед передміських шкіл Львова у цьому плані особливо вирізнялася школа братства Різдва Богородиці «на Тарнавці», освітяни якої часто за грубі порушення потрапляли навіть до лав

духовного суду. Утримуючи при церкві будинок зі школою та вчителем, братству Різдва Пресвятої Богородиці доводилося відповідати за вчинки учнів та вчителів, при цьому іноді братські вчителі самі ставали підсудними. Наприклад, збереглась протестація від 10 квітня 1694 р. [4, 13–13зв.], в якій зустрічаємо факт побиття вчителем свого учня. «Убогий» студент Тарнавської школи Юліан позивав проти свого вчителя Семиона, який безпідставно та жорстоко побив його кием, а також обкидав камінням, завдавши настільки сильних травм, що потерпілий мало не помер (учень розповів про важкі поранення плечей, правих руки та ноги). Не встигнувши розглянути дану справу, 18 квітня 1694 р. проти цього ж вчителя була порушена нова справа, проте тепер зі сторони львівських міщан Івана Качора і його дочки Анастасії. Однак обвинувачений до суду так і не з'явився, тому справу було перенесено [4, 13 зв.] (продовження справи віднайти не вдалося).

Іноколи шкільні «бакалаври» створювали конфлікти, які носили міжконфесійний характер. Прикладом може слугувати судова справа, яку 4 лютого 1702 р. [5, 40] порушив львівський міщанин Іван Бахцяк «з Тарнавки» (мешканець Замкової юридики) [20, 91, 102, 103, 123, 125, 154] проти дидакала Антонія Чарнушовича, який по відношенню до позивача учинив протиправні дії. І. Бахцяк стверджував, що «минулого четверга» А. Чарнушович разом зі своїми студентами Мартином Лаговським, Андрієм Самборовичем та іншими особами опівночі увірвалися на весілля, яке відбувалось в домі «uczciwego» протестанта Івана Дунчика [5, 40]. За словами позивача, ні в чому не винний І. Дунчик був побитий мало не до смерті. Крім цього, учні та вчитель, галасливо ображаючи потерпілого, за допомогою кия почали бити по руках господаря будинку, який разом зі своєю дружиною намагалися захистити І. Дунчика. Бійка, зрештою, заторкнула й інших гостей. Позивач стверджував, що, окрім розбою, нападники також почали грабувати гостей. Усі ці дії позивач пояснював зневагою до протестантів. Наступного ранку потерпілий лежав у домі з важкими пораненнями голови, переломами пальців рук тощо. Його жупан та сорочка були сильно порвані і покривавлені. Відтак позивач І. Бахцяк, будучи свідком згаданих подій та отримавши фізичні ушкодження, ствердив свої звинувачення особистим підписом та вимагав від духовного суду жорсткого покарання винних. Варто відзначити, що цього ж дня [5, 40–40зв.] до духовного суду особисто з'явилися представники церковного братства Різдва Пресвятої Богородиці: старший братчик Андрій Гловецький, війт Тарнавської юридики Іван Михаловський, а також Микола Ніжинський та Юрій Струмилецький. Вони добровільно підписалися в окремому судовому акті як представники обвинуваченого дидакала А. Чарнушовича, тим самим стаючи співвідповідальними за скоєне своїм підопічним. На жаль, нам не вдалось віднайти остаточного декрету цієї справи. Цілком вірогідно, що протиправні дії підсудних були зумовлені релігійною нетерпимістю, яка побутувала в цей час між середовищем протестантів та уніатів, котрі проживали «на Тарнавці», натомість братчики у даному випадку фактично повинні були примирити ворогуючі сторони.

Дещо іншого характеру набула судова справа, яка відбулась 28 травня 1725 р. [13, 93зв.–94] між позивачами Андрієм Коринчаком і Андрієм Солтиковичем та обвинуваченими братством «на Тарнавці» і його дидакалом. Позивачі скаржились, що учні братської школи «sokolni wyrostki» на території парафіяльного цвинтаря за допомогою кийків та лопат побили одного з позивачів, від чого «gugle zrobili» [13, арк. 94].

Невипадково у 1744 р. владика Атанасій Шептицький ствердив «*Decretum reformationis*», яким намагався дисциплінувати діяльність учнів та вчителів. Причину частих учнівських нападів на львівських міщан єпископ вбачав у недостатньому фінан-

суванні освіти, тому, зважаючи на скромний «бурсацький харч», Львівське Успенське братство повинно було подбати про додаткові витрати на школу, з метою покращення умов для утримання та навчання учнів. Згідно з постановами декрету 1744 р., у церкві повинна була знаходитись додаткова «пушка на подзвінне», кошти з якої рівномірно розподілялись на три частини: одна для бакалавра, друга для братства, а третя на шпиталь [23, 97–98]. Декрет також визначив умови виборів шкільного бакалавра, який призначався за згоди усього братства та священника, причому бакалавр повинен був вирізнятися грамотністю та релігійністю [23, 97]. Приблизно у цей же час Львівське Ставропігійне братство почало закуповувати для своєї школи більше провіанту, зокрема у літній час, коли продукти були найбільш дешевими. Школярам видавали різноманітні крупи, сало та ін. Проживали школярі в будинку шпиталів, поряд із різноманітною обслугою Ставропігійної церкви: дзвонарем, фіртіаном, співаками та ін. [32, 224].

Варто зазначити, що дисциплінування діяльності ставропігійної школи розпочалося, ще в 1725 р., коли папська нунціатура призначила комісію, до якої увійшли львівський вікарій Фелікс Шанаявський, львівський канонік Томаш Юзефович та архимандрит мелецького василіанського монастиря Інокентій Піхович. Їхні постанови стосувались, в основному, виведення з навчального процесу підручників, які мали православний зміст [21, 114]. Також передбачався перехід до унії учнівського середовища, в протилежному випадку братство повинно було відрахувати зі школи «студентів схизматиків» [34, 192].

У часі владцтва Петра Білянського, школи, які утримувались церковними братствами, були включені до програми реформування парафіяльного шкільництва. У цей час особлива роль в організації шкіл належала парафіяльному священникові, який згідно з 2-ю та 4-ю конституцією єпархіального собору 1782 р. повинен був стежити за досконалим вивченням руської мови. Особлива турбота пароха повинна була зосереджуватись на відборі бакалаврів, крім того, парафіяльний священник особисто призначав дяка, який навчав учнів хорового співу [14, 662] і часто виконував обов'язки сеньйора хору. У 1782 р. на Поділлі візитатори зобов'язували сільські церковні братства до кінця року збудувати школу під страхом грошової кари на суму 50 зл. і більше [6, 60–61 зв.]. Зрештою, наші статистичні підрахунки підтверджують пошкваллення у розвитку братських шкіл у другій половині XVIII ст. Скажімо, у Барському крилосі станом на 1782 – 1783 рр. серед 362 церковних братств (у 395 парафіях) 342 утримували школи, і лише 18 братств не мали достатніх фінансів для відкриття школи чи утримання вчителя. Водночас у цьому крилосі тільки 2 школи перебували в занедбаному стані, який пояснювався аварійністю шкільних будинків, відсутністю необхідних книг тощо.

Впродовж 1780 – 1787 рр. особливе піднесення в освіті спостерігалось у львівській ставропігійній школі. У цей час тут викладав священник Іван Горбачевський, який був доктором філософії та теології [9, 163зв.]. У часі свого пресвітерства в Успенській церкві Іван Горбачевський ініціював збільшення фінансування школи та оплату праці бакалавра [19, 61]. У червні 1791 р., працюючи над упорядкуванням та описом єпархіального архіву [30, 21], о. І. Горбачевський чи не вперше проаналізував та зберіг урядові декрети, які регулювали діяльність ставропігійної школи.

Проте вже у 1782 р. царська канцелярія Йосифа II ствердила спеціальний патент про обмеження діяльності церковних братств «*omnes piae confraternitates obolitae*», згідно з якою усі братства повинні були бути ліквідовані. Щоправда, на ділі цей документ лише обмежив діяльність передміських чи сільських церковних братств. Натомість Львівське Ставропігійне братство було ліквідоване щойно у 1788 р. У цей час братчиків почали називати «опікунами Ставропігійної церкви та школи» [33, 32]. Також було

обмежено діяльність цих опікунів по відношенню до школи. Незважаючи на те, що навчання дозволялося проводити на церковно-слов'янській мові, в школі повинні були вчитися лише «діти зuboжілого духовенства» [33, 32], а керівництво школи підчинялось інспектурі австрійських нормальних шкіл. У 1789 р. для вступу у ставропігійну школу було укладено нові правила, які звужували потенційне середовище учнів, зокрема серед бідних. Щоправда, варто зауважити, що впродовж 1789 р. на користь ставропігійної школи надходило чимало нових легацій, які серйозно підтримували навчальний процес. Наприклад, у 1789 р. Михайло Слонський легував для ставропігійної школи 1200 зл. [17, 2].

З кінця 1780-х рр. колишні школи церковних братств ставали основою для утворення нормальних шкіл, натомість у селах братські школи в основному почали називати дяківськими, підпорядковуючись лише владичому двору [33, 34]. Про це свідчать акти генеральних візитацій, в яких візитатори часто зобов'язували братчиків покращувати умови для утримання дяка та шкіл. Вже у 1794–1795 рр. у деяких школах Львова вдалося простежити покращення умов навчання учнів. Скажімо, 31 липня 1794 р. розпочався масштабний ремонт школи при церкві Богоявлення Господнього, опис якого у 1795 р. уклав шкільний провізор. Для прикладу, в період 1794 – 1795 рр. за допомогою гонту було повністю перекрито дах, а для ремонту стін було закуплено вапно, також відбулася заміна та утеплення вікон [8, 1]. У цей час зустрічаються випадки, коли навчання здібних, проте бідних учнів, підтримувало керівництво шкіл. Наприклад, у 1795 р. шкільний провізор львівського братства Богоявлення Господнього оплачував послуги за проживання студента Гвоздиковського, який мешкав у будинку о. Білінського [8, 1зв.].

Висновки. Таким чином, у XVIII ст. на території Львівсько-Галицько-Кам'янецької єпархії діяло понад 3 000 церковних братств, на утриманні яких були школи. З іншого боку, в унійний період школи, як і братства, почали підпорядковуватися владичому дворові, який на рівні програм реформування єпархії здійснював системне дисциплінування як внутрішньої організації шкіл, так і змісту навчання. В цілому братські школи забезпечували виховання молоді, яка навчалася не тільки грамоти, але й отримувала повний курс духовно-релігійного виховання, забезпечуючи передання обрядовості майбутнім поколінням вірних.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Національний Музей у Львові імені Митрополита Андрея Шептицького (далі – НМЛ). – Ф. Рукописи кириличні і латинські (далі – Ркл). – Спр. 142. Processus Causa Cleri S(ecularum) PP. Basilia(norum). – 262 арк.
2. НМЛ. – Ф. Рк. – Спр. 2974. Конспект шоденника учителя про навчання та поведінку учнів (XVIII ст.). – 8 арк.
3. НМЛ. – Ф. Ркл. – Спр. 149. Registr Przychodów y Rozchodów Cerkwi Zwiastowania N. Panny Maryi (1744 – 1759). – 20 арк.
4. НМЛ. – Ф. Ркл. – Спр. 58/6. Protocolium spraw Duchownych w Sądach Konsystorskich Ritus Graeci Episkopskich Lwowskich. – 132 арк.
5. НМЛ. – Ф. Ркл. – Спр. 59. Protocolium spraw Duchownych w Sądach Konsystorskich Ritus Graeci Episkopskich Lwowskich w roku panskim 1700, 1701, 1702, 1703 pp. – 93 арк.
6. НМЛ. – Ф. Рл. – Спр. 26. Acta Vizitacionis Generalis in Decanatus Officii Barenensis Diaeceseos Camenecensis Podolia sitarum Pascente Graegem Christi Illustrissimo E[x]cel[ent]issim]o Domino Petro Bielański, Episcopo Leopoliensi, Haliciensis et Rev[eren]d[issim]um Dominum Georgium Trochliniski, Canonicum Cathedralem Leopoliensem, Curatum in Ihnatowce, Delagum G[ene]r[al]em Visitatorem Peractae Anno Domini 1782 et 1783. – 892 арк.
7. НМЛ. – Ф. Рл. – Спр. 64. Acta Consistorii Leopoliensis. – 330 арк.

8. НМЛ. – Ф. Рл. – Спр. 754. Документи в справі школи при церкві Богоявлення у Львові (1795 р.) – 8 арк.
9. НМЛ. – Ф. Рл. – Спр. 93. Acta Curia Episcopalis Leopoliensis. – 319 арк.
10. НМЛ. – Ф. Рукописи латинські (далі – Рл). – Спр. 26. Acta Vizitacionis Generalis in Decanatibus Officii Barenis Diaeceseos Camenecensis Podolia sitarum Pascente Graegem Christi Illustrissimo E[x] cel[ent]f[iss]i]mo Domino Petro Bielański, Episcopo Leopoliensi, Haliciensi et Rev[eren]d[iss]i]mum Dominum Georgium Trochlinski, Canonicum Cathedrallem Leopoliensem, Curatum in Inhatowce, Delagum G[ene]r[al]em Visitatorem Peractae Anno Domini 1782 et 1783. – 892 арк.
11. НМЛ. – Ф. Рукописи кириличні (далі – Рк). – Спр. 2742. Статут братства. – 1 арк.
12. НМЛ. – Ф. Рукописи кириличні (далі – Ркк). – Спр. 177. Устав братства для Запитова. – 21 арк.
13. НМЛ. – Ф. Рукописи кириличні і латинські (далі – Ркл). – Спр. 82. Protokul Spraw rożnych, na Sądach Duchownych Consistorialnych Lwowskich, agituujących się w Katedrze Świętego Jerzego Lwowskiej w Sądach Namiesniczych w Roku Pańskiego 1710 zaczął się do roku 1731. – 167 арк.
14. Собори Львівської єпархії XVI – XVIII століть / [упор. І. Я. Скоцилас]. – Львів : Вид-во Українського Католицького Університету, 2006. – CXLIV. – 463 с.
15. Центральний державний історичний архів України у місті Львові (далі – ЦДА у місті Львові). – Спр. 759. Інструкція для вчителя братської школи, складена вчителем Ружкевичем Теодором. кін. XVIII ст. – 4 арк.
16. ЦДА України у місті Львові. – Спр. 636. Перелік дарчих записів на поминальні богослужіння за 1721 – 1852 рр. – 12 арк.
17. ЦДА України у місті Львові. – Спр. 643. Перелік пожертвувань на церкву і школу за 1622 – 1828 рр. – 3 арк.
18. Biblioteka Narodowa w Warszawie. Zbiory Biblioteki Kapituły greckokatolickiej w Przemyślu. – Акс. 2842. Artikoli bratstwa mouzeskoho cerkve ouspenija preneporocnoi Devi Marii hrada Koulikowa. R. 1744. – 7 к.
19. Андрощович А. о. Іван Горбачовський, примірний парох Ставропігійського братства, (ур. 1743 – †1806) / о. В. Андрощович // Збірник Львівської Ставропігії. Минувле і сучасне. Студії. Замітки. Матеріали. – Львів : Друкарня Ставропігійського Інститута, 1921. – Т. І. – С. 55–98.
20. Долинська М. Історична топографія Львова XIV–XIX ст. / Мар'яна Долинська. – Львів : Видавництво Національного університету Львівська політехніка, 2006. – 356 с.
21. Ісаєвич Я. Братства та їх роль у розвитку української культури XVI – XVIII ст. / Ярослав Дмитрович Ісаєвич. – Львів : Наук. думка, 1966. – 249 с.
22. Історія української культури : у 5 т. / [відп. ред. Б. Є. Патон]. – К. : Наукова думка, 2001. – Т. 2 : Українська культура XIII – першої половини XVII століть / [ред. кол. тому Я. Д. Ісаєвич, Ю. П. Ясіновський, Л. В. Войтович та ін]. – 848 с.
23. Лабенській Ф. Къ історії львовських братствъ въ первую половину XVIII века / Ф. Лабенській // Вестник «Народнаго Дома». – Львів, 1907. – Ч. 6. – С. 95–99.
24. Лабенській Ф. Русскія церкви и братства на предградіяхъ львовскихъ / Ф. Лабенській. – Львовъ : Печатня Ставропігійскаго Інститута, 1911. – 37 с. – (Препринт / Вестник «Народнаго Дома»). – Львів, 1911. – № 2. – С. 18–31 ; № 3. – С. 35–55).
25. Лазорак Б. Про «посполиту» школу Львівського Богоявленського братства (1546 – 1795 рр.) та чудо на іконі Пресвятої Богородиці 1761 р. ЦДА у місті Львові / Богдан Лазорак // Історія релігій в Україні: науковий щорічник. – Кн. 1. – Львів : «Логос», 2014. – С. 178–193.
26. Медведик Ю. Українська духовна пісня XVII–XVIII століть / Юрій Медведик. – Львів : Видавництво Українського Католицького Університету, 2006. – 324 с. – (Історія української музики ; вип. 15).
27. Мединський Є. Братські школи України і Білорусі в XVI – XVII століттях / Євген Миколайович Мединський. – К. : Радянська школа, 1958. – 210 с.
28. Невмержицька О. Братські школи Львівщини як осередок підготовки педагогічних кадрів (XVI–XVII ст.) // О. Невмержицька // Людинознавчі студії. Збірник наукових праць ДДПУ ім. Івана Франка. Педагогіка. – Дрогобич, 2010. – Вип. 21. – С. 117–127.
29. Савич А. Нариси з історії культурних рухів на Україні та Білорусі в XVI – XVIII в. / Александр Антонович Савич. – К. : Друкарня Всеукраїнської Академії Наук, 1929. – 333 с.

30. Скоцилас І. Писемні джерела з історії Галицької (Львівської) єпархії XII–XVIII ст. / Ігор Скоцилас // Український археографічний щорічник. – К., 2010. – Вип. 15. – С. 7–39.
31. Трембiцький А. Історія української освіти XV – XVIII ст. у працях Юрія Гасцького / А. Трембiцький, А. Трембiцький // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський : Оіон, 2011. – Т. 17 : Пам'яті академіка Петра Тимофійовича Тронька. – С. 544–548.
32. Фіголь В. Церковні братства Галицької Гр. кат. Провінції у XVIII ст. / В. Фіголь // Богословія. Тримісячник. – Львів, 1938. – Т. XVI. – Кн. 4. – С. 215–232.
33. Фіголь В. Церковні братства Галицької Гр. кат. Провінції у XVIII ст. / В. Фіголь // Богословія. Тримісячник. – Львів, 1938. – Т. XVI. – Кн. 1. – С. 31–39.
34. Шустова Ю. Документи Львовського Успенського Ставропігійського братства (1586–1788) : Істочниковедческое исследование / Юлия Эдуардовна Шустова. – М. : Рукописные памятники Древней Руси, 2009. – 648 с. – (Россия и Христианский Восток. Библиотека ; Вып. 8).
35. Faliński B. Żródła dziejowe starostwa i parafii Kamionka Strumiłowa : 2 t. / Bronisław Faliński. – Kamionka Strumiłowa : Rada Powiatowa i Magistrat Miasta, 1928. – 147 s.

REFERENCES

1. Nacional'nyj Muzej u L'vovi imeni Mytropolyta Andreja Sheptyc'kogo (dali – NML). – F. Rukopysy kyrylychni i latyns'ki (dali – Rkl). – Spr. 142. Processus Causa Cleri S(ecularum) PP. Basilia(norum). – 262 ark.
2. NML. – F. Rk. – Spr. 2974. Konspekt shhodennyka uchytelja pro navchannja ta povedinku uchniv (XVIII st.). – 8 ark.
3. NML. – F. Rkl. – Spr. 149. Registr Przychodów y Rozchodów Cerkwi Zwiastowania N. Panny Maryi (1744–1759). – 20 ark.
4. NML. – F. Rkl. – Spr. 58/6. Protocolium spraw Duchownych w Sądach Konsystorskich Ritus Graeci Episkopskich Lwowskich. – 132 ark.
5. NML. – F. Rkl. – Spr. 59. Protocolium spraw Duchownych w Sądach Konsystorskich Ritus Graeci Episkopskich Lwowskich w roku panskim 1700, 1701, 1702, 1703 rr. – 93 ark.
6. NML. – F. Rl. – Spr. 26. Acta Vizitacionis Generalis in Decanatus Officii Barenis Diaceseos Camenesensis Podolia sitarum Pascente Graeem Christi Illustrissimo E[x]cel[ent]iss[im]o Domino Petro Bielański, Episcopo Leopoliensi, Haliciensis et Rev[erend]iss[im]um Dominum Georgium Trochliński, Canonicum Cathedralem Leopoliensem, Curatum in Ihnatowce, Delagum G[ener]al[em] Visitatorem Peractae Anno Domini 1782 et 1783. – 892 ark.
7. NML. – F. Rl. – Spr. 64. Acta Consistorii Leopoliensis. – 330 ark.
8. NML. – F. Rl. – Spr. 754. Dokumenty v spravi shkoly pry cerkvi Bogojavlennja u L'vovi (1795 r.). – 8 ark.
9. NML. – F. Rl. – Spr. 93. Acta Curia Episkopalis Leopoliensis. – 319 ark.
10. NML. – F. Rukopysy latyns'ki (dali – Rl). – Spr. 26. Acta Vizitacionis Generalis in Decanatus Officii Barenis Diaceseos Camenesensis Podolia sitarum Pascente Graeem Christi Illustrissimo E[x]cel[ent]iss[im]o Domino Petro Bielański, Episcopo Leopoliensi, Haliciensis et Rev[erend]iss[im]um Dominum Georgium Trochliński, Canonicum Cathedralem Leopoliensem, Curatum in Ihnatowce, Delagum G[ener]al[em] Visitatorem Peractae Anno Domini 1782 et 1783. – 892 ark.
11. NML. – F. Rukopysy kyrylychni (dali – Rk). – Spr. 2742. Statut bratstva. – 1 ark.
12. NML. – F. Rukopysy kyrylychni (dali – Rkk). – Spr. 177. Ustav bratstva dlja Zapytova. – 21 ark.
13. NML. – F. Rukopysy kyrylychni i latyns'ki (dali – Rkl). – Spr. 82. Protokul Spraw rożnych, na Sądach Duchownych Consistorskich Lwowskich, agituiących się w Katedrze Świętego Jerzego Lwowskiej w Sądach Namiesniczych w Roku Pańskiego 1710 zaczął się do roku 1731. – 167 ark.
14. Sobory L'vivs'koi' jeparhii' XVI – XVIII stolit' / upor. I. Ja. Skochyljas. – L'viv : Vyd-vo Ukrai'ns'kogo Katolyc'kogo Universytetu, 2006. – SHLV, 463 c.
15. Central'nyj derzhavnyj istorychnyj arhiv Ukrai'ny u misti L'vovi (dali – CDIA u misti L'vovi). – Spr. 759. Instrukcija dlja vchytelja brats'koi' shkoly, skladena vchytelem Ruzkevychem Teodorom. kin. XVIII st. – 4 ark.
16. CDIA Ukrai'ny u misti L'vovi. – Spr. 636. Perelik darchyh zapysiv na pomynal'ni bogoslužhinnja za 1721–1852 rr. – 12 ark.

17. CDIA Ukraïny u misti L'vovi. – Spr. 643. Perelik pozhertvuvan' na cerkvu i shkolu za 1622 – 1828 rr. – 3 ark.
18. Biblioteka Narodowa w Warszawie. Zbiory Biblioteki Kapituły greckokatolickiej w Przemyślu. – Akc. 2842. Artikoli bratstva mouzeskoho cerkve ouspenija preneporocnoi Devi Marii hrada Koulikova. R. 1744. – 7 k.
19. Androhovych A. o. Ivan Gorbachov's'kyj, prymirnyj paroh Stavropigij's'kogo bratstva, (ur. 1743 – †1806) / o. V. Androhovych // Zbirnyk L'viv's'koi' Stavropigij'. Mynule i suchasne. Studii'. Zamitky. Materialy. – L'viv : Drukarnja Stavropigij's'kogo Instytutu, 1921. – T. I. – S. 55–98.
20. Dolyn's'ka M. Istorychna topografija L'vova XIV – XIX st. / Mar'jana Dolyn's'ka. – L'viv : Vydavnytvo Nacional'nogo universytetu L'viv's'ka politehnika, 2006. – 356 s.
21. Isajevych Ja. Bratstva ta i'h rol' u rozvytku ukrai'ns'koi' kul'tury XVI–XVIII st. / Jaroslav Dmytrovych Isajevych. – L'viv : Nauk. dumka, 1966. – 249 s.
22. Istorija ukrai'ns'koi' kul'tury : u 5 t. / [vidp. red. B. Je. Paton]. – K. : Naukova dumka, 2001. – T. 2 : Ukraïns'ka kul'tura VIII – pershoi' polovyny HVII stolit' / [red kol. tomu Ja. D. Isajevych, Ju. P. Jasinov's'kyj, L. V. Vojtovych ta in]. – 848 s.
23. Labenskij F. K' ystoriy l'vovs'kyh' bratstv' v' pervuju polovynu XVIII veka / F. Labens'kij // Vestnyk' «Narodnago Doma». – L'viv, 1907. – Ch. 6. – S. 95–99.
24. Labenskij F. Russkija cerkvy y bratstva na predgradijah' l'vovs'kyh' / F. Labenskij. – L'viv : Pechatyja Stavropyjskago Ynstytutu, 1911. – 37 s. – (Prepynt / Vestnyk' «Narodnago Doma»). – L'viv, 1911. – № 2. – S. 18–31; № 3. – S. 35–55).
25. Lazorak B. Pro «pospolytu» shkolu L'viv's'kogo Bogojavlens'kogo bratstva (1546 – 1795 rr.) ta chudo na ikoni Presvjatoi' Bogorodyci 1761 r. CDIA u misti L'vovi / Bogdan Lazorak // Istorija religij v Ukraïni: naukovyj shhorichnyk. – Kn. 1. – L'viv : «Logos», 2014. – S. 178–193.
26. Medvedyk Ju. Ukraïns'ka duhovna pisnja XVII–XVIII stolit' / Jurij Medvedyk. – L'viv : Vydavnytvo Ukraïns'kogo Katolyč'kogo Universytetu, 2006. – 324 s. – (Istorija ukrai'ns'koi' muzyky ; vyp. 15).
27. Medyn's'kyj Je. Brats'ki shkoly Ukraïny i Bilorusi v XVI – XVII stolittjah / Jevgen Mykolajovych Medyn's'kyj. – K. : Radjans'ka shkola, 1958. – 210 s.
28. Nevmerzhyč'ka O. Brats'ki shkoly L'vivshhyny jak osередok pidgotovky pedagogichnyh kadriv (XVI – XVII st.) // O. Nevmerzhyč'ka // Ljudynoznavchi studii'. Zbirnyk naukovyh prac' DDPU im. Ivana Franka. Pedagogika. – Drohobych, 2010. – Vyp. 21. – S. 117–127.
29. Savych A. Narysy z istorii' kul'turnyh ruhiv na Vkraïni ta Bilorusi v XVI – XVIII v. / Aleksandr Antonovych Savych. – K. : Drukarnja Vseukrai'ns'koi' Akademii' Nauk, 1929. – 333 s.
30. Skochyljas I. Pysemni dzherela z istorii' Galyc'koi' (L'viv's'koi') jeparhii' III – HVIII st. / Igor Skochyljas // Ukraïns'kyj arheografichnyj shhorichnyk. – K., 2010. – Vyp. 15. – S. 7–39.
31. Trembic'kyj A. Istorija ukrai'ns'koi' osvity XV – XVIII st. u pracjah Jurija Gajec'kogo / A. Trembic'kyj, A. Trembic'kyj // Osvita, nauka i kul'tura na Podilli. Zbirnyk naukovyh prac'. – Kam'janec'-Podil's'kyj : Oijum, 2011. – T. 17 : Pam'jati akademika Petra Tymofijovycha Tron'ka. – S. 544–548.
32. Fig'ol' V. Cerkovni bratstva Galyc'koi' Gr. kat. Provincii' u XVIII ct. / V. Fig'ol' // Bogoslovija. Trymisjachnyk. – L'viv, 1938. – T. XVI. – Kn. 4. – S. 215–232.
33. Fig'ol' V. Cerkovni bratstva Galyc'koi' Gr. kat. Provincii' u XVIII ct. / V. Fig'ol' // Bogoslovija. Trymisjachnyk. – L'viv, 1938. – T. XVI. – Kn. 1. – S. 31–39.
34. Shustova Ju. Dokumenty L'vovskogo Uspenskogo Stavropyjskogo bratstva (1586–1788) : Ystochnykovedcheskie yssledovanye / Julija Eduardovna Shustova. – M. : Rukopysnye pamjatnyky Drevnej Rusy, 2009. – 648 s. – (Rossyja y Hrystyans'kyj Vostok. Byblyoteka ; Vyr. 8).
35. Faliński B. Źródła dziejowe starostwa i parafii Kamionka Strumiłowa : 2 t. / Bronisław Faliński. – Kamionka Strumiłowa : Rada Powiatowa i Magistrat Miasta, 1928. – 147 s.

Статтю подано до редакції 02.05.2015 р.

Юрій СТЕЦИК,

кандидат історичних наук, доцент кафедри давньої історії України та спеціальних історичних дисциплін Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) stetsyk_u_o@ukr.net

ЧЕРНЕЦТВО СВЯТОСПАСЬКОГО МОНАСТІРЯ (1783 р.): РЕКОНСТРУКЦІЯ БІОГРАМ

На підставі персональних даних укладено біограми василіанського чернецтва Святоспаського монастиря. Подано загальну просопографічну характеристику монахів за такими критеріями: загальний вік, географічне походження, вступ до чернецтва, складення чернечих обітів, отримання свячень, освітні студії, переміщення по монастирях Святопокровської провінції для виконання монастирських та церковних обов'язків.

Ключові слова: біограма, василіани, чернечі обіти, профес, новіціат.

Лит. 15.

Jurij STETSYK,

Ph. D. In History, Associate Professor of Ukraine Ancient History and Special Historical Disciplines Department, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Ukraine, Drohobych) stetsyk_u_o@ukr.net

THE SAINT SPAS MONASTERY MONKHOOD (1783): THE BIOGRAMME RECONSTRUCTION

On the personal information basis it is concluded the Basilian monkhood biography of the Saint Spas monastery. It is given the monks' general prosopography description according next criteria: general age, geographical origin, the monkhood became, drafting of the monastic oath, the sanctifying receipt, educational studios, moving on the Saint Protection province monasteries for monasterial and church duties implementation.

Key words: biography, basilianes, monastic oath, profes, novitiat.

Ref. 15.

Юрій СТЕЦИК,

кандидат исторических наук, доцент кафедры древней истории Украины и специальных исторических дисциплин Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко (Украина, Дрогобыч) stetsyk_u_o@ukr.net

МОНАШЕСТВО СВЯТОСПАССКОГО МОНАСТІРЯ (1783 г.): РЕКОНСТРУКЦІЯ БІОГРАММ

На основании личных данных заключены биограммы василіанского монашества Святоспасского монастыря. Представлена обшая просопографическая характеристика монахов за следующими критериями: обший возраст, географическое происхождение, вступление в монашество, принятие монашеских обетов, рукоположение в священники, образовательные студии, перемещение по монастырям Святопокровской провинции для выполнения монастырских и церковных обязательств.

Ключевые слова: биограмма, василіане, монашеские обеты, профес, новіціат.

Лит. 15.

Постановка проблеми. На сьогодні, коли досліджено історію василіанського монастиря у с. Спас (Старосамбірський район), зокрема його інституційний розвиток та майнові засади функціонування, постає необхідність звернутися до постаті самого ченця, який часто випадає із загального контексту розвитку обителів. Адже особистість монаха повинна стати основним об'єктом вивчення історії монастирів, адже монастирське господарство, сакральне мистецтво та культура виступають як результат продуктивної праці чернецтва.

Аналіз досліджень. У церковній історіографії мало уваги приділяється питанням вивчення біографістики василіанського чернецтва [3; 11]. В основному акцент робиться на дослідженні визначних діячів або ж ієрархів Церкви, які проходили духовних вишкіл у середовищі василіанського чернецтва. Тож ставимо собі за мету заповнити ці прогалини в біографістиці Василіанського Чину.

Огляд джерел. Зібрані нами початкові, фрагментарні матеріали опираються в основному на каталоги ченців Святопокровської провінції ЧСВВ, яка була організована в 1739 р. Утворення цієї провінції супроводжувалося запровадженням нового монастирського діловодства. У цей час запроваджувалися каталоги монастирів та ченців, частина з яких опублікована та широко використовується в науковому обігу. Однак ці каталоги відзначаються фрагментарністю, і подана ними інформація носить переважно статистично-довідковий характер. Нам вдалося віднайти та опрацювати рукописний «Алфавітний каталог отців та братів польської Святопокровської провінції ЧСВВ». Цей каталог почав укладати 01.07.1766 р. о. Анастасій Пйотровський, секретар Святопокровської провінції. У подальшому біографічні записи продовжили його наступники, які не вказали своїх персональних даних, однак відзначилися різними почерками та довели описи до першої третини XIX ст. [7; 8; 9] Біографічні відомості відзначаються фрагментарністю та уніфікованою формою подання інформації. У ряді випадків опис життєвого шляху ченців не доведений до часу смерті. У такому випадку залуцаємо інші джерела з метою встановлення часу та місця смерті. Цінним у цьому питанні є «Пом'яник» Чину Святого Василя Великого, укладення якого започатковано у другій половині XVIII ст. і доведено до наших днів [3]. Для проведення дослідження залуцаємо витяг зі звіту про персональні дані ченців Щеплотського монастиря, який укладений настоятелем обителі у 1783 р. для перемишльського єпископа [15]. Адже австрійська влада, проводячи релігійні реформи, вилучила монастирі із юрисдикції протоігумена Святоспаської провінції та передала їх у підпорядкування місцевих єпископів. Відповідно перемишльські владки збирали статистичні та біографічні відомості про монастирі і чернецтво єпархії.

Мета дослідження – зібрати підставові біографічні відомості про ченців Святоспаського монастиря станом на 26.07.1783 р. для використання їх у подальших просопографічних студіях.

Виклад основного матеріалу. Історія побудови та функціонування монастиря Преображення Господнього (Святоспаського) із с. Спас Старосамбірського району, який не зберігся до нашого часу, досліджувалася не одним поколінням істориків [1; 4; 5; 6; 12; 13; 14], оскільки ця обитель бере свої витoki ще з княжих часів, про що засвідчують археологічні розвідки та фальсифікати грамот князя Лева Даниловича. У період Речі Посполитої Святоспаський монастир був однією з резиденції перемишльських єпископів. Однак період міжконфесійного протистояння у Перемишльській єпархії, який розгорівся між православними і уніатами впродовж XVII ст., та судові суперечки за приналежність монастирських маєтностей між перемишльськими владиками і Василіанським Чиним протягом другої половини XVIII ст. призвели до занепаду монастиря та

його цілковитої ліквідації (1789 р.) під час проведення релігійних реформ австрійською владою [14, 199].

Якщо в загальних аспектах історія монастиря досліджена, то досі не вивченим залишається питання про реконструкцію біограм василіанського чернецтва, які дозволяють розкрити окремі аспекти просопографічних студій: територіальне походження, вікові характеристики, час і місце вступу до монастиря, новіціату, складення чернечих обітів, проходження освітніх студій, отримання ієрейських свячень, виконання монастирських та церковних обов'язків, час та місце смерті.

Тож не будемо зупинятися на огляді підставового фактологічного матеріалу, а перейдемо до загальної просопографічної характеристики ченців Святоспаського монастиря станом на 26.07.1783 р.:

а) загальний вік – від 22 до 70 років;
б) час висвячення в ченці: як правило, у 21 – 25 років, проте наявні винятки ранішого вступу в 16 – 19 років та пізнішого – 42 роки;

в) в монастирі перебували досить молоді за стажем ченці – від 2 до 7 років. Таких була меншість, бо більшість складала досвідчені ченці із 20 – 40 роками перебування в ЧСВВ;

г) більшість ченців походило із невеличких сіл (Тростянець, Гірське, Лопушанка, Чернява) та міст (Старий Самбір) Перемишльської землі Руського воєводства, а також вихідці з Подільського (м. Красівка, Кам'янець-Подільськ) та Волинського воєводства (с. Низкиничі).

д) проходили чернечі випробування у новіціатах Почаєва та Добромиля, де також склали чернечі обіти професа;

е) ченці володіли кількома мовами (латинська, грецька, німецька) і пройшли чернечі студії (філософія, теологія, гуманістика, моральна теологія, математика, економіка, література);

є) серед монастирської братії зустрічаємо певну кількість ченців, що займалися душпастирською роботою, але досить короткий час – від 1 до 8 років;

ж) більшість ченців відзначалася задовільним станом здоров'я і хворіла незначними тимчасовими захворюваннями;

з) під час здобуття теологічної освіти отримували піддияконські та дияконські свячення, а після завершення навчання – ієрейські свячення;

и) після проходження новіціату та складення чернечих обітів професа монахи скеровувалися на освітні студії з риторики, філософії та теології. В основному навчалися у монастирських школах, які функціонували при окремих обителях Святопокровської провінції ЧСВВ (Лаврова, Добромиля, Щеплот, Львова, Унева, Кам'янець-Подільська, Віцина, Замостя, Гощі), окремі з них навчалися у колегіях інших католицьких згромаджень (отців-театинів або ж отців-єзуїтів у Львові, Перемишлі, грецькій колегії у Римі). Деякі вивчали канонічне право. Більшість ченців на кінець XVIII ст. володіла в основному «руською» мовою і тільки поодинокі з них знали латинську. На жаль, джерела не фіксують відомостей про рівень оволодіння польською мовою, натомість звертають увагу на вивчення граматики німецької мови, адже с. Спас після 1772 р. увійшло до складу Австрійської імперії, тому відповідний акцент робився на вивченні офіційної державної мови, оскільки в цей час більшість вихідної монастирської документації велася німецькою мовою, особливо листування монастирської канцелярії з державними органами влади;

і) відповідно до отриманої освіти, фаху, здібностей та чернечого ступеня (новик – брат – отець) на монахів покладалася певні обов'язки щодо обслуговування монастиря

та храму. Серед монастирських обов'язків можна виокремити такі посади: ігумен, вікарій, прокуратор, економ, студент, викладач, магістр, професор, комірник, пасічник, кравець. Аналогічно можна виокремити і церковні обов'язки ченців: хорист, префект хору, ризник, префект храму, сповідник, проповідник, місіонер. В окремих випадках ченці звільнялися від виконання церковних обов'язків: у випадку досягнення старечого віку та проголошення емеритом (70–80 рр.), а також під час проходження навчання, відбуття новіціату чи за обставин незавершених чернечих студій [7; 8; 9].

Висновки. Монастирська братія об'єднувала в собі як молодше, так і старше покоління (людей із різним досвідом), здебільшого вихідців із західноукраїнських земель, що увійшли до складу австрійської імперії. Більшість ченців працювала над духовним удосконаленням своєї особистості, і тільки частина з них провадила пастирську та місіюну діяльність.

Додаток I

Біограми ченців Святоспаського монастиря станом на 26.07.1783 р.

Вадинський Созонт

Світське ім'я – Стефан. Батьки – Сімеон та Марія. Народився 28.08.1749 р. у м. Карасівка Подільського воєводства¹. Вступив до чернецтва 05.08.1769 р.² у Почаєві. Після року випробувань у новіціаті склав чернечі обіти професа³. 05.08.1770 р. відправлений на студії з риторики до монастиря у Вічині. Через два роки переїхав до Замостя для вивчення філософії. По їх завершенні, за два роки скерований на теологічні студії до Риму в Грецьку колегію. 02.05.1774 р.⁴ отримав ієрейські свячення та у 1777 повернувся на територію провінції. Призначений вчителем риторики у Білостоцькому монастирі, а потім вчителем філософії у Луцькому монастирі, згодом стає вікарієм, касиром та прокуратором цього ж монастиря. З 1781 р. – секретар Галицької провінції ЧСВВ. З 18.08.1781 р. призначений професором філософії та префектом монастирської школи у Дрогобичі, а з серпня 1782 р. став віце-ректором цієї школи. У 1784 р. обраний вдруге секретарем Галицької провінції та призначений ігуменом Святоспаського монастиря⁵. [8, 1035]

¹ за національною приналежністю – поляк [15, 15]

² за іншими даними, 05.08.1768 р. вступив до чернецтва [15, 15]

³ за іншими даними, 06.08.1769 р. склав чернечі обіти професа [15, 15]

⁴ за іншими даними, 11.10.1772 р. – диякон, 02.05.1773 р. – ієромонах [15, 15]

⁵ час та місце смерті не встановлені (авт.)

Гульський Гедеон

Світське ім'я – Габріель. Батьки – Андрій та Анна. У новіціаті – Гервасій. Народився 24.03.1720 р. на Поділлі. До вступу в чернецтво закінчив філософські студії у Кам'янці на Поділлі та вивчав математику і теологію у Львові. Вступив до чернецтва 14.10.1753 р. у Почаєві. 26.10.1754 р. склав чернечі обіти професа у цьому ж монастирі. 15.01.1755 р. отримав піддияконські та дияконські свячення. 22.01.1755 р. – ієрейські свячення із рук луцького владики Сильвестра Рудницького. Із 23.06.1760 р. – вікарій Тереховлянського монастиря. 24.03.1761 р. – вікарій у Уневі. 21.07.1763 р. – вікарій у Лаврові. 25.04.1764 р. – вікарій у Крехові. 01.07.1764 р. – професор спекулятивної теології. 05.08.1767 р. – ігумен у Золочеві. Брав участь в укладенні карти по визначені меж землеволодіннь Бучацького монастиря, подав до цієї карти коментарі, уклад інвентарний опис млинів Золочівщини. Згодом, 27.07.1770 р., переїхав до Дерев'ян, був ігуменом, а 12.08.1772 р. вибув до Угорників, де призначений ігуменом. Із 29.01.1774 р. – ігумен

Львівського монастиря Св. Онуфрія. У серпні 1776 р. на Унівській капітулі обраний ігуменом у Подденбенці. Звідтіля 03.08.1777 р. переїхав до Білостоку, де виконував обов'язки сповідника, а з 05.02.1781 р. – сповідник у Лаврові¹. 1784 р. – резидент у Дерев'яній Волі. 17.07.1786 р. переїхав до Христінополя, 25.08.1786 р. до Крехова, а 05.11.1790 р. до Замостя². [9, 358]

¹ станом на 1783 р. був ієромонахом Святоспаського монастиря, де виконував обов'язки сповідника [15, 15].

² час та місце смерті не встановлені (авт.)

Янович Лонгин

Світське ім'я – Лука. Батьки – Георгій та Текля. Народився 18.08.1755 р. у с. Красносілце Золочівського циркулу. Закінчив клас риторики у Золочеві. Вступив до чернецтва 29.06.1775 р. у Почаєві¹. Після року чернечих випробувань 14.07.1776 р.² склав чернечі обіти професа. Відправлений на студії з риторики до Унева, де вивчав також філософію впродовж трьох років. У вересні 1780 р. скерований до Лаврова для проходження студій із моральної та догматичної теології. 08.08.1781 р., по завершенні теологічних студій, отримав ієрейські свячення у Валявській церкві із рук Холмського владики та адміністратора Перемишльської єпархії Максиміліана Рилла³. 1784 р. – вчитель у монастирській школі в Дрогобичі. 10.05.1786 р. переїхав із Підгірців до Бучача для викладання філософії та німецької мови⁴. [7, 769]

¹ за іншими даними, 06.07.1776 р. вступив до чернецтва у Почаєві [15, 15]

² за іншими даними, 14.07.1777 р. склав чернечі обіти професа у Почаєві [15, 15]

³ 26.10.1780 р. – піддиякон, 01.08.1781 р. – диякон. Станом на 1783 р. був проповідником, сповідником та душпастирем у Святоспаському монастирі [15, 15]

⁴ час та місце смерті не встановлені (авт.)

Тимошкевич Леонтій

Народився 1745 р. у с. Тростянець. Проїшов чернечі випробування у Почаєві¹. З 1784 р. – ризник у Топільниці². [7, 768]

¹ 19.10.1768 р. вступив до чернецтва у Почаєві, де 14.10.1769 р. склав чернечі обіти. Впродовж 1773 р. отримав піддияконські, дияконські та ієрейські свячення. Станом на 1783 р. проходив студії з вивчення латинської мови [15, 15].

² був прокуратором та економом по різних монастирях Святопокровської провінції. Станом на 1783 р. – ризник у Святоспаському монастирі [15, 15]. Час та місце смерті не встановлені (авт.)

Созанський Митрофан

Світське ім'я – Михайло. Батьки – Петро та Анастасія. Народився 08.09.1714 р. у с. Чернява Перемишльської землі. 06.08.1737 р. вступив до чернецтва у Почаєві. Після року випробувань у 1738 р. склав чернечі обіти професа. Відправлений до Луцька для обслуговування монастирської церкви, а через три роки повернувся до Почаєва. За чотири роки переїхав до Мільчана, де обслуговував монастирський храм. Через два роки вибув до Крем'янця, де виконував ті ж самі обов'язки, а за один рік перемістився до Золочева, звідкіля через три роки скерований до Підгірців, був парохом у селі Готуличі. Однак через два роки, 12.07.1766 р., відправлений до Городищенського монастиря як філії Христінопільської обители. У 1768 р. вибув до Віцинського монастиря, де був капеланом. З 1769 р. у Золочеві, будучи священником у Грабині. З жовтня 1773 р. – священик у Вічині. З серпня 1775 р. – парох у Шаргороді в Калинівці. З квітня 1778 р. – парох на передмісті м. Замостя. 24.02.1781 р. – вікарій та сповідник Білінського монастиря, а з травня 1781 р. – резидент у Топільниці, яка належала до Святоспаського монастиря. З

1784 р. – економ Лаврівського монастирського фільварку у Висоцьку Верхньому. Помер 13.03.1787 р. у Лаврові¹. [8, 831]

¹ за іншим джерелом, 17.03.1787 р. упокоївся о. Митрофан Созанський, який виконував різні служіння: еклезіарх, адміністратор господарських справ, душпастир [3]

Федорович Габіній

Світське ім'я – Григорій. Батьки – Михайло та Анна. Народився 1723 р. в с. Гірське. Вступив до чернецтва 28.08.1752 р. у Добромилі¹. Після року випробувань у новіціаті 01.09.1753 р.² склав чернечі обіти професа та відправлений до Топільниці. Через два роки повернувся до Добромиля, де проживав 9 років. Надалі скеровувався до монастирів Святопокровської провінції для виконання різних обов'язків: Краснопущі (8 р.), Черниляви (1 р. 7 місяців), Горпина (1 р.), Деревача (2 р.), Черниляви. У 1775 р. повернувся до Добромиля, був прокуратором у Журавині, звідкіля у 1779 р. відправлений до Святоспаського монастиря, де був призначений резидентом у Топільниці. 1781 р. скерований із Топільниці до Дрогобича, де був резидентом та парохом у Лішні. 1784 р. – резидент у Топільниці. У березні 1786 р. переїхав із Лаврова до Топільниці, де був резидентом³. [9, 341]

¹ за іншими даними, вступив до чернецтва 04.07.1736 р. у Почаєві, а народився у 1718 р. [15, 15]

² за іншими даними, склав чернечі обіти професа 06.07.1737 р. у Почаєві. Не проходив жодних студій та невідомо, в якому році отримав ієрейські свячення [15, 15].

³ станом на 1783 р., будучи хворобливим, у віці 65 років виконував обов'язки прокуратора Святоспаського монастиря [15, 15]. Помер 1797 р. [10, 89].

Розтавецький Боніфатій

Народився 1755 р. в с. Лопушанка. 1778 р.¹ вступив до новіціату в Добромильському монастирі. Склав чернечі обіти професа. 1784 р. вивчав латинську та німецьку мови². 06.05.1789 р. отримав ієрейські свячення із рук перемишльського владики Максиміліана Рилла³. [9, 218]

¹ за іншими даними, 27.10.1776 р. вступив до чернецтва у Добромилі, а 17.01.1779 р. склав чернечі обіти професа [15, 16].

² станом на 1783 р. був братом Спаського монастиря. У той час не отримав ще жодних свячень. Хворів, але намагався здобути освіту. Вивчав моральну теологію, польську та латинську мови у Щеплотах [15, 16].

³ час та місце смерті не встановлені (авт.)

Костецький Єфрем

Світське ім'я – Ілля. Міщанин. Батьки – Василь та Юстина. Народився – 20.06.1756 р. в м. Старий Самбір або Старе Місто Перемишльської землі. Русин. Після завершення навчання у 1777 р. вступив до чернечого стану в Добромилі, де після проходження випробувань склав чернечі обіти професа. Після цього відправлений до монастиря у м. Добромилі, де був послушником. Звідси скерований до Яворівського монастиря у Ліску або Черниляві, де був підпорядкований прокураторові та економові. Після досягнення 24 років повернувся до Добромиля для проходження новіціату. 26.07.1780 р. склав обіти професа і був відправлений у 1781 р. до Черниляви для проходження навчання¹. [9, 305]

¹ час та місце смерті не встановлені (авт.)

Парилевич Діонісій

Народився у 1756 р. в с. Низкиничі. У 1782 р. вступив до чернецтва у Добромилі¹. До 1784 р. у Добромилі студював латинську та німецьку мови. 1791 р. – прокуратор Добромильського монастиря та парох у Ліску. [9, 286]

¹ за іншими даними, 1780 р. вступив до чернецтва у Добромилі. 01.07.1781 р. склав чернечі обіти професа. Станом на 1783 р. залишався братом у Спаському монастирі, оскільки не отримав жодних свячень [15, 16]. Час та місце смерті не встановлені (*авт.*).

Квятковський Маврикій

Світське ім'я – Михайло. Батьки – Іван та Марія. Народився 03.08.1761 р. у с. Підгірці біля міста Олеська. Не вмів писати і читати ні руською, ні польською мовами. Вступив 08.09.1780 р. до чернечого стану в Підгірцях. Проходив новіціат у Добромильському монастирі з 28.02.1781 р. Після року випробувань 11.04.1782 р. склав чернечі обіти професа. У вересні 1782 р. скерований до Лаврова, а в липні 1783 р. переїхав до Святоспаського монастиря для проходження студій¹. [8, 808]

¹ 20.03.1805 р. упокоївся о. Маврикій Квятковський, еклезіарх, кравець і каліграф [3].

Пйотрович Андрій

Народився у 1760 р. 1782 р. вступив до чернецтва у Добромилі¹, проходив чернечі випробування². [9, 5]

¹ за іншими даними, це відбулося у 1780 р. [15, 16].

² станом на 1783 р. був братом чернечої спільноти у Добромильському монастирі, студіював латинську мову, ще не склав чернечих обітів професа [15, 16]. Час та місце смерті не встановлені (*авт.*).

Стояловський Іриней

Світське ім'я – Іван. Батьки – Якуб та Марія. Народився у 1745 р. у селі Сераковці. Вступив 1775 р. до чернечого стану в Добромилі. Після року випробувань у новіціаті в Добромилі 23.07.1776 р. склав чернечі обіти професа та відправлений до Святоспаського монастиря для виконання послушання прокуратора. Через два роки переїхав до Дрогобицького монастиря, де перебував два роки та десять місяців. У червні 1781 р. відправлений до Святоспаського монастиря, де виконував обов'язки прокуратора у Топільницькому монастирському фільварку, що був приєднаний до Спасу¹. [7, 687]

¹ час та місце смерті не встановлені (*авт.*)

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Анісімович-Шевчук О. Монастир Преображення Господнього у Спасі: історія та можливість залучення у сферу туризму / О. Анісімович-Шевчук // Історико-культурні пам'ятки Прикарпаття та Карпат – важливі об'єкти в розвитку туризму : зб. матер. II Всеукр. наук.-практ. конф. – Львів : ЛПЕТ, 2014. – С. 22–38.
2. Балик Б. (ЧСВВ) «Катафальк Чернечий» василіян XVII–XVIII ст. / Б. Балик // Записки ЧСВВ. – Серія II. – Секція II. – Т.VIII. – Рим, 1973. – С. 67–98.
3. Вибір з «Пом'яника» Чину Св. Василя Великого – безрезне [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bazylianie.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=226:2010-03-23-21-47-02&catid=16:historiazakonu&Itemid=3
4. Вуйцик В. Храм XIII ст. Спаського монастиря біля Старого Самбора / В. Вуйцик // Лавра – №1. – 1999. – С. 53–55.
5. Гачан М. Княжий монастир Преображення Господнього в селі Спас / М. Гачан // Історико-культурні пам'ятки Прикарпаття та Карпат – важливі об'єкти в розвитку туризму : зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. – Львів : ЛПЕТ, 2013. – С. 239–245.
6. Гуцаленко Т. Два інвентарі Святоспаського монастиря / Т. Гуцаленко // Альманах Старосамбірщина – III. – Старий Самбір – Львів : Місіонер, 2004. – С. 320–357.
7. Львівська національна наукова бібліотека імені В. Стефаніка. Відділ рукописів (далі ЛННБ ВР). – Ф. 3(МВ). – Спр. 435. – Арк. 377–784.
8. ЛННБ ВР. – Ф. 3(МВ). – Спр. 436. – Арк. 785–1188.
9. ЛННБ ВР. – Ф. 3(МВ). – Спр. 614. – Арк. 1–376.
10. Лось В. Catalogus partum et fratrum defunctorum Чину св. Василя Великого у фондах ін-

ституту рукописів НБУВ (середина XVIII – початок XIX ст.) / В. Лось, Н. Сінкевич // Генеалогічні записки. – Вип. 12 (нової серії 6). – Львів, 2014. – С. 77–101.

11. Скрутень Й. (ЧСВВ) Життєписи Василян. Вїмок з рукописного збірника митрополита Л. Кишки / Й. Скрутень // Записки ЧСВВ. – Т. I. – Вип. 1. – С. 105–130.

12. Стецик Ю. Резиденції Спаського василіанського монастиря: фундаційно-майнові аспекти (XVII–XVIII ст.) / Ю. Стецик // Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. – Дрогобич : Посвіт, 2015. – Вип. 11. – С. 56–61.

13. Стецик Ю. Василіанські монастирі Перемишльської єпархії (кінець XVII–XVIII ст.) : монографія / Ю. Стецик. – Дрогобич : Видавничий відділ ДДПУ, 2014. – 388 с.

14. Швед М. Спаський та Лаврівський монастирі – осередки духовності й культури в Галичині / М. Швед. – Львів : Місіонер, 2000. – 112 с.

15. Archiwum Państwowy w Przemyślu (APP). – Archiwum Biskupstwa Greckokatolickiego w Przemyślu (ABGK). – Sygn. 222. – “Wykaz zakonników i klasztorów Diocesis Premisliensis (1782–1784 rr.)”. – S. 15–16.

REFERENCES

1. Anasimowych-Szevchuk O. Monastery Preobrazenia Gospodniogo in Spas : histori and mozlyvosti zaluchenia in sferu / O. Anasimowych-Szevchuk // Histori-culture pamiatki Prycarpatia and Carpat – vazlyvi objekty in rosytok tourism : sb. mater. II Vseukr. nauk.- prakt. confr. – Lviv : LIET, 2014. – S. 22–38.

2. Balyk B. (OSBM) «Catafalk Chernechyy» basiliani XVII – XVIII centuries / B. Balyk // Analecta OSBM. – Series II. – Sectio II. – T. VIII. – Romae, 1973. – S. 67–98.

3. Vybir z «Pom’yanyka» Chynu Sv. Vasyliya Velykoho – berezen' [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.bazylianie.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=226:2010-03-23-21-47-02&catid=16:historiazakonu&Itemid=3

4. Vujcik V. Hram XIII st. Spas'kogo monastyria bilia Starogo Sambora / V. Vujcik // Lawra. – №1. – 1999. – S. 53–55.

5. Gachan M. Kniazzyj monastyr Preobrazenia Gospodniogo in village of Spas / M. Gachan // Histori-culture pamiatki Prycarpatia and Carpat – vazlyvi objekty in rosytok tourism : sb. mater. II Vseukr. nauk.- prakt. confr. – Lviv : LIET, 2013. – S. 239–245.

6. Gucalenko T. Dwa inventari Swiatospas'kogo monastyria / T. Gucalenko // Al'manach Starosambirshchyna – III. – Staryj Sambir – Lviv : Misioner, 2004. – S. 320–357.

7. Lvivska nationalna naukova biblioteka imeni V. Stefanyka. Viddil rukopysiv (dali LNNB VR). – F. 3(MV). – Spr. 435. – Ark. 377–784.

8. LNNB VR. – F. 3(MV). – Spr. 436. – Ark. 785–1188.

9. LNNB VR. – F. 3(MV). – Spr. 614. – Ark. 1–376.

10. Los' V. Catalogus partum et fratrum defunctorum OSBM in fonds of institute manuscript NBUV (medium XVIII – poczatok XIX centuries) / V. Los', N. Sinkewych // Genealogichni zapysky. – Vyp. 12 (novoji serii 6). – Lviv, 2014. – S. 77–101.

11. Skruten' J. (OSBM) Zyttyepysy basilian. Vyjimok z rukopysnogo zbirnyka mytromolyta L. Kyshky / J. Skruten' // Analecta OSBM. – T. I. – Vyp. 1. – S. 105–130.

12. Stecik Ju. Rezydencii Spas'kogo basilianskogo monasteria: fundacijno-majnovi aspekty (XVII–XVIII c.) / J. Stecik // Aktual'ni pytania humanitarnych nauk : mizvuziv's'kyj zbirnyk naukovych prac' molodych vchenych Drogoyb'c'kogo derzavnogo pedagogichnogo universitetu imeni Ivana Franka. – Drogoyb'ch : Posvit, 2015. – Vyp. 11. – S. 56–61.

13. Stecik Ju. Basilian Monasteries of the Peremyshl' Eparchy (XVII–XVIII c.) : monografia / J. Stecik. – Drogoyb'ch : Vydavnychyj viddil DDPU, 2014. – 388 s.

14. Shved M. Spas'kij ta Lavrivs'kij monasteri – oseredki duhovnosti j kul'tury v Galichini / M. Shved. – Lviv : Misioner, 2000. – 112 s.

15. Archiwum Państwowy w Przemyślu (APP). – Archiwum Biskupstwa Greckokatolickiego w Przemyślu (ABGK). – Sygn. 222. – “Wykaz zakonników i klasztorów Diocesis Premisliensis (1782–1784 rr.)”. – S. 15–16.

Статтю подано до редакції 24.04.2015 р.

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

УДК 78.071.1(477)

Ірина БЕРМЕС,

доктор мистецтвознавства, професор кафедри методики музичного виховання і диригування Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) irynabermes@ukr.net

МИХАЙЛО ВЕРБИЦЬКИЙ І МУЗИЧНИЙ РОМАНТИЗМ

У статті зроблено спробу розкрити особливості ствердження засад романтизму в українській національній музиці на прикладі творчої спадщини М. Вербицького. Оскільки питання індивідуального стилю композитора та прояв у ньому романтичної естетики ще не було предметом окремого дослідження, визначено провідні концепти ранньо-романтичного світобачення митця. Увага до людської особистості, її духовного світу знаходять переломлення у зацікавленні фольклорною сферою, пріоритеті певних жанрів, музично-виразових засобах.

Ключові слова: Михайло Вербицький, романтизм, народнопісенні джерела, музичні жанри.

Літ. 17

Iryna BERMES,

the Doctor of Arts Studies, the Professor of the Musical Education and Conduction Methods Department Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University (Ukraine, Drohobych) irynabermes@ukr.net

MYKHAILO VERBYTSKYJ AND MUSICAL ROMANTISM

The article's author deals with the romanticism grounds problem in the Ukrainian national music on the Mykhailo Verbytsky's creative heritage basis. As the composer's individual style question hasn't been yet properly investigated, there are determined the leading concepts of the composer's early romanticism vision. A particular attention to a human personality, its spiritual world find its turning point in being interested in folklore sphere, the certain genres priority, musical expressive means.

Key words: Mykhailo Verbytskyj, romanticism, folk songs' sources, music genres.

Ref. 17.

Iryna BERMES,

доктор искусствоведения, профессор кафедры методики музыкального воспитания и дирижирования Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко (Украина, Дрогобыч) irynabermes@ukr.net

МИХАИЛ ВЕРБИЦКИЙ И МУЗЫКАЛЬНЫЙ РОМАНТИЗМ

В статье сделана попытка раскрыть особенности утверждение принципов романтизма в украинской национальной музыке на примере творческого наследия М. Вербицкого. Поскольку вопрос индивидуального стиля композитора и проявление в нем романтической эстетики еще не был предметом отдельного исследования, определены ведущие концепты ранне-романтического мировоззрения художника. Внимание к человеческой личности, ее духовного мира находят преломление в интересе к фольклорной сфере, приоритете определенных жанров, музыкально-выразительных средств.

Ключевые слова: Михаил Вербицкий, романтизм, народнопесенные источники, музыкальные жанры.

Лит. 17

Постановка проблеми. У ювілейний 2015 рік, коли українська громадськість відзначає 200-річчя від дня народження М. Вербицького, з'явилося чимало публікацій, які розкривають різні грані творчої діяльності митця. Оскільки М. Вербицький був сучасником романтичної доби, то цілком очевидно, що він був, до певної міри, і її представником. Природно, що у творчості майстра знайшли віддзеркалення характерні естетичні риси доби, «сліди» романтичного художнього світогляду.

Аналіз досліджень. Життєтворчість М. Вербицького не так часто привертала увагу дослідників, особливо в радянську добу, передусім із ідеологічних причин, оскільки тема «композитори-священики» не могла бути предметом наукових зацікавлень. Щасливим винятком періоду «хрущовської відлиги» були нариси М. Загайкевич (1961) та Й. Волинського (1965) про життя і творчість композитора. Окремі статті та матеріали про митця побачили світ ще в кінці XIX – першій третині XX ст.: С. Воробкевич «Михайло Вербицький» (1884), О. Залеський «Після столітнього ювілею уродин творця українського гимну» (1916), С. Людкевич («Михайло Вербицький», 1920; «Михайло Вербицький та українська суспільність», 1934); розвідки Б. Кудрика («Огляд історії української церковної музики», 1937), З. Лиська («Піонери музичного мистецтва в Галичині», 1934). Грунтовна монографія М. Загайкевич «Михайло Вербицький. Сторінки життя і творчості» (1998), публікації Л. Кияновської, Л. Яросевич, О. Зелінського, З. Будзинського, Р. Сов'яка, О. Яцківа та ін. з'явилися вже у період незалежності Української держави. Засади романтичного світосприйняття та його музичне «відображення» у творчості М. Вербицького почасти були предметом уваги Л. Кияновської та М. Загайкевич. Однак задекларована у статті проблематика ще не отримала достатнього висвітлення.

Мета статті зводиться до теоретичного обґрунтування сутності романтичного стилю та виявлення ознак його рецепції у творчій спадщині композитора.

Виклад основного матеріалу. У XIX ст. змінювалося життя, його «природа», змінювалася людина, породжуючи новий соціальний досвід взаємин, який отримав своє вираження у новому напрямку музичної творчості – романтичному. На переконання Б. Асаф'єва, «і Берліоз, і Шопен, і Ліст, і Шуман, і Мендельсон, і Вебер, і Глінка, і Шуберт, і Вагнер, і Чайковський, і Верді, і Бізе, і Гріг, і Брамс (...) – якими б різними не були їхні обдарування, глибина уяви, інтелект, смаки, характери, напрямки, творчі методи – всі спостерігали психіку людини та співчували неподоланим питанням про смисл життя, що виникали в людській свідомості» [1, 328].

Романтизм – епоха «емоційна» (Б. Яворський), унікальне естетичне явище, особлива стадія художнього мислення, на якій національне стає реальним підґрунтям для вираження індивідуального. Утверджена естетикою романтизму значущість людської особистості, її почуттів позначилася на широкому спектрі «ідейно-естетичних тенденцій, у яких історична ситуація, країна, інтереси художника формували ті чи інші акценти, визначали різні цілі та засоби» [3, 697]. Покликаючись на В. Григор'єва, «романтизм являє собою специфічний тип художнього мислення, втілення складної, суперечливої художньої картини людини і світу в їх напружених взаємовідносинах, що сягають крайніх полюсів...» [2, 25]. Романтичний стиль, на думку М. Смирнова, – це «спільність образної системи, засобів художньої виразності, творчих прийомів, зумовлена єдністю ідейно-художнього змісту» [14, 156].

У романтичному мистецтві домінує емоційне начало, намагання передати постійні зміни душевного стану особистості. Оригінальність і новизна романтичного художнього мислення «з його приматом ірраціонального, неповторно-особистісного, стихійно-емоціонального» (К. Зенкін) давали поштовх до глибоких творчих імпульсів. Питомі для творчості композиторів-романтиків новачії (передусім жанрові, формотворчі, національний колорит мелодики), з одного боку, поєднувалися з визначальними принципами класичної доби, її традиціями, з іншого – докорінно переосмислювалися. Ранні романтики, як Ф. Шуберт, К. М. Вебер, надавали пріоритет народнопісенній мелодиці як у вокальних, так і в інструментальних опусах.

У XIX ст. пробуджується й активізується український рух, підноситься український народ, його культура. Процеси націєтворення «живилися» ідеями національно-визвольних рухів, «весни народів», що підіймали національну свідомість українців. Одночасно в культурному плані вони пов'язувалися із загальноєвропейською атмосферою в мистецтві – естетикою романтизму, вплив якої у музично-творчій практиці найбільше виявився у розмаїтті національних барв і відтінків.

Східна Галичина у першій половині XIX ст. стала символічною спадкоємицею традицій західноєвропейського романтизму, в культурі якої паростки цього стильового напрямку проявилися досить виразно. Галицький музичний романтизм постав як адаптація європейського на локальному ґрунті. «Саме романтизм з його специфічним світобаченням і світорозумінням був виразом культурно-національного відродження» [13, 3] в краї у зазначений період.

Репрезентантом раннього романтичного типу творчості та національно-своєрідних ознак романтизму в галицькому музичному середовищі 40-х – 70-х рр. XIX ст. був М. Вербицький. Романтичні прикмети проявляються насамперед у мелодиці, гармонії, фактурі. Спробуємо виявити їх у кожному жанровому виді, представленому у творчій спадщині композитора.

Природно, що М. Вербицький як священик свої перші творчі спроби здійснив у жанрі церковної музики – сфері не тільки близькій, а й добре знайій за канонами. У доробку композитора понад 40 творів, появу яких музикознавці пов'язують з двома періодами: друга половина 40-х – 50-ї рр. (Літургія для мішаного хору; «Отче наш», «Ангел вопієше», «Милость миру», «Тебе поєм» (D-dur), «Свят», «Єдин свят – Хваліте»); друга половина 60-х рр. (Літургія для чоловічого хору; «Святий Боже», «Іже херувими», «Тебе поєм» (As-dur), «Христос воскрес» (C-dur)). У творах першої стадії чітко позначається «зв'язок з німецькою традицією Liedertafel» [7, 67], головні риси якої майбутній композитор сприйняв, навчаючись у Перемишлі, зокрема в А. Нанке. «Liedertafel» у творах М. Вербицького виявляється у безпосередності гармонії, зокрема домінуванні консонантних співзвуч, компактній акордовій фактурі, простоті й емоційності мелодики, її близькості до романсово-пісенних джерел. Власне, остання сентенція є ознакою романтичної традиції. Підтвердження вищезазначеного знаходимо в рукописній праці Б. Кудрика «Матеріали до історії західноукраїнської музики XIX ст.»: «Отче наш» (a-moll) у відправних тактах збігається за інтервальною стрункністю зі старогалицькою елегією «Там, де Чорногора», а «Єдин свят – Хваліте» з мелодією популярної шведсько-німецької пісні «Спінн, Спінн» [9, 14]. З. Лисько підкреслював, що, незважаючи на спрощену композиційну техніку, ці твори «цілком відповідали вимогам церковного культу і естетичним потребам музичних слухачів». І далі вчений акцентує на палітрі виразових засобів: створював М. Вербицький «свої церковні композиції в по-важному гомофонному стилі, завжди в модерних тонаціях (Dur або moll). Модуляції до-

пускак часто, але переважно лише до тонації доміантової і субдоміантової, а в *moll* до рівнобіжної; взагалі гармонії у нього латентні, несконпліковані. Елемент контрапункту виступає (...) дуже рідко» [11, 45–46]. Про незначну роль поліфонічних засобів («лише виразну ритмічну імітацію») у М. Вербицького наголошував і Б. Кудрик: «Правильну ритмічно-мелодичну імітацію зустрічаємо лише в двох мішаних хорах: «Милість миру» *Es-dur* і «Ангел вопіяше» *C-dur*. У другому проведенні теми останнього твору бачимо фугато. Ці нечисленні приклади поліфонії в церковній музиці Вербицького є безперечно наслідком знайомства композитора з хоровою творчістю Бортнянського» [9, 116–117].

У творах другого періоду прийоми композиторського письма набувають більш яскравой індивідуалізації, котра викарбовується в оформленні музичної думки, зокрема у більш складній семантиці інтонацій, музичній формі (куплетно-варіантній, наскрізній), збагачених мелодичних лініях «хорових голосів елементами речитативу і театральної декламації» [6, 106], глибині «прочитання» канонічного тексту.

«Індивідуальну романтичну експресію» (Л. Кияновська) виявляє композитор у Літургії, передусім в арсеналі виразових засобів: рафінованій мелодиці, гармонії, фактурі. Так, граціозні, розспівні мелодії чотириголосого хору ґрунтуються на інтонаціях українського фольклору та розцвічуються висхідними секстовими інтервалами («шубертівськими») чи то на початку твору, чи в кульмінаційних пунктах («Святий Боже», «Свят»), оспівуванням терцієвого тону («Отче наш»), хроматичними заповненнями діатонічних ходів («Святий Боже», «Отче наш»), секвенційними послідовностями («Тебе поем», «Достойно естъ», «Слава єдиородний»).

Вельми розмаїтою, в романтичному ключі, є і гармонія. Тут і використання паралельних ладів («Отче наш» – *a-moll* – *C-dur*, «Святий Боже» – *c-moll* – *C-dur*), і гармонічні послідовності, як *П6* – *ДДVII7* – *K6/4* – *Д* («Отче наш»), двічі зменшений гармонічний септакорд *VII7* («Святий Боже»), акорди альтерованої субдомінанти («Милость мира»), подвійної доміанти – *T* – *ДДVII4/3* – *T* («Свят»).

Яскравим елементом романтичної стилістики в Літургії є фактура, функція якої, на думку С. Шипа, «полягає в такому поєднанні окремих інтонаційних форм, яке сприяє підсиленню виразності кожної з них» [16, 167]. Тут, окрім домінуючої акордової, використовується й поліфонічна (контрастна, імітаційна), зокрема й змінність типів викладу (фугато в «Ангел вопіяше», «Милость мира», контрастна поліфонія в «Буди ім'я Господнє», «Да ісполняться»).

У світській хоровій музиці М. Вербицького найбільш виразно проявилися такі ознаки романтизму, як інтерес до фольклору, внутрішнього світу людини, її почувань. Хоча майбутній композитор, ще навчаючись у Львівській духовній семінарії (на початковому етапі – 1833 – 1836 рр.), міг відчути патріотичний «дух» «Руської трійці», діяльність якої – явище глибоко-національне, живлене українським корінням, українським світосприйняттям і українською історією, а видання «Син Русі» (1834), «Русалка Дністровая» (1836) відобразили задуми та цілі романтизму, який уже потужно виявляв себе у великих європейських країнах, до поезії М. Шашкевича композитор не звертався. Все ж вплив патріотично налаштованих семінаристів-українців, з якими був у приятельських стосунках (М. Шашкевич, І. Вагилевич, Я. Головацький, М. Устиянович), позначився на формуванні М. Вербицького «як глибокого національного митця» [15, 21]. Звернення композитора до поезії В. Шашкевича (сина поета), Ю. Федьковича, І. Гушалевича, у творчості яких почасті простежуємо тяглість традицій «Руської трійці», «опосередковано також свідчить про приналежність композитора до того ж (романтичного – І. Б.) художньо-естетичного напрямку» [7, 59].

Перша збірка чоловічих кuartетів включає 11 номерів (10 – до слів І. Гушалеви́ча – «До зорі», «Мир русинам», «Вдовець», «Совіт дівци», «Хто за нами, Бог за ним!», «До місяця», «Похорони», «На отході», «Битва», «По битві», один – сл. П. Чубинського – «Ще не вмерла Україна»). Друга збірка «Дванадцять чотириголосих пісень для чоловічих голосів» вміщує 11 творів на слова В. Шашкевича («Заспів», «Нинішня пісня», «Сльози», «Жаль», «Прощання», «Лілея – воля», «Цвітка молить», «Сиві очі», «Бувало і нині», «На пароході», «Думка») та один – на слова В. Стебельського («На погибель!»). У цих поезіях мають місце мотиви самотності, кохання, розлуки, роздуми про минуність життя. Звідси й у музиці М. Вербицького тужливі настрої, «образки» з природи, глибоко жалісливі, навіть вразливі. Водночас патріотичні фабули отримують у музиці опоетизовано-піднесене тлумачення. Саме у використанні поетичних текстів не тільки знайшли відображення головні теми романтичної естетики («конфлікт ліричного героя з оточуючим середовищем, автобіографічність сюжетів, підкреслена увага до внутрішнього світу особистості (...), звертання до фольклорних джерел») [7, 60], а й еволюція митця: «(...) Від рутенської, мряковинної поезії Гушалеви́чів, Наумови́чів, Дідицьких він (М. Вербицький – І. Б.) прямував духом до чимраз яснішого національного світогляду, до поезій Шевченка, Федьковича, врешті – до “Заповіту” Шевченка» [12, 244]. Проте зміни торкнулися не тільки відбору текстів, а й творчого «почерку». Вони пов’язувалися з «кристалізацією форми, новаторством і досконалістю музичної мови, поглибленням драматичної виразності» [7, 60]. Мелодико-ритмічні, інтонаційні та гармонічні прикмети хорових творів суспільно-значущого та ліричного спрямування для однорідного (чоловічого) складу відображали естетичний струмінь галицького бідермаєру – творчого напрямку, що, за І. Панькевичем, розвивався паралельно з романтизмом, який, на думку Т. Комаринця, «у своєму становленні через всебічне виявлення національної самобутності шукав шляхів до соціальних низів, до простої людини» [8, 20]. Взірцями цього жанру є хори – «Гост до Русі» (сл. В. Стебельського), цикл «Жовнір», «Битва» з цього циклу (сл. І. Гушалеви́ча), «Прощання» (сл. В. Шашкевича) та ін.

Романтична стилістика хору патріотичного звучання «Мир русинам» виявляється в «характері» інтонацій, гармонії, особливостях метро-ритму: моторній, танцювальній мелодії з елементами пунктирної ритміки, хроматичних затриманнях, альтерованих співзвуччях, чітких гармонічних структурах. Зрілістю романтичного письма (кологістичне зіставлення тональностей, ладо-тональних барв, танцювальної та елегійно-романсової, водночас речитативної мелодичної сфер), проникливістю, драматизацією поетичного тексту вирізняється хорова п’еса «Вдовець».

Найбільш виразно романтична концепція втілюється у «хорових поемах» (Л. Пархоменко) «Жовнір» (сл. І. Гушалеви́ча) і «Заповіт» (сл. Т. Шевченка). Так, у «Жовнірі» досягнення західноєвропейської романтичної естетики творчо поєднуються з українським фольклорним матеріалом. Наявні агогіка, змінність метро-ритму, поліладовість, переінтонування козацьких пісень (найбільше в сольному заспіві) свідчать про сюжетно-образне розгортання хорової тканини, глибоке проникнення композитора в поетичний текст.

У «Заповіті» прийоми хорового письма «як чинник розвитку форм та жанрів західноєвропейського та вітчизняного хорового мистецтва» [4, 5] значно поглиблюються. Новаторство виявляється вже у репрезентації виконавського складу: подвійний (мішаний і чоловічий) хор, соліст (баритон) і симфонічний оркестр як рівноцінні «дійові особи» у втіленні драматургічної концепції твору. Найбільше риси романтичного сві-

товідчуття проступають у гармонії: «постійній грі мажору та однойменного мінору, вишуканості тональних зіставлень» [7, 65], прерогативі злагодженої колористики.

Засоби романтичного письма наявні й у інших хорових творах М. Вербицького. Так, декламаційно-речитативні елементи (повторення одного й того ж звука, вузька інтерваліка) складають головну музичну формулу у творах «Жаль», «Нинішня пісня». Серед явних романтичних ознак хорового письма композитора передусім варто вирізнити закономірне та водночас індивідуальне переосмислення народнопісенних джерел, зокрема інтонацій підкарпатського фольклору («Думка», «Поклін»), вельми часто коломийкових з усіма атрибутами цього жанру («Думка», «Заспів», «Сиві очі», «Цвітка молитв»).

У царині театральної музики – співогри – музичному оформленні п'єс, М. Вербицький «по-справжньому творчо підійшов до свого завдання, щедро використовуючи фольклорні зразки» [5, 21]. В одній з найкращих і найбільш популярних театральних вистав – побутовій мелодрамі «Підгір'яни» (літературний текст І. Гушалевича) музика характеризується «органічним засвоєнням форм і виражальних засобів, властивих (...) для класично-романтичної традиції» [5, 35]. Вона має яскраве національне забарвлення, напрочуд мелодійна, пройнята українською пісенністю. У характеристиці дійових осіб композитор виявляє індивідуальне музичне мислення, що концентрується у широті вислову, правдивості змалювання почуттів, одночасно – в чіткому романтичному концепті, особливому художньому ряді в межах використання типових елементів музичної мови. Йдеться про інтонації побутових романсів із коливальним рухом мелодії, баркарольний метр 6/8 (пісня Ольги «Легше рибці відхитати»), речитативно-декламаційний, навіть монологічний характер наспіву (пісня Трохима «Поле моє, поле»), мелодико-інтонаційні мотиви пісні-романсу (пісня Ольги «Не можна серцю двох любити»), танцювально-коломийкові елементи (пісня Знахарки «На дорозі перехресті»).

Хорові номери у мелодрамі «Сільські пленіпотенти» (текст І. Гушалевича) несуть на собі «печатю» романтичної ідеології, що найяскравіше проступає в мелодиці. Так, хор циганів «Нам гроші жменю дають» з рисами деталізації, експресії, інтонаціями запального угорського чардашу (синкопований ритм, дискретний плин мелодії) створює ефект легкості, водночас ефузивності у відтворенні «картини» циганського життя.

До вокальних номерів оперети «Не до любові» (автор К. Шаповал) М. Вербицький дібрав «власні оригінальні мелодії, (...) з виразними ознаками народнопісенного стилю (...), характерного для (...) підкарпатського мелосу» [5, 45]. Мелодія пісні Марини «Ой хмелю, мій хмелю» отримує своєрідний інтонаційний переспів – метр 3/8 у ритмі мазурки з підвищеним і натуральним IV щаблем як ознака близькості до народних музичних джерел. Взірцями побутової пісні-романсу є психологічно-заглиблені партії Катрі «Хилітєся густі лози», «Ні, мамо, не можна нелюба любити», що відтворюють суб'єктивно-ліричне начало в змалюванні «характеру» героїні.

«Народна сфера», що виявилася у зацікавленні сценами народного життя, фольклорна основа музичного письма М. Вербицького сприяла вираженню фабули драм, глибини внутрішнього світу головних героїв. З іншого боку, вона виявляється «у широкому введєнні в музичну тканину характеристичних етноелементів, використанні типових послівок, ритмічних структур» і стає «основою (...) індивідуального музичного мислення» майстра [5, 36].

У музиці для театру сценічні прийоми вдало поєднувалися з жанрово-побутовими пісенними мотивами, «з широким використанням як міського, так і сільського фольклору» [17, 34]. Ладо-гармонічні та фактурно-тембральні засоби були інспіровані вира-

жальними пріоритетами романтичної палітри, зокрема посиленням ролі мелодичного компоненту музичної образності.

Серед творів камерно-вокальної лірики М. Вербицького – самостійні взірці, здебільшого написані в супроводі гітари, вставні сольні номери до театральних вистав (вокальний цикл «Плач вдовиці» (сл. А. Лужецького), «Погулянка», «Отдайте мні покой душі»; «Нашо мене зачіпаєш» із волевілью «Козак і охотник», «Туга за милим» із мелодрами «Проциха» та ін.). Засадничими елементами романтичного мислення композитора в жанрі солоспіву є посилення ролі суб'єктивного начала в образотворенні, пов'язаного з віддзеркаленням його особистих почуттів. Здебільшого це образи безкінечного жалю, самотності, кохання, «відтворені» в пісенно-ліричному («Отдайте мні покой душі») чи аріозо-монологічному ключі («Послухай, нині тя взиваю»). Символічне «занурення в себе» співзвучне романтичному світовідчуттю. Наповненість музичного вислову в солоспівах М. Вербицького визначається не тільки мовною інтонацією, інспірованою поетичним текстом, а й індивідуальною, національно-характерною орієнтацією композиторського тексту. «Попри всю близькість до побутових джерел, солоспіви Вербицького (...) наближаються до структур та вокальної стилістики композиторів-романтиків», – акцентує М. Загайкевич [5, 63]. Їхня мелодика позначена яскравим національним колоритом, що виявляється в ладо-інтонаційній системі (традиційні каданси з застосуванням ввідного тону до домінанти, нестійкі IV, VII шаблі), гармонічній сфері, зокрема модуляціях, хроматизації мелодичних ліній і ін.

Ще в роки навчання у духовній семінарії М. Вербицький захопився грою на гітарі. Згодом, блискуче оволодівши цим інструментом, композитор створив численні операційні пісенні для голосу в супроводі гітари, сольні концертні п'єси, посібник «Почучение хитари». Рукописна збірка М. Вербицького «Guitarre № 16» містить 14 інструментальних мініатюр (марші, мазурки, вальси, польки, галопа, козачки, чардаші) та більш масштабні композиції («Тема з варіаціями», «Вальс» № 3, «Варіації» № 4 та № 7, «Карнавал венецький»), написані, головним чином, у варіаційній формі. Саме в цих творах якнайбільше помітний вплив Ф. Шуберта – в емоційній виразності, зверненні до пісенно-танцювальних джерел, яскравій національній своєрідності, живописній «картинності» музичної мови. Представлений у цьому збірнику солоспів «Чулим сердцем тя взиваю» є українським перекладом пісні Ф. Шуберта «Leise Flehen». Гітара стала для М. Вербицького «найчутливішим камертоном» (І. Муратов) для відображення емоційного всесвіту людини, водночас – творчою лабораторією композитора та виконавця, відповідно до естетики романтизму.

М. Вербицький є автором одначастих увертюр, які визначав як «симфонії». Творчу яву композитора в цьому жанрі збуджувала оперна мелодика (італійських, французьких і німецьких авторів (обов'язково слід додати сюди популярні віденські зінгшпілі і опери К. М. Вебера)) [7, 58]. Коломийкові метро-ритмічні формули, моторні танцювальні чи ліричні мелодії пісенного складу «досить декоративно зіставляються з західноєвропейською стилістикою» [там само]. Мелодична щедрість, майстерне перетворення коломийкових та побутово-романсових мотивів, типовий український колорит – визначальні риси «симфоній», що «своєю естетичною самодостатністю і завершеністю наближаються до концертних увертюр – романтичного жанру, що був (...) блиским творчім ментальністю композитора» [5, 72].

Висновки. Вивчення композиторської спадщини М. Вербицького у контексті раннього романтизму видається актуальним, оскільки в 40-х – 70-х рр. XIX ст. у Східній Галичині не тільки відбувалися важливі процеси націєтворення, а й закладалися під-

валини для зародження національної композиторської школи долисенкової доби, що згодом ввійшла в історію української музики під назвою «перемисььська».

У творчості М. Вербицького наявні такі романтичні ідеї, як зацікавлення фольклором, народною сферою, макрокосмом людської особистості, з розмаїтим діапазоном щирих емоцій у таких жанрах, як хоровий (церковний і світський), вокальний (солоспіви), симфонічний (рапсодії чи симфоністи, концертні увертюри), театральний (співогри), інструментальний (твори для гітари). Використовуючи фольклорні джерела, М. Вербицький орієнтувався переважно на українські пісенно-танцювальні інтонації, старогалицьку пісню. У музиці М. Вербицького знайшли відображення такі риси раннього романтичного світовідчуття: індивідуалізм, прагнення до самовираження власного органічного «пульсу», особистісного світобачення; емоційне співпереживання як дієвий засіб художньо-музичного мислення та відображення «ємкості» людської душі; іманентна романтичній естетичній настроєвість як універсальний ключ до створення художніх образів. Стильова манера М. Вербицького спиралася на романтичну традицію, вкорінену в народнопісенну поетику, художня значущість якої знайшла відбиток у багатій різножанровій музичній спадщині митця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТРАТУРИ

1. Асаф'єв Б. Музыкальная форма как процесс / Б. Асаф'єв. – М. : Музыка, 1971. – 376 с.
2. Гуревич С. Страницы биографии Шопена и Шумана, рассказанные врачом / С. Гуревич. – СПб. : Университетская книга, 2000. – 142 с.
3. Житомирский Д. Романтизм / Д. Житомирский // Музыкальная энциклопедия / [под ред. Ю. Келдыша: в 6 т.]. – М. : Советский композитор, 1978. – Т. 4. – С. 697.
4. Заверуха О. Сучасне хорове письмо: генеза та функціонування (на матеріалі творчості українських композиторів кінця ХХ – початку ХХІ століть) : автореф. ... дис. канд. мистецтвознавства : спец. 17.00.03 – музичне мистецтво / О. Заверуха. – Харків, 2014. – 19 с.
5. Загайкевич М. Михайло Вербицький. Сторінки життя і творчості / М. Загайкевич. – Львів : Місіонер, 1998. – 145 с.
6. Кияновська Л. Релігійна творчість Михайла Вербицького / Л. Кияновська // Musica Galiciana. – Rzeszów : Wydawnictwo wyższej szkoły pedagogicznej, 1997. – Т. 1. – S. 103–111.
7. Кияновська Л. Стильова еволюція галицької музичної культури ХІХ – ХХ ст. / Л. Кияновська. – Тернопіль : Астон, 2000. – 339 с.
8. Комаринець Т. Ідейно-естетичні основи українського романтизму : проблема національного й інтернаціонального / Т. Комаринець. – Львів : Вища школа, 1983. – 224 с.
9. Кудрик Б. Матеріали до історії західноукраїнської музики ХІХ ст. Рукопис. Відділ рукописів ЛНБ ім. В. Стефаніка. Конс. 62/27, п. 18.
10. Кудрик Б. Огляд історії української церковної музики / Б. Кудрик. – Львів : Вид-во М. П. Коць, 1995. – 128 с.
11. Лисько З. Піонери музичного мистецтва в Галичині / З. Лисько. – Львів – Нью-Йорк : Вид-во М. П. Коць, 1994. – 144 с.
12. Людкевич С. Дослідження, статті, рецензії / С. Людкевич. – К. : Музична Україна, 1973. – 520 с.
13. Паласюк М. Ідеї німецького романтизму в українській духовній культурі : автореф. дис. ... канд. філос. наук : спец. 09.00.05 – історія філософії / М. Паласюк. – Львів, 2001. – 17 с.
14. Смирнов М. Емоціональний мир музики / М. Смирнов. – М. : Музыка, 1990. – 320 с.
15. Шалата М. Михайло Вербицький на тлі національної свідомості Галичини середини ХІХ століття / М. Шалата // Михайло Вербицький і відродження української музичної культури в Галичині. – Дрогобич, 1992. – С. 17–25.
16. Шип С. Музична форма. Від звуку до стилю / С. Шип. – К. : Заповіт, 1998. – 368 с.
17. Яросевич Л. Михайло Вербицький – глава Перемисььської композиторської школи / Л. Яросевич // Михайло Вербицький і відродження української музичної культури в Галичині. – Дрогобич, 1992. – С. 29–35.

REFERENCES

1. Acafyev B. Musykal'naya forma kak protses / B. Acafyew. – M. : Musyka, 1971. – 376 s.
2. Gurevych S. Stranitsy biografiiy Shopena i Shumana, raskasannyye vratchom / S. Gurevych. – CPb. : Universitetskaya kniga, 2000. – 142 s.
3. Zhytomirskij D. Romantizm / D. Zhytomirskij // Musykal'naya entsyklopediya / [pod red. Ju. Keldysha: w 6 t.]. – M. : Sowetskij kompozitor, 1978. – T. 4. – S. 697.
4. Saverucha O. Suchasne khorove pys'mo: gena ta funktsionuwannya (na materialy tvorchochy ukrayinskykh kompozytoriv kintsya XX – pochatku XXI stolit'): avtoref. ... dys. kand. mystetstvoznavctva : spec. 17.00.03 – muzichne mistectvo / O. Saverucha. – Kharkiv, 2014. – 19 s.
5. Sagajkevych M. Mykhajlo Verbitsky. Storinky zhyttya i tvorchosty / M. Sagajkewitsch. – Lviv : Misioner, 1998. – 145 s.
6. Kyyanovska L. Religijna tvorchist Mykhajla Verbytskogo / L. Kyyanowska // Muzyka Galiciana. – Rzeszów : Wydawnictwo wyższej szkoły pedagogicznej, 1997. – T. 1. – S. 103–111.
7. Kyyanovska L. Stylova evolyutsiya galitskoyi musytnoyi kultury – XIX–XX st. / L. Kyyanovska. – Ternopil : Aston, 2000. – 339 s.
8. Komarynets T. Idejno-estetychni osnovy ukrayynskogo romantysmu : problema natsionalnogo ta internatsionalnogo / T. Komarynets. – Lviv : Vyshcha shkola, 1983. – 224 s.
9. Kudryk B. Materialy do istoriyi sahidnoukrayynkoyi muzyky XIX st. Rukopys. Vidil rukopysiv LNB im. V. Stefanyka. Kons. 62/27, p. 18.
10. Kudryk B. Oglyad istoriyi ukrayynskoyi tserkovnoy muzyky / B. Kudrik. – Lviv : Vyd-vo M. P. Kots, 1995. – 128 s.
11. Lysko S. Pionery muzychnogo mystetstva v Galychyni / Z. Lysko. – Lviv – N'ju-York : Vyd-vo M. P. Kots, 1994. – 144 s.
12. Lyudkevych S. Doslidzhennya, statti, retsenziyi / S. Lyudkevych. – K. : Musychna Ukrayina, 1973. – 520 s.
13. Palasyuk M. Ideyi nimetskogo romantysmu v ukrayynkij duhovnij kulturi : avtoref. dys. ... kand. philos. nauk : spec. 09.00.05 – istoriya filosofii / M. Palasyuk. – Lviv, 2001. – 17 s.
14. Smirnov M. Emotsyonal'nyy mir muzyki / M. Smirnov. – M. : Muzyka, 1990. – 320 s.
15. Schalata M. Mychailo Verbytsky na tli natsionalnoyi svidomosti Galychyny seredy XIX stolittya / M. Schalata // Michailo Verbytsky i vidrozhennya ukrayynskoyi muzychnoyi kultury v Galytchyni. – Drohobych, 1992. – S. 17–25.
16. Shyp S. Muzychna forma. Vid zvuku do stylyu / S. Shyp. – K. : Zapovit, 1998. – 368 s.
17. Yarosevych L. Mikhailo Verbytsky – glava Peremishlskoyi kompozytorskoyi shkolyi / L. Yarosevych // Mykhailo Verbytsky i vidrozhennya ukrayynskoyi muzychnoyi kultury v Galychyni. – Drohobych, 1992. – S. 29–35.

Стаття подано до редакції 24.03.2015 р.

УДК 78.071.1(474.5):786.8

Гинтарас БАЛЬЧЮНАС,

доктор гуманитарных наук, лектор Академии музыки и театра Литвы, старший специалист отдела Просвещения администрации самоуправления города Каунаса (Литва, Каунас) g.balciunas.kaunas@gmail.com

ПРОИЗВЕДЕНИЯ ЛИТОВСКИХ КОМПОЗИТОРОВ ДЛЯ АККОРДЕОНА: ИХ ПАРАЛЛЕЛЬНАЯ СВЯЗЬ С РАЗВИТИЕМ ИСПОЛНИТЕЛЬСКОГО ИСКУССТВА

В статье проводится анализ академических произведений литовских композиторов для аккордеона. Автор акцентирует внимание на параллелях развития академического репертуара для аккордеона с развитием музыкального исполнительства.

Ключевые слова: развитие исполнительского искусства, игра на аккордеоне, творчество.

Лит. 6.

Гинтарас БАЛЬЧЮНАС,

доктор гуманітарних наук, лектор Академії музики і театру Литви, старший спеціаліст відділу Освіти адміністрації самоуправління міста Каунаса (Литва, Каунас) g.balciunas.kaunas@gmail.com

ТВОРИ ЛИТОВСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ ДЛЯ АКОРДЕОНА: ЇХ ПАРАЛЕЛЬНИЙ ЗВ'ЯЗОК ІЗ РОЗВИТКОМ ВИКОНАВСЬКОГО МИСТЕЦТВА

У статті проведено аналіз творів академічного спрямування литовських композиторів для акордеона. Автор акцентує увагу на паралелях розвитку академічного репертуару для акордеона із розвитком музичного виконавства.

Ключові слова: розвиток виконавського мистецтва, гра на акордеоні, творчість.

Лит. 6.

Gintaras BALCIUNAS,

Doctor of Humanities, Lecturer of Lithuania Music and Theater Academy, Senior Specialist of Kaunas city Administration Education Department (Lithuania, Kaunas) g.balciunas.kaunas@gmail.com

COMPOSITIONS FOR ACCORDION BY LITHUANIAN COMPOSER: PARALLELS WITH THE PERFORMANCE PRACTICE EVOLUTION

It is made the analysis of the compositions for accordion by Lithuanian composers. The author shows that the accordion repertoire was greatly influenced by the accordion performance practice evolution and the performers growing prowess.

Key words: development of performing arts, playing the accordion, creativity.

Ref. 6.

Постановка проблемы и анализ исследований. Искусство игры на аккордеоне в Литве исторически связано с развитием профессионального репертуара. Несмотря на успешные выступления аккордеонистов нашей страны на зарубежных сценах, теоретических работ, посвященных именно особенностям репертуара, их связи с исполни-

тельскими проблемами, написано недостаточно. На сегодняшний день написана диссертация «Произведения литовских композиторов для аккордеона, их связь с народным музицированием и исполнительским искусством» (2003, Вильнюс). Некоторые аспекты развития репертуара для аккордеона освещены в книге Владиславы Какнавичуте «Разновидности гармонии» (1997, Клайпеда). В книгах Альберта Байки «Деревенские гармонии» (1994, Вильнюс) и «Музыка для гармонии» дана исчерпывающая информация о разновидностях гармонии и их популярности до 1940 года. В настоящее время доцент Литовской Академии музыки и театра Раймондас Свицкявичус пишет докторскую диссертацию, в которой анализирует акустические проблемы в современных произведениях литовских авторов для аккордеона и других инструментов. Очевидно, что эти исследования произведений литовских авторов новы и актуальны.

Цель статьи – оценить профессиональный репертуар для аккордеона в отношении особенностей его исполнения.

Изложение основного материала. Произведения литовских композиторов для аккордеона рассматриваются в следующих аспектах: использование возможностей инструмента; удобство исполнения; технические задачи исполнения.

Анализ использует 60 произведений от 1962 до 2010 г. Насколько же композиторы используют возможности инструмента, рассмотрим в следующих аспектах: сочинение индивидуальных звуковых особенностей, отражающих музыкальную фактуру; реализация возможностей выразительности правой и левой клавиатуры; использование меха в целях большей музыкальной выразительности; использование возможностей различных специфических музыкальных эффектов инструмента.

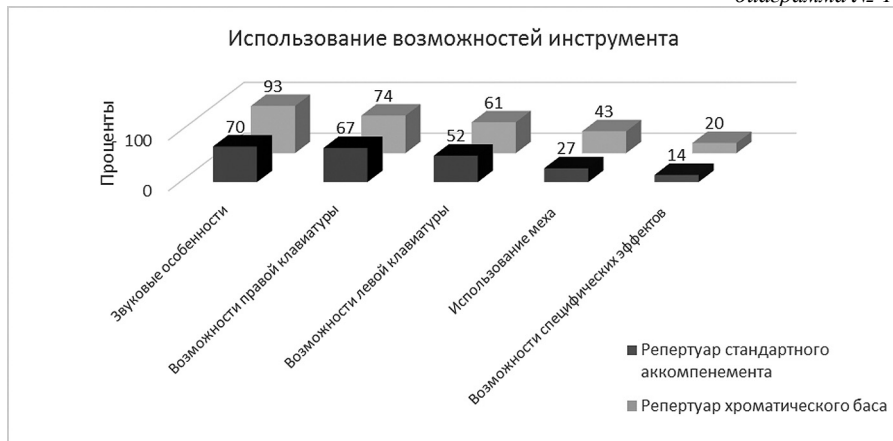
Первые произведения для аккордеона отражают проблематику звуковой выразительности инструмента. Композиторы, писавшие эти сочинения, использовали для их проигрывания не аккордеон, а фортепиано. Не дооценивая природного различия звука двух инструментов, часто встречались эпизоды, в которых исполнение на аккордеоне не давали возможности дифференцировать отдельные голоса музыкальной фактуры или были неправильными в отношении различий правой и левой клавиатуры. Можно заметить, что индивидуальность звуковой выразительности часто вызывала проблемы у композиторов, сочинявших первые произведения для аккордеона. С 1975 года в Литве появляется аккордеон с хроматическим расположением баса и начинают создаваться произведения композиторами, понимающими индивидуальные особенности аккордеона, проблемы соответствия звуковой выразительности становятся менее актуальными.

В рассматриваемых произведениях недостаточно использованы возможности правой клавиатуры. В большей степени используются особенности фактурной выразительности. Если для аккордеона с хроматическим басом был использован широкий диапазон, то для стандартного басового аккордеона такая особенность была использована только в 50% репертуара. Сравнительно часто в произведениях встречались неточные артикуляционные приемы; фактурные несоответствия встречались редко. Возможности левой клавиатуры использовались неравномерно. Хотя для различных типов инструмента можно сравнивать только артикуляционные и фактурные особенности, превосходство репертуара для хроматического баса очевидно.

Тремоло мехом и рикочет – специфические, редко встречающиеся выразительные приемы. Специфика каждого инструмента позволяет находить различные звуковые эффекты. На аккордеоне, как и на других инструментах, можно извлечь музыкальные и немusикальные (шумовые) эффекты. В целом, в репертуаре для аккордеона звуковые

эффекты использованы сравнительно редко. Кластеры и глissандо встречаются сравнительно часто для обоих типов инструмента в существующем репертуаре, в репертуаре с хроматическим расположением баса можно встретить прием вибрато. Другие эффекты либо не используются, либо используются в очень редких случаях. В ниже приведенной диаграмме можем сравнить использование возможностей обоих типов инструмента:

диаграмма № 1.

Видно, как оцениваются анализируемые произведения в отношении возможностей использования инструмента. Очевидно, что для обоих типов инструментов реализованы одинаковые возможности. Это возможности выразительности обеих клавиатур и звуковые. Совпадают и нереализованные возможности инструментов обоих типов. Правда, репертуар хроматического баса оценивается больше с учетом его индивидуальности. Все возможности этого инструмента использованы в большей мере по сравнению с репертуаром стандартного аккомпанемента. Это свидетельствует о связи рассматриваемых произведений с исполнительским искусством. Развивая направление академического музицирования, композиторы все больше выявляли различные возможности инструмента.

Анализируя произведения литовских авторов для аккордеона в отношении удобства исполнения, выясним, как удались следующие моменты: сочинить удобно исполняемую партию для правой руки; сочинить удобно исполняемую партию для левой руки. Ранее мы обсудили, как в музыкальных произведениях использованы возможности инструмента. Понятно, что некоторые неудобные эпизоды в произведениях вызывали соответствующие проблемы в исполнении. В следующем разделе статьи обсудим эти возникающие проблемы.

Нередко неудобство в исполнении вызывала артикуляция или фактура партии правой руки. В отношении особенностей артикуляции правой руки возникающие неудобства выражались во многих аспектах. Они встречаются как в одноголосных, так и в многоголосных эпизодах. Артикуляционные неудобства замечены в половине репертуара стандартного аккомпанемента и в 3/7 для хроматического баса.

Эти неудобства в исполнении партии правой руки возникали из-за особенностей мелодического строения, больших скачков, неверного одноголосного или многоголосного голосоведения, слишком широких аккордов, отдельных внезапных смен мелодии

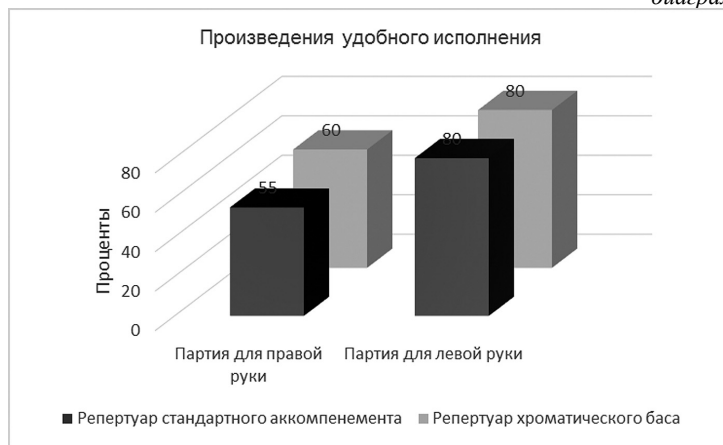
и аккордов. Эти недостатки в исполнении охватывают 2/5 рассматриваемых произведений и замечены в репертуаре обоих типов аккордеона.

Удобное исполнение стандартного басового аккомпанемента был связан с упрощением музыкального текста. Естественно, такие произведения недолго звучали на сценах. В произведениях для хроматического баса удобство исполнения и музыкальный текст соответствовали друг другу. Итак, можем констатировать очевидную связь репертуара и развития исполнительского искусства. В конце концов, композиторам все чаще удавалось создавать произведения с более сложной фактурой, но удобным исполнением.

Для стандартного басового инструмента часто встречались неудобства в исполнении в партии левой руки из-за особенностей фактурного изложения, например, обилие больших скачков. Такими особенностями отмечено 2/5 всего рассмотренного репертуара. И лишь в одном произведении неудобства исполнения связаны с артикуляционными возможностями использования инструмента.

Трудности в исполнении партии левой руки в музыке для хроматического баса вызывали фактурные и, реже, - артикуляционные особенности. Фактурные проблемы исполнения в партии левой руки замечены в 1/3 анализируемых произведений. Проблемы в звучании возникали из-за особенностей мелодики, больших скачков, некоторых созвучий аккордов, широких интервалов, отдельных соотношений звука и аккорда, широкого изложения полифонической музыки. Ниже представлена диаграмма, в которой идет сравнение удобного исполнения произведений на обоих типах инструмента:

диаграмма № 2.

В репертуаре стандартного аккомпанемента исполнительские проблемы возникают чаще, чем в репертуаре хроматического баса. Это свидетельствует о том, что сочинения композиторов напрямую связаны с развитием исполнительского искусства. Учитывая специфику инструмента, композиторы сочиняли произведения с меньшим количеством проблем. Замечено, что чаще это касалось партии правой руки, так как она была значительно сложнее в отношении музыкального текста.

В отношении технических задач исполнения перечислим следующие пункты: задачи в исполнении партии правой руки; задачи в исполнении партии левой руки; задачи исполнения полифонической фактуры произведений. В отношении отдельных технических элементов исполнения партии обеих рук перечислим следующие задачи:

исполнение мелких длительностей в быстром темпе; исполнение гармонических интервалов в быстром темпе; исполнение аккордов в быстром темпе; исполнение тремоло и мелизмов.

В партиях правой руки довольно часто встречаются мелкие длительности в быстром темпе. Такие виртуозные эпизоды характерны для 9/10 хроматического баса и 2/3 стандартного аккомпанемента произведений для аккордеона. Мелкие длительности бывают в эпизодах различной музыкальной фактуры и с различной артикуляцией.

Нужно отметить, что в анализируемых произведениях очень неравномерно используются репетиции; этот технический элемент использован в 1/3 репертуара хроматического баса и только в 1/10 произведений стандартного аккомпанемента. Надо отметить и различный характер их использования в обоих репертуарах. В произведениях стандартного аккомпанемента повторяющиеся звуки в виде репетиций всегда исполняются на белых клавишах, обычно в однополосной фактуре партии правой руки. А в репертуаре хроматического баса этот элемент исполняется различными способами-на белых и черных клавишах различной фактуры, переходя в партию другой руки.

Сравнительно большие технические задачи стоят при исполнении гармонических интервалов в быстром темпе. Такие эпизоды встречаются в 5/8 хроматического баса и в 2/5 произведений стандартного аккомпанемента. Они используются в разных аспектах. Этот технический элемент постоянно встречается в произведениях разных лет и использован с чередующейся закономерностью.

Один из важнейших технических элементов - исполнение аккордов. Их исполнение в быстрой метроритмической пульсации ставит большие технические задачи. Аккорды различных созвучий в быстром темпе замечены в 2/3 сочинений хроматического баса и в 2/5 произведений стандартного аккомпанемента.

Исполнение тремоло и мелизмов довольно редко ставит технические задачи. Тремоло замечено в трех сочинениях хроматического баса и только в одном для стандартного аккомпанемента. Мелизматические построения с использованием трелей и форшлагов встречаются чаще. Других типов построений с мелизмами не наблюдается. Трели и форшлагги неравномерно используются в репертуаре аккордеона. Для стандартного басового аккомпанемента различные виды форшлаггов встречаются почти в 1/2 всего репертуара. Трели, исполнение которых всегда сложнее, чем исполнение форшлаггов, в этих произведениях встречаются в 1/6 всего репертуара. В сочинениях для хроматического баса форшлаггов не наблюдается. Трели в указанных произведениях встречаются в таком же изобилии, как и в репертуаре стандартного басового аккомпанемента.

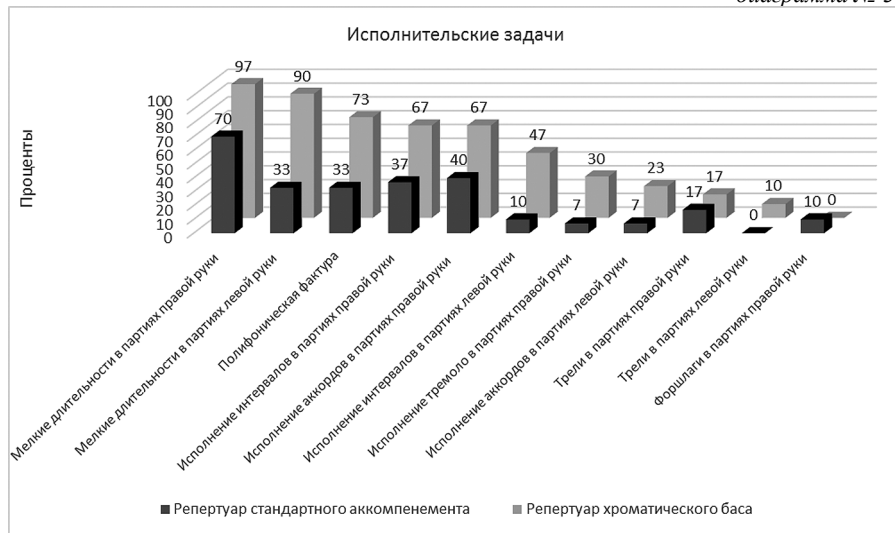
Нередко сложной исполнительской задачей в партии левой руки является исполнение мелких нот в быстром темпе. Такими особенностями отмечены 9/10 хроматического и около 1/3 стандартного аккомпанемента сочинений. Ноты мелких ритмических длительностей в репертуаре стандартного басового аккомпанемента встречаются в мелодическом и басовом движении, а также чередуясь между собой.

Всевозможные гармонические интервалы, представляющие технические трудности в партии левой руки, распространены неравномерно. Они присутствуют в 1/2 репертуара хроматического баса и только в нескольких сочинениях стандартного басового аккомпанемента и представляют собой репетиционный характер исполнения. В ритмическом и артикуляционном отношении они связаны с музыкой правой руки или имеют характер аккомпанемента. Отдельно звучащие аккорды в партии левой руки встречаются довольно редко, в 1/4 части сочинений хроматического баса и еще в меньшем количестве в произведениях стандартного басового аккомпанемента.

Треши в партиях левой руки встречаются очень редко-только в трех произведениях хроматического баса, а в сочинениях стандартного аккомпанемента этого исполнительского элемента вообще не встречается. Треши в партии левой руки излагаются двояко: либо затормаживают развитие мелодической линии, либо постепенно вплетаются в нее.

Различным типам инструмента соответствует определенный тип фактуры – гомофонная в репертуаре стандартного аккомпанемента и полифоническая в произведениях хроматического баса. Правда, нельзя утверждать, что в репертуаре произведений стандартного аккомпанемента нет эпизодов с полифонической фактурой, - они встречаются в 5/6 исследованных сочинений как основной тип музыкального изложения и в 2/3 звучит эпизодически. 3/4 полифонических произведений относятся к контрастной и имитационной полифонии и 1/4 к гетерофонной фактуре. Чаще всего полифонические фрагменты произведений стандартного аккомпанемента не вызывают больших исполнительских трудностей. Полифония в репертуаре исполнителя может занимать третью часть репертуара, произведения не отличаются особой сложностью исполнения. Только в трех из 30 произведений исполнителю приходится в продолжительных эпизодах провести параллельно три голосовые линии. В остальных сочинениях трехголосная полифония использована эпизодически, а двухголосные эпизоды не представляют больших исполнительских трудностей. В сочинениях хроматического баса почти всегда встречаются эпизоды полифонической фактуры, только в одном произведении их нет. Около 6/7 занимает контрастная полифония, 4/5-имитационная и около 2/5 – гетерофонный тип изложения. Полифонические произведения хроматического баса намного сложнее репертуара стандартного аккомпанемента. Полифония может занимать 3/4 репертуара этого типа аккордеона. Третья часть всех сочинений трехголосны, а 1/8 часть -четыреголосна. Рассмотрим диаграмму:

диаграмма № 3.

Технические трудности исполнения для разных типов инструментов распределены неравномерно. Можно отметить одну тенденцию: почти все они касаются репертуара хроматического баса. Это объясняется не только более совершенной в плане музыкальной выразительности левой клавиатуры, но и влиянием развития исполни-

тельского мастерства. С развитием профессионального музицирования менялся и характер произведений, он становился более сложным. В этом смысле особенно возрастали технические задачи партии правой руки. Эта тенденция наблюдалась в сочинении произведений для обоих типов инструмента. Композиторы имели стереотипное представление о технических возможностях исполнения правой клавиатуры.

В Литве профессиональную музыку для аккордеона стали сочинять сравнительно недавно. Первое такое произведение «Тема с вариациями» Вацловаса Пакегуро-са появилось в 1962 году. Второе профессиональное произведение «Токката и fuga» В. Швядаса появилось только через 10 лет в 1972 году. Этот год считается началом развития литовской профессиональной музыки для аккордеона, так как именно с 1972 года практически каждый год появлялось хотя бы по одному произведению для этого инструмента.

В Литве, как и других странах Европы, до появления собственного репертуара, исполнялись транскрипции классических произведений. Это происходило до середины 80-х годов XX в., причем играли только на аккордеоне со стандартными басами. При этом исполнение классических произведений часто бывало неточным, с изменениями элементов музыкального текста по причине исключительно аккомпанирующей функции левой клавиатуры. Музицирование в Литве на достаточно примитивных аккордеонах со стандартными басами не только тормозило развитие профессионального исполнительства, но и формировало стереотипное отношение композиторов к этому инструменту, имеющему ограниченные возможности. По этим причинам профессиональные произведения для аккордеона стали создаваться только в начале 80х годов прошлого века, когда появились первые профессиональные исполнители.

Отношение литовского репертуара к общеевропейским тенденциям выявило определенные особенности. Понятно, что репертуар литовских композиторов неоднозначен. Встречаются произведения, отличающиеся разнообразием музыкального текста и характера. Но литовский репертуар, в котором сочетаются элементы народной музыки и современная музыкальная речь, достаточно оригинален и занимает промежуточное положение между господствующим в восточной Европе народно-романтическим стилем и распространенными в западной и центральной Европе модернистскими тенденциями.

В общем контексте литовской профессиональной музыки произведения для аккордеона оцениваются неоднозначно. Хотя в период с 1972 по 2010 год было создано немало произведений для сольного исполнения, интегрирование аккордеона в ансамбли различных инструментов сравнительно незначительно. Это свидетельствует об определенной закрытости профессионального репертуара и исполнительства, мешает дальнейшему развитию профессионального музицирования на аккордеоне в нашей стране.

Выводы. Творчество литовских композиторов непосредственно связано с развитием профессионального исполнительства. Разнообразные возможности инструмента в наибольшей степени реализованы в репертуаре для аккордеона с хроматическими басами. Эти произведения удобны в исполнении и они дают возможности исполнителю проявить свое техническое мастерство.

Различные трудности в исполнении возникают из-за несоответствия музыкального текста и возможностей инструмента. Это обусловлено тем, что, сочиняя музыку для аккордеона, композиторы пользуются другими инструментами, например, фортепиано, или используют компьютерные программы, а не проигрывают сочинения непосредственно на аккордеоне.

Техническое развитие аккордеона, неоднородное использование технических возможностей инструмента, преимущества хроматической системы басов и более сложный репертуар для этого инструмента определили разную художественную ценность произведений. Сочинения для инструмента со стандартными басами сегодня не звучат на концертной сцене, а также редко используются в репертуаре учащихся консерваторий. Их ценность носит исторический и познавательный характер. Сочинения для инструмента с хроматическими басами часто звучат на концертной сцене страны. Включение их исполнителями в свой репертуар обусловлено особенностями музыкального содержания, их художественной ценностью.

Растущий уровень исполнительского мастерства, положительные отзывы музыкальных критиков об исполнительском искусстве музыкантов в стране и за рубежом дают надежду на то, что этот инструмент вызовет больший интерес со стороны композиторов. Расширение композиторами музыкального круга произведений для аккордеона привело бы к дальнейшей стимуляции развития профессионального репертуара, помогло бы решить нынешние проблемы интегрирования аккордеона в различные камерные ансамбли.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Егоров Б. О некоторых акустических характеристиках процесса звукообразования на баяне / Б. Егоров // Баян и баянисты. – М. : Сов. композитор, 1981. – Вып. 5. – С. 51–84.
2. Липс Ф. К вопросу об исполнении современной музыки для баяна / Ф. Липс // Вопросы профессионального воспитания баяниста : труды ГМПИ им. Гнесиных. – М., 1980. – Вып. 48. – С. 52–73.
3. Abromavičiūtė Z. Akordeono grojimo įgūdžių ugdymas / Z. Abromavičiūtė. – Vilnius, 1991.
4. Gabnys E. Idealinio metodo taikymas, vertinant lietuvių kompozitorių kūrinis akordeonui / E. Gabnys // Akordeonas šiuolaikinėje muzikos kultūroje. – Vilnius, 1988.
5. Puchnowski W. Szkoła miechowania i artykulacji akordeonowej / W. Puchnowski. – Krakow, 1964. – 160 s.
6. Luck H. Ausgewählte Fragen. Der Spieltechnik. Der Akordeons / H. Luck. – Berlin, 1988.

REFERENCES

1. Egorov B. O nekotoryh akusticheskikh harakteristikah processa zvukoobrazovaniya na bajane / B. Egorov // Bajani i bajanisty. – M. : Sov. kompozitor, 1981. – Vyp. 5. – S. 51–84.
2. Lips F. K voprosu ob ispolnenii sovremennoj muzyki dlja bajana / F. Lips // Voprosy professional'nogo vospitanija bajanista : trudy GMPI im. Gnesinyh. – M., 1980. – Vyp. 48. – S. 52–73.
3. Abromavičiūtė Z. Akordeono grojimo įgūdžių ugdymas / Z. Abromavičiūtė. – Vilnius, 1991.
4. Gabnys E. Idealinio metodo taikymas, vertinant lietuvių kompozitorių kūrinis akordeonui / E. Gabnys // Akordeonas šiuolaikinėje muzikos kultūroje. – Vilnius, 1988.
5. Puchnowski W. Szkoła miechowania i artykulacji akordeonowej / W. Puchnowski. – Krakow, 1964. – 160 s.
6. Luck H. Ausgewählte Fragen. Der Spieltechnik. Der Akordeons / H. Luck. – Berlin, 1988.

Стаття подано до редакції 24.03.2015 р.

Сергій ГОРБЕНКО,

кандидат педагогічних наук, професор кафедри теорії та методики музичної освіти, хорового співу і диригування Національного педагогічного університету імені Михайла Драгоманова (Україна, Київ) ssgorbenko@gmail.com

СИСТЕМНИЙ КОНСТРУКТ У РОЗВИТКУ ІДЕЙ ГУМАНІСТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ ЗАСОБАМИ МУЗИКИ

У статті розкривається зміст феномену «система» у педагогічній науці та його структурні компоненти. Зроблено спробу розгляду проблеми розвитку гуманістичних ідей виховання учнів засобами музичного мистецтва у творчій спадщині вітчизняних педагогів XX – поч. XXI ст. на основі системного підходу. Висвітлюються базові якісні регулятиви – системний, процесуальний, діяльнісний. Системний - характеризується якістю освітнього середовища та відповідними педагогічними умовами. Процесуальний трактується як процес інтеріоризації загальнолюдських цінностей. Діяльнісний регулятив визначається способом організації музичної діяльності учнів, в основі якої лежить зовнішній (предметний) та внутрішній (особистісний) плани. Доводиться важливість духовно-катарсичної активності індивіда.

Ключові слова: система, процес, діяльність, гуманістичне виховання, педагогічні умови, ху-дожене середовище, інтеріоризація.

Лит. 12.

Serhii HORBENKO,

Ph.D. In Education, Professor of the Music Education Theory and Methodology, Choral Singing and Conducting Department, Dragomanov National Pedagogical University (Ukraine, Kyiv) ssgorbenko@gmail.com

SYSTEM CONSTRUCT IN IDEAS DEVELOPMENT OF PUPILS HUMANISTIC EDUCATION BY MUSIC RESOURCES

The author reveals the «system» phenomenon content in pedagogical science, its structural components and the systems approach essence. It is made an attempt of examination the humanistic ideas in pupils education development problem by music art resources in the creative heritage by native teachers of XX - early XXI century based on system approach. Basic quality regulatives are highlighted: system regulative, procedural regulative, activity regulative. The system regulative is characterized by education environment quality and relevant pedagogical conditions. The procedural regulative is treated as a human values interiorization process. The activity regulative is determined as pupils music activities organization way based on the external (objective) and internal (personal) plans. The importance of person's spiritual cathartic activity has been proved.

Key words: system, process, activity, humanistic education, pedagogical conditions, artistic environment, interiorization.

Ref. 12.

Сергей ГОРБЕНКО,

кандидат педагогических наук, профессор кафедры теории и методики музыкального образования, хорового пения и дирижирования Национального педагогического университета имени Михаила Драгоманова (Украина, Киев) ssgorbenko@gmail.com

СИСТЕМНЫЙ КОНСТРУКТ В РАЗВИТИИ ИДЕЙ ГУМАНИСТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ УЧАЩИХСЯ СРЕДСТВАМИ МУЗЫКИ

В статье раскрывается содержание феномена «система» в педагогической науке и его структурные компоненты. Осуществлена попытка рассмотрения проблемы развития гуманистических идей воспитания учащихся средствами музыкального искусства в творческом наследии отечественных педагогов XX – нач. XXI ст. на основе системного подхода. Освещаются базовые качественные регулятивы – системный, процессуальный, деятельностный. Системный характеризуется качеством образовательной среды и соответствующими педагогическими условиями. Процессуальный трактуется как процесс интериоризации общечеловеческих ценностей. Деятельностный регулятив определяется способом организации музыкальной деятельности учащихся, в основе которой лежит внешний (предметный) и внутренний (личностный) планы. Доказывается важность духовно-катарсической активности индивида.

Ключевые слова: система, процесс, деятельность, гуманистическое воспитание, педагогические условия, художественная среда, интериоризация.

Лит. 12.

Постановка проблеми. В умовах сьогоднішніх реалій людина знаходиться у стані різноманітності альтернативних можливостей вибору своєї поведінки та факторів впливів на стан її культури і вихованості. Важливе місце у цьому процесі належить системності, що визначає розуміння спільності закономірностей розвитку об'єктів суспільної і духовної організації. Термін «система» з'явився ще у Стародавній Елладі і означав поєднання, організацію, союз, виражав і деякі акти діяльності та пов'язувався з формами соціально-історичного буття. Люди різних історичних епох вивчали явища об'єктивного світу, не розглядаючи їх як систему, вважали просто предметами і явищами. Народження істинно наукових макросистемних уявлень відноситься до середини XIX ст. На межі XIX –XX ст. створюються фундаментальні наукові теорії, що несли відомості про важливі системні принципи об'єктивного світу.

Аналіз досліджень. Виникнення системності в науці пов'язано, насамперед, з іменами таких філософів та вчених, як Аристотель, Платон, А. Ейнштейн, Г. Гегель, І. Кант, О. Бутлеров, Ч. Дарвін, Д. Меделеєв, Л. Виготський та ін. У педагогіці поняття системи було вперше застосовано Н. Кузьміною, що розглядає його як множину взаємопов'язаних структурних та функціональних компонентів, що підпорядковуються меті виховання, освіти й навчання підростаючого покоління і дорослих. Первісний істинний смисл цього терміну визначає Т. Ільїна, яка вважає, що це поняття впорядковане безліччю взаємопов'язаних елементів, які виступають у взаємодії із середовищем як цілісне явище. Категорія «педагогічна система» ґрунтовно розглядалась такими дослідниками, як С. Архангельський, П. Анохін, В. Афанасьєв, А. Белкін, І. Котова, Н. Кузьміна, Л. Лузіна, В. Свірський, С. Смирнова, В. Сагатовський, Є. Шиянов, В. Якунін та ін.

Метою статті є висвітлення шляхів системного підходу до гуманістичного виховання учнів на основі ідей вітчизняних педагогів.

Виклад основного матеріалу. Гуманістичне виховання учнів засобами музики базується у нашому дослідженні на якісних станах-регулятивах: системному, процесуальному та діяльнісному. Під «системою» у педагогічній науці розуміють виділену, на основі окремих ознак, впорядковану певну кількість взаємопов'язаних елементів, що об'єднуються загальною метою функціонування і виступають у взаємодії з середовищем як цілісна єдність [9]. До загальних ознак феномену системи найчастіше відносять цілісність, ієрархічність, структурність, функціональність, цілеспрямованість і

самоорганізацію. Пізнаючи світ, людина стикається з явищами природи і суспільства, які існують в дійсності не інакше як у формі об'єктів, предметів, комплексів, єдностей, тобто володіють ознаками цілісності, системності. Узагальнено називаємо їх системами, а саме вивчення цілісних предметів і явищ, виявлення закономірностей їх утворення, існування і взаємодії вважається системним підходом. Для нас сутність системності полягає у тому, що вона є методологічною орієнтацією педагогічної діяльності, в якій об'єкт пізнання чи перетворення розглядається як система. «Людина не виховується по частинах, – підкреслював А. Макаренко, – вона створюється синтетично всією сумою впливів, яким вона підлягає» [6, 67].

Педагогічна система тлумачиться у сучасних працях як упорядкована кількість взаємопов'язаних компонентів, що утворюють єдине ціле та підпорядковані цілям виховання і навчання. І. Блауберг і В. Ганзен вважають, що в якості системи можна розглядати будь-який об'єкт дійсності за умови, що він становить собою відносно цілісну множину пов'язаних між собою елементів [1, 304–305]. Кожна педагогічна система включає в себе ряд компонентів, підсистем, вибір яких може мати різне підґрунтя і, до певної міри, є інтуїтивним творчим актом. Взаємодія таких компонентів породжує педагогічний процес. У нашому дослідженні такими компонентами виступають основні детермінанти (закони, принципи, закономірності) та середовище виховання.

Зазначимо, що системний підхід полягає у розгляді кожного, у різній мірі складного об'єкта в якості самостійної системи зі своїми особливостями функціонування і розвитку. Базуючись на ідеях єдності та цілісності, системність дозволяє розглядати процес гуманістичного виховання як деяку систему, що характеризується такими складовими: законами духовно-морального вчинку дитини; вимогами до виховної дії педагога; закономірностями процесу гуманістичного виховання; принципами процесу навчання і виховання; субстанційними особливостями гуманістичного виховання засобами музики в контексті ідей вітчизняних педагогів.

У становленні, функціонуванні та розвитку будь-якої гуманістичної виховної системи значну роль відіграє середовище як компонент самої системи. Його складовими є шкільні уроки музики, позакласна музично-виховна робота, позашкільні заклади освіти, сімейне виховання. Ними виступають такі компоненти: інформаційний (необхідний навчальний матеріал для самоосвіти і саморозвитку, суспільні правила, норми, закони, вимоги, поради, побажання); методичний (навчальні плани, виховні програми); комунікаційний (стиль спілкування, характеристики учнів, форми і методи організації навчально-виховного процесу, прогресивні ідеї педагогів минулого і сучасності, приклад однолітків, батьків, оточуючих та їх культура взаємин, поведінки тощо); емоційний (здатність шкільного, позашкільного середовища забезпечити суб'єктам навчально-виховного процесу систему можливостей і умов для ефективного особистісного саморозвитку; сукупність стійких емоційних станів, що сприяють позитивному функціонуванню особистості; педагогічна взаємодія, співпраця, співтворчість у системі учитель-учень).

У гуманістичному вихованні учнів на основі ідей відомих педагогів виділяємо декілька умов, серед яких одне з найважливіших місць належить мотивації. А. Маслоу дає визначення мотивації як прагнення людини виявити себе у тому, до чого вона відчуває себе потенційно здібною [7]. Це генетичне бажання самореалізації у відповідності з природними здібностями людини до певних видів діяльності і наполегливість в оволодінні ними на творчому рівні. Така активна й стійка потреба перетворюється у прагнен-

ня, що реалізуються в конкретні досягнення лише тоді, коли виникає чи створюється необхідне для цього середовище.

Наступна умова стосується взаємодії та співробітництва між учасниками виховного процесу. Художньо-естетичну діяльність дослідники визначають як активну взаємодію, спілкування людини з музичним мистецтвом, художніми цінностями (О. Гончарова). Активізація такої взаємодії сприяє прискоренню процесу формування особистісних якостей, розвитку ідей та суб'єкт-суб'єктних взаємовідносин. При цьому вчитель є посередником між дитиною і культурою, який надає допомогу і підтримку в перебудові поглядів індивіда у світі культурних цінностей. Вчитель, взаємодіючи з особистістю дитини, осмислює ціннісно-сміслові орієнтири своєї діяльності, орієнтуючись на ідеї виховання вітчизняних педагогів, суб'єкт-суб'єктні взаємовідносини та культуру особистісної взаємодії вчителя музики. Вона розвивається у другодомінантному процесі, в якому відбивається цінність «іншого обличчя» [12], установка на його прийняття, увага до нього, співробітництво тощо.

Виховна сутність взаємовідносин учнів між собою полягає в умінні через призму особистого світосприймання досягнути внутрішній світ іншої людини (Ш. Амонашвілі, І. Бех, П. Блонський, І. Зязюн, О. Рудницька, В. Сухомлинський, Б. Яворський та ін.). Вітчизняні педагоги неодноразово наголошували на тому, що у спілкуванні з однолітками потреба дітей у співробітництві набуває рис у співтворчості.

Ще однією педагогічною умовою є здатність учителя до креативності. Вона розглядається нами як пошук учителем музики неординарних, нестандартних підходів, методів, прийомів, форм виховної роботи в ході музичних занять. Коли йдеться про творчу індивідуальність педагога, то маємо на увазі, перш за все, особливості його мислення, яке характеризується такими чинниками: оригінальністю, гнучкістю, точністю (доведення до завершення результатів творчої роботи), прогностичністю (здатність передбачати реалізацію і розвиток запропонованих ідей за певних умов).

Важливою педагогічною умовою є створення на уроці особистісно-зорієнтованих ситуацій. Для успішного виховання учнів засобами музики має бути створена атмосфера свободи, активного спілкування і природного самовираження, взаєморозуміння, саморозвитку особистості. Такий тип педагогічних ситуацій В. Серіков характеризує як особистісно-зорієнтований. Вони народжуються там, де вчитель стає однодумцем, другом дитини, бачить у ній людину, яка вступає у світ пізнання, творчості; уміє відчути духовний світ учня, його бачення усього, що оточує довкола. Однією з форм прояву особистісних здібностей учня є створення особистісно-зорієнтованої ситуації на музичному занятті. Учитель мусить знайти для учнів цікавий музичний матеріал задля спільних переживань, пробудити і підтримати творче відношення до будь-якого виду музичної діяльності. Надзвичайно важливо, аби створена система ситуацій зачіпала струни душі кожного учня, впливала на його емоційний стан.

Будь-яка виховна ситуація потребує створення позитивного емоційного фону і атмосфери емоційного підйому. Вихователь повинен прагнути виявити і розвинути у дитини хороші якості через створення навколо неї відчуття постійного успіху, фону привабливої діяльності, переживання. Його викликає система катарсичних подій. Думки, переживання, вчинки приводять вихованця до духовного очищення, піднесення, що набувають характеру самостійних духовних цінностей, які індивід засвоює та реалізовує.

Другим якісним станом розвитку ідей гуманістичного виховання засобами музики є процесуальний регулятив. Б. Асаф'єв вважав, що у процесі музичної роботи з дітьми головне підвести їх до усвідомлення поняття процесуальності в музиці, без чого глибо-

ке розуміння самої суті творів мистецтва неможливе. Для характеристики цього регулятиву використовуються загальнонаукові категорії «стан», «етап», «стадія», «період». Структура процесу виховання komponується із названих категорій у динаміці зміни цих станів у конкретний проміжок часу і в певному просторі. Термін «процес» трактується вченими як сукупність послідовних дій для досягнення певного результату; послідовна зміна станів або явищ, яка відбувається закономірним порядком. Виходячи з цього, ми можемо розглядати виховання як спеціально організований процес інтеріоризації загальнолюдських цінностей (С. Шиянов). С. Гончаренко тлумачить його у вигляді «процесу перетворення зовнішніх реальних дій на внутрішні, ідеальні дії (...) Інтеріоризація дає змогу людині оперувати образами предметів, яких у певний момент немає в її полі сприймання, подумки переміщатися в минуле, майбутнє, у просторі тощо; завдяки інтеріоризації зовнішні фактори людської поведінки перетворюються в усталені внутрішні якості особистості» [3, 201].

Особливо акцентуємо увагу на історичній складовій інтеріоризації. Ю. Поляков наголошує, що осягнення історії є процесом надзвичайно складним, тому що він ніколи не йшов і не йде прямо, а складається з підйомів і спадів, рухів по прямій і зигзагів та поворотів. Історичний процес складається з багатьох подій, фактів, явищ. На хід історії у великій мірі впливають видатні особи, «(...) тому історію не можна вивчати тільки в площинному вимірі (...) Історія повинна поставати перед нашими сучасниками об'ємною, поліхромною і поліфонічною. Для цього (...) треба із самої історії діставати все головне, характерне, типове, багатокольорове, об'єктивно відображаюче сутність і основні риси того, що відбувається» [8, 5].

Третім якісним станом розвитку ідей гуманістичного виховання є діяльнісний регулятив. У психологічній науці діяльність визначається як активний процес оволодіння суспільним досвідом, досягненнями культури з одного боку, і як ведучий фактор розвитку і саморозвитку особистості – з іншого (А. Запорожець, Д. Ельконін, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн та ін.).

На основі аналізу діяльнісного підходу до виховання особистості в роботах педагогів і психологів виділяємо певні ознаки і особливості діяльності. По-перше, діяльність є не одностороннім процесом дії людини на природу, а обопільним, тобто взаємодіючим. У процесі цієї взаємодії задовольняються окремі особистісні потреби індивіда. По-друге, психолог О. Леонт'єв називає в якості ознаки діяльності її предметність. Предмет діяльності, на його думку, – це той предметний чи ідеальний продукт, заради якого здійснюється діяльність. Причому, в ході діяльності, яка включає в себе полюс суб'єкта і полюс об'єкта, відбуваються процеси «опредмечування» (суб'єкт втілює свої замисли) і «розпредмечування» (суб'єкт оволодіває якостями об'єкта діяльності). По-третє, до ознак діяльності О. Леонт'єв відносить цілеспрямованість, структурність та її перетворюючий характер.

У нашому дослідженні ми враховували положення психології про наявність у кожній діяльності зовнішнього та внутрішнього планів. Їх реалізація передбачає виділення елементів, що відносяться до зовнішньої (предметної сторони діяльності) і до внутрішньої (особистісної діяльності). При цьому повинна бути забезпечена розробка зв'язків і відношень між усіма елементами діяльності, а також враховані особливості переходу діяльності із зовнішнього плану у внутрішній (інтеріоризація), із внутрішнього плану у зовнішній (екстеріоризація). Інтеріоризація веде до перетворення загальнолюдських цінностей у вищі психічні функції особистості. Л. Виготський вважав, що всяка функція в культурному розвитку людини з'являється двічі: спочатку як інтерпсихічна категорія

(в соціальному плані між людьми), потім як інтрапсихічна (в психологічному плані всередині особистості) [2]. При цьому динаміку духовних потреб особистості пов'язуємо з діяльністю, яка створює нові об'єкти і викликає потребу в емоційних переживаннях, катарсисі. Тобто, від знання, зовнішнього сприйняття до внутрішнього відчуття.

Як було сказано вище, гуманістичне виховання передбачає суб'єкт-суб'єктні стосунки між учителем і вихованцем. Але бути суб'єктом виховного процесу означає бути активним. Г. Костюк відмічає, що людські риси, активність особистості проявляються в енергійній, ініціативній діяльності, навчанні, різних видах творчості тощо. На думку О. Киричука, до цього слід додати, що життєва активність – це ще й можливість змінювати самого себе відповідно до певної системи власних цінностей, своїх можливостей та диспозицій. Тобто, активність виступає як здатність до самовираження, самореалізації, саморегуляції особистості. Тут активність музикування, театралізація, виступає засобом вираження власного «Я» через емоційно-почуттєву, когнітивну та волюву сфери, реалізацію творчого потенціалу. Тому на основі інтенсивної діяльності необхідне стимулювання у дітей духовно-катарсичної активності, спрямованої на самопізнання, самооцінку свого власного внутрішнього світу, самовдосконалення.

Висновки. Необхідність розроблення системи гуманістичного виховання засобами музики в сучасних умовах на основі ідей вітчизняних педагогів обґрунтовано актуальністю проблеми, її соціальним значенням для суспільства, потребами та інтересами учнів молодшого та середнього шкільного віку як стратегічного ресурсу формування людини культури в умовах розвитку демократичних процесів. Наголосимо, що будь-яка система гуманістичного виховання не буде ефективною без учителя, який відповідав би вимогам побудови науково-обґрунтованої виховної дії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Блауберг И. Система // Краткий словарь по философии / [под общей ред. И. Блауберга, И. Пантина]. – М. : Политиздат, 1982. – 4-е изд. – 431 с.
2. Выготский Л. Психология искусства / Л. Выготский. / [под ред. М. Ярошенко]. – М. : Педагогика, 1987. – 345 с.
3. Гончаренко С. Український педагогічний енциклопедичний словник / С. Гончаренко. – Рівне : Волинські обереги, 2011. – Вид. друге, доп. й випр. – 552 с.
4. Енциклопедія освіти / Академія педагогічних наук України ; головний ред. В. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
5. Леонтьев А. Проблемы развития психики. / А. Леонтьев. – М. : Изд-во МГУ, 1981. – Изд. четвертое. – 584 с.
6. Макаренко А. Методика виховної роботи / А. Макаренко. – К. : Рад.школа, 1990. – 366 с.
7. Маслоу А. Мотивация и личность. / А.Маслоу // [пер. с англ. А. Татлыбаевой]. – СПб. : Евразия, 1999. – 478 с.
8. Поляков Ю. Как отразить многомерность истории / Ю. Поляков // Новая и новейшая история. – 2003. – № 4. – С. 3–10.
9. Пустовіт Г. Теоретичний аспект проблеми проектування освітньо-виховних систем у поза-шкільних закладах / Г. Пустовіт // Наукові записки ВДПУ ім. М.Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. – 2002. – Вип. 6. – Ч. 2. – С. 12–15.
10. Сериков В. Личностный подход в образовании: концепция и технологии : [монография] / В. Сериков. – Волгоград : ВГПУ, 1994. – 150 с.
11. Сластенин В. Педагогіка / В. Сластенин, И. Исаев, Е. Шиянов // [под ред. В. Сластенина]. – М. : Academia, 2004. – Изд. третье. – 576 с.
12. Ухтомский А. Письма. Публикация, вводн. стаття і примечания / А. Ухтомский // Е. Бронштейн. Пути в незнаемое. – М., 1973. – Сб. 10. – С. 371–435.

REFERENCES

1. Blauberg I. Sistema // Kratkij slovar' po filosofii / [pod obshej red. I. Blauberga, I. Pantina]. – M. : Politizdat, 1982. – 4-e izd. – 431 s.
2. Vygotskij L. Psihologija iskusstva / L. Vygotskij. / [pod red. M. Jaroshenko]. – M. : Pedagogika, 1987. – 345 s.
3. Goncharenko S. Ukraïns'kij pedagogichniy enciklopedichniy slovník / S. Goncharenko. – Rivne : Volins'ki oberegi, 2011. – Vid. druge, dop. j vipr. – 552 s.
4. Enciklopedija osviti / Akademiya pedagogichnih nauk Ukraïni ; golovnij red. V. Kremen'. – K. : Jurinkom Inter, 2008. – 1040 s.
5. Leont'ev A. Problemy razvitiya psihiki. / A. Leont'ev. – M. : Izd-vo MGU, 1981. – Izd. chetvertoe. – 584 s.
6. Makarenko A. Metodika vihovnoï roboti / A. Makarenko. – K. : Rad.shkola, 1990. – 366 s.
7. Maslou A. Motivacija i lichnost'. / A. Maslou // [per. s angl. A. Tatlybaevoj]. – SPb. : Evrazija, 1999. – 478 s.
8. Poljakov Ju. Kak otrazit' mnogomernost' istorii / Ju. Poljakov // Novaja i novejschaja istorija. – 2003. – № 4. – S. 3–10.
9. Pustovit G. Teoretichnij aspekt problemi proektuvannja osviti o-vihovnih sistem u pozashkil'nih zakladah / G. Pustovit // Naukovi zapiski VDPU im. M. Kocjubins'kogo. Serija: Pedagogika i psihologija. – 2002. – Vip. 6. – Ch. 2. – S. 12–15.
10. Serikov V. Lichnostnyj podhod v obrazovanii: koncepcija i tehnologii : [monografija] / V. Serikov. – Volgograd : VGPU, 1994. – 150 s.
11. Slastenin V. Pedagogika / V. Slastenin, I. Isaev, E. Shijanov // [pod red. V. Slastenina]. – M. : Academia, 2004. – Izd. trete. – 576 s.
12. Uhtomskij A. Pis'ma. Publikacija, vvodn. statt'ja i primechanija / A. Uhtomskij // E. Bronshtejn. Puti v neznaemoe. – M., 1973. – Sb. 10. – S. 371–435.

Статтю подано до редакції 26.03.2015 р.

Лариса ДУДА,

аспірантка кафедри дизайну і теорії мистецтва, концертмейстер кафедри народних інструментів і музичного фольклору Інституту мистецтв ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (Україна, Івано-Франківськ) larysonka@yandex.ua

ТРАНСФОРМАЦІЯ ТАНЦЮВАЛЬНИХ ФОЛЬКЛОРНИХ ДЖЕРЕЛ У ТВОРЧОСТІ ДЛЯ БАНДУРИ

У статті розглянута динаміка народних танцювальних жанрів (хороводів (танків), сюжетних і побутових танців), їх місце у сучасному репертуарі бандуристів. Визначено збереженість танцювальної першооснови в інструментальних жанрах композиторської бандурної творчості, що адаптовані для цього інструмента або створені власне в бандурному середовищі.

Пропонуються аналіз прикладів інструментальних і вокально-інструментальних обробок танцювальних мелодій та їх трансформовані форми в академічній інструментальній творчості бандуристів України й українського зарубіжжя. Танцювальні фольклорні джерела зберігають популярність в бандурному репертуарі та модифікуються переважно в інструментальні жанри – п'єси, варіації. Проявом трансформації для вокально-інструментальних хороводів є поява інструментального бандурного супроводу.

Ключові слова: народні танцювальні мелодії, бандурний репертуар, обробка, трансформація.

Літ. 18.

Larysa DUDA,

*Graduate Student of the Design and Art Theory Department,
Accompanist of Folk Instruments and Musical folklore Department,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ukraine, Ivano-Frankivsk) larysonka@yandex.ua*

THE DANCE FOLKLORE SOURCES TRANSFORMATION IN THE CREATIVITY FOR THE BANDURA

The author examines the folk dances genres dynamics (round dances (hops), story and everyday dances), their place in the modern bandurysts repertoire. It is determined the dance first principle survival in the instrumental genres of the composers bandura creativity, which are adapted for this instrument or created namely in the bandura environment.

There are offered the analysis of dance melodies instrumental and vocal-instrumental processing examples and their transformed forms in the academic instrumental creativity of Ukraine bandurysts and Ukrainian foreign countries. Dance folklore sources retain their popularity in the bandura repertoire and are modified mainly into the instrumental genres – plays, variations. The transformation manifestation for the vocal-instrumental round dances is the emergence of instrumental bandura accompaniment.

Key words: folk dances melodies, bandura repertoire, processing, transformation.

Ref. 18.

Лариса ДУДА,

аспірантка кафедри дизайну і теорії мистецтва, концертмейстер кафедри народних інструментів і музичного фольклору Інституту мистецтв ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (Україна, Івано-Франківськ) larysonka@yandex.ua

ТРАНСФОРМАЦІЯ ТАНЦЕВАЛЬНИХ ФОЛЬКЛОРНИХ ИСТОЧНИКОВ В ТВОРЧЕСТВЕ ДЛЯ БАНДУРЫ

В статье рассмотрена динамика народных танцевальных жанров (хороводов (танков), сюжетных и бытовых танцев), их место в современном репертуаре бандуристов. Определено сохранность танцевальной первоосновы в инструментальных жанрах композиторского бандурного творчества, адаптированные для этого инструмента или созданные собственно в бандурной среде.

Предлагаются анализ примеров инструментальных и вокально-инструментальных обработок танцевальных мелодий и их трансформированные формы в академическом инструментальном творчестве бандуристов Украины и украинского зарубежья. Танцевальные фольклорные источники сохраняют популярность в бандурном репертуаре и модифицируются преимущественно в инструментальные жанры – пьесы, вариации. Проявлением трансформации для вокально-инструментальных хороводов есть появление инструментального бандурного сопровождения.

Ключевые слова: народные танцевальные мелодии, бандурный репертуар, обработка, трансформация.

Лит. 18.

Постановка проблеми. Танцювальна музика впродовж віків була елементом кобзарського репертуару. У кобзарів такі твори називалися «штучками» й виконували розважальну функцію («Чоботи», «Закаблуки», «Киселик», «Голубець» тощо) [14, 9]. Танки «Горлиця», «Дудочка», «Метелиця» та інші були окрасою репертуару кобзарів О. Вересая, Г. Гончаренка, П. Древченка, Г. Ткаченка та ін. [10, 281]. З початку ХХ ст. завдяки роботі Г. Хоткевича збереглися нотні фіксовані приклади народної танцювальної музики, що виконувалася кобзарями на бандурі, а також авторські інструментальні танцювальні твори митця. У репертуарі другої половини ХХ – поч. ХХІ ст. народні та авторські танцювальні мелодії слугують добрим навчальним та концертним матеріалом у сольній та ансамблевій виконавській практиці. В зв'язку із розширенням можливостей сучасної бандури танцювальні мелодії можуть підлягати різним щаблям творчого переосмислення у творчості композиторів та бандуристів-виконавців.

Аналіз досліджень. Народні танцювальні мелодії в площині української фольклористики стали предметом наукового інтересу О. Дея, А. Іваницького та ін. А. Гуменюк у дослідженні «Українські народні танці» [2] подає класифікацію та опис народних танців, детально висвітлює їх специфіку. К. Чеченя, досліджуючи українську інструментальну музику другої половини ХVІ – середини ХVІІІ ст. [17], відзначає популярність українських танцювальних мелодій у виконанні струнно-щипкових інструментів, з-поміж яких – бандура, кобза, торбан, лютня. Як складова бандурного репертуару та в творчості окремих видатних постатей, що суттєво вплинула на розвиток бандурного мистецтва, народні танцювальні мелодії розглядаються в дослідженнях О. Ваврик [1], В. Дутчак [4; 3], Б. Жеплинського [5; 6], В. Мішалова [9], О. Олексієнка [12], І. Панасюка [13], О. Підгорбунського [14], Н. Супрун [15] та ін. Практичним матеріалом для дослідження слугували нотні зразки в опублікованих виданнях, що містять обробки народних танцювальних мелодій та твори з їх основою.

Мета статті. Народні танцювальні мелодії, зокрема їх місце і ступінь трансформації у бандурній творчості, ще не вивчені в окремому комплексному дослідженні, що зумовило актуалізацію й мету статті: дослідити, які народні танцювальні мелодії закріпилися та як вони трансформувалися у творчості для бандури станом на початок ХХІ ст.

Виклад основного матеріалу. Танець є видом мистецтва, в якому засобами вираження творчої думки є пластичні рухи людського тіла [18, 265]. Народні танці яскраво характеризують ментальні особливості кожного народу. Складовою до танців слугують слово й

інструментальна музика. Народні танці здавна були і є в пошані в українців. Їх поділяють на три основні жанрові групи: хороводи (танки), сюжетні та побутові танці.

Хороводи (танки) належать до найдавніших жанрових груп народного танцювального мистецтва, колись були безпосередньо пов'язані з проведенням календарних обрядів. За тематичним спрямуванням їх поділяють на такі, що відображають трудові процеси («Шевич», «Коваль», «А ми просо сіяли» та ін.), родинно-побутові відносини («Перепілка» та ін.), хороводи з оспівуванням природи крізь призму почуттів любові до рідного краю («А вже весна», «Кругом Мареноньки ходили дівоньки» та ін.) [2, 6]. Супроводом і своєрідним поясненням до хороводів слугував текст. З часом хороводи, як і багато обрядових пісень, втратили магічне значення і стали частиною репертуару аматорських та професійних виконавців, трансформуючись у різні форми. Зокрема, хороводи у пісенній формі з інструментальним супроводом та у вигляді інструментальних п'єс стали частиною репертуару для бандури.

Сюжетні й побутові танці не мають такого тісного зв'язку з обрядовими діями, як хороводи. Вони виконують переважно розважальну функцію, базуються на хороводах та мають свої чіткі характеристики.

У сюжетних танцях відтворюються конкретні дії людини, тварин або птахів, природні явища тощо. А. Гуменюк визначає, що вони діляться на кілька груп за тематикою: праця («Танець лісорубів»); народна героїка («Аркан»), народний побут («Горлиця»), окремі явища природи і змалювання знярядь праці в конкретній дії («Віз»), звички птахів і тварин («Гусак») [2, 22].

У побутових танцях, відповідно до їх найменування, закладена інформація про побут українців, їхні звичаї, настрої тощо. Побутові танці поділяються на три групи. До першої відносяться метелиці, гопаки, козачки. Гопак, козак та гайдук були невід'ємною частиною козацького військового побуту, і тому в них найбільше відбилися козацька сила й мужність [16, 6]. Друга група об'єднує в собі коломийки, гуцулки, верховинки, частушки. Відповідно до їх найменування, танці другої групи передають колорит «співу і рухової імпровізації» [8, 46] місцевості, з якої походять. Третя група представляє «міграційні» фольклорні танці іноземного походження: польки, кадрили, вальси, краков'яки [8, 48; 2, 14].

Як сюжетні, так і побутові танці виконуються у поєднанні з інструментальним музичним супроводом [8, 46]. Окрім того, до інструментального акомпанементу часто доєднуються невеликі за обсягом текстові вставки-куплети, переважно жартівливого змісту.

У творчості українських композиторів для бандури переважають авторські п'єси, що відповідають жанровим прототипам побутових українських та іноземного походження танців («Вальс», «Козачок» тощо). Вальси для сольного виконання зустрічаються у композиторській творчості Л. Дичко, В. Косенка, Ю. Щуровського (перекл. М. Гвоздя); козачок – у А. Коломійця; «Етюд-козачок» – у Л. Гайдамаки, Г. Хоткевича; коломийка – у В. Кирейка, польки – у А. Маціяки та ін. П'єси зі складовими «Танок», «Танець» зустрічаються у творчості І. Гайденка, О. Герасименко, М. Дремлюги, В. Кирейка, К. Мяскова, Г. Хоткевича та ін. В. Павліковський створив композицію на мотиви українських танцювальних мелодій («Троїсті музики»), іноземного (американського) танцю «Бугі-Вугі».

Найбільший зв'язок з фольклором щодо відтворення народних танців простежується у творчості для бандури Гната Хоткевича (1878–1938) [11, 314] у сольній та ансамблевій формах. Широке використання автором народної танцювальної музики є свідченням популярності даної жанрової групи на початку ХХ ст. Своєю творчою діяльністю митець прискорив своєрідний поворот кобзарського мистецтва у бік вдосконалення інструментарію та виконавського професіоналізму. Творчість митця дозволила «перейти» бандурі в ака-

демічне русло або залишитися в народній площині, проте з високим професійним рівнем. Оскільки Г. Хоткевич першим запропонував ансамблеве виконавство [15, 66], саме у його творчості є перші зразки танцювальних творів для ансамблю, наприклад, «Харківський козачок» (перекладення В. Мішалова). Показовими є сольні обробки народних танців «Козачок» (запис від кобзаря Г. Гончаренка), «Метелиця» (перекладення В. Мішалова).

Яскравими прикладами переосмислення композитором фольклорного матеріалу з виникненням новотворів у дузі народної танцювальної музики є «Одарочка», «Козачок», «Етюд-козачок» (два варіанти). Вказані твори повністю відтворюють ритміку народних танців у дводольних розмірах (2/4, 4/4), написані у жвавих темпах, як і годиться для танцювальних мелодій.

За словами І. Земцовського, «тільки великому таланту «переробка» народної музики дійсно під силу» [7, 41]. Настільки міцним є переплетення фольклорного і авторського первнів, що твори, зокрема інструментальні танці Г. Хоткевича, сприймаються як обробки народних.

Творчість для бандури Костянтина Мяскова (1921–2000) [11, 210] суттєво вплинула на розвиток академічного бандурного репертуару та включає численну кількість творів з фольклорною першоосною. Рисами танцювальних жанрів наділені твори для навчального та концертного виконання: «Жартівливий танок», «Концертна п'єса на теми двох українських народних пісень» («Байда», «Ой ходила дівчина бережком»), «Протяжна і танцювальна», «Скерцо» та ін. Наприклад, міні-цикл з двох п'єс «Протяжна і танцювальна» – авторська композиція К. Мяскова, в якій перша п'єса відтворює характер широкої протяжної української народної пісні, а друга написана в характері жвавого бадьорого народного танцю. Принцип діалогізму, поєднання двох контрастних різнохарактерних пісень є типовим для багатьох творів композитора.

Видатний український композитор Микола Дремлюга (1917–1998) [11, 95] з-поміж великої кількості інструментальних творів для бандури, в яких домінуючими є фольклорні джерела, приділив увагу і танцювальним жанрам. Зокрема, використав мелодію сюжетного танцю «Аркан», що представляє народну героїку, для втілення творчої думки в частині сюїтного циклу (5 ч. Сюїти № 2 для бандури соло). Інструментальна п'єса для бандури «Танець» написана композитором у характері жвавого народного побутового танцю «полька». Також сповнені танцювальними ритмами сольні інструментальні твори «Гумореска» (III частина Сюїти № 3), «Скерцо» (III частина Сонати № 1) та інші.

Творче переосмислення народного мелосу відомим українським композитором Анатолієм Колодійцем (1918–1997) [11, 147] сприяло створенню інструментальних п'єс, тематично споріднених із народними танцювальними джерелами. Зокрема, твори «Жартівливий танець» та «Козачок» сприймаються як обробки народних танців («Горлиця», «Козачок»), хоча насправді є авторськими композиціями.

Сповнений ніжними почуттями «Вальс» видатної української сучасної композиторки Лесі Дичко (1939 р. н.) [11, 91] адаптований для виконання на бандурі М. Гвоздем. Світла мажорна тональність відтінюється в середині композиції паралельним мінором, а багатозвучні акорди, замінені при аранжуванні розкладенням на дрібніші тривалості, на бандурі нагадують клавесинне звучання. Ці та інші ознаки мимоволі налаштовують слухачів на сприйняття картини придворного балу, ймовірно XVIII ст., коли бандура була популярною при дворах російських та польських магнатів.

Виконавці-бандуристи часто використовують танцювальні мелодії як навчальний матеріал, що є біфункціональним з педагогічної точки зору: опанування технічних навичок та ознайомлення з фольклорними традиціями рідного народу. Для обробок автори оби-

рають популярні українські танці – коломийки, козачки, метелиці тощо [16, 6], а також створюють на їх основі нові авторські п'єси. Серед бандуристів-виконавців відомі імена С. Баштана, А. Бобира, О. Вільгуцької, В. Войта, М. Гвоздя, О. Герасименко-Олійник, Д. Губ'яка, В. Гуцала, В. Дзіндри, В. Довженка, В. Кабачка, Ю. Китастого, В. Ключника, М. Корецького, М. Лобка, Т. Лободи, В. Мішалова, М. Опришка, М. Різоля, М. Теліги, В. Уманця та ін. Авторські п'єси, пов'язані з танцювальними жанрами для сольного виконання, поширені у творчості С. Баштана («Український танець»), О. Герасименко-Олійник («Танок»), («Український танок»), Р. Гриньківа («Коломийка»), Ю. Китастого («Старовинний козачок»), В. Ключника («Український козачок»), В. Кришук («Танок»), К. Місевича («Харківський танок»), В. Сидоренка («Полька бандуриста»), В. Таловирі («Мазурка»), («Танок»), І. Хуторянского («Менует»), З. Штокалка («Полянка»), («Танкова мелодія»), О. Яворика («Танець») та ін.

Чимало танцювальних мелодій можна знайти у підручнику «Школа гри на бандурі» В. Кабачка та Є. Юцевича (1968 р.). Поряд із сольними інструментальними обробками сюжетних («Горлиця» кілька варіантів) та побутових танців («Гопак», «Козачок», «Метелиця», полька «Ланцюжок», «Чернігівський гопак»), зустрічаються іноземні («Крижачок» (білоруський), танець «Венгерка» (угорський), полька «Вендра» (естонський) та ін.). Таким чином, опановуючи інструмент бандури, можна познайомитися з фольклором українського, а також сусідніх народів.

У творчості відомого українського бандуриста Миколи Гвоздя (1937–2010) мають місце численні приклади інструментальних обробок народних танців та переклади авторських п'єс танцювальної тематики. Обробки хороводних танців, що зображають трудові процеси – «Боднар», «Коваль», «Шевчик», є прикладами найпростіших вокально-інструментальних та інструментальних п'єс для бандуристів-початківців. Побутові танці «Гопак», «Козачок», «Полька» та інші орієнтовані М. Гвоздем як навчальний матеріал у формі невеликих інструментальних п'єс. Варіанти популярного побутового танцю «Метелиця» здійснені митцем для сольного та ансамблевого інструментального виконання.

Цінним виданням, у якому зібрані зразки різних танцювальних мелодій, що втілені в жанрі інструментальної п'єси (для сольного виконання на бандурі), є «Скарбниця бандуриста. Випуск № 10» (2008 р.), упорядником якого є Ольга Вільгуцька. Зокрема, обробки народних танців, здійснені українським композитором Миколою Різозем (1919–2007) (більшість з них перекладена О. Вільгуцькою): «Гопак», «Козачок», «Полька», «Українська мелодія», «Українська полька», «Херсонський гопак». У п'єсах колоритно відтворено настрій однойменних українських побутових танців. А в п'єсі «Гайвіка» (обробка М. Різозем) у неквапливому темпі інтервальною та акордовою фактурою відтворено весняний настрій обрядового хороводу. Особливості закарпатського танцю зображені у творі «Дубкани-скакуни» (обробка А. Омельченка). Мелодії народних танців і танцювальних пісень об'єднані у творі для бандури соло «Віночок танців» відомим українським бандуристом В. Єсіпком (1950 р. нар.) [6, 82].

Бандурні обробки народних танців Володимира Войта (1942 р. н.) виливаються у жанр інструментальної п'єси. Для них спільною рисою є використання активної пульсації в басовій лінії та ведення мелодії у правій руці (верхньому голосі). Автор використовує пасажні ходи. Інструментальне втілення обраних творів відповідає характерним особливостям однойменних танцювальних жанрів («Гопак», «Гречаники», «Козачки» (№№ 1 – 5) та інші).

Ольга Герасименко-Олійник (1958 р.н.) [6, 46] збагатила репертуар юних бандуристів сольними й ансамблевими зразками обробок танцювальних жанрів. Наприклад, п'єси

«Гопак», «Тропак», «Чернігівський гопак», «Козачок Місевича», «Метелиця», «Полечка», «Українська полька», «Холонівська полька» та ін. Авторка надає перевагу побутовим танцям і в одночас сприяє їх збереженню й популяризації в українській діаспорі США.

«Коломийка» відомого бандуриста Романа Гриньківа (1969 р. н.) [6, 58], першоджерелом якої є епізод фортепіанного твору М. Колесси, є прикладом синтезу академічних і народних жанрів. Твір вийшов за межі обробки, є індивідуальною композицією віртуозного плану.

Прикладом інструментальної трансформації хороводу у жанр варіації є твір Г. Гембери «Варіації на тему української веснянки «Марина». У бандурній творчості популярними є також інструментальні п'єси, в основу яких покладено танок «Деся тут була подоляночка» з весняного обрядового циклу (В. Довженко, «Подоляночка»; М. Різоль, «Веснянка» тощо).

Дмитро Губ'як (1982 р. н.) як представник молодого покоління відомих концертуючих бандуристів активно відроджує традиції виконання танцювальних мелодій в академічному бандурному мистецтві. Наприклад, твір «В'язанка кобзарських танців» презентує добірку народних танців для інструментального ансамблю: з одного боку, автор зберігає мелодії танців, що використовувалися в старовинній кобзарській практиці, з другого – сучасне трактування, а також творче переосмислення народних мелодій потербує віртуозного виконання.

Інтерес до танцювальної музики спостерігається у виконавській творчості на діатонічній бандурі. Наприклад, танці «Запорожець», «Козачок», «Тропак» (з репертуару кобзаря Г. Гончаренка), «Одарочка» (в обробці Г. Хоткевича) та інші колоритно звучать у виконанні Сергія Захарця (1980 р. н.), соліста Національної заслуженої капели бандуристів імені Г. Майбороди.

Деякі вокально-інструментальні обробки календарно-обрядових пісень (особливо весняного циклу) і надалі можуть слугувати супроводом до танків. Для прикладу, обробки пісень «Ой веснянко біла» та «Ми голуба ізловили», здійснені Л. Дудою, початково були призначені для сценічного виконання вокальним ансамблем у супроводі бандури. Проте їх виконання на Великодні свята за участю фольклорних колективів перевело їх у формат супроводжуючої музики до ведення хороводів (танків), в яких брали участь молодь і діти. Так майже спонтанно відбулася театралізація вокально-інструментальних обробок календарно-обрядових хороводних пісень, і вони мимоволі знову стали частиною наполовину імпровізованого фольклорного дійства. Таким чином, пісня-хоровод, взята з фольклорного середовища, підлягає обробці для концертного виконання з можливим поверненням назад у природне для неї народне середовище. Подібну функцію супроводу до танків можуть виконувати й інші вокально-інструментальні обробки календарно-обрядових пісень, що близькі до хороводів О. Вільгуцької («Ходи жучок по долині» та ін.), В. Таловирі («Подоляночка»), М. Гвоздя («Огірочки» за обробкою Л. Ревуцького) та ін.

Отже, хороводи як найдавніша форма танців, природно залишилися з тісною прив'язкою до текстового супроводу в площині календарно-обрядової творчості, тому представлені в бандурному репертуарі у вигляді вокально-інструментальних обробок та інструментальних жанрів (п'єси, варіації: простіші для навчання початківців, складніші – для концертного виконання). З-поміж мелодій сюжетних танців зустрічаються приклади творів тематики «праця», «народна героїка», «народний побут». Побутові танці представлені найповніше. Досить розповсюдженими є метелиці, гопаки, козаки. Ймовірно через те, що танці «Гопак» та «Козачок» були, як і бандура, особливо притаманними для військового побуту козаків, шабель їхньої популярності і в сучасному бандурному репертуарі є

найвищим. Також популярними є різні варіанти танцю «Полька». У бандурній творчості мелодії сюжетних й побутових танців трансформувалися переважно у жанр інструментальної п'єси. Поряд з обробками народних танків і танців у бандурному репертуарі мають місце авторські інструментальні п'єси, що тематично відповідають танцювальній музиці (танки, українські танці, вальси, польки, мазурка, менует тощо).

Танцювальна музика, що початково була призначена для супроводу танців, у репертуарі для бандури має інше забарвлення: навчальні п'єси призначені перш за все для засвоєння гри на інструменті та вивчення фольклорних традицій, а концертні – для слухацької аудиторії. Супроводжуюча функція залишилася в деяких вокально-інструментальних обробках хороводів та може трактуватися як розважальна. Звичайно, мелодії народних танців, втілені в бандурний облік, можуть виконуватися як на сцені, так і для супроводу танців під час святкування.

Висновки. Отже, народні танцювальні мелодії зберігають популярність у бандурному репертуарі та трансформуються в інструментальні жанри п'єси, варіації. Також мають місце вокально-інструментальні обробки похідних від хороводів, переважно календарно-обрядових пісень. Проявом трансформації для хороводів є поява інструментального, зокрема бандурного, супроводу. Інші танці залишилися інструментальними, в репертуарі для бандури адаптовані для цього інструмента або й створені власне в бандурному середовищі.

У творчості композиторів поодинокі використовується «цитування» фрагментів танців (М. Дремлюга) в частині сюїтного циклу. В основному переважають авторські п'єси, тематичними прототипами яких є українські народні танці. У виконавській творчості поширені хороводні пісні у формі вокально-інструментальних обробок, поодинокі в жанрі інструментальних варіацій. Народні танці більш поширені (ніж у композиторській творчості) сольні й ансамблево у жанрі п'єси, а також авторські інструментальні твори танцювального спрямування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ваврик О. Кобзарські школи в Україні / О. Ваврик. – Тернопіль : Збруч, 2006. – 221 с.
2. Гуменюк А. Українські народні танці / А. Гуменюк. – К. : Наукова думка, 1969. – 616 с.
3. Дутчак В. Бандурне мистецтво українського зарубіжжя XX – початку XXI століття : [монографія] / В. Дутчак. – Івано-Франківськ : Фоліант, 2013. – 488 с.
4. Дутчак В. Розвиток професійних засад бандурного мистецтва 1970–1990 років. Творчість і виконавство : дис. ... канд. мистецтвознавства : спец. 17.00.03 – музичне мистецтво / В. Дутчак. – К., 1996. – 240 с.
5. Жеплинський Б. Коротка історія кобзарства в Україні / Б. Жеплинський – Львів : Край, 2000. – 196 с.
6. Жеплинський Б. Українські кобзарі, бандуристи, лірники. Енциклопедичний довідник / Б. Жеплинський, Д. Ковальчук. – Львів : Галицька видавнича спілка, 2011. – 316 с.
7. Земцовский И. Фольклор и композитор [Теоретические этюды] / Изалий Земцовский. – Л. : Советский композитор, 1977. – 176 с.
8. Іваницький А. Український музичний фольклор : підруч. [для вищих навч. закл.] / А. Іваницький. – Вінниця : НОВА КНИГА, 2004. – 320 с.
9. Мішалов В. Культурно-мистецькі аспекти генези і розвитку виконавства на харківській бандурі : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : спец. 26.00.01 – теорія та історія культури / В. Мішалов. – Х., 2009. – 20 с.
10. Мішалов В. Культурно-мистецькі аспекти генези і розвитку виконавства на харківській бандурі / В. Мішалов // Давидов М. Виконавське музикознавство : енциклопедичний довідник. – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2010. – С. 277–287.
11. Муха А. Композитори України та української діаспори : довідник / А. Муха. – К. : Музична Україна, 2004. – 352 с.

12. Олексієнко О. Творчість Миколи Дремлюги і процес становлення бандурного репертуару : дис. ... канд. мистецтвознавства : спец. 17.00.03 – музичне мистецтво / О. Васильович. – К., 2003. – 183 с.
13. Панасюк І. Творча діяльність С. В. Баштана в контексті становлення київської школи академічного бандурного виконавства : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : спец. 17.00.03 – музичне мистецтво / І. Панасюк. – К., 2008. – 16 с.
14. Підгорбунський М. Кобзарський рух в Україні (XVI–XIX ст.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 17.00.01 – історія України / М. Підгорбунський. – К., 2004. – 15 с.
15. Супрун Н. Гнат Хоткевич – музикант / Н. Супрун. – Рівне : Ліста, 1997. – 280 с.
16. Танцювальні пісні / [упор. М. Марченко, вступна стаття О. Дея]. – К. : Музична Україна, 1972. – 464 с.
17. Чеченя К. Інструментальна музика в Україні другої половини XVI – середини XVIII століття і проблеми автентичності у виконавській культурі : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : спец. 26.00.01 – теорія та історія культури / К. Чеченя. – К., 2008. – 28 с.
18. Юцевич Ю. Музика : словник-довідник / Ю. Юцевич. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2003. – 352 с.

REFERENCES

1. Vavrik O. Kobzars'ki shkoli v Ukraini / O. Vavrik. – Ternopil' : Zbruch, 2006. – 221 s.
2. Gumenjuk A. Ukraïns'ki narodni tanci / A. Gumenjuk. – K. : Naukova dumka, 1969. – 616 s.
3. Dutchak V. Bandurne mistectvo Ukraïns'kogo zarubizhzhja HH – pochatku HHI stolittja : [monografija] / V. Dutchak. – Ivano-Frankivs'k : Foliant, 2013. – 488 s.
4. Dutchak V. Rozvitok profesijnih zasad bandurnogo mistectva 1970–1990 rokov. Tvorchist' i vikonavstvo : dis. ... kand. mistectvoznavstva : spec. 17.00.03 – muzichne mistectvo / V. Dutchak. – K., 1996. – 240 s.
5. Zheplins'kij B. Korotka istorija kobzarstva v Ukraini / B. Zheplins'kij – L'viv : Kraj, 2000. – 196 s.
6. Zheplins'kij B. Ukraïns'ki kobzari, banduristi, lirniki. Enciklopedichnij dovidnik / B. Zheplins'kij, D. Koval'chuk. – L'viv : Galic'ka vidavnicha spilka, 2011. – 316 s.
7. Zemcovskij I. Fol'klor i kompozitor [Teoreticheskie jetjudy] / Izalij Zemcovskij. – L. : Sovetskij kompozitor, 1977. – 176 s.
8. Ivanic'kij A. Ukraïns'kij muzichnij fol'klor : pidruch. [dlja visshih navch. zakl.] / A. Ivanic'kij. – Vinnicja : NOVA KNIGA, 2004. – 320 s.
9. Mishalov V. Kul'turno-mistec'ki aspekti genezi i rozvitku vikonavstva na harkivs'kij banduri : avtoref. dis. ... kand. mistectvoznavstva : spec. 26.00.01 – teorija ta istorija kul'turi / V. Mishalov. – H., 2009. – 20 s.
10. Mishalov V. Kul'turno-mistec'ki aspekti genezi i rozvitku vikonavstva na harkivs'kij banduri / V. Mishalov // Davidov M. Vikonavs'ke muzikoznavstvo : enciklopedichnij dovidnik. – Luc'k : Volins'ka oblasna drukarnja, 2010. – S. 277–287.
11. Muha A. Kompozitori Ukraïni ta Ukraïns'koï diaspori : dovidnik / A. Muha. – K. : Muzichna Ukraïna, 2004. – 352 s.
12. Oleksienko O. Tvorchist' Mikoli Dremljugi i proces stanovlennja bandurnogo repertuaru : dis. ... kand. mistectvoznavstva : spec. 17.00.03 – muzichne mistectvo / O. Vasil'ovich. – K., 2003. – 183 s.
13. Panasjuk I. Tvorcha dijal'nist' S. V. Bashtana v konteksti stanovlennja kiïvs'koï shkoli akademichnogo bandurnogo vikonavstva : avtoref. dis. ... kand. mistectvoznavstva : spec. 17.00.03 – muzichne mistectvo / I. Panasjuk. – K., 2008. – 16 s.
14. Pidgorbuns'kij M. Kobzars'kij ruh v Ukraini (XVI–XIX) : avtoref. dis. ... kand. ist. nauk : spec. 17.00.01 – istorija Ukraïni / M. Pidgorbuns'kij. – K., 2004. – 15 s.
15. Suprun N. Gnat Hotkevich – muzikant / N. Suprun. – Rivne : Lista, 1997. – 280 s.
16. Tancjuval'ni pisni / [upor. M. Marchenko, vstupna stat'tja O. Deja]. – K. : Muzichna Ukraïna, 1972. – 464 s.
17. Chechenja K. Instrumental'na muzika v Ukraini drugoi polovini XVI – seredini XVIII stolittja i problemi avtenticnosti u vikonavs'kij kul'turi : avtoref. dis. ... kand. mistectvoznavstva : spec. 26.00.01 – teorija ta istorija kul'turi / K. Chechenja. – K., 2008. – 28 s.
18. Jucevich Ju. Muzika : slovník-dovídnik / Ju. Jucevich. – Ternopil' : Navchal'na kniga – Bogdan, 2003. – 352 s.

Стаття подано до редакції 29.03.2015 р.

Андрей ДУШНЫЙ,

кандидат педагогических наук, доцент кафедры народных музыкальных инструментов и вокала Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко, член-корреспондент Международной академии наук педагогического образования, заслуженный деятель эстрадного искусства Украины (Украина, Дрогобыч) dai1979@mail.ru

Андрей БОЖЭНСКИЙ,

магистр, преподаватель кафедры народных музыкальных инструментов и вокала Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко (Украина, Дрогобыч) andrij1206@mail.ru

СЕГМЕНТЫ ТВОРЧЕСТВА ДЛЯ ДЕТЕЙ КОМПОЗИТОРОВ ЛЬВОВСКОЙ ШКОЛЫ БАЯННО- АККОРДЕОННОГО ИСКУССТВА

В статье проводится анализ творчества для детей композиторов-баянистов (аккордеонистов) Львовской школы. Среди них – А. Онуфриенко, Е. Мантулев, А. Никифорок, Б. Гивель, В. Шлюбик, Я. Олексив, А. Колосовская, А. Марценюк, В. Салий, А. Личенко, которые на основе создания пьес, детских альбомов, сюитных циклов, дидактического и инструктивного материала осуществили весомый вклад в пополнение детского композиторского наследия.

Ключевые слова: творчество, композиторы, баян, аккордеон, Львовская школа.

Лит. 14.

Andriy DUSHNIY,

Ph.D. in Education, Associate Professor of Folk Musical Instruments and Vocals Department, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Corresponding Member of the Teacher Education International Science Academy, Ukraine Pop Art Honored Worker. (Ukraine, Drohobych) dai1979@mail.ru

Andriy BOZHENSKIY,

Magistr, lecturer of Folk Musical Instruments and Vocals Department, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Ukraine, Drohobych) andrij1206@mail.ru

CREATIVITY SEGMENTS FOR KIDS COMPOSERS OF LVIV BAYAN-ACCORDION ART SCHOOL

It is analyzed in the article the composers works for children composers (accordion players) of Lviv school. Among them – A. Onufrienko, E. Mantulyev, A. Nikiforuk, B. Hyvel, V. Shlyubuk, J. Oleksiv, A. Kolosovsky, A. Martsenyuk, V. Saliy, A. Lychenko, that by creating pieces, children's albums, suite cycles, didactic and instructional materials have made a significant contribution to children's composer reserve replenishment.

Key words: art, composers, bayan, accordion, Lviv school.

Ref. 14.

Андрій ДУШНИЙ,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри народних музичних інструментів та вокалу Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, член-кореспондент Міжнародної академії наук педагогічної освіти, заслуженої діяч естрадного мистецтва України (Україна, Дрогобич) dai1979@mail.ru

магістр, викладач кафедри народних музичних інструментів та вокалу
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Україна, Дрогобич) andrij1206@mail.ru

СЕГМЕНТИ ТВОРЧОСТІ ДЛЯ ДІТЕЙ КОМПОЗИТОРІВ ЛЬВІВСЬКОЇ ШКОЛИ БАЯННО- АКОРДЕОННОГО МИСТЕЦТВА

У статті проводиться аналіз творчості для дітей композиторів-баяністів (акордеоністів) Львівської школи. Серед них – А. Онуфрієнко, Е. Мантулев, А. Нікіфорул, Б. Гивель, В. Шлюбик, Я. Олексів, О. Колосовська, А. Марценюк, В. Салій, О. Личенко, які на основі створення п'єс, дитячих альбомів, сюїтних циклів, дидактичного та інструктивного матеріалу здійснили вагомий внесок у поповнення композиторського доробку для дітей.

Ключові слова: творчість, композитори, баян, акордеон, Львівська школа.

Літ. 14.

Постановка проблеми и анализ исследований. С началом нового тысячелетия активизировалась исследовательская деятельность Львовской баянной школы в русле выдающихся представителей (М. Оберюхтина, А. Онуфриенко, В. Власова, В. Голубничего, Я. Ковальчука, В. Балика, Е. Дацыны, В. Стецуна, И. Влаха, С. Карася, Я. Олексива, и др.), педагогических кадров, исполнителей, учебно-репертуарного и методического обеспечения, композиторских тенденций, научных приоритетов, научно-художественных проектов и т.п. Это дало мощный старт для унификации школы в целом и способствовало её модернизации в определении как Львовская школа баянно-акордеонного искусства (2010) [4].

Научно-методическое обеспечение школы ее представителями на протяжении более 60 лет активно направлено к постоянному поиску как новых средств совершенствования исполнительского мастерства (М. Оберюхтин), так и творческого развития музыканта-инструменталиста (А. Душный). Систематическая работа ведется по обнаружению художественных тенденций академических путей баянного исполнительства второй половины XX века (Д. Кужелев), новых исполнительских аспектов интерпретации музыки барокко на баяне (С. Карась), рецепции жанров сюиты и партиты в украинской баянной музыке второй половины XX века (Я. Олексив), разработки методики работы над музыкальным образом в процессе игры на баяне (акордеоне) в учащихся начальных художественных учебных заведений (В. Салій), комплексного поэтапного анализа творческой деятельности В. Власова в контексте баянно-акордеонной музыки Украины (Ю. Чумак). Данные направления исследования привели к написанию первой монографии [3] по Львовской баянной школе и освещения ее весомого вклада в украинском академическую школу народно-инструментального искусства через справочник (А. Душный и Б. Пыц [4]).

Достижения школы освещают: *труды* Н. Давыдова, А. Сташевского, Л. Поникурова, М. Черепанина и М. Булда; *справочная литература* А. Басурманова, А. Семешко, А. Мирека, А. Мухи; *отдельные публикации* В. Власова, А. Батршина, В. Балька, А. Божэнского, О. Бобечко, Н. Давыдова, А. Душного, Ю. Дякунчака, П. Дрозды, В. Зайца, Е. Иванова, М. Имханицкого, С. Карася, Р. Кундыса, Д. Кужелева, Л. Пасичняк, Б. Пыца, Л. Посикиры, О. Сергиенко, В. Суворова, И. Фрайта, Ю. Чумака, В. Шафеты, А. Шамигова и др.; *материалы научно-практических конференций* «Львовская баянная

школа и ее выдающиеся представители», «Академическое народно-инструментальное искусство и вокальные школы Львовщины», «Народно-инструментальное искусство на рубеже XX – XXI веков», «Творчество для народных инструментов композиторов Украины и зарубежья», «Музыкальное образование Украины: проблемы теории, методики, практики».

Цель статьи – проследить панораму композиторского наследия Львовской баянной школы, которое, на наш взгляд, является удивительно масштабным и целенаправленным дидактическим материалом, который призван воспитывать в учениках чувство разностилевой направленности, побудить к овладению различными штриховыми и современными исполнительскими приемами игры.

Изложение основного материала. Одним из компонентов обучения и воспитания музыканта является композиторское творчество. Необходимость создания качественно нового педагогического репертуара для роста профессиональной игры на музыкальных инструментах, в сегодняшних условиях крайне актуально на всех этапах подготовки музыканта. В данном русле особого внимания заслуживают репертуарные наработки для детей украинских композиторов (К. Мьяскова, В. Подгорного, В. Власова, В. Зубицкого, К. Шутенко, Ю. Шамо, А. Билошицкого, В. Вирясовой и др.). В этом аспекте следует назвать имена корифеев Львовской баянно-акордеонной школы А. Батршина, В. Балика, В. Власова, А. Онуфриенко, Э. Мантулева, представителей среднего поколения Б. Гивеля, А. Никофорука, А. Марценюка, молодых композиторов Я. Олексива, Р. Стахнива, О. Колосовскую, В. Салия, И. Онисива, и др., вклад которых составляет неотъемлемую составляющую репертуарной политики, и является востребованным в учебном процессе.

Не лишним будет отметить, что использование переложений и транскрипций в современном репертуарном обеспечении – вполне закономерное явление в музыкально-исполнительской практике: «Репертуар призван воспитывать способность ценить по достоинству музыку великих идей и чувств» [2, 221]. Следовательно, кроме оригинальной музыки, ряд представителей школы активно делают переложения образцов классической и современной музыки, написанной для других инструментов или оркестров различных складов, создают аранжировки для баяна-акордеона, инструментовка для ансамблей однородного и смешанного типа, а значит – такой вид творчества научно-обоснованный как «элементарное композиторское творчество» (определение А. Душного).

Репертуар учащихся должен непрерывно пополняться не только за счет классического наследия, но и за счет лучших образцов современной музыки, транскрипций и обработок народной музыки. Это расширяет кругозор учащегося, помогает усвоению новых интонаций, ритмов, ладов и гармонии [1, 11].

Среди выдающихся личностей Львовской баянной школы следует назвать *Анатолия Онуфриенко* [4, 28–29, 91–93], одного из ее учредителей, оставил большой по объему доработок произведений для баяна, который, в частности, включает творчество для детей. Именно начальный этап обучения игре на баяне, профессор считал ведущим звеном дальнейшего становления музыкант-инструменталиста, музыканта-исполнителя, будущего индивидуума баянного искусства [3]. Для детей композитор создал ряд этюдов, которые носят учебный характер (этюды-картинки, по своей структуре написания напоминают форму сюиты, создавая как начальную так и песенный характеры, другие – созданы на развитие технического аппарата учащихся на различных уровнях обучения и с различными музыкальными способностями).

«Миниатюры» и «Эскизы» [8; 9] по своему построению творят ауру музыканта, который своим умением доводит до слушателя различные ритмичные музыкальные построения. Цикл «Прелюдий» создает иллюзию вступления, которая по своей форме воплощает разносторонний внутренний мир начинающих баянистов. «Хороводы» и «Песни» в составляющих своих частей олицетворяют песенные мелодии народной тематики, которые искусно сочетаются различными исполнительскими приемами и штриховой палитрой композитора.

Отдельное место отводится сюитам, в частности «Маленькой сюите № 1» [8], по темпераменту напоминающей детское соревнование. Благодаря произвольному сочетанию пьес в сюите (I ч. «Игра», II ч. «Колыбельная», III ч. Танец, IV ч. «В поход»), без строгой регламентации или закономерности, баянист по своему усмотрению может выполнять как весь цикл, так и его отдельную составляющую. Данные признаки указывают на педагогическое направление произведений. К сожалению, большая часть творчества композитора на сегодняшний день находится в рукописях, ведется мощная работа над составлением его наработок и подготовкой к изданию.

Дрогобычский корифей-баянист *Эрнест Мантулев* [4, 22–23, 90–91] – автор прекрасного художественного репертуара для баяна. Его оригинальные произведения, переводы составляют большую ценность для любителей и профессионалов-баянистов [12, 117]. Среди баянных произведений Э. Мантулева следует отметить: польку «Волжанка»; «Танец с топориками»; Детский альбом «Прикарпатские узоры» и др. Большая часть произведений автора издана в разных сборниках, а также отдельным сборником вышел Детский альбом «Узоры Прикарпатья» [7].

Цикл построен на трех основных жанрах музыки – песня, танец и марш, которые являются наиболее распространенными, простыми и доступными детям в музыкальном искусстве. В альбоме доминирует гуцульская тематика, воспевается безграничная красота Карпатского края. Поражает не только разнообразие содержания («Трембитовое эхо», «Коломыйка», «Гуцульский напев», «Танец с топориками», «Карпатский мотив», «Песня Иринки», «Коломыйка», «Гуцульский танец», «Горный ручей», «Марш лесорубов»), но и удачно найденная форма изложения с сохранением основной наиболее привлекательной черты Гуцульщины.

Цель альбома – воспитать у детей любовь к природе, национальным традициям, к родному краю, научить владеть исполнительским мастерством, пользоваться техникой звукоизвлечения, филарковой, игрой мелизмов. Для передачи характера произведений автор пользуется широкой палитрой штриховой техники, яркой динамикой, характерными гармоничными сочетаниями и ритмическими рисунками [6, 85].

В 2010 г. вышла из печати Детская сюита «Прикарпатские узоры» [4, 98–104], которая является своеобразным продолжением альбома автора. Сюита пользуется большой популярностью у детей-исполнителей, об этом свидетельствуют программы конкурсных соревнований Всеукраинского и международного масштабов.

Весомым вкладом является доработок Перемышлянского баяниста и педагога *Владимира Шлюбика* [4, 42, 94], творчество для детей которого является безмерно ценным и разнообразным. В 2007 г. напечатан первый авторский сборник композитора «Детский альбом для баяна (аккордеона)» [13], в 2010 г. мир увидел второй опус – «Педагогический репертуар баяниста» [14].

Произведения альбома включают: *элементы подголосковой полифонии* («О, Дева Мария», «Мама»); *кантиленную миниатюру* («Ноктюрн», «Элегия», «Воспоминание», «Ночь», «Песня без слов»); *обработки народных песен* («Цветет терен»); *пьесы* («Ка-

зацкая шуточная», «Кукушка», «Волшебный вечер»); *инструктивный материал* (Этюд a-moll); *компоновки для аккордеона и фортепиано* («Мелодия»).

«Педагогический репертуар баяниста» условно делится на пять разделов: «Детский альбом № 2»; пьесы; произведения для баяна с фортепиано; этюды; произведения для ансамбля баянистов-аккордеонистов. Таким образом, «Детский альбом № 2» – это цикл инструктивных пьес («Песенка», «На поляне», «Спиваночка», «Детская песенка», «Бабушкины руки», «Весняночка», «Коляда», «Коломыйка», «Казачок», «Таночок», «Бегунок», «Воробей», «Шутник», «Романс», «Проводы»), объединённые детской тематикой, разные по характеру, построены по принципу постепенного роста технических трудностей, которые при желании можно объединять в сюиту (3-5 ч.).

Пьесы (раздел 2) по своей структуре отражают настроение композитора («Размышления»), в произведении «Для мамы», композитор использует элементы подголосковой полифонии, вальсовые композиции «Журавли» и «Алые паруса» носят контрастный характер. Лирическими и певучими являются композиции «На столе, на сене» и романс «Ты меня защити от любви» для баяна с фортепиано. Этюды построены на развитие техники правой руки. Это обусловлено совершенствованием игры ломаного (Этюд a-moll), и краткого (Этюд C-dur) арпеджио. Интересна композиция для квартета баянистов «Встреча в городе», с элементами блюза и синкопичными ритмичными фигурациями.

В 90-х годах прошлого века появляется имя баяниста и композитора *Анатolia Николфорука* [4, 25–26, 91], автора ряда произведений: для баяна (инвенции, фуги, «Украинская думка», Ноктюрн, Украинская фантазия для баяна и бандуры, «Вечное движение»), фортепиано, домры, бандуры, скрипки, голоса. Композитор активно работает над созданием репертуара для детей. Так, в 2010 г. в первые печатается «Детская сюита» [5], в которую вошли: Токатина, «Печальная песенка», «Музыкальная шкатулка», «В джазовом стиле», «Серенада», «Быстротечность», «Воспоминание». Материал рассчитан для учащихся ДМШ, которые овладевают начальными этапами игры на выборной системе. Данный цикл включен в учебную программу начальных художественных учебных заведений Хмельницкой области.

Львовско-Хмельницкая композитор и аккордеонистка *Олеся Колосовская* [4, 19, 89] активно работает над созданием музыки для готово-выборного аккордеона. Первой ласточкой молодой композиторки является Сюита № 1 «Эскизы» в пяти частях, которая сравнительно недавно стремительно вошла в репертуар учащихся музыкальных школ и студентов музыкальных учебных заведений. Каждая из частей отражает стиль восточных танцев, с использованием современных исполнительских баянно-аккордеонной приемов, которые особенно влияют на спектр музыкального образа произведения. Жанр полифонии А. Колосовская начинает написанием «Двух прелюдий» [5, 10–13] которые как бы продолжают друг друга, первая – взволнованная, вторая – быстрая (построена на хроматических ходах в обеих руках и нисходящих пассажах).

Активная творчески-методическая работа *Владимира Салия*, который исследует художественный образ в классе баяна (аккордеона) учащихся ДМШ побудил ученого на основе педагогического опыта к созданию ряда произведений («Солнечный вальс», «Наперегонки», «Прогулка», «Грусть», «Веселый пони», «Танец», «Размышление», «Полька-вышивка», «На отдыхе», «На коньках», «Вальс осени», «Танец осенних листьев») для детей, которые в дальнейшем вошли в «Детский альбом баяниста (аккордеониста)». По своей структуре части охватывают песенно-певческий характер, элементы эстрадно-джазовой стилистики, кантилену и по своему складотворенно могут

выполняться как целостный альбом, компоноваться в сюиты (3-4 чч.), так и выполняться как отдельные оригинальные произведения [10]. Один из последних произведений В. Салия – пьеса «Consuello», которая призвана развивать образное мышление исполнителя-инструменталиста [11, 41–44].

Творчество самборского самодеятельного композитора *Богдана Гивеля* [4, 9, 88] привлекает наше внимание компоновкой творчества для детей пьесами певческого характера («Пламя Рождественской свечи», «Мелодия»), эстрадного направления («Незабываемые мелодии»), обращением к природе края («Карпатские ручейки»), техническим материалом (Этюд g-moll). В интересном образе для детского восприятия предстают обработки украинских народных песен и танцев («Подольянка», «Гиля, гуся к водице», «Ой лопнул обруч», «Повея ветер», «Зажурились галичанки», «Коломыйка») в которых отражается способность композитора к тонкому ощущению народного мелоса через перевоплощение его в доступный нотный текст с использованием художественных мотивов, воображения и тому подобное. Произведения для дуэта «Голубка» и «Галичанка» предложены в стиле tango и становятся в некоторой степени подражанием творчеству А. Пьяцоллы.

Стереотипы композиторских тенденций *Ярослава Олексива* [4, 28, 91] касаются профессионального музыканта. Им написаны произведения «Токката», «Соната-баллада», «Let's run in jass», «В настроении джаза» с успехом выполняют как студенты вузов, так и профессиональные музыканты. Но, в активе есть и композиция для детей – «Миниатюра-шутка» [11, 129–134], написанная в вариационной форме, пользуется успехом как среди баянистов, так и аккордеонистов (изложение для аккордеона со стороны позиционной игры достаточно непростое). Автор использует триоли, репетиции, краткое арпеджио, игру терциями, которая требуют от исполнителя отличного владения техническим аппаратом а для аккордеонистов еще и регистровой шкалой.

Две полифонические пьесы [11, 52] Я. Олексива олицетворяют миниатюры, где первая – написана в трехголосом изложении, вторая – четырех-голосом. Они способствуют овладению полифоническими мотивам начинающего музыканта, который овладевает игрой на выборной клавиатуре инструмента (где проводится один, а кое-где два голоса), и одновременно развития полифонического мышления на правой клавиатуре, где используется двухголосие (с элементами подголосковой полифонии) и трехголосия.

Развитию мелкой и крупной техники правой руки баяниста-аккордеониста посвященные Этюды C-dur и e-moll [11, 53–57] известного аранжировщика и мастера инструментовки *Александра Личенко* [4, 22, 89–90]. Неотъемлемой частью в работе баяниста является инструктивный материал – гаммы, арпеджио, упражнения. Это помогает преодолеть настоящие и будущие технические трудности, содержащиеся в музыкальных произведениях [1, 11].

Творчество *Анатолія Марценюка* [4, 24, 91] пополнило репертуар ДМШ виртуозными произведениями, среди которых Парافраз на тему украинской народной песни «Соседка» и «Ой там на горе», сюитой для аккордеона «Гуцулка». Изложение компоновок концентрирует высокий уровень владения техническим мастерством учеников, приемами игры тремоло и рикошет, проведением мелодии в сочетании с подголосковой линией, и тому подобное. Апробация произведений происходит путем их привлечения к конкурсно-фестивальному движению Украины («Узоры Прикарпатья», «Провесинь», «InterSvitiaz accomusik», «Perpetuum mobile») в классе как самого педагога, так и детей других художественных заведений Украины.

Висновки. І так, творче­ство для дітей представителів Львівської школи баяно-акордеонного мистецтва – це заповнення про­бела репертуарного обес­печення, по­иски нових ви­разительних зас­тів інстру­мента на ос­нове сформованих композиторських традицій і стилей, це спос­обує утвердженню як самої школи, так і її композиторських тенденцій в соціокультурному аспек­ті українського академічного народно-інструментального мистецтва.

СПИСОК ІСПОЛЬЗОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бесфамільнов В. Воспитание баяниста. Вопросы теории и практики : учеб. пос. [для средних и высших учеб. завед.] / В. Бесфамільнов, А. Семешко. – К : Музична Україна, 1989. – 190 с.
2. Давидов М. Теоретичні ос­нови формування виконавської майстерності баяниста / М. Давидов. – К : Музична Україна, 1997. – 240 с.
3. Душний А. Анатолій Онуфрієнко: життя присвячене музиці : [монографія] / А. Душний / [за заг. ред. Б. Пица]. – Дрогобич: Посвіт, 2010. – 328 с.
4. Душний А. Львівська школа баяно-акордеонного мистецтва : довідник / А. Душний, Б. Пиц. – Дрогобич : Посвіт, 2010. – 216 с.
5. Душний А. Творчість композиторів Львівської баянної школи : навч. пос. / А. Душний, Б. Пиц. – Дрогобич : Посвіт, 2010. – 160 с.
6. Керничшин О. «Прикарпатські візерунки» для готово-виборного баяна Е.І. Мантуле­ва / О. Керничшин, Е. Мантулев // Українські композитори – дітям : мат. міжвуз. студ. наук.-практ. конф. / [ред.-упор. С. Дацюк, І. Фрайт, О. Яцків]. – Дрогобич : Вимір, 2004. – С. 83–86.
7. Мантулев Е. Дитячий альбом «Прикарпатські візерунки» для готово-виборного баяна / Е. Мантулев. – Дрогобич : Вимір, 2000. – 20 с.
8. Онуфрієнко А. Альбом баяниста / [упор. А. Душний, С. Карась]. – Дрогобич : Коло, 2005. – Вип. 1. – 40 с.
9. Онуфрієнко А. Альбом баяниста : навч. пос. / А. Онуфрієнко / [ред.-упор. А. Душний, С. Карась]. – Дрогобич : Посвіт, 2009. – Вип. 2. – 64 с.
10. Салій В. Педагогічний репертуар музиканта-інструменталіста на прикладі «Дитячого аль­бому баяниста (акордеоніста)» : навч.-метод. пос. / В. Салій. – Дрогобич : РВВ ДДПУ ім. І. Франка, 2011. – 40 с.
11. Творчість композиторів Львівської баянної школи: навчальний посібник / [ред.-упор. А. Душний, Б. Пиц]. – Дрогобич : Посвіт, 2012. – Вип. 3. – 80 с.
12. Фрайт І. Корифей баянного мистецтва на Дрогобиччині / І. Фрайт // Львівська баянна школа та її видатні представники (70-річчю від дня народження А. Онуфрієнка присвячується) : зб. мат. наук.-практ. конф. / [ред.-упор. А. Душний, С. Карась, І. Фрай]. – Дрогобич : Коло, 2005. – С. 116–123.
13. Шлюбик В. Дитячий альбом для баяна (акордеона) / В. Шлюбик / [ред.-упор. Л. Філоненко, І. Фрайт]. – Дрогобич : Посвіт, 2007. – 40 с.
14. Шлюбик В. Педагогічний репертуар баяниста : навч. пос. / В. Шлюбик / [ред.-упор. А. Душний]. – Дрогобич : Посвіт, 2010. – 52 с.

REFERENCES

1. Besfamil'nov V. Vospitanie bajanista. Voprosy teorii i praktiki : ucheb. pos. [dlja srednih i vysshih ucheb. zaved.] / V. Besfamil'nov, A. Semeshko. – K : Muzichna Ukraïna, 1989. – 190 s.
2. Davidov M. Teoretichni osnovi formuvannja vikonavs'koï majsternosti bajanista / M. Davidov. – K. : Muzichna Ukraïna, 1997. – 240 s.
3. Dushniy A. Anatolij Onufrienko: zhittja prysvjachene muzici : [monografija] / A. Dushniy / [za zag. red. B. Pica]. – Drogobich: Posvit, 2010. – 328 s.
4. Dushniy A. L'vivs'ka shkola bajanno-akordeonnogo mistectva : dovidnik / A. Dushniy, B. Pic. – Drogobich : Posvit, 2010. – 216 s.
5. Dushniy A. Tvorchist' kompozitoriv L'vivs'koï bajannoï shkoli : navch. pos. / A. Dushniy, B. Pic. – Drogobich : Posvit, 2010. – 160 s.

6. Kernichishin O., Mantulev E. «Priкарпатські вizerunki» dlja gotovo-vibornogo bajana E.I. Mantuleva / O. Kernichishin, E. Mantulev // Ukraїns'ki kompozitori – ditjam : mat. mizhvuz. stud. nauk.-prakt. konf. / [red.-upor. S. Dacjuk, I. Frajt, O. Jackiv]. – Droгobich : Vimir, 2004. – S. 83–86.
7. Mantulev E. Ditjachij al'bom «Priкарпатські вizerunki» dlja gotovo-vibornogo bajana / E. Mantulev. – Droгobich : Vimir, 2000. – 20 s.
8. Onufrienko A. Al'bom bajanista / [upor. A. Dushniy, S. Karas']. – Droгobich : Kolo, 2005. – Vip. 1. – 40 s.
9. Onufrienko A. Al'bom bajanista : navch. pos. / A. Onufrienko / [red.-upor. A. Dushniy, S. Karas']. – Droгobich : Posvit, 2009. – Vip. 2. – 64 s.
10. Salij V. Pedagogichnij repertuar muzikanta-instrumentalista na prikladi «Ditjachogo al'bomu bajanista (akordeonista)» : navch.-metodi. pos. / V. Salij. – Droгobich : RVV DDPU im. I. Franka, 2011. – 40 s.
11. Tvorchist' kompozitoriv L'vivs'koї bajannoї shkoli: navchal'nij posibnik / [red.-upor. A. Dushniy, B. Pic]. – Droгobich : Posvit, 2012. – Vip. 3. – 80 s.
12. Frajt I. Korifej bajannogo mistectva na Droгobichchini / I. Frajt // L'vivs'ka bajanna shkola ta її vidatni predstavniki (70-richchju vid dnja narodzhennja A. Onufrienka prisvjachuet'sja) : zb. mat. nauk.-prakt. konf. / [red.-upor. A. Dushniy, S. Karas', I. Frajt]. – Droгobich : Kolo, 2005. – S. 116–123.
13. Shljubik V. Ditjachij al'bom dlja bajana (akordeona) / V. Shljubik / [red.-upor. L. Filonenko, I. Frajt]. – Droгobich : Posvit, 2007. – 40 s.
14. Shljubik V. Pedagogichnij repertuar bajanista : navch. pos. / V. Shljubik / [red.-upor. A. Dushniy]. – Droгobich : Posvit, 2010. – 52 s.

Статтю подано до редакції 20.03.2015 р.

Олеся КОЛОСОВСЬКА,

пошукувач кафедри історії музики Львівської національної музичної академії імені Миколи Лисенка, керівник гуртка Хмельницького палацу творчості дітей та юнацтва (Україна, Хмельницький) lesiakolosovska@mail.ru

ДО ПИТАННЯ ОСНОВНИХ СКЛАДОВИХ У РОЗВИТКУ МУЗИКАНТА-ІНСТРУМЕНТАЛІСТА В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ

У статті розкриваються основні компоненти розвитку музичного сприйняття, слуху, пам'яті та мислення як необхідних ресурсів музиканта-інструменталіста. Подаються рекомендації як провідних вчених, так і авторські висновки щодо розвитку та вдосконалення пам'яті, її функції у процесі роботи над музичним твором.

Ключові слова: музичне сприйняття, музичний слух, музична пам'ять, музичне мислення.

Лит. 6.

Olesya KOLOSOVSKA,

applicant of music history department of the Lviv Mykola Lysenko National Music Academy, head of the group Khmelnytsky Children and Youth Palace (Ukraine, Khmelnytsky) lesiakolosovska@mail.ru

THE MAIN COMPONENTS IN MUSICIANS-INSTRUMENTALISTS LEARNING AND DEVELOPMENT

The basic components of musical perception, hearing, memory, thinking as instrumentalist musician indispensable resource are revealed in the article. The leading scientists recommendations and author conclusions in terms of memory function development and improvement in the work on the music context are given.

Key words: musical perception, musical ear, musical memory, musical thinking.

Ref. 6.

Олеся КОЛОСОВСКАЯ,

соискатель кафедры истории музыки Львовской национальной музыкальной академии имени Николая Лысенко, руководитель кружка Хмельницкого дворца творчества детей и юношества (Украина, Хмельницкий) lesiakolosovska@mail.ru

К ВОПРОСУ ГЛАВНЫХ СОСТАВЛЯЮЩИХ В РАЗВИТИИ МУЗЫКАНТОВ-ИНСТРУМЕНТАЛИСТОВ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ

В статье раскрываются основные компоненты развития музыкального восприятия, слуха, памяти и мышления как необходимых ресурсов музыканта-инструменталиста. Даются рекомендации как ученых, так и авторские выводы в плане развития и совершенствования памяти, ее функции в контексте работы над музыкальным произведением.

Ключевые слова: музыкальное восприятие, музыкальный слух, музыкальная память, музыкальное мышление.

Лит. 6.

Постановка проблеми та аналіз досліджень. Проблема розвитку музиканта має повсякчасну актуальність, оскільки навчальна програма щорічно висуває нові вимоги щодо навчання дітей, вимагаючи кращого результату за коротший час.

Процеси пам'яті, мислення, сприймання та слуху неодноразово досліджувалися різними вченими як у напрямку психології (С. Максименко, Р. Немов, М. Савчин, Л. Столяренко), так і в сфері музикознавства (В. Петрушин, Г. Ципін, Л. Маккіннон, Л. Бочкарьов).

Якщо у психологічній практиці процеси сприйняття, пам'яті, слуху (як різновид відчуттів) та мислення є психічними явищами (де розглядалися їх специфіка та закономірності), то для музичної діяльності ці процеси набувають дещо глибшого змісту. На сторінках психологічних видань знаходимо такі твердження: сприйняття – це психічний процес відображення в мозку людини предметів та явищ; пам'ять є підґрунтям психічного життя людини; мислення психологи пов'язують з мовою, вказуючи, що вона «є знаряддям формування і способом існування думки» [1, 168; 4; 6;]. Натомість для музиканта процеси сприйняття, пам'яті, слуху та мислення – це оволодіння музичною мовою, спеціальними навиками, що притаманні тій чи тій музичній діяльності, детальний аналіз музичного твору та емоційний відгук. Відтак нашу увагу привертає саме музичне сприйняття, музична пам'ять, музичний слух та музичне мислення, розуміння та розвиток яких є важливою ланкою успішного вдосконалення музиканта-фахівця.

З огляду на актуальність цієї проблеми, формується **мета** написання статті, а саме, показати, як під час навчального процесу покращити та прискорити засвоєння музичного матеріалу завдяки розвитку музичного сприйняття, слуху, пам'яті та мислення.

Виклад основного матеріалу. Головною ціллю музиканта є успішний виступ. Цьому передує важка та клопітка робота, яка займає чимало часу. На поетапному навчанні музики (музична школа, училище, інститут) у ВНЗ для музиканта-інструменталіста важливим постає розвиток його музичного сприйняття, слуху, пам'яті та мислення.

Починаючи з музичних шкіл, а подекуди і раніше – з дитячих садочків, у дитини формується музичне сприйняття, яке розвивається протягом усього життя та навчання музики. Слухаючи музичний твір, ми не виокремлюємо ритм, мелодію, штрихи, а сприймаємо його в цілому. Так, сприйняття з точки зору музичної діяльності – це розумовий та емоційний відгук, реакція свідомості на музичне виконання. Для об'єктивного розумового відгуку особистість повинна мати музичний досвід (знання творчості, жанру, епохи, стильовий напрям тощо), для емоційного ж – велике значення має тип темпераменту, характеру, склад нервової системи.

До прикладу, на початковому етапі процес сприйняття відбувається за допомогою вербальних елементів та їх значень. Так, при ознайомленні з твором нашу першочергову увагу привертає композитор та назва, що надає можливість віднести цей твір до певної категорії за стилем, жанром та епохою. Далі, заглиблюючись у зміст твору, виконавець, опираючись на набутий досвід, осягає суть музичного твору.

Слід зазначити, що розвиток музичного сприйняття відбувається поступово в синтезі вдосконалення особистості та музиканта. Однак варто цікавитись життям та творчістю композиторів, мати у своєму музичному арсеналі якнайбільше творів, віднайти особливості музичних творів, звертати увагу на прийоми музичної виразності, сформувавши власне ставлення до твору, його розуміння.

Варто пам'ятати, для досягнення кращого результату потрібно обов'язково враховувати вік, наявність чи відсутність музичних здібностей, музичний досвід тощо. Без-

заперечним є той факт, що для музичної діяльності важливим є слух, розвиток якого пов'язаний з деталізованою та змістовною роботою, адже це вміння чути музичну тканину, відчувати музичну вертикаль і горизонталь.

Особливістю музичного слуху є наявність його різновидів: *гармонічний* – вміння чути вертикальні співзвуччя; *поліфонічний* – вміння чути одночасне проведення двох та більше голосів; *звуквисотний* – вміння розрізняти звуки за властивою їм висотою, відзначимо, що виокремлюються *абсолютний музичний слух* (здатність людини точно дати визначення почуттів висоті звуку) та *відносний музичний слух* (для визначення висоти ноти людина орієнтується на вихідний, відомий звук); *мелодійний* – здатність цілісно сприймати мелодію та її розвиток; *тембровий* – спроможність чути особливий характер чи забарвлення звуку, голосу чи інструменту; *ритмічний* – часова організація музичного твору.

Для розвитку чи покращання музичного слуху радимо: багаторазово прослуховувати музику, при цьому виокремлювати мелодію та супровід; вслухатись у тембральне забарвлення інструментів; викликати в уяві звучання різних інструментів та надавати їм характеристику на кшталт: різкий, м'який, приємний звук та ін.; програвати чи проспівувати мелодію з супроводом та без нього; підбирати на слух мелодійні лінії, інтервальні та акордові послідовності; транспонувати як окремі мелодійні лінії, так і фактурні епізоди; корисно вслухатись у власну гру з чітким контролем виконуваної музики.

Г. Ципін пропонує такі методи розвитку слуху: паралельна гра та дублювання голосом інструментальної мелодійної лінії; повільне читання нот з листа; проспівування вголос чи просебе одного з голосів при одночасній грі інших голосів; програвання твору від початку до кінця, концентруючи увагу на одному з голосів; повільне програвання твору з інтенсивним вслухуванням у гармонічні модифікації; підбір гармонічного супроводу під різноманітні мелодії; арпеджоване виконання на інструменті нових складних акордових структур; максимально детальна робота над твором (фразування, штрихи, динаміка, агогіка та ін.) [5, 51–67].

Музичний досвід, набутий протягом життя та навчання, зберігається та відтворюється за рахунок пам'яті. Для музиканта *пам'ять* – це швидке запам'ятовування, збереження та досконале відтворення музичного твору. Ряд психологів (С. Максименко, Р. Немов, О. Скрипченко, та ін.) виокремлюють: *процеси* (запам'ятовування, зберігання, відтворювання); *особливості* (швидкість, міцність, точність запам'ятовування); *різновиди* (за способом, за змістом, за тривалістю запам'ятовування).

Водночас у музичній діяльності важливими складовими постають: слухова (запам'ятовування відбувається за рахунок слуховий аналізаторів), зорова (за рахунок зорового каналу), рухо-моторна (музикант запам'ятовує послідовність рухів) та емоційна пам'ять (емоційний відгук на музичний твір). Для досягнення вагомого результату музикант повинен оперувати усіма її видами. На основі наукових та власних спостережень пропонуємо наступні рекомендації щодо розвитку і вдосконалення пам'яті:

- важливим є наявність зацікавленості та інтересу, які сприяють мимовільному запам'ятовуванню;
- систематичне (не механічне), багаторазове розумно зорганізоване повторення [1, 203];
- звертати увагу, яким саме чином відбувається процес запам'ятовування (що запам'яталось швидше, при яких умовах);
- згадувати, а потім і відтворювати в думках музичний твір або фрагмент з наступним порівнянням з оригіналом;

- намагайтесь надати емоційну забарвленість матеріалові, що має запам'ятатися (адже краще запам'ятовується те, що зачіпає наші емоції);
- ґрунтовний аналіз проробленої роботи допоможе більш чітко зрозуміти, що зроблено, а що потрібно допрацювати;
- робота повинна відбуватись як з інструментом, так і без нього, з нотами та без нот (для вокалістів з текстом, нотами та без них);
- важливим є відпочинок, тому не дозволяйте собі чи учневі працювати протягом тривалого часу без передиху, адже результат роботи є найкращим при наявності відпочинку.

Відповідно до наших сентенцій пропонуємо рекомендації для роботи над музичним твором і шляхи до кращого його запам'ятовування: розуміння загального плану твору (мати уявлення про те, як звучить твір, слуховий аналіз); розуміння твору (задум композитора, характер твору, власні уявлення); детальний аналіз (розбір мелодійної лінії, її напрямки, фактура, до прикладу, якщо є присутні стрибки, розуміти, який це інтервал, якщо акорди, які саме це акорди, також штрихи, ритм, тривалості та ін.); робота над особливо складними місцями (в ході роботи повертатись до важких місць окремо, бажано на «свіжу» голову, після відпочинку); повторення усього матеріалу; із закритими очима увияти та програти твір чи будь-яку його частину, як альтернатива – пограти із вимкнутим освітленням.

При наявності та розвитку зазначених нами процесів (сприйняття, слух, пам'ять), важливим є мислення, яке пов'язане з відкриттям суб'єктивно нового знання, з вирішенням завдань, з творчим «перетворенням» дійсності [3, 104]. Особливістю процесу мислення є наявність певного питання та пошуки шляхів його вирішення. Це відбувається завдяки якостям мислення, що зумовлюють його кращу продуктивність (глибина, широта, гнучкість, стратегічність, самостійність, послідовність, швидкість та критичність мислення) [1].

Музичне мислення визначається як робота над пошуком та втіленням художнього образу в музичному творі, завжди поглиблена робота відносно засобів виразності (динаміки, штрихів, темпу, агогіки та ін.). Формування музичного мислення відбувається у процесі засвоєння теоретичних та практичних (виконавських) вмінь. Для розвитку музичного мислення музикантові варто: підбирати та транспонувати знайомі мелодії; імпровізувати на будь-яку тему та вигадувати щось власне; підібрати під виконуваний твір картину (зображення) чи витвір поезії; порівнювати твори різних стилів, епох та композиторів, знаходити щось спільне, характерні особливості; проводити детальний аналіз почутої музики (жанр, яким чином проведена головна тема, за рахунок яких музичних елементів передається настрої твору, штрихи, динаміка тощо); інструментувати музичні твори та робити переклади для інших інструментів; читати, слухати спостерігати та порівнювати; збагачувати музичний досвід.

Музикант для вірного тлумачення музичного тексту повинен викинути у художній образ, осягнути його змістову форму та віднайти головний задум чи ідею композитора. Він завжди повинен знаходитись у пошуках новизни у творі для подальшого втілення її у реальність. Зазначені домінанти наштовхуватимуть митця на осмислені, продуктивні заняття, а в подальшому – на вдалий концертний або сценічний виступ.

Висновок. Ґрунтуючись на вищесказаному, можемо зробити висновок, що усі перераховані нами процеси розвиваються протягом усього життя музиканта-інструменталіста (музиканта-виконавця), а особливо в період навчання. Варто накопичувати музичний досвід (виконувати та слухати якнайбільше творів), вслухатись у виконувани

чи почуту музику, намагатися характеризувати її, аналізувати та порівнювати. Важливо чути і вслухатись, бачити і вдивлятись, осмислювати (обдумувати) навколишні події. Запорука успішного розвитку музиканта-професіонала – це розширення його кругозору засобами читання літератури, відвідування концертів, творчих вечорів тощо.

Розвиток музичного мислення, слуху, пам'яті та сприйняття музиканта-фахівця прямопропорційний до процесів розширення світогляду, вдосконалення вроджених здібностей та навиків, розвитку творчого мислення, покращення слухових і зорових якостей, психологічної підготовки. Отже, постійна робота та самовдосконалення – це запорука подальшого професійного розвитку музиканта.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Максименко С. Загальна психологія : навч. пос. / С. Максименко. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – Вид. 3-є, переробл. та доп. – 272 с.
2. Петрушин В. Музыкальная психология : учебное пособие [для вузов] / В. Петрушин. – М. : Академический Проект; Трикта, 2008. – 2-е изд. – 400 с.
3. Психологія : навч. посіб. / О. Винославська, О. Бреусенко-Кузнєцов, В. Злишков та ін. // [за наук. ред. О. Винославська]. – К. : Інкос, 2005. – 352 с.
4. Психологія : підручник / Ю. Трофімов, В. Рибалка, П. Гончарук та ін. // [за ред. Ю. Трофімова]. – К. : Либідь, 2001. – 3-тє вид., стереотип. – 560 с.
5. Цыпин Г. Обучение игры на фортепиано : учеб. пособие [для студентов пед. ин-тов по спец. № 2119 «Музыка и пение»] / Г. Цыпин. – М. : Просвещение, 1984. – 176 с.
6. Шапар В. Сучасний тлумачний психологічний словник / В. Шапар. – Х. : Прапор, 2007.– 640 с.

REFERENCES:

1. Maksimenko S. Zagal'na psihologija : navch. pos. / S. Maksimenko. – K. : Centr uchbovoi literaturi, 2008. – Vid. 3-є, pererobl. ta dop. – 272 s.
2. Petrushin V. Muzykal'naja psihologija : uchebnoe posobie [dlja vuzov] / V. Petrushin. – M. : Akademicheskij Proekt; Trikssta, 2008. – 2-є izd. – 400 s.
3. Psihologija : navch. posib. / O. Vinoslavs'ka, O. Breuseneko-Kuznecov, V. Zlivkov ta in. // [za nauk. red. O. Vinoslavs'ka]. – K. : Inkos, 2005. – 352 s.
4. Psihologija : pidruchnik / Ju. Trofimov, V. Ribalka, P. Goncharuk ta in. // [za red. Ju. Trofimova]. – K. : Libid', 2001. – 3-tє vid., stereotip. – 560 s.
5. Cypin G. Obuchenie igry na fortepiano : ucheb. posobie [dlja studentov ped. in-tov po spec. № 2119 «Muzyka i penie»] / G. Cypin. – M. : Prosveshhenie, 1984. – 176 s.
6. Shapar V. Suchasnij tлумачnij psihologichnij slovník / V. Shapar. – H. : Prapor, 2007.– 640 s.

Статтю подано до редакції 05.04.2015 р.

Віктор ЛАБУНЕЦЬ,

кандидат педагогічних наук, професор кафедри музичного мистецтва
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
(Україна, Кам'янець-Подільський) gitaraclassic@gmail.com

ПОЕТАПНА МЕТОДИКА ІННОВАЦІЙНОЇ ІНСТРУМЕНТАЛЬНО-ВИКОНАВСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ

У статті розглянуто структурні компоненти та методичну модель інноваційної інструментально-виконавської підготовки майбутнього вчителя музики та досвід її впровадження. Проаналізовано основні етапи інструментально-виконавської підготовки студентів інститутів мистецтв.

Окреслено основні педагогічні умови, а саме: актуалізація життєтворчої мотивації студентів у поязі до самостійного наукового пізнання, активної професійної позиції, здатності до постійного фахового розвитку; досягнення діалогових засад у процесі творчої взаємодії в інструментальному класі; стимуляція інноваційного навчання інтерактивними засобами; використання у педагогічній практиці форм, методів і засобів мистецьких інновацій, новаторства та самоосвіти, створення нових оригінальних методів навчання музики.

Ключові слова: поетапна методика, майбутній вчитель музики, інструментально-виконавська підготовка, освітні інновації, структура, методична модель.

Лит. 5.

Victor LABUNETS,

Ph.D.in Education, Professor of music Department,
Ivan Ohienko Kamenetz-Podilsk National University
(Ukraine, Kamenetz-Podilsk) gitaraclassic@gmail.com

THE INNOVATIVE MASTERY TRAINING PHASED METHODS OF FUTURE MUSIC TEACHERS

The author focuses on the structural components and methodology problem of the innovative mastery training in the the instrumental-musical training field of future music masters and its implementation experience. The methodology most important stages concerning the innovative preparation of the instrumental-musical training are analyzed in the article. The main pedagogical conditions are outlined namely actualization of students life-creative motivation in wish to independent scientific knowledge, active professional position, ability to permanent professional development; achievement of dialogical principles in the creative interaction process in the instrumental class; innovative teaching stimulation by interactive means using forms, methods and means of artistic innovations, self-education, creation of new original music teaching methods in pedagogical practice.

Key words: future music master, stage-by-stage methodology, instrumental-musical training, educational innovations, structure, methodological model.

Ref. 5.

Віктор ЛАБУНЕЦЬ,

кандидат педагогических наук, професор кафедры музыкального искусства
Каменец-Подольского национального университета имени Ивана Огиенко
(Украина, Каменец-Подольский) gitaraclassic@gmail.com

ПОЭТАПНАЯ МЕТОДИКА ИННОВАЦИОННОЙ ИНСТРУМЕНТАЛЬНО-ИСПОЛНИТЕЛЬСКОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ МУЗЫКИ

В статье рассмотрены структурные компоненты и методическая модель инновационной инструментально-исполнительской подготовки будущего учителя музыки, а также опыт ее внедрения. Проанализированы основные этапы инструментально-исполнительской подготовки студентов институтов искусств. Определены основные педагогические условия, а именно: актуализация жизнетворческой мотивации студентов в стремлении к самостоятельному научному познанию, активной профессиональной позиции, способности к постоянному профессиональному развитию; достижение диалоговых принципов в процессе творческого взаимодействия в инструментальном классе; стимуляция инновационного обучения интерактивными средствами; использование в педагогической практике форм, методов и средств художественных инноваций, новаторства и самообразования, создание новых оригинальных методов обучения музыке.

Ключевые слова: поэтапная методика, будущий учитель музыки, инструментально-исполнительская подготовка, образовательные инновации, структура, методическая модель.

Лит. 5.

Постановка проблеми. Процес модернізації освітньої системи спричинив прийняття Закону України «Про вищу освіту», що спрямований на врегулювання суспільних відносин в освітній галузі, створення умов для самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства і держави у кваліфікованих кадрах. Адже сучасна вітчизняна освіта переживає період глобальних трансформацій, які зумовлені новими тенденціями в розвитку суспільства, а також динамікою науково-технічного прогресу. Високі вимоги до якості фахової підготовки учителів музики зумовлюють необхідність створення та впровадження оновленої системи інструментально-виконавської підготовки студентів інститутів мистецтв та музично-педагогічних факультетів педагогічних університетів.

Аналіз досліджень. Інновації в системі вищої освіти сьогодні набувають масового характеру і реалізуються на основі застосування нових ідей, послідовного впровадження інноваційних моделей і технологій навчання. Важливі аспекти педагогічної інновації відображені у працях К. Ангеловські, Л. Ващенко, В. Загвязинського, О. Козлової, В. Паламарчук, Л. Подимової, С. Полякова, М. Поташника, О. Савченко, В. Сластьоніна, Н. Юсуфбекової та інших науковців. Проте малодослідженою залишається проблема інструментально-виконавської підготовки майбутніх учителів музики на технологічно-інноваційних засадах.

Метою статті є ознайомлення з досвідом впровадження методичної моделі інноваційної інструментально-виконавської підготовки майбутнього вчителя музики.

Виклад основного матеріалу. У педагогічній практиці визначено, що сучасні інноваційні освітні процеси йдуть за трьома основними напрямками: зміна системи діяльності, її функцій та ієрархічної будови в процесі формування особистісного стилю роботи; зміна особистості суб'єкта, що проявляється як за зовнішніми ознаками (моторика, музична мова, емоційність тощо), так і за внутрішніми у формуванні відповідних елементів професійної свідомості (пам'ять, мислення тощо), становленні професійного світогляду; зміна відповідних компонентів установки суб'єкта по відношенню до об'єкта діяльності, що проявляється у когнітивній сфері як підвищення рівня інформованості про об'єкт, в емоційній – як зацікавлення у взаємодії з об'єктом, у практичній – як усвідомлення реальних можливостей зміни об'єкта [1, 235].

Впровадження поетапної методики на формувальному етапі дослідження здійснювалося згідно з методичною моделлю інноваційної інструментально-виконавської під-

готовки майбутніх учителів музики у чотири етапи, послідовність впровадження яких визначено стратегією функціонування обґрунтованої комплексної компонентної структури за результатами констатувального експерименту.

Перший етап експериментальної роботи – *мотиваційно-інформаційний* забезпечував формування мотиваційно-ціннісного та компетентісно-орієнтаційного компонентів інструментально-виконавської підготовки майбутніх учителів музики до мистецької інноваційної діяльності. Мотиваційно-ціннісний компонент і визначений критерій дозволив нам з'ясувати міру прояву спонукальних мотивів до мистецької інноваційної діяльності і мав за мету: осмислення студентами перспектив творчості в цілому і музичної творчості зокрема у процесі інструментально-виконавської підготовки; становлення у майбутніх фахівців позиції суб'єкта власної мотивації; стимулювання потреб, прагнень, інтересів майбутніх учителів музики до музичного мистецтва; формування мотиваційно-ціннісного ставлення до визначених цілей інструментально-виконавської діяльності. Компетентісно-орієнтаційний компонент і визначений критерій виявив ступінь особистісної потреби майбутнього вчителя музики в опануванні мистецькими інноваційними знаннями, методами і формами музично-інструментальної діяльності і мав за мету: активізувати інтерес студентів до мистецької галузі знань, до якісного викладання предметів музично-педагогічного циклу, до мистецької інструментально-виконавської інноваційної діяльності; спроможність майбутніх учителів музики до поглиблення знань, виокремлення необхідних аспектів інноваційного навчання.

З метою формування спонукальних мотивів до мистецької інноваційної діяльності експериментальні групи під керівництвом педагога-дослідника і викладачів інструментально-виконавських дисциплін були залучені до індивідуальної і групової науково-дослідної роботи, яка передбачала виконання кількох серій дослідницьких завдань. Уся методична робота даного напрямку була спрямована на те, щоб студенти під нашим керівництвом у своїх пошуках, беручи активну участь у новаторських нетрадиційних видах навчальної діяльності, виявили підвищений пізнавальний інтерес до мистецької інноваційної діяльності, створюючи, таким чином, умови для оптимізації власної інструментально-виконавської підготовки.

Перший етап дослідницьких завдань формувального експерименту був спрямований на визначення студентами цілей фахової діяльності та наповнення їх особистісним змістом, формування у майбутніх учителів музики стратегій визначення професійно значущої мети як особистісних мотивів в музично-педагогічній діяльності, осмислення перспектив творчості у мистецькій інноваційній діяльності.

На даному етапі були створені умови для формування інтересу майбутніх учителів до мистецької інструментально-виконавської інноваційної діяльності, спроможності до поглиблення знань, виокремлення необхідних аспектів інноваційного навчання, для чого були підібрані методики, що дозволили виокремити спонукальні мотиви студентів до мистецької інноваційної діяльності та провести порівняльний аналіз отриманих даних (модифікована методика розвитку внутрішньої мотивації М. Ксикзентмихалі, модифікована методика вирішення завдань Д. Пойа, модифікована методика моделювання реальних навчальних ситуацій М. Кларина та ін.).

Доцільно зазначити, що мотиваційно-ціннісний компонент передбачає розвиток глибокого стабільного інтересу майбутніх учителів до музично-педагогічної діяльності, до мистецтва, до педагогічної роботи з дітьми, прагнення впровадити художні цінності в середовище підростаючого покоління тощо. Так, на думку А. Реана, оптимальність мотиваційного комплексу педагога пов'язана з високою внутрішньою та зовнішньою

позитивною мотивацією, а це зумовлює активність педагога, котра мотивована самим змістом педагогічної діяльності, прагненням досягти позитивних результатів [4, 234].

Даний етап був підпорядкований створенню умов для розвитку внутрішньої мотивації студентів до інноваційної діяльності, актуалізації потреби саморозвитку, усвідомлення перспектив впровадження мистецьких інновацій у власну навчальну і подальшу фахову діяльність. Для формування інтересу майбутніх учителів до мистецької інструментально-виконавської інноваційної діяльності студенти брали активну участь у підготовці й проведенні прес-конференції на тему: «Інновації у мистецькому вимірі» з провідними професорами Інституту мистецтв НПУ імені М. П. Драгоманова А. Козир, Г. Падалкою, О. Щолоковою та ін. Початковий етап підготовки до прес-конференції передбачав визначення тематики й змісту матеріалів інтерв'ювання у формі дискусії, для чого студенти були поділені на групи.

Впровадження *методу «творча нарада»* (за В. Гільде) дозволило обговорити проблеми, позиції на них кожної з груп, презентувати групову ідею на загал аудиторії обраними представниками, які у ході дискусії відстоювали групову ідею, керувались вказівками, що надходили у вигляді записок, за необхідності скоректувати подальшу дискусію, брали «тайм-аут» для консультацій. Проведене таким чином критичне обговорення кола питань виокремило пріоритетні напрямки проведення прес-конференції, зібрало банк матеріалів для інтерв'ювання. Паралельно проведена студентами індивідуальна самостійна підготовка до конференції сприяла окресленню ряду запитань щодо найбільш актуальних для кожного проблем інструментально-виконавської підготовки майбутніх учителів музики, групове обговорення змісту яких відбувалося із застосуванням *методу «конференції ідей»*, що сприяло актуалізації потреби саморозвитку, самостійності студентів у конструюванні мотивів до інноваційної мистецької діяльності.

Наступний міні-етап підготовки конференції був представлений під час засідання відібраної студентської експертної групи, тезовими доповідями відібраних запитань, колегіальним обміном думками студентської аудиторії щодо проблематики та актуальності даних питань для інтерв'ювання запрошених гостей. Таким чином сформувалася база підготовлених запитань, що розкривають сутність проблеми, які студенти експериментальних груп під час конференції могли поставити гостям по чергово, варіативно або імпровізовано. Оскільки кожен із студентів брав участь в інтерв'юванні, до виконання даної діяльності були залучені усі студенти експериментальних груп, які у процесі підготовки ґрунтовно «занурилися» у питання застосування інноваційних підходів у мистецькій інструментально-виконавській діяльності, проектували хід і зміст заходу, конструювали коло проблематики, передбачали послідовність і результативність очікуваної прес-конференції, що ретельно фіксувалося всіма реципієнтами експериментальних груп.

Узагальнення й обговорення результатів проведеної прес-конференції, а також висновків студентів експериментальних груп щодо перспективи оволодіння мистецькими інноваціями у процесі інструментально-виконавської підготовки та виявлення відношення і позиції студентів до даної проблеми відбувалося у колективній формі із застосуванням *методу «відчуття потоку»*. Майбутні вчителі музики висловлювали власні аргументи щодо актуальності мистецької інструментально-виконавської інноваційної діяльності та широких перспектив для розвитку й удосконалення особистості справжнього педагога і музиканта. Для усвідомлення студентами особистісних станів внутрішньої мотивації до означеної діяльності та формування ціннісних орієнтацій у формі бесіди за допомогою навідних запитань студенти експериментальних груп ділилися

враженнями, відчуттями, емоціями від інформації, отриманої у процесі спілкування на прес-конференції щодо змісту та специфіки мистецько-інноваційної діяльності. Відзначили відчуття задоволення, швидкого перебігу часу, повну концентрацію уваги, думок, чітко визначений зворотній зв'язок, коли зникає все зайве, залишається тільки бажання пізнати нове, незнайоме, діяти по-новому, конструювати цілі, опанувати нестандартні підходи, розширювати власний інформаційний фонд – з'явилося відчуття потоку. Під час експерименту формувалася внутрішня мотивація студентів до інструментально-виконавської діяльності, актуалізувалися потреби саморозвитку, усвідомлення перспектив впровадження мистецьких інновацій у власну навчальну і подальшу фахову діяльність, що досягалось завдяки розкриттю їх сутнісного змісту, особистісної і суспільної значимості, формуванню у майбутніх учителів музики професійних мотивів до мистецької інноваційної діяльності, про що свідчить тематика проведеної прес-конференції, зміст бесід, дискусій, диспутів, проведених у рамках лекційних і практичних навчальних курсів, самостійної науково-дослідної роботи студентів.

Розширюючи можливості формування мотиваційно-ціннісного компоненту інструментально-виконавської підготовки майбутніх учителів музики до мистецької інноваційної діяльності, студентам була надана можливість моделювання реальних навчальних ситуацій, свобода у продукуванні нових підходів до вирішення творчих завдань, опосередковано скерована педагогом за таким алгоритмом: виділення й обґрунтування проблемного завдання, що потребує вирішення; пропозиції щодо вирішення, пошук варіантів вирішення; проектування й моделювання своїх пропозицій на реальний виконавський процес; інструментальна перевірка своїх рішень; перевірка результатів, зіставлення з попередніми здобутками; узагальнення отриманих результатів. Важливим аспектом введених в експеримент інноваційних орієнтирів були дидактичні вимоги доступності навчання і переходу від «близького до далекого», від «відомого до невідомого» (за Я. Коменським). Уся методична робота даного напрямку була спрямована на те, щоб студенти під нашим керівництвом у своїх пошуках, беручи активну участь у новаторських нетрадиційних видах навчальної діяльності, виявили підвищений пізнавальний інтерес до мистецької інноваційної діяльності, створюючи таким чином умови для оптимізації власної інструментально-виконавської підготовки.

У рамках проведення першого етапу експериментальної роботи, відповідно до поставлених завдань, було заплановано формування компетентісно-орієнтаційного компонента інструментально-виконавської підготовки майбутніх учителів музики до мистецької інноваційної діяльності, який дозволив нам з'ясувати ступінь особистісної потреби майбутнього вчителя музики в опануванні мистецькими інноваційними знаннями, методами і формами музично-інструментальної діяльності і мав за мету: активізацію інтересу студентів до мистецької галузі знань, до якісного викладання предметів музично-педагогічного циклу, до мистецької інструментально-виконавської інноваційної діяльності; орієнтацію майбутніх учителів музики до поглиблення знань, виокремлення необхідних аспектів інноваційного навчання. Такий підхід до оцінювання інструментально-виконавської підготовленості майбутнього вчителя музики до мистецької інноваційної діяльності враховував установку на підготовку фахівців нової генерації, здатних постійно вдосконалювати професійно-педагогічну мобільність у процесі оволодіння однією з найважливіших характеристик майбутньої фахової діяльності – професійною компетентністю.

З метою визначення рівнів сформованості показників компетентісно-орієнтаційного компоненту були використані такі основні модифіковані методики: методика оці-

новання педагогічної компетентності (Дж. Хазард), методика визначення професійних орієнтацій, методика успіху в досягненні мети (Т. Елес) [2, 181–183].

Розроблена нами серія навчальних завдань на даному мотиваційно-інформаційному етапі експериментальної методики була спрямована на розвиток фахової компетентності, орієнтацію студентів на ґрунтовне дослідження наданих зразків інструментальних творів, отримання нового досвіду діалогічної взаємодії з викладачем або колегами знання у процесі пошуку особливостей творчого завдання, для чого в експеримент було введено такі методи: метод евристичного діалогу, кейс-метод (case-study), метод гіпотез, метод портфоліо.

Особливого значення на цьому етапі експериментальної роботи набуло впровадження педагогічних умов, а саме: актуалізація життєтворчої мотивації студентів у поєднанні до самостійного наукового пізнання, активної професійної позиції, здатності до постійного фахового розвитку; досягнення діалогових засад у процесі творчої взаємодії в інструментальному класі.

Другий етап передбачав формування здатності майбутніх учителів музики до рефлексивно-сміслового оцінювання, переживання й аналізу творів музичного мистецтва; активізацію механізмів самопізнання і самовдосконалення як чинників розвитку творчої особистості студентів; вміння аналізувати, синтезувати результати власної діяльності, які співвідносилися з конкретними проблемними ситуаціями, а саме: подоланням стереотипів особистісного досвіду студентів шляхом їх переосмислення; становленням системи ціннісних установок, механізмів саморегуляції, мотивів поведінки, які орієнтовані на подолання проблемних ситуацій; осмислення причин протиріч, які складають основу конструювання подальшого розвитку особистості майбутнього вчителя музики. Оскільки основу інструментально-виконавської діяльності складає спілкування з творами мистецтва, акцентованого значення на другому етапі експерименту набуло формування емпатійно-чуттєвого відношення студентів до мистецьких творів, які є носіями емоційного досвіду людства та відіграють надзвичайно важливу роль у професійно-педагогічній діяльності майбутнього вчителя музики.

Такий підхід до оцінювання підготовленості майбутніх учителів музики до мистецької інноваційної діяльності у процесі інструментально-виконавської, за визначеними нами параметрами, враховував установку студентів на рефлексивний акме-розвиток, спрямованість на самопізнання, самовдосконалення, міжособистісну комунікацію, самоуправління і творчу взаємодію у процесі вирішення педагогічних завдань, розуміння студентами самих себе як творчих індивідуальностей, здібних до пошуку та реалізації нестандартних творчих проєктів.

На етапі формування рефлексивно-емпатійного компоненту були використані основні ідеї концепції співробітництва К. Роджерса, модифікована методика конструювання емоційних партитур В. Ражнікова [3], модифікована методика ескізного опрацювання творів Г. Ципіна [5], модифікована методика самооцінки С. Рогова, модифікована методика зворотного зв'язку Л. Петровської, модифікований методика діагностики рівня емпатійних здібностей В. Бойко [2].

Керуючись вищезазначеними положеннями, на даному етапі в експеримент було впроваджено такі методи: метод емоційно-сміслового аналізу; модифікований метод ескізного опрацювання творів (за модифікованою методикою ескізного опрацювання творів Г. Ципіна); метод порівняння; метод конструювання емоційних партитур; метод Декарта; метод семінар e-mail (за модифікованою методикою зворотного зв'язку Л. Петровської).

Інтенсивна й систематична робота з впровадження поетапної методики формувального експерименту та отримані результати дозволили перейти до *третього* комплексно-моделюючого *етапу* експерименту, який забезпечував формування креативно-технологічного компоненту. Креативно-технологічний компонент і визначений критерій дозволив нам з'ясувати ступінь схильності студентів до опанування інноваційними технологіями та здатність до створення креативного середовища для взаємного творчого збагачення суб'єктів музично-педагогічної взаємодії. На цьому етапі експериментальної роботи оцінювалася здатність майбутніх учителів музики до досягнення, трансляції інновацій, трансформації їх відповідно до конкретної педагогічної ситуації та спроможність студентів до створення інновацій у процесі інструментально-виконавської підготовки. Третій етап передбачав стимулювання студентів до творчого пошуку власної інтерпретації інструментальних музичних творів на основі активізації пізнавально-пошукової сфери майбутніх учителів музики під час самостійного виявлення засобів ефективного спілкування, закодovаних у творах музичного мистецтва; до саморегуляції студентами сфер емоцій, артистизму, творчого натхнення; до створення креативного середовища для взаємного розвитку суб'єктів педагогічної взаємодії; до пошуку студентами власного творчо-індивідуального стилю інструментально-виконавської діяльності.

На етапі формування креативно-технологічного компоненту нами була використана модифікована методика креативності особистості В. Петрушина, модифікована методика креативного мислення Ж.-М. Дрю, модифікована методика управління мистецьким процесом В. Григор'євої, модифікована методика діагностики креативності Рензуллі.

Керуючись вищезазначеними положеннями, на даному етапі в експеримент було впроваджено такі методи: метод моделювання, метод зламу стереотипів (за модифікованою методикою креативного мислення Ж.-М. Дрю), метод алгоритму, інноваційні методи навчання (за модифікованою методикою М. Кларина), метод проблемного викладу, метод частково-пошукової діяльності, самостійно-дослідницький метод, ІТ-методи.

Непересічного значення у досягненні поставлених завдань формування інструментально-виконавської підготовленості майбутніх учителів музики до мистецької інноваційної діяльності на третьому етапі експериментальної роботи набуло впровадження такої педагогічної умови, як стимуляція інноваційного навчання інтерактивними засобами, використання у педагогічній практиці форм, методів і засобів мистецьких інновацій, новаторства та самоосвіти, створення нових оригінальних методів навчання музики.

Методика *четвертого етапу* передбачала системний розвиток творчого мислення студентів, зокрема критичного, аналітичного, асоціативно-образного, спрямованого на самостійне проектування мети виконавсько-інструментальної діяльності, конструювання шляхів її творчого втілення у процесі поетапного виконання художньо-практичних завдань; комплексне вирішення комунікативних та мистецько-педагогічних проблем; оптимальне використання інноваційних технологій для дослідження мистецьких творів, пошуку нових знань, подолання інтелектуальних перепон, оволодіння новими поняттями і підходами у процесі пізнання творів музичного мистецтва; екстраполяцію інноваційних знань у розвиток власної інструментальної майстерності, проектування інноваційної творчої дії на досягнення якісно нового оригінального результату.

Для оцінювання підготовленості майбутнього вчителя музики до мистецької інноваційної діяльності на проєктивно-творчому етапі формування проєктивно-діяльнісного компоненту були відібрані методики, що дозволили визначати та перевіряти результа-

тивність мистецької інноваційної діяльності студентів, а саме: модифікована методика розвитку критичного мислення А. Федорова, модифікована методика визначення особистісних конструктів Ш. Шварца, модифікована методика конкретизації цілей А. Фоміна, модифікована методика проектування пізнавальних і практичних цілей О. Макарової, модифікована методика таксономії проектної діяльності Б. Блума. Керуючись вищезазначеними положеннями, на даному етапі в експеримент було впроваджено такі методи: модифікований метод імітацій, модифікований метод проектів, модифікований метод «мозкова атака», метод мета-плану.

Висновки. Таким чином, доцільно зазначити, що впровадження інноваційної поетапної методики інструментально-виконавської підготовки майбутнього вчителя до вело її ефективність у навчальному процесі вищих мистецьких закладів освіти. Отримані статистичні результати показали позитивну динаміку означеного процесу та його інноваційність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гончаренко С. Педагогічні дослідження : методичні поради молодим науковцям / С. Гончаренко. – К. – Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2008. – 278 с.
2. Психологические тесты для профессионалов / [авт. и сост. Н.Ф. Гребень]. – Минск : Современ. школа, 2007. – 496 с.
3. Разников В. Диалоги о музыкальной педагогике / В. Разников. – М. : Музыка, 1989. – 139 с.
4. Реан А. Социальная педагогическая психология : учеб. пособие / А. Реан, Я. Коломинский. – СПб : Питер Ком, 1999. – 409 с.
5. Цыпин Г. Психология музыкальной деятельности : проблемы, суждения, мнения : учеб. пособ. [для студ. вузов, обучающ. по спец. «Муз. образ.»] / Г. Цыпин. – М. : Интерпракс, 1994. – 373 с.

REFERENCES

1. Goncharenko S. Pedagogichni doslidzhennja : metodychni porady molodym naukovcjam / S. Goncharenko. – K. – Vinnycja : DOV «Vinnycja», 2008. – 278 s.
2. Psihologicheskie testy dlja professionalov / [avt. i sost. N.F. Greben']. – Minsk : Sovrem. shkola, 2007. – 496 s.
3. Razhnikov V. Dialogi o muzykal'noj pedagogike. / V. Razhnikov. – M. : Muzyka, 1989. – 139 s.
4. Rean A. Social'naja pedagogicheskaja psihologija : ucheb. posobie / A. Rean, Ja. Kolominskij. – SPb : Piter Kom, 1999. – 409 s.
5. Cypin G. Psihologija muzykal'noj dejatel'nosti : problemy, suzhdenija, mnenija : ucheb. posob. [dlja stud. vuzov, obuchajushh. po spec. «Muz. obrazov.»] / G. Cypin. – M. : Inrerpraks, 1994. – 373 s.
Стаття подано до редакції 03.04.2015 р.

Ольга МОРОЗОВА,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методики музичного
мистецтва Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії
(Україна, Хмельницький) olgam66@i.ua

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ САМОСВІДОМОСТІ У СТУДЕНТІВ: ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розглянуто теоретичні принципи становлення професійної самосвідомості як найбільш значущого компонента професійного розвитку особистості студентів. Відображено психолого-педагогічні підходи стосовно розкриття сутності і змісту поняття «самосвідомість»; показано специфічні особливості розвитку професійної самосвідомості у студентів вищих навчальних закладів і напрями вивчення цієї проблеми у психології та педагогіці. Також виділено особливості становлення професійної самосвідомості особистості студентського віку, проаналізовано структуру самосвідомості і динаміку розвитку, що дає можливість наблизитися до розуміння механізмів формування особистості майбутнього фахівця.

Ключові слова: розвиток, самооцінка, самоповага, самосвідомість, студентський вік.

Літ. 19/

Olha MOROZOVA,
Ph.D. In Education, associate professor of the Music Arts Theory and Methods
Department Khmelnytskyi Humanitarian and Pedagogical Academy
(Ukraine, Khmelnytskyi) olgam66@i.ua

DEVELOPMENT OF STUDENT'S PROFESSIONAL SELF-CONSCIOUSNESS: PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ASPECT

In the article it is covered the professional self-consciousness formation's theoretical principles as the most significant component of students' personality professional development. The author reveals the psychological and pedagogical approaches concerning the essence and content exposure of "self-consciousness" notion; specific peculiarities of higher educational establishments students professional self-consciousness development and this problem research trends in psychology and pedagogics. The professional self-consciousness formation peculiarities of a student's age personality have also been specified, and self-consciousness structure and dynamics of its development have been analyzed affording an opportunity to approach the understanding of a future specialist personality formation mechanisms.

Key words: development, self-appraisal, self-esteem, self-consciousness, students' age.

Ref. 19.

Ольга МОРОЗОВА,
кандидат педагогических наук, доцент кафедры теории и методики музыкального
искусства Хмельницкой гуманитарно-педагогической академии
(Украина, Хмельницкий) olgam66@i.ua

РАЗВИТИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО САМОСОЗНАНИЯ У СТУДЕНТОВ: ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

В статье рассмотрены теоретические принципы становления профессионального самосознания как наиболее значимого компонента профессионального развития личности студентов. Отражены психолого-педагогические подходы по раскрытию сущности и содержания понятия

«самосознание»; показаны специфические особенности развития профессионального самосознания у студентов высших учебных заведений и направления изучения этой проблемы в психологии и педагогике. Также выделены особенности становления профессионального самосознания личности студенческого возраста, проанализирована структура самосознания и динамика его развития, что дает возможность приблизиться к пониманию механизмов формирования личности будущего специалиста.

Ключевые слова: развитие, самооценка, самоуважение, самосознание, студенческий возраст.

Лит. 19.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень. Проблема розвитку самосвідомості є однією з ключових у психології та педагогіці вищої школи України. Вона широко обговорюється в рамках вітчизняних і зарубіжних наукових досліджень. Вивчення структури самосвідомості, динаміки її розвитку становить великий інтерес як у теоретичному, так і в практичному плані, оскільки дає змогу наблизитися до розуміння механізмів формування особистості майбутнього фахівця.

Актуальність теми цієї статті полягає у спробі розглянути особливості формування самосвідомості в студентському, тобто юнацькому, віці як важливому періоді особистісного й професійного самовизначення. Її теоретичну основу склали дослідження Л. Божович, Б. Гершунського, І. Кона, М. Лисіної, В. Опанасюка, А. Спіркіна, В. Столина, О. Тігаренко, І. Чеснокової та інших вітчизняних учених, а також – У. Джемса, Е. Еріксона, К. Роджерса і Р. Бернса. У роботах зазначених учених розглянуто питання, пов'язані із структурою самосвідомості, динамікою її розвитку в онтогенезі та соціально-перцептивними аспектами самосвідомості.

Метою статті є розкриття особливостей становлення професійної самосвідомості особистості студентського віку.

Виклад основного матеріалу. У вітчизняній науці дослідження зазначеної проблеми сконцентровано, в основному, навколо трьох груп питань: філософсько-методологічні, історико-культурні аспекти самосвідомості, пов'язані з особистісною відповідальністю, моральним вибором, моральною самосвідомістю [2; 6; 8; 14]; загально-психологічні аспекти становлення самосвідомості у контексті проблеми розвитку особистості [13; 16; 19]; соціально-перцептивні аспекти самосвідомості, пов'язані з особливостями самооцінок, їх взаємозв'язком із оцінками оточуючих, із самосвідомістю та пізнанням інших людей [4; 9; 15].

У науковій літературі використовують найрізноманітніші терміни: «самосвідомість», «я», «Я-концепція», «уявлення про себе», «ставлення до себе», «самооцінка», «образ Я» тощо. Поняття «самосвідомість» використовується, як родове, для позначення всієї сфери в цілому, включаючи як процесуальні, так і структурні характеристики. Терміни «самосвідомість», «подання про себе» застосовують для опису когнітивної характеристики самосвідомості, знання людини про себе. Емоційний бік самосвідомості описується за допомогою термінів «ставлення до себе» й «самооцінка». В. Столін, наприклад, розглядає «образ Я» як структурне утворення самосвідомості, свого роду «підсумковий продукт» нерозривної діяльності трьох його аспектів – когнітивного, емоційного й регуляторного [15].

Найбільший інтерес у психологів викликає проблема виникнення самосвідомості, її структура й рівнева організація. І. Чеснокова пропонує розрізняти два рівні самосвідомості за критерієм тих рамок, у яких відбувається співвіднесення знань про себе. На першому рівні таке співвіднесення відбувається в рамках співставлення «Я» та «іншої людини». Спочатку якась властивість, якість сприймається й розуміється в іншій лю-

дині, а потім переноситься на себе. Відповідними внутрішніми прийомами самосвідомості переважно є самосприйняття й самоспостереження. На другому рівні співвіднесення знань про себе відбувається у процесі аутокомунікації, тобто в рамках «Я і Я». Людина оперує вже готовими знаннями про себе, певною мірою вже сформованими, отриманими в різний час, у різних ситуаціях. У якості специфічного внутрішнього прийому самосвідомості зазначається самоаналіз і самоосмислення. На цьому рівні людина співвідносить свою поведінку з тією мотивацією, яку вона реалізує. Оцінюються й самі мотиви з погляду суспільних і внутрішніх вимог. Вищого розвитку самосвідомість на другому рівні досягає при формуванні життєвих планів і цілей, своєї суспільної цінності, власної гідності [19].

І. Кон дещо інакше формулює рівневу концепцію образу «Я». Образ «Я» вчений розуміє як настановну систему; установки володіють трьома компонентами: когнітивним, афективним і похідним від перших двох – поведінковим. Нижній рівень образу «Я» становлять «неусвідомлені, уявлені тільки в переживанні установки, що традиційно асоціюються в психології з «самопочуттям» й емоційним ставленням до себе; вище розташовані усвідомлення й самооцінка окремих властивостей та якостей; потім ці частки самооцінки складаються у відносно цілісний образ; і сам цей образ «Я» вміщується в загальну систему ціннісних орієнтацій особистості, пов'язаних із усвідомленням нею цілей своєї життєдіяльності й засобів, необхідних для досягнення цих цілей [7].

С. Рубінштейн вважає, що «розвиток самосвідомості проходить через низку шаблів – від найвонаго невідання стосовно самого себе до все більш поглибленого самопізнання, що з'єднується потім з усвідомленням певною й іноді нестійкою самооцінкою» [13, 245]. У. Джемс першим із психологів почав розробляти проблематику «Я-концепції». Глобальне, особистісне «Я» він розглядав, як подвійне утворення, у якому з'єднуються «Я-свідомість» і «Я-об'єкт». Це два боки однієї цілісності, що завжди існують одночасно. Один з них являє собою чистий досвід («Я-свідомість»), а інший – зміст цього досвіду («Я-об'єкт»). На думку У. Джемса, «Я-об'єкт», – це все те, що людина може назвати своїм. У цій сфері вчений виділяє чотири складові й розташовує їх у порядку значущості: духовне «Я», матеріальне «Я», соціальне «Я» та фізичне «Я» [1].

У теорії Е. Еріксона проблематика «Я-концепції» розглядається крізь призму его-ідентичності, тобто виникаючий на біологічній основі продукт певної культури. Формування ідентичності «Я-процесу», що є основою постійного розширення самосвідомості й самопізнання, Е. Еріксон розглядає як розвиток особистості, її самосвідомості, як послідовну зміну стадій, що мають свої особливості [18]. К. Роджерс розуміє під «Я-концепцією» сприйняття людиною самої себе, механізм, що контролює й інтегрує поведінку індивіда. Вчений розглядає самосвідомість із погляду розвитку в людини позитивного самосприйняття [1].

За результатами вивчення та аналізу наукових джерел з означеної проблеми, з'ясувалося, що у багатьох теоріях проблема самосвідомості є однією з основних. Більшість дослідників цієї проблеми вважають, що самосвідомість – це насамперед процес, за допомогою якого людина пізнає себе й ставиться до самого себе. Самосвідомість у діяльності особистості є особливо складним процесом опосередкованого пізнання себе, розгорнутим у часі, пов'язаним із рухом від одиничних ситуативних образів через інтеграцію подібних численних образів у цілісне утворення – у поняття свого власного «Я» як суб'єкта, відмінного від інших суб'єктів. Багатоступеневий і складний процес самопізнання сполучений з різноманітними переживаннями, які надалі також узагаль-

нуються в емоційно-ціннісне ставлення особистості до себе. Крім того, самосвідомість – це динамічна система, що на різних вікових етапах має свої особливості.

Виятково важливою інстанцією самосвідомості багато в чому в ранній юності є самоповага. Це поняття є багатозначнішим, воно передбачає і задоволеність собою, і прийняття себе, і почуття власної гідності, і позитивне ставлення до себе, і узгодженість свого реального й ідеального «Я». Залежно від того, чи йдеться про цілісну самооцінку себе як особистості або про які-небудь окремі соціальні ролі, розрізняють загальну й окрему самоповагу. Оскільки висока самоповага асоціюється з позитивними, а низька – з негативними емоціями, мотив самоповаги – це «особиста потреба у максимізації переживання позитивних і мінімізації переживання негативних установок стосовно себе» [7].

Людина з високою самоповагою вважає себе не гіршою за інших, вірить у себе й у те, що може подолати свої недоліки. Низька самоповага, навпаки, припускає стійке почуття неповноцінності, що вельми негативно впливає на емоційне самопочуття й соціальну поведінку особистості. Для студентів із зниженою самоповагою характерною є загальна нестійкість образів «Я» і думок про себе. Студенти із зниженою самоповагою є особливо чутливими, вони хворобливіше, ніж інші, реагують на критику, сміх, осудження. Їх найбільше турбує погана думка оточення про них. Вони болісно реагують, якщо у них щось не виходить у роботі або якщо вони виявляють у собі якийсь недолік. Знижена повага до себе спонукає ухилятися від діяльності, в якій є момент змагання. Такі люди часто відмовляються від досягнення поставленої мети, тому що не вірять у власні сили [11].

У юнацькому віці в рамках становлення нового рівня самосвідомості відбувається і розвиток нового рівня ставлення до себе. Одним із центральних моментів тут є зміна критеріїв самооцінки – вони зміщуються «(...) всередину, здобуваючи якісно інші форми, порівняно із критеріями оцінювання людиною інших людей. Оцінка окремих якостей особистості відіграє у такому ставленні до себе підпорядковану роль, а провідним стає дещо загальне, цілісне «прийняття себе», «самоповага». Саме замолоду формується емоційно-ціннісне ставлення до себе, тобто «оперативне самооцінювання» починає ґрунтуватися на відповідності поведінки, власних поглядів і переконань, результатів діяльності» [17].

Самооцінюванню відводиться провідна роль у вивченні проблем розвитку самосвідомості. Самооцінювання – це оцінювання особистістю самої себе, своїх можливостей, якостей і місця серед інших людей [12]. Самооцінювання характеризується як стрижень процесу самоусвідомлення, показник індивідуального рівня його розвитку, що інтегрує особистісний аспект, органічно включений у процес самопізнання.

Виконуючи регулятивні функції, самооцінювання як процес і самооцінка як результат є необхідними внутрішніми умовами організації особистістю своєї поведінки, діяльності, взаємин. Вони є найважливішими чинниками мобілізації людиною своїх сил, реалізації прихованих можливостей, творчого потенціалу [3].

Результати аналізу багатьох досліджень вітчизняних і зарубіжних психологів і педагогів свідчать про те, що ефективне вирішення проблем самосвідомості, самовизначення, самоствердження неможливе поза спілкуванням з навколишніми людьми, без їхньої допомоги [5].

У юнацькому віці спостерігаються дві протилежні тенденції у спілкуванні: розширення його сфери з одного боку, і зростаюча індивідуалізація, відокремлення – з іншого. Замолоду загострюються здібності до відчування станів інших осіб, здатності

переживати емоційно ці стани як свої. Саме тому юність може бути настільки сенситивною, настільки тонкою у своїх проявах до інших людей, в ідентифікації з ними. Таким чином, самосвідомість у юнацькому віці набуває якісно-специфічного характеру. Вона пов'язана з необхідністю оцінювати якості своєї особистості з урахуванням конкретних життєвих прагнень, у зв'язку із вирішенням завдань професійного самовизначення.

Професіоналізація як форма становлення суб'єкта діяльності впливає на всі рівні самосвідомості. Професійна самосвідомість є одним з найважливіших компонентів самосвідомості людини як суб'єкта діяльності. Формування професійної самосвідомості відбувається на тлі соціального досвіду особистості із включенням цього досвіду в «професійне Я» особистості [10].

Проаналізувавши різноманітні підходи до розуміння професійної самосвідомості, ми з'ясували, що професійна самосвідомість – це усвідомлення людиною своєї належності до певної професійної групи; це пізнання й самооцінка професійних якостей і ставлення до них; це виборча діяльність самосвідомості особистості, підпорядкована завданням професійного самовизначення; це усвідомлення себе як суб'єкта своєї професійної діяльності. Різні інтерпретації терміна «професійна самосвідомість», на нашу думку, не суперечать один одному, а скоріше взаємодоповнюють, віддзеркалюючи різні аспекти цього широкого поняття.

У професіонала, який володіє достатнім рівнем самосвідомості, підвищується впевненість у собі, задоволеність своєю професією, зростає прагнення до самореалізації. У процесі професіоналізації змінюється й професійна самосвідомість. Вона розширюється, змінюються критерії оцінювання своїх професійних можливостей. У більшості досліджень провідними компонентами професійної самосвідомості вважають такі залежності: самосвідомості від провідної діяльності попереднього періоду; самосвідомості від виникнення рефлексії, усвідомлення своєї індивідуальності, відкриття «Я»; самосвідомості від професійного самовизначення.

Висновки. Головний психологічний набуток у студентському віці – це відкриття свого внутрішнього світу, що виникає у процесі соціальної взаємодії. Таким чином, проблема професійної самосвідомості особистості є однією з найактуальніших для сучасної педагогіки та психології вищої школи в Україні. Це зумовлено тим, що глибоке дослідження професійної самосвідомості особистості відповідає нагальним потребам народного господарства. Крім того, професійна самосвідомість є найбільш значущим компонентом професійного розвитку людини.

Перспективним напрямком подальшого дослідження проблеми, на наш погляд, є вивчення галузевих особливостей розвитку професійної самосвідомості особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бернс Р. Развитие Я концепции и воспитание / Р. Бернс. – М. : Прогресс, 1986. – 468 с.
2. Божович Л. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л. Божович. – М. : Просвещение, 1968. – 342 с.
3. Варченко І. Особистість, колектив, соціум: взаємодія та перспективи розвитку / І. Варченко. – Одеса : Форум, 2006. – 388 с.
4. Захарова А. Структурно-динамическая модель самооценки / А. Захарова // Вопросы психологии. – 1989. – № 1. – С. 5–14.
5. Ковальчук П. Педагогічна психологія : навчальний посібник / П. Ковальчук, А. Онишко, О. Петровська. – Львів : Трембіта, 2003. – 584 с.
6. Кон И. В поисках себя : личность и ее самосознание / И. Кон. – М. : Политиздат, 1984. – 358 с.
7. Кон И. Открытие Я / И. Кон. – М. : Просвещение, 1978. – 372 с.

8. Кон И. Психология ранней юности / И. Кон. – М. : Просвещение, 1989. – 486 с.
9. Липкина А. Самооценка школьника / А. Липкина. – М. : Просвещение, 1976. – 286 с.
10. Митина Л. Личностное и профессиональное развитие человека в новых социально-экономических условиях / Л. Митина // Вопросы психологии. – 1997. – № 4. – С. 28–38.
11. Опанасюк В. Вікові особливості студентів: психолого-педагогічний аспект / В. Опанасюк. – Харків : Omega, 2005. – 328 с.
12. Психологічний словник / [за ред. В.І. Войтка]. – К. : Либідь, 2002. – 227 с.
13. Рубинштейн С. Основы общей психологии / С. Рубинштейн. – М. : Педагогика, 1989. – 496 с.
14. Спиркин А. Сознание и самосознание / А. Спиркин. – М. : Просвещение, 1972. – 538 с.
15. Столин В. Самосознание личности / В. Столин. – М. : МГУ, 1983. – 264 с.
16. Тітаренко О. Розвиток моральної самосвідомості студентів гуманітарних факультетів / О. Тітаренко. – К. : Наука, 2003. – 364 с.
17. Формирование личности в переходный период: от подросткового к юношескому возрасту / [под ред. И.В. Дубровиной]. – М. : Педагогика, 1987. – 376 с.
18. Цукерман Г. Психология саморазвития / Г. Цукерман, Б. Мастеров. – М. : Просвещение, 1995. – 388 с.
19. Чеснокова И. Проблема самосознания в психологии / И. Чеснокова. – М. : Наука, 1977. – 384 с.

REFERENGES

1. Berns R. Razvitie Ja koncepcii i vospitanie / R. Berns. – М. : Progress, 1986. – 468 s.
2. Bozhovich L. Lichnost' i ee formirovanie v detskom vozraste / L. Bozhovich. – М. : Prosveshhenie, 1968. – 342 s.
3. Varchenko I. Osobistist', kolektiv, socium: vzaemodija ta perspektivi rozvitku / I. Varchenko. – Odesa : Forum, 2006. – 388 s.
4. Zaharova A. Strukturno-dinamicheskaja model' samoocenki / A. Zaharova // Voprosy psihologii. – 1989. – № 1. – S. 5–14.
5. Koval'chuk P. Pedagogichna psihologija : navchal'nij posibnik / P. Koval'chuk, A. Onishko, O. Petrovs'ka. – L'viv : Trembita, 2003. – 584 s.
6. Kon I. V poiskah sebja : lichnost' i ee samosoznanie / I. Kon. – М. : Politizdat, 1984. – 358 s.
7. Kon I. Otkrytie Ja / I. Kon. – М. : Prosveshhenie, 1978. – 372 s.
8. Kon I. Psihologija rannej junosti / I. Kon. – М. : Prosveshhenie, 1989. – 486 s.
9. Lipkina A. Samoocenka shkol'nika / A. Lipkina. – М. : Prosveshhenie, 1976. – 286 s.
10. Mitina L. Lichnostnoe i professional'noe razvitie cheloveka v novyh social'no-jekonomicheskikh uslovijah / L. Mitina // Voprosy psihologii. – 1997. – № 4. – S. 28–38.
11. Opanasjuk V. Vikovi osoblivosti studentiv: psihologo-pedagogichnij aspekt / V. Opanasjuk. – Harkiv : Omega, 2005. – 328 s.
12. Psihologichnij slovnik / [za red. V.I. Vojtka]. – К. : Libid', 2002. – 227 s.
13. Rubinshtejn S. Osnovy obshhej psihologii / S. Rubinshtejn. – М. : Pedagogika, 1989. – 496 s.
14. Spirkin A. Soznanie i samosoznanie / A. Spirkin. – М. : Prosveshhenie, 1972. – 538 s.
15. Stolin V. Samosoznanie lichnosti / V. Stolin. – М. : MGU, 1983. – 264 s.
16. Titarenko O. Rozvitok moral'noi samosvidomosti studentiv gumanitarnih fakul'tetiv / O. Titarenko. – К. : Nauka, 2003. – 364 s.
17. Formirovanie lichnosti v perehodnyj period: ot podrostkovogo k junosheskomu vozrastu / [pod red. I.V. Dubrovinoj]. – М. : Pedagogika, 1987. – 376 s.
18. Cukerman G. Psihologija samorazvitija / G. Cukerman, B. Masterov. – М. : Prosveshhenie, 1995. – 388 s.
19. Chesnokova I. Problema samosoznaniya v psihologii / I. Chesnokova. – М. : Nauka, 1977. – 384 s.

Стаття подано до редакції 05.04.2015 р.

Людмила ОБУХ,

кандидат мистецтвознавства, викладач кафедри хорового дирижування
Інституту мистецтв ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя
Стефаніка» (Україна, Івано-Франківськ) obuchmila@bigmir.net

СПЕЦИФІКА ДИТЯЧОГО ПЕДАГОГІЧНОГО РЕПЕРТУАРУ В УКРАЇНСЬКОМУ ЗАРУБІЖЖІ (НОТНІ ЗБІРНИКИ ТА ПОСІБНИКИ ДЛЯ ІНСТРУМЕНТАЛЬНОГО ВИКОНАННЯ)

У статті зроблено спробу комплексно охарактеризувати дитячий педагогічний репертуар в українському зарубіжжі, осмислити його специфіку; вперше аналізуються прелюдії, які досі вважалися втраченими, українського композитора А. Рудницького з архівного фонду Дністрянських у Закарпатському краєзнавчому музеї, нотні збірки українських композиторів О. Залеського, С. Турули, творчість яких за рубежом була продиктована необхідністю національного педагогічного репертуару для дітей.

Ключові слова: українська культура, діаспора, музична освіта, композитори, педагогічний репертуар.

Лім.: 44.

Luidmyla OBUKH,

Ph.D. In Art, Lecturer of Choral Conducting Department
Institute of Arts V. Stefanyk Precarpathian National University
(Ukraine, Ivano-Frankivsk) obuchmila@bigmir.net

CHILDREN PEDAGOGICAL REPERTOIRE SPECIFICITY IN UKRAINIAN ABROAD (SHEET MUSIC BOOKS AND GUIDES FOR INSTRUMENTAL PERFORMANCE)

In this article it is made an attempt comprehensively characterize children's pedagogical repertoire in Ukrainian foreign countries to understand its specificity; at first there are analyzed lost prelude by Ukrainian composer A. Rudnytskyj in Dnistrianskyj and Transcarpathian museum archival collection, music collections by Ukrainian composers A. Zaleski, E. Turul, whose work abroad was motivated by the need of national pedagogical repertoire for children.

Key words: Ukrainian culture, diaspora, music education, composers, teachers repertoire.

Ref.: 44.

Людмила ОБУХ,

кандидат искусствоведения, преподаватель кафедры хорового дирижирования
Института искусств ГВУЗ «Прикарпатский национальный университет имени
Василия Стефаніка» (Украина, Ивано-Франковск) obuchmila@bigmir.net

СПЕЦИФІКА ДЕТСКОГО ПЕДАГОГІЧЕСКОГО РЕПЕРТУАРА В УКРАЇНСЬКОМУ ЗАРУБЕЖЖІ (НОТНІ ЗБІРНИКИ ТА ПОСІБНИКИ ДЛЯ ІНСТРУМЕНТАЛЬНОГО ВИКОНАННЯ)

В статті зроблено спробу комплексно охарактеризувати дитячий педагогічний репертуар в українському зарубіжжі, осмислити його специфіку; вперше аналізуються втрачені прелюдії українського композитора А. Рудницького з архівного фонду Дністрянських у Закарпатському крає-

ведческом музее, нотные сборники украинских композиторов А. Залесского, Е. Турула, творчество которых за рубежом было продиктовано необходимостью национального педагогического репертуара для детей.

Ключевые слова: украинская культура, диаспора, образование, композиторы, педагогический репертуар.

Лит.: 44.

Постановка проблеми. Творча спадщина українських композиторів західної діаспори та їх педагогічна діяльність відіграли важливу роль у становленні і розвитку музичного виховання на еміграції. Вважаючи необхідним професійне навчання та естетичне виховання людини вже з найменшого віку, однією з основних віх творчої діяльності митців була музика для дітей. Використання музично-педагогічної спадщини української західної діаспори у сучасному освітньому процесі становить неабияку культурну цінність і тому належить до *актуальних* питань сьогодення.

Аналіз досліджень. Періодизацію музичної культури українського зарубіжжя, особливості музичної освіти в еміграції, питання методичного забезпечення навчального процесу розкриває монографічне дослідження Г. Карась [12]. Сучасні тенденції формування українського фортепіанного репертуару для дітей окреслено в дисертації І. Новосядлої [26]. Систематизацію авторських збірників фортепіанних творів для дітей та юнацтва композиторів України та української діаспори II половини XX століття вперше здійснила З. Юзюк [40], деякі фортепіанні збірки композиторів діаспори проаналізовано також статтях У. Молчко [22], О. Німилевич [25], І. Громіш [6]. Важливим підґрунтям для даного дослідження в галузі фортепіанної педагогіки стали праці Н. Кашкадамової [14; 15] та Т. Воробкевич [4]. Внесок відомого піаніста та педагога Романа Савицького у розвиток фортепіанної педагогіки осмислюється на основі його методичних праць [32; 33] та статей українських дослідників Н. Кашкадамової [13], І. Новосядлої [28]. Провідні тенденції формування репертуару бандуристів діаспори розкриває у своїй монографії В. Дутчак [8]. Попри намагання комплексно охарактеризувати специфіку дитячого педагогічного репертуару в українському зарубіжжі, пропонуване дослідження є фактично першою спробою проаналізувати втрачені прелюдії українського композитора А. Рудницького, віднайдені нами у Закарпатському краєзнавчому музеєві в архівному фонді Дністрянських (Софії та її чоловіка Станіслава) [29], збірки О. Залеського, Є. Турули.

Метою даної розвідки є осмислення специфіки музично-педагогічної спадщини української західної діаспори та визначення тієї ніші в національній системі музичної освіти, яку вона могла б повноцінно зайняти.

Виклад основного матеріалу. У багатожанровій і різностильовій творчості українських композиторів на еміграції переважають твори для фортепіано як найпоширенішого музичного інструмента у концертній та педагогічній практиці діаспори.

Фортепіанна музика для дітей та юнацтва, присутня у творчості композиторів української діаспори, значною мірою була результатом загальномузичних педагогічних засад та фортепіанної педагогічної діяльності західноукраїнських композиторів С. Людкевича та В. Барвінського. Продовжуючи їхні традиції, композитори діаспори спиралися на народнопісенну основу у різних жанрах дитячого фортепіанного репертуару, який поряд з виконанням дидактичних функцій, тобто навчанням гри на інструменті, допомагав у формуванні духовного світу, смаків, уподобань, розширював мистецькі уявлення, розвивав фантазію, образне мислення дітей, готував їх до сприйняття великих надбань світової музичної культури.

У галузі фортепіанної педагогіки не еміграції в різний період працювали ряд композиторів та педагогів: В. Барвінський, А. Рудницький, В. Безкоровайний, О. Залеський, З. Лисько, Р. Савицький, І. Соневицький, С. Лукіянович-Туркевич, Я. Барнич, О. Залеський, І. Недільський, В. Витвицький, М. Кравців-Барабаш, В. Грудин, М. Фоменко, К. Кукловський, В. Шуть, В. Кіпа, Ю. Олійник, І. Білогруд, Ю. Оранський, Т. Богданська, Є. Турула, З. Лавришин, Ю. Фіяла, М. Кравців-Барабаш, С. Яременко, Л. Кузьменко, С. Туркевич, І. Вовк та ін. Вони створювали педагогічні збірки для початківців, цикли та окремі твори, обробки українського фольклору для фортепіано [11, 329].

Вагомим досягненням митців української діаспори США та Канади у даній сфері є збірники «При ялинці» В. Безкоровайного, «Український фортепіанний альбом для початківців» Р. Савицького, «Моя веселка» М. Фоменка (видані у 1950-х рр.), «Моя Україна» (книжки I, II, III, IV), «Коляди і щедрівки» М. Кравців-Барабаш (видані у 1970-80-х рр.), а також «Пори року» І. Соневицького (виданий цілим збірником наприкінці 1990-х рр.). Більшість творів у цих збірках у своїй основі мають фольклорні джерела або наближений до них тематичний матеріал, що призвичаює дітей до особливостей українського народного мистецтва.

Усе своє життя Роман Савицький (1907–1960) присвятив музичному вихованню української молоді як в Україні, так і в діаспорі, підготувавши декілька поколінь талановитих піаністів, дбаючи як про фаховий вишкіл, так і про розуміння рідної музики. Турбуючись про видання добротного українського фортепіанного репертуару на еміграції, він сам опрацював низку українських мелодій для початківців: коляди «Бог предвчний», «Нова радість стала», «Во вифлєємі нині новина», гаївку «Подоланочка», «Ку-ку», коліскову «Ой, ходить сон», марш «Гей, там на горі Січ іде», історичну пісню «Стоїть явір над водою», стрілецьку пісню «Їхав козак на війноньку», коломийку «Верховино» та популярну українську народну пісню «Їхав козак за Дунай», упорядкувавши їх у збірник «Український фортепіанний альбом для початківців» (1947–1954), який був опублікований 1977 р. з нагоди 25-річчя УМІА і перевиданий 1999 р. в Україні [33]. Створюючи збірник, Р. Савицький добре продумав ступінь технічної складності п'єс за принципом від простого до складного, що є доступними для розуміння та технічно-виконавських можливостей дітей молодшого шкільного віку. Враховуючи національно-історичні особливості українського народу, упорядник підбрав такі твори, які чітко відзеркалюють ментальність нації як специфічного способу сприйняття та роз'яснення національного внутрішнього світу під оглядом культурно-історичних чинників. За визначенням І. Громіш, таке бачення допомагало прищепити дітям розуміння та любов до українського мистецтва, не втрачати етнічної самосвідомості, що робить Альбом беззаперечно вартісним у використанні як на еміграції, так і на теренах України [6].

Подібний принцип поступового зростання складності п'єс та спосіб упорядкування фольклорного матеріалу використали у своїх збірниках для дітей І. Соневицький «Пори року» [33], М. Кравців-Барабаш «Моя Україна» [23] та Ю. Олійник «Український фортепіанний альбом для наймолодших» [40]. Збірники знайомлять дітей з інструментом, способами гри на ньому, надають перші відомості про аплікатуру і педалізацію.

Авторські школи гри на фортепіано безперечно займали значне місце у розвитку музичної освіти за рубежом. Оригінальним прикладом школи гри на фортепіано, створеної у діаспорі, можна вважати 4 зошити серії «Моя Україна» Марти Кравців-Барабаш, які (хоч у них і відсутні методичні коментарі) знайомлять учнів з основними видами фатури та ставлять перед ними відповідні виконавські завдання, що допомагають їм оволодіти певними навичками фортепіанної гри.

Опрацьовані Осипом Залеським українські колядки та щедрівки були упорядковані ним у збірку «Коляди, колядки, щедрівки для співу і фортепіана» [10]. У збірці нараховується тринадцять популярних творів: «Бог предвічний», «Христос родився», «Дивная новина», «Радуйтеся», «На небі зірка», «Нова радість стала», «Вселенная веселися», «У Вифлеємі», «По всьому світу», «Ой дивнеє», «Добрий вечір», «Ой сивая та і зозуленька», «В полі, в полі» та один оригінальний твір «Коляда» на слова Р. Купчинського. Даним творам притаманні поєднання простоти та зручності викладу фортепіанної фактури, де права рука повністю відтворює мелодичну лінію, а ліва виконує допоміжну функцію супроводу, що робить їх доступними для виконання як дітьми молодшого та середнього шкільного віку, так і в домашньому музикуванні.

До педагогічного репертуару для категорії учнів середнього та старшого шкільного віку можна віднести групу п'єс В. Безкоровайного [2; 3], Я. Барнича [1], М. Фоменка [37], В. Грудина [7], С. Туркевич [35], А. Рудницького [43], збірку З. Лиська «Фортепіанні мініатюри на українські народні теми» [20], дитячий альбом К. Кукловського «20 мініатюр на українські теми» [42] та Сонатину в 4 руки В. Витвицького [5]. Всі ці опуси є зразком майстерного втілення композиторами фольклорного начала в музичний матеріал. Звернення митців до національних традицій було продиктоване своєрідною потребою повернення до рідної культури, запобіганню втраті національної самоідентичності.

Віднайдені в архіві¹ С. Дністрянської прелюдії (які до цього часу вважалися втраченими) Антона Рудницького – представника українського музичного авангарду [44] – можна віднести до перших творчих спроб композитора. Твори написані у вигляді музичного триптиха, з прозорою, на перший погляд, фактурою, що об'єднаний одночасним та послідовним (з прохідними, допоміжними, передуючими і затриманими звуками), октавним та акордовим викладом, досить часто у вигляді арпеджіо, що нагадують перебори бандури, подвійними рецитаціями, пунктирним ритмом, відповідними темповими позначеннями (*largo*, *largetto*), мінорним тональним планом (с–а), який не змінює інтонаційної сторони звучання, та зрідка перемінним розміром (4/4–3/4). Все це нагадує спробу відтворити живе звучання оркестру народних інструментів (бандур). Вже в цих перших композиціях чітко проявляється масштабність задуму композитора, прагнення розширити регістри і темброві палітри інструменту, що не може не приваблювати у виконавському плані.

Окрему групу педагогічного репертуару складає так званий «додатковий» (*Л.О.*) музичний матеріал для домашнього музикування. Як приклад, збірка «Українські народні танки» для фортепіано, укладена Євгеном Турулою в Канаді (1933) [36], містить 12 невеличких різнохарактерних п'єс для дітей чи дорослих початкового рівня навчання гри на інструменті: «Гей, ну хлопці до зброї», «Ти ж мене підманула», «Аркан», «Подільський козачок», «Коломийка», «Великодна Гаївка», «Катерина», «Чумаки», «Гопак», «Запорожець», «Журавель» та «Метелиця». Як зазначив сам автор у примітках, «сеї уклад нарочно легкий на те, щоб міг бути догідним до вжитку якнайширшого загалу» [35, 7].

Фортепіанні твори для дітей писав Василь Овчаренко (1889–1974) – композитор, диригент, педагог, представник Харківської і Московської консерваторій, диригент катедрального хору св. Софії в Києві. З 1944 р. він переїхав до Німеччини, а в 1950 р. емігрував до США [9, 92].

Не меншою популярністю на еміграції користувався і продовжує користуватися до сьогодні український національний інструмент – бандура. Утворення різноманітних форм кобзарської освіти в західній діаспорі потребувало використання значної кількості

¹ Архів переданий зі Словаччини в Закарпатський краєзнавчий музей академіком М. Мушинкою та опрацьований нами влітку 2010 р.

бандурного педагогічного репертуару, який поповнювали твори В. Ємця, Г. Китастого, З. Штокалка, В. Мішалова, Ю. Олійника.

Діяльність Григорія Китастого (1907–1984) мала значний вплив на розвиток кобзарського мистецтва в діаспорі. З 1964 р. митець жив у Чикаго і до кінця життя керував капелою бандуристів ім. Т. Шевченка, багато уваги приділяючи освіті і вихованню бандуристів. Г. Китастий виховав багато музикантів, які створили десятки молодіжних ансамблів бандуристів у США, Канаді, Англії, Австралії. У збірнику на пошану митця з нагоди 70-річчя від дня народження вміщено п'ять творів для дитячого виконання у супроводі бандури: «Весна зимою» (дитяча різдвяна пісня на сл. О. Ярового) [15], «Марш» та «Молитва» на сл. К. Перелісної [16; 17], «Пісня пластунів» на сл. К. Рошко [18] та «Юнацька пісня» на сл. І. Багряного [19].

Збірник українських народних дум і пісень у супроводі бандури «Наша пісня» (1926) [24] був першим зарубіжним виданням дитячих п'єс для бандури, упорядкований активістами Товариства «Кобзар» у Празі. У ньому вміщено обробки українських пісень та дум «Ой на горі там жінці жнуть», «Гей видно село», «Про Максима Залізняка», «Тарасова ніч», «Про смерть козака» М. Теліги, «Ой на горі вогонь горить» П. Заворицького, «І шумить, і гуде» К. Могили, а також п'єси «Виклик», «Запорізький марш», «Кужель», «Козак» М. Теліги. Цікавий за формою викладу матеріал приваблює мелодичними і гармонічними конфігураціями, темповими змінами, динамічними відтінками.

Автором «Співаника УПА» в супроводі бандури став Степан Малюца – педагог і керівник власної школи гри на бандурі в Боффало (США) [9, 87]. Авторство музичного матеріалу для мандалінового оркестру належить Богдану Марківу – педагогу УМІА, досвід викладання якого втілювався у написаних ним творах [9, 94].

Висновки. Отже, характерною і об'єднуючою рисою всіх дитячо-педагогічних композицій є звернення більшості з них до українських пісенно-танцювальних джерел, що сприяло збереженню в учнів національної свідомості, своєрідній обороні національної культури перед асиміляційними процесами, які супроводжували життя українських емігрантів.

Тому творчість українських композиторів для дітей за рубезем була продиктована необхідністю національного педагогічного репертуару. За основу при комплектації різноманітних збірників (зокрема, для фортепіано, бандури) часто брався власний педагогічний досвід митців (як приклад, авторські школи опанування гри на інструментах).

Поповнюючи брак відповідної фахової літератури, українські митці-емігранти зробили якісний внесок у теорію і практику музичного виховання. Проведений комплексний аналіз музичних збірників свідчить про вартісність спадщини українських композиторів у еміграції, яка охоплює найважливіші аспекти з музичної теорії і практики, адже в її основі – досвід, набутий під час викладання у спеціальних музичних закладах; залучає до західно-європейського культурного процесу, а також, завдяки яскраво вираженим національним елементам, сповільнює процеси культурної асиміляції.

Оскільки культурні надбання західної діаспори впродовж тривалого часу були недоступними для пізнання та вивчення на материковій Україні, нині особливо постає доцільність їх використання у навчально-педагогічному процесі, адже завдяки вивченню та поширенню творчості українських митців у зарубіжжі можна зберегти і примножити національні традиції, а також інтегрувати їх у світовий культурно-освітній простір.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТРАТУРИ

1. Барнич Я. Дитячі твори для фортепіано / Я. Барнич // [ред.-упор. Л. Філіпенко]. – Дрогобич : Коло, 2007. – 36 с.

2. Безкорвайний В. «Настав тут вовкові кінець» із оперети «Червона шапочка» / В. Безкорвайний // Веселка. – США. – 1961. – Ч. 7–8 (83–84). – С. 18.
3. Безкорвайний В. Увертюра до оперети «Червона шапочка» / В. Безкорвайний // Веселка (США). – 1961. – Ч. 2 (78). – С. 10.
4. Воробкевич Т. Методика викладання гри на фортепіано : підручник / Т. Воробкевич. – Львів : ЛДМА, 2001. – 244 с.
5. Витвицький В. Сонатина в 4 руки / В. Витвицький // Твори українських композиторів для двох фортепіано та фортепіано в 4 руки / [ред.-упор. О. Німілович, У. Молчко]. – Дрогобич : Коло, 2003. – С. 20–41.
6. Громіш І. Фортепіанний збірник Романа Савицького для початківців : його виховна і педагогічна спрямованість / І. Громіш, О. В. Яцків // Українські композитори – дітям : мат. міжвуз. Студ. науко-практ. конф. / [ред.-упор. С. Дацюк, С. Процик, І. Фрайт, О. Яцків]. – Дрогобич : Вимір, 2004. – С. 68–72.
7. Грудин В. Дитяча сюїта / В. Грудин // Українська фортепіанна музика. Педагогічний репертуар для дітей та юнацтва : навч. пос. / [упор. Т. Завадська, О. Козачук]. – К. : Музична Україна, 2006. – Ч. 2. – С. 68–84.
8. Дутчак В. Бандурне мистецтво українського зарубіжжя XX – початку XXI століття : [монографія] / В. Дутчак. – Івано-Франківськ : Фоліант, 2013. – 488 с. + 68 іл.
9. Енциклопедія української діаспори / [упор. В. Маркус, Д. Маркус]. – Нью-Йорк-Чикаго : Наукове Товариство ім. Шевченка в Америці, 2012. – Т. 1 : США; Кн. 2 : Л–Р. – 348 с.
10. Залеський О. Коляди, колядки, щедрівки для співу і фортепіано / О. Залеський. – Боффоло, Нью-Йорк, США: Українське Музичне Видавництво, 1965. – 16 с.
11. Карась Г. Маловідомі фортепіанні твори українських композиторів-емігрантів XX ст. у США : питання навчального репертуару в класі загального та спеціалізованого фортепіано / Г. Карась // Загальне та спеціальне фортепіано у мистецькому просторі України : зб. статей. ЛНМА ім. М. Лисенка // [редкол. : І. Пилагук (гол. ред.) та ін. ; ред.-упоряд. З. Жмуркевич, М. Герега]. – Львів : СПОЛОМ, 2012. – С. 328–338. – (Наукові збірки ЛДНМА ім. М. В. Лисенка ; вип. 27 ; серія : Виконавське мистецтво).
12. Карась Г. Музична культура української діаспори у світовому часопросторі XX століття : [монографія] / Г. Карась. – Івано-Франківськ : Тіповіт, 2012. – 1164 с.
13. Кашкадамова Н. Передмова / Н. Кашкадамова // Савицький Р. Основні засади фортепіанної педагогіки. Методичний посібник. – Тернопіль : СМП «АСТОН», 2000. – С. 5–7.
14. Кашкадамова Н. Історія фортеп'янного мистецтва. XIX сторіччя : підручник / Н. Кашкадамова. – Тернопіль : АСТОН, 2006. – 608 с., нот.
15. Кашкадамова Н. Фортеп'яне мистецтво у Львові : статті, рецензії, матеріали / Н. Кашкадамова. – Тернопіль : СМП «Астон», 2001. – 400 с. ; з іл.
16. Китастий Г. Весна зимою (дитяча різдвяна пісня на два голоси у супроводі бандури), сл. О. Ярового / Г. Китастий // Збірник на пошану Григорія Китастого у 70-річчя з дня народження / [упор. і ред. Якова Гурського]. – Нью-Йорк : УВАН у США, музикологічна секція, 1980. – С. 208.
17. Китастий Г. Марш (для дитячого хору у супроводі бандури), сл. К. Перелісної // Збірник на пошану Григорія Китастого у 70-річчя з дня народження / [упор. і ред. Якова Гурського]. – Нью-Йорк : УВАН у США, музикологічна секція, 1980. – С. 209–210.
18. Китастий Г. Молитва (для дитячого хору у супроводі бандури), сл. К. Перелісної // Збірник на пошану Григорія Китастого у 70-річчя з дня народження / [упор. і ред. Якова Гурського]. – Нью-Йорк : УВАН у США, музикологічна секція, 1980. – С. 207.
19. Китастий Г. Пісня пластиунів (двоголосся у супроводі бандури), сл. К. Рошко // Збірник на пошану Григорія Китастого у 70-річчя з дня народження / [упор. і ред. Якова Гурського]. – Нью-Йорк : УВАН у США, музикологічна секція, 1980. – С. 216–221.
20. Китастий Г. Юнацька пісня (на два голоси у супроводі бандури), сл. І. Багряного // Збірник на пошану Григорія Китастого у 70-річчя з дня народження / [упор. і ред. Якова Гурського]. – Нью-Йорк : УВАН у США, музикологічна секція, 1980. – С. 211–215.
21. Лисько З. Фортепіанні мініатюри на українські народні теми / З. Лисько. – Львів, 2005. – 11 с.
22. Молчко У. Марта Кравців-Барабаш та її фортепіанний альбом «Моя Україна» / У. Молчко // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка та Національної музичної академії України імені Петра Чайковського. Серія : Мистецтвознавство. – Тернопіль-Київ, 2005. – №3 (15). – С. 40–47.

23. Моя Україна. Українські пісні для малих дітей. Книжка I / [обробка для ф-но М. Кравців-Барабаш]. – Львів : Вільна Україна. – 32 с.
24. «Наша пісня» : зб. укр. нар. дум і пісень з проводом бандури : зб. перший. – Прага : «Кобзар», 1926. – 24 с.
25. Німілович О. Фортепіанні цикли Ігоря Соневицького та їх роль у збагаченні навчально-педагогічного репертуару вищої та середньої школи / О. Німілович // Етнос. Культура. Нація : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Дрогобич : Коло, 2004. – Вип. IV. – С. 136–144.
26. Новосядла І. Сучасні тенденції формування українського фортепіанного репертуару для дітей (кінець ХХ – початок ХХІ ст.) : автореф. дис. ... канд. мист-ва : спец. 17.00.03 – музичне мистецтво / І. Новосядла. – К., 2011. – 20 с.
27. Новосядла І. Фортепіанні твори для дітей Василя Безкоровайного / І. Новосядла // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка та Національної музичної академії України імені Петра Чайковського. Серія : Мистецтвознавство. – № 1 (18). – 2007. – С. 3–10.
28. Новосядла І. Фортепіанний репертуар для дітей у творчості композиторів українського зарубіжжя : національно-виховний та дидактично-пізнавальний аспект / І. Новосядла // Вісник Прикарпатського університету. Мистецтвознавство. – Івано-Франківськ, 2009. – Вип. XV – XVI. – С. 115–124.
29. Обух Л. Особливості фортепіанної освіти в дитячих музичних закладах Софії Дністрянської (за архівними матеріалами Закарпатського краєзнавчого музею) / Л. Обух // Мистецтвознавчі записки : зб. наук. праць. – К. : Міленіум, 2012. – Вип. 21. – С. 264–272.
30. Олійник Ю. Український фортепіанний альбом (для наймолодших) / Ю. Олійник // [упор. О. Олійник]. – YVO Productions, USA, 1995. – 19 с.
31. Пісні Романа Купчинського «Ми йдемо в бій» / [упоряд. І. Соневицький]. – Нью-Йорк : «Червона калина» Українська Видавнича Кооператива, Інк., 1977 ; Львів : ЗУКЦ, 2012. – 140 с.
32. Савицький Р. Український фортепіанний альбом для початківців / Р. Савицький // [упор. О. Смоляк]. – Тернопіль : Астон, 1999. – 20 с.
33. Соневицький І. Пори року : п'єси для фортепіано / І. Соневицький. – Львів : Спілка композиторів України, 1995.
34. Степаняк Р. Весна. Збірник пісень для дівочих хорів в супроводу фортепіано. З репертуару дівочого хору «Жайворонки» в Нью-Йорку / Р. Степаняк. – Нью-Йорк : LYD-LAR INC, 1975. – 80 с.
35. Туркевич С. Цикл п'єс для дітей / С. Туркевич // Фортепіанні твори / [упор. С. Павлишин]. – Львів, 2005. – С. 9–112.
36. Українські народні танки. Ноти для піано уложив Є. Турула. – Вінніпег, Канада, 1933. – 7 с.
37. Фоменко М. Моя веселка. П'ять легких п'єс для фортепіано на українські теми / М. Фоменко. – Львів, 2006. – 16 с.
38. Штокалко З. Збірник п'єс для бандури // [зредагував і підготував до друку А. Горняткевич] / З. Штокалко. – Київ ; Торонто ; Едмонтон : Канадський Інститут Українських Студій, В-во «Такстон», 1997. – 360 с.
39. Щуровська-Россіневич П. І. 21 народня пісня. В 3-голосому укладі для шкільних хорів / П. І. Щуровська-Россіневич. – Ужгород : «Книга», 1936. – 24 с.
40. Юзюк З. До проблеми систематизації авторських збірок фортепіанних творів для дітей та юнацтва композиторів України та української діаспори II половини ХХ ст. / З. Юзюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/MuzS/2010.../26-yuzyuk.pdf
41. Ярославенко Я. «Про маленьке лисенятко» / Я. Ярославенко // Веселка (США). – 1956. – Ч. 8 (24). – С. 14.
42. Kuklowsky Kir. 20 miniatures of ukrainian themes. Album for the Young for the piano, op. 39 / Kir Kuklowsky. – Music Publishing Co., New Jersey, USA. – 21 p.
43. Rudnetsky A. Four concert studies on ukrainian folk songs / Antin Rudnytsky. – Henry Elkan Music Publisher Co., Inc., N.Y. – 16 p.
44. Rudnitcki A. 3 Preludes Op. 1. Рукопис. 1915. – 7 арк. Налезало С. Дністрянській // Закарпатський краєзнавчий музей (м. Ужгород). Фонд родини Дністрянських: кн. 37359; Арх. 17330

REFERENCES

1. Barnich Ja. Dityachi tvori dlja fortepiano / Ja. Barnich // [red.-upor. L. Filipenko]. – Drogobich : Kolo, 2007. – 36 s.
2. Bezkorovajnij V. «Nastav tut vovkovi kinec'» iz opereti «Chervona shapochka» / V. Bezkorovajnij // Veselka. – SShA. – 1961. – Ch. 7–8 (83–84). – S. 18.
3. Bezkorovajnij V. Uvertjura do opereti «Chervona shapochka» / V. Bezkorovajnij // Veselka (SShA). – 1961. – Ch. 2 (78). – S. 10.
4. Vorobkevich T. Metodika vikladannja gri na fortepiano : pidruchnik / T. Vorobkevich. – L'viv : LDMA, 2001. – 244 s.
5. Vitvic'kij V. Sonatina v 4 ruki / V. Vitvic'kij // Tvori ukraïns'kih kompozitoriv dlja dvoch fortepiano ta fortepiano v 4 ruki / [red.-upor. O. Nihilovich, U. Molchko]. – Drogobich : Kolo, 2003. – S. 20–41.
6. Gromish I. Fortepiannij zbirnik Romana Savic'kogo dlja pochatkivciv : jogo viovna i pedagogichna sprjamovanist' / I. Gromish, O. V. Jackiv // Ukraïns'ki kompozitori – ditjam : mat. mizhvuz. Stud. naukju-prakt. konf. / [red.-upor. S. Dacijuk, S. Procik, I. Frajt, O. Jackiv]. – Drogobich : Vimir, 2004. – S. 68–72.
7. Grudin V. Dityacha sjuita / V. Grudin // Ukraïns'ka fortepianna muzika. Pedagogichnij repertuar dlja ditej ta junactva : navch. pos. / [upor. T. Zavads'ka, O. Kozachuk]. – K. : Muzichna Ukraïna, 2006. – Ch. 2. – S. 68–84.
8. Dutchak V. Bandurne mistectvo ukraïns'kogo zarubizhzhja HH – pochatku HHI stoltitja : [monografija] / V. Dutchak. – Ivano-Frankivs'k : Foliant, 2013. – 488 s. + 68 il.
9. Enciklopedija ukraïns'koï diaspori / [upor. V. Markus', D. Markus']. – N'ju-Jork-Chikaro : Naukove Tovaristvo im. Shevchenka v Americi, 2012. – T. 1 : SShA; Kn. 2 : L–R. – 348 s.
10. Zales'kij O. Koljadi, koljadki, shhedrivki dlja spivu i fortepiana / O. Zales'kij. – Boffolo, N'ju-Jork, SShA: Ukraïns'ke Muzichne Vidavnictvo, 1965. – 16 s.
11. Karas' G. Malovidomi fortepianni tvori ukraïns'kih kompozitoriv-emigrantiv HH st. u SShA : pitannja navchal'nogo repertuaru v klasi zagal'nogo ta specializovanogo fortepiano / G. Karas' // Zagal'ne ta special'ne fortepiano u mistec'komu prostori Ukraïni : zb. statej. LNMA im. M. Lisenka // [redkol. : I. Pilatjuk (gol. red.) ta in. ; red.-uporjad. Z. Zhmurkevich, M. Gerega]. – L'viv : SPOLOM, 2012. – S. 328–338. – (Naukovi zbirki LDNMA im. M. V. Lisenka ; vip. 27 ; serija : Vikonavs'ke mistectvo).
12. Karas' G. Muzichna kul'tura ukraïns'koï diaspori u svitovomu chasoprostori HH stoltitja : [monografija] / G. Karas'. – Ivano-Frankivs'k : Tipovit, 2012. – 1164 s.
13. Kashkadamova N. Peredmova / N. Kashkadamova // Savic'kij R. Osnovni zasadi fortepiannoï pedagogiki. Metodichnij posibnik. – Ternopil' : SMP «ASTON», 2000. – S. 5–7.
14. Kashkadamova N. Istorija fortep'jannogo mistectva. HIIH storichhja : pidruchnik / N. Kashkadamova. – Ternopil' : ASTON, 2006. – 608 s., not.
15. Kashkadamova N. Fortep'janne mistectvo u L'vovi : statti, recenzii, materiali / N. Kashkadamova. – Ternopil' : SMP «Aston», 2001. – 400 s. ; z il.
16. Kitastij G. Vesna zimoju (dityacha rizdvjana pisnja na dva golosi u suprovodi banduri), sl. O. Jarovogo // Zbirmik na poshanu Grigorija Kitastogo u 70-richhja z dnja narodzhennja / [upor. i red. Jakova Gurs'kogo]. – N'ju-Jork : UVAN u SShA, muzikologichna sekcija, 1980. – S. 208.
17. Kitastij G. Marsh (dlja dityachogo horu u suprovodi banduri), sl. K. Pereliskoï // Zbirmik na poshanu Grigorija Kitastogo u 70-richhja z dnja narodzhennja / [upor. i red. Jakova Gurs'kogo]. – N'ju-Jork : UVAN u SShA, muzikologichna sekcija, 1980. – S. 209–210.
18. Kitastij G. Molitva (dlja dityachogo horu u suprovodi banduri), sl. K. Pereliskoï // Zbirmik na poshanu Grigorija Kitastogo u 70-richhja z dnja narodzhennja / [upor. i red. Jakova Gurs'kogo]. – N'ju-Jork : UVAN u SShA, muzikologichna sekcija, 1980. – S. 207.
19. Kitastij G. Pisnja plastuniv (dvoglossja u suprovodi banduri), sl. K. Roshko // Zbirmik na poshanu Grigorija Kitastogo u 70-richhja z dnja narodzhennja / [upor. i red. Jakova Gurs'kogo]. – N'ju-Jork : UVAN u SShA, muzikologichna sekcija, 1980. – S. 216–221.
20. Kitastij G. Junac'ka pisnja (na dva golosi u suprovodi banduri), sl. I. Bagrjanogo // Zbirmik na poshanu Grigorija Kitastogo u 70-richhja z dnja narodzhennja / [upor. i red. Jakova Gurs'kogo]. – N'ju-Jork : UVAN u SShA, muzikologichna sekcija, 1980. – S. 211–215.
21. Lis'ko Z. Fortepianni miniatjuri na ukraïns'ki narodni temi / Z. Lis'ko. – L'viv, 2005. – 11 s.
22. Molchko U. Marta Kravciv-Barabash ta ii fortepiannij al'bom «Moja Ukraïna» / U. Molchko // Naukovi zapiski Ternopil's'kogo nacional'nogo pedagogichnogo universitetu imeni Volodimira Gnatjuka

- ta Nacional'noi muzichnoi akademii Ukraïni imeni Petra Chajkovs'kogo. Serija : Mistectvoznavstvo. – Ternopil'–Kiïv, 2005. – №3 (15). – S. 40–47.
23. Moja Ukraïna. Ukraïns'ki pisni dlja malih ditej. Knizhka I / [obrobka dlja f-no M. Kravciv-Barabash]. – L'viv : Vil'na Ukraïna. – 32 s.
24. «Nasha pisnja» : zb. ukr. nar. dum i pisen' z provodom banduri : zb. pershij. – Praga : «Kobzar», 1926. – 24 s.
25. Nimilovich O. Fortepianni cikli Igorja Sonevic'kogo ta ih rol' u zbagachenni navchal'no-pedagogichnogo repertuaru vishhoï ta seredn'oi shkoli / O. Nimilovich // Etnos. Kul'tura. Nacija : materiali Vseukraïns'koï naukovopraktichnoi konferencii. – Drogobich : Kolo, 2004. – Vip. IV. – S. 136–144.
26. Novosjadla I. Suchasni tendencii formuvannja ukraïns'kogo fortepiannogo repertuaru dlja ditej (kinec' HH – pochatok HHI st.) : avtoref. dis. ... kand. mist'va : spec. 17.00.03 – muzichne mistectvo / I. Novosjadla. – K., 2011. – 20 s.
27. Novosjadla I. Fortepianni tvori dlja ditej Vasilja Bezkorovajnogo / I. Novosjadla // Naukovi zapiski Ternopil's'kogo nacional'nogo pedagogichnogo universitetu im. Volodimira Gnatjuka ta Nacional'noi muzichnoi akademii Ukraïni imeni Petra Chajkovs'kogo. Serija : Mistectvoznavstvo. – № 1 (18). – 2007. – S. 3–10.
28. Novosjadla I. Fortepiannij repertuar dlja ditej u tvorchosti kompozitoriv ukraïns'kogo zarubizhzhja : nacional'no-vihovnij ta didaktichno-piznaval'nij aspekt / I. Novosjadla // Visnik Prikarpats'kogo universitetu. Mistectvoznavstvo. – Ivano-Frankivs'k, 2009. – Vip. HV – HVI. – S. 115–124.
29. Obuh L. Osoblivosti fortepiannoï osviti v ditjachih muzichnih zakladah Sofii Dnistrijans'koï (za arhivnimi materialami Zakarpats'kogo kraecnavchogo muzeju) / L. Obuh // Mistectvoznavchi zapiski : zb. nauk. prac' – K. : Milenium, 2012. – Vip. 21. – S. 264–272.
30. Olijnik Ju. Ukraïns'kij fortepiannij al'bom (dlja najmoldshih) / Ju. Olijnik // [upor. O. Olijnik]. – YVO Productions, USA, 1995. – 19 s.
31. Pisni Romana Kupchins'kogo «Mi jdemo v bij» / [uporjad. I. Sonevic'kij]. – Nju Jork : «Chervona kalina» Ukraïns'ka Vidavnicha Kooperativa, Ink., 1977 ; L'viv : ZUKC, 2012. – 140 s.
32. Savic'kij R. Ukraïns'kij fortepiannij al'bom dlja pochatkivciv / R. Savic'kij // [upor. O. Smoljak]. – Ternopil' : Aston, 1999. – 20 s.
33. Sonevic'kij I. Pori roku : p'esi dlja fortepiano / I. Sonevic'kij. – L'viv : Spilka kompozitoriv Ukraïni, 1995.
34. Stepanjak R. Vesna. Zbirnik pisen' dlja divochih horiv v suprovodu fortep'jana. Z repertuaru divochogo horu «Zhajvoronki» v N'ju-Jorku / R. Stepanjak. – Nju Jork : LYD-LAR INC, 1975. – 80 s.
35. Turkevich S. Cikl p'es dlja ditej / S. Turkevich // Fortepianni tvori / [upor. S. Pavlishin]. – L'viv, 2005. – S. 9–112.
36. Ukraïns'ki narodni tanki. Noti dlja pjano ulozhiv Ć. Turula. – Vinniper, Kanada, 1933. – 7 s.
37. Fomenko M. Moja veselka. P'jat' legkih p'es dlja fortepiano na ukraïns'ki temi / M. Fomenko. – L'viv, 2006. – 16 s.
38. Shtokalko Z. Zbirnik p'es dlja banduri // [zredaguvav i pidgotuvav do druку A. Gornjatkevich] / Z. Shtokalko. – Kiïv ; Toronto ; Edmonton : Kanads'kij Institut Ukraïns'kih Studij; V-vo «Takston», 1997. – 360 s.
39. Shhurovs'ka-Rossinevich P. I. 21 narodnja pisnja. V 3-golosomu ukladi dlja shkil'nih horiv / P. I. Shhurovs'ka-Rossinevich. – Uzhgorod: «Kniga», 1936. – 24 s.
40. Juzjuk Z. Do problemi sistematizacii avtors'kih zbirkiv fortepiannih tvoriv dlja ditej ta junactva kompozitoriv Ukraïni ta ukraïns'koï diaspori II polovini HH st. / Z. Juzjuk [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/MuzS/2010.../26-yuzjuk.pdf
41. Jaroslavenko Ja. «Pro malen'ke lisenjatko» / Ja. Jaroslavenko // Veselka (SShA). – 1956. – Ch. 8 (24). – S. 14.
42. Kuklowsky Kir. 20 miniatures of ukrainian themes. Album for the Young for the piano, op. 39 / Kir Kuklowsky. – Music Publishing Co., New Jersey, USA. – 21 p.
43. Rudnetsky A. Four concert studies on ukrainian folk songs / Antin Rudnytsky. – Henry Elkan Music Publisher Co., Inc., N.Y. – 16 p.
44. Rudnitcki A. 3 Preludes Op. 1. Rukopis. 1915. – 7 ark. Nalezhalo S. Dnistrijans'kij // Zakarpats'kij kraecnavchij muzej (m. Uzhgorod). Fond rodini Dnistrijans'kih: kn. 37359; Arh. 17330

Стаття подано до редакції 29.03.2015 р.

Лариса ОРОНОВСЬКА,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри музикознавства та методики музичного мистецтва Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (Україна, Тернопіль) lorikulya@mail.ru

Володимир КОРЧАК,

магістрант факультету мистецтв Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (Україна, Тернопіль) korchak01@mail.ru

ВОКАЛЬНО-ХОРОВА ПІДГОТОВКА СТУДЕНТІВ МУЗИЧНОГО ВІДДІЛЕННЯ ЧОРТКІВСЬКОГО ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНОГО КОЛЕДЖУ ІМ. О. БАРВІНСЬКОГО (НА ПРИКЛАДІ КАМЕРНОГО ХОРУ «BREVIS»)

У статті висвітлено систему вокально-хорової підготовки студентів музичного відділення Чортківського гуманітарно-педагогічного коледжу ім. О. Барвінського на прикладі навчально-концертної діяльності народного художнього камерного хору «Brevis». Проаналізовано методичні аспекти роботи художнього керівника і диригента Володимира Максимлюка над вокально-хоровою технікою колективу та визначено напрямки підбору репертуару. Показано значення даного хорового колективу в контексті підготовки вчителя музичного мистецтва.

Ключові слова: народний камерний хор «Brevis», вокально-хорова підготовка, навчально-концертна діяльність

Лит. 5.

Larisa ORONOVSKA,

Ph.D. in Education, Associate Professor of musicology and music techniques Department Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University (Ukraine, Ternopil) lorikulya@mail.ru

Vladimir KORCZAK,

Master of Arts faculty of Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University (Ukraine, Ternopil) korchak01@mail.ru

VOCAL AND CHORAL PREPARING OF MUSIC DEPARTMENT STUDENTS CHORTKIV A. BARVINSKYJ HUMANITARIAN PEDAGOGICAL COLLEGE (CHAMBER CHOIR «BREVIS»)

The authors considered the vocal and choral prepare system of music department students Chortkiv A. Barvinskyj Humanitarian Pedagogical College as an example they took the folk art chamber choir «Brevis» teaching and live performances. It is analyzed the artistic director and conductor Vladimir Maksymlyuk's methodological aspects on vocal and choral technique team and it is determined the repertoire directions selection. The choir importance in the context of music teacher studing is shown.

Key words: Chamber Choir «Brevis», vocal and choral training, teaching and concerts

Ref. 5.

Лариса ОРОНОВСКАЯ,

кандидат педагогических наук, доцент кафедры музыковедения и методики музыкального искусства Тернопольского национального педагогического университета имени Владимира Гнатюка (Украина, Тернополь) lorikulya@mail.ru

ВОКАЛЬНО-ХОРОВАЯ ПОДГОТОВКА СТУДЕНТОВ МУЗЫКАЛЬНОГО ОТДЕЛЕНИЯ ЧЕРТКОВСКОГО ГУМАНИТАРНО- ПЕДАГОГИЧЕСКОГО КОЛЛЕДЖА ИМ. А. БАРВИНСКОГО (НА ПРИМЕРЕ КАМЕРНОГО ХОРА «BREVIS»)

В статье освещены систему вокально-хоровой подготовки студентов музыкального отделения Чертковского гуманитарно-педагогического колледжа им. А. Барвинского на примере учебно-концертной деятельности народного художественного камерного хора «Brevis». Проанализированы методические аспекты работы художественного руководителя и дирижера Владимира Максимлюк над вокально-хоровой техникой коллектива и определены направления подбора репертуара. Показано значение данного хорового коллектива в контексте подготовки учителя музыкального искусства.

Ключевые слова: *народный камерный хор «Brevis», вокально-хоровая подготовка, учебно-концертная деятельность*

Лит. 5.

Постановка проблеми та аналіз досліджень. Хорове мистецтво Тернопільщини – галузь дослідження, яка потребує глибокого методологічного осмислення. Як відомо, хорове мистецтво сприяє розвитку духовної сфери життя людини, формує обличчя інтелектуально-культурної нації [1]. Тернопільщина представлена багатьма хоровими колективами, які діють при навчальних закладах, закладах культури, храмах. Одним із таких хорових колективів є народний художній камерний хор «Brevis». Проблемою вивчення регіонального хорового мистецтва займалися О. Смоляк, В. Губ'як, Г. Місько, М. Іздепська-Новіцька.

Мета статті – висвітлити навчально-мистецьку діяльність народного художнього камерного хору «Brevis» Чортківського гуманітарно-педагогічного коледжу ім. О. Барвінського в контексті вокально-хорової підготовки студентської молоді.

Виклад основного матеріалу. Система підготовки вчителя музичного мистецтва в Чортківському гуманітарно-педагогічному коледжі ім. О. Барвінського охоплює ряд аспектів, через які здійснюється цілеспрямоване і різностороннє формування особистості майбутнього фахівця. Особистісне самовдосконалення у виконавській діяльності є невід'ємною частиною становлення музиканта-педагога і водночас сприяє активізації його творчої індивідуалізації. У процесі вивчення циклу музично-теоретичних, історико-педагогічних, вокально-хорових дисциплін студент набуває комплекс знань, необхідних у процесі навчання та професійної діяльності.

Однією з ключових особливостей професійного становлення студентів у сфері музичного мистецтва в Чортківському гуманітарно-педагогічному коледжі ім. О. Барвінського є концертна діяльність. Вона реалізується як в індивідуальному інструментальному та вокальному виконавстві, так і в участі у вищих формах колективного музикування. Заліки та екзамени в коледжі як форми підсумкового контролю досягнень студентів проводяться також в концертній формі. Таким чином, виступ на сцені передбачає реалізацію творчої інтерпретації та задуму автора музичного твору, дозволяє вдосконалити музично-виконавські навички студента, сформувати музично-світоглядні

уявлення, розвинути естетичний смак, подолати психологічний бар'єр публічного виступу на сцені [2].

Одним із основних аспектів підготовки вчителя музичного мистецтва в гуманітарно-педагогічному коледжі є вокально-хорова підготовка студентів, яка реалізується теоретико-практичним шляхом. Навчальний план спеціальності «Музичне мистецтво» передбачає ряд теоретичних та практичних дисциплін, мета яких – оволодіння студентами комплексом навичок і умінь. Вивчення таких предметів теоретичного циклу, як: «Елементарна теорія музики» (Р. Задорожна), «Сольфеджіо» (Є. Гулей, І. Уруський), «Українська та зарубіжна музична література» (Є. Гулей), «Гармонія» (В. Максимлюк), «Аналіз музичних творів» (І. Уруський), «Хорове аранжування» (І. Уруський, Н. Равлів), «Хорознавство» (Н. Іванків), а також практичного циклу: «Хоровий клас» (І. Кікіс), «Практикум роботи з хором» (В. Максимлюк, Н. Равлів) дають змогу студентам оволодіти повним комплексом знань, навичок і умінь, які майбутні вчителі будуть використовувати у своїй професійній діяльності чи то під час вокально-хорової роботи на уроці музичного мистецтва, чи під час гурткової роботи зі шкільним хором [3, 200].

Камерний хор «Brevis» заснований у 2005 р. З часу заснування колективом керує викладач музично-теоретичних дисциплін та диригування Володимир Богданович Максимлюк. Хор веде активну концертну діяльність і є постійним учасником училищних та міських святкових концертів і мистецьких імпрез. Починаючи з 2006 р., камерний хор «Brevis» є переможцем конкурсних творчих звітів вищої та професійно-технічної освіти Тернопільщини. У творчому доробку хору є також і сольні концертні програми. Серед них – концерт духовної музики «Ім'я Твоє – любов», який відбувся в Домініканському костелі св. о. Станіслава у м. Чортків, а також різдвяна композиція «Христос рождається». У 2010 р. камерний хор брав участь у Першому фестивалі міжнародного партнерства «Дружба без кордонів 2010», метою якого був розвиток та зміцнення співпраці між Україною та Польщею.

У 2011 р. хор був учасником духовної мистецької акції «Тобі, Господи!», яка відбувалася в органному залі м. Самбір Львівської області та проходила під патронатом управління освіти та культури Самбірської міської ради. У 2014 р. хор брав участь у постановці вистави за твором єврейського письменника Шолома Алейхема «Тев'є-молочар» (режисер-постановник Л. Чижишин). Камерний хор неодноразово був нагороджений дипломами та відзнаками Управління освіти і науки Тернопільської обласної державної адміністрації.

Почесне звання «Народний художній колектив» було присвоєно колективу наказом Міністерством освіти і науки України № 654 від 01.07. 2010 р. за вагомий внесок у справу виховання учнівської та студентської молоді, відродження і примноження надбань національної культури та художньої спадщини українського народу, високий художній рівень.

Окрім концертної діяльності, народний художній камерний хор «Brevis» бере активну участь у навчальному процесі. Хоча даний хоровий колектив є факультативним заняттям, проте він активно залучений до проведення державної підсумкової атестації з предмету «Хорове диригування». Камерний хор є справжньою творчою лабораторією, де кожен студент може практикувати свої диригентські навички та вміння. Майже щорічно в Чортківському гуманітарно-педагогічному коледжі проходить конкурс диригентської майстерності ім. М. Леонтовича. У рамках проведення конкурсу відбувається ряд заходів, серед яких майстер-класи вокально-хорової роботи, відкриті лекції та

концертні виступи хорових колективів. Камерний хор коледжу є незмінним учасником конкурсу диригентів [4].

Належна увага у підборі репертуару приділяється духовній музиці та фольклорним зразкам музики різних народів світу. Таким чином студентам прищеплюється любов до світової народнопісенної традиції, до поглибленого вивчення особливостей музичної мови та культури загалом представників інших народностей. Вивчення особливостей ладо-гармонічної структури, інтонаційних рухів та метро-ритмічної впорядкованості народної музики формує у студентів національний характер музичного мислення. Враховуючи те, що хор є навчальним, його склад постійно змінюється, тому керівнику потрібно кожного року знаходити нові підходи і методи роботи з окремими хоровими групами, які укомплектовуються новими учасниками.

Відповідно до того, що хор займається як концертною, так і навчальною діяльністю, формується його репертуар. Добірка репертуару хору “Brevis” щороку оновлюється, поповнюючись кращими зразками української та світової хорової культури. Виконання хорових обробок та оригінальних творів сучасних українських композиторів – це та особливість, яка відрізняє камерний хор “Brevis” від інших хорових колективів коледжу. На думку диригента Володимира Максимлюка, саме сучасна музика дозволяє сформувати музично-ціннісні орієнтири і смаки студентства. Пошук нових форм самовираження у звуках, нових способів варіювання музичної теми, ладо-гармонічних співзвуч і ритмічних структур у сучасних хорових композиціях потребує фахової вокально-хорової підготовки хористів і водночас розуміння в них сучасного музичного мистецтва. Тому в останні роки репертуар хору поповнився опрацьованими та аранжуванними народних пісень, колядок та шедрівок Г. Гаврилець, І. Бідака, І. Небесного, М. Гобдича. Духовна музика як основний напрям роботи хору представлена творами К. Стеценка, Д. Січинського, М. Вербицького, Р. Твардовського, Л. Дичко, архієпископа Іонафана (Слецьких). Майже більшість творів згаданих композиторів виконані у Чорткові вперше, що є рушійною силою активізації хорової культури регіону. До прикладу, виконання окремих фрагментів Літургії Миру Архієпископа Іонафана (Слецьких) та його перекладів степенних антифонів Утрени (г.4, г.5) з давньокиївських монодій [2].

Художній керівник і диригент камерного хору – Володимир Богданович Максимлюк – творча і харизматична особистість, справжній поціновувач хорового мистецтва. Професійну музичну освіту Володимир Максимлюк здобув у стінах рідної alma mater на відділенні «Музичне мистецтво» Чортківського педагогічного училища ім. О. Барвінського (1996–2000) та на музично-педагогічному факультеті Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка (клас викладача І. Бермес). У своїй вокально-хоровій роботі він використовує ряд універсальних методів, серед яких і загальновикористовувані, а також авторські. «Якість звуку, – це основна характеристика хорового колективу, і саме над звуком потрібно активно працювати. Вироблення у студентів навичок звукоутворення для мене є основним завданням», – говорить Володимир Максимлюк. Використання авторських розспівок на заняттях хорового колективу сприяє формуванню тих вокально-хорових навичок, робота над якими є пріоритетною. Володимир Максимлюк є надзвичайно вокальним диригентом, він є чудовим знавцем людського голосу, дуже чутливо і точно відчуває всі динамічні нюанси і агогічні зрушення. За допомогою диригентських жестів вербально і невербально кумунікує з хором колективом, під час концертного виконання дотримується образу і стильових ознак виконуваних творів.

Найважливішими завданнями, окресленими у навчально-тематичному плані народного художнього камерного хору, схваленими засіданням предметної (циклової) комісії викладачів диригентсько-хорових дисциплін коледжу, є: удосконалення прийомів звуковедення та техніки виконання штрихів; вироблення навиків читання нот з аркуша; розвиток музично-ансамблевих здібностей; сприяння всебічному розширенню музичного кругозору та вихованню музично-естетичних смаків студентів засобами хорового виконавства; розвиток професійної самостійності та виховання творчої ініціативи студентів у практичному опануванні ними навиків майбутніх керівників шкільних хорів, вокальних ансамблів тощо.

Пошук єдиного тембрового забарвлення хорових груп, цілковитого ансамблевого переплетення голосів і їх поєднання в загальну звукову палітру, вирівнювання строю і пошук єдиної співацької позиції і звукоутворення є необхідними умовами для виконання творів а capella. Тому більшість вправ, які використовуються під час розспівування, орієнтовані на формування у хористів саме цих навичок. Типовою проблемою у вокально-хоровій роботі не лише даного колективу, але й хорів загалом, є власне ансамблевість і єдина співацька позиція. Кожен учасник хору, у відповідності до початково-тематичного плану та навчальної програми, схваленої предметно-цикловою комісією вокальних дисциплін коледжу, вивчає предмет «Постановка голосу» і здобуває індивідуальні вокальні навички. Завдання диригента полягає у вмінні узлагодити індивідуальні вокальні навички хористів і правильно сформувані в них вокально-хорові навички [5].

Методична робота Володимира Максимлюка відзначається динамізмом і чіткістю поставленої мети. Диригент вимагає від студентів внутрішнього розуміння поставлених перед ними цілей. У процесі репетиційної роботи Володимир Богданович домагається реалізації одного з головних принципів мистецької педагогіки – єдності емоційного і свідомого. Усвідомлення змісту хорового твору, формотворчих засобів, усього комплексу засобів музичної та художньої виразності дають змогу зрозуміти внутрішню семасіологію твору й інтерпретувати його у відповідності до задуму композитора. Під час репетицій керівник хору використовує ряд інтонаційних розспівок, метою яких є вирівнювання строю і визначення октавного унісону. Інтонавання інтервалів з поверненням до першого ступеня, спів модуляційних вправ використовуються для досягнення чистоти інтонавання кожної з хорових партій. Особливо цікавими є оригінальні дикційні розспівки, які використовує Володимир Максимлюк у роботі з хором. Важливого значення диригент надає інтонаванню прими. На такій, здавалося б, найпростішій вправі, він відточує вокальну майстерність хористів, вирівнюючи звук та інтонаційну стійкість кожної голосної.

Практикуючи новітні форми концертного виконання творів, Володимир Максимлюк використовує нетрадиційну розстановку хорових партій. Таке розміщення голосів дозволяє домогтися об'ємного звукового ефекту, кращого ансамблювання голосів. Зважаючи на зовнішні фактори, в цьому є і користь для хористів, адже таким чином студенти розвивають свій слух, інтонацію і відчувають своє місце в загальній партитурі. За більше як десятилітню практику Володимир Богданович використовує елементарні народні музичні інструменти, створюючи ритмічний супровід творів, використовує сонористичні прийоми. Такий музичний авангард схвально сприймається публікою і приносить естетичне задоволення (мініатюра-імітація «Шум дощу»).

Висновки. Отже, вокально-хорова підготовка студентів відділення «Музичне мистецтво» Чортківського гуманітарно-педагогічного коледжу ім. О. Барвінського є однією з головних передумов професійного становлення студентів у сфері музичного мистецтва.

цтва. Народний художній камерний хор «Brevis» – це унікальне творче середовище, де кожен студент може вдосконалити вокальні та диригентські навички, сформувати художній смак та ціннісно-есетичні орієнтири. У процесі методичної роботи художній керівник і диригент хору Володимир Богданович Максимлюк застосовує велику кількість індивідуально-орієнтованих прийомів навчання, спрямованих на формування хорових умінь і навичок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бурячок А. Орфографічний словник української мови / А. Бурячок. – К. : Наук. думка, 2002. – Вид. 2, доправ. – 464 с.
2. Волошук Н. «Вічний музики плін» / Н. Волошук // Голос народу. – 2010. – 07 травня.
3. Музична Тернопільщина: Бібліогр. покажчик / [уклад. В. Миськів; Вступ. ст. О. Смоляка; Ред. Г. Жовтко]. – Т. : Підручники і посібники, 2008. – 288 с.
4. Навчальна програма камерного хору «Brevis» схвалена предметно-цикловою комісією Чортківського гуманітарно-педагогічного коледжу. – Архів ЧГ-ПК ім. О. Барвінського.
5. Максимлюк В. «Ім'я Твоє – Любов» / В. Максимлюк // Програма концерту. – 2011. – Приватний архів В. Максимюка.

REFERENCES

1. Burjachok A. Orfografichnij slovník ukraíns'koї movi / A. Burjachok. – K. : Nauk. dumka, 2002. – Vid. 2, doprav. – 464 s.
2. Voloshhuk N. «Vichnij muziki plin» / N. Voloshhuk // Golos narodu. – 2010. – 07 travnja.
3. Muzichna Ternopil'shhina: Bibliogr. pokazhchik / [uklad. V. Mis'kiv; Vstup. st. O. Smoljaka; Red. G. Zhovtko]. – T. : Pidruchniki i posibniki, 2008. — 288 s.
4. Navchal'na programa kamernogo horu «Brevis» shvalena predmetno-ciklovoju komisieju Chortkivs'kogo humanitarno-pedagogichnogo koledzhu. – Arhiv ChG-PK im. O. Barvins'kogo.
5. Maksimljuk V. «Im'ja Tvoe – Ljubov» / V. Maksimljuk // Programa koncertu. – 2011. – Privatnij arhiv V. Maksimjuka.

Статтю подано до редакції 02.04.2015 р.

Тетяна РАСТРУБА,
викладач кафедри вокально-хорової майстерності
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
(Україна, Ніжин) rastruba_1510@mail.ru

РОЗВИТОК МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ ХХІ СТОЛІТТЯ: ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД

У статті зроблено спробу аналізу шляху розвитку музичної освіти учнів загальноосвітніх навчальних закладів України ХХІ століття крізь призму особистісно орієнтованого підходу. Звертається увага на основні концепції нової парадигми та їх вплив на музичну педагогіку. Визначаються основні відмінності особистісно орієнтованої освіти від традиційної, акцентується увага на новому трактуванні поняття «освіта», її меті, змісті, формах, методах та завданнях. Підкреслюються основні зміни вчителя музики в межах нової парадигми.

Ключові слова: особистісно орієнтований підхід, музична освіта, зміст, завдання.

Літ. 13.

Tatiana RASTRUBA,
lecturer of the vocal and choral skills Department
Nizhyn Mykola Gogol State University
(Ukraine, Nizhyn) rastruba_1510@mail.ru

THE STUDENTS' MUSIC EDUCATION DEVELOPMENT OF SECONDARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN UKRAINE OF THE XXI CENTURY: PERSON-ORIENTED APPROACH

The author is made an attempt to analyze the students' musical education development of secondary educational institutions in Ukraine of the XXI century through the personality-oriented approach prism. It is focused on the basic concepts of the new paradigm and its influence on musical pedagogy. It is identified the main differences of personality-oriented education from the traditional emphasis on a new interpretation of the concept "education", its purpose, content, forms, methods and objectives. Key changes music teacher within the new paradigm are highlighted.

Key words: person-oriented approach, music education, content, tasks.

Ref. 13.

Татьяна РАСТРУБА,
преподаватель кафедры вокально-хорового мастерства
Нежинского государственного университета имени Николая Гоголя
(Украина, Нежин) rastruba_1510@mail.ru

РАЗВИТИЕ МУЗЫКАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ УЧАЩИХСЯ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ УКРАИНЫ ХХІ ВЕКА: ЛИЧНОСТНО ОРИЕНТИРОВАННЫЙ ПОДХОД

В статье сделана попытка анализа пути развития музыкального образования учащихся общеобразовательных учебных заведений Украины ХХІ столетия сквозь призму личностно ориентированного подхода. Обращается внимание на основные концепции новой парадигмы и их влия-

-----
ние на музыкальную педагогику. Определяются основные отличия личносно ориентированного образования от традиционного, акцентируется внимание на новую трактовку понятия «образование», ее цель, содержание, формы, методы и задачи. Подчеркиваются основные изменения учителя музыки в рамках новой парадигмы.

Ключевые слова: личносно ориентированный подход, музыкальное образование, содержание, задачи.

Лит. 13.

Постановка проблеми. Початок ХХІ століття ознаменований модернізацією освітнього процесу, де найбільш важливим є орієнтація на особистість дитини під час навчання і виховання та створення умов для її саморозкриття та саморозвитку. Звідси гостро постає питання щодо виховання духовно розвиненої особистості в умовах сучасного науково-технічного прогресу, розвитку інформаційного суспільства і пошуку нових форм та методів навчання, де особливо перспективним стає особистісно орієнтований підхід, що і зумовлює актуальність обраної теми.

Сучасний економічний та соціокультурний стан нашої держави значно загострив проблему гармонійного розвитку людської особистості. А тому єдиним прийнятним та позитивним виходом з цієї ситуації залишається звернення до так званих вічних моральних та етичних цінностей, що збереглися у глибинній психології та історії нашого народу. Найкоротшим шляхом до них є мистецтво, зокрема музичне. Тому саме через предмети художньо-естетичного циклу в загальноосвітніх навчальних закладах активізується внутрішній духовний світ учнів, їхні почуття та думки, що сприяють розвитку моральних, естетичних, світоглядних ідеалів та впливають на формування життєвих цінностей, вибору сенсу життя.

Аналіз досліджень. Дослідження розвитку освітнього процесу через призму особистісно орієнтованого підходу було предметом уваги вчених різних наукових галузей – філософської та педагогічної антропології (Б. Бім-Бад, В. Болгаріна, В. Блюмкін, О. Дубко, І. Зязюн, Л. Сохань, С. Подмазін), гуманістичної психології (К. Абульханова-Славська, Г. Балл, І. Бех, Р. Берне, В. Білоусова, О. Бодальов, М. Боришевський, Л. Виготський, В. Киричок, А. Маслоу, Г. Олпорт, М. Потанін, К. Роджерс, Е. Фромм, Н. Щуркова та інші) та педагогіки (Ш. Амонашвілі, І. Арябкіна, О. Асмолов, Л. Божович, С. Бондаревська, В. Бутенко, О. Виговська, С. Гончаренко, В. Давидов, В. Киричок, С. Кульневич, Ю. Мальований, В. Моляко, В. Оржеховська, Л. Проколієнко, Г. Пустовіт, В. Рогозіна, С. Рудаківська, О. Савченко, В. Сериков, С. Сисоєва, А. Сиротенко, В. Сухомлинський, О. Столяренко, І. Тараненко, В. Татенко, А. Хуторський, К. Чорна, І. Якіманська та ін.).

Актуальні проблеми музичної освіти учнів загальноосвітніх навчальних закладів висвітлюються у науковій діяльності таких вчених, як А. Болгарський, В. Бутенко, С. Горбенко, О. Лобова, Л. Масол, О. Михайличенко, О. Олексюк, Г. Падалка, Е. Печерська, А. Растрігіна, О. Ростовський, О. Рудницька, Т. Танько, О. Хижна, Л. Хлебнікова, Г. Шевченко, В. Шульгіна, О. Щолокова та ін. Усі ці дослідження безпосередньо впливали на розвиток особистісно орієнтованої музичної освіти учнів загальноосвітніх навчальних закладів України ХХІ століття.

Таким чином, **мета** нашого дослідження полягає у спробі визначити шляхи розвитку музичної освіти дітей шкільного віку крізь призму особистісно орієнтованого підходу.

Виклад основного матеріалу. У зв'язку з процесами оновлення й реформування освіти України ХХІ століття (Закон України «Про національну доктрину розвитку

освіти» (2002 р.), «Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання (2000 р.), «Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти» (2004 р.), «Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах» (2004 р.), освітня галузь «Мистецтво» та ін.) проблема особистісно орієнтованого підходу до навчання і виховання, у тому числі і музичного, набуває статусу однієї з найважливіших і посідає значне місце у психолого-педагогічних дослідженнях науковців.

Нове осмислення мети освіти дітей шкільного віку в Україні вимагає розробок нових педагогічних концепцій на основі творчого використання здобутків національної та світової педагогіки. Тому базовою основою для дослідження розвитку особистісно орієнтованої освіти учнів слугували ряд концепцій, серед яких суб'єктно-особистісна (І. Якіманська, А. Плигін), особистісно-культурологічна (С. Бондаревська), особистісно-розвивальна освіта (І. Котова, В. Серіков, Є. Шиянов), особистісно-центрований підхід (О. Подліняєв, Н. Терентьєва), дидактично-розвиваюча (Л. Занков, М. Зверев, Д. Ельконін, В. Давидов), особистісно-диференційована (В. Гузєєв), практико-орієнтована концепція особистісно орієнтованого освітнього процесу (М. Кузнецов), особистісно зорієнтоване навчання (М. Алексєєв) та інші. Всі ці концепції не суперечать одна одній, а лише ставлять акценти на різних аспектах даної проблеми, які мають місце і в музичній науці та практиці.

Освіта у XXI столітті починає переорієнтовуватися на особистість, на забезпечення активної пізнавальної позиції суб'єкта навчання; організацію освітнього процесу на основі максимального врахування досвіду взаємодії учня з навколишнім світом, та не лише раціональної, а й особистісно-почуттєвої сфери його діяльності; найповнішу реалізацію здібностей, потреб, інтелектуального, духовного і творчого потенціалу молоді людини, що реалізується через застосування особистісно орієнтованого підходу.

Однак слід пам'ятати основну відмінність особистісно орієнтованого навчання і виховання, яка полягає у тому, що особистість дитини розглядається як ціль освіти і життєдіяльності соціуму загалом, від традиційного, яке вивчає особистість як засіб. У цьому сенсі залишаються актуальними деякі позиції щодо сутності особистісно орієнтованої освіти І. Якіманської: особистісно орієнтоване навчання має забезпечувати розвиток і саморозвиток особистості учня, виходячи з виявлення його індивідуальних особливостей як суб'єкта пізнавальної і предметної діяльності; освітній процес особистісно орієнтованого навчання надає кожному учню, спираючись на його здібності, схильності, інтереси, ціннісні орієнтації та суб'єктивний досвід, можливість реалізувати себе; зміст освіти, її засоби і методи підбираються й організуються педагогом так, щоб учень міг виявити вибірковість до предметного матеріалу, його виду і форми. Значущими стають ті його складові, що розвивають індивідуальність учня, створюють усі необхідні умови для його саморозвитку і самовираження; освіченість як сукупність знань, умінь, індивідуальних здібностей є найважливішим засобом становлення духовних та інтелектуальних якостей учня, що виступає основною метою сучасної освіти [9, 5–6].

Дещо доповнює концептуальні основи особистісно орієнтованої освіти С. Подмазін, але у цілому погоджується із вищезазначеним. Вчений розглядає поняття «освіта» як самоформування, становлення особистості, що сприймає все, що знаходиться навколо неї, а педагогічну діяльність як умови свого становлення [6, 44]. На думку І. Бега, самореалізація особистості в межах особистісно орієнтованої освіти неможлива без волевої діяльності, яка забезпечує досягнення поставлених людиною цілей, здійснення

нею суспільно значущих дій і вчинків та утверджується у своїх творчих можливостях [1, 8–9].

Подібні думки глибоко проникли і в музичну педагогіку та практику, що відобразилися у визнанні самоцінності дитячої особистості, необхідності спрямування музичної освіти на розвиток художньо-творчих сил кожної дитини у різних видах художньої діяльності і т.ін. (О. Апраксина, Л. Арчажнікова, Г. Падалка, О. Рудницька, О. Ростовський, Л. Хлебнікова, В. Шпак та інші). Тому реформування державної системи естетичного виховання у новому тисячолітті орієнтує освітні заклади на якісно новий рівень естетичної взаємодії дитини зі світом, розвитку цілісної особистості, а також змінює і ціннісні орієнтації в музичній педагогіці.

Особистісно орієнтована освіта сприяє розвитку особистості дитини та характеризується опорою на суб'єктну позицію учнів, цілісним сприйняттям навчальних предметів, націленістю на пошук сенсів у будь-якому навчальному матеріалі, багатогранністю видів діяльності і т.д. Вона тісно пов'язана з таким поняттям, як «індивідуальний підхід», але значно поглиблюється та розширюється. У цьому сенсі Г. Падалка зазначала, що потрібно завжди пам'ятати про «необхідність індивідуального підходу, чуйного ставлення до найменших проявів творчості дитини і обережно, враховуючи риси, притаманні кожній особистості, плекати їх» [4, 49]. На її думку, особистісно орієнтоване музичне навчання та виховання має ґрунтуватися на трьох провідних позиціях. Перша позиція передбачає спрямування навчального процесу з мистецьких дисциплін на розвиток особистості учня; друга – втілення особистісно орієнтованого підходу в мистецькій освіті; третя – реалізація, ствердження суб'єктної ролі учня у процесі мистецького навчання [4].

С. Горбено у своєму дослідженні наголошує, що педагогічний процес повинен виходити із змістовності музики, що безпосередньо впливає на естетичний розвиток особистості дитини; формування в учнів уявлень про музику як своєрідну форму відображення дійсності. А основні положення щодо музичного навчання та виховання спрямовуються на цілісний підхід, що об'єднує різні види музичної діяльності: хоровий спів, рухи під музику, слухання музики, її аналіз та ін. [2, 268]. Так, першочергового значення набувають два основні особистісно-орієнтовані напрямки навчання – це роль мистецтва у формуванні особистості та творча активність учнів, засвоєння навичок самостійності.

Ці питання спонукали науковців до пошуку ефективних шляхів розвитку музичної освіти дітей на основі культурологічного підходу, який можемо зустріти майже в більшості досліджень даної галузі (О. Рудницька, О. Шевнюк, О. Щолокова та інші). З цієї точки зору музична культура особистості визначає любов до музики і розуміння її в усьому багатстві форм та жанрів; уміння чути музику як змістовне мистецтво, що несе в собі почуття і думки людини, життєві образи й асоціації; здатність відчувати внутрішній зв'язок між характером музики та її виконанням. Тобто, під музичною культурою особистості розуміється її індивідуальний соціально-художній досвід у сфері музичного мистецтва, а формування такої особистості, в свою чергу, вимагає особливого особистісно-орієнтованого підходу.

Аналізуючи джерела педагогічної науки і шкільної практики, можемо констатувати, що на початку ХХІ століття науковці активно займаються подібними розробками, де одне з провідних місць займає гуманістична педагогіка та особистісний підхід до музичного навчання і виховання. Про це свідчать доробки таких педагогів, як О. Ростовського «Методика викладання музики у початковій школі» (2001), «Методика викладання музики в основній школі» (2001), «Музична педагогіка. Навчальні програ-

ми, методичні рекомендації та матеріали» (2008), «Теорія і методика музичної освіти» (2011); Е. Печерської «Уроки музики в початковій школі» (2001); В. Лужного «Музика. Підручник для учнів 1-го класу чотирирічної початкової школи» (2001); О. Рудницької «Педагогіка: загальна та мистецька» (2002); О. Олексюк, М. Ткач «Педагогіка духовного потенціалу особистості: сфера музичного мистецтва» (2004); О. Олексюк «Музична педагогіка» (2006); Л. Масол, Л. Беземчук, Ю. Очаківської, Т. Наземної «Вивчення музики в 1-4 класах», «Вивчення музики в 5-8 класах» (2003); Л. Масол «Мистецтво: підручник для 3-го класу загальноосвітніх навчальних закладів» (2004), «Мистецтво: підручник для 6-го класу загальноосвітніх навчальних закладів» (2006); Н. Ничкало «Мистецтво у розвитку особистості» (2006); О. Гумінської, Л. Туровської «Вивчення музики в 5-8 класах: Календарно-тематичне планування уроків музики. Опорні схеми тематизму програми» (2006); Я. Кушки «Методика музичного виховання дітей» (2007); О. Гумінської «Уроки музики в загальноосвітній школі» (2007); Г. Падалки «Педагогіка мистецтва» (2008); В. Шульгіної «Українська музична педагогіка» (2008); С. Горбенка «Історія гуманізації музичної освіти дітей шкільного віку» (2008), «Навчально-наукова діяльність студентів з методики музичного виховання» (2010); О. Михайличенка «Основи загальної та музичної педагогіки» (2009); О. Лобової «Формування основ музичної культури молодших школярів: теорія та практика» (2010) та ін.

Пошуки нових шляхів щодо реалізації розвитку особистості дитини в музично-естетичній діяльності сприяють розробці педагогами різноманітних програм з музики, в яких простежується особистісний підхід в навчанні і вихованні: «Програма для загальноосвітніх навчальних закладів «Музика» – Р. Марченко, О. Ростовський, Л. Хлебнікова (2001); «Програма для середньої ЗОШ «Мистецтво» 1-4 класи» – Л. Масол, Л. Базовська та ін. (2001); «Музика. Програма для початкових класів загальноосвітніх навчальних закладів: 1-4 класи» – О. Лобова (2004); «Програма для середньої ЗОШ «Мистецтво» 5-8 класи» – Л. Масол, О. Гайдамака, В. Горovenko (2005) та ін.

Звідси змінюється і сам зміст музичної освіти, який розглядається як живий художньо-педагогічний процес, як художньо-педагогічне спілкування, що реалізує розвиток творчої особистості; його засоби та методи, які мають підбиратися та організовуватися таким чином, щоб учень міг проявити вигадливість до предметного матеріалу, його виду та форми. Змінюються завдання в умовах нової парадигми, основними з яких постають: максимальне виявлення та використання індивідуального музичного досвіду дитини; допомога кожному учню пізнати себе, самовизначитися; формування в особистості культури життєдіяльності, яка дає можливість продуктивно будувати своє повсякденне життя, правильно визначати лінії життя, задовольняти свої естетичні потреби, а в межах особистісно орієнтованого підходу вони мають полягати у формуванні музичної культури учнів, вдосконаленні їх емоційної сфери, набутті дітьми усіх вікових категорій умінь і навичок самостійного знайомства з музичними творами, забезпеченні високого рівня активності та самоактивності і т.д. Не менш важливими є і зміна критеріїв щодо музичної діяльності учнів, які мають враховувати не тільки рівень досягнутих знань, умінь та навичок учнів, але і сформованість їх інтелекту (його якості, характер проявів).

Так, сучасна організація пізнавальної та практичної музичної діяльності учнів у системі особистісно-орієнтованого підходу гостро звертає увагу на використання нестандартних *форм навчання* (діалог, дискусія, «скарбничка почуттів», опитування-тести, методика незакінченого речення, визначення темики міні-творів, складання «тезаурусу мудрих думок про музику», «щоденник музичних вражень», складання «словника почуттів музичних творів» (С. Лоцман), імітація організації естетичної творчої

діяльності (урок-мандрівка по музичному театру, урок-мандрівка по картинній галереї, урок-народної творчості, урок-фольклорного свята, урок-книжковий ярмарок, уроки-кіностудії і т.п.), урок-концерт, урок-репортаж з художньої виставки, урок-рецензія, урок-репетиція, урок-спектакль, уроки, які спираються на вдуманих казкових героїв; *методів* (інтерактивні, ігрові, проблемно-пошукові (Л. Масол), аудиторної передачі, візуальної демонстрації, кінестетичного сприйняття та передачі естетичної інформації, методи художнього виконання, синектики, художньо-творчих аналогій, навчально-критичного вираження, вживання в естетичний об'єкт (О. Олексюк); *прийоми* (створення яскравих образно-наочних уявлень, ситуацій успіху, взаємодопомоги, спонукання до пошуку альтернативного рішення (С. Горбенко), прийоми полімодального уявлення естетичної інформації («музичних люстерок», пластичного моделювання, зорової стимуляції, синкретичного занурення в художній образ), рефлексивні прийоми – аранжування, емфатичного слухання (Є. Волчегорська) та здійснення самостійних художньо-творчих *проектів*.

Наразі з новою актуальністю звучать положення взаємовідносин педагога з дітьми в гуманістичній психології, де взаємодія вчителя з учнями може бути основою розвитку, якщо спирається на три найважливіші цінності: цінність особистості, цінність свободи та відповідальність вибору, цінність творчості (К. Роджерс), та педагогіці, де особистісно орієнтований підхід повинен бути індивідуальним, «авторським», а проектування навчальної ситуації у межах свого предмету повинно орієнтуватися на тип психічного розвитку учня та індивідуальні можливості педагога (М. Алексєєв).

У музичній педагогіці на певній педагогічній позиції і відповідній підготовці вчителя музики кризь призму особистісно орієнтованого підходу наголошують ряд науковців, зокрема О. Ростовський акцентує увагу на важливості педагогічного таланту і майстерності; О. Олексюк – на підпорядкованості дій вчителя реальним інтересам учнів, забезпеченні гармонійного і творчого розвитку кожної дитини з виявом суб'єктивності і самобутності, широкого використання індивідуальних форм навчання; С. Горбенко – на діалогічності відносин учнів та педагога, який є співучасником процесу музичного пізнання та ін. [2; 3; 7].

Усі ці думки цілком прийнятні до особистісно орієнтованого підходу в освітньому процесі та доповнюють один одного. Поряд із цим, вони виокремлюють певні вимоги щодо поведінкового компоненту вчителя, який має передбачати створення оптимальних умов, які б дозволили найбільш повно реалізувати естетичні можливості кожної окремої дитини відповідно до її здібностей, психофізіологічних особливостей та власних бажань; використання різних методик, спрямованих на творчий розвиток, задоволення естетичних потреб кожної дитини; надання переваги творчим методам, діалогічному мовленню; максимальну індивідуалізацію та диференціацію навчання. Це дає змогу педагогові під час особистісно-орієнтованої музично-педагогічної діяльності сприяти зміні типу взаємодії «учитель-учень», де вчитель переходить до співпраці, орієнтуючись на аналіз не стільки результатів, скільки загальної діяльності дітей, а учень стає активним творчим.

Звідси, особистісно-орієнтована освіта розуміється як такий тип освітнього процесу, в якому особистість учня та особистість учителя виступають як його суб'єкти, а метою такої освіти є розвиток особистості дитини та структура її переконань, на основі яких і формується «внутрішня модель світу». За переконаннями О. Подільняєва, наразі зовсім по-іншому трактується саме поняття «освіта», яке, на нашу думку, є цілком прийнятним у контексті особистісно-орієнтованого підходу – «освіта – це не процес за-

своєння знань, умінь та навичок, а зміна внутрішнього емоційно-когнітивного досвіду учня, пов'язаного з усією його неповторною індивідуальністю» [2, 153].

Вважаємо, що даний підхід є доречним і в музично-педагогічній науці, оскільки музична освіта, за визначенням О. Рудницької, – це освітня галузь, що спрямована на розвиток у людини спеціальних здібностей і смаку, естетичного досвіду і ціннісних орієнтацій, здатності до спілкування з художніми цінностями у процесі активної творчої діяльності й удосконалення власної почуттєвої культури [8]. Підтримуючи та доповнюючи дане тлумачення, О. Ростовський [7] звертає увагу на те, що у сучасній особистісно-орієнтованій педагогіці великого значення надається розвиткові почуття успіху від власних досягнень, тому важливо підтримувати будь-яку музично-творчу ініціативу учнів, спонукати їх до художньо-творчого самовдосконалення й самовираження.

Висновки. Отже, з проаналізованого вище можна зробити висновок про те, що на початку третього тисячоліття склалися об'єктивні передумови для постановки проблеми особистісно-орієнтованого музичного навчання та виховання учнів, основними шляхами розвитку якого були ціннісні орієнтації, оціночна та самостійна діяльність, цілісність навчального процесу, суб'єкт-суб'єктні відносини, зарубіжний досвід, творчий пошук, національна спрямованість. Головними гаслами у розвитку музичної освіти учнів загальноосвітніх навчальних закладів нашої держави крізь призму особистісно-орієнтованого підходу, як наголошують науковці, стануть звернення до внутрішнього світу особистості дитини, її індивідуальності; допомога розвивати музичні й творчі здібності, орієнтація на природні сили особистості; пробудження творчого потенціалу, стимулювання і спрямування творчої фантазії у процесі індивідуального й колективного музикування; включення до активної музичної діяльності тощо.

Поряд із цим, система особистісно-орієнтованої освіти має включати в себе нову мету, що спрямована в річище самореалізації учня і вчителя та засвоєння системи загальнолюдських цінностей; нового змісту та завдань освіти, що співвідносяться з особистими потребами суб'єктів навчального процесу; включення діяльності учня у структуру процесів саморозвитку та життєвого самовизначення особистості дитини. Звичайно, дана проблема не є остаточно вирішеною і потребує подальшого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бех І. Наукові принципи особистісно зорієнтованого виховання школярів / І. Бех // В. О. Сухомлинський і сучасні проблеми особистісно зорієнтованого виховання : мат. Всеукр. наук.-практ. конф. (26 травня 2000 р.) / [Уманський держ. педагог. ун-т імені Павла Тичини; Відп. ред. В. Г. Кузь]. – К. : Наук. світ, 2000. – С. 7–10.
2. Горбенко С. Історія гуманізації музичної освіти дітей шкільного віку : навч. посіб. [за модульно-рейтинг. систем. навч.] / С. Горбенко. – Житомир : В. Б. Котвицький, 2008. – Видання друге, доповнене. – 416 с.
3. Олексюк О. Музична педагогіка : навч. посіб. / О. Олексюк. – К. : КНУКіМ, 2006. – 188 с.
4. Падалка Г. Педагогіка мистецтва (теорія і методика викладання мистецьких дисциплін) / Г. Падалка. – К. : Освіта України, 2008. – 274 с.
5. Подлиняев О. Очерки о теориях личности в психологии и их педагогических проекциях : учеб. пособие / О. Подлиняев. – Иркутск : Иркутск. унів.-т, 2005. – 188 с.
6. Подмазин С. Личностно-ориентированное образование : социально-философское исследование / С. Подмазин. – Запорожье : Просвіта, 2000. – 250 с.
7. Ростовський О. Теорія і методика музичної освіти : навч.-метод. посіб. / О. Ростовський. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. – 640 с.
8. Рудницька О. Педагогіка: загальна та мистецька: навч. посіб. / О. Рудницька. – К. : Освіта, 2002. – 270 с.

---

9. Якиманская И. Личностно-ориентированное обучение в современной школе / И. Якиманская. – М. : ПРОО, 1996. – 268 с.

REFERENCES

1. Beh I. Naukovi principi osobistisno zorientovanogo viovannja shkoljariv / I. Beh // V. O. Suhomlins'kij i suchasni problemi osobistisno zorientovanogo viovannja : mat. Vseukr. nauk.-prakt. konf. (26 travnja 2000 r.) / [Umans'kij derzh. pedagog. un-t imeni Pavla Tichini; Vidp. red. V. G. Kuz']. – K. : Nauk. svit, 2000. – S. 7–10.
2. Gorbenko S. Istorija gumanizacii muzichnoї osviti ditej shkil'nogo viku : navch. posib. [za modul'no-rejting. sistem. navch.] / S. Gorbenko. – Zhitomir : V. B. Kotvic'kij, 2008. – Vidannja druge, dopovnene. – 416 s.
3. Oleksjuk O. Muzichna pedagogika : navch. posib. / O. Oleksjuk. – K. : KNUKiM, 2006. – 188 s.
4. Padalka G. Pedagogika mistectva (teorija i metodika vikladannja mistec'kih disciplin) / G. Padalka. – K. : Osvita Ukraїni, 2008. – 274 s.
5. Podlinjaev O. Oчерki o teorijah lichnosti v psihologii i ih pedagogicheskikh proekcijah : ucheb. posobie / O. Podlinjaev. – Irkutsk : Irkutsk. univ-t, 2005. – 188 s.
6. Podmazin S. Lichnostno-orientirovannoe obrazovanie : social'no-filosofskoe issledovanie / S. Podmazin. – Zaporozh'e : Prosvita, 2000. – 250 s.
7. Rostovs'kij O. Teorija i metodika muzichnoї osviti : navch.-metod. posib. / O. Rostovs'kij. – Ternopil' : Navchal'na kniga – Bogdan, 2011. – 640 s.
8. Rudnic'ka O. Pedagogika: zagal'na ta mistec'ka: navch. posib. / O. Rudnic'ka. – K. : Osvita, 2002. – 270 s.
9. Jakimanskaja I. Lichnostno-orientirovannoe obuchenie v sovremennoj shkole / I. Jakimanskaja. – M. : PROO, 1996. – 268 s.

Статтю подано до редакції 27.03.2015 р.

Цзякунь ДЕН,

аспірант Львівської національної музичної академії імені Миколи Лисенка
(Китай, Джендзжоу) 2538668248@qq.com

ДЖЕН ЛУ – ЯСКРАВА ПОСТАТЬ У ГАЛЕРЕЇ ДІЯЧІВ КИТАЙСЬКОЇ ДУХОВОЇ ОРКЕСТРОВОЇ МУЗИКИ

Стаття присвячена творчій постаті Джен Лу – одного з найвідоміших діячів у сфері китайської духової оркестрової музики. У роботі простежуються етапи творчого шляху видатного диригента, композитора та аранжувальника, а також аналізуються окремі його твори та аранжовані ним композиції інших авторів.

Ключові слова: китайська оркестрова духова музика, композиція, аранжування.

Лит. 4.

Tszyakun DEN,

postgraduate Lviv National Mykola Lysenko music Academy
(China, Dzhendzhou) 2538668248@qq.com

JENNY LOU - BRIGHT FIGURE IN THE CHINESE BRASS ORCHESTRAL MUSIC GALLERY FIGURES

The article is devoted to the creative personality Jen Lu - one of the most famous figures in Chinese brass orchestral music. The author traces the conductor, composer and arranger creative career stages and analyzes some of his music and arranged his compositions by other authors.

Key words: Chinese orchestral brass music, composition, arrangement.

Ref. 4.

Цзякунь ДЕН,

аспірант Львовской национальной музыкальной академии
имени Николая Лисенко (Китай, Джендзжоу) 2538668248@qq.com

ДЖЕН ЛУ – ЯРКАЯ ЛИНОСТЬ ГАЛЕРЕИ ДЕЯТЕЛЕЙ КИТАЙСКОЙ ДУХОВНОЙ ОРКЕСТРОВОЙ МУЗИКИ

Статья посвящена творческой личности Джен Лу – одного из самых известных деятелей в сфере китайской духовой оркестровой музыки. В работе прослеживаются этапы творческого пути выдающегося дирижера, композитора и аранжировщика, а также анализируются отдельные его произведения и аранжированные им композиции других авторов.

Ключевые слова: китайская оркестровая духовая музыка, композиция, аранжировка.

Лит. 4.

Постановка проблеми. У широкому спектрі світової духової музики важливе місце займає її оркестровий сегмент. Так історично склалося, що значною часткою духової оркестрової музики стали військові духові колективи, адже саме вони виконували не тільки службово-патріотичну функцію, але й несли велике культурно-просвітницьке навантаження. Яскравим підтвердженням цієї тези є історія військової духової оркестрової музики в Китаї – країні, де саме військові оркестри, не зважаючи на свою досить коротку історію, активно заповнюють нішу духової оркестрової музики. Доречно

зауважити, що саме для військових колективів (а китайські духові оркестри – не виняток) визначальною є роль диригента, адже дуже часто він не тільки керує музикантами, але й створює власні композиції та виконує аранжування (перекладення) творів інших композиторів для «свого» оркестру. Саме ця функція має велике значення в розширенні та поповненні репертуару, що, як відомо, прямо впливає на творчий прогрес будь-якого музичного колективу.

Аналіз досліджень. На жаль, у європейській музикознавчій літературі практично відсутня інформація стосовно китайської духової оркестрової музики та її найбільш яскравих репрезентантів. Однією з таких яскравих особистостей у китайській військовій оркестровій духовій музиці є Джен Лу – відомий диригент, композитор та аранжувальник.

Мета статті – розгляд творчої постаті Джен Лу, а також аналіз характерних особливостей окремих його творів та аранжувань композицій інших авторів.

Виклад основного матеріалу. Джен Лу народився 6 жовтня 1933 року в селі Банжіао (провінція Шунь) поблизу Пекіну [4]. В дитинстві, маючи від природи добрі музичні здібності, він самостійно отримував музичні знання, і саме прагнення до самовдосконалення дозволило йому протягом кількох років досягти добрих фахових результатів та, як наслідок, стати музикантом духового оркестру однієї з агітбригад, що в ті часи брали активну участь політичному житті країни [3]. Після утворення Нового Китаю (приблизно 1948–1950 рр.) Лжен Лу був переведений до новоствореного військового оркестру Народно-визвольної армії Китаю, де став грати на кларнеті¹. Оскільки проблема репертуару для цього колективу була досить актуальною, молодий талановитий музикант почав пробувати себе у сфері композиції – спочатку він самотужки вивчав теоретичні основи, а згодом (у 1958-му році) написав перший власний твір для духового оркестру під назвою «Вечір вальсу». Ця композиція виявилася настільки вдалою, що Центральне народне радіомовлення зробило її аудіо запис [2, 41].

Протягом більш ніж п'ятдесяти років він пише власні твори та паралельно виконує аранжування композицій інших авторів. Його творчий доробок налічує близько трста творів. Найбільш яскравими (з точки зору стилістики та власне композиційних прийомів) є твори «Візит в сім'ю», «Народний тематичний набір», «Поезія про чудові пейзажі», «Парад марш» та ін. Що ж до аранжування композицій інших авторів, то варто відзначити урочисту пісню «Моя країна» відомого китайського автора Лю Чжао, адже саме в ній, на нашу думку, Джен Лу продемонстрував професійне володіння технічними засобами аранжування та перекладання.

Доречно зазначити, що Джен Лу є автором кількох книг-посібників для роботи з оркестром, що мають широке практичне застосування в китайській духовій оркестровій музиці. Твори Джен Лу поєднують у собі різноманітні стилеві напрямки – від військового маршу до етномузики. Особливо популярною є збірка його власних творів та аранжувань композицій інших авторів під назвою «Духовий інструмент ансамбль колекцій» [1, 2], де зібрано тринадцять музичних номерів.

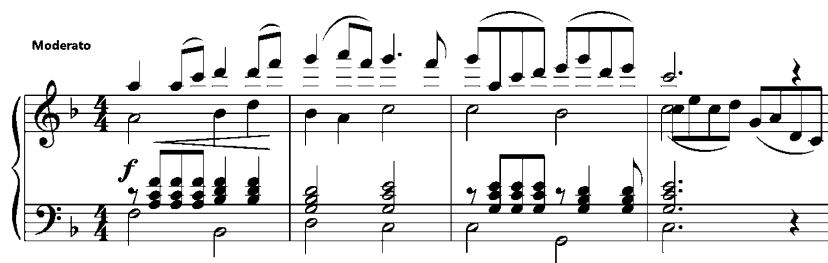
На жаль, формат статті не дозволяє в належному обсязі розглянути ці твори, тому наша увага буде прикута лише до двох композицій. Перша з них – це урочиста пісня «Моя країна» відомого китайського автора Лю Чжао, аранжування якої виконав Джен Лу [3, 237].

¹ В подальшому Джен Лу працював на посаді заступника директора духового оркестру Народної визвольної армії Китаю (зробив великий внесок у створення та професійне зростання колективу), був обраний членом правління Об'єднання китайських музикантів. Одночасно він консультував численні духові оркестри країни, зокрема Ударний оркестр китайської молоді, духовий оркестр провінції Ляо Нін та ін. [2, 40].

Джен Ц. Джен Лу – яскрава постать у галереї ліячів...

Короткий чотиритактовий вступ встановлює загальний емоційно-піднесений характер твору – гімну величі своєї країни. Автор створив виразну мелодичну лінію, що уособлює характерну для китайської музики пентатонічну будову мотивів, та одночасно використав класичну європейську гармонію (I-II-IV-V шаблї мажорного ладу). Водночас вдало вибраний характерний для величальної пісні середній темп (*Moderato*), відповідні штрихи (*detache*, *legato* тощо), вдале нюансування (*forte* з тенденцією до підсилення звучання вже в другому такті), а також зупинка в останньому такті (на фоні наскрізного розвитку вона відокремлює цей фрагмент твору від його основної частини) лише доповнюють загальне враження від вступу. Водночас Джен Лу специфічними засобами аранжування професійно доповнив композиторський задум автора твору, при цьому майстерно використавши певні технічні прийоми. Комбінована фактура органічно поєднує в собі одноголосне (в октавному подвоєнні) викладення мелодії у флейт, кларнетів та корнетів (що в подальшому доповнюється супроводжуючими голосами як елементом розвитку), помірний рух басової партії, незначний (з ознаками педалювання) контрапункт у саксофонів та ритмічні фігурації у валторн:

Рис. 1.

Нестандартним, а, отже, цікавим прийомом в сенсі надання вступу окремих рис маршової музики є використання Джен Лу ритмічної формули маршу у партії малого барабану без дублювання її в партіях інших (духових) інструментів:

Рис. 2.

Основна частина твору складається з декількох побудов, котрі в процесі розгортання форми повторюються з ви členенням окремих епізодів та зміною регістрів. Структура першої побудови основної частини твору (від першої до другої цифри) досить проста – вона складається з мелодії у стилі народної пісні, гармонічного супроводу у вигляді помірнього руху басу, акордів у валторн, гармонічних фігурацій у кларнетів та окремих коротких заповнень у флейти, і така спрощеність природно асоціюється з розповіддю автора про свою країну. Доречно зауважити, що задля динамічної диференціації елементів музичної тканини Джен Лу використовує принцип їх штучного розділення за допомогою нюансів:

Викладення мелодії (перші шість тактів) в октавному подвоєнні є дещо специфічним, оскільки «нижню октаву» виконують три інструменти: тенор та саксофон-тенор, а «верхню» – лише саксофон-альт. Відповідно, звучання в сенсі динамічного балансу між октавами схоже на варіант «основний тон – обертон». Щоправда, в подальшому мелодична лінія отримує ще одне верхнє подвоєння у партії флейти, і тим самим збільшується регістр у викладенні згаданого елемента музичної фактури. Наприкінці першої частини спостерігається зміна характеру звучання – у валторн, труб та тромбонів та малого барабану з'являються маршові ритмічні формули. Саме їх використання служить підготовкою та переходом до другої побудови.

Друга побудова (друга цифра) невелика за обсягом – всього вісім тактів, вона складається з двох елементів. Перший в цілому має маршовий характер (він досягається пришвидшенням темпу та використанням у гармонічному супроводі відповідних ритмічних структур, хоча розлога мелодія вносить у загальне звучання певний контраст), а другий – це майже дослівне повторення вступу. Що ж до особливостей інструментування першого елемента, то слід відзначити використання тенора та баритона для розширення регістру мелодичної лінії (поряд з флейтами, кларнетами, трубами та корнетами), а контрапункт виконують лише саксофони.

Третя побудова (третя та четверта цифри) досить об'ємна за обсягом музичного матеріалу та має ознаки тричастинності. На початку викладення слухач знову повертається у сферу спокійної, ліричної з елементами незначної експресивності розповіді, проте, порівняно з першою побудовою, дещо ускладнюється фактура викладення музичного матеріалу. В цілому лірична, щоправда, з експресивними стрибками, мелодія, що виконується корнетами та трубами, органічно поєднується з педалізованим супроводом у валторн та досить профстим, з функцією заповнення «зупинок» у мелодичній лінії, контрапунктом у саксофонів, тенора та баритона. Ліричний настрій лише посилюється за рахунок двоголосних (в терцію) витриманих звуків у флейт та триголосних тріолей-гармонічних фігурацій у середньому регістрі кларнетів:

The image shows a musical score for a symphony orchestra. The instruments listed on the left are Flute, Clarinetti, Trumpetten Cornetti, Saxi Tenore Baritone, and Horn Tuba. The score is written in 4/4 time with a key signature of one flat (B-flat). The tempo/mood is marked 'espressivo' and the dynamic is 'mf' (mezzo-forte). The Flute part has a melodic line with slurs and accents. The Clarinets part features triplet patterns. The Trumpets/Cornets part has a melodic line with slurs. The Saxophone part has a melodic line with slurs. The Horns/Tuba part has a rhythmic pattern with slurs. The score is divided into four measures.

Середній епізод – це повторення музичного матеріалу другої цифри, щоправда аранжувальник переносить мелодію у тенорово-баритоновий регістр (вона виконується саксофоном-тенором, валторнами, тромбонами, тенором та баритоном), а функція супроводу замість валторн доручається корнетам, кларнетам та флейтам. У подальшому – у третій частині побудови використовується музичний матеріал з першої частини. Наприкінці твору знову проводиться тема вступу, котра закінчується ферматою, і це підкреслює урочистий характер твору-гімну. Варто зауважити, що трикратне повторення теми вступу (в поєднанні з повторами інших епізодів) протягом твору лише сприяє цілісності та завершеності його форми.

Важливим є професійне аранжування – Джен Лу оркестровими засобами надав твору яскравого звучання та долучився до констатації художньої цінності пісні «Моя країна».

Що до п'єси «Візит в сім'ю», то вона невелика за об'ємом (всього сімдесят три такти) та досить проста за структурою (складна тричастинна форма зі вступом та кодою) є прикладом компактності викладення матеріалу та створення засобами аранжування яскравої музичної «картинки».

Короткий чотиритактовий вступ є, на думку автора статті, своєрідною експозицією – замальовкою, що зображає природний спокій та філософську стабільність китайської родини. Повільний темп, нескладна фактура, що складається з коротких мотивів (серед них – висхідно-низхідний хроматичний хід у першого кларнета, фігурації з двох звуків у флейти та других-третьох кларнетів, педалі у саксофонів, валторн, труб та тромбонів з тубами), гармонічна статика (використовується лише акорд Сі-бемоль мажору), практично нерозвинений мелодизм (за винятком вже згаданого руху за хроматизмом), використання нюансів в діапазоні від piano до (інколи) mezzo forte та епізодичне використання дзвону (музичного інструменту) вводять слухача у відповідний емоційний настрій:

Lento sostenuto $\text{♩} = 60$

Flauto

Clarinetto

Trompetten
Horn

Campana

Tromboni
Tuba

Перша частина форми (перша та друга цифри) складається з двох проведень теми лірико-епічного характеру (перше з них викладене у баритона solo), що має повторну структуру та складається з двох схожих речень (деяка відмінність полягає в розширенні діапазону мелодії):

Рис. 6.

Baritono

В музичну тканину органічно імплантовані елементи вступу (фігурації флейти та кларнетів), що в подальшому дещо трансформуються. Варто відзначити короткі поліфонічні заповнення у саксофонів та валторн, а також «бурдонні» квінти у басових партіях («напрошуються» деякі паралелі з народною музикою). Окремо слід звернути увагу на останні чотири такти другого проведення теми (кульмінаційний фрагмент) – на думку автора статті, дещо проблематичним і, відповідно, маловиправданим є висхідний «стрибок» в мелодії на ундециму, адже, враховуючи конструктивні особливості інструмента баритона, якісно виконати його досить важко.

При другому викладенні зазначена тема звучить більш насичено за рахунок використання (поряд з баритоном) тенора та саксофонів, а також введення у музичну тканину поліфонічних заповнень (у виконанні труб та тромбонів) у поєднанні з активізованою лінією басу. Наприкінці першої частини звучить фермата як анонс переходу до контрастної «середини» твору.

Середня частина композиції (проста двочастинна форма) складається з двох контрастних тем (кожна з них – це період). Перша (двічі повторена) тема має риси танцювальності, що втілюються у швидкому темпі (у поєднанні з розміром 2/4), характерній для танцю гомофонно-гармонічній з елементами нескладної поліфонії (при повторі) фактурі та характерній структурі ритмо-мелодики (поєднання коротких та відносно довгих тривалостей, використання плавного та стрибкоподібного руху та деякої повторності у будові мотивів, а також варіантно-варіаційного принципу їх розвитку). При аранжуванні теми Джен Лу вдало викорис-

Ден Ц. Ажен Лу – яскрава постать у галереї ліячів...

товує кларнети (а при повторі до них додаються корнети) як найбільш відповідні до характеру музики інструменти, а досить елементарний акомпанемент (баси та валторни у етно-варіанті «сильна-слаба долі» на одному Сі-бемоль мажорному акорді з жартівливою «секундою» в ритмічних фігураціях) лише підкреслює неабияку загальну танцювальність та фольклорність музики цієї частини:

Рис. 7.

3 Allegro (♩ = c. 108)

Clarinetti
Horn Tuba
Cl.
H. Tb.

Друга тема середньої частини (четверта цифра) має дещо іншу структуру – двічі повторена шеститактова фраза (її виконують саксофони, валторни, тенор та баритон в октавному подвоєнні), що виконується у більш швидкому темпі, має дещо ширший діапазон звучання (досягається за рахунок частого використання висхідних та низхідних стрибків) та довші тривалості. Композитор поліфонізує фактуру, застосовуючи техніку імітації (ці елементи музичної тканини виконують флейти, кларнети та корнети в октаву), одночасно максимально спрощуючи супровід (ритмічні фігурації у труб та тромбонів). Важливо відзначити вдале та доречно використання композитором таких характерних для китайської музики інструментів, як маримба та дзвін. Зокрема, гармонічні фігурації шістнадцятими тривалостями у верхньому регістрі додають звучанню певної моторності та експресії на тлі загального урочистого характеру:

Рис. 8.

4

Marimbafono
Flauto Clarinetti Cornetti
Sassofoni Tenor Bariton
Trumpetten Tromboni Tuba

Закінчується друга частина невеликою (всього три такти) сольною фразою у виконанні баритона, що слугує сполучною ланкою між серединою та заключною побудовою твору. Третя частина твору практично повторює його першу частину, за винятком останніх тактів, де заповільнюється темп, розріджується фактура та затихає звучання.

Висновки. Отже, необхідно відзначити, що власні твори Джен Лу вирізняються різножанровістю та широким тематизмом, а важливою характерною особливістю його арнжування композицій інших авторів є багатий етнічний стиль. Все це свідчить не тільки про композиторський талант митця, але й високий професійний рівень аранжувальника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. 郑路编著 管乐合奏曲集（中国风版）：管乐合奏乐谱/ 路 郑.-北京：中国青年出版社。1999年4月。-208页。
2. 薛君编著 跳跃的音符-记解放军军乐团作曲家郑路/ 君 薛.-北京：人民教育出版社。2004年5月。-页。40-页。41。
3. 孙斌编著 音乐漫步（第九节）素描民族风光色彩的作曲家-郑路，马洪业/ 斌 孙.-山东：中国社会科学出版社。2008年10月。-页。236-页。238。
4. 郑路（作曲家）搜索出来的 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://baike.baidu.com/link?url=-6SEQg-TuEClh2o-EQxcpNa2fk7-o5ssNi9Fyj4i3BIXowetBG-czOIfSNi_mhpd26PFA9ipIVPnEX3Qf37a6HJi3q

REFERENCES

1. 郑路编著 管乐合奏曲集（中国风版）：管乐合奏乐谱/ 路 郑.-北京：中国青年出版社。1999年4月。-208页。
2. 薛君编著 跳跃的音符-记解放军军乐团作曲家郑路/ 君 薛.-北京：人民教育出版社。2004年5月。-页。40-页。41。
3. 孙斌编著 音乐漫步（第九节）素描民族风光色彩的作曲家-郑路，马洪业/ 斌 孙.-山东：中国社会科学出版社。2008年10月。-页。236-页。238。
4. 郑路（作曲家）搜索出来的 [Elektronij resurs]. – Rezhim dostupu : http://baike.baidu.com/link?url=-6SEQg-TuEClh2o-EQxcpNa2fk7-o5ssNi9Fyj4i3BIXowetBG-czOIfSNi_mhpd26PFA9ipIVPnEX3Qf37a6HJi3q

Статтю подано до редакції 02.04.2015 р.

Денис ШАРИКОВ,

кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри академічного та естрадного вокалу Інституту мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка (Україна, Київ) dinois.khoreologiya.77@mail.ru

АВТОРСЬКИЙ НЕОКЛАСИЧНИЙ ТЕАТР СУЧАСНОЇ ХОРЕОГРАФІЇ «СУЗІР'Я АНІКО»: СТИЛІСТИКА, ФОРМАЛЬНО-ТЕХНІЧНІ ЗАСОБИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ

У статті проаналізовано та розглянуто авторський неокласичний балетний театр як цілісне унікальне явище української хореографічної культури, а саме кінця ХХ ст. Аналізуються дефініція та складові поняття «неокласичний балет». Визначаються особистість та творчість сучасного українського балетмейстера Аніко Рехвіашвілі та її авторський зобразально-виразальний стиль у власних хореографічних постановках – балетах, ансамблевих танцях та хореографічних мініатюрах. Розкриваються формально-технічні особливості та філософський зміст балетних постановок Аніко Рехвіашвілі.

Ключові слова: неокласичний танець, хореографія, балетний театр, неокласичний стиль, танцювальні форми, мініатюра, ансамбль.

Лит. 7.

Denys SHARYKOV,

Ph.D. in Art, Associate Professor of academic and variety vocals Department, Institute of Arts Kyiv Boris Grinchenko University (Ukraine, Kyiv) dinois.khoreologiya.77@mail.ru

AUTHOR NEOCLASSICAL THEATRE OF MODERN CHOREOGRAPHY «SUZYRIYA ANIKO»: STYLISTICS, FORMAL TECHNICAL REPRESENTATION MEANS

In the article it is analyzed the author neoclassical ballet theatre as a unique phenomenon of the Ukrainian choreographic culture, namely the end of the twentieth century. It is analyzed the definition and components of the neoclassical ballet concept. The author identifies the person and works of modern Ukrainian choreographer Aniko Rekhviashvili and her author expressive style in her own choreographic productions, ballets, choral dances and choreographic miniatures. It is described Aniko Rekhviashvili's formal technical features and philosophical content ballets.

Key words: neoclassical dance, choreography, ballet, neoclassical style of dance forms, miniature, ensemble.

Ref. 7.

Денис ШАРИКОВ,

кандидат искусствоведения, доцент кафедры академического и эстрадного вокала Института искусств Киевского университета имени Бориса Гринченко (Украина, Киев) dinois.khoreologiya.77@mail.ru

АВТОРСКИЙ НЕОКЛАССИЧЕСКИЙ ТЕАТР СОВРЕМЕННОЙ ХОРЕОГРАФИИ «СОЗВЕЗДИЕ АНИКО»: СТИЛИСТИКА, ФОРМАЛЬНО-ТЕХНИЧЕСКИЕ СРЕДСТВА РЕПРЕЗЕНТАЦИИ

В статье проанализированы и рассмотрены авторский неоклассический балетный театр как уникальное явление украинской хореографической культуры, а именно конца ХХ в. Анализи-

руються дефініція і составляющие понятия «неоклассический балет». Определяются личность и творчество современного украинского балетмейстера Анико Рехвиашвили и ее авторский изобразительно-выразительный стиль в собственных хореографических постановках – балетах, ансамблевых танцах и хореографических миниатюрах. Раскрываются формально-технические особенности и философское содержание балетных постановок Анико Рехвиашвили.

Ключевые слова: неоклассический танец, хореография, балетный театр, неоклассический стиль, танцевальные формы, миниатюра, ансамбль.

Лит. 7.

Постановка проблеми та аналіз досліджень. Наше дослідження цікаве тим, вперше в українському мистецтвознавстві аналізується і розглядається постать сучасного українського балетмейстера Аніко Рехвіашвілі, а також її авторський неокласичний балетний театр як цілісне унікальне явище кінця ХХ ст.

Наукові розвідки у галузі неокласичного балету хореографічної культури представлені М. Гваттеріні, Філіпом Ла Модем, Мішеlem Мерсьє та Ізабеллою Жіно. Дослідження з неокласичної стилістики авторських балетних театрів Європи представлені у дописах Л. Абизової, Д. Бернадської, М. Погребняк, О. Плахотнюка, О. Чепалова.

Мета статті – проаналізувати особливості авторського неокласичного балету Аніко Рехвіашвілі у видовому, жанровому розмаїтті.

Завдання – проаналізувати наукові дослідження у даній галузі; визначити закономірності розвитку неокласичного балету; висвітлити балетні постановки Аніко Рехвіашвілі у театрі сучасної хореографії «Сузір'я Аніко».

Виклад основного матеріалу. Неокласичний балетний театр – державна чи авторська структура в сучасній хореографії та сценічному мистецтві франко-англо-американського походження. На сьогодні йому властиві такі стилістичні ознаки:

- *неокласичний танець* – оновлення класичного танцю (балету) більш віртуозними виразними рухами та позиціями, ускладнення побудови форми балету: *entree, pas deux, pas de trois, variations, corps de ballet*; класичні *pas* побудовані таким чином, щоб простежувався та розкривався психологічний або асоціативний зміст; самі ж рухи проминаючі, важливим є підхід та перехід від руху до руху;

- *використання певних балетних форм* – багатоактного та одноактного балету, а також хореографічної мініатюри, музично-танцювальної форми «*pas de deux*», балету-перформансу, поетичного перформансу, перформансу «живої картини або чистого мистецтва».

Неокласичний балетний театр відходить від форм академічної традиції старих театрів, які формували естетику, форму і техніку у добу «романтичного балету» (Паризька опера – Grand Opera de Paris, Міланська Ла Скала – Teatro alla Scala или La Scala, Маріїнський театр у Санкт-Петербурзі, Королівський театр Данії – Det Kongelige Teater) [3, 154], *звертаючись* до паралельних і кутових позицій у поєднанні з поворотними та заокругленими. У неокласичному балетному театрі більша *перевага надається* музичному творові, в якому класичні *pas* органічно повторюють всі складні особливості симфонічної, класичної та неокласичної музики, тобто використання *принципу танцесимфонії*. Сучасний неокласичний театр має два жанри – безсюжетний та сюжетний [7, 234].

Наше дослідження стосується першого українського авторського неокласичного професійного театру «Сузір'я Аніко». У грудні 1995 р. було створено Театр хореографічних мініатюр «Сузір'я Аніко». З 1996 р. – Театр сучасної хореографії «Сузір'я Аніко», з 2002 р. – «Балет Аніко». У нашому дослідженні будемо вживати такі назви: «Театр сучасної хореографії “Сузір'я Аніко”», «Балет Аніко». Художнім керівником і ба-

летмейстером Театру стала народна артистка України, лауреат міжнародних конкурсів балету, професор, завідувач кафедри класичної хореографії Київського національного університету культури і мистецтв, сьогодні – головний балетмейстер та художній керівник Національної опери України імені Тараса Шевченка – *Аніко Юрївна Рехвіашвілі* [2, 12].

Аніко Рехвіашвілі народилася у Києві в 1963 р. Після навчання в кількох студіях класичного балету і студії народного танцю при Національному Академічному ансамблі танцю України імені Павла Вірського (викладач з класичного танцю – Володимир Андрєєв). У 1990 р. Аніко закінчує кафедру хореографії Київського інституту культури імені Олександра Корнійчука, викладачі: з народно-сценічного танцю – Євген Зайцев; з мистецтва балетмейстера – Микола Трегубов. Після навчання Аніко розпочинає активну професійну балетмейстерську діяльність: постановки для солістів Національної опери України, для драматичних театрів Києва, кіно та різноманітних шоу. Поступово, з ростом творчого досвіду, зростає й авторитет Аніко як балетмейстера. Діапазон її творчих можливостей дуже великий: від сучасної хореографії (модерн-танець, фольк-модерн-джаз танець) до класичної (неокласичні балети, мініатюри, неокласичні стилізовані фольклорні концерти). Співпраці з видатними київськими вокалістами Ніною Матвієнко, Олександром Пономарьовим, а також – активна та плідна співпраця з вітчизняним композитором Георгієм Черненком (керівником ансамблю ударних інструментів «Ars Nova»), з яким було поставлено спочатку квіртет, а згодом ансамблю композицію «Tremolo», яка найчастіше йшла на сцені під назвою оригіналу «Festive» [5, 112].

Хореографічні постановки Аніко Рехвіашвілі:

Червень 1996 р. – *«Італійський альбом»* – одноактний балет, на музику Джованні Пьєро Ревербері, Антоніо Вівальді. «Рондо» – одноактний балет в балеті, «Марення» – хореографічна мініатюра, Анко Балет. Січень 1997 р. *«Болеро»* на музику Моріса Равеля, одноактний балет, Анко Балет. Травень 1998 р. *«Пори року»* на музику Антоніо Вівальді, одноактний балет, Національна опера України імені Тараса Шевченка, Анко Балет. Заслужені артисти України Яна Гладких, Євген Кайгородов, Максим Мотков. У 1997–2000 рр. були поставлені на Аніко балет ансамблеві композиції: «Festive (Tremolo)» на музику Георгія Черненка; «Зірка» (червень, 1997), «Фія ночі», «Передчуття» на музику Джованні Пьєро Ревербері (жовтень-грудень, 1998); «Ave Maria» на музику Джуліо Качіні (квітень, 1999); «Місячне коло чи новий день» на музику Георгія Черненка (квітень, 2000).

З 1998–2000 рр. для солістів Національної опери України імені Тараса Шевченка – Яни Гладких, Євгена Кайгородова *«Маска»* на музику Жоржа Бізе – Родіона Щедрина, *«Пульс»* на музику Георгія Черненка, *«Pas de deux»* (неокласичне) на музику Джакомо Россіні; для заслуженої артистки України – Тетяни Голякової та Артема Доцишина *«Страх»* на музику Пітера Габрієля; для народної артистки України – Олени Філіп'євої та заслуженого артиста України Максима Моткова *«Танго»* на музику Астора П'яццолла, *«Серенада»* на музику Генрі Пьорсола; для народної артистки України Ганни Кушнарьової та Олександра Шаповалова *«Чотири поцілунки»* на музику Яна Сібеліуса; для народної артистки України – Олени Філіп'євої та заслуженого артиста України Вадима Бургана *«Сказані думки»* на музику Жан-Мішель Жарра. Для Большого театру Росії (Москва) *«Душа»*, одноактний балет, на музику Херардо Енрана Родрігеса, солісти – народні артисти Росії Ільза Лієпа та Марк Перетокін. У листопаді 2001 р. у Національній опері України імені Тараса Шевченка було поставлено двоактний (спочатку трьохактний) неокласичний балет «Віденський вальс» на музику Іоганна Штраус-батька, Рі-

харда Штрауса, Іоганна Штрауса-сина, який є в репертуарі до сьогодні. У листопаді 2006 р. Аніко поставила постмодерний балет «Даніела» на музику Миколи Чембержи. З 2012 р. Аніко стає головним балетмейстером та художнім керівником балетної трупи Національної опери України імені Тараса Шевченка.

Також впродовж 90-х років ХХ століття Аніко *поставила хореографію для драматичних п'єс* «Полонений тобою», «Брехня», «Я вам потрібен, панове» для Театру драми та комедії на лівому березі; «Чарівні черевички» для Театру юного глядача (Київ).

Важливо додати, що на базі театру сучасної хореографії «Сузір'я Аніко» у червні 1996 р. в Київському державному інституті культури (з 1999 р. – КНУКіМ) вперше в Україні було відкрито кафедру сучасної хореографії (з 2000 р. – кафедра сучасної класичної хореографії, з 2004 р. – класичної хореографії), яку очолила професор Аніко Рехвіашвілі. Тут викладають академічні хореографічні дисципліни – класичний, характерний танець, мистецтво балетмейстера, а також сучасні методи хореографії синтезованої форми – хіп-хоп танець, модерн джаз танець, імпровізацію, контемпорарі данс, зразки сучасної і класичної хореографії [2, 14].

У червні 1996 р. колектив «Сузір'я Аніко» представив свою першу неокласичну балетну програму в хореографічних мініатюрах та ансамблевих композиціях *«Італійський альбом»* на музику Джованні Пьєро Ревєрбері («Rondo Veneziano») та А. Вівальді. Програма *«Італійського альбому»*, за аналогією до музичного супроводу італійських композиторів, вперше у світі стала своєрідним авторським рішенням репрезентації жіночої неокласичної техніки не в пуантах чи балетках, а саме у балетних туплях на маленькому підборі, що визначило танцювальну лексику *«terre-à-terre»*.

За характером, динамікою та стилістикою *«Італійський альбом»* є *синтезом імпресіонізму з експресіонізмом на неокласичній основі*. Однодійний балет складався з ансамблевих танців та хореографічних мініатюр, а також окремого «балету в балеті», за аналогією до літературної форми «роману в романі» (наприклад, як у М. Булгакова «Майстер і Маргарита»). Балет складається з танцювальних композицій, які дивно художньо оформлені.

У костюмах присутня *стилізація та синтез* костюма доби ампіру початку ХІХ ст., народних слов'янських ХІІІ ст., бальних (чоловічих) кінця ХХ ст., модерн-танцю (Марти Грем) середини ХХ ст. А саме, балет представлений ансамблевою композицією «Фантазія», мініатюрами «Дві троянди», «Чарівниця», «Три голоси», «Ще мить», «Вигук», «Гра з тінню», ансамблевою композицією «Жарт», «Метелик», «Марення», одноактним балетом «Рондо».

Декорації на сцені не використовувалися, все залежало від певного специфічного освітлення, зовнішній вигляд сцени є чорним – куліси, заднік. Часто використовуються контражури та башти в освітленні, що створює певну ілюзорність та таємничість того, що відбувається, хоча у балеті «Пори року» заднік є світлим та підсвічується задніми контражурами [1].

Цікавими неокласичними балетними мініатюрами можна назвати «Дві троянди», «Три голоси», «Вигук», «Гра з тінню» з *елементами імпресіонізму* (дунканізму й фокінізму). *«Дві троянди»* створюють асоціацію сильного аромату червоної троянди, витончений аромат білої, як втілення тепла, емоційної природи, і холодної, стриманої природи. Незважаючи на те, що образи троянд є асоціативними, вони чітко увиразнюють жіночі характери. *«Три голоси»* створюють враження звучання різних за характером голосів людської душі: печалі, радості, спокою. *«Гра з тінню»* розкриває рефлексії хореографа на своє внутрішнє «я», коли реальність та ірреальність зливаються. У хореографії на-

явна пластична імпровізація й неокласична техніка контемпорарі данс «tege-à-tege».

Неокласичну мініатюру з *експресіоністською тематикою* та авторськими елементами модерн-танцю (лексика, техніка – contraction, drop) в балеті представлено у мініатюрі «*Вишук*», що є вкрай емоційною, з виразним відтворенням стану як постановника, так і артистів, – *крик душі, психологічний надриг, нервові збудження та роздратованість*. Техніка побудована на виразних засобах *модерн-танцю, диско, контемпорарі данс*.

«*Пори року*» – абстрактно-асоціативний неокласичний балет У балеті розкривається психологія стосунків між чоловіком та жінкою, що асоціюються з порами року – зимою, весною, літом, осінню в душі людини. Сюжет побудовано на конфлікті фатальної неможливості; у гармонійні стосунки Весни і Літа вносить розлад, інтригу Зима. Літо зраджує Весні через постійні спроби привернути до себе увагу Зими. Осінь у постійному потязі і залицаннях до Зими, але так само постійно зневажена нею.

Танцювальними прелюдіями gros фатерами (gross fatter) є ансамблевий танець (danse d'ensemble), що психологічно насичує і розкриває абстрактно-асоціативні форми балету. Хореографія в балеті побудована на танцсимфонії, кожен рух, варіація, комбінація, дует, pas d'ensemble відтворюють композицію, зміст і характер музики Вівальді.

Костюми головних виконавців індивідуалізовані так: зима – блакитна, весна – рожева, літо – салатове, осінь – теракотова. Костюми ансамблю чорні. Техніка балету побудована на академічних зразках класичного танцю й техніці контемпорарі данс.

«*Віденський вальс*» – сюжетний неокласичний балет. Представлений сюжет побудований на романтичній історії з життя відомого австрійського композитора Йоганна Штрауса (сина). У балеті наявні всі компоненти й аспекти драматичного багатодійового балету: характерні танці, пантоміма, пересувальні декорації, ballet d'action, pas de deux.

Костюми солістів та ансамблю точно відповідають добі кінця XIX ст. Хореографія побудована за принципом танцсимфонії, досить чітко висвітлює складні стосунки між головними героями. У балеті також наявні абстрактно-асоціативні образи. Техніка балету побудована на неокласичних прийомах, балетних формах Європи та Америки другої половини XX ст. [5, 19]. Комбінації мають складну лексику як чоловічого, так і жіночого танцю. Танець насичений великими стрибками, port de bras cambre, дрібною технікою рухів, широкою амплітудою руху. Балетна вистава для хореографа є своєрідним філософським та психологічним роздумом, навіть індивідуальним аналізом [6, 158].

Впродовж 1999–2004 рр. Аніко Рехвіашвілі змінила та доповнила репертуар театру, залучивши до програми постановки, які були переставлені з артистів Національної опери України імені Тараса Шевченка, а також поставлені зовсім нові ансамблеві композиції та хореографічні мініатюри. Важливо додати, що артистичний склад театру змінювався часто протягом 1997–2002 рр., це стосувалось переважно чоловічого контингенту.

Таким чином, починаючи з 1999 р., оновлена програма театру отримала назву «*Ненаписаний альбом*». Художниками з костюмів протягом всього існування колективу залишались Аніко Рехвіашвілі та Людмила Хоцнівська, вони виступали як дизайнери всіх костюмів, так і вишивальниці, особливо жіночих суконь.

Програма на дві дії, складена з хореографічних мініатюр та одноактних балетів, тривалістю 90 хвилин, у складі 14 виконавців.

Перше відділення:

1. «*Festive (Tremolo)*» на музику Георгія Черненка «Festive». Ритм життя – це часом ритм довгоочікуваних злетів та непередбачуваних падінь. Його імпульс змінюється, як

змінюються його настрої та забарвлення. Емоційний та експресивний темп, психологічна атака на глядача.

2. «*Фія ночі*» на музику Джованні Пьєро Ревербері «Tierolo». Тільки вона, якій підвладні його бажання, може зачарувати та можливо спокусити... Чи увести в казку та міф...

3. «*Спокусниця*» на музику Джованні Пьєро Ревербері «Splendore di Venezia». Їх двоє. Кожен сподівається на те, що саме за ним буде першість. Але вона жінка. Вона вміє так себе поведсти, що кожен з них залишиться з думкою, що він і є той самий. Але вона не вибирає нікого, залишаючи юнаків з нічим.

4. «*Три голоси*» на музику Джованні Пьєро Ревербері «Odisea Veneziana». У розмаїтті фарб і голосів настрою виявились три відтінки: добрий, спокійний й гармонійний – бузковий; емоційний, яскравий, динамічний, які доповнюють один одного, але кожен по-своєму неповторний і незвичний.

5. «*Ще мить*» на музику Джованні Пьєро Ревербері «La Giudessa». Залишилось ще трошки, маленьке зусилля. Але інколи це нескінченно багато для людських можливостей, і все скінчилося. Остання мить перед розставанням, але згадка, як колись було чудово, закінчується страшною реальністю...

6. «*Вигук*» на музику Джованні Пьєро Ревербері «Prestige». Відчайдушний, надлюдський крик виривається з їхніх душ. Вони метушаться, шаленіють від цього, а ми не можемо дивитися на це байдуже... Вигуки, остервеніння, лайка знесилюють, але їх образа залишається з ними.

7. «*Чотири поцілунки*» на музику Яна Сібеліуса. «Сумний вальс». Із звуків заворужоючої музики Яна Сібеліуса наче виникають справжні образи. Вона граціозна й тендітна, а він влевнений і всепоглинаючий. Він захоплює її у пориві вальсу і поступово знищує своїм надприродним впливом. Психологічно висмоктує її сутність, залишаючи її спустошеною морально і фізично.

8. «*Болеро*» – неокласичний балет, де на класичній основі вдало синтезувався народно-сценічний іспанський танець, – болеро, фламенко, а також сучасний танець – техніка модерн-танцю. Невичерпна енергія, яка здається нізвідкіля з'явилася, поступово наростає, взаємодіє сама с собою. Як хвилі: то накопичується, то спадає. Вона нас намагнічує та гіпнотизує. Та ось раптом відбувається вибух, який все миттєво руйнує, щоб знову і знову повторити все спочатку. Балет є репрезентацією психологічних стосунків між чоловіком і жінкою, індивіда та суспільства, які демонструються у виразному емоційному стилі, відображаючи особливості музичного супроводу. У танці наявна експресивна й еротична манера, відчувається конфлікт чоловічого і жіночого начал. Вони постійно ворогують, намагаючись підкорити один одного, а також постійно створюючи психологічну атаку на глядача. Але в кінці знешкоджують себе, зникаючи в небутті. Костюми виконавців темно-сині.

Друге відділення:

1. «*Передчуття*» на музику Джованні Пьєро Ревербері «I Preparativi». Відчуття наближення чогось справжнього і невідомого. Воно витає в просторі і надихає нас загадковою силою. Динаміка, швидкість переходу в новий стан.

2. «*Скажені думки*» на музику Жан-Мішель Жарра «Rendez-vous». Безумна фантазія. Скільки цікавих думок може вдихнути вона в нас і який чарівний стан може викликати. Але витрата себе на емоції не породжує нічого доброго, а лише виснажує розум та позбавляє ідей.

3. «*Жарт*» на музику Джованні Пьєро Ревербері «Torcello». Чудовий настрої, і тому все здається веселим і жартівливим.

4. «Марення» на музику Антоніо Вівальді. «Пори року – Літо Presto». Це якесь зачарування. Він настільки захоплений нею, що вже не усвідомлює себе і не в змозі дати собі раду... Вона ж лише користує, знесилоє його та кидас, як сміття.

5. «Самотність удвох» на музику Антоніо Вівальді. «Пори року – Зима Allegro». Вони мають натхнення для досягнення. Але вони приречені бути самотніми у цьому бажанні. І навіть надлюдське поривання, щоб вирватися із цього стану, їм не допоможе. Їх весна минула, та в серці залишилась лише зима.

6. «Дві троянди» на музику Джованні Пьєро Ревербері «Regata Dei Dogi». Червона та біла троянди – загадковий символ двох характерів та образів. Та раптом відбувається диво: одна – яскрава та пекуча, друга – таємнича та недосяжна трохи підіймають завісу своєї краси. Вони репрезентують власний аромат.

7. «Метелик» на музику Джованні Пьєро Ревербері «Arabesco». Легкість і прозорість існування метелика захоплює, вражає і приваблює. Людина, граючись з ним немоб дитина, як у казці, відчуває мову і почуття малої істоти, спілкуючись з нею.

8. «Рондо» – одноактний балет на музику Джованні Пьєро Ревербері «Visioni di Venesia», «Ultimo Incontro», «Note Venesiane», «Venti d'Oriente», «Accademia». Зима у відносинах чоловіка і жінки. Дует молодості й початку відносин. Дует гармонії та спокою у відносинах. Дует розставання, чоловік іде від жінки. Людське суспільство жорстке й постійно поспішаюче, де немає зупинки. Вічний рух, пошук, відкриття і знову пошук. Рух по спіралі, часом вниз, часом вгору. І саме в одну мить може відбутись ривок, коли руйнуються всі обмеження і кордони, відмирає вчорашній день, і на наших очах настає сьогоднішній: гармонійний, але все одно тимчасовий [1].

Також хотілося б відзначити ансамблеву композицію «Місячне коло чи новий день» на музику Георгія Черненка «New Day». Як казкові персонажі, нібито ельфи, плывуть і рухаються по колу в темряві, заливаючи простір холодним місячним світлом, починаючи новий день. Хореографічна мініатюра «Бузок прощання» на музику Джованні Пьєро Ревербері «Attimi Di Magia», у бузковому саду розішлись двоє. Він прийшов до неї, але вона холодно дає йому відкоша, хоча певний час приймає його залицання.

Висновки. Неокласичний балетний театр відходить від форм академічної традиції старих театрів доби «романтичного балету», він може бути державною чи авторською структурою. Йому властиві такі стилістичні ознаки, як неокласичний танець – класичні рас побудовані таким чином, щоб простежувався та розкривався психологічний або асоціативний зміст, а також використання балетних форм – багатокатного та одноактного балету, хореографічної мініатюри, музично-танцювальної форми «ras de deux», балету-перформансу, поетичного перформансу, перформансу «живої картини чи чистого мистецтва». У неокласичному балетному театрі більша перевага надається музичному творові, у якому класичні рас органічно повторюють усі складні особливості музики. Сучасний неокласичний театр має два жанри – безсюжетний та сюжетний.

Театр сучасної хореографії «Сузір'я Аніко, чи Балет Аніко» є дійсним носієм неокласичного стилю в авторському балетному театрі, а також носієм неокласичної традиції в Україні у 1995–2010 рр. Репертуар, форми та жанри репрезентації цілком відповідають неокласичному стилю в сучасному балеті, хоча з певною авторською особливістю.

Аніко Рехвіашвілі як у власній балетмейстерській творчості, так і в авторському неокласичному балетному театрі використовує майже всю палітру формально-технічних, символічних, зображально-виражальних, жанрово-стилістичних аспектів та чинників для впливу на глядача. Вона використовує власні новації у костюмах, танцювальному

тексті прочитання музичного матеріалу (саме танцсимфонії), естетика балетів, мініатюр виглядає поєднанням імпресіонізму з експресіонізмом на неокласичній основі, з використанням стилізації народно-сценічного танцю та модерн-танцю, техніці контемпорарі данс, імпровізації. Важливим є передача авторського роздуму на певну психологічну тему взаємовідношень чоловіка та жінки. Найчастіше у хореографічних композиціях використовується психологічна атака на глядача. Також важливим є широкий діапазон художньої роботи Аніко Рехвіашвілі – це і авторський балетний театр, і постановки в національних театрах України та Росії, а також хореографічне оформлення п'єс у драматичних театрах та великі естрадні концерти, фестивалі та шоу програми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аніко балет [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.anikoballet.com.ua/ru_art.html.
2. Антіпова І. Аніко Рехвіашвілі: Я вибудовую емоції / І. Антіпова // Майдан зірок. – 1998. – № 19. – С. 5–8.
3. Гваттерини М. Азбука балета / М. Гваттерини. – М. : БММ, 2001. – 240 с.
4. Рехвіашвілі А. Мистецтво балетмейстера : навч. пос. / А. Рехвіашвілі. – К. : КНУКіМ, 2008. – 199 с.
5. Чепалов О. Хореографічний театр Західної Європи ХХ ст. : [монографія] / О. Чепалов. – Х. : Харківська держ. академія культури, 2007. – 344 с. : іл.
6. Шариков Д. Історія хореографічної культури : [монографія] / Д. Шариков. – К. : Київський міжнародний університет, 2013. – Ч. 2. – 204 с.
7. Marselle M. La Dance au XXe siecle / M. Mitchel, G. Isabelle. – Paris : Bordas, 1995. – 264 p. : ill. [306].

REFERENCES

1. Anyko balet [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu : http://www.anikoballet.com.ua/ru_art.html.
2. Antipova I. Aniko Rexviashvili: Ya vybudovuyu emociyi / I. Antipova // Majdan zirok. – 1998. – № 19. – S. 5–8.
3. Gvatteryny M. Azbuka baleta / M. Gvatteryny. – M. : BMM, 2001. – 240 s.
4. Rexviashvili A. Mystecztvo baletmejstera : navch. pos. / A. Rexviashvili. – K. : KNUKiM, 2008. – 199 s.
5. Chepalov O. Horeografichnyj teatr Zahidnoyi Yevropy XX st. : [monografiya] / O. Chepalov. – H. : Harkivska derzh. akademiya kultury, 2007. – 344 s. : il.
6. Sharykov D. Istoriya horeografichnoyi kultury : [monografiya] / D. Sharykov. – K. : Kyivivskij mizhnarodnyj universytet, 2013. – Ch. 2. – 204 s.
7. Marselle M. La Dance au XXe siecle / M. Mitchel, G. Isabelle. – Paris : Bordas, 1995. – 264 r. : ill. [306].

Статтю подано до редакції 24.03.2015 р.

МОВОЗНАВСТВО. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Мовознавство

УДК 811.124:811.111

Олена ГРУЩАК,
*викладач кафедри романської філології та компаративістики,
викладач кафедри мовної та міжкультурної комунікації
Дрогобицького державного педагогічного університету,
імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) olena_h@wp.pl*

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ *AMICITIA* / *FRIENDSHIP* В ЛАТИНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ (НА МАТЕРІАЛІ ПАРЕМІЙ)

*У статті проведено аналіз особливостей паремійної вербалізації концепту *AMICITIA* / *FRIENDSHIP* в латинській та англійській мовах. У роботі виявлено та окреслено національно-культурну специфіку досліджуваного концепту в латинській та англійській мовних картинах світу.*

Ключові слова: *концепт, лінгвокультура, паремія, національно-культурна специфіка.*
Літ. 10.

Olena HRUSHCHAK,
*lecturer of Roman Philology and Comparative Studies Department,
lecturer of Language and Intercultural Communication Department, Drohobych Ivan
Franko State Pedagogical University
(Ukraine, Drohobych) olena_h@wp.pl*

VERBALIZATION OF THE CONCEPT *AMICITIA* / *FRIENDSHIP* IN THE LATIN AND ENGLISH LANGUAGES (IN PAROEMIAS)

*The article deals with the contrastive analysis of the concept *AMICITIA* / *FRIENDSHIP* in the Latin and English paroemiac funds. The paper focuses on the national and cultural peculiarities of the concept in the Latin and English language pictures of the world.*

Key words: *concept, linguoculture, paroemia, national and cultural peculiarities.*
Ref. 10.

Елена Грушак,
*преподаватель кафедры романской филологии и компаративистики,
преподаватель кафедры языковой и межкультурной коммуникации
Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана
Франко (Украина, Дрогобыч) olena_h@wp.pl*

ВЕРБАЛІЗИЦІЯ КОНЦЕПТА *AMICITIA* / *FRIENDSHIP* В ЛАТИНСЬКОМУ ТА АНГЛІЙСЬКОМУ ЯЗЫКАХ (НА МАТЕРІАЛІ ПАРЕМІЙ)

Статья посвящена сравнительному анализу концепта AMICITIA / FRIENDSHIP в латинских и английских паремиях. Основная цель состоит в исследовании и выявлении национально-специфических компонентов анализируемого концепта в латинской и английской языковых картинах мира.

Ключевые слова: концепт, лингвокультура, паремия, национально-культурная специфика.

Лит. 10.

Постановка проблеми. Концепт *ДРУЖБА* є одним із ключових для більшості культур світу, оскільки питання, пов'язані з міжособистісними взаєминами, завжди мали і мають першочергове значення в житті суспільства і окремої людини зокрема. 'Дружба' як фрагмент внутрішнього світу людини, її внутрішнього життя в історії розвитку культури та соціуму сприймалася та сприймається як одне з основоположних явищ та визнається одним із первинних чинників людських взаємин, що відображено і в мовній концептуалізації поняття 'дружба' [6, 151]. Концепт *ДРУЖБА* розглядається як цінність універсальна, проте слід підкреслити, що змістове наповнення даного концепту, що є відображенням світосприйняття представників певного етносу, відрізняється національно-культурною специфікою. У кожного народу свої уявлення про суть та зміст дружби, про необхідність та важливість цього явища у житті людини; свої уявлення про те, хто є чи не є другом. Національна картина світу знаходить своє яскраве відображення у паремійному складі мови, в якому зафіксовані народні традиції, звичаї та культура, моральні й естетичні цінності, міфологічні та релігійні уявлення, в яких виявляються культурно-історичні, духовні цінності етносу та його пріоритети. У паремійному стоці відображено всі універсальні та специфічні поняття, особливості життєвої філософії етносу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Концепт *ДРУЖБА* неодноразово привертав увагу дослідників. Група лінгвістів, серед яких О. О. Арапова, Р.М. Гайсіна, О. Ю. Лукашова, Л. В. Садчікова, О. Д. Шмелев досліджували концепт *ДРУЖБА* на матеріалі російської мови; такі мовознавці, як Н. Ю. Толчина, М. О. Хізова, О. М. Лунцова, О. С. Осипова, Н. С. Хван проводили порівняльний аналіз концепту в російській та англійській мовах; Ж. А. Дягілева з'ясовувала особливості вербалізації концепту німецькими фразеологічними одиницями; Г. В. Приходько проводила порівняльний аналіз німецькомовних та російськомовних засобів його вербалізації; О. С. Донцова досліджувала національно-культурну специфіку концепту *ДРУЖБА* в англійській та українській мовних картинах світу на матеріалі паремій.

Актуальність дослідження зумовлена загальною спрямованістю сучасних мовознавчих студій на виявлення та аналіз лінгвістичних явищ, пов'язаних із культурою, свосвідним ідіоетнічним світосприйняттям, і визначається необхідністю аналізу паремій, в яких реалізується концепт AMICITIA / FRIENDSHIP у латинській та англійській мовах. Не можна не погодитись із думкою *Е. Кокаре, котрий стверджував, що досліджувати паремії кожного народу ізольовано, не беручи до уваги паралелі у фольклорі інших народів, означало б описувати лише зовнішній бік цих специфічних явищ культури, не торкаючись їх суті [3, 6]. Тим більше,* що в основі світогляду більшості європейських культур, до яких належить і англійська, лежить антична культура, поняття котрої стали базою мовних картин світу сучасних етносів.

Метою цієї наукової розвідки є проведення зіставого аналізу концепту *AMICITIA / FRIENDSHIP*, що актуалізуються в одиницях паремійного фонду латинської та англійської мов; визначення універсального та національно-культурної специфіки уявлень про дружні стосунки в носіїв вище вказаних мов. Об'єкт дослідження становлять прислів'я і приказки, що репрезентують концепт *AMICITIA / FRIENDSHIP* у паремійних корпусах

латинської та англійської мов. Предметом вивчення є особливості мовної репрезентації універсальних та колективних уявлень про дружбу, об'єктивованих у пареміях вище вказаних мов. Матеріалом для дослідження послужили близько 180 латинських і 150 англійських паремій, відібраних із паремійних словників, добірок, довідників, фразеологічних словників.

Виклад основного матеріалу. Давні римляни надзвичайно високо цінували дружбу, що була для них не лише окрасою життя (*Amicitia vitam ornat*), великим чи найвищим благом (*Amicitia est magnum bonum, Maximum bonum est amicitia*), а навіть більше – смыслом життя (*Vitae sal amicitia*), невід'ємною його складовою (*Sine amicitia vita nulla est*). В ієрархії цінностей дружба посідала високе місце, поцінювалася вище усіх благ чи то духовних, чи тим більш матеріальних: *Nummis praestat career quam amicis* (Краще бути без грошей, ніж без друзів). У латинських пареміях йдеться: у небезпеках друг цінніший, ніж гроші: *Nummis potior amicus in periculis*. Для римлян вірний друг – це найкращий скарб у житті: *Amicus {fidus} optima vitae possessio*.

У колективній свідомості англосовного етносу вірна дружба також сприймається як явище цінніше, про що свідчать лексеми: *gold* (золото), *jewels* (дорогоцінності), **treasure** (скарб), *the richest furs* (найдорожчі хутра), **money** (гроші), **напр.:** *They are rich who have friends* (Багаті ті, хто має друзів); *A friend by your side can keep you warmer than the richest furs* (Друг біля тебе зігріває краще, ніж найдорожчі хутра); **A friend in the market is better than money in the purse** (Друг на ринку кращий, ніж гроші в гаманці); **He that has found a faithful friend has found treasure** (Той, хто знайшов вірного друга – знайшов скарб). Ця думка підтверджується ще цілою низкою синонімічних паремійних одиниць: *A faithful friend is better than gold* (Вірний друг кращий, ніж золото); **Friends are better than sacks of gold** (Друзі кращі, ніж мішки золота); **A good friend is a great treasure** (Добрий друг – це величезний скарб); **No treasure's better than a faithful friend** (Немає кращого скарба за вірного друга). Як бачимо, ця група паремій, що вербалізують досліджуваний концепт в англійській мові, є однією з найбільш чисельних.

В англійських пареміях розмежовуються поняття 'друг', 'приятель' та 'знайомий'. За одним англійським прислів'ям відмінність між першими двома поняттями чимала: *There is a lot of difference between friends and acquaintances*. Знайомих може бути багато, а друзів – ні: *Have many acquaintances but few friends*. Їх, як і книжок, має бути мало, але вони повинні бути добрими: *Books and friends should be few but good*. Оскільки хто дружить з усіма, не дружить ні з ким: *A friend to all is a friend to none / A friend to everyone is a friend to nobody; Everybody's companion is nobody's friend* (Друг усім – друг нікому). Також і для давніх римлян якісно змістовне наповнення дружніх відносин значно важливіше за їх кількісне представлення: *Fidi sunt modici licet agglomerentur amici* (Хоч друзів ціла купа, проте вірних жменька); *Vulgare amici nomen, sed rara est fides* (Слово друг поширене, але вірність є рідкісною). Як бачимо, у друзях римляни високо цінували вірність. Проте справжня, вірна дружба була явищем надзвичайно рідкісним: **Amicus fidus rarus est** (Вірний друг – рідкісний), *Hominibus plenum, amicis vacuum* (Людей багато, а друзів немає). Давні римляни порівнювали справжнього друга із рідкісним птахом: *Amicus verus rara avis est* (Справжній друг – рідкісний птах), а англійці, у свою чергу, підкреслюють рідкісність вірного друга, порівнюючи його з діамантом, цінним та рідкісним водночас: *A faithful friend is as rare as a diamond* (Вірний друг є такий рідкісний, як діамант); *True friends are like diamonds, precious and rare; false ones like autumn leaves, found everywhere* (Справжні друзі, як діаманти, цінні та рідкісні; фальшиві друзі, як осінні листя, знаходяться всюди).

Істинна дружба вимагає верифікації. Ця тематична логема є універсальною та варіативною в паремійному стоці обох мов. Дружба вимагає часу та випробувань для переходу до зрілого етапу розвитку відносин, для того, щоб стати дійсно справжньою, напр. лат.: *Multi modii salis simul edendi sunt, ut amicitiae munus expletum sit* (Не одну мірку солі треба з'їсти разом, щоб дружба стала дружбою) / англ.: *Before you make a friend eat a bushel of salt with him* (Перш ніж з людиною подружишся, з'їш з ним бушель солі) чи лат.: *Nemini fidas, nisi cum quo prius modium salis absumperis* (Нікому не вір, хіба що ти з ним з'їв діжку солі). Фразеологізм «з'їсти діжку / мірку солі», що міститься у наведених вище прикладах, робить акцент на чинник часу, необхідний для переходу до іншого якісного стану людських взаємин. Проте у процесі верифікації більшу роль відіграє не стільки час, як випробування нещастям та бідною, що є лакмусовим папірцем істинності дружніх відносин, напр. лат.: *Amicus, an nomen habeas, aperit calamitas* (Маєш ти друга чи лише пусте ім'я – виявляє нещастя); *Amici probantur rebus adversis* (Друзі перевіряються у нещасті); *In angustis amici apparent* (Друзі пізнаються у біді) чи їх англійські абсолютні або часткові еквіваленти, напр.: *A friend in need is a friend indeed; A friend is never known till needed {a man has need}; A friend is best found in adversity*. Англійське прислів'я *A long spell of illness is apt to point out your friends* ілюструє те, що ще одним з індикаторів істинності дружніх взаємин може стати тривала хвороба.

Паремії демонструють думку про те, що кількість друзів, або навіть їхня наявність чи відсутність, залежить від матеріального становища людини. Як у латинському, так і в англійському паремійних фондах прослідковується така закономірність: чим людина багатша, щасливіша, тим більше друзів вона має, напр. лат.: *Felicitas multos habet amicos* (У щастя багато друзів). Так, щастя, достаток, багатство приваблюють численних друзів, напр. лат.: *Res amicos invenit* (Багатство знаходить друзів); англ.: *He that has a full purse never wanted a friend* (У кого повний гаманець, тому друзів не бракує); але не завжди справжніх, оскільки, із погіршенням матеріального становища чи появою проблем кількість друзів кардинально зменшується, вдавані друзі кудись зникають, напр. лат.: *Donec eris felix, multos numerabis amicos, // Tempora si fuerint nubile, solus eris* (Поки щасливо живеш, то й рахунку не матимеш друзям, // А спохмурніє твій день – бути самотнім тобі); *Si res lassa (laxe) labat, itidem amici collabascunt* (Якщо становище похитнеться, то зразу ж друзі розбігаються) та англ.: *In time of prosperity, friends will be plenty; in time of adversity, not one amongst twenty; No longer pipe, no longer dance*. Латинські прислів'я звертають увагу на те, що матеріальні нестатки означають не лише відсутність родини та друзів, про злидаря навіть не пам'ятають: *Mendico ne parentes quidem amici sunt* (В убогого немає ні батьків, ні друзів); *Inopi nullus amicus* (У бідного немає друзів); *Simul ac quis misertus est, memoria interiiit* (Як тільки хто збідніє, то ніхто про нього не пам'ятає).

Деякі латинські паремії та їхні англійські кальки демонструють негативну конотацію завдяки лексемам *vorog* (лат. *inimicus*) та *крадій* (лат. *fur* / англ. *a thief*), напр.: лат. *Amicus hominis, inimicus causae* (Друг людини, але ворог справи), лат. *Amici fures temporis* / англ. *Friends are thieves of time* (Друзі – крадії часу). Отож, поняття 'друг' і 'справа' повинні бути розмежовані. Поза тим, у колективній свідомості носіїв англійської мови ворог у співвідношенні до фальшивого друга має більш позитивну конотацію, напр. англ.: *Better an open enemy than a false friend; False friends are worse than open enemies*; оскільки є неліцензірним і відвертим та не приховує своїх намірів.

Аналіз паремійних одиниць, що вербалізують концепт *AMICITIA* / *FRIENDSHIP*, уможливив виявлення універсальних найбільш характерних ознак дружніх взаємин:

1) немалу роль у початку дружніх відносин відіграє схожість. Це можна пояснити тим, що легше досягти взаєморозуміння із тими, хто має схожі із нашими погляди на життя, хто має подібний характер та вдачу, напр. лат.: *Pares cum paribus facillime congregantur* (Рівні найлегше з рівними сходяться); *Concolores aves facillime congregantur* (Птахи однієї масті легко сходяться) чи англ.: *Like draws to like* (Подібне тягнеться до подібного). Зазначимо, що в латинській мові ця група паремій є дуже варіативною і репрезентативною;

2) людина відображається в своїх друзях, уподібнюється до тих, хто знаходиться поруч з нею, з ким вона проводить максимальну кількість часу, напр. лат.: *Noscitur ex sociis* (Людину пізнаємо по його товаришах) та англ.: *A person is reflected in the friends he chooses; A man is known by his friends*. Слід бути дуже обережним при виборі друзів, так як ті мають на нас величезний вплив. Одне з латинських прислів'їв стверджує те, що хто з ким зійдеться, таким і буде: *Cum quo aliquis iungitur; talis erit*. Ця група пареміологічних одиниць є чи не найбільш чисельною у латинській мові;

3) справжніх друзів об'єднує спільний внутрішній світ, спільні настрої, почуття та переживання, подібні чи навіть тотожні бажання, поривання та прагнення. Латинське прислів'я та його англійська калька констатують, що у друзів усе спільне, лат.: *Amicorum sunt omnia communia* / англ.: *Among friends all things are common*. У них спільна душа, напр. лат.: *Amicus est unus animus in duobus corporibus* / англ.: *A friend is one soul in two bodies* (Друг – це одна душа, що живе у двох тілах);

4) у дружніх взаєминах велику роль відіграють тактовність, доброзичливість, повага, дбайливе ставлення до друга, напр. лат.: *Amicum laudare ne ioco quidem licet* (Друга не годиться ображати навіть жартом); *A good friend never offends*. Англійські паремії наголошують на важливості дружнього ставлення до друга: *A man that has friends must show himself friendly*; демонструють готовність прийти на допомогу без зволікань: *When friend asks, there is not tomorrow*;

5) ще однією ознакою дружби, що представлена в уявленнях латиномовного та англомовного етносів, є допомога, підтримка у складних життєвих обставинах, напр. лат.: *Alier maxillae cui substat, nat levis ille* / англ.: *It is easy to swim if another holds up your chin* (У кого за щелепою є хтось, той пливе легко). У пареміях **вірний друг постає в образі лікаря / ліків**, напр. лат.: *Nec quisquam melior medicus quam fidus amicus* / англ.: *No physician like a true friend*. (Немає кращого лікаря, ніж вірний друг); або лат.: *Amicus fidelis medicamentum vitae* / англ.: *A faithful friend is the medicine of life* (Вірний друг – це ліки життя);

6) спільним для обох лінгвокультур є необхідність сприйняття друга таким, яким він є, разом з його вадами та недосконалостями, напр. лат.: *Amicus cum vitiis ferendus* (Друга треба терпіти з (його) недоліками); *Amici vitia noveris, non oderis* (Пізнай вади друга, але не ненавидь їх) та англ.: *To get a friend, close one eye; to keep him, close both; You will never have a friend if you must have one without faults*;

7) друга легше втратити, ніж знайти, напр. англ.: *A friend is easier lost than found* / *A friend is not soon gotten than lost* та лат.: *Amicus diu quaeritur; vix invenitur; difficile servatur* (Друга довго треба шукати, ледве можна знайти, важко зберегти);

8) паремії обох мов закликають шанобливо ставитись до старих, перевірених друзів, напр. лат.: *Calles antiquos serves veteres et amicos* (Шануй старі стежки і давніх друзів). Тому що найдавніший приятель – найкращий, лат.: *Veterrimus homini optimus amicus est* / англ.: *Old friends and old wine and old gold are the best*.

Крім згаданих вище універсальних ознак дружби, зазначимо й такі, що є характерними саме для латиномовного етносу. У свідомості давніх римлян широко поширеною

була думка про те, що одним із основних підґрунть дружби була рівність, що становила її сутність: *Amicitia aequalitas* (Дружба – це рівність); була її необхідною умовою: *Inter pares amicitia* (Дружба {можлива} між рівними); джерелом: *Similitudo morum amicitiam creat* (Подібність характерів породжує дружбу); а якщо не джерелом, то результатом: *Amicitia similes invenit aut facit* (Дружба подібних знаходить або робить такими).

За уявленнями давніх римлян дружні відносини базувалися на високих моральних якостях, таких як чесність, порядність, вірність, щедрість у відношенні до друга, бажання поділитися навіть останнім, напр.: *Virtus amicitiam et gignit, et continet* (Благодіє і породжує дружбу, і підтримує її); *Amicitiae coagulum unicum est fides* (Єдине, що скріплює дружбу, – це вірність); *Amicis eo magis des, quo nihil habes* (Давай друзям тим більше, чим менше маєш).

Національно-культурна специфіка концепту найбільш яскраво проявляється у латинських пареміях – у висловах та афоризмах, що не мають семантичних еквівалентів у порівнювальній мові. Представлена нижче група англійських паремій належить саме до таких. Вони виявляють такі ознаки дружби, як дистанційність: *Friends are like fiddle-strings, they must not be screwed too tight; A hedge between keeps friendship green*; невтручання в особистий простір людини: *Little intermeddling makes good friends; Friends are all right when they don't interfere with your career*. В прислів'ях не схвалюються контролююче ставлення до друга: *A friend takes an interest in you – but not a controlling one*; та надокучливість: *A constant guest is never welcome; Friendship increases in visiting friends, but in visiting them seldom*.

Серед англійських паремій зустрічаємо й такі, що відображають причинно-наслідкові аспекти втрати 'дружби', до прикладу, одруження: *A friend married is a friend lost*; прихід до влади: *A friend in power is a friend lost*; порада: *To lose a friend, advise him*. Кінець дружніх стосунків також може настати як наслідок позичання грошей: *Lend your money and lose your friend. When I lent I had a friend; when I asked he was unkind* (Я мав друга, коли йому позичав, а коли спитав про борг, то він повівся зі мною неприязно). Згідно англійських прислів'їв важко залишатись друзями, маючи боргові зобов'язання. Паремії закликають не позичати гроші в друзів та не давати їм у борг: *Neither a borrower nor a lender be*. Оскільки чим коротший борг, тим точніші розрахунки, тим міцніша дружба: *Short debts {accounts} make long friends / Even reckoning makes long friends*. У латинських пареміях також знаходимо те, що ще однією з умов підтримання дружніх стосунків є чесність в розрахунках: *Amicitiam tuetur, qui recte rationes supputat* (Той зберігає дружбу, хто чесний в розрахунках) та чіткість угод: *Clara pacta claros faciunt amicos* (Чіткі угоди створюють добрих друзів).

Національною маркованістю відзначаються також й англійські паремії з референцією на рідню. Добрий друг прирівнюється до найближчого родича: *A good friend is my nearest relation*. Або ж тут простежується порівняння друга з родичем на користь першого: *A good friend is better than a hundred relatives; A friend at hand is better than a relative at a distance*. Ще однією перевагою дружніх стосунків є те, що друзів, на відміну від родичів, ми можемо вибирати самі: *God sends us our relatives, but we can choose our friends. You may choose your friends; your family is thrust upon you*.

Висновки. Порівняльний аналіз латинських та англійських паремій дозволяє зробити такі висновки. Для досліджуваних лінгвокультур універсальними є такі ознаки, як ціннісність та надзвичайна рідкісність вірної дружби, випробування дружби часом, бідною чи погіршенням матеріального становища, підтримка у складних життєвих ситуаціях, сприйняття друга таким, яким він є, спільні погляди на життя тощо, про що свідчать аб-

солотні та частково-еквівалентні паремії. Зазначимо, що саме ці групи паремій, що вербалізують концепт *AMICITIA / FRIENDSHIP*, є найбільш чисельними як у латинській, так і в англійській мовах, що вказує на те, що представники цих лінгвокультур мають схожі уявлення про дружбу. Незважаючи на універсальність, досліджуваний концепт має й національно-культурну специфіку, що найбільш яскраво проявляється у лакунарних пареміях, що відображають розбіжності у світосприйнятті представників різних етносів. Так, наприклад, для давніх римлян важливою ознакою дружби була рівність. Представники ж англomовного етносу, у свою чергу, високо цінують особисту свободу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Англо-український фразеологічний словник / [авт.-уклад. К. Т. Баранцев]. – К. : Знання, 2005. – 1056 с.
2. Бабичев Н. Т. Словарь латинских крылатых слов / Н. Т. Бабичев, Я.М. Боровский. – М. : Русский язык, 1988. – 960 с.
3. Кокаре Э. Я. Интернациональное и национальное в латышских пословицах и поговорках / Э. Я. Кокаре. – Рига : Зинатне, 1978. – 294 с.
4. Крылатые латинские выражения / [Авт.-сост. Ю. С. Цыбульник]. – Харьков : Фолио; М.: Эксмо, 2007. – 992 с.
5. Латынь на все случаи жизни / [сост. С. Барсов]. – М. : Издательство АСТ ; Издательство Астрель ; Издательство «Транзиткнига», 2005. – 431 с.
6. Хаметова М. Ф. Лингвокультурологические особенности концепта "дружба" в немецкоязычной картине мира / М. Ф. Хаметова // Вестник Челябинского государственного университета. Филология. Искусствоведение. – 2009. – Вып. 35. – С. 148–151.
7. Цимбалюк Ю. В. Латинські прислів'я і приказки / Ю. В. Цимбалюк. – К. : Вища школа 1990. – 436 с.
8. A Dictionary of American Proverbs. – Oxford : Oxford University Press, 1996. – 736 p.
9. Longman Dictionary of English Language and Culture. – London : Longman, 1998. – 1567 p.
10. The Concise Oxford Dictionary of Proverbs. – 3rd ed. / [Ed. by J. A. Simson]. – Oxford : Oxford Clarendon Press, 1982. – 265 p.

REFERENCES:

1. Anhlo-ukrainski frazeolohichni slovnyk / [avt.-uklad. Barantsev K. T.]. – K. : Znannia, 2005. – 1056 s.
2. Babichev N. T. Slovar latinskikh krylatykh slov / N. T. Babichev, Ya. M. Borovskii. – M. : Russkii yazyk, 1988. – 960 s.
3. Kokare E. Ya. Internatsionalnoie i natsionalnoie v lатыshskikh poslovitsakh I pogovorkakh / E. Ya. Kokare. – Riga : Zinatne, 1978. – 294 s.
4. Krylatye latynskii vyrazheniia / [Avt.-sost. Yu.S.Tsybulnyk]. – Kharkov : Folio; M; Eksmo, 2007. – 992 s.
5. Latyn na vse sluchai zhyzni / [sost. S. Barsov]. – M. : Izdatelstvo AST ; Izdatelstvo Astrel ; Izdatelstvo «Tranzitkniga», 2005. – 431 s.
6. Khametova M. F. Lingvokulturologicheskie osobennosti kontsepta "druzhiba" v nemetskoiazychnoi kartine mira / M. F. Khametova // Vestnik Cheliabinskogo gosudarstvennogo uniiversiteta. Filologiya. Iskustsvovedeniie. – 2009. – Vyp. 35. – S. 148–151.
7. Tsybaliuk Yu. V. Latynski pryslyvia I prykazky / Yu. V. Tsybaliuk. – K. : Vyshcha shkola 1990. – 436 s.
8. A Dictionary of American Proverbs. – Oxford : Oxford University Press, 1996. – 736 p.
9. Longman Dictionary of English Language and Culture. – London : Longman, 1998. – 1567 p.
10. The Concise Oxford Dictionary of Proverbs / [ed. by J.A.Simson]. – Oxford : Oxford Clarendon Press, 1982. – 265 p.

Стаття подано до редакції 28.04.2015 р.

Наталія ДРАБОВ,
викладач кафедри теорії та практики перекладу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
(Україна, Ужгород) miro33@rambler.ru

ДО ПИТАННЯ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКИХ НЕОЛОГІЗМІВ

Стаття стосується проблеми передачі неологізмів сучасної англійської мови (нових слів та виразів, а також слів, що вживаються у новому значенні) на українську мову. Автор розглянула способи перекладу неологізмів і подала короткий аналіз кожного з них: транскрипція, транслітерація, калька, описовий переклад, або експлікація, підставний переклад, переклад за допомогою прямого включення та приблизний переклад.

Ключові слова: неологізм, слово, спосіб перекладу, мова оригіналу, мова перекладу.

Лит. 11.

Nataliia DRABOV,
lecturer at the theory and practice of translation department,
Uzhhorod National University,
(Ukraine, Uzhhorod) miro33@rambler.ru

TO THE PROBLEM OF TRANSLATION OF ENGLISH NEOLOGISMS

The article deals with the problem of rendering Modern English neologisms (new words and expressions, or words used with new meanings) into the Ukrainian language. It focuses on different ways of their translation and gives short analyses of each one: transcription, transliteration, calque or loan translation, descriptive translation or explication, substitution, direct insertion and approximate translation.

Key words: neologism, word, the way of translation, the source language, the target language.

Ref. 11.

Наталія ДРАБОВ,
преподаватель кафедры теории и практики перевода,
ГВУЗ «Ужгородский национальный университет»,
(Украина, Ужгород) miro33@rambler.ru

К ВОПРОСУ ПЕРЕВОДА АНГЛИЙСКИХ НЕОЛОГИЗМОВ

Статья касается проблемы перевода неологизмов современного английского языка (новых слов и выражений, а также тех, которые употребляются в новом значении) на украинский язык. Рассмотрены способы перевода неологизмов и приводится краткий анализ каждого из них: транскрипция, транслитерация, калька, описательный перевод, или экспликация, подставной перевод, перевод прямого включения, приблизительный перевод.

Ключевые слова: неологизм, слово, способ перевода, язык источника, язык перевода.

Лит. 11.

Постановка проблеми. Утворення неологізмів – нових слів, мовних нововведень, лексико-граматичних особливостей, що з'являються в мові, є свідченням її життя і розвитку, прагненням висловити все багатство людських знань, прогрес цивілізації. Поява нової лексики у сучасній англійській мові – активний процес поповнення її словни-

кового складу. Отже, *актуальність* роботи зумовлена швидким розвитком лексичного складу англійської мови на тлі науково-технічних та соціально-політичних змін, а також необхідністю адекватної передачі значень англійських новоутворень в українській мові.

Аналіз досліджень. Проблемою неології в різний час займалися Л. С. Бархударов, В. І. Заботкіна, Ю. А. Зацний, В. І. Карабан, В. Н. Комісаров, О. О. Селіванова, В. С. Слепович, Г. В. Терехова, М. Я. Цвіллінг та інші.

Метою нашої розвідки є аналіз особливостей перекладу англійських неологізмів українською мовою. Об'єкт дослідження – нові лексичні та фразеологічні одиниці різних сфер суспільного життя, що з'явилися наприкінці ХХ – початку ХХІ століть.

Виклад основного матеріалу. Беручи до уваги різні погляди вчених на саме поняття «неологізм» та цілий ряд дефініцій даного терміну, наводимо, на нашу думку, найбільш повне та об'ємне його визначення, що подане О. О. Селівановою у термінологічній енциклопедії «Сучасна лінгвістика»: «Неологізм – слово чи сполука, використані мовою в певний період на позначення нового або вже наявного поняття в новому значенні й усвідомлюються як такі носіями мови» [6, 417].

Оскільки поняття «неологізм» відносно і те, що було неологізмом сто або навіть п'ятдесят років тому, уже не є ним на даний час через розвиток суспільства, науки і техніки, а, отже, і мови [7, 23], то термін «неологізм» (від грец. νεός – молодий, новий і λογισμός – судження, вислів) є не що інше, як новостворена лексична одиниця – слово або фраза, ще не включена до загальноживаної мови, котра перебуває в процесі входження в загальне використання і є новою або за формою, або за змістом. Таким чином, неологізму зазвичай доводиться пройти кілька стадій соціалізації (прийняття в суспільстві) і лексикалізації (закріплення в мові).

Особливість неологізмів, а разом з тим і трудність їх передачі, полягає в тому, що вони досить пізно фіксуються або взагалі не фіксуються словниками [8, 34]. Сам процес перекладу здійснюється у два етапи. Спочатку з'ясовується значення нового слова. Перекладач звертається до останніх видавництв тлумачних словників чи з'ясовує значення слова, приділяючи увагу його контексту і структурі, беручи до уваги різні способи творення неологізмів (афіксація, скорочення, запозичення, конверсія, складання і переосмислення слів тощо), потім робить власне переклад засобами української мови, застосовуючи при цьому описані нижче способи перекладу.

Єдиного і універсального способу перекладу не існує. Тому виділяють такі способи передачі неологізмів:

1. Передача неологізмів за допомогою перекладацької *транслітерації та транскрипції*.

Спосіб транслітерації полягає у тому, що за допомогою українських букв передаються букви, з яких складається англійське слово: radar – радар, marketing – маркетинг, Internet – Інтернет. Транслітерація широко використовувалась перекладачами аж до кінця ХІХ століття. Для цього перекладачеві не обов'язково було знати вимову англійського слова, він міг обмежитись його зоровим сприйняттям [4].

Значно більшої розповсюдженості у перекладацькій практиці сучасності має прийом транскрибування, який полягає у передачі українськими літерами не орфографічної форми, а звучання англійського слова. Через значні відмінності фонетичних систем української та англійської мов, така передача завжди є дещо умовною і відтворює тільки подібність англійського звучання. Слід мати на увазі, що під час використання прийому транскрипції завжди присутній елемент транслітерації. Елементи транслітерації під час транскрибування виявляються у наступному: 1) транслітерація невимовних

звуків; 2) транслітерація редукованих голосних; 3) передача подвоєних приголосних; 4) при наявності декількох варіантів вимови зазвичай вибирається варіант, найближчий до графіки. Приклади такого способу передачі неологізмів: chat — чат, hacker — хакер, scanner — сканер, cartridge — картридж, Nikkei — Ніккей (індекс курсів цінних паперів на Токійській фондовій біржі) тощо.

2. Переклад неологізмів за допомогою калькування.

Цей спосіб полягає в заміні складових частин, морфем чи слів (у випадку стійких словосполучень), одиниці оригіналу – їх лексичними відповідниками в мові перекладу. Особливість калькування як засобу передачі неологізму – у збереженні незмінної внутрішньої форми лексичної одиниці. Калькування як прийом створення еквівалента схожий на буквальний переклад – еквівалент цілого створюється за допомогою простого складання еквівалентів його складових. До прикладу, слово multicurrency складається з «multi» і «currency», обидва можна перекласти окремо як «багато» та «валюта», при складанні отримуємо «багатовалютний»: multicurrency credit – багатовалютний кредит.

Калькуванню піддаються тільки неологізми складного слова: workaholic – трудоголік, antihero – антигерой, Bircher – берчїст. Два перших приклади не викликають труднощів, оскільки перекладені поморфемно та вже закріплені у розмовній та письмовій українській мові, хоча й зазначені не у всіх словниках. Цікавим для перекладацького аналізу є останній приклад. Перша частина слова, тобто корінь, залишається незмінною, транскрибується, а суфікс -er, який служить для позначення осіб, замінюється відповідним українським суфіксом - іст, що повністю відповідає значенню і формі слова мови оригіналу та є адекватним перекладом [9, 455]. Перевагою прийому калькування є стислість та простота отриманого за допомогою еквівалента, а також його однозначна співвіднесеність з вихідним словом. Хоча еквіваленти-кальки «страждають» буквализмом, стислість та потенційна термінологічність робить їх досить привабливими для використання у газетно-публіцистичних та суспільно-наукових працях [9].

3. Описовий переклад, або експлікація.

Прийом перекладу, який полягає в описі засобами іншої мови певного поняття. В. Комісаров дає таке визначення описовому перекладу: «Лексико-граматична трансформація, за якої лексична одиниця мови оригіналу замінюється словосполученням, що експлікує її значення, тобто дає більш чи менш повне пояснення цього значення мовою перекладу» [5, 251]. Цей засіб можна застосовувати як для пояснення значення у словнику, так і при перекладі неологізмів у конкретному тексті. Описовий переклад використовується у випадку, якщо перекладач не може передати неологізм за допомогою транслітерації, транскрипції та калькування. Найчастіше це трапляється тоді, коли поняття, явище, предмет, який називає неологізм, відсутній у мові перекладу. Наприклад, carsharing (car-pooling AmE) – спільне користування автомобілем (наприклад, сусідами) з метою скорочення кількості транспортних засобів на дорогах і зменшення, таким чином, негативного впливу на навколишнє середовище [9].

Описовий переклад здійснюється різноманітними засобами. По-перше, це пояснювальний засіб, оскільки тут пояснюються суттєві елементи значення перекладного слова. Пояснювальний переклад знаходиться ближче до тлумачення слова, але він усе ж таки залишається перекладом. Утім, навіть при оптимальному підборі пояснювального еквівалента для нього характерний такий недолік, як багатослівність. Наприклад: telecourse – «навчальна програма по телебаченню», teleshopping – «заказ покупки по телефону». Серед неологізмів, що передаються за допомогою описового перекладу, також такі: outernet – традиційні засоби масової інформації (які протиставляють Інтер-

нету), або реальне життя; Arab Spring – Арабська весна, – словосполучення, яким стали позначати революційні події в Лівії, Сирії, Єгипті та інших арабських країнах (дане словосполучення практично вийшло з ужитку до початку 2014 року), dot-con artist – «кібершахрай». Останній неологізм базується на своєрідній грі слів, оскільки новотвір «dot-com» або просто «dot» позначає компанію, фірму, що здійснює свою комерційну діяльність тільки через Інтернет, а словосполучення «con artist», запозичене у свій час зі сленгу, вживається на позначення шахрая, афериста. Тож при зрощенні цих двох елементів маємо «dot-con artist», який передається засобом описового перекладу. Holddot – «дуже успішна інтернет компанія» або «крута інтернет компанія». Dot-community – «район зосередження компаній, що здійснюють свою діяльність через Інтернет».

Приєм описового перекладу також може здійснюватися за допомогою підставного засобу. *Підставний переклад* – прийом передачі неологізму, при якому в якості його еквівалента використовується вже існуюче в мові перекладу слово (або словосполучення), яке не є в ній неологізмом, але має достатню спільність значень з вихідним словом. В ідеальному випадку тут може бути досягнута семантична конгруентність, тобто збіг денотативних значень (при неминучому розходженні у деяких конотативних значеннях). Наприклад, exchange rate – курс обміну, дослівно «рівень обміну», «order interval» – «цикл замовлення» (інтервал між послідовними замовленнями), «managed floating rate» – «коректуючий курс».

Ряд неологізмів у сучасній англійській мові утворені шляхом аббревіації. Для їх перекладу можуть застосовуватися усі вищезгадані методи. Окреме місце серед неологізмів-скорочень займають так-звані «графічні конденсати» – результат функціонування інноваційного способу продукування мовних одиниць, що містять у своїй структурі не тільки ініціальні літери (як при аббревіації та акронімізації), але й інші графічні знаки, наприклад: 4X (forex – foreign exchange) – «іноземна валюта», «ринок іноземної валюти». Часто такі новотворення представляють специфічний тип аббревіатур з використанням цифри «2» завдяки її омофонічності з прийменником «to». Неологізми такого типу будуть перекладатися засобом описового перекладу. Наприклад: B2B (business to business) – «ділові відносини між підприємствами»; C2C (consumer to consumer) – «ділові відносини між споживачами».

4. Останнім часом при передачі неологізмів застосовується також прийом *прямого включення*, тобто використання оригінального написання англійського слова у тексті. Використання способу прямого включення може бути виправдане в тих випадках, коли неологізм неможливо передати ні одним з розглянутих способів перекладу у зв'язку зі специфічністю його звучання або написання. Наприклад: iPad, iPod, Apple, Bluetooth. Часто на сторінках періодичної преси можна зустріти слова, що складаються з двох частин: англійської, зі збереженням оригінального написання, і української: web-сторінка, on-line-доступ.

У сучасній англійській мові нерідко доводиться поєднувати описовий переклад з іншими способами передачі неолексикси [1]. Це дає можливість поєднувати стислість та економність засобів вираження, притаманних транскрипції чи транслітерації, або ж калькуванню, з розкриттям семантики даної одиниці, яке досягається шляхом описового перекладу. Один раз пояснивши значення певної лексичної одиниці, перекладач надалі може застосовувати транскрипцію або кальку, зміст яких вже зрозумілий читачеві. Приклади поєднання описового методу з транслітерацією та транскрипцією: hackerazzi – хакерації, людина, яка зламує електронну пошту знаменитостей, їх рахунки для отримання певних даних з комп'ютера; lostaphile – лостофід, фанатичний при-

хильник серіалу *Lost* («Залишитися в живих»); *blonder* – блондер, молодий хлопець, котрий зав'язує стосунки тільки з білявками; *brandalism* – брендалізм, завішування фасадів міських будівель потворними рекламними постерами; *oprahization* – опраїзація, зростаюча тенденція сповідатися на людях, чому немало посприяло популярне телешоу *Опри Уінфрі*. Приклади поєднання калькування з описовим методом: *word of mouse* – слово миші, інформація поширена через чати і блоги; *garage mahal* – гараж-махал, багатопверховий гараж або парковка.

5. Прийом *приблизного перекладу*.

Приблизний переклад застосовний для передачі неологізмів, до яких відноситься фонові лексика, тобто та, що відрізняється у мові оригіналу і мові перекладу лексичними фонами (значення слів різняться семантичними долями). Комісаров дає таке йому визначення: «Приблизний переклад – використання граматичної одиниці мови перекладу, яка у даному контексті частково відповідає безеквівалентній граматичній одиниці мови оригіналу» [5, 249]. Під час такого перекладу зберігається основне значення слова, проте у мові мети слово відрізняється від мови оригіналу лексичним фоном. Наприклад, *nerd* – неприємна, неприваблива людина; *buddy* – друг, товариш; *weeb* – нікчема, *scumbag* – покидьок, *shell* – безпритульний, *wimp* – слабка людина, невдаха. Хоча такий спосіб повністю не відповідає вимогам перекладу, оскільки втрачаються відтінки значення, конотативні відтінки слова, а з тим – і прагматичний компонент, приблизний переклад, однак, є допустимим, якщо не вдається застосувати жоден з описаних вище способів передачі неологізмів.

Висновки. Отже, процес перекладу неологізмів з англійської мови на українську відбувається у два етапи: 1. З'ясування значення неологізму; 2. Переклад засобами української мови. Для цього застосовують такі способи перекладу: транскрибування і транслітерація, калькування, описовий переклад або комбінації цих прийомів. Існують додаткові види передачі неологізмів для більш досконалого перекладу. Це – прийом прямого включення та приблизний переклад. Основними ж критеріями, які повинні бути прийняті до уваги перекладачем при пошуку відповідності англійському неологізму в українській мові, є стислість і однозначність тлумачення. Запропонований перекладачем варіант повинен бути зрозумілий для реципієнта.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод. Вопросы общей и частной теории перевода / Л. С. Бархударов. – М. : Международные отношения, 1975. – 240 с.
2. Заботкіна В. І. Нова лексика сучасної англійської мови / В. І. Заботкіна. – М. : Вища школа, 1989. – 126 с.
3. Зацний Ю. А. Неологізми англійської мови 80–90 років XX століття / Ю. А. Зацний. – Запоріжжя : РА «Тандем-У», 1997. – 396 с.
4. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми : посібник / В. І. Карабан. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 574 с.
5. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) / В. Н. Комиссаров. – М. : Высшая школа, 1990. – 253 с.
6. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
7. Слепович В. С. Курс перевода (английский ↔ русский язык). Translation Course (English ↔ Russian) / В. С. Слепович. – Мн. : Тетра-Системс, 2003. – 320 с.
8. Терехова Г. В. Теория и практика перевода : Учебное пособие / Г. В. Терехова. – Оренбург : ГОУ ОГУ, 2004. – 103 с.
9. Цвиллинг М. Я. Переводные эквиваленты неологизмов в словаре и тексте / М. Я. Цвиллинг. – М. : Просвещение, 1984. – 317 с.

10. Bhatia V. K. Analysing Genre: Language Use in Professional Settings. – New York : Longman Publishing, 1994. – 266 p.
11. Longman Dictionary of Contemporary English. – London : New edition, 2003. – 1950 p.

REFERENCES

1. Barkhudarov L. S. Yazyk i perevod. Voprosy obshchei i chastnoi teorii perevoda / L. S. Barkhudarov. – M. : Mezhdunarodnyie otnosheniia, 1975. – 240 s.
2. Zabotkina V. I. Nova leksyka suchasnoi anhliiskoi movy / V. I. Zabotkina. – M. : Vyscha shkola, 1989. – 126 s.
3. Zatsnyi Yu. A. Neolohizmy anhliiskoi movy 80 90 rokiv XX stolittia / Yu. A. Zatsnyi. – Zaporizhzhia : RA «Tandem-U», 1997. – 396 s.
4. Karaban V. I. Pereklad anhliiskoi naukovi i tekhnichnoi literatury. Hramatychni trudnoshchi, leksychni, terminolohichni ta zhanrovo-stylistychni problem: posibnyk / V. I. Karaban. – Vinnytsia : Nova knyha, 2004. – 574 s.
5. Komissarov V. N. Teoriia perevoda (lingvisticheskiie aspekty) / V. N. Komissarov. – M. : Vysshaia shkola, 1990. – 253 s.
6. Selivanova O. Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopediia / Olena Selivanova. – Poltava : Dovkillia-K, 2006. – 716 s.
7. Sliopovych V. S. Kurs perevoda (angliiskii ↔ russkii yazyk). Translation Course (English ↔ Russian) / V. S. Sliopovych. – Mn. : Tetra-Systems, 2003. – 320 s.
8. Terekhova H. V. Teoriia i praktika perevoda: Uchebnoie posobiie / H. V. Terekhova. – Orenburg : HOU OHU, 2004. – 103 s.
9. Tsvilling M. Ya. Perevodnyie ekvivalenty neologizmov v slovare i tekste / M. Ya. Tsvilling. – M. : Prosveshcheniie, 1984. – 317 s.
10. Bhatia V. K. Analysing Genre: Language Use in Professional Settings. – New York : Longman Publishing, 1994. – 266 p.
11. Longman Dictionary of Contemporary English. – London : New edition, 2003. – 1950 p.

Статтю подано до редакції 03.05.2015 р.

Наталія ПОПОВИЧ,

кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри полікультурної освіти та перекладу ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
(Україна, Ужгород) porovuchnataliya@yahoo.de

КОНЦЕПТУАЛЬНО-ТРАНСЦЕНДЕНТНА ЕКВІВАЛЕНТНІСТЬ ЯК КРИТЕРІЙ ОЦІНКИ ЯКОСТІ КОНФЕСІЙНОГО ПЕРЕКЛАДУ

Статтю присвячено вивченню критерію оцінки якості конфесійного перекладу на прикладі перекладознавчого аналізу давньогрецького дієслова «ῥῑσῑτῑ» як основного термінотворчого засобу давньогрецької тринітарної термінології IV століття. Грунтовний аспектний зіставний аналіз перекладної тринітарної термінології, використаної в тих самих текстах, але різними мовами, висвітлює залежність її тлумачення від мови оригіналу. Адекватність перекладу часто мотивовано ступенем розвитку конфесійного стилю в літературних мовах, якими перекладено ці тексти.

Ключові слова: конфесійний стиль, конфесійний переклад, дієслово «ῥῑσῑτῑ», давньогрецькі тринітарні терміни, концептуально-трансцендентна еквівалентність.

Лит. 15.

Nataliya POROVUCH,

Ph.D. in Translation Studies, Senior lecturer of multicultural education and translation
Department, State University «Uzhhorod National University»
(Ukraine, Uzhhorod) porovuchnataliya@yahoo.de

CONCEPTUALLY TRANSCENDENTAL EQUIVALENCE AS A QUALITY EVALUATION CRITERION OF RELIGIOUS TRANSLATION

The article studies a quality evaluation criterion of religious translation based on the translation analysis of the verb «ῥῑσῑτῑ» as a core formation unit of the 4th century Ancient Greek Trinitarian terminology. A thorough aspectual comparative analysis applied to translated Trinitarian terminology, used in the same texts of different modern languages, demonstrates the dependency of its interpretation on the original texts. Faithfulness of translation is often motivated by the level of confessional style development in the literary languages of the translated texts.

Key words: confessional style, confessional translation, verb «ῥῑσῑτῑ», Ancient Greek Trinitarian terms, conceptually transcendental equivalence.

Ref. 15.

Наталія ПОПОВИЧ,

кандидат філологічних наук, старший преподаватель кафедри
полікультурного образования и перевода ГВУЗ «Ужгородський національний
університет» (Україна, Ужгород) porovuchnataliya@yahoo.de

КОНЦЕПТУАЛЬНО-ТРАНСЦЕНДЕНТНА ЭКВІВАЛЕНТНОСТЬ КАК КРИТЕРИЙ ОЦЕНКИ КАЧЕСТВА КОНФЕССИОНАЛЬНОГО ПЕРЕВОДА

Статья посвящена изучению оценочного критерия качества конфессионального перевода на примере переводоведческого анализа древнегреческого глагола ῥῑσῑτῑ как основного терминотворческого элемента тринитарной терминологии IV века. Основательный аспектный

сопоставительный анализ переводной тринитарной терминологии, использованной в одних и тех же текстах разными языками, демонстрирует зависимость интерпретации этой переводной терминологии от языка оригинала. Адекватность перевода часто мотивирована степенью развита профессионального стиля в литературных языках – переводных языках этих текстов.

Ключевые слова: профессиональный стиль, профессиональный перевод, глагол *ἰσότης*, древнегреческие тринитарные термины, концептуально-трансцендентная эквивалентность.

Лит. 15.

Постановка проблеми. Перекладність давньогрецької тринітарної термінології IV століття як об'єкт перекладознавства спирається на теоретико-методологічну базу загальної теорії перекладу. Проблематику давньогрецької тринітарної термінології IV століття як мовних засобів конфесійного стилю не слід вважати новою, а як таку, що переживає етап свого відродження. Сьогодні в українській літературній мові серед семи конфесійних стилів учені виокремлюють конфесійний стиль як історично сформований, суспільно усвідомлений різновид загальнонаціональної мови, який різниться від інших функціональних стилів принципами відбору та організацією мовних засобів і самими мовними засобами відповідно до сфер спілкування.

Серед завдань *критики конфесійного перекладу* основним є надання оцінки новим перекладам та створення теоретичної бази існуючих теорій еквівалентності перекладу термінології конфесійного стилю. Одним із найважливіших критеріїв оцінки якості перекладу давньогрецької тринітарної термінології є досягнення *концептуально-трансцендентної еквівалентності* [4]. Окрім цього ключового критерію критика конфесійного перекладу спирається на принципи та критерії оцінки якості перекладу, розроблені загальною теорією перекладу.

Гіпотеза цього дослідження ґрунтується на припущенні, що при типології перекладу слід виходити з положення, що інформація, яка міститься в текстах конфесійного стилю буває трьох видів: 1. інформація першого роду – концептуально-трансцендентна, догматично істинна інформація в рамках неухильного вчення конкретної релігійної деномінації, внутрішню форму якої не може бути змінено чи видозмінено залежно до вимог сучасного суспільства та науково-технічного прогресу і яку слід сприймати як незмінну та таку, що є поза часом; «2. інформація другого роду – предметно-логічна, об'єктивна інформація, тобто думки автора про оточуючий світ; 3. інформація третього роду – суб'єктивна інформація: оцінна, емоційна інформація, тобто почуття, емоції, настрій автора» [3, 9].

Аналіз досліджень. Українську релігійну термінологію у різних аспектах досліджували Г. В. Баран (віршована молитва), С. В. Бібла (церковна термінологія), Г. В. Наконечна, В. В. Німчук (біблійна термінологія), Ю. С. Осінчук (богослужбово-обрядова лексика), Н. В. Пуряєва (церковно-обрядова термінологія), Ю. О. Чернишова (переклад сучасних італійських релігійних текстів); концепти конфесійного стилю вивчали Т. П. Вільчинська, Г. Т. Кузь, П. В. Мацьків, Н. О. Мех, М. В. Скаб (богословська термінологія); проблеми перекладу, номінації, систематизації та усталення українських релігійних термінів досліджували С. М. Білик (релігійно-філософська термінологія Григорія Богослова), І. В. Грималовський (християнсько-релігійна термінологія), Л. А. Закреницька (англійська богословсько-християнська терміносистема), Є. Г. Жерновой (релігійна термінологія на матеріалі сучасної французької мови); церковнослов'янськи в українській мові вивчали В. Б. Задорожний, М. Лесів, Т. В. Новікова; вплив конфесійного стилю на художню літературу розглядали С. С. Аверинцев, О. І. Білецький, О. Ю. Курганова, Н. М. Сологуб. Критику конфесійного перекладу знаходимо в працях

митрополита Іларіона (Огієнка), В. В. Німчука, М. Петровича, Н. Пуряєвої, А. Ясіновського та інших. Українську християнську богословську терміносистему в лексичному, лексикографічному, семантичному, семіотичному, історичному та жанрово-стилістичному аспектах вивчали С. Богдан, Л. Вороновська, С. Гарбуз, Я. Джоганик, Г. Дидик-Меуш, У. Добосевич, О. Іващенко, З. Каспришин, М. Кольбух, З. Куньч, І. Лопушинський, Т. Маркотенко, О. Магушек, Л. Осташ, Н. Піддубна, Л. Полюга, М. Приймич, О. Прискока, К. Сімович, М. Скаб, Л. Струганець, Г. Тимошик, М. Фабіан, Л. Федаш, П. Чучка, І. Шевченко, М. Штець, О. Ясіновська. Цінними для цього дослідження є також праці Ю. Найди, Т. Некряч та Ю. Чалої.

Мета статті: з'ясувати причини неадекватностей перекладу давньогрецької тринітарної термінології середини IV століття у сучасних перекладних текстах різними мовами із застосуванням концептуально-трансцендентної еквівалентності як головного критерію оцінки якості конфесійного перекладу.

Виклад основного матеріалу. Давньогрецькі тринітарні терміни середини IV століття є мовними одиницями «конфесійного стилю». Термін «конфесійний стиль» ужито з огляду на його семантико-смыслову наповнюваність, що відображає суспільне функціонування будь-якої релігійної деномінації (конфесії) в Україні через літературну форму вираження в усній та писемній спадщині (обрядів, догмату, учення представників тієї чи іншої конфесії). Враховано також його частіше уживання в українській літературній мові у порівнянні з іншими термінами-синонімами.

У світовій критиці конфесійного перекладу відома зорієнтованість на переклади Біблії. У галузі критики біблійного перекладу побачило світ чимало фахових праць з критики біблійного перекладу, найвагомішим з яких є перекладознавчий доробок Ю. Найди [10].

Біблійний переклад є складовим компонентом конфесійного перекладу [4]. Це співвідношення конфесійного та богословського перекладу базується на умовній класифікації «конфесійного перекладу» на такі його різновиди, як: 1) богословський (апологетичний, догматичний, доктринальний, канонічний, проповідницький); 2) біблійно-екзегетичний; 3) аскетичний; 4) моральний; 5) церковно-літургійний (церковно-обрядовий); 6) естетико-ліричний. Усі ці різновиди перекладу співвідносяться з конфесійним перекладом як часткове із загальним. Ця класифікація спирається на структурну ієрархію, що існує всередині конфесійного стилю з умовним поділом на підстилі та відповідні жанри патристичної літератури IV-V століть, які стали прикладом для наслідування у інших національних літературах і українська літературна традиція не є в цьому винятком.

«Давньогрецький тринітарний термін» – це слово, що належить до *гнізда* давньогрецьких тринітарних термінів, які пов'язані між собою концептуальними, лексико-семантичними та об'єктивно-історичними зв'язками в контексті догматичного вчення Східної Церкви про Пресвяту Трійцю періоду семи Вселенських Соборів [4, 7].

Давньогрецька тринітарна термінологія проходить період свого становлення та усталення з I – по IV століття н.е. Найбільш насиченою давньогрецькими тринітарними термінами є патристична література IV – V століть апологетичного, догматичного та літургійного підстилів чи різновидів [15].

Специфіка змісту текстів конфесійного стилю досліджуваного періоду незалежно від його підстилю чи жанру вимагає виокремлення третього роду інформації – концептуально-трансцендентної. Вона виступає першим родом інформації у текстах цього стилю. Два інші роди інформації, про які говорять Т. Некряч і Ю. Чала (предметно-ло-

гічний (об'єктивний) та суб'єктивний) менше притаманні текстам конфесійного стилю. Тому досягнення концептуально-трансцендентної еквівалентності у перекладі є найважливішим критерієм якості перекладного тексту конфесійного стилю. Донесення до читача перекладного тексту інформації першого роду – концептуально-трансцендентної інформації – є наближенням до збереження смислу конфесійних текстів. Важливим чинником досягнення цієї еквівалентності є розуміння віддаленості у часі мов, культур, мовних картин світу, концептів та реалій.

«*Концептуально-трансцендентна еквівалентність*» – це відповідність мовної одиниці оригіналу мовній одиниці перекладу на рівні їх смислового наповнення через наявність у них концептуально-трансцендентних сем (змістових елементів семемі, що характеризують Бога, Його природу та властивості). Компонентний аналіз перекладних давньогрецьких тринітарних термінів середини IV століття показав, що будь-який з цих тринітарних термінів має щонайменше одну таку сему [4,8]. Наприклад, термін «єдиносутнісний» – прикметник чоловічого роду однини, означає: «мати єдину / ту саму / невіддільну природу». У тексті формули Нікейського Символу Віри 325 року він має три концептуально-трансцендентні семи: 1) Бог Син *тієї самої сутності (природи)* з Богом Отцем; 2) Бог Син *нероздільний за сутністю (за природою)* від Бога Отця; 3) Бог Син *є за своєю сутністю разом* з Богом Отцем *єдиний* у Пресвятій Трійці.

На шляху досягнення концептуально-трансцендентної еквівалентності є мовні, культурні і конфесійні перешкоди. Перекладність та адекватність перекладу тринітарного терміна здебільшого залежить від подолання цих перешкод.

Мовні (культурні, конфесійні) перешкоди – історико-інформаційне нагромадження, яке отримує термін під час історико-контекстуального існування в конкретній галузі науки, що унеможливує або ускладнює його відтворення з мови оригіналу мовою перекладу. Про ці перешкоди доцільно говорити в зв'язку з можливостями / неможливостями збереження зовнішньої та внутрішньої форми оригінальних християнських догматичних творів, віддалених у часі.

Аспектні особливості (граматичні, жанрово-стильові, та навіть інформаційні) давньогрецьких оригіналів є неповторними через відсутність граматичної, семантичної, лексичної і жанрово-стильової еквівалентності в сучасних мовах. Це пояснюється відсутністю багатьох сучасних нам мов у час написання оригінальних творів класичного та візантійського періодів. Багата та рафінована давньогрецька мова існувала в розвинутій культурі та іншій світоглядній традиції, якої не було в історичному розвитку сучасної англійської, німецької чи італійської мов. Українська мова успадкувала частково це історичне коріння завдяки християнству та звореної греками – Кирилом та Мефодієм кирилиці. Але українська мова у своїх історичних початках у формі староболгарської, церковнослов'янської та староукраїнської мов не ввібрала в себе через християнство візантійського обряду того, що засвоїло християнство на території Візантійської Імперії зі скарбниці класичної культури, літератури, філософії та мистецтва давніх греків до народження Христа. В. Коптілов зауважує, що «кожна епоха має свій об'єктивно-історичний зміст, породжені ним ідеї та настрої і відповідний спосіб їх мовного втілення» [2, 31]. На думку цього ученого, слід звернути увагу на «художній досвід авторів історичних романів С.Скляренка та П. Загребельного. Вони не писали своїх романів з епохи Київської Русі давньоруською мовою. Вони лише унікали слів, які несуть у собі явні прикмети новітнього часу, а також зрідка додавали – для створення атмосфери достовірності – окремі вкраплення застарілих слів та синтаксичних конструкцій» [2, 31]. В. Коптілов пропонує дотримуватися двоєдиного принципу у перекладі творів, від-

далених у часі: 1) відмови від неологізмів і 2) тактовного використання архаїзмів. Цей лінгвістичний метод набув широкого використання на практиці [2, 31].

Перешкодами у перекладі термінів, віддалених у часі є недоречне використання неологізмів та архаїзмів, що стають анахронізмами та недотримання жанрово-стильових властивостей оригіналу у мові перекладу [2].

Ще одною особливістю текстів конфесійного стилю, а особливо догматичних жанрів – це тяжіння до прихованості авторської концепції та тяжіння автора до загальноприйнятих догматичних висновків [14]. Ця характеристика догматичної літератури полегшує сприйняття першотвору перекладачем, оскільки є повторюваність ідей, сюжетних ліній, переконань з метою досягнення догматичних висновків. Рідкісним, але можливим є той факт, коли слід говорити про ідіостиль автора у догматичних різновидах текстів конфесійного стилю (авторський *символ віри*, коментарі на канонічні книги Нового чи Старого Заповіту, жанр *слова*, і навіть *листи-послання*).

Відповідно до кількісних підрахунків уживаних граматичних форм та частоти уживання тієї чи іншої граматичної форми, у вибраних працях давньогрецької християнської літератури 351 – 362 років апологетичного і догматичного літературного різновиду [15] ужито 17 граматичних форм дієлова «ὀφίστημι»: «ὀλοστήναι» (aor. II, inf. act.), «ὀφεστώσας» (part. perf., f, N. Pl. (атематичний), activi), «ὀφεστώτων» (part. perf., f, G. Pl. (атематичний), activi), «ὀφεστώτα» (part. perf., f, N. S. (атематичний), activi), «ὀφεστώς» (part. perf., m, N., S. (атематичний), activi), «ὀλέστη» (aor. II, 3 P. ind., activi), «ὀφίστασθαι» (praes., M. - P., inf.), «ὀλοστήσαντα» (part., aor. i., activi, N., S. (n/m)), «συνὀλοστήσαντος» (part., aor. i, activi, G., S. (n/m)), «ἀνυλόστατα» (Part. (субстантивований), Pl., n), «ὀφέστωσαν» (perf activi, S., f, Acc. (сильний)), «ἀνυλόστατου» (adj., m, G., S.), «ὀφεστηκός» (part. perf., n, S., activi), «ἀνυλόστατος» (adj., m, N., S.), «ὀφιστάμενα» (part.praes., Pl., N., M.-P.), «ὀφίσταται» (praes. ind., 3 P. S., M.-P.), «ὀλοστήσεται» (fut. ind., 3 P. S., M.-P.) [11; 12; 13].

Іменник «ὀλόστασις» є найбільш уживаним віддієслівним похідним у проаналізованих оригінальних працях. З 6 ужитих іменникових форм превалюють такі 4 форми: «ὀλόστασις» – N., S. (8,3 %), «ὀλοστάσεως» – G., S. (26,0 %), «ὀλόστασιν» – Acc., S. (14,6 %), «ὀλοστάσεις» – N./Acc., Pl. (12,5 %).

Завдяки використанню концептуально-трансцендентної еквівалентності як критерію оцінки якості перекладу було виявлено численну кількість невідповідностей в перекладі форм та похідних дієслова ὀφίστημι. Наприклад, було виявлено такі невідповідності перекладу давньогрецького терміна ὀλόστασις (похідного іменника від дієслова ὀφίστημι), як: «substance», «essence», «person» – англійською мовою; «die Person», «die Substanz», «das Wesen» – німецькою мовою; «sostanza», «essenza», «persona» – італійською мовою; «істота» – українською мовою [5].

Використання елементів зіставного компонентного аналізу у аспектному перекладознавчому розгляді виявило невідповідності між концептуально-трансцендентними семами оригінального та перекладного терміна та розбіжність у співвідносності кількості їх використання. Це свідчить про ефективність запровадження в аналізі критерію концептуально-трансцендентної еквівалентності.

Висновки. Завданням критики конфесійного перекладу є надання обґрунтованої оцінки нових перекладів, чому сприяє запровадження додаткового критерію оцінки якості перекладу, яким є концептуально-трансцендентна еквівалентність.

Важливість запровадження концептуально-трансцендентної еквівалентності при застосуванні компонентного аналізу для оцінки якості перекладу тринітарної терміно-

логії виявився ефективним і показав, що будь-який з адекватно відтворених тринітарних термінів має щонайменше одну таку сему.

Труднощі відтворення концептуально-трансцендентної наповнюваності давньогрецьких тринітарних термінів пояснюються: 1) мірою віддаленості у часі мов оригіналу та перекладу; 2) їхнім різним ступенем спорідненості; 3) різними історіями розвитку богословських традицій тринітарної термінології мови оригіналу і мови перекладу; 4) різними мовними картинами світу автора першотвору та перекладача; 5) невідповідності гіперо-гіпонімічних парадигм тринітарних термінів у мові оригіналу та мовах перекладу; 6) історично сформованою залежністю від перекладацьких традицій.

Неадекватності перекладу давньогрецьких тринітарних термінів сучасними мовами відображають наявність та закріплення гіперо-гіпонімічних термінологічних парадигм у тринітарних терміносистемах у процесі історичного розвитку фахових мов перекладу. Гіперо-гіпонімічний переклад іменника «ὁλοβτασς» свідчить про існування декількох понять для позначення одного явища у богословській термінологічній системі того часу. Заміна родового терміна видовим і навпаки спричиняє неадекватності у перекладі термінів та невідповідності у передачі концептуально-трансцендентного смислу, що спотворює первинну авторську інформацію. Такі труднощі перекладу мають місце з часів перших перекладів давньогрецьких термінів латинською мовою і пояснюються ще частково неусталеністю лексико-семантичних та поняттєвих взаємозв'язків давньогрецької тринітарної терміносистеми середини IV століття, що набули свого офіційно задокументованого усталення в тексті Нікейсько-Константинопольського Символу Віри 381 року [14].

З метою уникнення неадекватностей перекладу вчені рекомендують ознайомлюватися з гіперо-гіпонімічною парадигмою термінів давньогрецької тринітарної терміносистеми, уживаної автором оригіналу; інтенцією, з якою ужито той чи інший термін; контекстом авторського повідомлення у рамках жанрово-стилістичних особливостей патристичної літератури цього періоду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Влахов С. М. Непереводимое в переводе / С. М. Влахов., С. М. Флорин. – М., 1978. – 342 с.
2. Коптілов В. Теорія і практика перекладу : навч. пос. / В. Коптілов. – К. : Юніверс, 2003. – 280 с.
3. Некряч Т. Є. Через терни до зірок : труднощі перекладу художніх творів. Для студентів перекладацьких факультетів вищих навчальних закладів : навчальний посібник / Т. Є. Некряч, Ю. П. Чала. – Вінниця : Нова Книга, 2010. – 195 с.
4. Попович Н. М. Відтворення давньогрецької тринітарної термінології в українській християнській богословській терміносистемі (на матеріалі перекладів догматичної християнської літератури 351-362 років) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16 / Наталія Мафтеївна Попович ; Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». – Одеса, 2015. – 20 с.
5. Попович Н. Становление и перевод древнегреческого тринитарного термина ὁλοβτασς / Н. Попович // Scientific letters of academic society of Michal Baludansky. – Košice : Academic Society of Michal Baludansky. – Vol. 2. – Nr 1. – С. 103–106.
6. Филиппов К. А. Лингвистика текста : Курс лекций / К. А. Филиппов. – СПб. : Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2003. – 336 с.
7. Dörrie H. Ypostasis : Wort- und Bedeutungsgeschichte / H. Dörrie. – Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 1955. – S. 35–92.
8. Drecoll V. H. Die Entwicklung des Trinitätslehre des Basilius von Cäsaraea. Sein Weg von Homöusianer zum Neonizäner / V. H. Drecoll. – Göttingen : Vandenhoeck und Ruprecht, 1996. – 416 S.
9. Hanson R. P. C. Search for the Christian Doctrine. The Arian Controversy 318-381 / R. P. C. Hanson. – Edinburgh : T&TCLARK, 1988. – P. 152–458.

10. Nida E. A. Towards a science of translating. With special reference to principles and procedures involved in Bible translating / E. A. Nida. – Leiden : Brill, 1964. – 331 p.
11. Patrologiae Cursus Completus. Series Graeca / [ed. J. P. Migne]. – Paris, 1857. – V. 25–28.
12. Patrologiae Cursus Completus. Series Graeca / [ed. J. P. Migne]. – Paris, 1863. – V. 42 : Epiphanius Constantiensis in Cypro Episcopus. – P. 399–474.
13. Patrologiae Cursus Completus. Series Graeca / [ed. J. P. Migne]. – V. 67 : Socrates et Sozomenus. – Paris, 1864. – P. 367–462.
14. Simonetti M. La crisi ariana nel IV secolo / M. Simonetti. – Roma : Institutum Patriticum «AUGUSTITUANUM», 1975. – 598 p.
15. Young F. Classical genres in Christian guise ; Christian genres in classical guise / F. Young // The Cambridge history of early Christian literature ; [ed. by F. Young, L. Ayres, A. Louth]. – Cambridge : Cambridge University Press, 2008. – P. 251–258.

REFERENCES

1. Vlaxov S. M. Neperevodimoe v perevode / S. M. Vlaxov, S. M. Florin. – M., 1978. – 342 s.
2. Koptilov V. Teoriya i praktyka perekladu : navch. pos. / V. Koptilov. – K. : Yunivers, 2003. – S. 4–58.
3. Nekryach T. Ye. Cherez terny do zirok : trudnoshhi perekladu khudozhnix tvoriv. Dlya studentiv perekladatskykh fakul'tetiv vy'shchykh navchal'nykh zakladiv : navchal'nyj posibnyk / T. Ye. Nekryach, Yu. P. Chala. – Vinny'cya : Nova Knyha, 2010. – 195 s.
4. Popovych N. M. Vidtvorennya davn'ogretskoyi trynitarnoyi terminolohiyi v ukrayin's'kij khrysty'yans'kij bogoslovs'kij terminosystemi (na materialy perekladiv dogmaty'chnoyi khrysty'yans'koyi literatury 351-362 rokiv) : avtoref. dis ... kand. filol. nauk : 10.02.16 / Nataliya Mafteyivna Popovych ; Derzhavnyj zaklad «Pivdenoukrayin's'kyj natsional'nyj pedagogichnyj universytet imeni K. D. Ushyn's'koho». – Odesa, 2015. – 20 s.
5. Popovych N. Stanovlenie i perevod drevnegrecheskogo trinitarnogo termina ὑπόστασις / N. Popovych // Scientific letters of academic society of Michal Baludansky. – Košice : Academic Society of Michal Baludansky.– Vol. 2. – Nr 1. – S. 103–106.
6. Filippov K. A. Lingvistika teksta : Kurs lekcij / K. A. Filippov. – SPb. : Izd-vo S.-Peterb. un-ta, 2003. – 336 s.
7. Dörrie H. Ypostasis : Wort- und Bedeutungsgeschichte / H. Dörrie. – Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 1955. – S. 35–92.
8. Drecoll V. H. Die Entwicklung des Trinitätslehre des Basilius von Cäsarea. Sein Weg von Homöusianer zum Neonizäner / V. H. Drecoll. – Göttingen : Vandenhoeck und Ruprecht, 1996. – 416 S.
9. Hanson R. P. C. Search for the Christian Doctrine. The Arian Controversy 318-381 / R. P. C. Hanson. – Edinburgh : T&TCLARK, 1988. – P. 152–458.
10. Nida E. A. Towards a science of translating. With special reference to principles and procedures involved in Bible translating / E. A. Nida. – Leiden : Brill, 1964. – 331 p.
11. Patrologiae Cursus Completus. Series Graeca / [ed. J. P. Migne]. – Paris, 1857. – V. 25–28.
12. Patrologiae Cursus Completus. Series Graeca / [ed. J. P. Migne]. – Paris, 1863. – V. 42 : Epiphanius Constantiensis in Cypro Episcopus. – P. 399–474.
13. Patrologiae Cursus Completus. Series Graeca / [ed. J. P. Migne]. – V. 67 : Socrates et Sozomenus. – Paris, 1864. – P. 367–462.
14. Simonetti M. La crisi ariana nel IV secolo / M. Simonetti. – Roma : Institutum Patriticum «AUGUSTITUANUM», 1975. – 598 p.
15. Young F. Classical genres in Christian guise ; Christian genres in classical guise / F. Young // The Cambridge history of early Christian literature ; [ed. by F. Young, L. Ayres, A. Louth]. – Cambridge : Cambridge University Press, 2008. – P. 251–258.

Статтю подано до редакції 03.05.2015 р.

Літературознавство

УДК 82.0:82-97

Ірина ДМИТРІВ,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури та теорії літератури Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) ira.myrna@gmail.com

РЕЛІГІЙНІ СИМВОЛИ ЯК ЗАСІБ ТВОРЕННЯ ХУДОЖНЬОГО СВІТУ

У статті зроблено спробу проаналізувати категорію символу, подати дефініцію релігійного, християнського, біблійного символізму. Окреслено особливості символічної інтерпретації та її виняткову роль у творенні, а також осмисленні сакральних та художніх текстів.

Ключові слова: Біблія, sacrum, символ релігійний, символ християнський, символ біблійний, символ євангельський, художній образ.

Лит. 16.

Irina DMYTRIV,

Ph.D. in Philology, Associate Professor of Ukrainian Literature and Literary Theory
Department Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Ukraine, Drohobych) ira.myrna@gmail.com

RELIGIOUS SYMBOLS AS A MEANS FOR ARTISTIC WORLD CREATION

In the article it is made an attempt to analyze the character category, add a definition of religious, Christian, biblical symbolism. The symbolic interpretation peculiarities and its crucial role in the creation and understanding of sacred art and text is outlined.

Key words: Bible, sacrum, religious symbol, christian symbol, a biblical symbol, evangelical character, artistic image.

Ref. 16.

Ірина ДМЫТРИВ,

кандидат филологических наук, доцент кафедры украинской литературы и теории литературы Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко (Украина, Дрогобыч) ira.myrna@gmail.com

РЕЛИГИОЗНЫЕ СИМВОЛЫ КАК СРЕДСТВО СОЗДАНИЯ ХУДОЖЕСТВЕННОГО МИРА

В статье сделана попытка проанализировать категорию символа, подать дефиницию религиозного, христианского, библейского символизма. Определены особенности символической интерпретации и ее исключительная роль в творении, а также осмыслении сакральных и художественных текстов.

Ключевые слова: Библия, sacrum, символ религиозный, символ христианский, символ библейский, символ евангельский, художественный образ.

Лит. 16.

Постановка проблеми. Символізація – це один із найважливіших засобів художнього осягнення дійсності. Українська література характеризується сміливим переосмисленням християнських символів, що зумовлює актуальність студій над проблемою функціонування символу, зокрема релігійного, в художньому тексті.

Аналіз досліджень. До проблем символу зверталися представники як східного, так і західного богослов'я. Серед них Григорій Палама, Максим Ісповідник, Павло Флоренський, Олександр Мень, Сергій Аверінцев, Мартін Бубер, Пауль Тілліх та інші. Одним з найбільш послідовних і системних досліджень про символізм можна вважати символологію О. Лосева. Із сучасних досліджень особливого значення набувають концепції Романа Мниха. Напрацювання перелічених вище авторів складають теоретичне підґрунтя нашого дослідження.

Метою статті є проаналізувати категорію символу, подати дефініцію релігійного, християнського, біблійного символізму; окреслити особливості символічної інтерпретації та її виняткову роль у творенні, а також осмисленні сакральних та художніх текстів.

Виклад основного матеріалу. Карл Ясперс вважає, що Буття осягається у символі і через символ. Світ і все, що в ньому відбувається, є таємницею. Спокійно занурюючись в океан Буття, ми знову і знову віднаходимо себе на берегах категоріального знання. Напротивагу логічним категоріям, символи залишаються постійно відкритими до Буття і наповненими Буттям. «Що таке символ? – запитує Ясперс і відповідає, – символ безконечний і не можна звести його до думки. Символ багатозначний і невизначений, коли ми осягаємо сутність речей. Символ стає нерухомим і фіксованим і перетворюється у мертвий об'єкт, коли ми втрачаємо цю сутність. Тоді він колапсує у знак, значення, в метафору. Світ символів – це певне царство об'єктів, у якому ми шукаємо ладу, говоримо про його походження і трансформацію. І світ символів – це сфера значень, про зміст яких ми запитуємо. Істинний символ не можна пояснити. Те, що можна пояснити «іншим», перестає бути символом. Осягнення символу можливе через кружляння довкола, через проникнення і висвітлення його – таке осягнення саме стає частиною символу. Через символ ми входимо у Буття, оскільки символ означає участь у Бутті на різних рівнях і різною мірою. На кожному рівні, навіть на найнижчому, символ бере участь у Бутті, впізнається як такий і несе на собі відблиск краси. У цьому значенні все є символом, освітленим променем світла, яке б'є з лона Буття» [3, 13].

Як відомо, Григорій Сковорода кладе символічну інтерпретацію в основу розуміння Святого Письма і в основу пізнання Бога. Навіть те, що цей філософ визначає єдиний світ у двох натурах, видимій (підлеглий) і невидимій (домінантній), логічно веде, вважає Дмитро Чижевський, до зображення символами Невидимої Натури, до символічної інтерпретації світу. Видимий світ – прекрасний і гармонійний храм премудрого Бога: «Але є три світи. Перший загальний та житловий світ, де живе все породжене (...) Два інші є часткові та малі світи. Перший – мікрокосм: себто світик, світочок або людина. Другий – світ символічний або Біблія. Біблія є тому символічний світ, що в ній зібрані фігури небесних, земних та підземних тварин, щоб вони були монументами, які ведуть нашу думку до розуміння вічної природи (Бога), захованої у тлінній так, як малюнок захований у його барвах». Тому Григорій Сковорода зве Біблію часто просто «символічний світ» або «фігуральний світ» [15, 116]. У Святому Письмі «найостанніший голосок або слівце дише символом чи залежить від нього». Розв'язування біблійної символіки є для Григорія Сковороди одним з найвищих релігійних та етичних завдань людини.

Поль Рікер пише, що на тому рівні, коли мова набуває символічного виміру, народжується герменевтика і народжується вона як розшифрування символу. Прямий, першопочатковий, буквальний зміст вказує на непрямий, другорядний, фігуральний зміст, зрозуміти який можна лише через перший. Таким чином, існує археологія символу, як і його телеологія: у кожного символу є обличчя, звернене до минулого, але є й інше обличчя, яке дивиться у майбутнє суб'єкта і ніби знаменує очікуючі можливості. Оскільки символ наділений подвійним смислом, він підлягає подвійній інтерпретації: редуktivній і реставраційній, яка схоплює у ньому семантичну віртуальність у всій повноті, як заповітне, обітоване слово [13, 98].

Символізм релігійний – це об'єктивування релігійних уявлень в образних структурах, які містять у собі вказівку на зміст цих уявлень у вигляді нерозгорнутих знаків, символів. Такими символами є предмети культу, ритуальні дії, релігійна лексика (Бог, дух, благодать тощо), священні тексти. «Символізм релігійний є таємничим і міфологізованим позначенням надприродного. У релігійному контексті існує також символізований вираз усвідомлення й переживання людиною вищих соціокультурних цінностей. Образність і загальнолюдська адресованість надають символізму релігійному психологічної привабливості і виповнювальної значущості» [16, 580].

Релігійний символ – той символ, який вказує на божественне, може бути справжнім символом лише за умови своєї участі у силі божественного, на яке він вказує. Символ володіє істиною: він є вираженням істинного Одкровення. «Релігійні символи – це палиця з двома кінцями, – пише Пауль Тілліх. – вони спрямовані і на безкінечне, символами якого вони є, і на кінечне, посередництвом якого вони символізують безкінечне. Вони нав'язують кінечному безкінечне і штовхають кінечне до безкінечності. Вони відкривають божественне людині і божественному людину» [14, 256]. Богослов наводить такий приклад. Якщо Бог символізується як «Отець», то його таким чином проєктують на людські взаємини батька і дитини. У цей же час такі людські взаємини освячуються і підносяться до божественно-людських взаємин. Якщо слово «Отець» застосовується у якості символу Бога, то батьківство розглядається у своїй теономній сакраментальній глибині. Однак релігійний символ не може випадково «складатися» з сегментів секулярної реальності. Це не може зробити навіть колективне несвідоме – велике символотворче джерело. Якщо у якості символу Бога використовується сегмент реальності, то світ реальності, з якої він взятий, підноситься до світу святого. Таким чином, він перестає бути секулярним, а стає теонімічним. Якщо Бога називають «Царем», то тут ідеться не лише про Бога, а також про сакральний характер царювання. Якщо діяння Бога називають «цілительними», то тим самим підкреслюють теонімічний характер цілювання. Якщо самоманіфестацію Бога називають «Словом», то цим не тільки символізують зв'язок Бога з людиною, але підкреслюють святість слів як духовного вираження.

Необхідно розрізнити у художньому творі символ «біблійний» і символ «християнський». Попри те, що «християнська» символіка має біблійні корені, вона є поняттям ширшим, оскільки має ще літургічні, агіографічні джерела і конотації.

Варто зазначити, що терміни «символ», «символізм», «символічний» у християнській традиції мають різне значення у залежності від контексту їх вжитку. «Перш за все символ – це віровизнання; у гносеологічному аспекті поняття символу наближене до знаку, а в художньо-творчій сфері – іконографії, гімнографії, поезиці виробляється особлива символічна мова образів» [11, 335]. Мірча Еліаде зауважує, що дехто з отців церкви збагнув вигідність схожості між символами, запропонованими християнством, і символами, що належать всьому людству. Звертаючись до тих, хто заперечує воскрес-

сіння мертвих, Теофіл Антіохійський говорить про знаки, які їм дав Бог у великих космічних ритмах, – пори року, дні і ночі: «Хіба не існує воскресіння насіння і плодів?». Для Климента Римського «день і ніч показують нам воскресіння; ніч лягає спати, день прокидається; день іде геть, приходиться ніч». Для апологетів християнства символи несли в собі послання: вони показували священне через космічні ритми. Момент істини, подарований вірою, не знищував дохристиянські значення символів, він лише надавав їм нового сенсу. Звісно, для віруючого це нове значення затьмарювало всі інші: воно єдине робило значущим символ, перетворювало його на момент істини [2, 73].

Візантійське богослов'я свідчить про Бога як про «Deus symbolicus», який кенотично сходиться до сотворіння у своїх енергіях. У богословських дослідженнях найчастіше розглядається символізм у сфері літургії і церковного мистецтва, а найважливіше – у річищі екзегези Святого Письма. Символізм у християнському богослов'ї – це особливість світобачення і світовідчуття, а також – джерело богословського пізнання [11, 335].

Особливо послідовною є теорія символу святителя Григорія Палами. Спочатку богослов вибудовує свою типологічну схему символів. Він вказує на існування символів-«видінь», які, служачи Промислові Божому, «чуттєво і образно» являються пророкам, і символів-предметів – тих, які вказують собою на щось інше, відмінне від них, і виконують сигнальні функції. З цих двох типів перші не мають природного існування, непостійні і плінні, виникають і зникають. У цьому значенні вони називаються безпостасними. Предметні символи володіють власною природою, вони є чимось, що існує в природі саме по собі, незалежно від того, що вони позначають [10, 282]. Григорій Палама звертає увагу на те, що два вищенаведені типи символів володіють іншою природою, ніж те, що символізується. Більш високого рівня є символ «природний», це «символ однієї природи з тим, що він символізує» [10, 279]. Поняття природного символу, яке безпосередньо пов'язане з ідеєю динамічного буття сутності в її енергіях, дозволяє обґрунтувати символізм реалістичний – необхідний метод у богослов'ї для пояснення таємниці зустрічі і спілкування з Богом. Святитель Григорій Палама, приводячи багаточисельні аргументи як логіко-філософського плану, так і аргументи Писання і Передання, показує, що поняття природного символу повністю корелює в християнській онтології, зокрема з нетварними Божественними енергіями, однією з яких є світло, побачене апостолами на Таворі. Світловидний символ не єдиний у своєму роді. У Бога велика кількість енергій, які Його виражають і без яких Він ніколи не існував, оскільки «Бог не було б, якби не було ні добродіяння, ні благоді, ні святості, ні безсмертя» [5, 223]. Мова йде про енергії, тобто про природні властивості Бога. Таким чином, ідучи за логікою Григорія Палами, за аналогією до нетварного світла, всі названі Божественні Досконалості, як і багато інших, є Його природними символами – предвічними і нетварними символами Божественної сутності. Оскільки буття Бога є символічне, то символічний образ Божественного буття має особливе значення для буття створеного Богом світу. Символ, що виявляє сутність і долає таємничість і неприступність Бога, створює для людини умови богопізнання. Філософському методові мислення у доказах і поняттях протиставляється метод символічний. «Божественний символ динамічний і активний, він діє і відкривається для споглядання» [11, 342]. Через символ людина зустрічається з Богом, через символ відбувається богопізнання. Ідея посередництва у символі залишається. Символічне середовище присутнє у самому Богові, тому, зустрічаючись із символом Божества, людина зустрічається із самим Божеством. Важливо зазначити, що символічне відкриття Богом себе є актом абсолютної Божественної свободи. «В ідеї символу поєднані антиномічні характеристики Божественного буття – скритість і явле-

ність, кінечність і невичерпність, трансцендентність та іманентність, апофатичність і катафатичність» [11, 345].

Роман Мних, аналізуючи проблему символу у сучасному літературознавстві, висловлює твердження, що біблійна символіка у художньому творі завжди виражає сутність діалогу між Богом і людиною, тобто між смыслом існування і самим існуванням. Дослідник вважає, що біблійний символ є «мостом» між Богом і людиною, «дорогою» до Бога [8, 87].

«Біблійні символи, – пише о. Олександр Мень, – це словесні, предметні та інші знаки, які відображають вищу духовну реальність. Антиномія біблійного символу полягає у тому, що він виражає те, чого не можна виразити, тому за своєю суттю він близький до міфологеми і догмату. У символах слова і образи тимчасового буття передають таємниці буття вічного» [6, 107]. До словесних біблійних символів богослов відносить Божі імена, а також антропоморфізми, соціоморфізми, натуроморфні біблійні образи, які покликані сповіщати про Бога Живого. Глибоко символічними є і таємниці мета-історії, зафіксовані у Пролозі Книги Буття, у пророків та в Одкровенні. Символічна мова притаманна апокаліптичній літературі. Символічними є також «просторові» образи Біблії (Бог, який перебуває «на небесах»; Христос, який «приходить» у наш світ). До символічних дій о. Олександр Мень відносить особливі форми пророчої проповіді, жертвоприношення і обряди церковних таїнств. Предметні символи, вважає він, – це предмети старозавітного культу (наприклад, Ковчег і Скинія, які символізують присутність Бога серед народу), складові старозавітного Храму, які символізують Вселенну, наповнену Господньою славою.

У контексті біблійного символу окреслюється символ євангельський, іншими словами, новозавітний. Характерною ознакою біблійних символів є тісний зв'язок між Завітами: старозавітний символ має глибокий вияв у Новому Завіті, натомість новозавітний символ сягає своїми коренями старозавітних часів. З цього приводу св. Августин пише: «Новий Завіт у Старім скривався, Старий Завіт у Новім відкривається». Наприклад, старозавітний Адам приніс у світ гріх і смерть, а новозавітний Адам – Христос повернув світові життя і ласку; як Мойсей підніс змія у пустині, так Христос був піднесений на хресті; як Йона три дні перебував у рибі, так Син Людський перебував у гробі.

Богослов'я символу знаходить своє межове завершення у христології, де символ не розуміється ні як вказуючий знак, ні як умовний посередник. У ньому повністю зникає статистика. «Символ – це те, що діє і виходить назустріч. В особі Христа символ обіймає собою весь світ, являючи йому з Божих надр істинну любов, якою є сам Бог. Діюча Божя любов, яка сходить до людини у кенотичній жертвовності, є те, що у святоотцівському розумінні називається символом» [11, 349].

Христос постає як символічна повнота, остання межа символізму, яка поєднує у собі непоєднуване. Символізм через христологію органічно зливається з богослов'ям історії і Одкровення, основною темою і змістом якого є пришестя на землю Одного з Пресвятої Трійці, який став символом Самого Себе. Іпостасна єдність двох природ у Христі відновлює світ як символ і повноту. Природно-енергійний символ Божества є одночасно і символом переображення людини у Бозі.

Серед великого розмаїття христологічних символів особливе місце посідають символи Христового імені. У Посланні до філіп'ян апостол Павло пише: «Тому і Бог Його вивищив і дав Йому ім'я, що понад усяке ім'я, щоб перед іменем Ісуса всяке коліно приклонилося на небі, на землі і під землею, і щоб усякий язик визнав, що Ісус Христос є Господь на славу Отця» (Флп. 2, 9-11). Символічні імена (Добрий Пастир, Альфа і Оме-

га, Жива Вода, Світло світу тощо) допомагають пізнати божественну природу Христа і мету Його приходу на землю. Сам Христос неодноразово послуговувався символами. Наприклад, коли говорив про Єрусалимський храм: «Зруйнують храм цей, а Я за три дні його поставлю», – це символічна метафора, яку виразно підкреслює євангелист Йоан: «Та Він говорив про храм Свого Тіла» (Йо. 2, 21). До речі, Оріген стверджує, що жоден інший євангелист не показав божественності Ісуса Христа у такій повноті, як Йоан, який устами Христа казав: «Я – світло світу; Я – дорога, правда і життя; Я – воскресіння; Я – двері; Я – добрий пастир» [9, 107].

Пауль Тілліх пише, що у божественних іменах є певна таємниця, завдяки якій імена перевершують самих себе і стають символічними. Саме найменування Бога можливе лише тому, що він являється світові у своїх розумних енергіях, які несуть смисл і є доступні людині. Тому у звуках Імені відображається досвід зустрічі і спілкування з особистим Богом у Його силах. Отже, ім'я не статичне, у ньому обов'язково залишаються і діють сліди Божественної присутності. У цій живій близькості до Бога проявляється діяльність Імені. Іменем здійснюється заклик до богоспілкування, і молитва здійснюється в Імені і через Ім'я. У молитовному аспекті імені яскраво відбивається його символічна природа. Божественні імена можливі тільки тому, що Бог, виходячи зі своєї неприступності і відкриваючи своє Ім'я людям, стає доступним у нетварних енергіях, а людина, молитовно звернена до Одкровення, відповідає Йому силами своєї тварно-чуттєвої природи, висловлюючи у словах і образах досвід зустрічі з Творцем. У цій синергії поєднано дві символічні дії – Бога і людину, які символізуються. У результаті ім'я як символ спілкування особистостей являє собою антиномію тварного і нетварного, таємного і одкровенного [14, 258].

У процесі найменування енергійних символів Бога людина не залишається пасивним інструментом чи медіумом. Символ завжди передбачає зустріч і активне спілкування, чутливі серця відгукуються на Боже одкровення. Саме споглядання і зустріч здійснюється на різних онтологічних рівнях, породжуючи символічну ієрархію, яка відповідає рівням символічності: від чуттєвих речей до споглядання Божественного світла. На вершинах богопізнання і богоспоглядання зростає прозорість символу, там значно менша символічна густина, яка походить від нашарувань чуттєвих і словесних символів на символи Божественні [11, 315].

Станіслав Падевський пропонує класифікацію символів Христа, в основу якої покладено різні аспекти поглядів на Божественну Особу: Христос у співвідношенні до Бога Отця: Син Божий, Слово Бога, Образ Божий; символи, що виявляють ставлення Христа до Церкви: Голова Церкви, Наречений, Архієрей; символи фігур, провісників Христа: Месія, Син Чоловічий, Страждаючий Слуга Господній; символи, що стосуються створеного і відкупленого Христом світу: Первородний усякого створіння, Первенець воскреслих; символи метафізичні: Дорога, Істина, Життя, Альфа і Омега; символи політичні: Цар, Князь, Повновладний Законодавець, Суддя; символи професійні: Пастир, Сіач, Лікар, Учитель; символи, взяті з флори і фауни: Агнець, Лев, Риба, Мідний Вуж, Пагін, Гілка, Виноград; символи зоряні: Світло, Сонце, Досвітня Зірка; символи матеріально-речові: Храм, Наріжний Камінь, Склепінний Ключ, Камінь спотикання, Скеля, Брама, Хліб, Жива Вода, Духовний Меч, Гостра Стріла, Ключ, Човен; символи казкові: Гриф, Пелікан, Фенікс, Єдиноріг [9, 108–109].

Є також інші символи, які володіють більшим або меншим значенням, наприклад, символи «життя», «дух», «сила», «любов», «благодать» і т. ін. є елементами двох основних символів міжособистісних взаємин з Богом, тобто Бога як Господа і Бога як Отця.

Цими двома символами представлені й інші символи характеру «я – Ти». Усі символічні аспекти християнської естетики синтезуються і знаходять свій вищий прояв у евхаристійному символізмі, «смысл якого не у відновленні посередництва, а в актуалізації отожднення Церкви з Тілом Христовим» [11, 317]. Літургійне дійство постає як симфонія символів у жестах, словах, мелодіях, зображеннях, запахах, об'ємах і формах.

Роман Мних зазначає, що унікальність літературного художнього твору полягає у тому, що він у своїй художній цілісності може поєднати практично всі ці різні символічні форми у єдиний світ. Літературний твір не претендує бути аналогом екзистенційної дійсності, у яку занурена людина, але він претендує на глибинне цілісне осмислення природи та суті цієї дійсності [7, 6]. Слушно зауважив А. Шлегель, що взагалі «поетична творчість – це вічне символізування, бо мистецтво символічне за своєю природою, а кожен образ певною мірою є і символом, тобто образом в аспекті своєї знаковості» [4, 187].

Висновки. Отже, окресливши певну ієрархію релігійного символізму, приходимо до висновку, що символ є дуже розлогий за своєю природою, тому не можна говорити про вичерпність смислу, який закладений у мові Божества. Кожен символ містить значну кількість смислів, які можливо виявити лише частково. К.-Г. Юнг недвозначно твердив, що символом вважається «термін, назва чи навіть образ, який має, окрім свого загальнозживаного, ще й особливе додаткове значення, яке несе щось невизначене, невідоме. Таким чином, символічним є таке слово чи образ, значення якого виходить за межі прямого і не піддається точному визначенню чи поясненню. Коли розум намагається обійняти якийсь символ, то неминуче приходиться до ідей, котрі лежать за межами логіки» [1, 81].

Релігійна, а точніше біблійно-християнська символіка, була активно осмислюваною у українській поезії. «Заглиблення у товщу християнської символіки, а власне – філософування у ній виникає як ознака інтелектуальної зрілості української поезії, її спроможності задовольнити запити віри, Бога, самоствердження тогочасної людини» [12, 2].

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Біленко Т. Слово і символ: аспекти взаємопов'язань / Т. Біленко // Категорія символу та проблеми художньої комунікації : зб. наук. праць ; [за ред. Р. Мниха та Н. Лисенко. – Дрогобич : Коло. – 2004. – С. 81–91.
2. Еліаде М. Священне і мирське; Міфи, сновидіння і містерії; Мефістофель і андрогін; Окультизм, ворожбитство та культурні уподобання / Мірча Еліаде. – К. : Основи, 2001. – 591 с.
3. Энциклопедия символов, знаков, эмблем. – М. : Локид; Миф, 1999. – 576 с.
4. Лисенко Н. Символічний світ поезії Ігоря Калинця / Н. Лисенко // Категорія символу та проблеми художньої комунікації : зб. наук. праць ; [за ред. Р. Мниха, Н. Лисенко]. – Дрогобич : Коло, 2004. – С. 187–192.
5. Максим Исповедник. Творения : В 2 т. / М. Исповедник. – М. : Мартис, 1993. – Т. 1. – 354 с.
6. Мень А. Символ / А. Мень // Мень А. Библиологический словарь : В 3 т. – М., 2002. – Т. 3. – С. 106–108.
7. Мних Р. Категорія символу та проблеми художньої комунікації / Р. Мних // Категорія символу та проблеми художньої комунікації : зб. наук. праць ; [за ред. Р. Мниха, Н. Лисенко]. – Дрогобич : Коло, 2004. – С. 5–19.
8. Мних Р. Категорія символа и библейская символика в поэзии XX века / Р. Мних. – Lublin : UMCS, 2002. – 258 с.
9. Падевський С. Символи Христа / Ст. Падевський. – Львів : Добра книжка, 2001. – 110 с.
10. Палама Г. Триады в защиту священнобезмолствующих / Г. Палама. – М. : Канон Плюс, 2003. – 384 с.
11. Пилипенко Е. Святоотеческое богословие символа / Е. Пилипенко // Альфа и омега. – 2001. – № 1. – С. 328–349; № 2. – С. 310–333.

12. Поліщук Я. Символи і метаморфози (своєрідність християнської символіки в модерній українській поезії перших десятиліть ХХ століття) / Я. Поліщук // Дивослово. – 1997. – № 12. – С. 2–5.
13. Рікер П. Метафора і символ / Поль Рікер // Альманах Перекладацької Майстерні 2000-2001. – Т. 2. – Кн. 2. : Наукові переклади. – Львів – Дрогобич : Коло, 2002. – С. 98–121.
14. Тиллих П. Систематическое богословие / Пауль Тиллих. – СПб. : Алетейя, 1998. – 488 с.
15. Чижевський Д. Філософія Д. Сквороди / Д. Чижевський. – Харків : Акта, 2003. – 432 с.
16. Філософський енциклопедичний словник. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.

REFERENCES:

1. Bilenko T. Slovo i symvol: aspekty vzajemopov'jazan' / T. Bilenko // Kategorija symvolu ta problemy hudozhn'oi' komunikacii' : zb. nauk. prac' ; [za red. R. Mnyha, N. Lysenko]. – Drogobych : Kolo, 2004. – S. 81–91.
2. Eliade M. Svjashhenne i myrs'ke; Mify, snovydinnja i misterii'; Mefistofel' i androgin; Okul'tyzm, vorozhbystvo ta kul'turni upodobannja / Mircha Eliade. – K. : Osnovy, 2001. – 591 s.
3. Encyklopedyja symvolov, znakov, emblem. – M. : Lokyd; Mif., 1999. – 576 s.
4. Lysenko N. Symvolichnyj svit poezii' Igorja Kalyncja / N. Lysenko // Kategorija symvolu ta problemy hudozhn'oi' komunikacii' : zb. nauk. prac' ; [za red. R. Mnyha, N. Lysenko]. – Drogobych : Kolo, 2004. – S. 187–192.
5. Maksym Yspovednyk. Tvorenyja : V 2 t. / M. Yspovednyk. – M. : Martys, 1993. – T. 1. – 354 s.
6. Men' A. Symvol / A. Men' // Men' A. Byblyologicheskyj slovar' : V 3 t. – M., 2002. – T. 3. – S. 106–108.
7. Mnyh R. Kategorija symvolu ta problemy hudozhn'oi' komunikacii' / R. Mnyh // Kategorija symvolu ta problemy hudozhn'oi' komunikacii' : zb. nauk. prac' [za red. R. Mnyha, N. Lysenko]. – Drogobych : Kolo, 2004. – S. 5–19.
8. Mnich R. Kategorija symvola y byblejskaja symvolyka v poezyy XX veka / R. Mnyh. – Lublin : UMCS, 2002. – 258 s.
9. Padevs'kyj S. Symvoly Hrysta / St. Padevs'kyj. – L'viv : Dobra knyzhka, 2001. – 110 s.
10. Palama G. Tryady v zashhytu svjashhennobezmolstvujushhyh / G. Palama. – M. : Kanon Pljus, 2003. – 384 s.
11. Pylypenko E. Svjatootecheskoe bogoslovyje symvola / E. Pylypenko // Al'fa y omega. – 2001. – Nr 1. – S. 328–349; Nr 2. – S. 310–333.
12. Polishhuk Ja. Symvoly i metamorfozy (svojeridnist' hrystyjans'koi' symboliky v modernij ukrai'ns'kij poezii' pershyh desjatylyt' HH stolittja) / Ja. Polishhuk // Dyvoslovo. – 1997. – Nr 12. – S. 2–5.
13. Riker P. Metafora i symvol / Pol' Riker // Al'manah Perekladac'koi' Majsterni 2000-2001. – T. 2. – Kн. 2. : Naukovi pereklady. – L'viv – Drogobych : Kolo, 2002. – S. 98–121.
14. Tyllyh P. Systematicheskoe bogoslovyje / Paul' Tyllyh. – SPb. : Aletejja, 1998. – 488 s.
15. Chyzhevs'kyj D. Filosofija D. Skovorody / D. Chyzhevs'kyj. – Harkiv : Akta, 2003. – 432 s.
16. Filosofov'kyj encyklopedychnyj slovnyk. – K. : Abrys, 2002. – 742 s.

Статтю подано до редакції 30.04.2015 р.

Іван ЗИМОМРЯ,

доктор філологічних наук, в.о. завідувача кафедри теорії та практики перекладу ДВНЗ «Ужгородський національний університет», професор кафедри германських мов та перекладознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) zimok@ukr.net

КОНСТРУКТ ТРАДИЦІЇ У ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ ЖАНРУ

У статті осмислено специфіку проблеми жанрової типології у німецькомовному культурному ареалі. Підкреслено, що визначення базових параметрів моделей генеологічної парадигми австрійської малої прози ХХ ст. передбачає врахування конкретної реалізації її жанрового потенціалу, а також абстрагування її рис передусім від творів аналогічного типу у німецькому та швейцарському письменстві. Важливі узагальнені особливості літературного тексту короткої нарративної форми, що зримо виказують його відмінність від великих епічних жанрів.

***Ключові слова:** німецькомовна література, мала проза, генеологічна парадигма, генеологія, реценція, жанр, стиль.*

***Літ.** 30.*

Ivan ZYMOMRYA,

Dr hab in Philology., a.d. Head of Translation Theory and Practice Department, SHEU «Uzhhorod National University», professor of Germanic Languages and Translation Department, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Ukraine, Drohobych) zimok@ukr.net

THE TRADITION'S CONSTRUCT IN THE GENRE'S EVOLUTION PROCESS

The genre typology's specificity problems in the German-speaking cultural area is meaningful in the article. It is emphasized that the definition of Austrian short fiction's genealogical paradigm basic parameter models of the twentieth century takes into consideration the specific implementation of its genre capacity and abstracting it features primarily from the similar type's works in the German and Swiss literature. There are important generalized literary text features of a brief narrative form, that visibly betrays differs from large epic genres.

***Key words:** German-language literature, short prose, genealogical paradigm, genology, reception, genre, style.*

***Ref.** 30.*

Іван ЗИМОМРЯ,

доктор філологічних наук, н.о. завідуючого кафедрою теорії та практики перекладу ГВУЗ «Ужгородський національний університет», професор кафедри германських мов та перекладознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) zimok@ukr.net

КОНСТРУКТ ТРАДИЦІЇ В ПРОЦЕСЕ РОЗВИТКУ ЖАНРУ

В статті розкрито специфіку проблеми жанрової типології в німецькомовному культурному ареалі. Підкреслено, що визначення базових параметрів моделей генеологічної парадигми австрійської малої прози ХХ в. передбачає врахування конкретної реалізації її жанрового потенціалу, а також абстрагування її рис, перш за все, від творів аналогічного типу в

немецкой и швейцарской литературе. Важными являются обобщенные особенности литературного текста короткой нарративной формы, выражающие его отличие от больших эпических жанров.

Ключевые слова: *немецкоязычная литература, малая проза, генологическая парадигма, генология, рецепция, жанр, стиль.*

Лит. 30.

Постановка проблеми. Визначення базових параметрів моделей генологічної парадигми австрійської малої прози ХХ століття передбачає врахування конкретної реалізації її жанрового потенціалу, абстрагування її рис передусім від творів аналогічного типу у німецькому та швейцарському письменстві. Слід зважати й на ті узагальнені особливості літературного тексту короткої нарративної форми, що зримо виказують його відмінність від великих епічних жанрів. У цьому плані заслуговує на увагу таке явище, як «формальний міметизм» (М. Гловіньскі). Воно пов'язане з оповіддю від «Я-особи», яка, власне, створює у реципієнта враження автентичності подій з життя наратора, не в останню чергу, завдяки наслідуванню автором розмовних елементів задля передачі почуттів і емоцій персонажів, зокрема, у внутрішньому монолозі. Переконливі приклади містяться у творах «Лейтенант Густль» («Leutnant Gustl», 1900) Артура Шніцлера, «Спогад про прекрасні дні» («Erinnerung schöner Tage», 1907) Гуго фон Гофманнстала, «Сільський лікар» («Ein Landarzt», 1917) Франца Кафки, «Амок» («Amok», 1922) Штефана Цвайга, «Шапка» («Die Mütze», 1966) Томаса Бернгарда, «Оглядини оранжереї» («Glashausbesichtigung», 1970) Герта Фрідріха Йонке, «Три гірські оповідання» («Drei Bergerzählungen», 1977) Бодо Гелла, «Новини з півночі та півдня» («Nachrichten aus Nord und Süd», 1978) Ганса Карла Артманна, «Нічне царство доктора Ліпського» («Das nachtländische Reich des Doktor Lipsky», 1979) Гельмута Айзендле.

Аналіз досліджень. Генологічний інструментарій малої прози стає істотним, якщо узагальнювати предметні наукові зацікавлення з боку українських учених. Це цілком відповідає тій дикції, що розгортається в літературознавстві інших європейських країн. «Теорія малої та мінімальної прози, – справедливо стверджує російська дослідниця С. Тарасова, – одне з найбільш обговорюваних сьогодні питань. Це пов'язано з практично назрілою необхідністю переглянути сформовану жанрову ієрархію. Численні літературні експерименти з малою формою викликали значні зсуви у традиційній системі жанрових координат. Жанри, що раніше склали літературну «периферію» – анекдот, афоризм, епіграма, – зміщуються в центр літературного процесу, а їхнє місце посідають нові жанрові утворення, часто ще не класифіковані і не названі. У той же час традиційні жанри – у першу чергу оповідання – модифікуються і також вимагають уважного розгляду» [9, 16]. Однак не можна не помітити відсутність спеціального дослідження жанрової парадигми текстів короткої форми як німецької, так і австрійської чи швейцарської літератур.

Мета статті полягає у спробі осмислити специфіку проблеми жанрової типології у німецькомовному культурному ареалі.

Виклад основного матеріалу. Наявність або відсутність дистанції між творцем та його увяним читачем стає вирішальним чинником у наповненні розповідної конфігурації. На це аргументовано вказали Василь Будний та Микола Ільницький на сторінках цінної праці «Порівняльне літературознавство». Дослідники слушно відзначили той факт, що «жанр можна розглядати як код, тобто історично творену конвенцію (колективну домовленість між літературою і публікою)»; адже він «вказує на усталений, повторюваний, а тому розпізнаваний тип комунікативної ситуації, в якій автор спілкується

з читачем, використовуючи спільну, колективно вироблену мову» [3, 207]. Саме тому варто зробити наголос на такій деталі: увіражена відстань між автором та реципієнтом є мінімальною у новелі «Лейтенант Густль» А. Шніцлера. Ось – ілюстрація: «Ich bin so froh, so froh! ... Was mach' ich denn nur? ... Was mach ich denn nur? ... Es muß ja was gescheh'n, sonst trifft mich auch noch der Schlag vor lauter Freud'! ... In einer Viertelstund' geh' ich hinüber in die Kasern' und laß mich vom Johann kalt abreiben ... um halb acht sind die Gewehrgriff', und um halb zehn ist Exerzieren. – Und der Steffi schreib' ich, sie muß sich für heut' abend frei machen, und wenn's Graz gilt! Und nachmittag um vier ... na wart', mein Lieber, wart', mein Lieber! Ich bin grad' gut aufgelegt ... Dich hau' ich zu Krenfleisch!» [26, 36] / «Я такий радий, такий радий! ... Що ж я отепер робитиму? ... Що ж я отепер робитиму? ... Щось повинно трапитися, інакше мене ще шляк трафить від небувалої радості! ... За чверть години я подамся до казарми й велю Йоганну зробити мені холодне обтирання ... о пів на восьму матимемо рушничні прийоми, а в половині десятої – стройову підготовку. – А Штеффі я напишу, що сьогодні ввечері вона мусить бути вільною – за всяку ціну! А о четвертій пополудні ... зажди-но, мій любий, зажди, мій любий! Я саме в доброму настрої... Я посічу тебе на капусту!» (переклад – І. З.).

Формальний міметизм виконує різні функції за певних культурно-історичних обставин. Але він постійно характеризується тим, що крізь його призму оповідь «ніби співвідноситься з емпіричними знаннями, повинна містити такі ж повідомлення, як і ті, що знані з повсякденного досвіду» [14, 68]. Навіть невеликий процитований фрагмент твору свідчить про те, що новеліст прагне відтворити усталений в офіцерському середовищі Австро-Угорської монархії взірець застосування мови, а ширше – подати характеристику конкретного соціального типу. Звідси – лексика військової сфери (казарма, рушничні прийоми, стройова підготовка), а також фразеологічні звороти: «шляк трафить від радості» («der Schlag trifft vor Freude»), «за всяку ціну» («wenn's Graz gilt»), «бути в доброму настрої» («gut aufgelegt sein»), «посікти на капусту» («zu Krenfleisch hauen»). Особливо примітним у цьому зв'язку є фразеологізм «wenn's Graz gilt», що поруч з варіантом «wanns Graz kost'bt» побутує виключно в Австрії. Його відповідник у літературній німецькій мові – «um jeden Preis». Це – аргумент на користь слушності тези про те, що і в межах однієї національної мови в її різних варіаціях фразеологія нуртує у процесі постійного розвитку. Її знакові величини збагачуються одиницями, що виникають як первинні утворення, а також за рахунок новоутворень на основі наявних безеквівалентних лексичних позицій та фразеологізмів [1, 19]. Тут проступає те специфічно національне, що дає можливість ідентифікувати творця тексту. Адже смислова структура фразеологізмів містить внутрішню форму (мотивація) та інтегральні ознаки відповідного значення (конкретизація) – категоріального, оціночного, підсилювального.

Національний колорит підкреслює і австрійське стале словосполучення «zu Krenfleisch hauen», що дослівно означає «посікти на м'ясо поросяти, приправлене хріном». Ідеється насамперед про реконструкцію комунікативних актів, а не копіювання суспільно стійких прийомів живого мовлення. За слушною оцінкою українського літературознавця Григорія Майфета (1903 – 1975), яку він виклав 1927 року у статті «З уваг до новелістичної композиції», А. Шніцлер у своїй художній практиці завжди відштовхувався не від матеріалу, а від творчого завдання [25, 192]. Допоміжну роль у вивороненні художньо реконструйованої картини у новелі «Лейтенант Густль» відіграють еліпси. Вони сприяють точному показу письменником проявів психологічного стану героя, якого внутрішня криза вивела з емоційної рівноваги. З іншого боку, такий спосіб

презентації асоціативних реакцій дійової особи, що нагадує техніку писання фейлетону, дозволяє провести вододіл між внутрішнім монологом з-під пера А. Шніцлера та потоком свідомості у розумінні Джеймса Джойса (1882 – 1941). Австрійський письменник реєструє завдяки особливій побудові діалогічного та монологічного мовлення широкий спектр рефлексів, спогадів, сенсорних подразників, настроєвих елементів, прихованих у свідомості людини. До речі, доцільність розмежування понять «внутрішній монолог» і «потік свідомості» свого часу переконливо обгрунтувала російська дослідниця Лідія Гінзбург (1902 – 1900) у монографії «Література в пошуках реальності» [4, 50–51].

У пов'язі з викладеним можна дійти висновку, що коротка проза надається до більш конденсованої контекстуалізації на тлі конкретної соціально-культурної ситуації, ніж широкі епічні полотна. Її стислий формат, як підкреслив Є. Мелетинський, оприявнює «в мініатюрі всесвітній історико-літературний процес» [6, 175]. Щоправда, на сучасному етапі розвитку літературі критерії жанрової диференціації художнього матеріалу на рівні модифікацій, приміром, новели, оповідання, нарису, есе, повісті, роману, не настільки очевидні внаслідок взаємозближення розмаїтих наративних форм. «Важко дати, – дійшла висновку Е. Свенедицька, – скільки-небудь задовільну класифікацію жанрів малої прози, бо одні жанри приходять до неї з різних родів, а інші представляють собою родові гібриди» [8, 273]. І все ж, у спробі розкриття питання особливостей генологічної парадигми австрійської малої прози акцент саме на творі «Лейтенант Густль» А. Шніцлера не є випадковим. Згаданий текст, що написаний на зламі XIX – початку XX століття, представляє свого роду взірць наративної конструкції з огляду на тлумачення й відповідну інтерпретацію художніх досягнень австрійських авторів різних поколінь, у тім числі й Г. ф. Говманнстала, Ф. Кафки, Ш. Цвайга чи Т. Бернгарда.

Ведемо мову про те, що новелістична побудова традиційно вважається довершеним утіленням моделі малої епічної форми. За словами угорського літературознавця й філософа Дердя Лукача (1885 – 1971), «новела є найбільш чистою художньою формою; кінцевий смисл усього художнього формотворення проявляється в ній як настроєвість, змістове осягнення форми, а через те й має місце певна абстрактність» [23, 38]. Відтак закономірно, що упродовж століть новела є предметом пошкваленого вивчення з боку німецьких і австрійських літературознавців. У цьому контексті видається доцільним історичний екскурс щодо початкового етапу становлення наукового зацікавлення названим жанром. Це зумовлене потребою цілісного огляду досліджень, що в історичному зрізі дають уявлення про принципи відокремлення новели у німецькомовному просторі від споріднених різновидів – оповідання, ескізу, нарису, казки, притчі, фейлетону, анекдоту.

Однозначно розв'язати питання самотності будь-якого літературного явища не належить до легких завдань. Почасті допомагає аналогія. Однак це відбувається тільки тоді, коли вступає в дію чинник універсального характеру. Одне слово, сутність своєрідної закономірності проступає передусім у першоджерелах, у підґрунті національної культури, її первинному (тобто оригінальному) змісті, а також у розмаїтті форм і таких мотивів, що спричиняють розвиток тих чи інших тенденцій і течій. У цьому річчії мають місце і впливи (як позитивні, так і від'ємні), для яких сполучником може бути навіть «імпульс». За слушним твердженням Івана Франка, «в Німеччині розцвіт національної літератури при кінці XVIII в. почався реакцією проти... французької поетики...». І тут важливе свідчення творця поеми «Мойсей» про те, що у цьому «напрямі дали імпульс (курсив – І. З.) великі класики німецької літератури Лессінг, Гердер, Шіллер і Гете» [10, 156].

Не буде перебільшенням, коли сказати: біля витоків теоретичних концепцій новели у німецькомовному ареалі стояв визначний письменник Йоганн Вольфганг фон Гете (1749 – 1832). Його канонічне визначення стрижневої ознаки новели як достеменною «нечуваною подією» («eine sich ereignete unerhörte Begebenheit») від 29 січня 1827 року все ще зберігає свою актуальність у розробці теорій даного жанру. Воно зафіксоване Йоганном Петером Екерманном (1792 – 1854) у книжці «Бесіди з Гете в останні роки його життя» («Gespräche mit Goethe in den letzten Jahren seines Lebens», 1836). У розмові зі своїм багатолітнім секретарем і помічником Й. В. Гете поділився міркуваннями щодо надання назви прозовому твору, що спершу замислювався ним як віршований епос «Полювання» («Die Jagd»). Й. П. Екерманн зазначив наступне: «Потім пішла мова про те, який заголовок доцільно дати новелі; ми переглянули кілька пропозицій, деякі пасували до початку, інші – до кінця, але не знайшлося такої, яка б годилася у сукупності, а відтак і була б вірною. «Знаєте що, – сказав Гете, – назовемо її «Новела»; бо ж що таке новела, як не достеменно нечувана подія. Це – істинне поняття, адже багато чого, що в Німеччині публікується під окресленням новели, взагалі не є новелою, а лишень оповіддю чи чим-небудь іншим на Ваш розсуд» [12, 203]. Й. В. Гете наголосив, що в такому первинному сенсі новела вже була вкраплена у художню тканину його роману «Спорідненість душ» («Die Wahlverwandschaften», 1809). Загалом спостереження майстра слова щодо жанрової сутності новели мають тільки опосередкований зв'язок з її теоретичним осмисленням. Адже воно є передусім виявом цілеспрямованого пошуку промовистого авторського сигналу для читача на рівні жанровизначального виміру твору («Новела») («Novelle», 1828).

Яким чином Й. В. Гете реалізував свої самонастанови-рекомендації на практиці? Концентрація руху оповіді зосереджена навколо акцентовано небувалої, але ймовірної ситуації. Персонажі постають перед випробуванням: внаслідок пожежі з ринкової площі втікає лев і загрожує життю княгині. З цього дійства проступає символічне значення усвідомлення потреби формування морально-ціннісного відношення до природи у суспільстві. Й. В. Гете застосував з цією метою такий засіб художньої умовності, як алегорія. Прихований зміст «нечуваної події» розкриває алегорично-символічна картина: грою на флейті дитина втихомирює лева. Ось, як передається не тільки об'єктивна суть явищ, а й суб'єктивне бачення письменника дійсності: «Ist es möglich zu denken, daß man in den Zügen eines so grimmigen Geschöpfes, des Tyrannen der Wälder, des Despoten des Tierreiches, einen Ausdruck von Freundlichkeit, von dankbarer Zufriedenheit habe spüren können, so geschah es hier, und wirklich sah das Kind in seiner Verklärung aus wie ein mächtiger, siegreicher Überwinder, jener zwar nicht wie der Überwundene, denn seine Kraft blieb in ihm verborgen, aber doch wie der Gezähmte, wie der dem eigenen friedlichen Willen Anheimgegebene» [15, 31] / «І якщо й мислимою є гадка, що в рисах такого лютого створіння, тирана лісів, деспота звіриного царства, можна відчутти проблиск приязності, вдячного блаженства, то саме так тут і трапилося; і просвітлений малюк справді виглядав, мов могутній, звияжний переможець, а лев, хоч і не переможений, бо ж сила його залишилась притаєною в ньому, усе ж приборканим, підвласним своїй миролюбній волі».

Символічність зображення образів у творі Й. В. Гете досягається довершеністю поетичної думки, гармонійною цілісністю внутрішньої організації тексту. «Нечувана подія» відіграє тут роль об'єднуючого чинника наративних одиниць, кожній з яких чітко відведена функція у текстовій структурі. Власне, досконала форма конструкції новели властива цьому жанру у XIX столітті загалом [7, 24]. У свою чергу, вона опирається на

три визначальні ознаки, покликаних упорядкувати формальні елементи: несподівана історія, поворотний пункт, центральний мотив. Перша з них пов'язується саме з формулюванням автора драми «Фауст» про неодмінний компонент новели – дивовижну пригоду. З часом воно втратило контекстуальну ув'язку з розмовою приватного характеру між Й. В. Гете та Й. П. Екерманном, оскільки було введено в науковий вжиток окремішнім визначенням. З-поміж дослідників, які вперше запропонували його теоретичне осмислення, слід назвати Фрідріха Шпільгагена (1829 – 1911). Творець новели «О дванадцятій годині» («In der zwölften Stunde», 1862») підкреслив у праці «Студії про теорію та техніку роману» («Beiträge zur Theorie und Technik des Romans», 1883): «Правдоподібне зображення нечуваної, тобто незвичайної події, – справжнє завдання новелиста» [27, 280]. Знаковий характер творчої знахідки Й. В. Гете увиразнили Йоганнес Клайн (1904 – 1973) у розвідці «Історія німецької новели від Гете до сучасності» («Geschichte der deutschen Novelle von Goethe bis zur Gegenwart», 1954), Ганс Германн Малмеде (1934) у книжці «Шляхи до новели. Теорія та інтерпретація жанру новели у німецькому літературознавстві» («Wege zur Novelle. Theorie und Interpretation der Gattung Novelle in der deutschen Literaturwissenschaft», 1966), а також Фрітц Локеманн (1899 – 1967) у дослідженні «Форма й перетворення німецької новели» («Gestalt und Wandlungen der deutschen Novelle», 1957).

Ф. Локеманн зробив спробу виділити в окремі групи оповідання та новелу з огляду на домінування в останній високого рівня напруги «між хаосом та порядком» [22, 16]. Він висунув тезу про те, що історія новели у німецькомовному культурному просторі бере свій початок від часу впровадження Й. В. Гете своєрідної організації художнього матеріалу у збірці малої прози «Бесіди німецьких переселенців» («Unterhaltungen deutscher Ausgewanderten», 1795). Її автор виокремив такі акцентуаційні компоненти, як правдоподібність сконцентрованої дії з нечисленною кількістю дійових осіб та тематику, що пронизана елементом новизни. Принципи цієї організації, за переконанням Ф. Локеманна, митець творчо перейняв від Джованні Боккаччо (1313 – 1375) як чільного носія класичної новелістичної формули. Її абсолютний вияв мав місце у циклі новел «Декамерон» («Il Decamerone», 1348 – 1353). Крізь призму названого непересічного художнього явища проступають якісні зміни, що були привнесені на зламі XIII і XIV ст. засновниками національної італійської літератури, – Данте Аліґ'єрі (1265 – 1321), Франческо Петраркою (1304 – 1374) і самим Д. Боккаччо. Їхня спадщина зумовила характерну дікцію для розвитку літературних процесів, які відбулися в італійському письменстві зокрема та європейському – загалом [20, 200–202]. У поєднанні з природою мистецтва, де безперерійно циркулює творча енергія, Локманнове зіставлення стильових рис текстів Д. Боккаччо та Й. В. Гете є аргументованим. Адже воно містить підґрунтя для тлумачення стилю з проекцією на його виразника – постать автора, а відтак і на специфіку окремої епохи з її духовним наповненням.

Концепція Д. Боккаччо, втілена ним у ста новелах з умовним десятиденним часовим обрамленням, передбачала можливість усного переказу з уст в уста на кшталт прислів'я, приказки, загадки, гуморески, пісні, притчі чи казки. Цьому сприяла логіка побудови художнього світу «книги десяти днів»: щільність конструкції; обрамленість композиції; зосередженість на ключовій події; відсутність статичних елементів; динамічність акції; жвавість діалогів; градація напруги від експозиції до кульмінації; сконденсованість змісту; жива розмовна мова; скерування послань десяти нараторів до слухача, а ширше – уявної аудиторії. Ще одна відмітна особливість циклу новел – завершення оповіді до тепним пуантом. Красномовним прикладом може послужити пуант з сьомої оповідки

від другого дня зустрічі героїв Д. Боккаччо. Доречним тут буде посилання на кращу німецькомовну спробу інтерпретації видання збірки новел «Декамерон». Вона датована 1827 роком, коли Карлові Вітте (1800 – 1883), провідному дослідникові творчості Д. Аліґ'єрі у Німеччині, вдалося адекватно відтворити мовою мети внутрішню організацію усієї текстової тканини твору Д. Боккаччо: «Dem König von Algarbien waren diese Nachrichten sehr willkommen. Er ließ sie auf das ehrenvollste abholen und empfing sie voller Freuden. Dann legte sie, die von acht Männern vielleicht zehntausendmal beschlafen worden war, sich als Jungfrau neben ihm nieder, machte ihn glauben, daß sie es wirklich noch sei, und lebte lange Zeit als Königin glücklich mit ihm. Darum sagt man noch heute: «Neumond und geküßter Mund sind gleich wieder hell und frisch und gesund» [11, 161–162].

Примітна деталь: рецепція циклу новел «Декамерон» окреслює чи не найбільш продуктивну парадигму взаємодії італійської та української літератур. У першу чергу, цей факт слід покласти в заслугу Миколи Лукаша (1919 – 1988). Важливо, що його перекладацька діяльність спиралася на системне розуміння насамперед національної специфіки оригіналу. Про це свідчить і його інтерпретація процитованого фрагмента: «Король альгарбський вельми зрадів тій вісті, послав по неї людей і прийняв її з великою утіхою. Вона ж, переспавши досі, може, десять тисяч разів із вісьмома чоловіками, лягла до нього на ложе нібито непочата, а він тому й повірив. Так стала вона королевою і довго ще жила з ним щасливо. Як той казав: «Цілуйтесь, губи, не буде згуби: місяць новиться, то й вам годиться» [2, 135].

Не викликає сумніву, що у засвоєнні доробку Д. Боккаччо значною є роль перекладної літератури, у тім числі її зразків з-під пера К. Вітте та М. Лукаша. Проте у контексті закроюваної теми посиленої уваги привертають ті процеси переманності досвіду, що призвели до трансформації поетики новели XIX та XX століть у німецькомовному просторі. Панорамне збагачення духовної культури привнесли сюди, крім збірки «Декамерон», також передусім такі малі епічні твори, як «Кентерберійські оповіді» («The Canterbury Tales») Джеффри Чосера (1343 – 1400), «Гептамерон» («Heptaméron») Маргарити Наварської (1492 – 1549), «Повчальні новели» («Novelas ejemplares») Міґеля де Сервантеса (1547 – 1616). Про плідотворний вплив їхнього органічного входження в національне письменство слушно веде мову німецький дослідник Бенно фон Візе (1903 – 1987). Водночас автор відомої праці «Німецька новела від Гете до Кафки. Інтерпретації» («Die deutsche Novelle von Goethe bis Kafka. Interpretationen», 1962) застерігає від надмірних силкувань трансплантувати чужі пам'ятки на рідний ґрунт. «Якщо хто-небудь з теоретиків прагнине викласти загальні відомості про новелу, – припускає Б. ф. Візе, – то небавом з подивом констатуватиме, що, хоча відстоювані знавцями критерії та показники новели і справді дивовижним чином іноді проявляються у художній творчості, все ж загалом вони в жодний спосіб не відповідають багатству історичної традиції. Хто ж замість цього триматиметься тільки історії новели, то й тут не знайде він твердої основи. Якщо ж має місце схильність до зосередження уваги на романській праформі новели, то воно супроводжується почуттям здивування від того, що її існування заперечувалося вже самими романістами. Незважаючи на це, у будь-якому випадку залишається відкритим питання, що зведений місток від Боккаччо та Сервантеса до цілком відмінної німецької новелістики XIX та XX століть є радше хистким попри очевидність впливу Боккаччо на теорію Фрідріха Шлегеля або відлуння творчих устремлінь Сервантеса на новелістику німецького романізму» [30, 9]. Вчений покликається тут на відоме висловлювання Вальтера Пабста (1907 – 1992), в якому авторитетний романіст заперечив існування «романської праформи» новели [24, 245] та єдиної вірогідної

теорії новели.

Вислід Б. ф. Візе містить безпосередню проєкцію на передумови пожвавлення за сучасних обставин духовних зацікавлень до першоджерел історії культури з тим, щоб дієво переосмислити досвід минулих поколінь. Тут ідеться про вартості, в яких акумульовані вироблені сторіччями традиції кожного народу. У свою чергу, вони дозволяють, приміром, відособити пласти мислення двох споріднених народів – німецького та австрійського, зважаючи на їхню мовну помежовість.

Хроніка розвитку німецької новели в її відправній формі бере свої витоки від часів побутування коротких драматичних творів з комічним сюжетом, а також казок, які поширювалися у X – XI століттях так званими шпільманами – мандрівними співцями. Конкретний поштовх до розвитку жанру новели дав розквіт придворної лицарської літератури (höfische Ritterliteratur) упродовж 1170 – 1250 рр., що в епосі опиралася на відповідні утверджені взірці у французькій культурі та виробила самотутній ліричний жанр – міннезанг (Minnesang). Вже спадщина цього періоду створила труднощі з жанровою класифікацією. Це позначилося і на особливостях її рецепції. Так, визначний медієвіст Гуго Кун (1909 – 1978) у студії «Поетія та світ у Середньовіччі» («Dichtung und Welt im Mittelalter», 1959) фактично уникає використання генологічних понять. Натомість розмаїття художніх явищ зазначеної доби він упорядковує за чіткими критеріями: а) проблема типу (Typenproblem); б) проблема соціального прошарку (Schichtenproblem); в) проблема показу дійсності (Entelechieproblem) [21, 46]. Сутність моделей середньовічного образу світопереживання виражається насамперед у таких видах художньої цілісності, як придворний епос (höfisches Epos), героїчний епос (Heldenepos), пісенна лірика (Sang-Lyrik).

У цьому зв'язку слід виокремити цінне дослідження «Німецька новела у Середньовіччі» («Die deutsche Novelle im Mittelalter», 1926) Германа Вайсера. Його книжка відзначається оригінальністю спостережень щодо шляхів конфронтативного вивчення жанру новели – з проєкцією на його розуміння початку XX століття – у сфері зіставного аналізу з художніми досягненнями середніх віків. Серед них він акцентує увагу на зразках віршованого епосу «Грегоріус» («Gregorius») та «Бідний Гайнріх» («Der arme Heinrich») Гартманна фон Ауе (1170 – 1210). Г. Вайсер підкреслює наявність у згаданих творах саме характеру новели, що не властивий, наприклад, анекдоту, казці або шванку. З метою підсилення цього твердження вчений відводить центральне місце авторському жанровому визначенню. За його оцінкою, «новела – це оповідь, яка змальовує внутрішній та зовнішній розвиток, обставини життя окремої людини в її взаєминах з однією особою або кількома людьми, в одній або кількох коротких ситуаціях з вирішальними поворотними пунктами» [29, 7]. Всі ці риси Г. Вайсер убачає, за окресленням його сучасника Вольфганга Голтера (1863 – 1945), у «чернечих легендах» («Mönche Legenden») [16, 184] Г. фон Ауе.

Дефініція Г. Вайсера всебічно не висвітлює природу новели як неоднорідної домінанти. Бо ж він звукує її зміст до віддзеркалення взаємопов'язаності поведінки персонажів з діями, обумовлених логікою смислового пейзажу. У цілому ж Г. Вайсер зумів презентувати основні віхи формування засад німецької новели, прослідковуючи шлях її становлення до епохи Реформації, тобто до XVI століття. Тлом для подачі фактологічного матеріалу виступають реалії з філософського, релігійного й політичного життя тогочасного суспільства. Це сприяє проникливого розкриттю амплітуди значеннєвої розрізненості жанрів та конкретизації істини на рівні переконання: розвиток жанру та його різновидів – складний і тривалий процес.

Ще одним жанровим утворенням, з яким пов'язують утвердження малої прози новельного характеру у ранній період Нової історії, є сказання. У німецькомовній традиції воно отримало назву «мере» (Märe). Цей жанр короткої віршованої оповідки виник у XIII столітті, а свого розквіту досягнув у пізньому Середньовіччі. За визначенням Ганнса Фішера, «мере – це попарно римована в чотири склади віршована, самостійна, зумовлена окремою метою оповідь середнього (кількість рядків міститься в межах 150 – 2000) обсягу, об'єктом якої виступають вигадані, повсякденні і висвітлювані зі світської точки зору події, а її дійовими особами є виключно (або переважно) людські істоти» [13, 62–63]. Власне, в ускладненій конструкції текстової структури й полягає головна відмінність мере від інших епічних жанрів у віршованій формі – прикладів у проповідях (Predigtexempel), дидактичних поем «біспел» (Bispel), гумористичних оповідей «шванк» (Schwank), легенд (Legende), небилиць (Fabel). Мають місце і її видозміни: жартівлива, вишукано-галантна, морально-настановча. Висловлювання Г. Фішера отримало присутній, хоч і неоднозначний розголос у науковому світі. Намічені ним жанрові полюси не позбавлені розбіжностей, зумовлених розпливчатим трактуванням поняття «мере». Бо ж історично закріплене в середньовічній німецькій мові лексико-семантичне значення цього слова (duz mare) зводиться до виразів «новина», «повідомлення», «оповідка». Тобто воно не має твердої історичної підоснови для його понятійного розуміння як жанру, а відтак позначене полівимірною інтерпретацією. Так, антиномічної концепції дотримувався швейцарський літературознавець Вальтер Гауг (1927 – 2008). Він спростував існування жанру мере, сумарно ведучи мову – на основі поєднання спільних характерних рис – про середньовічні новели. Що ж їх об'єднує? На думку В. Гауга, це – «конститувна безглуздість» [17, 28] на рівні програмної відмови від сенсового наповнення змісту оповіді; певним чином вона компенсується повільною порадою або настановою наратора наприкінці тексту. З такою позицією справедливо не погодився Рюдігер Шнелл: «Виклад Гауга викликає враження, ніби літературні жанри – це онтологічні категорії, яким а ргіогі призначають вивірений горизонт смислу, а в його розгортанні бере участь кожний представник цього жанру. Не враховується при цьому та обставина, що такого смислу коротким оповідкам надає *історія* (курсив – Р. Шнелл); не враховується також, що літературні жанри – це передусім результати літературно-теоретичних роздумів. Саме тому й понині триває дискусія: що таке новела, що таке роман, що таке балада. Зведення до спільного знаменника історичних проявів окремих літературних жанрів, тобто встановлення сталого у змінному, – значна проблема й досі. Крім цього, в інших літературних жанрах смисл також не присутній а ргіогі; він для них визначається» [25, 369]. Процитовані слова свідчать про те, що терміне значення аналізованих жанрових означників вимагає чіткого обумовлення їхнього використання. Згаданий вимір фіксує тенденцію, що набула цілеспрямованої концентрації у студиях, присвячених короткій віршованій прозі Середньовіччя. Дослідники застосовують переважно узагальнений термін «мала епіка» («Kleinerik») [18, 92].

Серед авторів, яким приписуються, як правило, анонімні зразки мере, варто назвати такі імена, як Штрікер, Конрад фон Вюрцбург, Гайнріх Кауфрінгер, Ганс Розенплот, Ганс Фолц, Ганс Захс, а також німецько-австрійського митця Вернгера дер Гартенера. Останньому належить твір «Майер Гелмбрехт» («Meier Helmbrecht») – пам'ятка XIII століття. Вона посіла помітне місце у збірці середньовічних епосів і коротких придворних оповідань XII та XIII століть «Амбразькі героїчні перекази» («Das Ambraser Heldenbuch», 1504 – 1517). Від 1806 року ця рукописна книжка знаходиться у фондах Австрійської національної бібліотеки у Відні. Слід підкреслити: віршована новела «Ма-

йер Гелмбрехт» вважається однією з перших німецькомовних історій, у центрі зображення яких картини з життя села (Dorfgeschichte). Про це веде мову, зокрема, Фрідріх Кайнц у розвідці від 1865 року: «Поет розповідає нам справжню сільську новелу. Якби він прагнув розказати про країну загалом, про панорамні події, то б він обрав для обмежування місця дії, згідно засад Пфайффера (Франц Пфайффер (1815 – 1868), германіст, автор праці «Про німецьку історію літератури» («Zur deutschen Literaturgeschichte», 1855) – І. 3.), «загальновідомі назви міст, річок чи гір» [19, 18].

Приналежність Вернгера дер Гартенера до конкретної національної літератури залишається спірним питанням у зв'язку з територіальними змінами упродовж віків усередині німецькомовного простору та, у першу чергу, з відсутністю вичерпної інформації біографічного характеру. Тому й зрозуміло, що у дослідженні «Майер Гелмбрехт і його Вітчизна» Ф. Кайнца переважають у цьому плані радше гіпотетичні міркування. «Коли б брати до уваги імена в рукописі, – пише він, – то вірш можна було б прозивати австрійським; адже тільки за неповні пів століття перед його створенням мав місце політичний акт, унаслідок якого Австрія була відтята від баварського тіла (8 вересня 1156 року волею імператора Фрідріха I Барбаросси було проголошено незалежне від Баварії австрійське герцогство – І. 3.). Однак, оскільки земля, на якій розігрується дія історії й творив поет, на момент написання вірша й ще майже шість років опісля належала Баварії і щойно за новітнього часу опинилася за прикордонним стовпом Австрії, то не повинно бракувати доказів для твердження: вірш подобає віддати у власність Баварії» [19, 18–19]. Аналогічні судження, що засновані на гіпотезі, дають можливість дійти висновку: літературознавчий дискурс про творчий шлях Вернгера дер Гартенера, а також інших митців доби Середньовіччя має незавершений характер. Потвердженням актуальності, а відтак і перспективності вивчення даної проблематики є дисертаційна робота Ельфріди Штутц (1919 – 1989) на тему «Раннє німецьке новелістичне мистецтво» («Frühe deutsche Novellenkunst», 1950). Примітно, що дисертація перевидана окремим виданням 1991 року. У передмові, що має назву «Звідколи існує німецька новела», Кліффорд Альбрехт Бернд увиразнив головну мету дослідження. Вона полягала, за словами американського германіста, в науковому доведенні того факту, що вже «середньовічні поети створювали повноцінні новели» [28, 1], а відтак відрити – з огляду на їхню внутрішню структуру та тематику – для типологічних порівнянь з новелістикою XIX та XX століть. На основі таких творів, як «Крещенція» («Crescentia»), «Лукреція» («Lucretia»), «Бідний Гайнріх» («Armer Heinrich»), «Моріц з Краона» («Moritz von Craon»), «Майер Гелмбрехт» («Meier Helmbrecht»), «Мере про серце» («Herzmaere»), «Лицарська відданість» («Rittertreue»), «Петер зі Штауфенберга» («Peter von Staufenberg») Е. Штутц здійснила спробу визначити стрижневі формальні критерії середньовічної оповідної форми.

Висновки. Екскурс у віддалену історію засвідчує: кожна епоха висуває свої специфічні проблеми жанрової типології. Аналіз фактів трансформації поглядів на жанри малої прози, у тім числі віршованих новел, крізь призму національної традиції й переємності досвіду видається необхідним з огляду на пошук нових параметрів дослідницької орієнтації. З іншого боку, такий екскурс передбачає також приведення критеріїв аналізу у відповідність із системою сучасних теоретичних підступів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Баран Я. А. Фразеологія : знакові величини. Навч. пос. [для студ. факультетів іноземних мов] / А. Я. Баран, М. І. Зимомя, О. М. Білоус, І. М. Зимомя. – Вінниця : Нова Книга, 2008. – 256 с.
2. Боккаччо Д. Декамерон / Джованні Боккаччо ; [пер. з італ. Миколи Лукаша]. – Харків : Фоліо, 2004. – 672 с.

3. Будний В. Порівняльне літературознавство: підручник / В. Будний, М. Ільницький. – К. : Вид. дім «Київо-Могилянська академія», 2008. – 430 с.
4. Гинзбург Л. Я. Литература в поисках реальности. Статьи, эссе, заметки / Л. Я. Гинзбург. – Ленинград : Сов. писатель, 1987. – 400 с.
5. Майфет Г. З уваг до новелістичної творчості (на прикладі новели «Фридолін» А. Шніцлера) / Г. Майфет // Вапліге. – 1927. – Ч. 4. – С. 178–193.
6. Мелетинский Е. М. Историческая поэтика новеллы : [текст] / Елезар Моисеевич Мелетинский. – М. : Наука, 1990. – 275 с.
7. Нечепорук Е. И. История австрийской литературы XIX века / Е. И. Нечепорук. – Симферополь : И-во Таврического экологического института, 1998. – 262 с.
8. Свенедицкая Э. Большие проблемы малой прозы / Э. Свенедицкая // Новое литературное обозрение. – 1999. – № 4. – С. 270–279.
9. Тарасова С. В. Новый взгляд на малую прозу / С. В. Тарасова // Литературоведение. Вестник Самарского Государственного Университета. – 2003. – №1. – С. 16–24.
10. Франко І. Теорія і розвій історії літератури / І. Франко // Іван Франко. Краса і секрети творчості ; [упоряд. : Р. Гром'як, Ф. Пустова]. – К. : Мистецтво, 1980. – С. 149–157.
11. Boccaccio G. Das Dekameron / Giovanni Boccaccio ; [ins Deutsche übertragen von Karl Witte, durchgesehen von Helmut Bode, mit einem Nachwort von Andreas Bauer]. – München : Winkler, 1964. – 878 S.
12. Eckermann J. P. Gespräche mit Goethe in den letzten Jahren seines Lebens / Johann Peter Eckermann ; [hrsg. von Heinz Schlaffer]. – München-Wien : Hanser, 1986. – 844 S.
13. Fischer H. Studien zur deutschen Märendichtung / Hanns Fischer. – Tübingen : Niemeyer, 1983. – 556 S.
14. Głowiński M. O powieści w pierwszej osobie / Michał Głowiński // Michał Głowiński. Gry powieściowe. Szkice z teorii i historii form narracyjnych. – Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1973. – S. 59–76.
15. Goethe J. W. v. Novelle / Johann Wolfgang von Goethe. – Gütersloh : Bertelsmann, 1942. – 31 S.
16. Golther W. Die deutsche Dichtung im Mittelalter, 800 bis 1500 / Wolfgang Golther ; [hrsg. von Julius Zeidler]. – Stuttgart : J. B. Metzler, 1922. – 572 S.
17. Haug W. Entwurf zu einer Theorie der mittelalterlichen Kurzerzählung /Walter Haug // Kleinere Erzählformen des 15. und 16. Jahrhunderts ; [hrsg. von Walter Haug, Burghart Wachinger]. – Tübingen : Niemeyer, 1993. – S. 1–36.
18. Heinze J. Märenbegriff und Novellentheorie. Überlegungen zur Gattungsbestimmung der mittelhochdeutschen Kleinepik / Joachim Heinze // Das Märe. Die mittelhochdeutsche Versnovelle des späteren Mittelalters ; [hrsg. von Karl-Heinz Schirmer]. – Darmstadt : Wiss. Buchgesellschaft, 1983. – S. 91–110.
19. Keinz F. Meier Helmbrecht und seine Heimat. Von Wernher (der Gartenaeere) / Friedrich Keinz. – München : E. A. Fleischmann's Buchhandlung, 1865. – 98 S.
20. Kocher U. Boccaccio und die deutsche Novellistik : Formen der Transposition italienischer «novelle» im 15. und 16. Jahrhundert / Ursula Kocher. – Amsterdam-New York : Rodopi, 2005. – 573 S.
21. Kuhn H. Dichtung und Welt im Mittelalter / Hugo Kuhn. – Stuttgart : Metzler, 1959. – 304 S.
22. Lockemann F. Gestalt und Wandlungen der deutschen Novelle: Geschichte einer literarischen Gattung im 19. und 20. Jahrhundert / Fritz Lockemann. – München : Hueber, 1957. – 390 S.
23. Lukács G. Die Theorie des Romans. Ein geschichtsphilosophischer Versuch über die Formen der grossen Epik / Georg Lukács. – Berlin : Cassirer, 1920. – 169 S.
24. Pabst W. Novellentheorie und Novellendichtung : zur Geschichte ihrer Antinomie in den romanischen Literaturen / Walter Pabst. – Hamburg : Cram, de Gruyter & Co., 1953. – 254 S.
25. Schnell R. Erzählstrategie, Intertextualität und «Erfahrungswissen». Zu Sinn und Sinnlosigkeit spätmittelalterlicher Mären / Rüdiger Schnell // Erzähltechnik und Erzählstrategien in der deutschen Literatur des Mittelalters ; Saarbrücker Kolloquium 2002 ; [hrsg. von Wolfram Haubrichs]. – Berlin : Erich Schmidt, 2004. – S. 367–404.
26. Schmitzler A. Leutnant Gustl / Arthur Schmitzler. – München : Grin Verlag, 2009. – 80 S.

27. Spielhagen F. Beiträge zur Theorie und Technik des Romans / Friedrich Spielhagen ; [mit einem Nachwort von Hellmuth Himmel]. – Göttingen : Vandenhoeck und Ruprecht, 1967. – 359 S.
28. Stutz E. Frühe deutsche Novellenkunst / Elfriede Stutz ; [hrsg. von Clifford Albrecht Bernd, Ute Schwab]. – Göttingen : Kümmerle, 1991. – 142 S.
29. Weisser H. Die deutsche Novelle im Mittelalter : Auf dem Untergrunde der geistigen Strömungen / Hermann Weisser. – Freiburg im Breisgau : Herder & Co., 1926. – 128 S.
30. Wiese B. v. Die deutsche Novelle von Goethe bis Kafka. Interpretationen. Band II / Benno von Wiese. – Düsseldorf : Aughust Bagel Verlag, 1962. – 356 S.

REFERENCES

1. Baran Ya. A. Frazеологія : znakovi velychyny. Navch. pos. [dlya stud. fakul'tetiv inozemnyx mov] / A. Ya. Baran, M. I. Zymomyra, O. M. Bilous, I. M. Zymomyra. – Vinnytsya : Nova Knyha, 2008. – 256 s.
2. Bokkachcho D. Dekameron / Dzhovanni Bokkachcho ; [per. z ital. Mykoly Lukasha]. – Xarkiv : Folio, 2004. – 672 s.
3. Budnyj V. Porivnyal'ne literaturoznavstvo: Pidruchnyk / V. Budnyj, M. Il'nyč'kij. – K. : Vid. dim «Kyjivo-Mohyljans'ka akademiya», 2008. – 430 s.
4. Ginzburg L. Ya. Literatura v poiskax real'nosti. Stat'i, e'sse, zametki / L. Y. Ginzburg. – Leningrad : Sov. pisatel', 1987. – 400 s.
5. Majfet H. Z uvah do novelistychnoji tvorčosti (na prykladi novely «Fridolin» A. Shniclera) / H. Majfet // Vaplite. – 1927. – Ch. 4. – S. 178–193.
6. Meletinskij E. M. Istoricheskaya poe'tika novelly' : [tekst] / Eleazar Moiseevich Meletinskij. – M. : Nauka, 1990. – 275 s.
7. Nečeporuk E. I. Istoriya avstrijskoj literatury' XIX veka / E. I. Nečeporuk. – Simferopol' : I-vo Tavricheskogo e'kologičeskogo instituta, 1998. – 262 s.
8. Svednickaya E'. Bol'shie problemy' maloj prozy' / E'. Svednickaya // Novoe literaturnoe obozrenie. – 1999. – № 4. – S. 270–279.
9. Tarasova S. V. Novy'j vzglyad na maluyu prozu / S. V. Tarasova // Literaturovedenie. Vestnik Samarskogo Gosudarstvennogo Universiteta. – 2003. – № 1. – S. 16–24.
10. Franko I. Teoriya i rozvij istoriji literatury / I. Franko // Ivan Franko. Krasa i sekrety tvorčosti ; [uporyad. : R. Hrom'yak, F. Pustova]. – K. : Mystectvo, 1980. – S. 149–157.
11. Boccaccio G. Das Dekameron / Giovanni Boccaccio ; [ins Deutsche übertragen von Karl Witte, durchgesehen von Helmut Bode, mit einem Nachwort von Andreas Bauer]. – München : Winkler, 1964. – 878 S.
12. Eckermann J. P. Gespräche mit Goethe in den letzten Jahren seines Lebens / Johann Peter Eckermann ; [hrsg. von Heinz Schlaffer]. – München-Wien : Hanser, 1986. – 844 S.
13. Fischer H. Studien zur deutschen Märendichtung / Hanns Fischer. – Tübingen : Niemeyer, 1983. – 556 S.
14. Głowiński M. O powieści w pierwszej osobie / Michał Głowiński // Michał Głowiński. Gry powieściowe. Szkice z teorii i historii form narracyjnych. – Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1973. – S. 59–76.
15. Goethe J. W. v. Novelle / Johann Wolfgang von Goethe. – Gütersloh : Bertelsmann, 1942. – 31 S.
16. Golther W. Die deutsche Dichtung im Mittelalter, 800 bis 1500 / Wolfgang Golther ; [hrsg. von Julius Zeitler]. – Stuttgart : J. B. Metzler, 1922. – 572 S.
17. Haug W. Entwurf zu einer Theorie der mittelalterlichen Kurzerzählung / Walter Haug // Kleinere Erzählformen des 15. und 16. Jahrhunderts ; [hrsg. von Walter Haug, Burghart Wachinger]. – Tübingen : Niemeyer, 1993. – S. 1–36.
18. Heinze J. Märenbegriff und Novellentheorie. Überlegungen zur Gattungsbestimmung der mittelhochdeutschen Kleinepik / Joachim Heinze // Das Märe. Die mittelhochdeutsche Versnovelle des späteren Mittelalters ; [hrsg. von Karl-Heinz Schirmer]. – Darmstadt : Wiss. Buchgesellschaft, 1983. – S. 91–110.
19. Keinz F. Meier Helmbrecht und seine Heimat. Von Wernher (der Gartenere) / Friedrich Keinz. – München : E. A. Fleischmann's Buchhandlung, 1865. – 98 S.

20. Kocher U. Boccaccio und die deutsche Novellistik : Formen der Transposition italienischer «novelle» im 15. und 16. Jahrhundert / Ursula Kocher. – Amsterdam-New York : Rodopi, 2005. – 573 S.
21. Kuhn H. Dichtung und Welt im Mittelalter / Hugo Kuhn. – Stuttgart : Metzler, 1959. – 304 S.
22. Lockemann F. Gestalt und Wandlungen der deutschen Novelle: Geschichte einer literarischen Gattung im 19. und 20. Jahrhundert / Fritz Lockemann. – München : Hueber, 1957. – 390 S.
23. Lukács G. Die Theorie des Romans. Ein geschichtsphilosophischer Versuch über die Formen der grossen Epik / Georg Lukács. – Berlin : Cassirer, 1920. – 169 S.
24. Pabst W. Novellentheorie und Novellendichtung : zur Geschichte ihrer Antinomie in den romanischen Literaturen / Walter Pabst. – Hamburg : Cram, de Gruyter & Co., 1953. – 254 S.
25. Schnell R. Erzählstrategie, Intertextualität und «Erfahrungswissen». Zu Sinn und Sinnlosigkeit spätmittelalterlicher Mären / Rüdiger Schnell // Erzähltechnik und Erzählstrategien in der deutschen Literatur des Mittelalters ; Saarbrücker Kolloquium 2002 ; [hrsg. von Wolfram Haubrichs]. – Berlin : Erich Schmidt, 2004. – S. 367–404.
26. Schnitzler A. Leutnant Gustl / Arthur Schnitzler. – München : Grin Verlag, 2009. – 80 S.
27. Spielhagen F. Beiträge zur Theorie und Technik des Romans / Friedrich Spielhagen ; [mit einem Nachwort von Hellmuth Himmel]. – Göttingen : Vandenhoeck und Ruprecht, 1967. – 359 S.
28. Stutz E. Frühe deutsche Novellenkunst / Elfriede Stutz ; [hrsg. von Clifford Albrecht Bernd, Ute Schwab]. – Göppingen : Kümmerle, 1991. – 142 S.
29. Weisser H. Die deutsche Novelle im Mittelalter : Auf dem Untergrunde der geistigen Strömungen / Hermann Weisser. – Freiburg im Breisgau : Herder & Co., 1926. – 128 S.
30. Wiese B. v. Die deutsche Novelle von Goethe bis Kafka. Interpretationen. Band II / Benno von Wiese. – Düsseldorf : Aughust Bagel Verlag, 1962. – 356 S.

Стаття подано до редакції 27.04.2015 р.

УДК 821.161.2(092)

Наталія ЛАЗІРКО,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри світової літератури та славістики
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Україна, Дрогобич) nat_laz_79@mail.ru

ТВОРЧИСТЬ СТЕФАНА ГЕОРГЕ В РЕЦЕПЦІЇ ЮРІЯ КЛЕНА

У статті подано літературознавчу оцінку Юрія Клена постаті символіста Стефана Георге. Представлено особливості авторського світогляду та своєрідність ідіостилі німецького поета в осягненні українського дослідника, який створив своєрідний літературно-мистецький портрет цього митця з української літературознавчої перспективи.

Ключові слова: аналіз, дослідження, естетика, німецька література, символізм, творчість.

Лит. 11.

Natalia LAZIRKO,

Associate professor of World Literature and Slavic Studies department,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Candidate of sciences
(Philology) (Ukraine, Drohobych) nat_laz_79@mail.ru

CREATION OF STEFAN GEORGE IN YURIJ KLEN'S RECEPTION

A study of Yuri Klen's literature estimation of the figure of symbolist Stefan George is given in the article. The features of author world view and originality of the German poet's idiosyncrasy are presented in understanding of the Ukrainian researcher which created the original literary portrait of this artist from the Ukrainian study of literature prospect.

Keywords: analysis, research, aesthetics, German literature, symbolism, creation.

Ref. 11.

Наталія ЛАЗІРКО,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри мирової літератури і славістики Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, (Україна, Дрогобич) nat_laz_79@mail.ru

ТВОРЧЕСТВО СТЕФАНА ГЕОРГЕ В РЕЦЕПЦИИ ЮРИЯ КЛЕНА

В статье подана литературоведческая оценка Юрия Клена фигуре символиста Стефана Георге. Представлены особенности авторского мировоззрения и своеобразие идиостиля немецкого поэта в осмыслении украинского исследователя, который создал своеобразный литературно-художественный портрет этого автора из украинской литературоведческой перспективы.

Ключевые слова: анализ, исследование, эстетика, немецкая литература, символизм, творчество.

Лит. 11.

Постановка проблеми. Історію української літератури новітнього часу важко уявити без феномена Юрія Клена (Освальда Бурггардта), німця за походженням, який став виразником українського національного відродження початку ХХ століття. Творчість цього письменника, зокрема його поезія та проза як основні сфери художнього доробку, за останні два десятиліття знайшла в Україні широке наукове зацікавлення. Вельми важливо повернути в обіг і його літературознавчі дослідження. Цілісне осяг-

нення наукової спадщини Юрія Клена неможливе без його студій над зарубіжною літературою.

Творчість Стефана Георге (1968 – 1933) – «найсвоєріднішого, найпослідовнішого виразника німецького поетичного символізму» (Ігор Костецький) чи не першого в українському літературознавстві привернула увагу відомого літературознавця і перекладача – Юрія Клена. Український дослідник присвятив творчості цього митця і літературознавче дослідження, а також здійснив цілий шерег перекладів його поезій.

Аналіз досліджень. Наукова діяльність Юрія Клена, не зважаючи на відсутність повного зібрання його творів, вже ставала предметом наукового зацікавлення О. Филипівича, В. Брюховецького, Ю. Коваліва, О. Багана, І. Набитовича, Н. Котенко, М. Борецького, Г. Сабат, І. Розлуцького, Р. Жовтані.

У працях дослідників-сучасників Юрія Клена його наукова діяльність детально не аналізувалася, а були лише згадки про такий вид наукової діяльності відомого вже на той час поета. У працях сучасних вчених знаходимо детальніший аналіз поодиноких досліджень Юрія Клена: М. Борецького про есеї Клена, в якому автор проаналізував життя і творчість німецького письменника Германа Гессе; концептуально-філософське тло перекладів Юрія Клена з Р. М. Рільке стало об'єктом дослідження Л. Кравченко. І. Розлуцький проаналізував літературно-критичну творчість Юрія Клена, репрезентувавши загальний огляд теоретичних праць, у яких йдеться про публікації, які залишилися поза науковою увагою дослідників, зокрема «Ернест Толлер», «Георг Кайзер» тощо. Г. Сабат дослідив генеалогічний дискурс інтерпретації Юрієм Кленом німецького утопічного роману.

Проте ці праці не дають цілісної картини літературознавчої діяльності українського вченого, а лише презентують ту чи ту сферу його наукових зацікавлень. Однак і на сьогодні його наукова діяльність, з огляду на її актуальність, потребує подальшого системного вивчення.

Об'єктом нашого дослідження є стаття українського науковця, присвячена творчості німецького поета-символіста. **Метою** цієї публікації є представлення поглядів Юрія Клена на творчість Стефана Георге, на особливості світобачення та світовідображення й елементи ідіостилі цього автора. Основними завданнями статті є: окреслити основні концепції бачення творчості С. Георге українським літературознавцем, задекларувати подальші напрямки досліджень, виділені ним, проаналізувати представлення особливостей світобачення та світовідображення німецького поета Юрієм Кленом.

Виклад основного матеріалу. Своє бачення творчої постаті німецького символіста Юрій Клен представив у статті «Стефан Георге», опублікованій у 2 номері журналу «Вістник» за 1934 рік (У цьому ж номері опубліковані Кленові переклади віршів С. Георге «Звитязці» та «Дитинство героя»). У декількох номерах донцовського «Вістника» друкувалися й інші Кленові переклади деяких поезій Стефана Георге («Нова держава», 1936, № 10 та «Присяга», 1938, № 10).

Стаття Юрія Клена була першим в українському літературознавстві дослідженням, яке давало достатньо повний образ творчості німецького поета. Надалі в українській літературознавчій науці ця публікація Юрія Клена не досліджувалася. Стаття Юрія Клена про Стефана Георге була своєрідним продовженням цілої серії його публікацій про німецьку літературу [1; 2; 3; 4].

Про вплив Стефана Георге поета на покоління Юрія Клена сам поет писав у вірші «Слова і квіти» (1938):

«Яснину наломали ми,
із рож поклали килими
і в білім сні квітчастих оргій
читали Стефана Георге.
І, мов повільні пелюстки,
врочисті падали рядки.
Все далі розступались стіни,
в незнану ми плвли країну
На золотому кораблі...

Гойдав нас строф повторний спів
І білим шумом рим кипів.

І раз-у-раз, коли дзвінки
тепер проказую рядки,
мені між строф дзвінких Георге
бринять слова квітчастих оргій:
мовляли їх разів до ста
найтихшим шепотом уста» [9, 96].

Можна припускати, що Юрій Клен, окрім німецьких публікацій про творчість Стефана Георге, мав можливість ознайомитися з чи не першою великою працею, присвячену творчості цього поета в Російській імперії, Йоганнеса фон Гюнтера («німець родом і мовою творчости, проте душею пов'язаний з культурою Росії, зокрема прихильник поетичного акмеїзму» [10, 76]), яка у двох частинах (у перекладі з німецької) була опублікована в 1911 році в «Аполлоні» [6; 7].

Юрій Клен подає коротку інформацію про те поетичне середовище, яке згуртувалося навколо С. Георге (він «був загально визнаний проводир групи»), зокрема Гуго фон Гофмансталь, Макс Давтендай, Карл Кляйн і Людвіг Клягес: «Поети не поширювали своїх творів поза межами цього гурта, гадаючи, що широка публіка не доросла до них». Георге також заснував літературно-мистецький часопис «Blätter für die Kunst» («Мистецькі листки»), який ілюстрував Мельхіор Лехтер. З 1899 року почали виходити в світ збірки Стефана Георге, оскільки, як пише Юрій Клен, «поети прийшли до думки, що часи змінилися, і можна відступити від принципу строгої езотеричности, що боронила їхню поезію від загалу» [11, 455].

Важливим у світоглядному плані є й те, що, як пише Юрій Клен, «нова школа відкидала натуралізм, що якомога точніше копіював дійсність. Якщо він, намагаючись віддати навіть відтінки голосу, заповняв свої сторінки розділовими знаками, то в «Blätter...» ми їх зовсім не бачимо» [11, 456]. Самі учасники групи декларували через десять років після початку виходу журналу, що «Товариство Мистецьких Листків – у якому неправильно вбачали якийсь таємний союз, являє собою лише вільний зв'язок мистецьких та естетичних людей. Воно утворилося з прихильників протиставленого натуралізму, спрямованого на глибшу духовість руху...» [10, 61]. Щодо їхньої стратегічної негачії натуралізму, намагання відірватися від навколишньої реальності, свідчить лист Стефана Георге до Стефана Маллярме (від 11.08.1892) – з проханням подати добірку своїх поезій до новостворюваного часопису, в якому він, зокрема, пише: «Ми кладемо незабаром початок першому в нас оглядовому часописові, який повнотою порвав натуралістичні зв'язки і який повідомлятиме про все, що стосується Пробудження в тубільному та чужинному письменстві» [5, т. 1, 562].

Одним із важливих параметрів нової естетики, до якої прямував С. Георге, є прагнення творити, зокрема й у межах уже ustalених класичних форм, шліфуючи їх і удосконалюючи. Юрій Клен декларує, що «найбільша скутість форми є для Георге передумовою найбільшої творчої свободи. «Вільний розмір» – для нього така нісенітниця, як «біла чорнота». Звідси вимога «досконалої архітектоники» [11, 456] і більше не розвиває цієї проблеми щодо строфічних та метричних особливостей поезії німецького митця.

Юрій Клен декларує особливий, метафоричний підхід до аналізу психології творчості цього поета, поєднуючи його із естетичним аналізом: «Глибокі враженні і сильні почуття ще не запорука того, що твір вийде добрий. Переживання досягає через мистецтво такої трансформації, що вже втрачає для мистця свою первісну вартість. Коли воно викристалізувалося, звільнилося від каламути й тривоги, ритмізувалося і через метампсихозу стало твором мистецтва, – тоді тільки поет одягає його в слово» [11, 456]. У такому формулюванні творчої трансформації, поетичного перетворення світу в певній мірі, як нам видається, завуальована й протиставленість реалістичного (а часто й натуралістичного світогляду) та модерністського підходу в мистецтві, й літературі – зокрема: якщо для попередньої мистецької формації точне копіювання об'єкта, позитивістське відображення світу – як зовнішнього, так і внутрішнього – духовного, було одним із найважливіших імперативів, то для нового світосприймання та світовідображення, яке шукає реалістичності не у предметах, а у символіці, що їх являє світові – позірна точність і всестороння презентація об'єкта стає неприйнятною. Тут відбувається пошук інших, найчастіше невидимих окові сутностей, зокрема й метафізичних. «Переживання стає позачасовим, – зазначає Юрій Клен, – очищенням від випадкових елементів. Втрачаючи позірно свою теплість, воно за зовнішнім холодом, криє внутрішній жар. Людина зробилася духовніша, але безпристрасніша, залежно від цього змінилися засоби, яким досягається мистецького враження» [11, 456]. Одночасно з цим Юрій Клен наголошує й на зміні горизонту сподівань реципієнта, окреслює закономірності розвитку того, що в проблематиці соціології читання можна було б окреслити як літературну моду: «Тут ми пізнаємо теорію Верлена, що вимагав одних нюансів та Бодлерове «*Je hais le mouvement qui de placeles lignes*» («Я ненавиджу рух, що зміщує лінії»). Такому поетові часто закидають холодність...». У такому разі, робить оригінальне спостереження Юрій Клен, «те, що вчора здавалося надто об'єктивним, сьогодні для нас уже криє в собі заховану лірику, а завтра здаватиметься надто суб'єктивним. У цьому розумінні класика сьогодняшнього дня завжди є романтика вчорашнього. Мова, де ми сьогодні ледве вловлюємо відтінки і переходи, завтра вважатиметься за класичну» [11, 456]. Таке ж, як і в Юрія Клена спостереження, робить, наприклад, і Умберто Еко, досліджуючи проблему кодів і лексикодів у семіотичі. Він наголошує на тому, що кожен, хто знає певну мову, розумітиме у ній певний образ, однак може не до кінця усвідомлювати певний зв'язок того чи іншого образу із певними конотаціями, які він (цей образ) буде розвивати. Отже, акцентує У. Еко, «у той час, як вихідні денотативні значення встановлюються кодом, співзначення залежать від вторинних кодів, або лексикодів, які властиві не всім, а тільки якійсь частині носіїв мови; і так аж до крайнього випадку поетичної мови...». Тут варто перервати цитату, щоб наголосити, що далі Еко майже буквально повторює наведену вище думку Клена: «І так аж до крайнього випадку поетичної мови, коли ми вперше зустрічаємося з цілком незвичною конотацією, сміливою метафорою, несподіваною метонімією і адресат повинен сам давати собі раду з контекстом, щоб розібратися із сенсом запропонованого образу, що, однак, не заважає поетичній знахідці, якщо вона

є вдалою, поступово ввійти в обіг, стати нормою, перетворившись у лексикод для певної групи носіїв мови» [8, 71].

В аналізі поетичної мови Стефана Георге та її символічного наповнення важливе місце займає проблема взаємин із сакральним. Символи віри, – наголошує Юрій Клен, – мають для нього значення лише остільки, «оскільки містять у собі мистецький елемент» [11, 455]. Поруч з цим – якщо «культ слова – основне завдання, то постає потреба створити нову поетичну мову. Старі слова зробились бездушні й безкровні: треба їх наляти новим змістом». Саме за це «виковування, перетоплювання мови поетові не раз закидали формалізм; немовби-то мова – порожня форма, а не субстанція людської душі» [11, 456–457]. І на підтвердження цих слів Юрій Клен наводить висловлювання Фридріха Гундольфа: «Мовна творчість має передумовою відродження душі». Оскільки «всі реформатори релігій були творцями мови», а кожна «мовна творчість вимагає посвяти», то «вірш в істоті своїй літургійний і магічний і тільки літератові стає за випадкову прикрасу. Акт мовно-поетичної творчості є урочисто-святочний». «У добу, коли підносить голос чернь усіх суспільних станів», завдання поета полягає у тому, що він «мусить стояти на сторожі коло космічних сил мови, охороняючи її від бездушної балаканини та паперової повені» [11, 457].

Юрій Клен у своїй публікації поставив питання про мистецьких попередників Стефана Георге та про їх вплив на формування його поетичного універсуму: «Не тільки Верлен, Віллє, Бодлер, Маллярме, а всі французькі поети настрою і пейзажу впливали на Георге, а з німців найбільше – Жан Поль (...). Світогляд Георге – синтез античності (переважно римської, не грецької), французької готики і германства, його ідеал сполучити Аполлона і Бальдура» [11, 456–457]. У некролозі, написаному на смерть поета Михайлом Рудницьким для львівського часопису «Назустріч», знаходимо своєрідне доповнення погляду Юрія Клена: «У жилах Георге плила романська кров, його уява шукала взаємин між різними типами культур, щоб злити їх у нову синтезу. Католик кохав поганську Грецію; звеличник Діоніса та Аполлона не був байдужий на духову велич християнських пустельників (...). Спадщина Гете та Ніцше проявлялася у нього предивно сполукою; чар середньовіччя та романтики втілити хотів у класичній формі, а коли шукав за зразками, знаходив їх у першій мірі серед французьких декадентів і символістів Бодлера, Верлена, Маллярме, Рембо» [5, т. 2, 415].

На жаль, Юрій Клен у своїх дослідженнях не порушив проблеми про джерела, філософське підґрунтя поетичної творчості й світогляду поета, хоча, зокрема й у наведених вище Кленових роздумах, явними є відгуки у творчості Стефана Георге поглядів Фрідріха Ніцше. Михайло Орест наголошує, що «основні тези філософії С. Георге або збігаються з класичними, так би мовити, позиціями ідеалізму», а також важливим є те, «ідеалістична філософія і її спасенні формули знову зазвучали у фатальному підглядом духовості життє Європи за першої третини ХХ віку». Ще однією рисою філософії поета є те, що «їй цілковито чужий аскетизм. Вона приймає світ, вона активна і вольова...» [5, т. 2, 418–419].

Висновки. Завершуючи огляд статті Юрія Клена, який першим в українському літературознавстві представив доволі повну й широку картину поетичного світу Стефана Георге, варто відзначити комплементарність цих досліджень. Тут окреслено всі найголовніші напрямки майбутніх досліджень творчості німецького поета-символіста. Досліджуючи поетичний універсум Стефана Георге, Юрій Клен найповніше застосовує герменевтичний та, менш окреслено, семіотико-структуралістський, феноменологічний і психологічний підходи у своєму дослідженні. Розгляд творчості німецького поета

Стефана Георге Юрієм Кленом дає можливість створити всеохопний літературно-мистецький портрет цього митця з української, так би мовити, літературознавчої перспективи, глибше зрозуміти естетичну та ідейну природу німецького модернізму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бурггардт О. Георг Кайзер / О. Бурггардт // Експресіонізм та експресіоністи. Література, малярство, музика сучасної Німеччини ; [під ред. С. Савченка]. – К. : Сяйво, 1929. – С. 107–170.
2. Бурггардт О. Екзотика й утопія в німецькому романі / О. Бурггардт // Клен Юрій (Освальд Бурггардт). Вибрані твори. – Дрогобич, 2003. – С. 263–286.
3. Бурггардт О. Експресіонізм у німецькій літературі / О. Бурггардт // Клен Юрій (Освальд Бурггардт). Вибрані твори. – Дрогобич, 2003. – С. 250–256.
4. Бурггардт О. Ернст Толлер / О. Бурггардт // Клен Юрій (Освальд Бурггардт). Вибрані твори. – Дрогобич, 2003. – С. 257–262.
5. Вибраний Стефан Георге. – Штуттгарт, 1968–1971. – Т. 1. – 592 с.; Штуттгарт, 1973. – Т. 2. – 530 с.
6. Гюнтер И. фон. Стефан Георге: I. Поэт и его произведения / И. фон Гюнтер // Аполлон. – 1911. – № 3. – С. 49–69.
7. Гюнтер И. фон. Стефан Георге, его время и его школа / И. фон Гюнтер // Аполлон. – 1911. – № 4. – С. 48–63.
8. Еко У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию / У. Еко. – СПб : Symposium, 2006. – 544 с.
9. Клен Юрій (Освальд Бурггардт). Вибрані твори / Юрій Клен. – Дрогобич, 2003. – 614 с.
10. Костецький І. Стефан Георге. Особистість, доба, спадщина / І. Костецький // Вибраний Стефан Георге. – Штуттгарт, 1968–1971. – Т. 1. – С. 29–206.
11. Явір Гордій [Юрій Клен]. Стефан Георге / Юрій Клен (Освальд Бурггардт) // Вибрані твори. – Дрогобич, 2003. – С. 257–262.

REFERENCES:

1. Burg`gardt O. G`eorg`Kajzer / O. Burg`gardt // Ekspresionizm ta ekspresionisty`. Literatura, malyarstvo, muzy`ka suchasnoyi Nimechchy`ny` / [pid red. S. Savchenka]. – K. : Syajvo, 1929. – S. 107–170.
2. Burg`gardt O. Ekzoty`ka y utopiya v nimecz`komu romani / O. Burg`gardt // Klen Yuriy (Osval`d Burg`gardt). Vy`brany`vory`. – Drogoby`ch, 2003. – S. 263–286.
3. Burg`gardt O. Ekspresionizm u nimecz`kij literaturi / O. Burg`gardt // Klen Yuriy (Osval`d Burg`gardt). Vy`brany`vory`. – Drogoby`ch, 2003. – S. 250–256.
4. Burg`gardt O. Ernst Toller / O. Burg`gardt // Klen Yuriy (Osval`d Burg`gardt). Vy`brany`vory`. – Drogoby`ch, 2003. – S. 257–262.
5. Vy`brany`j Stefan G`eorg`e. – Shtuttg`art, 1968–1971. – T. 1. – 592 s.; Shtuttg`art, 1973. – T. 2. – 530 s.
6. Gyunter Y`. fon. Stefan George: I. Poety`ego proy`zvedeny`ya / Y`. Fon Gyunter // Apollon. – 1911. – Nr 3. – S. 49–69.
7. Gyunter Y`. fon. Stefan George, ego vremya y`ego shkola / Y`. Fon Gyunter // Apollon. – 1911. – Nr 4. – S. 48–63.
8. Eko U. Otsutstvuyushhaya struktura. Vvedeny`e v semy`ology`yu. – SPb : Symposium, 2006. – 544 s.
9. Klen Yuriy (Osval`d Burg`gardt). Vy`brany`vory`. – Drogoby`ch, 2003. – 614 s.
10. Kostecz`ky`j I. Stefan G`eorg`e. Osoby`stist`, doba, spadshhy`na / I. Kostecz`ky`j // Vy`brany`j Stefan G`eorg`e. – Shtuttg`art, 1968–1971. – T. 1. – S. 29–206.
11. Yavir Gordij [Yuriy Klen]. Stefan G`eorg`e / Yuriy Klen (Osval`d Burg`gardt) // Vy`brany`vory`. – Drogoby`ch, 2003. – S. 257–262.

Стаття подано до редакції 27.04.2015 р.

Оксана ПАНЬКО,

викладач кафедри міжнародних комунікацій факультету туризму Ужгородського національного університету (Україна, Ужгород) o_panko3876@ukr.net

ЛІТЕРАТУРНА КАЗКА «МАТИЛЬДА» РОАЛЬДА ДАЛА: ОСОБЛИВОСТІ РЕЦЕПТИВНОГО КОЛА ЧИТАЧА-ДИТИНИ

У статті подано характеристику рецептивного кола читача-дитини на матеріалі літературної казки «Матильда» Роальда Дала. До уваги взято аналіз переліку тих складових, які окреслюють специфіку читачького відгуку. Зроблено акцент на специфіці дитячого сприйняття, використано досягнення теоретиків дитячої літератури при обґрунтуванні явища рецепції.

Ключові слова: читач, рецептивне коло, дитяче сприйняття, літературна казка.

Лит. 14.

Oksana PANKO,

a teacher of the International Communication department, the faculty of Tourism, Uzhhorod National University (Ukraine, Uzhhorod) o_panko3876@ukr.net

THE LITERARY FAIRY-TALE «MATILDA» BY ROALD DAHL: SPECIAL FEATURES OF THE CHILD-READER RECEPTIVE FIELD

The article characterizes the receptive field of the child-reader based on the literary fairy-tale «Matilda» by Roald Dahl. The attention is paid to the list of concepts that explain the reader's response. The attention is also focused on the peculiarity of the child's reception, the scientific achievement of the theorists of children's literature are used for the explanation of the reception's concept.

Key words: a reader, the receptive sphere, the child's reception, a literary fairy-tale.

Ref. 14.

Оксана ПАНЬКО,

преподаватель кафедры международных коммуникаций факультета туризма Ужгородского национального университета (Украина, Ужгород) o_panko3876@ukr.net

ЛИТЕРАТУРНАЯ СКАЗКА «МАТИЛЬДА» РОАЛЬДА ДАЛА: ОСОБЕННОСТИ РЕЦЕПТИВНОЙ СРЕДЫ ЧИТАТЕЛЯ-РЕБЕНКА

В статье дана характеристика рецептивной среды читателя-ребенка на материале литературной сказки «Матильда» Роальда Дала. Ко вниманию взято перечень составляющих, которые определяют читательскую реакцию на текст. Сделано акцент на специфике детского восприятия, использованы достижения теоретиков детской литературы при обосновании этого явления.

Ключевые слова: читатель, рецептивный круг/ среда, детское восприятие, литературная сказка.

Лит. 14.

Постановка проблеми. У сучасному літературознавстві чимало праць присвячено широкому колу питань у галузі письменства для дітей. Науковці досліджують їх з різних позицій та демонструють свої трактування, що різняться застосуванням конкретних підходів до їх вивчення. На українському просторі ґрунтовні спостереження

стосовно змісту та характеру вивчення дитячої літератури з позицій мовознавства, літературознавства, компаративістики належать, зокрема, таким ученим, як У. Гнідець, О. Папуша, О. Петренко, І. Олійник, Б. Салюк, Л. Скураговська. Такий факт засвідчує інтердисциплінарність дослідження даного явища. Праці названих науковців зримо розширюють межі осмислення літератури для дітей в Україні, збагачуючи перспективу висвітлення цього явища як феномена. У свою чергу, обсяг напрацювань, що продовжують розвиватися, демонструє посилений науковий інтерес до вивчення дитячої літератури, підтверджує цілком інше трактування, яке виходить за межі суто педагогічних функцій, заперечує її маргінальний статус.

Аналіз досліджень. В українському літературознавстві недостатньо дослідженим залишається питання вивчення/тлумачення рецепції читача-дитини. Серед вітчизняних розвідок є такі, які трактують сприйняття окремих авторів та їх творів. Проте досі відсутні праці, в яких була б обгрунтована специфіка дитячого сприйняття загалом. Актуальністю позначена й проблема вироблення теоретичних засад формування такої рецепції, а також розробки відповідного термінологічного / поняттєвого апарату.

Розвідки зарубіжних учених у цьому контексті демонструють більшу динаміку щодо роз'яснення поняття «дитина-читач», окреслюючи різні константи цього явища. У таких працях простежуються акценти на психоаналітичному трактуванні рецепції дитячої літератури, аналізі позицій читача та читацького відгуку на текст, характеристиці дитячої творчості, що пояснює дитячу інтерпретацію, розуміння та специфіку тексту, у тім числі ілюстрацій та картинних книжок. Отже, кількість розвідок та різномірний підхід до трактування свідчать про помітний інтерес до дитини-реципієнта. Увагу дослідників прикуто також до питань стурбованості щодо соціалізації, адаптації читача-дитини у суспільстві, пошуку таких текстів, які б зробили цей процес менш стресовим. До відомих зарубіжних науковців, чії праці демонструють увиразнені аспекти, належать Х. Босмаян, М. Вест, П. Гант, А. Епплбі, Д. Епплярд, М. Ніколаєва, Л. Розенблат, Л. Роллін, К. Чуковський, З. Шевіт та багато інших. Ці автори висловлювали свої погляди щодо трактування цілісної системи дитячої літератури, що охоплює явище написання, прочитання та оцінку.

Опираючись на досягнення українських і зарубіжних науковців, ми зробимо спробу описати рецептивне коло читача, окреслити ті константи, які визначають дитяче сприйняття. До останніх віднесемо а) специфіку дитячого сприйняття, яку слід обговорювати через призму емоційної складової; б) авторську інтенцію, саме знання дитячого світогляду, уміння передати твір з проєкцією на особливості дитячого розуміння. Крім того, поетика твору забезпечує відповідне сприйняття через систему образів, мову тексту, а динаміка подій, у свою чергу, уможливує не тільки прочитання тексту як інформативного матеріалу, але й забезпечує відповідний вплив на формування особистості. Тож, враховуючи всі перераховані ознаки, ілюстративною у цьому плані є, на нашу думку, літературна казка «Матильда» Роальда Дала. Названий твір містить усі пропозиції щодо трактування рецепції-інтерпретації тексту читачем-дитиною.

Мета дослідження полягає в описі рецептивного коло читача-дитини на матеріалі літературної казки «Матильда» Роальда Дала. Для досягнення мети слід розкрити наступні **завдання**:

- 1) окреслити особливості дитячого сприйняття;
- 2) описати авторську інтенцію, яка визначає читачий відгук;
- 3) визначити через змалювання системи персонажів не тільки ймовірну інтерпретацію тексту, але і його вплив на особистість;

Виклад основного матеріалу. Перу Роальда Дала належить самобутній твір про малого читача під назвою «Матильда». Кожна частина тексту має окрему назву, що подає читачеві додаткову інформацію щодо розгортання сюжету. Для цього автор послуговується різними типами заголовків: персонажний («Містер Вормвуд, успішний продавець автомобілів» [7, 21], «Лаванда» [7, 148], «Міс Гані» [7, 69]), сюжетний («Метання молота» [7, 112]), предметний («Хатинка міс Гані» [7, 198]) тощо. Через називання частин автор визначає горизонт сподівань читача, окреслює його рецепцію.

Прикметно, що представники дорослої аудиторії (вчителі, бібліотекарі) засуджували творчість Роальда Дала, не рекомендували дітям читати його книги, оскільки вони не схвалювали, на їхню думку, надмірну жорстокість та особливе почуття гумору: «Дорослі часто не сприймають творів Роальда Дала і вважають їх ніякими, а також описані ситуації та жарги, які діти визнають як дуже смішні <...> Проте цей конфлікт стосується не тільки смаку чи вподобання, а саме розходження в психології дітей та дорослих» [14, 92]. У цьому зв'язку слід підкреслити: письменник був добре обізнаний з особливістю дитячої психології. Те, що його твори користувалися попитом серед дітей, свідчить про розуміння світу своїх читачів. Він писав: «Я переконаний, що більшість дорослих геть забули, що таке бути дитиною віком 5-10 років <...> Я точно пам'ятаю як це. Чітко пам'ятаю» [13, 246].

Літературна казка «Матильда» містить усі аспекти, необхідні та значимі для якісного сприйняття дитячого твору. Тут читач зіштовхується з явищем контрасту, емоційною настрійністю, динамікою, напруженою зовнішньою дією, що демонструє особливості побудови казки, а також окреслює читацький горизонт сподівань. Роальд Дал зумів зберегти ці якості у творі, прагнучи донести до читача-дитини важливу інформацію, написану *його* (читацькою) мовою.

Увагу читачів привертає, у першу чергу, динаміка оповіді. До прикладу, розповідь про Матильду у віці від півтора до чотирьох років охоплює не більше, ніж половину сторінки тексту [7, 9]. Крім того, кожна частина містить окремий сюжет. При цьому текст не втомлює дітей, а тільки зберігає явище недовомовленості, «психологічної нерозкритості, що вимагає «співавторства» читача» [3, 98]. Письменник використовує паузи у розповіді, щоб викликати відчуття інтриги у реципієнта, «заполонити» його увагу. Цілісний образ дівчинки постає перед реципієнтом у процесі читання. Читач, наче складаючи до купи пазли, конструє зображення дівчинки, її вдачу. Він дізнається про Матильду з окремих описів її зовнішності чи характеру, «чує» думку інших персонажів, формує свій читацький відгук. У цій казці простежується врахування автором «однобокості» сприйняття, тобто реципієнт твору Р. Дала потенційно очікує побачити в улюбленому героєві лише позитивне, відповідно в негативному – негативне. Змалювання Матильди, яка є втіленням ідеальної дівчинки, засвідчує не тільки авторську прихильність до своєї героїні, але й формує відповідне ставлення читачів. Ось – низка прикладів: «Крихітне чорняве створіння, що сиділо, навіть не торкаючись ногами підлоги» [7, 15]; «Яка чудова дитина <...> Хоч би що казав про неї батько, мені вона здається дуже спокійною і лагідною» [7, 100]; «Неначе воно було справжнім Небесним Дивом, що зійшло на землю» [7, 197]. Без сумніву, читач не тільки може трактувати цей образ як досконалий, але й схоче бути на нього схожим. З огляду на те, що читач бачить себе у своїх героях й трактує персонаж згідно свого досвіду та світогляду, образ Матильди дає змогу реконструювати бачення читача, видозмінити модель його поведінки.

Зображуючи своїх героїв, автор вдається до прийому антитези. Тут збережено фольклорний принцип поляризації героїв – добрий/поганий. «Такий підхід, – аргументовано стверджує М. Славова, – продиктований, з однієї сторони, психологічними особливостями маленьких читачів і, з іншої сторони, дидактичною функцією, яку неминуче виконує персонаж в дитячій літературі» [10, 41]. До прикладу, цілковитою протилежністю Матильди постають образи її батьків. Роальд Дал висміює їх, вказує на повну обмеженість персонажів. Так, Містер Вормвуд «нагадував третьосортного букмекера, що вбрався на доччине весілля» [7, 51]. Ще одна промовиста характеристика: «Він завжди прагнув, щоб його поява привертала до себе увагу, і тому створював шалений галас і гуркіт» [7, 62]. У свою чергу, його дружина – «дебела жінка з фарбованим у яскраво-біле волоссям, <...> вона була густо намазюкана косметикою і мала неохочиво розбухлу фігуру» [7, 28]. Таке висміювання батьків не є випадковим, оскільки «присутність» дорослих у тексті є зайвою. Дитина, згідно задуму автора, повинна бути без батьків, осиротіла, хоча б на психологічному рівні. Д. Еплард пояснює таке явище тим, що дитина, пішовши до школи, прагне позбутися опіки батьків, приймати рішення самостійно, бути гнучкою у своїх рішеннях. Вона починає бути незалежною, але насправді, не може впоратися з таким завданням. Тому тексти, де головними героями є діти, які здатні самостійно вирішувати проблеми, допомагати та рятувати інших, імпонують читачеві. Відтак автори дитячих творів, де образи батьків «спотворені», виглядають смішними, щоб таким чином «оспівати» дитину, як це має місце у літературній казці «Матильда», користуються неабиякою популярністю серед дитячої аудиторії.

До авторської інтенції, на нашу думку, варто віднести явище антропонімії. Оксана Петренко, дослідниця ономастики дитячих творів Роальда Дала, подала вичерпну характеристику антропонімічного простору казки «Матильди». На її переконання, імена є промовистими і несуть певне конотативне навантаження. Погоджуємося також з Маргаритою Славою, знавцем белетристики для дітей, яка зазначила: «Власне ім'я лише тоді має певне змістове значення для учасників комунікативного акту, коли іменованій об'єкт ім'я добре відомий. За цієї умови, воно може отримати і деякі додаткові конотації. Щоб мати можливість не лише називати, але й ідентифікувати персонажа, власне ім'я повинно пов'язуватися у свідомості реципієнта з найістотнішими рисами свого носія» [10, 48]. Говорячи у цьому контексті про українського реципієнта, можемо стверджувати: малоімовірно є те, щоб український читач усвідомлював, що з давньогерманської мови Матильда перекладається, власне, як «героїня, учасниця грізних битв» [8, 142]. Проте читач сприймає її бойовий характер та дух. Це експлікує той випадок, коли «головна дійова особа носить ім'я, яке «підтверджується» безупинно через поведінку персонажа, вказуючи на домінуючу рису його характеру» [10, 49]. Матильда і, справді, борець. Вона вміло захищає не тільки себе, але й своїх друзів та свою улюблену вчительку. Матильда покликана покарати зло і винагородити добро. Вона не в змозі терпіти «дурнувату» поведінку батьків: «Їй не подобалося, коли її постійно називали дурною та тупою, хоч вона й знала, що це не так <...> Одна-дві маленькі перемоги допоможуть їй терпіти їх (батьків) ідіотизм і не збожеволіти самій» [7, 29]. Такою ж впертою та послідовною вона була і щодо іншого ворога дітей та міс Гані – пані Транчбул, директорки місцевої школи. Коли школярі засуджували поведінку Транчбул, не схвалювали її поводження з дітьми, Матильда порадила: «Не роби чогось абияк, якщо хочеш, щоб тобі за це нічого не було. Будь несамовита. Йди до кінця» [7, 130]. Юні читачі захоплюються такою героїнею, оскільки їм імпонують

сюжети, де герої – дійові натури, які проявляють свої шляхетні, моральні якості в боротьбі проти несправедливості та зла, котрі долають труднощі та небезпеку: «Ось чому дитячий письменник, описавши героя (його зовнішність, особливості, інтереси), відразу починає зображувати його в дії, в ситуаціях, де він повинен проявити свою сутність» [9, 54–55]. Таким чином, читач бачить Матильду як борця за право бути самостійним, відстоюючи свої позиції на протигагу бездарності оточуючих дорослих. Єдиний позитивний образ дорослої у тексті – міс Гані. Вона доповнює образ Матильди, служить, свого роду, аргументацією її вчинків та поведінки.

Щодо особливостей побудови літературної казки, то вона, як відомо, має багато спільних ознак з фольклором. Зокрема, це стосується способів виконання чи здійснення поставлених завдань: «Літературна казка «пам'ятає» і використовує сфероутворюючий принцип фольклорної казкової семантики – чудо, чарівність <...> у сучасній дитячій прозі чудо пов'язано з сьогоднішньою дійсністю, уявним світ стає паралельним нашому реальному, щоденному світу» [9, 38–39]. У фольклорній казці головні герої мають своїх помічників. Це, зазвичай, мудрі літні люди чи якісь чарівні персонажі, часто тварини. Аналізована літературна казка містить іншу особливість. Автор заповнює увагу читача, наділивши Матильду надприродними здібностями. Його героїня «наділена якимись чарами» [7, 219], мала «дивовижні очі» [7, 234], «відчувала дивне піднесення. Так, ніби торкнулася чогось потойбічного, найвищої точки небес, найдалшої зорі» [7, 253]. Матильда здійснює три дива, унаслідок чого отримує перемогу. Вона позбувається того, що не дозволяло їй рухатися вперед, перешкоджало розвитку її індивідуальних здібностей. Це дало їй можливість врятувати всю школу та улюблену вчительку. Тема порятунку дорослого дитьми та «цілого світу» (у даному випадку соціуму школи) подобається читачам, адже дитина-герой – улюблений персонаж, на якого вони прагнуть бути схожими.

Необхідною умовою для засвоєння сюжету є проста мова наративу. Дитина здатна сприймати все довкола, але не володіє достатнім словниковим запасом, щоб передати пережите/побачене. Така константа врахована Роальдом Далом. Матильда, прийшовши до бібліотеки, просить «якусь дуже добру (*книжку*), таку, що дорослі читають. Назв я не знаю» [7, 14]. Або, висловлюючи своє враження про К. С. Льюїса, вона каже: «Мені здається, що пан К. С. Льюїс – дуже добрий письменник. Але в нього є один недолік. У його книжках немає смішних сцен» [7, 87]. Таке спростування імпонує читачам. У творі простежується також висловлювання симпатій щодо окремих авторів. Зокрема, ім'я улюбленого письменника Чарльза Дікенса [7, 87; 108; 174] Роальд Дал згадає неодноразово. Відтак, реципієнт отримує стимул прочитати твори названого митця.

Увіражена повторюваність властива не тільки для ономастики тексту, але й для дитячої літератури загалом. Тобто сюжетоутворюючі елементи, такі як діалог, динамічні події, мотив подорожі, присутність небезпеки, характерні для більшості текстів. Проте суттєвим є те, що при такій періодичності сюжет постає у різних модифікаціях: «Те, що, на думку дорослих здається повторюваним, для дітей виявляється лише підтвердженням того, що їх досвід розширюється через прочитання упізнаваного та знайомого» [11, 62]. Саме через такий аспект дитина здатна формувати свій світогляд. Вона впізнає сюжети, представлені в різних трансформаціях, відповідно запам'ятовує модель поведінки, що суттєво може вплинути на її розвиток. Такі особливості сюжету властиві і літературній казці «Матильда». Дитина-читач здатна оцінити емоційний настрій твору, оскільки її уява може створити образи, передані автором.

Характерним для сучасних дитячих творів є зображення ситуацій, взятих безпосередньо з життя. У казці «Матильда» змальовано шкільне життя та побут сім'ї Вормвудів. Відповідно читач порівнює прочитане з реаліями свого життя, будує на таких асоціаціях сприйняття тексту. У «Матильді» реципієнт бачить свій соціум школи. До прикладу, описуючи Гортензію, старшокласницю початкової школи, автор певною мірою висміює надмірну захопленість нею молодшими школярами, демонструє зміну ставлення до неї дітлахів. Спочатку вона була «кремезною десятилітньою дівчинкою з фурункулом на носі» [7, 113], а потім, після розкриття дітлахам своїх подвигів, «навіть фурункул на її носі перетворився з фізичної вади на символ відваги» [7, 121]. Іншим типовим персонажем є Брюс Богтроттер, повненький хлопець. Він «сторожко поглядав на директорку й відступав бочком якомога далі від неї, наче щурик, що сахається від пса-тер'єра, що занюхав його в кімнаті. Його пухке обличчя посіріло від боязкого передчуття. Шкарпетки з'їхали аж до п'ят» [7, 133]. Відмітимо, що у цих рядках відсутнє слово «страх». Непрямим зображенням автор зміг точно передати емоції хлопчика. Як бачимо, текст не насичений надмірною описовістю, читач сприймає текст цілісно. Дитина здатна помічати деталі в тексті, які і формують її читацький відгук. «Художня література, – слушно зазначала відомий психолог О. І. Нікіфорова, – від інших текстів та розмовних повідомлень відрізняється тим, що письменник говорить з читачем художніми образами, які не тільки повідомляють щось, але і здатні впливати на почуття читачів» [5, 9]. Отже, оскільки персонажі твору є упізнаними для читачів, то це означає, що у модифікації казки реципієнт здатен не тільки помітити зв'язок з реаліями сучасного світу, але й розширити свій досвід стосовно поведінки та сприйняття життєвих ситуацій.

Змальовуючи життя школярів, описавши їх поведінку на перервах, автор прогнозує такий рівень сприйняття, який вдало описала Н. В. Гоголь. Послугуючись її класифікацією, вважаємо, що читач «Матильди» – дитина з середнім рівнем сприйняття, тобто передестетичним. Йдеться про ситуацію, коли «діти усвідомлюють власні прочуття, намагаються встановити асоціації, підключити емоційну пам'ять, дають характеристику героєві, але не вказують на глибину його емоційного стану, частково відтворюють картини природи в уяві, прагнуть висловити своє враження» [1, 60]. Читач уже здатен розкрити мотиви вчинків персонажів, намагається частково проаналізувати їх: «Молоді читачі можуть усвідомлювати набагато глибшу значимість прочитаного, навіть будучи не в змозі пояснити, що це насправді таке, що їх зачепило» [12, 25].

Роальд Дал, як добрий знавець особливостей дитячого сприйняття, використовує прийом антитези на всіх рівнях тексту. Такий підхід дозволяє звунити рецептивні межі. Значущою у цьому контексті, зокрема, є мова тексту. До прикладу, говорячи про дітей, автор вживає наступні слова – «процвірінькали», «прощобетали», у той час як Транчбул – «ревіла», «гарчала», «фиркала». Ще огиднішим є звертання Транчбулки до дітей – «гнійник, цей вугор, цей гидкий каранбул» [7, 133], «гидко дивитися, кодло паскудних бородавок» [7, 157], «ти підла, огидна, потворна <...>, поточена міллю личинка, розчавлений буряк» [7, 181]. Словниковий запас Транчбул не тільки обурює читача, але й окреслює його горизонт сподівання, очікування розправи над нею. Однак таке мовне вираження має ще інший підтекст – це перелік заборонених слів. Роальд Дал «заполює» увагу читачів тим, що «вкладає» такі слова до вуст негативного персонажа. Тому почуте зі слів антагоніста сприяє формуванню відповідних висновків у читача.

Дитина стихійно тягнеться до казок, що дає їй приклади, нові прийоми фантазування, які допомагають їй розвивати власну уяву. Зберігаючи традиції фольклорної казки, твір «Матильда» вирізняється вдалим поєднанням казкового та реального. Навіть звичайні речі автор зображує по-особливому. Змальовуючи село, автор не нагромаджує надмірною описовістю середовище, але акцентує на деталях, властивих для сприйняття його читацької аудиторії. Приміром, у змалюванні осіннього дня автор акцентує на описі плодів: «Стояв золотий осінній день, з кущів живоплоту визирала чорна смородина, в'юнилися де-не-де стебла ломикаменя й дозрівали червоні ягідки глоду, щоб стати поживою для птахів, коли прийде холодна зима» [7, 203], «грона дозрілих горішків у зелених колушках» [7, 204]. На нашу думку, це демонструє дозрівання не лише у природі, але і прогнозує очікуване «дозрівання» у житті персонажів. Сповненим інтриги є змалювання будинку міс Гані. Зовні він був наче з казки: «Це була хатинка, де жили Гензель і Гретель з бідним дроворубом, і де мешкала бабуся Червоної Шапочки, а ще це була хатинка семи гномів, і трьох ведмедів, і всіх-усіх інших» [7, 208]. Проте всередині все виглядало іншим: «Зелена фарба на вхідних дверях полушилася <...> Матильда ступила за нею (вчителькою) й опинилася мовби в тунелі, темному і вузькому <...> Це була кімнатка, не більша за шафу для одягу, з єдиним крихітним віконечком, під яким стирчала раковина без крану для води» [7, 208]. Такий контраст викликає відчуття чогось таємного, недовомовленого. Реципієнт прагне знайти відповіді на запитання: «Невже тут мешкає її ошатна й елегантно вбрана шкільна вчителька?» [7, 213] – подумала Матильда. «Ця хатинка зберігала таємницю, велику таємницю, у цьому можна було не сумніватися, й Матильда прагнула знати, яку саме» [7, 213]. Це вкотре засвідчує допитливість дітей. Відтак автор вдається також до змалювання теми шпигунства, детективу та великої таємниці, про яку може дізнатися читач. Така наративна стратегія демонструє довіру до умовного читача. Як виявилось, Міс Гані була племінницею Транчбул, при загадкових обставинах померли батько та мати молодій вчительки. І саме директор школи – пані Транчбул – причетна до цього. Матильда допомагає своїй улюбленій вчительці та подрузі, повертає їй будинок, сприяє «зникненню» Транчбулки з села та життя його мешканців. Ця частина сюжету демонструє бажання дітей домінувати над дорослими, засвідчує специфіку дитячих текстів – діти постають не тільки головними героями, але й особами, які вирішують проблеми дорослого. Тут простежуємо «зміну ролей» – не вчителька допомагає, а Матильда рятує міс Гані: «Просто дивовижно <...> як упевнено й авторитетно ця крихітка взяла на себе відповідальність за її проблеми» [7, 236]. Наполегливість у підготовці до здійснення див вражає. Автор фокусує увагу на завязатості, цілеспрямованості та працелюбстві дівчинки, котра тренувалася. На рівні підтексту це вселяє надію, що бажаного можна досягнути, коли наполегливо працювати.

Висновки. При описі рецептивного кола твору «Матильда», важливим, на нашу думку, є вміння читача порівняти життєві та мистецькі враження від ситуації. Оскільки естетичні переживання черпаються дітьми з навколишньої дійсності, то «образ мистецтва набуває особистісного змісту, а ідея твору вже розкривається за допомогою всіх складових власного досвіду» [1, 54]. Літературна казка «Матильда» демонструє саме таке сприйняття. Автор зумів описати ті життєві ситуації, в яких опиняється майже кожна дитина – це і поведінка учнів під час перерви, це і дещо гротескний опис типового сімейного вечора, це і змалювання соціально-психологічних ситуацій. Мотив нерозгаданого є також запорукою успіху. Як відомо, дітям властиво бути допитливими. Тому тексти, в яких присутня тема шпигунства, підглядання, утаємниченості,

імпонують дітям. Такий факт часто пов'язаний з гумором, висміюванням. Поєднання тем темного, що може викликати страх, та смішного, що позбавляє цього страху, є тим явищем, яке описав З. Фрейд: діти шукають полегшення у висміюванні [14, 94]. Крім того, проста мова, розкриття персонажів через діалоги та динаміка розвитку подій, – усе це уривноманітне читацький відгук. У тексті не простежуються довгі описи, оскільки «молодші підлітки, як правило, не виявляють інтересу до почуттів героя, не вміють виділити ці почуття з достатньою глибиною, проте вони легко усвідомлюють неповторність персонажу, оскільки у житті дитина зустрічається з різними людьми і здатна відрізнити їх по характеру, поведінці, ставленням до себе» [1, 29].

Літературна казка «Матильда» Роальда Дала постає вдалим прикладом для опису рецептивного кола читача-дитини. Тут автор передбачив позицію ідеального читача, спрогнозував його читацький відгук. Отже, Роальд Дал зумів не тільки розважити свого реципієнта, але і сприяти його духовному зростанню та розширенню досвіду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гоголь Н. В. Формування в учнів основної школи (5-6 класи) естетичної оцінки художнього твору в системі безперервної літературної освіти : навч.-метод. посіб. / Н. В. Гоголь. – Глухів, 2008. – 88 с.
2. Ісаєва О. О. Організація та розвиток читацької діяльності школярів при вивченні зарубіжної ліри : посібник для вчителя / О. О. Ісаєва. – К. : Ленвіт, 2000. – 184 с.
3. Копистянська Н. Х. Жанр, жанрова система у просторі літературознавства : [монографія] / Нонна Хомівна Копистянська. – Львів : ПАІС, 2005. – 368 с.
4. Михальчук Н. О. Психологія читання та розуміння літературних творів старшокласниками : [монографія] / Н. О. Михальчук. – К. : ТОВ фірма «Принт Хауз», 2012. – 368 с.
5. Никифорова О. И. Психология восприятия художественной литературы / О. И. Никифорова. – М. : из-во «Книга», 1972. – 154 с.
6. Никифорова О. И. Восприятие художественной литературы школьниками / О. И. Никифорова. – М. : Государственное учебно-педагогическое из-во министерства просвещения РСФСР, 1959. – 204 с.
7. Р. Дал. Матильда / Роальд Дал ; [переклад з англ. Віктор Морозов]. – К. : А-БА-БА-ГА-ЛЯ-МА-ГА, 2006. – 272 с.
8. Рыбакин А. И. Словарь английских личных имен : 4000 имен / А. И. Рыбакин. – М. : Астрель, Аст, 2000. – 222 с.
9. Славова М. Волшебное зеркало детства. Статьи о детской литературе / М. Славова. – К. : ИПЦ «Киевский ун-т», 2002. – 94 с.
10. Славова М. Попелюшка літератури : Теоретичні аспекти літератури для дітей / М. Славова. – К. : ВПЦ «Київський ун-т», 2002. – 81 с.
11. Appleyard J. A. Becoming a reader. The experience of Fiction from Childhood to Adulthood / J. A. Appleyard. – Cambridge : Cambridge University Press, 2005. – 228 p.
12. Dahl R. Matilda / Roald Dahl ; [illustrated by Quentin Blake]. – London : Puffin, 1988. – 250 p.
13. Gamble N. Exploring Children's Literature. Teaching the language and reading the fiction / Nikki Gamble, Sally Yates. – London : Paul Chapman Publishing, 2002. – 201 p.
14. Rollin L. Psychoanalytic Responses to Children's Literature / Lucy Rollin, Mark I. West. – Jefferson : McFarland and Company, 1999. – 178 p.

REFERENCES

1. Hohol' N. V. Formuvannya v uchniv osnovnoji shkoly (5-6 klasy) estetychnoji otsinky khudozhn'oho tvoruv v systemi bezpererвної literaturnoji osvity : navch.-metod. posib. / N.V.Hohol'. – Hlukhiv, 2008. – 88 s.
2. Isajeva O. O. Orhanizatsija ta rozvytok chytats'koji dijals'nosti shkoljariv pry vyvchenni zarubizhnoji l-ry : posibnyk dlja vchytelya / O. O. Isajeva. – K. : Lenvit, 2000. – 184 s.

3. Kopystjans'ka N. Kh. Zhanr, zhanrova systema u prostori literaturoznavstva : [monohrafija] / Kopystjans'ka Nonna Khomivna. – L'viv : PAIS, 2005. – 368 s.
4. Mykhal'chuk N. O. Psykholohija chytannja ta rozuminnja literaturnykh tvoriv starshoklasnykamy : [monohrafija] / N. O. Mykhal'chuk. – K. : TOV firma «Prynt Khauz», 2012. – 368 s.
5. Nikiforova O. I. Psihologija vosprijatija hudozhestvennoj literatury / Ol'ga Ivanovna Nikiforova. – M. : iz-vo «Kniga», 1972. – 154 s.
6. Nikiforova O. I. Vosprijatie hudozhestvennoj literatury shkol'nikami / O. I. Nikiforova. – M. : Gosudarstvennoe uchebno-pedagogicheskoe iz-vo ministerstva prosveshhenija RSFSR, 1959. – 204 s.
7. R. Dal. Matyl'da / Roal'd Dal ; [pereklad z anhл. Viktor Morozov]. – K. : A-BA-BA-HA-LA-MA-HA, 2006. – 272 s.
8. Rybakin A. I. Slovar' anglijskikh lichnyh imen : 4000 imen / A. I. Rybakin. – M. : Astrel', Ast, 2000. – 222 s.
9. Slavova M. Volshebnoe zerkalo detstva. Stat'i o detskoj literature / M. Slavova. – K. : IPC «Kievskij un-t», 2002. – 94 s.
10. Slavova M. Popeljushka literatury : Teoretychni aspekty literatury dlja ditej / M. Slavova. – K. : VPTs «Kyjiv's'kyi un-t», 2002. – 81 s.
11. Appleyard J. A. Becoming a reader. The experience of Fiction from Childhood to Adulthood / J. A. Appleyard. – Cambridge : Cambridge University Press, 2005. – 228 p.
12. Dahl R. Matilda / Roald Dahl ; [illustrated by Quentin Blake]. – London : Puffin, 1988. – 250 p.
13. Gamble N. Exploring Children's Literature. Teaching the language and reading the fiction / Nikki Gamble, Sally Yates. – London : Paul Chapman Publishing, 2002. – 201 p.
14. Rollin L. Psychoanalytic Responses to Children's Literature / Lucy Rollin, Mark I. West. – Jefferson : McFarland and Company, 1999. – 178 p.

Статтю подано до редакції 3.05.2015 р.

Наталія РАШКИ,

викладач кафедри міжнародних комунікацій факультету туризму та міжнародних комунікацій ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
(Україна, Ужгород) hlushchak_natalia@mail.ru

МОТИВ ДИТИНСТВА У РОМАНІ «ТАЄМНИЙ САД» Ф. Г. БЕРНЕТ

У статті розглядається зміст мотиву дитинства у романі «Таємний сад» Ф. Г. Бернет. Увагу приділено проблемі дитячого психологізму, з'ясовано принципи зображення характерів дітей, розкрито особливості художнього змалювання їхнього світу. Увагу приділено сутності літературного мотиву, його тлумачення та функціонування в тексті.

Ключові слова: проза Ф. Г. Бернет, мотив, дитяча література, психологізм, особистість.

Лит. 13.

Nataliya RASHKI,

lecturer of International Communications Department Tourism and International Communications Faculty SHEU «Uzhhorod National University»
(Ukraine, Uzhhorod) hlushchak_natalia@mail.ru

THE MOTIVE OF CHILDHOOD IN THE NOVEL «THE SECRET GARDEN» BY F. H. BURNETT

In the paper the content of the motive of childhood in the novel «The Secret Garden» by F. H. Burnett is analyzed. The attention is given to the problem of children psychology and the principles of the children characters portrait are depict. As a result, the peculiarities of artistic description of children's world are presented. The attention is paid to the nature of the literary motive, its definition and functioning in text.

Key words: prose of F.H. Burnett, motive, children's literature, psychologism, individuality.

Ref. 13.

Наталья РАШКИ,

преподаватель кафедры международных коммуникаций факультета туризма и международных коммуникаций ГВУЗ «Ужгородский национальный университет»
(Украина, Ужгород) hlushchak_natalia@mail.ru

МОТИВ ДЕТСТВА В РОМАНЕ «ТАИНСТВЕННЫЙ САД» Ф. Г. БЕРНЕТТ

В статье рассматривается содержание мотива детства в романе «Таинственный сад» Ф. Г. Бернетт. Внимание уделено проблеме детского психологизма, определено принципы изображения характеров детей, раскрыто особенности художественного изображения их мира. Внимание уделено сущности литературного мотива, его толкования и функционирования в тексте.

Ключевые слова: проза Ф. Г. Бернетт, мотив, детская литература, психологизм, личность.

Лит. 13.

Постановка проблеми. Література для дітей позначена непроминальною актуальністю, що пояснюється її функціональними характеристиками та поетичною специфікою, спрямованою на певне коло реципієнтів. Аналіз історії дитячого засвідчує

неоднозначне ставлення до цього пласту мистецтва слова: з одного боку, таку літературу розглядали через призму виховної функції, а з іншого – вважали маргінальним об'єктом для наукового осмислення. Відтак, увага до проблем дитячої книги то посилювалась, то згасала. Подібні тенденції зумовлені багатьма чинниками: соціально-культурним середовищем, станом книговидавництва, аксіологічними домінантами, превалюванням певного функціонального аспекту книги для дітей, специфікою ролі, покладеної на дитячу літературу за тієї чи іншої доби [2, 136].

Саме тому актуальності набирає питання дослідження мотиву дитинства у літературі для дітей, зокрема у романі «Таємний сад» Ф. Г. Бернет.

Аналіз досліджень. На сучасному етапі літературознавство оперує чималою кількістю наукових студій, присвячених теорії та функціонуванню мотивів (А. Бем, О. Білецький, О. Веселовський, Б. Гаспаров, Є. Мелетинський, В. Пропп, Б. Путілов, В. Руднев, І. Силантьєв, В. Тюпа, О. Фрейденберг та ін.). Невід'ємною складовою прозових творів Ф. Г. Бернет постає саме мотив дитинства, дослідження якого залишається актуальним і маловивченим у літературознавстві.

Мета статті – розкрити зміст мотиву дитинства у романі «Таємний сад» Ф. Г. Бернет, а також розкрити особливості художнього змалювання дитячого світу.

Виклад основного матеріалу. Хоча Ф. Г. Бернет опублікувала цілу низку творів для дорослої аудиторії, znana вона передусім завдяки трьом романам, написаних для дітей: «Маленький лорд Фаунтлерой» (1886), «Маленька принцеса» (1905) і «Таємний сад» (1911) [11, 7].

Роман «Таємний сад» Ф. Г. Бернет змальовує «глибину і тонкість в зображенні її головних дитячих персонажів» [13].

Невід'ємним чинником сюжету літературного твору є «мотив» – повторювана смислова одиниця, яка рухає вчинками персонажів, збуджує їх переживання і роздуми, тонко динамізує світ художнього суб'єкта [1, 30–31].

У літературознавстві мотив (франц. *motif*, від лат. *motus* – рух) – тема ліричного твору або неподільна смислова одиниця, з якої складається фабула (сюжет): мотив відданості вітчизні, жертвовності, зради коханого тощо. Мотиви рухають вчинками персонажів, збуджують їхні переживання і роздуми, особливо тонко динамізують внутрішній світ ліричного суб'єкта. Тому в аналізі лірики терміни «тема» і «мотив» часто перехрещуються. Роль і художньо-виражальні функції мотиву виявляються у фабулі і сюжеті конкретного твору, у структурі ліричного вірша, циклу, у контексті творчості письменника, в групі типологічно споріднених творів різних письменників [3, 468].

Поняття «мотив» активно вживається в літературознавстві ще з початку ХХ ст., але й досі існують суперечності в його розумінні, що пояснюються різними підходами (О. Веселовський, В. Силантьєв, Б. Гаспаров та інші). Сучасні критики вважають, що терміном «мотив» слід позначати стійкий формально-змістовий компонент художнього твору, критичної або літературознавчої праці [6, 19].

Мотив постає органічною частиною теми та ідеї твору (часто розуміється і як синонім теми або образного її втілення). У цьому плані Б. Томашевський зазначає: «Мотиви поєднуючись між собою, утворюють тематичну єдність твору» [5, 121]. «Тема як інваріант, – аргументовано наголошують В. Будний та М. Ільницький, – містить парадигму варіантів – мотивів, які розгортаються в синтагматичній послідовності, вибудовуючи образну систему твору, зокрема сюжет (образ події), і виражаючи його ідею – творчий концепт, мистецьку інтенцію, авторський задум, ставлення до зобра-

жуваного предмета» [5, 174]. Таким чином, мотив – важлива смислова одиниця, з якої складається фабула твору, – домінантна категорія вираження його теми та ідеї, індивідуальних авторських станів, установок.

Ознаки мотиву такі: предикативність, структурна й семантична неодномірність, належність до сюжетно-тематичної площини. Зустрічаючись у тексті, мотив до загального контексту твору додає певну суму значень, які апріорі вже містяться в ньому [7, 1].

У 1960 році Ф. Арьес (автор праць з історії сім'ї та дитинства) висунув гіпотезу, що тема дитинства була, практично, відсутня до раннього сучасного періоду. Суперечка про існування або відсутність ідеї до цього часу в історії дало поштовх безлічі досліджень, присвячених темі дитинства.

Тема дитинства доволі давно є однією з центральних тем англійської літератури. Діти були предметом багатьох текстів. Ми можемо знайти їх у творах Д. Драйдена і А. Поупа. Однак, справжньою змістовною і самодостатньою темою дитинство стало з розквітом роману. Її значення поступово збільшилося в XVIII столітті, а в літературі XIX та XX століть ця тема здобула помітну популярність [10, 2].

До поняття «дитинство» відносять не лише біологічний вік, але й соціальний, вимірюваний співвіднесенням рівня соціального розвитку індивіда зі статистичною нормою, психічний, і, нарешті, суб'єктивно пережитий вік, що має внутрішню систему відліку і залежний від подієвої наповненості життя і суб'єктивне сприйняття ступеня самореалізації особистості. В історичному плані поняття «дитинство» пов'язується не стільки з біологічним станом незрілості, скільки з певним соціальним статусом індивіда, з колом його прав і обов'язків, з набором доступних для нього форм діяльності [4, 5].

На думку автора дитячої літератури П. Ковені, «дитина може служити як символ незадоволеності письменника суспільством, яке знаходиться в стрімкому розвитку. У світі, все більш і більш відданому прагматичним цінностям і техніці, дитина могла служити символом уяви і чутливості, символом природи, який протиставляється зовнішнім силам антиприродного людства. Через дитину автор може виразити своє розуміння конфлікту між людською невинністю і наростаючим тиском соціального досвіду. Дитинство містить ідеальний образ ненадійності та ізоляції, страху і замішання, уразливості і потенційного порушення» [9, 95]. З точки зору німецького дослідника Р. Гагена, в дитині «укладені вищі ідеали романтиків: Невинність, Несвідоме, Поезія, Краса, Гармонія» [12, 24].

Мотив дитинства – один із провідних у дитячих творах англомовної письменниці. Світ дітей особливий і разом із тим невід'ємний від світу дорослих, він дуже тендітний і потребує посиленої турботи. Майстерно зображеними дитячими образами Ф. Г. Бернет впливає на реципієнта.

Образ світу дитинства поданий крізь призму сприйняття головних героїв Мері, Коліна та Дікена. Для Коліна світ замкнутий і камерний, обмежений простором його дитячої кімнати. Обов'язковими елементами цього світу є предмети інтер'єру, його халат та «живий» вогонь – камін: «*There was a bright fire on the hearth when she entered his room, and in the daylight she saw it was a very beautiful room indeed. There were rich colors in the rugs and hangings and pictures and books on the walls which made it look glowing and comfortable even in spite of the gray sky and falling rain. Colin looked rather like a picture himself. He was wrapped in a velvet dressing-gown and sat against a big brocaded cushion* [8, 71] / «У кімнаті блимав камін, і при денному світлі кімната ви-

явилась дуже затишною. Килим, порт'єри, картини, кольорові книжки на полицях – усе піднімало настрій, хоча за вікном дощило. Та й Колін виглядав як з картинки. Він сидів у величезному кріслі, загорнувшись в халат» (переклад – Н. Р.). Простір кімнати сакралізується, а речі, що в ній знаходяться, набувають значення священних реліквій. У цьому контексті актуалізується опозиція *свій – чужий*: кожний, хто не належить до священного простору, сприймається як ворог, який може зруйнувати його цілісність.

Руїнування світу дитинства (смерть матері, хвороба, ненависть батька) стає причиною свідомого звуження життєвого простору, намагання героя відмежуватися від зовнішнього світу: «*My mother died when I was born and it makes him wretched to look at me. He thinks I don't know, but I've heard people talking. He almost hates me*» [8, 63] / «*Моя мама померла тоді, коли я народився. Він відчуває відразу, коли дивиться на мене. Він гадає, що я не знаю, але я чув, як усі про це говорять. Він майже ненавидить мене*» (переклад – Н. Р.); «*Sometimes I have been taken to places at the seaside, but I won't stay because people stare at me. I used to wear an iron thing to keep my back straight, but a grand doctor came from London to see me and said it was stupid. He told them to take it off and keep me out in the fresh air. I hate fresh air and I don't want to go out*» [8, 63] / «*Де-кілька разів мене брали на море. Але я не люблю, коли на мене дивляться з огидою. Тоді я носив залізний корсет, який тримав спину. Потім мене оглянув відомий лікар з Лондона і сказав негайно його зняти. А ще – порадив більше бути на свіжому повітрі. Та я ненавиджу кудись виходити*» (переклад – Н. Р.).

Що стосується Мері, то її доля теж чимось схожа з Коліном. Світ довкола для неї немилий, всі, хто її оточував, дратували: «*When Mary Lennox was sent to Misselthwaite Manor to live with her uncle everybody said she was the most disagreeable-looking child ever seen. It was true, too. She had a little thin face and a little thin body, thin light hair and a sour expression. Her hair was yellow, and her face was yellow because she had been born in India and had always been ill in one way or another*» [8, 6] / «*Коли Мері Ленокс прибула до Мізелвейту – маєткю її дядька, що мав стати тепер її домом, – всім, хто її зустрічав, одразу було зрозуміло: її тут все дратує! І це правда. Уявіть насуплене дівча, хворобливе на вигляд, з ріденьким волоссям та восковим обличчям – ось уся Мері*» (переклад – Н. Р.).

Дівчинка народилася в Індії в заможній родині британського походження. Якщо зануритись глибше на психологічному рівні, представлення Мері як егоїстичної, зіпсованої дівчини виявляється у ненависті до своїх батьків, які постійно відштовхували її. Невдовзі Мері також стала сиротою, втративши обох батьків одразу. Єдиний, хто міг з нею впоратись, була її служниця Ая: «... *when she became a sickly, fretful, toddling thing she was kept out of the way also. She never remembered seeing familiarly anything but the dark faces of her Ayah and the other native servants*» [8, 6] / «*Дівчина росла та нею ніхто не цікавився. Дитя росло слабеньким через часті хвороби. Мері і не знала нікого з рідних: від перших днів життя вона бачила лише смагляве личко. Аї та інших слуг-індусів*» (переклад – Н. Р.).

Дікен, натомість, був оптимістичнішим, хоча також мав «особливе» дитинство. Хлопчина зростав у багатодітній та малозабезпеченій сім'ї. Речі, іграшки та здорова їжа були дефіцитом у їхній родині. Однак, на протигагу Мері та Коліну, він зростав у любові та увазі матері. Він може знайти спільну мову з будь-ким, навіть із тваринами, про що свідчить уривок з тексту: «*Everybody knows him. Dickon's wanderin' about everywhere. Th' very blackberries an' heather-bells knows him. I warrant th' foxes shows him where their cubs lies an' th' skylarks doesn't hide their nests from him*» [8, 23] / «*Всі*

Рашкі Н. Мотив дитинства у романі «Таємний сад» Ф. Г. Бернет його знають. Його будь-де можна зустріти на пустинці. Його ту' кожна гілочка знає. Кажу тобі, лисиці, певно, добровільно показують йому свої кубла, а ще й жайворонки від нього ся не ховають» (переклад – Н. Р.).

Образи дорослих у романі англомовної авторки також несуть важливе ідейне навантаження. Позитивні образи письменниці вводять у роман з метою розкриття ідеї наступності поколінь. Негативні персонажі, з якими зіштовхуються діти, спонукають їх до пошуків вирішення складних ситуацій. У зображенні юних героїв Ф. Г. Бернет враховує вікові особливості своїх персонажів і адресатів твору. Пригодницько-авантюрна форма роману допомагає авторці зацікавити реципієнта, що є важливим моментом для дитячої літератури.

Висновки. Запропонований аналіз мотиву дитинства у романі «Таємний сад» Ф. Г. Бернет дає змогу дійти висновку: у зображенні героїв авторка не обминає соціального статусу, способу життєдіяльності, відносини персонажів з дорослими. Письменниці заглиблюється у внутрішній світ дитини, її моральні зацікавлення, сприйняття дорослого світу, що дає можливість класифікувати роман як зразок психологічної прози. Головним об'єктом спостереження письменниці є процес поступового розвитку і формування характеру героїв. Особливість художнього зображення світу дитини полягає в тому, що Ф. Г. Бернет розкриває її внутрішній світ у кризові моменти життя, передає психологічний стан дитини у складній для неї ситуації. Усе це змушує її робити непростий вибір, зрозуміти себе, пізнати нові грані своєї особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гаспаров Б. Литературные лейтмотивы. Очерки по русской литературе XXв. / Б. Гаспаров. – М.: Наука, 1994. – 304 с.
2. Ковальчук Н. Концепт дитини і дитинства у творчості Варвари Чередниченко / Н. П. Ковальчук // Science and Education a New Dimension : Philology. – 2013. – Том 11. – С. 136–140.
3. Літературознавчий словник-довідник / [за ред. Р. Гром'яка, Ю. Коваліва, В. Теремка]. – К.: Академія, 2007. – 752 с.
4. Ненилин А. Стивен Кинг и проблема детства в англо-американской литературной традиции : дис. канд. филолог. наук : 10.01.03 – литература народов стран зарубежья (английская и американская) / А. Г. Ненилин. – Самара, 2006. – 156 с.
5. Смушак Т. Мотив самотності у автобіографічній творчості Наталени Королевої та Ірен Немировськи (на матеріалі повісті «Без коріння» та роману «Вино самотності») / Т. Смушак // Наукові записки ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. – 2014. – Вип. 3 (79). – С. 212–225.
6. Терещенко С. Система мотивів роману В. Дрозда «Вовкулака» («Самотній вовк») / С. Терещенко // Матеріали доповідей V Регіональної студентської наукової конференції. – 2012. – С. 19–21
7. Тимченко А. Структура мотиву: до питання теоретичного осмислення / А. Тимченко // Літературознавчі обрії. Праці молодих учених. – 2010. – Вип. 17. – С. 5–11.
8. Burnett F. «The secret garden» / F. H. Burnett. – London : Heinemann, 1911. – 384 p.
9. Coveney P. The image of childhood : the individual and society : a study of the theme in English literature / P. Coveney. – London : Penguin Books Ltd, 1967. – 361 p.
10. Georgieva M. Childhood in English Literature / M. Georgieva [Electronic resource]. – Access mode: <https://hal-unic-e.archives-ouvertes.fr/hal-00476205>
11. Gymnich M. A Hundred Years of The Secret Garden / M. Gymnich, I. Lichterfeld. – Goettingen : Bonn University Press, 2012. – 190 p.
12. Hagen R. Kinder, wie sie im Buche stehen / R. Hagen. – Muenchen, 1967. – 139 s.
13. Koppes P. Tradition and the Individual Talent of Frances Hodgson Burnett: A Generic Analysis of Little Lord Fauntleroy, A Little Princess, and The Secret Garden / P. Koppes [Electronic resource]. – Access mode: <http://muse.jhu.edu/journals/chl/summary/v007/7.koppes.html>

REFERENCES

1. Gasparov B. Literaturnyye leymotivy. Ocherki po russkoy literature XX v. / B. Gasparov. – M. : Nauka, 1994. – 304 s.
2. Kovalchuk N. Koncept dytyny i dytynstva v tvorchosti Varvary Cherednychenko / N. P. Kovalchuk // Science and Education a New Dimension: Philology. – 2013. – Tom 11. – S. 136–140.
3. Literaturoznavchij slovnyk-dovidnyk / [za red. R. Grom'jaka, Ju. Kovaliva]. – K. : Akademiya, 1997. – 752 s.
4. Nenilin A. Stiven King I problema detstva v anglo-amerikanskoj literaturnoy tradicii : dis. ... kand. filolog. nauk : 10.01.03. – literature narodov stran zarubezhja (anglijskaja i amerikanskaja) / A. G. Nenilin. – Samara, 2006. – 156 s.
5. Smushak T. Motyv samotnosti u avtobiografichnij tvorchosti Nataleny Korolevoyi ta Iren Nemyrovsky (na materialy povisti «Bez korinnya» ta romanu «Vyno samotnosti») / T. Smushak // Naukovi zapysky XNPU im. G.S. Skovorody. – 2014. – Vyp. 3 (79). – S. 212–225.
6. Tereshhenko S. Systema motyviv romanu V. Drozda «Vovkulaka» («Samotnij vovk») / S. Tereshhenko // Materialy dopovidej V Regionalnoyi studentskoj naukovoy konferenciyi. – 2012. – S. 19–21.
7. Tymchenko A. Struktura motyvu: do pytannya teoretychnogo osmyslennya / A. Tymchenko // Literaturoznavchi obriyi. Praci molodyh uchenyh. – 2010. – Vyp. 17. – S. 5–11.
8. Burnett F. «The secret garden» / F. H. Burnett. – London : Heinemann, 1911. – 384 p.
9. Coveney P. The image of childhood: the individual and society : a study of the theme in English literature / P. Coveney. – London : Penguin Books Ltd, 1967. – 361 p.
10. Georgieva M. Childhood in English Literature / M. Georgieva [Electronic resource]. – Access mode: <https://hal-unice.archives-ouvertes.fr/hal-00476205>
11. Gymnich M. A Hundred Years of The Secret Garden / M. Gymnich, I. Lichterfeld. – Goettingen : Bonn University Press, 2012. – 190 p.
12. Hagen R. Kinder, wie sie im Buche stehen / R. Hagen. – Muenchen, 1967. – 139 s.
13. Koppes P. Tradition and the Individual Talent of Frances Hodgson Burnett: A Generic Analysis of Little Lord Fauntleroy, A Little Princess, and The Secret Garden / P. Koppes [Electronic resource]. – Access mode: <http://muse.jhu.edu/journals/chl/summary/v007/7.koppes.html>

Статтю подано до редакції 24.04.2015 р.

Тетяна ТКАЧЕНКО,

кандидат філологічних наук, доцент, докторант
кафедри новітньої української літератури Інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(Україна, Київ) tatiana001@ukr.net

НОВЕЛІСТИКА ІРИНИ ВИННИЦЬКОЇ

У статті розглядаються домінанти малої прози письменниці, журналістки і громадської діячки Ірини Винницької (Пеленської, 1906 – 1990). Зокрема, досліджуються формальні та змістові складники художніх текстів, тематика і проблематика творів, залучення відповідних виражально-зображальних засобів. З'ясовується специфіка викладу й побудови новел, авторське характеротворення. Вивчається роль і значення найменування в організації текстів, символіка кольорів. Особливу увагу звернено на світоглядні пріоритети прозаїка, ідіостиль автора. Відтак, художня творчість Ірини Винницької постає малодослідженим, але яскравим явищем в історії української літератури ХХ століття.

Ключові слова: новела, рефлексія, контраст, паралелізм, символ.

Лит. 4.

Tetiana TKACHENKO,

Ph.D. in Philology, Assistant Professor,
doctoral student of Modern Ukrainian Literature Department,
Institute of Philology Taras Shevchenko National University of Kyiv
(Ukraine, Kyiv) tatiana001@ukr.net

THE SHORT STORIES BY IRYNA VYNNYCKA

The article deals with the small prose's dominants by writer, journalist and public figure Iryna Vynnycka (Pelenska, 1906 – 1990). The research investigates the formal, substantive and sensible components of the texts, the subjects and problems of the works, the use of appropriate expressive-figurative means. It clarifies the specifics of the story's presentation and composition, the peculiarities of the author's creating of characters. The paper opens the role and meaning of the titles and names in the text's organization, the color's symbolism. The study pays particular attention to author's world outlook and her individual style. So the works by Iryna Vynnycka is the vivid phenomenon in the history of Ukrainian literature of the 20th century.

Key words: short story, reflection, contrast, parallelism, symbol.

Ref. 4.

Татьяна ТКАЧЕНКО,

кандидат филологических наук, доцент,
докторант кафедры новейшей украинской литературы
Института филологии Киевского национального
университета имени Тараса Шевченко
(Украина, Киев) tatiana001@ukr.net

НОВЕЛІСТИКА ІРИНИ ВИННИЦЬКОЇ

В статье рассматриваются доминанты малої прози письменниці, журналістки и общественного деятеля Ірини Винницької (Пеленської, 1906 – 1990). В частности, исследуются

формальные и содержательные компоненты художественных текстов, тематика и проблематика произведений, использование соответствующих выразительно-изобразительных средств. Выясняется специфика изложения и построения новелл, авторское характерообразование. Изучается роль и значение наименования в организации текстов, символика цветов. Особое внимание обращено на мировоззренческие приоритеты прозаика, индивидуальный стиль автора. Итак, художественное творчество Ирины Винницкой является малоисследованным, но ярким явлением в истории украинской литературы XX века.

Ключевые слова: новелла, рефлексия, контраст, параллелизм, символ.

Лит. 4.

Постановка проблеми. Ім'я Ірини Винницької (Пеленської) досі залишається маловідомим як широкому загалу, так і літературознавчому колу. Поодинокі згадки про життя і творчість української культурно-громадської діячки з'явилися тільки в енциклопедичних довідниках, незважаючи на знаковість постаті в історії поступу українства за кордоном. Адже Ірина Винницька очолювала Союз українок Австралії, видавала журнал «Українка у світі», була співзасновницею пластових організацій, членом об'єднання «Слово» і Наукового Товариства імені Тараса Шевченка. Тож на часі дослідити її внесок у розвиток національної культури, зокрема літератури.

Аналіз досліджень. На жаль, досі не маємо дослідження життєвого і творчого шляху Ірини Винницької. Тому аналіз новелістики письменниці видається актуальним, цікавим і корисним.

Мета статті. За мету роботи править студіювання малої прози Ірини Винницької, зокрема, вивчення формальних і змістових особливостей текстів, ролі та значення образів-символів у збірці «Горіхове лушпиння».

Виклад основного матеріалу. Проза Ірини Винницької досить розмаїта. Її творчий доробок містить повісті («Христіна», «Музика»), оповідання («Кам'яна сокира»), есе («З воєнного нотатника») та виступає унікальним явищем в історії національної літератури. Письменниця презентує еміграційне українське письменство. Її життєвий та творчий шлях потребує окремого вичерпного дослідження. У даній роботі особливу увагу буде звернено на новелістику Ірини Винницької, зокрема на її збірку «Горіхове лушпиння».

Книжка, видана 1948 року, складається з чотирьох текстів, які утворюють цілісну єдність на смисловому рівні. Хоча кожний твір має композиційну самостійність і відповідне змістове осердя. Водночас наявний сенсовий зв'язок історій, які наче продовжують одна одну.

Перший художній текст називається «Хлопчик». Саме так письменниця виокремлює головного героя розповіді. Письменниця створює мозаїчну картину дорослого і дитячого сприйняття. Вона розкриває безмежний світ дитини, який виявляється у фантазіях, вигадках, грі, що постійно балансує на межі реального та ірреального поза часом і простором. Тривалість забавок залежить від зацікавленості їхнього автора, котрий одразу може перебувати у кількох ролях (будівничий, капітан, лицар тощо). Кожна іпостась виступає не маскою, натомість справжнім виявом сутності дитини тут-і-зараз. Відтак, хлопчик щиро дивується й обурюється штучним і запрограмованим відповідям батьків на будь-яке своє прохання: чи то піти у дощ на вулицю, чи то купити ніж, чи то підтримати «перебування у королівстві» за вікном. Він гармонійна індивідуальність, яка не боїться власного «Я», втілює в життя свої бажання і задуми, адже його емоції, думки, слова і вчинки збігаються.

Фантазію дитини можна зіставити хіба що із творчою уявою митця. Певно, тому світ дорослих представлено крізь призму сприйняття хлопчика. Цей світ є герме-

тичним. Наратор ототожнює дорослих із безсмертниками, щоправда засушеними, оскільки вони обмежують себе помешканням і обирають штучне середовище замість природи, зневажаючи і не цінуючи останню – «можуть жити без сонця і повітря» [1, 6]. Письменниця актуалізує рефлексії дитини, які посилює вербальними реакціями.

В образах батьків хлопчика Ірина Винницька презентує відповідні маркери, притаманні всім дорослим. Насамперед йдеться про маску як тотальне тавро. Якщо дитина переживає декілька життів, щиро вірячи в їх справжність, то доросла людина свідомо обирає маску, яка, на її погляд, вдало допомагає полегшити буття. Однак звичність маски у професійній чи загальносуспільній царині дуже швидко поглинає також особистий рівень стосунків. Наприклад, через небажання іти надвір через дощ, мати, замість визнати й висловити правду, вдається до брехні про зачинені заклади. Чоловік підтримує дружину, починає розмову із сином про інші речі, вважаючи, що дитина забуде чи не помітить домовленість батьків. Саме від, здавалося би, незлої брехні насправді починається становлення не особистості, а маски, яка заміняє людину, перетворюючи її унікальність, зокрема й мами-тата, на шаблон і передбачаючи знищення окремішності на користь узагальнення, маси: «Ах, ці дорослі! Дурять! Кажуть, що інакше не дали би собі з ним ради» [1, 6]. Крім того, подібними «іграми у соціалізацію» батьки обмежують часопростір хлопчика, який прагне щоміті дізнаватися про нове, захоплюється найменшою деталлю довкілля, деформують його світ. Вони почасти прирікають дитину на самотність, адже хлопчик не може довіряти найближчим, розкривати свої внутрішні переживання і фантазії.

Ірина Винницька фіксує тільки декілька годин із життя родини, серцем якої виступає дитина. Для хлопчика кульмінацією дня стає подарований тійкою м'яч. Якщо для дорослих він постає гарним подарунком дитині, то для головного героя – матеріальним втіленням ще не сформованої фантазії. Він сміється разом із зеленою барвою та відчуває, як горить червона. Цікавість переборює стриманість: хлопчик ріже м'яч, аби дізнатися причину його стрибків – живий подарунок перетворюється на шматок гуми.

Власне історія з м'ячем, яка охоплює декілька речень, стає кульмінацією та розв'язкою новели. Саме розчарування в іграшці виступає символічним лейтмотивом художнього тексту. Сльози дитини і згаслий погляд постають ознаками своєрідної ініціації-переходу до світу дорослих, в якому обличчя і маска, зовнішнє і внутрішнє сутність, не складають цілісну особистість, а суперечать одне одному, зумовлюючи внутрішню дисгармонію.

Контраст двох світів – дитячого і дорослого – втілено й на композиційному рівні. Адже письменниця використовує художнє обрамлення: бабуся руйнує побудований онуком будинок – хлопчик знищує м'яч. У такий спосіб Ірина Винницька висвітлила процес дорослішання, радше деградації людини від відкритої щирої безпосередньої індивідуальності до самотнього гравця не в життя, а в існування.

Доречно зазначити, що персонажі твору «Хлопчик» є безіменними, оскільки Ірина Винницька висвітлює спільну для всіх ініціацію, порушує універсальну проблему дорослішання та соціалізації людини, яка, зазвичай, втрачає первинну тотожність чуття, мови і дії.

Якщо в попередній новелі домінує контраст дитячого і дорослого світів, то наступний художній текст презентує суперечності між буденним існуванням та інтерпретацією навколишнього творцем, яким постає підліток. Звідси, історія хлопчика-фантазера продовжується у творі «Відлюдок».

Іменини доньки інженера Зірка стає тлом розкриття природи юного винахідника. Витівки дівчат, нарікання мами, занепокоєння наймички Євці, прохання до участі у заході гостей – все, що стосується повсякденної рутини, виявляється чужим хлопцеві. Письменниця використовує деталі, які не лише характеризують персонажів, але й окреслюють відповідні типи людей, вікові групи та соціальні верстви.

Зірка постає звичайною дівчиною, яка прагне захоплення та схвалення, захвату оточення: «...вона нагадувала собою рослину, що має високе било й нерозвинену корону вгорі» [1, 8]. Відтак, 14-річна людина, розвинена фізично, тільки починає формуватися духовно й душевно. Для дівчини найголовнішим є оцінка подругами і гостями коштовних подарунків, розкішних квітів, її зовнішності, що стає головним чинником гордості панянки. Майбутнє героїні вбачається у портреті її матері. Огрядна пані пишається передусім статками, помешканнями, одягом, цікавиться добірним товариством співрозмовників і етикетом, тобто «загальноприйнятною» поведінкою родини. Вона, мешканка міста, боїться природи (лісу), відверто нудьгує в селі, оскільки має обмежені можливості продемонструвати себе. Жінка є споживачем, а тому не сприймає та не зважає на інтереси хлопця, котрому простіше вдати хворого, аніж пояснити й бути почутим і зрозумілим ненькою. Натомість у наймичці Євці відтворено наївність і набожність простолюду. Жінка дивується тривалому навчанню в школі, яке пояснює «непутящими вчителями», боїться чорта, котрим її лякає хлопець, не розуміє та нехтує розвитком науки, вперто не сприймаючи розмаїтих дослідів панича, якого, проте, широко любить.

Чоловічі образи також представлені трьома персонажами. Письменниця знову вдається до використання двійників. Якщо спочатку голова родини, інженер заводу, постає прибічником суспільних вимог і гнівається на сина, то насамкінець він переймається винаходом хлопця, допомагаючи йому видобути «нову енергію». Водночас портретна деталь одразу підкреслює схожість двох поколінь, адже батька і сина видають «палаючі очі». Звідси, чоловік пишається сином, робить усе можливе, аби він міг втілити дарований хист, свої задуми, певно, не реалізовані батьком, у житті, долучаючись до організації міні-лабораторії з технічним приладдям на горіщі та приєднуючись до створення нової машини з використання електромагнітних хвиль. Мимовільним свідком перевтілення господаря-міщанина на інженера-винахідника стає учитель, який виступає obserватором подій та опосередкованим учасником таємниці чоловіків родини.

Отже, назва новели «Відлюдок» висвітлює не тільки характер підлітка, його свідоме рішення не витратити час на марні балачки, замишування зовнішнім і матеріальним, надаючи перевагу саморозвитку, постійному вдосконаленню та освіті, але й своєрідно виокремлює і відокремлює унікальних митців-творців від маси пересічних споживачів.

Кульмінацією твору є злиття у творчому процесі механічного винаходу представників двох поколінь, що наче компенсує трансформацію хлопчика з однойменної новели, який матеріалізує власні фантазії у вартісних і корисних людству речах.

Із винахідником-технарем, який постаршав на декілька років, читач зустрічається у третій новелі «Горіхове лушиння». У творі зображено стосунки дівчини, дочки священника, та юнака, молодого фізика. Письменниця зіставляє слово і дію. Саме практична й теоретична площини утворюють контраст, який виступає головним художнім засобом в усіх ескетах збірки.

Новела складається з двох частин, охоплюючи дві пори року – гаряче літо і пізню осінь. Одразу варто зазначити, що автор використовує паралелізм для посилення емоційної тональності художнього тексту. Наприклад, чистота небесної блакиті символізує

мету-мрію молодих, які незабаром роз'ятрює осінній холодний вітер, а темна хмара суголосна передчуттю лиха.

Події лише опосередковано зринають у розмовах персонажів, діалоги яких формують текст. Співрозмовники знають одне одного з дитинства, їх єднають спільні спогади і почуття. Хлопець реалізує свій хист у науці, створює нові методи й апарати, які розважають, допомагають, полегшують життя людині. Він цінує кожен мить буття, вважає, що необхідно діяти тут-і-зараз. Тому своє кохання вкладає у музичний горіх. Однак дівчина обирає примарний захват, ілюзорне майбутнє, керуючись настановами блискучого оратора Славка, котрий пропагує боротьбу за національні ідеали без жодних конкретних дій. Вона зневажає, на її погляд, технічний непотріб, який може вподобати хіба що дитина, докоряючи хлопцеві за обмежену діяльність на користь народу. Зміна влади, звідси, умов співіснування, стає лакмусовим папірцем для персонажів. Так, палкий захисник національної справи Славко швидко визнає вигідніших друзів і стає ренегатом. Його колишня шанувальниця, дочка священика, перетворюється для комсомольців на ворога і об'єкт глузувань. А мовчазний винахідник обирає смерть замість зради Батьківщини.

Цікаве протиставлення умов розмови персонажів. У першій частині, коли йдеться про стосунки молодих, відбувається «... умовлена зустріч. Хоч і не надійна» [1, 12]. У такий спосіб Ірина Винницька наголошує на призначенні дівчини й хлопця одне одному. Натомість у другій частині, де розмовляють колишня наймичка Євця і дочка священика про долю парубка лунає «... яка-небудь зустріч. Дівчина йшла перед себе без цілі» [1, 15], що засвідчує втрату орієнтирів, посилене фіналом новели – звісткою про смерть юнака.

Доречно зазначити про символіку кольорів, оскільки хлопець має «змінні очі». Блакитне забарвлення виступає показником натхнення, чистоти душі й чуття, щирих сподівань. Після жорсткої відповіді-насмішки дівчини очі стають зеленими, що виявляє розбите на друзки почуття.

Отже, письменниця порушує нагальну проблему вибору, яка детермінує життя людини і розкриває її сутність. Водночас Ірина Винницька вдається до автоалузій. Горіхове лушпиння з'являється у «Відлюдку», коли запрошена на іменини донька священика кидає його на горище, аби спровокувати брата Зірки. Натомість в однойменному творі за допомогою незвичного використання горіха вже хлопець прагне заволодіти увагою та прихильністю цієї дівчини. Крім перегуку деталей, у творі наявні паралелі з попередніми текстами на тематичному рівні. Юнак залишається хлопчиком-фантазером, завдяки чому робить винаходи й самовдосконалюється. Він зберігає власну чистоту, оскільки його думки й чуття відповідають словам і вчинкам. Дівчина глузує з хлопця, трактуючи подарунок непотрібною іграшкою, дитячою забавкою, залишаючи остеронь поступ науки від малого до великого, зневажаючи величезну роботу і вкладену душу дарувальника. Вона демонструє споживацьку філософію, притаманну дорослій масі, обираючи пустодзвона, який лише повторює вже відоме, і відкидаючи творця.

Останній твір «Заслонені вікна» містить хронологічну вказівку – події відбуваються 6–7 січня 1940 року. Контраст ґрунтується на зіставленні архаїчного християнського українського світу й атеїстичного радянського режиму. Осердям конфлікту виступає Різдво, його святкування чи заборона. Звідси, порушена у попередньому твору проблема знищення українства російськими окупантами стає лейтмотивом.

Художній текст разом із першим твором виступає своєрідним обрамленням збірки, адже центральними персонажами знову стають діти. Вони підсвідомо відчувають

справжній сенс дій та слів батьків, актуалізуючи етногенетичну пам'ять. В образах Андрія та Дзвінки, батьків, бабуні, Советки наявні риси, притаманні персонажам попередніх історій, модифікуються висвітлені раніше контрасти. Однак мовчанка батьків є не брехнею задля відсторонення дітей, а захистом. Тож відбувається уявна розмова родини, яка переходить із вербальної до інтуїтивної царини. Зрештою, дорослий та дитячий світи поєднуються у диві Різдва: символічне духовне – народження Христа і символічне матеріальне – сніп на порозі хати.

Назва твору «Заслонені вікна» набуває не тільки буквального, але й асоціативних значень. Передусім йдеться про засоби безпеки, вжиті селянами у боротьбі з антирелігійною радянщиною НКВС: «Коли ми в'їхали в село, то нас зустріли заслонені вікна і тиша. Ніхто не колядує. Село не святкує, наче завершило [...] але серцем святкуємо разом з нашим селом і з цілим українським народом» [1, 23]. Контраст зовнішнього і внутрішнього стає головним, охоплюючи декілька рівнів. Публічна стриманість і покірність дорослих забезпечує життя родини й дисонує зі свободою виховання дітей у національних традиціях, культивування власної культури всупереч окупантам, а суцільна тиша села протиставляється святковому запалу всередині кожної хати. Водночас те саме заслонене вікно символізує душу людини, яка відкидає Бога, втрачаючи стрижень своєї сутності, яскравим прикладом чого стає Советка. Крім того, вікно виступає своєрідним образним обрамленням всієї збірки. Герой першої новели «Хлопчик» тягнеться навшпиньки, аби побачити кризь відчинене вікно безмежний світ. А персонажі останнього твору, маючи заслонені вікна, знаходять цей світ всередині. Вони не зачиняють вікна, тобто не ховаються від соціуму. Натомість заслонюють ество від сторонніх очей.

Назва збірки «Горіхове лушпиння» є багатозначною. Вона виявляє текстову кульмінацію книжки, адже в однойменній новелі гине герой попередніх текстів, який наче відроджується у своїх імовірних нащадках-племінниках. Ірина Винницька також використовує символіку горіха. З одного боку, горіхи фігурують у шлюбних обрядах (обсипали молодих, прикрашали весільне гільце). З другого боку, порожній горіх позначає нікчемність людини. Тож горіхове лушпиння символізує і пустоту матеріального споживацького світу, і можливості творця наповнити його новим змістом (втілено в мініатюрному музичному подарунку) за допомогою Творця.

Кульмінації, що водночас є розв'язками новел, мають перехресну організацію. Зневіра хлопчика – ініціація, злиття сина і батька в єдиній справі – відродження спільності світів, смерть творця – втрата ілюзії життя, заслонені вікна – консолідація нації за збереження етногенетичної пам'яті.

Висновки. Отже, Ірина Винницька у збірці «Горіхове лушпиння» презентувала розмаїття світів (дитячого й дорослого, споживацького і творчого, теоретичного і практичного, духовного й матеріального, внутрішнього і зовнішнього, національного та шовіністичного; вікових і соціальних аспектів), які впливають на індивіда, співіснування котрих викликає дисонанс або звучить в унісон із еством людини. Проаналізувавши новели письменниці, можна виокремити риси її ідіостилу. Так, вона часто вдається до прийому контрасту, аби розкрити внутрішній світ персонажа, порушити актуальні позачасові проблеми, організувати текст. Варто зауважити, що письменниця використовує певні фольклорні елементи, долучаючи паралелізм, надаючи нового трактування народній образності.

Авторка залучає образи-символи, які мають асоціативну семантику. Зображуючи епізоди з буття родини чи окремої людини, вона, здебільшого за допомогою діалогів, утворює відповідне просторове і часове тло, котре набуває головної ролі в останніх

текстах збірки, акцентує події національної історії. Тобто крізь призму колізій життя особного індивіда, Ірина Винницька розкриває перипетії країни. Обираючи розмови як основу викладу, письменниця забезпечує емоційну тональність і динамізм розповіді.

Мала проза Ірини Винницької постає унікальним явищем в історії української літератури, яке потребує комплексного дослідження, зваженої інтерпретації, відповідного і гідного поцінування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Винницька І. Горіхове лущиння. Новелі й нариси / І. Винницька. – Мельбурн : Українська громада Вікторії, Бистриця, 1948. – 23 с.
2. Винницька І. / Ірина Винницька // Енциклопедія Українознавства : Словникова частина / [за ред. Володимира Кубійовича. – Репринтне відтворення видання 1955–1984 років]. – К. : Глобус, 1993. – Т. 1. – С. 248.
3. Жайворонок В. Знаки української етнокультури / В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
4. Літературознавча енциклопедія : У 2 т. / [авт.-уклад. Ю. Ковалів]. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – (Енциклопедія ерудита)

REFERENCES

1. Vy`nny`cz`ka I. Gorixove lushpy`nnya. Noveli j nary`sy` / I. Vy`nny`cz`ka. – Mel`burn : Ukrayins`ka gromada Viktoriyi, By`stry`cya, 1948. – 23 s.
2. Vy`nny`cz`ka I. / Iry`na Vy`nny`cz`ka // Ency`klopediya Ukrayinoznavstva : Slovny`kova chasty`na / [za red. Volody`my`ra Kubijovy`cha. – Repry`ntne vidtvorennya vy`dannya 1955–1984 rokiv]. – K. : Globus, 1993. – T. 1. – S. 248.
3. Zhajvoronok V. Znaky` ukrayins`koyi etnokul`tury` / V. Zhajvoronok. – K. : Dovira, 2006. – 703 s.
4. Literaturoznavcha ency`klopediya : U 2 t. / [avt.-uklad. Yu. Kovaliv]. – K. : VCz «Akademiya», 2007. – (Ency`klopediya erudy`ta)

Статтю подано до редакції 24.04.2015 р.

ПЕДАГОГІКА

УДК 373.4:614

Лілія ВОВК,

аспірант кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Україна, Дрогобич) lilia.vovk.90@mail.ru

ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ КУЛЬТУРИ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розглянуто особливості впровадження гендерного підходу у навчально-виховному процесі. Визначено основні чинники гендерного виховання. Виділено основні методи та засоби формування гендерночутливого світосприйняття в дітей молодшого шкільного віку. Здійснено аналіз форм і методів гендерної освіти. Досліджено особливості гендерної культури як результату гендерного виховання

Ключові слова: гендер, культура, гендерний підхід, гендерне виховання, педагогічні технології, чинники гендерного виховання, гендерна ідентичність, маскулінність, фемінність, андрогінність, статева виховання, засоби педагогічного впливу, статева ідентифікація, технології навчання.

Літ. 9.**Lilija VOVK,**

graduate student of General Pedagogy and Preschool Education Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Ukraine, Drohobych) lilia.vovk.90@mail.ru

GENDER CULTURE FORMATION IN PRIMARY SCHOOL

The gender mainstreaming features in the educational process is reserched in the article. The main gender education factors are analysed. The main methods and means of forming world outlook gendersensation in primary school children are outlined. The gender education's forms and methods are analysed. It is researched the gender culture features as a gender-education result.

Key words: gender, culture, gender approach, gender education, educational technology, factors of gender education, gender identity, masculinity, femininity, androgyny, sex education, means of pedagogical influence, gender identity, technology training.

Ref. 9.**Лілія ВОВК,**

аспірант кафедри общей педагогіки и дошкільного образования Дрогобыцького
государственного педагогического университета
имени Ивана Франко (Украина, Дрогобыч) lilia.vovk.90@mail.ru

ФОРМИРОВАНИЕ ГЕНДЕРНОЙ КУЛЬТУРЫ У ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

В статье рассмотрены особенности внедрения гендерного подхода в учебно-воспитательном процессе. Определены основные факторы гендерного воспитания. Выделены основные методы и средства формирования гендерночутливого мировосприятия у детей младшего школьного воз-

Ключевые слова: *гендер, культура, гендерный подход, гендерное воспитание, педагогические технологии, факторы гендерного воспитания, гендерная идентичность, маскулинность, феминность, андрогинность, половое воспитание, средства педагогического влияния, половая идентификация, технологии обучения.*

Лит. 9.

Постановка проблеми. Останнім часом поняття «гендер» не лише увійшло до сфери гуманітарного знання, а й стало звичною темою наукових конференцій, програм та навчальних курсів. Це відкриває нові теоретичні і пізнавальні перспективи для всіх галузей знання. Значний інтерес, викликаний сьогодні до поняття гендеру, свідчить про те, що в останні десятиліття відбулось значне переосмислення проблеми взаємовідношення статей. Ця проблема перестала сприйматись як локальний, мало значущий аспект людського буття. Політичні та соціально-економічні перетворення, що відбуваються в Україні і спрямовані на утвердження демократичних засад розвитку держави, зумовлюють необхідність відповідних змін у всіх сферах життя суспільства, в тому числі і в галузі освіти, складовою якої є виховання. Природним є те, що цей процес супроводжується зміною усталених стереотипів і цінностей щодо відносин у суспільстві, зокрема і гендерних. Але усвідомлення українським суспільством об'єктивних змін у гендерних стосунках гальмується відсутністю відповідної системи набуття знань з цих питань.

Аналіз досліджень. Не можна сказати, що вивчення гендеру і культури це проблема абсолютно нова і невідома. Її розробці приділялося значне місце ще в радянських наукових дослідженнях, але, в силу конкретно-історичної ситуації, вони базувалися на інших «негендерних» наукових підставах. Увага до жіночої проблематики в Радянському Союзі була прикута до політичного процесу – боротьбою, за побудову соціалізму.

У країнах Західної Європи і США культурологи і теоретики займаються проблемою гендеру і культури останні 2-3 десятиліття. Її становлення проходило в контексті глобальних соціальних і гуманітарних змін, що охопили європейське та американське суспільство і культуру в новітній час: багатоскладові процеси індивідуалізації людського буття, розвиток концепції захисту прав особи, феміністські рухи, усвідомлення і поглиблення гендерних відмінностей тощо.

Багато авторів займалися проблемами статевого виховання. Серед них слід назвати таких, як Е. Костяшкін, А. Хрипкова, Д. Колесов, В. Каган, Д. Ісаєв, В. Єремєєва, Т. Хризман, В. Агеєв, І. Мягков, М. Мелтас, І. Кон, А. Мудрик і ін. Проте, основна частина їхніх досліджень та міркувань зводилася або до санітарно-гігієнічних і медичних аспектів проблеми, або до опису «призначення» чоловіка й жінки в суспільстві й родині. Єдиної точки зору щодо особливостей формування тендерної культури підростаючого покоління немає й досі.

Мета даної статті – розглянути основні чинники гендерного виховання та відповідні до них методи та засоби формування гендерно-чутливого світосприйняття в дітей молодшого шкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Впровадження гендерного підходу у навчально-виховному процесі передбачає розширення життєвого простору для розвитку індивідуальних здібностей і задатків кожного учня незалежно від статі, вивільнення мислення як вчителів, так і учнівської молоді від усталених гендерних стереотипів. Реалізація гендерного підходу в школі можлива за умови формування в молодших учнів відповід-

ного рівня гендерної культури. Дослідження гендерної культури як теоретичної основи її формування в учнів передбачає вивчення її сутності та особливостей.

Розглядаючи сутність гендерної культури, нам необхідно з'ясувати сутнісність таких понять як «гендер» та «культура» в цілому.

На даний момент гендер – одне з базових понять сучасної соціології, яке означає соціальні очікування від представників кожної статі. Вперше термін гендер був запроваджений американським психоаналітиком Робертом Столлером в науковій праці «Стать і гендер: про розвиток мужності і жіночності» (1968 р.). В даній роботі гендер розглядався як поняття, що базується на психологічних і культурних поясненнях, незалежних від тих, які тлумачать психологічну стать.

Саме слово «гендер» має кілька основних значень: в англійській мові термін «gender» визначає рід особи чи предмету (він, вона, воно); грецькою «генос» означає «походження», «матеріальний носій спадковості», «той, що народжує».

Одним з ключових елементів, що визначають поняття гендеру, є поняття «стать». В роботі [6, 13] стать – розглядається як багатогранна полімодальна категорія, яка є предметом вивчення багатьох наук (як біологічних, фізіологічних, медичних так і психологічних та філософських). Загалом під «психологічною статтю» розуміють систему певних потреб, мотивів, ціннісних орієнтацій, еталонів, які характеризують уявлення людини про себе як про чоловіка (хлопчика) чи жінку (дівчинку), а також наявність специфічних способів поведінки, що реалізують дані уявлення.

Процес статевої ідентифікації часто розбивають на два етапи: статевої ідентифікації та формування психологічної статі. На першому етапі формується думка індивіда про себе як про представника тої чи іншої статі, на другому – відбувається реальне опанування атрибутів поведінки, особливих емоційних реакцій, пов'язаних з чоловічою чи жіночою роллю [5].

На відміну від статевої, гендерна ідентичність базується не на біологічних чи фізіологічних особливостях статі, а на соціально-сформованих рисах, притаманних «жіночності» (femininity) та «мужності» (masculinity) [6, 87].

Маскулінність та фемінність визначаються психологічними характеристиками, соціальними ролями, які історично сформувалися в межах певної культури. Маскулінність – це система властивостей особистості, що традиційно вважаються чоловічими. Фемінність – це властивість особистості, що передбачає відповідність жінки власній психологічній статі, дотримання жіночих статево-рольових норм, типової для жінки поведінки, цінностей, установок. Часто маскулінність асоціюють з екстравертивністю, активністю, незалежністю тощо, в той час як фемінність – з інтровертивністю, залежністю, несміливістю, сентиментальністю. Вищий рівень споріднення рис маскулінності та фемінності, досягнутий однією особою, свідчить про її андрогінність. Андрогінність – це поєднання високого розвитку фемінності та маскулінності в одній людині (незалежно від її статі і не пов'язана з порушеннями статевого розвитку або статево-рольової орієнтації). Розвинута андрогінія в людини передбачає багатий арсенал і гнучкість її гендерно-рольової поведінки, високі соціально-адаптивні здібності й інші важливі якості.

Отже в першу чергу гендер – це соціальна стать із притаманними їй особливостями поведінки, мислення, що в цілому визначають соціально-рольовий статус людини. [2, 54] Маються на увазі всі етнокультурні та соціально-психологічні відмінності між чоловіками й жінками будь-якої нації або народу, і котрі як психологічні конструкти репрезентовані через психофізіологічні особистісні змінні, а тому в найбільш загальній

формі представлені з позицій динамічної специфіки нервово-психічної (здебільш емоційно-вольової) регуляції.

У найширшому розумінні гендер можна визначити так: гендер – це змодельована суспільством та підтримувана соціальними інститутами система цінностей, норм і характеристик чоловічої й жіночої поведінки, стилю життя та способу мислення, ролей та відносин жінок і чоловіків, набутих ними як особистостями в процесі соціалізації, що насамперед визначається соціальним, політичним, економічним і культурним контекстами буття й фіксує уявлення про жінку та чоловіка залежно від їх статі [1, 32].

Говорячи про сутність поняття культури, слід зазначити, що однозначного підходу до нього на даний час немає. Однак, найбільш адекватним є підхід, запропонований А. Гастевим, що на початку 20-х років минулого століття писав: «культура – це сума звичок народу, його уміння трудитися, сума його можливостей, сума нових соціальних умінь. Сама культура в такому розумінні є не що інше, як технічна і соціальна вправність. Ця сума соціальних умінь – не що інше, як сукупність певних раціональних способів праці в різних сферах діяльності» [3, 35]. І з таким практичним трактуванням поняття культури не можна не погодитися.

Отже, культура по внутрішній суті це технологія (спосіб творчої діяльності) суспільної людини, це спосіб накопичення і передачі людського родового досвіду, його оцінювання і осмислення, це те, що виділяє людину з природи і відкриває шлях її самотнього розвитку. Таким чином, культура реально існує як складна, різнорівнева система, що володіє своїми формами, своєю символікою, традиціями, ідеалами, установками, ціннісними орієнтаціями, образом думки і життя.

Саме тлумачення поняття «гендерна культура» також не є однозначним. В одному трактуванні «гендерна культура» – це сукупність суспільних цінностей, які склалися в тому чи іншому суспільстві, відшліфовувалися в перебігу його історії, і їй повинен підлягати кожен індивід, дотримуючись норм і щодо чоловіка, і щодо жінки [4, 8].

Інше трактування даного поняття має такий вигляд: «гендерна культура» – сукупність статево-рольових цінностей у суспільних сферах буття та відповідних до них потреб, інтересів і форм діяльності, зумовлених суспільним устроєм та пов'язаними з ним інституціями [8].

Наступне визначення гендерної культури звучить, як: «система цінностей суспільства, яка складає таку надіндивідуальну загальнообов'язкову поза генетично дану програму, яка наказує індивідам відповідати певним соціокультурним експектаціям щодо прийнятих для цього суспільства «зразків» поведінки та зовнішнього вигляду чоловічої або жіночої статі».

Однак найчастіше зустрічається, і найбільш доцільним, на нашу думку, є трактування гендерної культури як системи соціальних, економічних, правових та етнопсихологічних умов існування суспільства, що сприяє становленню чоловіка та жінки як рівних соціальних істот [7, 64].

Цінностями гендерної культури (знання, уміння, навички вихованців) є: гендерна грамотність як система отримання необхідних знань у сфері гендерних досліджень; сформована мотивація до рівноправної участі чоловіків і жінок у суспільному житті та реалізації своїх гендерних прав і свобод; гендерна самоосвіта як набуття власного досвіду з гендерної збалансованості; гендерна чуйність як здатність особистості усвідомлювати та моделювати вплив соціального середовища, реагувати на прояви сексизму; повага до особливостей та індивідуальних проявів особистості незалежно від її статі. У загальному розумінні гендерна культура є результатом гендерного виховання.

Гендерне виховання – це цілеспрямований, організований і керований процес формування соціокультурних механізмів конструювання чоловічих і жіночих ролей, поведження діяльності та психологічних характеристик особистості, запропонованих суспільством своїм громадянам залежно від їхньої біологічної статі. Метою гендерного виховання є створення умов для формування егалітарної свідомості, вільної від гендерних стереотипів і відповідальної за свої міжособистісні взаємини в соціумі.

Гендерне виховання конструється на основі аналізу моделей гендерних взаємовідносин, що розвиваються та трансформуються в суспільстві. Гендерне виховання виходить із того, що людина – не абстрактна нейтральна цілісність, а жінка і чоловік, у їхній рівноправності, самовираженні й самоствердженні, що є найважливішим із соціальних орієнтирів у всіх сферах життя демократичного суспільства.

Гендерне виховання особистості здійснюється під впливом родини, освіти, засобів масової інформації, релігії, мистецтва, мови, правової та державної політики. Застосування гендерного підходу у формуванні гармонійно розвиненої особистості пропонує новий спосіб пізнання дійсності, в якому відсутні нерівність та ієрархія «чоловічого» та «жіночого».

Ефективність гендерного виховання обумовлюється методами його впровадження. У національній школі накопичено значний досвід з розробки та впровадження в навчальний процес технологій, форм і методів викладання, що стали вже традиційними: лекцій, семінарів, диспутів, бесід, самостійної роботи з підручником, написанні рефератів підготовки доповідей тощо. Використання потенціалу цих форм і методів для реалізації задач гендерного виховання має багато позитивного: дозволяє акцентувати увагу учнів на ключових аспектах теми, знайомити з різними концепціями та підходами до проблеми, робити загальні висновки. Однак традиційні методи слабо орієнтовані на активну взаємодію учня з вчителем, самостійне прийняття рішень, що може бути вирішальною передумовою формування їхньої гендерної складової у початковій школі, пріоритетну роль у гендерному вихованні повинні займати сучасні технології навчання, що стимулюють творчість, ініціативу, самостійне та критичне мислення, будуються на основі багатобічної взаємодії. До сучасних технологій навчання відносяться різноманітні види дискусій (дискусія-симпозіум, «концентричне коло»), ситуаційно-рольові ігри, драматизації, «мозкові атаки», інтелектуальні аукціони, метод аналізу проблемної ситуації. Важливе місце займають проектні технології: організація різноманітних проєктів і кампаній, видання газет і журналів.

Застосування наведених форм і методів гендерної освіти та виховання сприяє формуванню в учнів початкових класів поведінкових норм, що включають уміння аналізувати, ставити запитання, давати відповіді, критично та всебічно розглядати проблему, робити висновки, адаптуватись до нових соціальних умов, захищати свої інтереси, поважати інтереси та права інших.

Висновки. Гендерне виховання необхідно здійснювати з використанням усіх традиційних засобів педагогічного впливу. А саме:

- своєчасна реакція дорослих на ті чи інші особливості поведінки дітей чи підлітків, їх взаємини з однолітками протилежної статі, емоційна оцінка цих особливостей; адекватна реакція на ті чи інші прояви сексуального розвитку дитини чи підлітка, що ґрунтується на розумінні того, що в їх розвитку є нормальним, а що – відхиленням від норми;
- приклади правильного ставлення дорослих до представників іншої статі. Дорослі не повинні доводити до дітей свої конфлікти, не варто з'ясувати в їх присутності

ті свої стосунки і т. п. Приклади можуть бути взяті також з творів художньої літератури, кіно тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Агєєва В. Основи теорії гендеру : навч. пос. / В. Агєєва, Л. Кобелянська, М. Скорик М. – К. : К.І.С., 2004. – 536 с.
2. Гайдєнко В. Гендерна освіта для мінливого світу / В. Гайдєнко // Філософія освіти. – К. : Майстер-клас, 2006. – № 1 (3). – С. 54–62.
3. Гастєв А. Как надо работать. Практическое введение в науку организации труда / А. Гастєв. – М. : [б.и], 1972. – 2-е изд. – С. 96–105.
4. Гендерні аспекти державної служби : [монографія] / М. Пірен, Н. Грицяк, Т. Василєвська, О. Іваницька // [за заг. ред. Б. Кравченка]. – К. : Основи, 2002. – 456 с.
5. Захарова О. Развитие культуры в контексте современных информационных технологии / О. Захарова. – М. : 2006. – № 5. – С. 40.
6. Іващенко О. Гендерний аспект розвитку молодіжного підприємництва / О. Іващенко // Молодь України : стан, проблеми, шляхи розв'язання. – К. : НДІ проблем молоді, 1996. – Вип. 5. – С. 196–201.
7. Кікінєджі О. Формування гендерної культури молоді: науково-методичні матеріали до тренінгової програми / О. Кікінєджі, О. Кіз' // Практична психологія та соціальна робота. – 2007. – № 8. – С. 64–68.
8. Сім'я та гендерна рівність [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gender.kiev.ua/vocab.htm>
9. Тойнбі Д. Постижение истории / Д. Тойнби. – М. : Прогресс, 1996. – С. 13.

REFERENCES

1. Ageeva V. Osnovi teorii genderu : navch. pos. / V. Ageeva, L. Kobeljans'ka, M. Skorik M. – K. : K.I.S., 2004. – 536 s.
2. Gajdenko V. Genderna osvita dlja minlivogo svitu / V. Gajdenko // Filosofija osviti. – K. : Majster-klas, 2006. – № 1 (3). – S. 54–62.
3. Gastev A. Kak nado rabotat'. Prakticheskoe vvvedenie v nauku organizacii truda / A. Gastev. – M. : [b.i], 1972. – 2-e izd. – S. 96–105.
4. Genderni aspekti derzhavnoi sluzhbi : [monografija] / M. Piren, N. Grićjak, T. Vasilevs'ka, O. Ivanićka // [za zag. red. B. Kravchenka]. – K. : Osnovi, 2002. – 456 s.
5. Zaharova O. Razvitie kul'tury v kontekste sovremennyh informacionnyh tehnologij / O. Zaharova. – M. : 2006. – № 5. – S. 40.
6. Ivashhenko O. Gendernij aspekt rozvitku molodizhnogo pidpriemnictva / O. Ivashhenko // Molod' Ukraїni : stan, problemi, shljahi rozv'jazannja. – K. : NDI problem molodi, 1996. – Vip. 5. – S. 196–201.
7. Kikinedzhi O. Formuvannja gendernoї kul'turi molodi: naukovo-metodichni materialі do treningovoї programi / O. Kikinedzhi, O. Kiz' // Praktichna psihologija ta social'na robota. – 2007. – № 8. – S. 64–68.
8. Sim'ja ta genderna rivnist' [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : <http://www.gender.kiev.ua/vocab.htm>
9. Tojnbi D. Postizhenie istorii / D. Tojnbi. – M. : Progress, 1996. – S. 13.

Стаття подано до редакції 12.04.2015 р.

Ніна ГРИБОК,

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри фізичного виховання
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Україна, Дрогобич) ilnitskaya832010@mail.ru*

Людмила ПРОЦЬ,

*керівник фізичного виховання Дрогобицької філії «Медичне училище «Медик»
(Україна, Дрогобич) ilnitskaya832010@mail.ru*

Іван ІЛЬЧИШИН,

*викладач кафедри спортивних дисциплін та методики їх викладання
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Україна, Дрогобич) ilchyshynivan@gmail.com*

Роман ПРОЦЬ,

*кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри спортивних дисциплін та
методики їх викладання Дрогобицького державного педагогічного університету імені
Івана Франка*

(Україна, Дрогобич) ilnitskaya832010@mail.ru

СУЧАСНІ ВИМОГИ У КОНТЕКСТІ СФОРМОВАНOSTI КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ'Я СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ МЕДИЧНОЇ ГРУПИ

У статті подано авторське бачення критеріїв сформованості культури здоров'я студентів спеціальної медичної групи. До кожного критерію запропоновано сукупність показників, які являють собою орієнтири у визначенні необхідного обсягу знань та умінь у контексті формування, відновлення, зміцнення та збереження власного здоров'я студентів спеціальної медичної групи у духовному, психічному та фізичному аспектах.

Ключові слова: *студенти спеціальної медичної групи; культура здоров'я; духовний, психічний, фізичний аспекти здоров'я.*

Лит. 3.

Nina GRYBOK,

*Ph.D. In Education, Assistant Professor Of Physical Education Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Ukraine, Drohobych) ilnitskaya832010@mail.ru*

Liudmyla PROTS,

*Head of Drohobych Physical Education branch «Medical School» Medic»
(Ukraine, Drohobych) ilnitskaya832010@mail.ru*

Ivan ILCHYSHYN,

*Lecturer Of Sports Disciplines And Teaching Methods Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Ukraine, Drohobych) ilchyshynivan@gmail.com*

Roman PROTS,

*Ph.D. In Education, Senior Lecturer Of Sports Disciplines And Teaching Methods
Department Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Ukraine, Drohobych) ilnitskaya832010@mail.ru*

MODERN REQUIREMENTS IN THE FORMATION CONTEXT OF STUDENTS HEALTH CULTURE OF SPECIAL MEDICAL GROUPS

The article presents the author's vision criteria formation of students health culture of special medical group. Each criteria proposed set of indicators, which are benchmarks in determining the necessary knowledge and skills in the context of restoration, enhancement and preservation of their health students of special medical group in the spiritual, mental and physical aspects.

Key words: special medical group students; health culture; spiritual, mental, physical aspects of health.

Ref. 3.

Нина ГРИБОК,

кандидат педагогических наук, доцент кафедры физического воспитания Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко (Украина, Дрогобыч) ilnitskaya832010@mail.ru

Людмила ПРОЦЬ,

руководитель физического воспитания Дрогобычского филиала «Медицинское училище «Медик» (Украина, Дрогобыч) ilnitskaya832010@mail.ru

Иван ИЛЬЧИШИН,

преподаватель кафедры спортивных дисциплин и методики их преподавания Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко (Украина, Дрогобыч) ilchushynivan@gmail.com

Роман ПРОЦЬ,

кандидат педагогических наук, старший преподаватель кафедры спортивных дисциплин и методики их преподавания Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко (Украина, Дрогобыч) ilnitskaya832010@mail.ru

СОВРЕМЕННЫЕ ТРЕБОВАНИЯ В КОНТЕКСТЕ СФОРМИРОВАННОСТИ КУЛЬТУРЫ ЗДОРОВЬЯ СТУДЕНТОВ СПЕЦИАЛЬНОЙ МЕДИЦИНСКОЙ ГРУППЫ

В статье представлено авторское видение критериев сформированности культуры здоровья студентов специальной медицинской группы. К каждому критерию предложено совокупность показателей, которые представляют собой ориентиры в определении необходимого объема знаний и умений в контексте формирования, восстановления, укрепления и сохранения собственного здоровья студентов специальной медицинской группы в духовном, психическом и физическом аспектах.

Ключевые слова: студенты специальной медицинской группы; культура здоровья; духовный, психический, физические аспекты здоровья.

Лит. 3.

Постановка проблеми. На сучасному етапі становлення України як незалежної держави особливо актуальною постає проблема виховання всебічно розвинутої та здорової молоді. Саме від здорових громадян багато в чому залежить благополуччя будь-якої країни. Між тим, ситуація зі станом здоров'я сучасної молоді залишається невтішною. Щорічно до вищих навчальних закладів вступають від 30 до 50 відсотків студентів, віднесених до спеціальної медичної групи. Більшість з них мають хронічні захворювання однієї-чотирьох систем одночасно [1, 3].

Таке становище пояснюється багатьма факторами, серед яких несприятливі екологічні умови, перенавантаження учнів у загальноосвітніх навчальних закладах, занепад фізичної культури в школі та ін. Однак слід зауважити, що однією з основних причин погіршення здоров'я сучасної молоді є небажання дотримуватися здорового способу життя. Саме низький рівень сформованості культури здоров'я дітей та підлітків багато в чому зумовлює їх стан здоров'я, що особливо проявляється у студентські роки [2, 13].

У зв'язку з вищезазначеним, дуже гостро постає проблема виховання у студентів з відхиленнями у стані здоров'я бажання до його відновлення та зміцнення, тобто формування у майбутніх фахівців високого рівня культури здоров'я. Для цього необхідно розробити певні критерії і показники культури здоров'я студентів спеціальної медичної групи.

Аналіз досліджень. Останім часом питання формування культури здоров'я особистості вивчалось як зарубіжними, так і вітчизняними вченими, серед яких роботи О. Ахвердової, Л. Безуглої, Ю. Драгнева, В. Горашука, Г. Кривошеевої, С. Кириленко, С. Лебедченко, В. Магіна, В. Скуміна, О. Соколенко та ін. Дослідженнями питань організації занять фізичного виховання зі школярами та студентами спеціальної медичної групи займалися такі вчені, як Е. Булич, О. Дубогай, В. Дубровський, І. Залтаєв, Т. Круцевич, В. Шликов, В. Язловецький та ін. Незважаючи на значний обсяг наукових робіт з порушуваних питань, проблемі формування культури здоров'я студентів з відхиленнями у стані здоров'я не приділялось належної уваги.

Мета статті полягає у визначенні критеріїв і показників культури здоров'я студентів, віднесених до спеціальної медичної групи.

Виклад основного матеріалу. Формування високого рівня культури здоров'я студентів спеціальної медичної групи вимагає визначення відповідних критеріїв. Енциклопедичний словник пропонує таке визначення поняття «критерій»: «(...) це особлива ознака, мірило, на підставі якого дається оцінка будь-якої дії, явища, ідеї» [3, 663].

На наш погляд, сформованість культури здоров'я студентів з відхиленнями у стані здоров'я доцільно визначати за допомогою таких критеріїв: когнітивного, практичного, поведінкового та стану здоров'я.

Когнітивний критерій являє собою наявність необхідних знань з питань формування, відновлення, збереження та зміцнення здоров'я студентів спеціальної медичної групи (СМГ).

Важливе значення у засвоєнні теоретичного матеріалу студентами, віднесеними до спеціальної медичної групи, має знання основних термінів, за допомогою яких вони краще розумітимуть матеріал, що вивчається. На наш погляд, студенти СМГ, окрім таких понять, як «фізичне виховання», «фізичний розвиток», «фізичні вправи», «фізична підготовка», «спорт», повинні знати такі: «здоров'я», «духовне здоров'я», «психічне здоров'я», «соціальне здоров'я», «хвороба», «третій стан», «діагноз», «відновлення», «адаптація», «атрофія», «здоровий спосіб життя», «культура здоров'я»; «гіподинамія», «гіпокінезія», «ЛФК», «імунітет», «стрес», «депресія», «рекреація», «духовність», «дисинхроноз» та ін.

Наявність знань, якими повинні бути озброєні студенти з відхиленнями у стані здоров'я, на наш погляд, доцільно виділити в окремі блоки, а саме: знання з формування духовного здоров'я – I блок; знання з формування та збереження психічного здоров'я – II блок; знання з відновлення, зміцнення та збереження фізичного здоров'я – III блок.

Перший блок характеризується: розумінням студентами місця здоров'я в ієрархії життєвих цінностей; усвідомленням значення духовного аспекту здоров'я у житті кожної особистості; розумінням сутності духовного аспекту здоров'я; осмисленням взаємозв'язку духовного з психічним, соціальним та фізичним аспектами здоров'я; знанням сучасних підходів щодо формування духовного здоров'я особистості; знанням щодо визначення стану власного духовного здоров'я та особливостей його дослідження протягом тривалого часу; усвідомленням можливостей формування духовного здоров'я у процесі фізичного виховання; знанням особливостей добору оздоровчих технологій, що впливають на формування духовного здоров'я; знанням змістових компонентів культури здоров'я, розумінням її сутності та значущості для кожної особистості; знанням принципів та особливостей побудови й удосконалення індивідуальної оздоровчої системи (з урахуванням власного діагнозу).

До другого блоку когнітивного критерію відносимо: розуміння студентами сутності психічного здоров'я особистості; знання про позитивні й негативні емоції та їхній вплив на здоров'я людини; знання особливостей виникнення конфліктів, їхнього впливу на здоров'я, способів запобігання та вирішення конфліктних ситуацій; знання особливостей керування психічним станом; знання про стреси та дистреси, їхній вплив на здоров'я людини, засоби протидії виникненню стресів й боротьби з постстресовими станами; розуміння особливостей визначення власного стану та здійснення моніторингу психічного здоров'я; усвідомлення можливостей формування психічного здоров'я у процесі фізичного виховання; знання змісту та особливостей добору оздоровчих технологій, що сприятливо впливають на психічне здоров'я особистості; знання про неврози, причини їх виникнення та способи боротьби з ними; осмислення наслідків депресії для здоров'я людини; розуміння особливостей запобігання виникненню професійних хворіб у майбутній трудовій діяльності; знання особливостей адаптації до майбутньої професійної діяльності; знання про виникнення та запобігання професійного стресу; усвідомлення психологічних основ створення здорової сім'ї.

Третій блок вищезазначеного критерію являє собою: усвідомлення значення фізичних вправ для відновлення та зміцнення власного здоров'я; знання з визначення оптимального об'єму рухової активності (з урахуванням власного діагнозу); знання теоретичних особливостей моніторингу фізичного стану здоров'я; знання основ оздоровчого дихання; усвідомлення значення правильного дихання для здоров'я людини; знання теоретичних основ оздоровчого дихання за авторськими методиками Стрельникової, Бутейко, Толкачова, Стрельцової та ін.; усвідомлення значення оздоровчого харчування у відновленні та збереженні власного здоров'я; знання основ дієтотерапії (особливості харчування з урахуванням діагнозу); знання загальноприйнятих систем оздоровчого харчування; знання основ харчування (за типом конституції, за групою крові тощо); знання оздоровчого й лікувального впливу масажу та самомасажу, показань і протипоказань до його застосування; знання основних правил і прийомів масажу та самомасажу; знання особливостей застосування масажу та самомасажу при наявних захворюваннях; знання особливостей проведення самомасажу після травм та спортивного самомасажу; розуміння корисного впливу загартування (повітрям, сонцем, водою); знання принципів та фізіологічних основ загартування; розуміння впливу паління, уживання алкогольних напоїв та наркотиків на здоров'я людини, а також на перебіг наявного захворювання; знання про хвороби, що передаються статевим

шляхом (СНІД, сифіліс, гонорея, хламідіоз тощо) та способи їх попередження; знання чинників власного захворювання (або захворювань), що його (їх) спричиняють, призводять до загострення тощо.

Практичний критерій передбачає сформованість у студентів необхідних умінь з відновлення, збереження та зміцнення здоров'я: уміння здійснювати добір оздоровчих технологій, що впливають на формування духовного здоров'я; уміння здійснювати добір оздоровчих технологій, що впливають на формування та збереження психічного здоров'я; уміння здійснювати добір оздоровчих технологій, що впливають на відновлення, збереження та зміцнення фізичного здоров'я; уміння застосовувати у повсякденному житті методику самопізнання; уміння застосовувати на практиці оздоровчі настрої Г. Ситіна; уміння застосовувати аутогенне тренування з метою відновлення та збереження здоров'я; уміння правильно виконувати комплекси фізичних вправ при наявних захворюваннях; уміння визначати рівень власного фізичного розвитку, фізичної підготовленості та функціонального стану організму; володіння методичними вміннями застосовувати найбільш сприятливі методики оздоровчого дихання (комплексу дихальної гімнастики), спрямованих на відновлення та зміцнення здоров'я; уміння правильно добирати продукти харчування, застосовувати на практиці призначені методики оздоровчого або лікувального харчування з урахуванням наявного захворювання (захворювань); володіння прийомами самомасажу (тонізуючого, заспокійливого, відновлювального) голови, комірної ділянки, живота, верхніх та нижніх кінцівок; володіння методикою загартування повітрям, сонцем та водою з урахуванням стану здоров'я; уміння розробляти й удосконалювати індивідуальну оздоровчу систему.

Поведінковий критерій передбачає виконання на практиці оздоровчих заходів, спрямованих на формування, відновлення, збереження та зміцнення здоров'я: чітке дотримання індивідуальної оздоровчої системи (виконання оздоровчих технологій індивідуальної оздоровчої системи, що впливають на *духовний* аспект здоров'я; виконання оздоровчих технологій наявної індивідуальної оздоровчої системи, що впливають на *психічний* аспект здоров'я; виконання оздоровчих технологій наявної індивідуальної оздоровчої системи, що впливають на *фізичний* аспект здоров'я; дотримання режиму дня (режиму праці та відпочинку, сну, харчування, рухового режиму); за наявності шкідливих звичок здійснення заходів по боротьбі з ними; заповнення щоденника культури здоров'я.

Стан здоров'я: духовний аспект здоров'я (прагнення до самопізнання, самовиховання та самовдосконалення, спрямованість до самооздоровлення, наявність гуманістичних ціннісних орієнтацій); психічний аспект здоров'я (психічна урівноваженість та стресостійкість, нервово-психічна адаптація); фізичний аспект здоров'я (частота гострих респіраторних захворювань; відсутність або наявність загострень при хронічних захворюваннях; біологічний вік).

Представленні критерії дають можливість визначити рівні сформованості культури здоров'я студентів спеціальної медичної групи.

Висновки. З вищезазначеного можна зробити висновок, що у теперішній час актуальною проблемою постає виховання у студентів спеціальної медичної групи прагнення до відновлення, зміцнення та збереження власного здоров'я. Представлені у статті критерії та показники дозволять визначити рівень сформованості культури здоров'я у майбутніх фахівців з відхиленнями у стані здоров'я.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Афанасенко О. Формирование мотивационно-ценностного отношения к физической культуре у студентов специальной медицинской группы : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 – теория и методика физического воспитания, спортивной тренировки, оздоровительной и адаптивной физической культуры / О. Афанасенко. – М., 2006. – 25 с.
2. Грибок Н. Педагогічні умови формування культури здоров'я студентів спеціальної медичної групи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Н. Грибок. – Луганськ, 2013. – 267 с.
3. Советский энциклопедический словарь. – М. : Сов. энциклопедия, 1987. – 768 с.

REFERENCES

1. Afanasenko O. Formirovanie motivatsyonno-tsennostnoho otnosheniya k fizicheskoi kulture u studentov spetsyalnoi meditsynskoi hruppy : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : spets. 13.00.04 – teoriia y metodika fizicheskoho vospitaniia, sportivnoi trenirovky, ozdorovitelnoi y adaptivnoi fizicheskoi kulture / O. Afanasenko. – M., 2006. – 25 s.
2. Hrybok N. Pedagogichni umovy formuvannya kultury zdorov'ia studentiv spetsialnoi medychnoi hrupy : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.07 / N. Hrybok. – Luhansk, 2013. – 267 s.
3. Sovetskyi entsyklopedychesky slovar. – M. : Sov. entsyklopedyia, 1987. – 768 s.

Статтю подано до редакції 8.04.2015 р.

Оксана ЖИГАЙЛО,

кандидат психологічних наук, доцент кафедри математики та методики викладання математики початкового навчання Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) okzhigajlo@ukr.net

Ірина СЕРЕНЬКО,

студентка факультету початкової освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) okzhigajlo@ukr.net

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ МАТЕМАТИКИ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті розкрито особливості професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів, проаналізовано актуальні проблеми, над якими працюють методисти та теоретики вищих навчальних закладів України, описано сучасні тенденції розвитку методики викладання математики.

Ключові слова: професійна підготовка, фахова компетентність, учитель початкових класів, молодший школяр, методика викладання математики.

Літ. 6.

Оксана ЗИНАЙЛО,

Ph.D. in Psychology, Associate Professor of mathematics and mathematics teaching methods of primary education Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Ukraine, Drohobych) okzhigajlo@ukr.net

Ірина СЕРЕНКО,

student of the Primary Education Faculty Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Ukraine, Drohobych) okzhigajlo@ukr.net

MODERN TREND IN TEACHING MATHEMATICS ELEMENTARY SCHOOL METHODS

The authors revealed in the article training primary school teachers peculiarities, analyzed the current problems, working Ukraine higher educational institutions methodologists and theorists, described current trends in teaching mathematics methodology.

Key words: professional training, professional competence, a teacher of primary school, junior schoolboy, methods of teaching mathematics.

Ref. 6.

Оксана ЖИГАЙЛО,

кандидат психологічних наук, доцент кафедри математики та методики преподавання математики начального обучения Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко (Украина, Дрогобыч) okzhigajlo@ukr.net

Ірина СЕРЕНЬКО,

студентка факультета начального образования Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко (Украина, Дрогобыч) okzhigajlo@ukr.net

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ МЕТОДИКИ ПРЕПОДАВАНИЯ МАТЕМАТИКИ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

В статье раскрыты особенности профессиональной подготовки будущих учителей начальных классов, проанализированы актуальные проблемы, над которыми работают методисты и теоретики высших учебных заведений Украины, описано современные тенденции развития методики преподавания математики.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, профессиональная компетентность, учитель начальных классов, младший школьник, методика преподавания математики.

Лит. 6.

Постановка проблеми. Історія розвитку методико-математичної освіти студентів педагогічних факультетів свідчить про відсутність цілеспрямованої безперервної підготовки до розвитку особистості молодшого школяра у процесі навчання математики, особливо її творчого компонента, при якому отримання знань, умінь і навичок стає головною частиною виховання та його основним засобом [4].

Проблема професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів займає важливе місце з-поміж актуальних проблем методики навчання математики.

Аналіз досліджень. У наукових працях простежуються різні підходи до вдосконалення професійної підготовки вчителя:

- визначення сутності та структури педагогічної діяльності (В. Генецинський, Н. Кічук, Н. Кузьміна, А. Маркова, В. Сластьонін, Л. Спірін, Г. Сухобська);

- обґрунтування концептуальних засад професійно-педагогічної підготовки вчителів, зокрема і для початкової освіти (О. Абдулліна, А. Алексюк, Т. Байбара, Н. Бібік, В. Бондар, М. Вашуленко, О. Глузман, Я. Кодлюк, О. Кучерявий, О. Мордкович, І. Новик, І. Пальшкова, Л. Петухова, О. Савченко, С. Сисоєва, Л. Хомич, Л. Хоружа);

- висвітлення загальних питань проблеми формування особистості вчителя (В. Гриньова, В. Загвязинський, І. Зязюн, М. Євтух, Л. Кондрашова, В. Крутецький, М. Лазарев, Л. Нечипоренко, Т. Осипова, О. Пискунова);

- удосконалення та розроблення нових педагогічних технологій навчально-виховного процесу (В. Беспалько, А. Вербицький, О. Дубасенюк, В. Євдокимов, М. Левіна, В. Монахов, О. Падалка, О. Пехота, І. Підласий);

- розроблення теоретичних і методичних аспектів навчання математики (М. Бурда, П. Ерднієв, М. Ігнатенко, Ю. Колягін, Г. Луканкін, З. Слєпкань, В. Моторіна, А. Столяр, М. Шкіль) та стосовно початкової математичної освіти (Н. Аммосова, М. Бантова, Г. Бельтюкова, М. Богданович, Б. Друзь, Н. Істоміна, Л. Коваль, Я. Король, Л. Кочина, М. Моро, А. Пчолко, А. Пишкало, М. Скаткін, С. Скорцова, Л. Стойлова).

Незважаючи на інтенсивність досліджень з проблеми підготовки майбутніх учителів початкових класів, поза науковим інтересом залишається низка важливих питань, розв'язання яких сприяло б її поліпшенню.

Мета статті – дослідити сучасні тенденції становлення та розвитку методики викладання математики початкової школи.

Виклад основного матеріалу. Враховуючи культурно-історичні, соціально-політичні, педагогічні чинники, можна виділити такі етапи в періодизації розвитку початкової математичної освіти України: I етап – виокремлення предметних методик з дидактики (до середини XIX ст.), II етап – становлення предметних методик як наукових дисциплін (середина XIX ст. – початок XX ст.), III етап – обґрунтування змісту

методики навчання у початкових класах (30-і – 50-і рр. XX ст.), IV етап – визначення предметного змісту методики навчання математики у початкових класах (друга половина 50-х – кінець 70-х рр. XX ст.), V етап – формування методичних умінь майбутніх учителів початкових класів у процесі їх методико-математичної підготовки (80-і рр. XX ст.), VI етап – розвиток методико-математичного мислення і творчої методико-математичної діяльності (90-і рр. XX ст.), VII етап – модернізація методико-математичної підготовки майбутніх учителів початкових класів в умовах входження України до загальноєвропейського освітнього простору (друга половина XX ст. – сучасний період).

Ознайомлення з результатами теоретичних напрацювань учених, досвідом методико-математичної підготовки студентів – майбутніх учителів початкових класів – до майбутньої професійної діяльності дало змогу визначити суперечності між:

- об'єктивною потребою школи в учительських кадрах належної методико-математичної компетентності й недостатнім рівнем її досягнення значною кількістю випускників вищих педагогічних навчальних закладів;

- цілями розвитку системи професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів до навчання математики молодших школярів, зумовлених зміною освітньої парадигми, і відсутністю узгодженості теоретико-методичних засад їх реалізації та оцінюванням її результативності;

- сучасними вимогами до професійної підготовки вчителів початкових класів, що визначають методико-математичну компетентність як одну з найважливіших складових професійної компетентності вчителя, і нерозробленістю науково-організаційних підходів цілеспрямованого процесу її формування;

- можливостями компетентнісного підходу у сфері вдосконалення професійної підготовки вчителів початкових класів до навчання математики та недостатньою розробленістю компетентнісної ідеї в стандартах вищої педагогічної освіти, навчальних планах спеціальності «Початкова освіта», в програмах і навчальних посібниках з циклу методико-математичних дисциплін.

Розв'язання означених суперечностей зумовлює необхідність вивчення досвіду методико-математичної підготовки майбутніх учителів початкових класів на різних історичних етапах; переосмислення методологічного, психолого-педагогічного та дидактико-методичного підґрунтя цього процесу; обґрунтування концептуальних підходів і педагогічної моделі формування методико-математичної компетентності (ММК) майбутніх учителів початкових класів на засадах особистісно зорієнтованої парадигми освіти; розроблення нормативного та науково-методичного забезпечення, що підвищить якість професійної підготовки студентів спеціальності «Початкова освіта» [2].

У провідних ВНЗ України студенти, викладачі, доценти та професори працюють над актуальними питаннями методики викладання математики. Наприклад, в Уманському державному педагогічному інституті імені Павла Тичини на педагогічного факультеті з 2005 року кафедра фахових методик та інноваційних технологій у початковій школі, яку очолює доктор педагогічних наук, професор О. А. Комар, розглядає актуальні питання впровадження педагогічних інновацій у навчально-педагогічний процес початкової школи.

На кафедрі дошкільної та початкової освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, завідувачем якої є Тарасенко Галина Сергіївна – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член Академії педагогічних і соціальних наук, член-кореспондент Міжнародної академії наук педагогічної освіти,

викладачів цікавлять проблеми варіативності використання методів та форм організації навчально-виховного процесу у початковій школі.

У Мукачівському педагогічному університеті кафедра педагогіки й методики дошкільної та початкової освіти функціонує у складі педагогічного факультету, є випусковою з підготовки фахівців за освітньо-кваліфікаційними рівнями «бакалавр», «спеціаліст» і «магістр» зі спеціальності «Дошкільна освіта» та «Початкова освіта». Кафедру педагогіки й методики дошкільної та початкової освіти очолює доктор педагогічних наук, професор Фіцула Михайло Миколайович, відомий в Україні та за її межами як педагог та науковець. У коло уподобань цих кафедралів входять проблеми формування професійної компетентності майбутніх фахівців початкових класів і підготовка педагога до роботи в умовах модернізації дошкільної освіти в Україні.

Проблема формування професійних компетентностей вчителя початкових класів в умовах інформаційно-комунікаційного педагогічного середовища стала актуальною для освітян Харківського національного педагогічного університету імені Григорія Сковороди. Сьогодні там успішно функціонує кафедра природничо-математичних дисциплін, яку очолює доктор педагогічних наук, професор О.М. Іонова.

Необхідно також відзначити вагомий внесок у методику математичної освіти початкової школи працівників Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Саме на кафедрі педагогічних технологій початкової освіти, яку очолює Пальшкова Ірина Олександрівна, доктор педагогічних наук, професор, працює доктор педагогічних наук, професор Скворцова Світлана Олексіївна (співавтор Державного стандарту загальної початкової освіти (освітня галузь «Математика») і навчальної програми з математики для 1-4 класів).

У Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича завідувач кафедри педагогіки та початкової освіти Іванчук Марія Георгіївна – доктор психологічних наук, професор кафедри педагогіки та методики початкової освіти скеровує своїх працівників на удосконалення фахової методико-математичної підготовки майбутніх учителів початкових класів.

У Педагогічному інституті Київського університету імені Бориса Грінченка успішно функціонує кафедра початкової освіти та методик природничо-математичних дисциплін з 1 вересня 2011 року. Очолює кафедру Волинець Катерина Іванівна, кандидат педагогічних наук, доцент. Актуальними проблемами для цих освітян є:

- удосконалення змісту навчально-методичної, науково-дослідної та організаційно-виховної роботи викладачів кафедри з метою підвищення професійно-методичного та наукового рівня викладання дисциплін у контексті неперервності освіти та вимог нового Державного стандарту початкової загальної освіти;

- реалізація комунікативного, компетентнісного та системного підходів до підготовки майбутнього вчителя початкової школи через систему лекційних, практичних і семінарських занять з дисциплін природничо-математичного циклу.

Однією з актуальних проблем сьогодення в галузі методики викладання математики займається кафедра математики та методики викладання математики під керівництвом доктора педагогічних наук, професора Ковальчука Володимира Юльяновича. Викладачів цієї кафедри цікавить проблема формування методично-математичної компетентності майбутніх учителів початкових класів. Разом зі студентами, вчителями-методистами шкіл Дрогобича проводяться семінари-практикуми, наукові конференції та математичні читання.

Освітня реформа є серйозним дієвим фактором підвищення інноваційно-інтелектуального потенціалу країни. Її стратегічні орієнтири окреслені в Національній доктрині розвитку освіти, концепціях розвитку загальної середньої та вищої освіти, законах України «Про інноваційну діяльність», «Про пріоритетні напрями інноваційного розвитку держави» та ін.

Формування професійно-методичної компетентності майбутніх учителів початкових класів передбачає ознайомлення із напрямками та тенденціями розвитку початкової математичної освіти. Системність та ґрунтовність підготовки забезпечується упровадженням новітніх досягнень педагогічної науки та сучасної математичної освіти в Україні. Процеси модернізації орієнтують на розробку продуктивних підходів до організації процесу навчання математики молодших школярів з використанням технологій навчання: розвивальної, інтерактивної, проєктувальної, інформаційної, ігрової.

Проаналізувавши рівень розвитку методики викладання математики як науки у ЗСШ I-III ступенів Дрогобицького району та м. Дрогобича, ми визначили кількість учителів-методистів, які займаються актуальними проблемами методики викладання математики у початковій школі.

На превеликий жаль, отримані результати щодо наявності учителів-методистів, що працюють над проблемами методики викладання математики у Дрогобицькому районі, нас розчарували, оскільки на весь Дрогобицький район звання вчитель-методист дано лише одній людині.

Андруневчин Ярослава Федорівна, вчитель-методист Дережицької ЗСШ I-III ступенів Дрогобицького району Львівської області працює над проблемою використання елементів інтерактивного навчання у початковій школі, зокрема на уроках математики.

За словами учителів та методиста початкових класів Лужецької Ольги Романівни, існує низка проблем, які стають на заваді здобуття даного звання (надто високі вимоги, недостатнє матеріальне заохочення). Проте учителі шкіл неодноразово беруть участь і перемагають у конкурсах, наприклад, вчитель вищої категорії, старший вчитель Доброгостівської ЗОШ I-III ступенів Лунишин Ірина Миколаївна – переможець конкурсу «Вчитель року – 2014». Саме вона презентувала на конкурсі одну із актуальних проблем методики викладання математики – «Особливості використання групових форм роботи на уроках математики у початковій школі».

У школах м. Дрогобича (№ 16, № 1, № 10, № 4) є вчителі методисти, які активно працюють над проблемами сучасної методики викладання математики. Наприклад, у спеціалізованій школі I-III ступенів № 16 вчитель-методист Шлярп Віра Антонівна працює над проблемою використання тестового контролю на уроках математики у початковій школі, вчитель-методист Славич Юлія Іванівна вивчає проблему активізації пізнавальної діяльності учнів початкових класів засобами математики. Вчитель-методист спеціалізованої школи I-III ступенів № 1 Бульбах Ольга Андріївна активно працює над проблемою використання інтерактивного навчання на уроках математики у початковій школі. У ЗОШ I-III ступенів № 10 над проблемою здійснення обчислювальної діяльності у початкових класах працює вчитель-методист Борщевська Людмила Павлівна, роботою із здібними до математики дітьми цікавиться вчитель-методист Роман Віра Орестівна. Вчитель-методист Суміна Анастасія Данилівна ЗОШ I-III ступенів № 4 працює над проблемою впровадження елементів цікавої математики у початковій школі.

Висновки. Беручи до уваги досвід роботи вищих навчальних педагогічних закладів, багаторічну працю учителів початкових класів, можна стверджувати, що розвиток методики викладання математики на науково-практичному рівні достатньо високий.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТРАТУРИ

1. Бібік Н. Компетентність і компетенції у результаті початкової освіти / Н. Бібік // Початкова школа. – 2010. – № 9. – С. 1–4.
2. Митник О. Розвиток професійної компетентності сучасного вчителя: реалії і перспективи / О. Митник // Початкова школа. – С. 35–37.
3. Онопрієнко О. Предметна математична компетентність як дидактична категорія / О. Онопрієнко // Початкова школа. – 2010. – № 10. – С. 47–49.
4. Сковрцова С. О. Чи відповідають програмі нові підручники з математики? / С. Сковрцова, О. Онопрієнко // Початкове навчання та виховання: науково-метод. журн. – 2012. – № 31. – С. 37–39.

REFERENCES

1. Bibik N. Kompetentnist' i kompetentsiyi u rezul'tati pochatkovoyi osvity / N. Bibik // Pochatkova shkola. – 2010. – № 9. – S. 1–4.
2. Mytnyk O. Rozvytok profesiyanoi kompetentnosti suchasnoho vchytelya : realiyi i perspektyvy / O. Mytnyk // Pochatkova shkola. – S. 35–37.
3. Onopriyenko O. Predmetna matematychna kompetentnist' yak dydaktychna katehoriya / O. Onopriyenko // Pochatkova shkola. – 2010. – № 10. – S. 47–49.
4. Skvortsova S. O. Chy vidpovidayut' prohrami novi pidruchnyky z matematyky? / S. Skvortsova, O. Onopriyenko // Pochatkove navchannya ta vykhovannya: naukovo-metod. zhurn. – 2012. – № 31. – S. 37–39.

Статтю подано до редакції 25.04.2015 р.

Тетяна ІЩУК,
старший викладач кафедри міжнародної комунікації факультету туризму
Ужгородського національного університету
(Україна, Ужгород) ttischuk@mail.ru

ДО ПИТАННЯ ПРО МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ НЕЙРОЛІНГВІСТИЧНОГО ПРОГРАМУВАННЯ ТА ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНІК НЛП НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

В статті йдеться про наукові та методологічні основи нейролінгвістичного програмування. Автор проводить аналіз наукової бази НЛП та дає визначення специфічних термінів, що використовуються в НЛП. У статті проводиться аналіз загальних принципів використання технологій і моделей НЛП у процесі навчання іноземних мов у немовному вузі.

Ключові слова: нейролінгвістичне програмування, «карта», пресупозиції, рапорт, ефективне навчання, сприйняття навчального матеріалу.

Лит. 7.

Tetyana ISHCHUK,
Senior Teacher of the International Communication Department, Faculty of Tourism,
Uzhhorod National University (Ukraine, Uzhhorod) ttischuk@mail.ru

METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF NEUROLINGUISTIC PROGRAMMING AND NLP TECHNOLOGY AT THE ENGLISH LESSONS

The article deals with the scientific and methodological foundations of Neurolinguistic Programming. The author systematizes theoretical and conceptual foundations for analyzing scientific basis of NLP, defines specific and original characteristics of NLP. The general principles of the NLP technology at the English Lessons have been analyzed.

Key words: Neurolinguistic Programming, «map», presupposition, rapport, effective training, perception of educational material.

Ref. 7.

Татьяна ИЩУК,
старший преподаватель кафедры международных коммуникаций факультета
туризма Ужгородского национального университета
(Украина, Ужгород) ttischuk@mail.ru

К ВОПРОСУ О МЕТОДОЛОГИЧЕСКИХ ОСНОВАХ НЕЙРОЛИНГВИСТИЧЕСКОГО ПРОГРАМИРОВАНИЯ И ПРИМЕНЕНИЯ ТЕХНИК НЛП ПРИ ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

В статье идет речь о научных и методологических основах нейролингвистического программирования. Анализируется научная база НЛП, даются определения специфических терминов, используемых в НЛП, проводится анализ общих принципов использования технологий и моделей НЛП в процессе обучения иностранному языку в неязыковом вузе.

Ключевые слова: нейролингвистическое программирование, «карта», пресуппозиция, рапорт, эффективное обучение, восприятие учебного материала.

Лит. 7.

Постановка проблеми. Забезпечення глибокими знаннями майбутніх фахівців туристичної індустрії нерозривно пов'язане з вивченням іноземних мов. Сьогодні вже йде мова не тільки про читання літератури за фахом, але й про глибокі знання історії, культури, традицій та звичаїв інших країн, про можливість вільно спілкуватися та вести дискусії іноземною мовою. Сучасний період розвитку суспільства, рівень його соціального і духовного життя потребує якісно нового рівня освіти, який відповідав би міжнародним стандартам. В свою чергу, підготовка висококваліфікованих спеціалістів нерозривно пов'язана з активізацією процесу навчання на заняттях з іноземної мови. Отож, перед викладачами вищих навчальних закладів постає завдання пошуку нових, нестандартних та більш дієвих засобів навчання.

Аналіз досліджень. Детальний аналіз особливостей застосування технік та прийомів НЛП у різних сферах життєдіяльності людини свідчить, що цей метод впливу на мислення, емоції та поведінку людини є надзвичайно ефективним, іноді непередбачуваним, таким, що може суттєво міняти погляди та переконання самої людини.

Процес моделювання прийомів успішного спілкування, пізніше названий нейролінгвістичним програмуванням, започаткували Річарда Бендлер та професор лінгвістики Каліфорнійського університету Джон Гріндер на початку 70-х рр. XX ст. Вони не створили принципово нового вчення чи науки, вони лише проаналізували досвід успішних психотерапевтів, психологів, гіпнотизерів; виділили ключові чинники їхнього успіху у спілкуванні; інтегрували основні психологічні теорії та додали результати власних досліджень та спостережень за поведінкою інших людей у комунікативному процесі. Інакше кажучи, підмітили й виокремили засоби та найефективніші інструменти психологічного впливу на людину.

Узагальнивши теоретичні й практичні напрацювання західних спеціалістів з НЛП (С. Андреас, С. Бавістер, К. Бертон, Б. Боденхаммер, Р. Броді, А. Вікерс, Д. Делозьє, Р. Ділтс, Б. Зайдл, Л. Кемерон-Бендлер, Д. Молден, Д. О'Коннор, Г. Олдер, Р. Реді, В. Сатір, Д. Сеймор, Т. Стил, П. Хатчинсон, Б. Хезер, С. Хеллер, М. Холл) та російських (А. Бакіров, Н. Владиславова, Д. Воеділов, Т. Гагін, С. Ковальов, С. Уколов) можна дійти висновку, що в основі популярності НЛП лежить використання феномена «взаємодії трьох» – свідомості, підсвідомості та реальності.

Слід зазначити, що україномовний варіант нейролінгвістичного програмування зараз тільки починає розроблятися: майже повністю відсутня література, не визначені термінологічні еквіваленти, спецкурси з НЛП є складовою лише деяких державних вишів.

Метою статті є структурна презентація матеріалів представлених у закордонній, російськомовній та вітчизняній науковій літературі для створення системного уявлення про науково-методологічні засади нейролінгвістичного програмування, а також у визначенні особливостей застосування ефективних прийомів та технік НЛП на заняттях з іноземної мови у немовному виші.

Основними завданнями статті є: аналіз наукових джерел, що складають методологічне підґрунтя НЛП; висвітлення базових принципів НЛП; визначення ролі та місця прийомів та методик НЛП в процесі навчання та вивчення іноземної мови; узагальнення принципів дії й методів НЛП та моделей роботи на заняттях з іноземної мови у немовному виші.

Об'єктом дослідження є науково-методологічні засади НЛП як одного з найефективніших методів навчання іноземних мов.

Виклад основного матеріалу. Нейролінгвістичне програмування – це система опису структури суб'єктивного досвіду, що пояснює специфіку кодування набутої інформації, це модель спілкування, яка ґрунтується на виявленні та використанні стандартів мислення, це також комплекс технік і принципів, на основі яких моделюються ефективні стратегії мис-

лення й поведінки. У назві «нейролінгвістичне програмування» частина «нейро» (грецьк. *neuron* – нерв) вказує на те, що для опису реального досвіду людини необхідно знати та розуміти «мову мозку», тобто ті процеси, що відповідають за зберігання та передачу інформації; частина «лінгвістичне» (лат. *lingua* – мова) акцентує увагу на ключовому значенні мови в процесі опису особливостей механізмів мислення та поведінки під час самої комунікації; а частина «програмування» (нім. *programmieren* – скласти програми) – свідчить про системність розумових процесів та поведінки.

Сьогодні НЛП широко використовується у політичній сфері, рекламі, торгівлі – там, де за його допомогою намагаються проникнути у підсвідомість і, змінивши чи трансформували думки, погляди чи ідеали зумовити таку поведінку окремої людини, групи чи мас, яка б максимально сприяла власним інтересам маніпуляторів. Ефект застосування НЛП полягає в тому, що об'єкти впливу не нав'язують певну думку, а штучно створюють інформаційний контекст, який стимулює так зване «самостійне» формування необхідних думок та висновків. Довга тривалість цього ефекту зумовлена тим, що об'єкти впливу вважають нав'язані їм думки власними.

НЛП – це не просто набір технік чи прийомів впливу на підсвідомість, це велика сила, здатна міняти людей, їх думки, наміри та дії, яка має як негативний, так і позитивний вплив на людську особистість. Все залежить від того, в чийх руках вона знаходиться та які цілі переслідує маніпулятор. Недарма першими, хто зацікавився НЛП стали спецслужби різних країн.

За допомогою технік НЛП можна чинити як зло (зомбувати, підбурювати на протиправні дії, створювати міфічні образи, блокувати позитивну активність), так і добро (знаходити спільну мову під час переговорів, мобілізувати людей до виконання позитивної діяльності, зосереджуватись на намічених цілях, спрямовувати сили на досягнення поставленої мети). Це лише проблема моралі і все залежить від позиції та намірів того, хто застосовує ці технології для впливу на людину. Це як ніж, що в умілих руках майстра перетворює дерев'яний цурпалок на чарівну шкатулку чи статуетку, та може стати зброям вбивства, потрапивши до рук неврівноваженої людини.

Масовий інтерес політиків до цих технологій виник після передвиборчої кампанії Р. Рейгана, у якій активно використовувались техніки НЛП. На пострадянському просторі технологією НЛП скористався Б. Єльцин в своїй першій передвиборчій кампанії. Гасло «Голосуй, бо програєш!» забезпечило йому перемогу на виборах (застосовано лише два прийоми НЛП: прийом псевдовибору та штучного обмеження вибору).

З часом технології нейролінгвістичного програмування стали складовими кожної виборчої кампанії в кожній державі. В Україні протистояння між політичними таборами набуло катастрофічного загострення, а використання російськими ЗМІ маніпулятивних технологій НЛП, що впливають на свідомість людей, призвело до зомбування частини населення країни. Сумні події на сході України, які забрали сотні життів, спричинили чвари в родинах, створили ситуації, в яких навіть близькі люди не розуміють і не усвідомлюють, що стали просто жертвами чужої маніпуляції – все це приклади застосування прийомів НЛП.

Як бачимо, у політиці, як і в бізнесі, наміри ініціатора застосування технологій НЛП не завжди позитивні, тому їх намагаються старанно приховати. В практиці медичного психологічного консультування обов'язковим є ознайомлення клієнта з основами нейролінгвістичного програмування перед їхнім використанням. Будь-яка зміна в системі поглядів чи світогляді людини повинна нести позитив, робити її кращою, піднімати на вищий щабель розвитку, органічно поєднуватися з іншими складовими системи: найближчим оточенням, соціальною групою, суспільством загалом, і ні в якій мірі не шкодити самій людині.

Застосування технік НЛП у навчанні не є прихованим і носить позитивний характер, оскільки має на меті змінити сам підхід до навчання. Як ефективний засіб впливу на мислення, емоції та поведінку людини НЛП надає в розпорядження викладача технічні засоби та навички, що сприяють самовдосконаленню особистості; демонструє позитивний погляд на систему загальнолюдських цінностей, змушує повірити у власні сили, в потенціал міжособистісного спілкування. НЛП дає ключ до розуміння духовної сторони людського буття, що виходить за рамки нашого особистого досвіду. Його ціль полягає не тільки в самовдосконаленні, але й у накопиченні мудрості. Шкода, що цей потужний засіб впливу на мислення, емоції та поведінку людини, не використовується у повній мірі у процесі навчання та формування особистості з високими моральними принципами та глибокими знаннями. А про створення експериментальних груп, як у навчальних закладах Європи та США доводиться тільки мріяти.

Ще у вступі до першого тому «Нейролінгвістичне програмування» Роберт Б. Ділтс, Річард Бендлер, Леслі Камерон-Бендлер, Джон Гріндер та Джудіт Де Лозьє зазначали: «Якщо інструменти, створені НЛП, отримують своє застосування також й у інших дисциплінах (крім психотерапії)... ми зможемо ще за свого життя бути зачаровані дивами, які будуть такими ж надзвичайними і вражаючими як і висадка людини на Місяць... Відкриються нові перспективи для вирішення проблем у таких сферах як екологія, громадянські права, права людини та права жінок... тоді ми зможемо впливати на окремі елементи та передбачати, давати людським істотам право на людяність та суб'єктивно оцінювати, які можливості відкриває нам творчий процес» [4, 79].

Як бачимо, НЛП набуло широкого застосування в бізнесі, в комунікації, навчанні, мистецтві, творчості, терапії, консультиванні, тобто скрізь, де найбільш інтенсивно задіяні ресурси людського мислення і поведінки, адже кожна людина – це «дивовижний пристрій для опрацювання інформації». Вона може швидко навчатися, сприймати та запам'ятовувати нову інформацію, її мозок здатний миттєво реагувати, особливо в екстремальних умовах. Дитина, яку кидають до басейну, мобілізує всі наявні свідомі й підсвідомі ресурси, впливає і тримається на воді, діти, що розмовляють різними мовами розуміють один одного та швидко, без особливих зусиль запам'ятовують необхідні для комунікації слова на угорській, українській та російській мовах. Більше того, без особливих зусиль «переключаються» на мову співрозмовника. Яскравим прикладом є Закарпаття, де переплелись не тільки традиції, але і мови багатьох народів.

Це наштовхує на думку, що і у процесі навчання іноземних мов викладач може допомогти студенту (суб'єкту впливу) швидко змінювати світобачення за допомогою застосування технік НЛП. Штучне створення – імітація екстремальної ситуації чи нагнітання навколо неї емоційних пристрастей стимулює роботу мозку об'єкта в екстремальному режимі. Так під час телевізійних політичних токшоу погляди учасників міняються кардинально до закінчення передачі. Міняються погляди та ставлення студентів до самого процесу навчання і під час заняття з іноземної мови, якщо викладач знаходить підходящий «ключик», організовує процес навчання таким чином, що студент сам за власним бажанням активізує свою діяльність.

Наведемо приклад штучного створення подібної ситуації на занятті з іноземної мови на факультеті туризму в Ужгородському національному університеті. Вже стало традиційним на заняттях з англійської мови читання чи слухання текстів про Великобританію. Тому повідомлення про перегляд новин про дану країну студенти сприйняли байдуже. Проте в процесі роботи ставлення студентів змінилось, а подана інформація викликала живий інтерес (для роботи викладач обрав BBC News «[Stonehenge Tunnel](#)»), EPISODE 141203 / 03 DEC

2014). За надзвичайно короткий проміжок часу всі студенти не тільки освоїли нову лексику, переказали текст, але й спробували самі у ролі диктора озвучити новини. Застосування механізму впливу на всі «репрезентативні системи» (канали сприйняття інформації) студентів пришвидшило сам процес навчання, удосконалило його, перетворило на задоволення.

Не менш важливу роль у процесі навчання відіграють і стосунки, що складаються між викладачем та студентом. У будь-яких позитивних стосунках людей встановлюється певний зв'язок. Для характеристики типу зв'язку у психології існує таке поняття як рапорт (фр. *rapport* – повідомлення, відношення, зв'язок), без якого неможливе здійснення ефективної комунікації, який характеризується наявністю взаємних позитивних емоційних відносин і певною мірою взаєморозуміння. Контактуючи з іншими людьми, ми йдемо звичайно двома шляхами: концентруємося на відмінностях, які існують між нами, або на схожості, злагоді чи подібності. Ситуація рапорту безпосередньо пов'язана зі схожою гучністю голосу, темпом мовлення, словесним рядом, зворотами. Це означає, що почуття, думки, інтереси людей знаходяться у гармонії, що вони є опорою один для одного. Люди підсвідомо підлаштовуються один під одного. За допомогою технік НЛП викладач може робити це свідомо та ціленаправлено.

Використання НЛП на заняттях з іноземної мови має свої особливості, оскільки дію спрямовують не стільки на окрему людину, скільки на групу людей. Тому встановлення рапорту ускладнене тим, що викладачу (ініціатору впливу) необхідно одночасно підлаштовуватися до значної кількості осіб, яким притаманні різні характеристики. Тому створення атмосфери довіри, комфорту, легкості між викладачем та студентом є запорукою успішного проведення заняття, основою для кращого засвоєння навчального матеріалу. На Заході навіть навчають техніці рапорту для успішного ведення бізнесу, для покращення взаємовідносин між працівниками та клієнтами. Викладач, який розуміє значення рапорту та використовує його у процесі комунікації має змогу легше контактувати зі студентом, та і саме спілкування стає приємним. Навіть критика сприймається легше: студент, і викладач готові до змін.

Слід відзначити, що застосування технік НЛП сприяє не тільки розвитку студентів, але й самого викладача. Адже під час підготовки до заняття він має враховувати індивідуальні особливості групи та окремих студентів, знати достеменно особливості репрезентативних систем сприйняття. Лише викладач, що постійно вдосконалює власну педагогічну майстерність, займається пошуком нових ефективних прийомів та технік навчання може досягти високих результатів. Нейролінгвістичне програмування ґрунтується на певній системі базових пресупозицій, загальних принципів, розуміння яких є необхідною умовою успішної і ефективної роботи. Засновники НЛП розглядають всі технології, техніки й моделі НЛП як прояв базових пресупозицій у різних контекстах людської життєдіяльності [4, 78].

Пресупозиції – це базові принципи нейролінгвістичного програмування, в основу яких покладено узагальнення закономірностей функціонування (особливостей сприйняття, специфіки поведінки) людини в навколишньому світі; твердження, ідеї, думки, що сприймають як аксіоми, на віру, без доказів для того, щоб надати сенсу комунікації. На думку фахівців НЛП (Б. Боденхаммер, М. Холл), саме пресупозиційний набір аксіом лежить в основі усієї системи методик, припущень і навиків. Наші уявлення – так звана «карта», утворюються за формулою: відчуття – сприйняття – осмислення – уявлення. Уявлення людини про зовнішні процеси приблизне і нагадує «карту», а реакції людей відповідають їхнім внутрішнім «картам». Нейролінгвістична «карта» – складна система, на яку суттєво впливають різні психологічні «фільтри»: переконання, ідеали, цінності, установки, міфи, спогади, мова. Специфіка та неповторність «карти» навколишнього світу кожної людини значною мірою

Щоб якомога ефективніше використати ідеї НЛП викладач повинен не тільки володіти основами НЛП, але має знати, чого хоче досягти, мати чітке уявлення про передбачуваний результат у будь-якій ситуації; бути тактовним і уважним, вміти тримати свої почуття відкритими, що в свою чергу дасть змогу студенту переконатися у щирості його намірів; мати досить такту і гнучкості, щоб наполегливо змінювати свої дії доти, доки не отримає бажаного результату. Це дасть можливість викладачу підвищити здатність до навчання та пізнання; ставити цілі, які самі по собі максимально збільшують шанси на досягнення бажаного результату; налагоджувати міцні й ефективні відносини з людьми; підвищити чутливість і сприйняття, що дозволить розрізняти найтонші відтінки поведінки та стану людей і збільшить продуктивність спілкування; розвинути гнучкість; навчитися ефективно керувати людьми, створюючи атмосферу, що сприяє погодженій і продуктивній роботі; навчитися керувати власними думками і почуттями, що дасть можливість контролювати емоції; проникнути у власну підсвідомість, що сприятиме максимальному використанню внутрішніх творчих ресурсів.

Висновки. Ціль освіти – розвивати розумові здібності студента таким чином, щоб він мав змогу розкрити весь потенціал свого тіла, розуму, духу, використати свої найкращі особисті якості. Жодна система освіти не може забезпечити вирішення цих завдань без усвідомленої самим студентом необхідності зробити це, без його психологічної готовності до додаткових зусиль, без його цілеспрямованості. Техніки НЛП дають змогу свідомо міняти себе та своє ставлення до навчання, до життя, до навколишнього світу, ставати кращим, збагачуватись духовно.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бендлер Р. Рефрейминг / Р. Бендлер, Дж. Гриндер ; [пер. с англ.]. – Воронеж, 1995. – 256 с.
2. Бендлер Р. Гриндер Дж. Структура магии (в 2-х томах) / Р. Бендлер ; [пер. с англ.]. – СПб., 1993. – Т. 1. – 201 с. – Т. 2. – 201 с.
3. Бендлер Р. Семейная терапия / Р. Бендлер, Дж. Гриндер, В. Сатир. – Воронеж, 1993. – 128 с.
4. Волкер В. Проект НЛП : Исходный код / В. Волкер. – М. : «Маркетинг», 2002. – 220 с.
5. Деркс Л. Сущность НЛП. Ключи к личностному развитию / Л. Деркс, Я. Холландер. – М. : «КСИ+», 2000. – 704 с.
6. NLP in Business and Life. Copyright © Ken Strong PLR Acquired by White Dove Books 2006 [Електронний ресурс] / – Режим доступу : <http://www.whitedovebooks.co.uk>
7. Ten Of The Coolest, Most Powerful & Useful NLP Techniques I've Ever Learned by Jamie Smart ©2006 Jamie Smart [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.saladltd.co.uk

REFERENCES

1. Bendler R. Reframing / R. Bendler, J. Grinder ; [per. s angl.]. – Voronezh, 1995. – 256 s.
2. Bendler R. The Structure of Magic / R. Bendler, J. Grinder ; [per. s angl.]. – SPb., 1993. – T. 1. – 201 s. – T. 2. – 201 s.
3. Bendler R. Family Therapy / R. Bendler, J. Grinder, V. Satir. – Voronezh, 1993. – 128 s.
4. Volker V. Draft NLP: The source code / V. Volker. – M. : «Marketing», 2002. – 220 p.
5. Derks L. The Essence of NLP. The Keys to Personal Development / L. Derks, J. Hollander. – M. : «КСИ+», 2000. – 704 p.
6. NLP in Business and Life. Copyright © Ken Strong PLR Acquired by White Dove Books 2006 [Elektronnij resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.whitedovebooks.co.uk>
7. Ten Of The Coolest, Most Powerful & Useful NLP Techniques I've Ever Learned by Jamie Smart ©2006 Jamie Smart [Elektronnij resurs]. – Rezhym dostupu : www.saladltd.co.uk

Статтю подано до редакції 1.05.2015 р.

Лариса КИВА,
студентка ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
(Україна, Слов'янськ) kuvalar@mail.ru

Наталія ЛАЗАРЕНКО,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри технологій виробів легкої
промисловості та дизайну ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
(Україна, Слов'янськ) lazarenko.natalia2014@gmail.com

ПЕРЕДУМОВИ ВПРОВАДЖЕННЯ У НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТЕХНОЛОГІЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІН ТВОРЧОГО НАПРЯМКУ

Досліджено ключові події кожного періоду становлення системи дистанційної освіти в Україні та світі. Описано актуальність розвитку технологій дистанційного навчання в Україні. Визначено характерні риси процесу навчання даної форми. Теоретично обґрунтовано позитивні та негативні передумови його впровадження у процес підготовки майбутніх учителів при вивченні дисциплін творчого напрямку на технологічному факультеті.

Ключові слова: розвиток дистанційної освіти, дистанційне навчання, внесок у розвиток дистанційної освіти, дисципліни творчого напрямку, професійне становлення, організації процесу самоосвіти, планування та здійснення індивідуальної освітньої траєкторії.

Лит. 9.

Larisa KIVA,
Student of Donbass State Pedagogical University
(Ukraine, Slovyansk) kuvalar@mail.ru

Natalia LAZARENKO,
Ph.D. In Education, Associate Professor Of Light Industry And Design Technology
Department
Donbass State Pedagogical University
(Ukraine, Slovyansk) lazarenko.natalia2014@gmail.com

INTRODUCTION BACKGROUNDS IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF DISTANCE LEARNING TECHNOLOGICAL FACULTY BY STUDY CREATIVE DIRECTION SUBJECTS

It is investigated the key events of each period of a distance education system in the world and Ukraine. It is described the relevance of distance learning technologies in Ukraine. There is determined the characteristics of this learning process form. Theoretically proved positive and negative conditions of its implementation in the future teachers training in the study subjects creative direction at the Technology Faculty.

Key words: distance learning development, distance learning, contribute to the distance education courses creative direction development, professional development, a self-education process, planning and implementation of individual educational trajectory.

Ref. 9.

Лариса КИВА,
студентка ГВНЗ «Донбасский государственный педагогический университет»
(Украина, Славянск) kuvalar@mail.ru

ПРЕДПОСЫЛКИ ВНЕДРЕНИЯ В УЧЕБНЫЙ ПРОЦЕСС ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО ФАКУЛЬТЕТА ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ ДИСЦИПЛИН ТВОРЧЕСКОГО НАПРАВЛЕНИЯ

Исследованы ключевые события каждого периода становления системы дистанционного образования в мире и Украине. Описана актуальность развития технологий дистанционного обучения в Украине. Выделены характерные черты процесса обучения данной формы. Теоретически обоснованы положительные и отрицательные предпосылки его внедрения в процесс подготовки будущих учителей при изучении дисциплин творческого направления на технологическом факультете.

Ключевые слова: *развитие дистанционного образования, дистанционное обучение, вклад в развитие дистанционного образования, дисциплины творческого направления, профессиональное становление, организации процесса самообразования, планирования и осуществления индивидуальной образовательной траектории.*

Лит. 9.

Постановка проблеми. Динамічність економічних і соціокультурних процесів, що відбуваються в сучасному суспільстві, кардинальні зміни у способах поширення та використання інформації зумовлюють еволюцію освітніх технологій, сприяють активному впровадженню дистанційної освіти як одного з напрямків реформування її стратегічного розвитку освітньої системи України. Технічна еволюція останніх років охопила всі галузі суспільства і сприяла виникненню нових підходів викладання у вищій школі.

Ефективність застосування дистанційних технологій в освітній галузі значною мірою залежить від рівня підготовленості викладачів до реалізації дистанційного навчання, науково-методичного та матеріально-технічного забезпечення, а також від готовності студентів навчатися в умовах дистанційної освіти. Саме від якісного опанування майбутніми педагогами дистанційними технологіями під час навчання у педагогічних навчальних закладах залежить ефективність як дистанційного навчання, так і процесу професійної підготовки майбутніх учителів [2].

В Україні дистанційне навчання сприяє ефективному вирішенню низки соціальних завдань, зокрема забезпечення доступу до навчання людей з обмеженими можливостями, створення умов для професійної підготовки, перекваліфікації фахівців з урахуванням запитів ринкової економіки тощо.

На сучасному етапі в Україні наукові розробки з проблем дистанційного навчання впроваджуються переважно в практику підготовки фахівців технічного профілю.

Вивчаючи поставлену нами проблему, ми дійшли до того, що організація дистанційного навчання в навчальних закладах України використовується тільки для окремих курсів; теоретичні педагогічні напрацювання з впровадження дистанційних технологій для студентів творчих спеціальностей мало використовуються в освітянській практиці. Проте дистанційні технології можуть ефективно застосовуватися у процесі навчання студентів при вивченні дисциплін творчого напрямку.

Аналіз досліджень. Аналіз наукової психолого-педагогічної літератури, дисертаційних досліджень, що з'явилися останнім часом, свідчить про значну увагу до про-

блем упровадження дистанційних технологій у навчальний процес вищих навчальних закладів.

Багато зарубіжних та вітчизняних вчених приділяють увагу таким питанням: дистанційне навчання з використанням інформаційних технологій (В. Биков Р. Гуревич, М. Кадемія, Д. Опеншоу, Н. Тверезовська, І. Хорев, М. Жалдак, Ю. Жук); педагогічні підходи до комп'ютеризації навчального процесу (Б. Гершунський, Є. Машбиць, І. Підласий); дидактичні властивості комп'ютерних засобів (Є. Полат); методи творчого навчання за допомогою телекомунікаційних засобів (Г. Андріанова, А. Кудін, А. Хуторський); концептуальні педагогічні положення про дистанційне навчання (О. Андреев, Г. Козлакова, І. Козубовська, В. Олійник, Є. Полат, П. Стефаненко, А. Хуторський) [1].

Науково-педагогічні засади дистанційного навчання розробляли такі вітчизняні науковці, як В. Кухаренко, В. Олійник, В. Рибалко, Н. Сиротенко, П. Стефаненко та ін. Значний інтерес для нашого дослідження становлять праці зарубіжних (Р. Бел, Дж. Блумстук, Д. Кіган, Дж. Коумі), у тому числі російських (О. Андреев, М. Моїсеєва, Є. Полат, В. Солдаткін, А. Хуторської та ін.) дослідників.

Аналіз наукових досліджень з даного питання дозволив виявити низку суперечностей між впровадженням дистанційного навчання у процес підготовки майбутніх учителів та недостатнім рівнем розробки науково-теоретичного забезпечення організації дистанційного навчання при вивченні дисциплін творчого напрямку на технологічному факультеті.

Мета статті – дослідити історичний розвиток дистанційного навчання у світі та Україні, теоретично обґрунтувати позитивні та негативні передумови його впровадження у процес підготовки майбутніх учителів при вивченні дисциплін творчого напрямку на технологічному факультеті.

Виклад основного матеріалу. Дистанційний метод навчання з'явився досить давно [3]. Сучасне суспільство переживає значні зміни, пов'язані з переглядом ряду наукових, політичних і соціальних положень. Вони відбуваються в усіх сферах людського життя, торкаються всіх суспільних інституцій, у тому числі й освіти.

У минулому столітті кабінетне листування було перетворене на телеконференцію, а нині воно видозмінилося до використання Інтернету та сучасних Web-технологій [таб. 1].

У подальші роки ХХ ст. і до сьогодні дистанційне навчання розвивалося досить стрімко. Дистанційне навчання практикують як в розвинених країнах, так і в тих, що розвиваються. Сьогодні воно вже грає значущу роль, демонструючи свою гнучкість і різноманітність форм.

Таблиця 1

Історія розвитку дистанційного навчання у світі

<i>Рік</i>	<i>Країна</i>	<i>Внесок в розвиток дистанційного навчання</i>
1840	Об'єднане Королівство	Ісаак Питман за допомогою поштових відправлень почав навчати стенографії студентів.
1873	Америка	Ганна Еліот Тікнор розробила систему навчання поштою для жінок і назвала її Суспільство Тікнор.
1874		Програма навчання поштою була запропонована Університетом штату Іллінойс.
1892		Вільям Рейні Харпер заснував перше відділення дистанційного навчання в Університеті Чикаго.
1906		Викладання поштою було запроваджене в Університеті штату Вісконсін.

1911	Австралія	Відкрилися курси вузівського рівня в Квінслендському університеті в Брісбені.
1914	Канада та Нова Зеландія	Для дітей, що живуть далеко від звичайних шкіл, було організовано навчання поштою за програмою початкової школи.
1939	Франція	Було створено Державний центр дистанційного навчання для дітей, які не мають можливості відвідувати школу. В даний час цей центр став найбільшим навчальним закладом дистанційного навчання в Європі.
1917	Росія	Розроблена модель дистанційного навчання, названа «консультаційною», тобто заочною.
1979	Китай	Вперше в історії дистанційного навчання була створена Національна мережа радіо і телевізійних університетів.

Розвиток дистанційної освіти в Україні розпочався значно пізніше ніж у країнах Західної Європи, і здійснювався в умовах низького рівня інформатизації українського суспільства, незначної кількості оснащення комп'ютерною технікою шкіл України та відсутності спеціалізованих методик дистанційного навчання. Теоретичні, практичні та соціальні аспекти дистанційної освіти розроблені в нашій країні недостатньо. Кількість наукових організацій та вищих навчальних закладів України, які активно розробляють або використовують відповідні курси дистанційного навчання, досить незначна.

Перспективу і вдосконалення системи дистанційного навчання в Україні складає впровадження в освітній процес комп'ютерної і аудіо-візуальної техніки. Система дистанційного навчання в Україні перебуває на етапі становлення: вивчається світовий досвід у галузі дистанційного навчання, розробляється відповідна загальна теоретична база, створюються центри дистанційного навчання, накопичується практичний досвід, але потенціал педагогічних вищих навчальних закладів використовується недостатньо. На даний час проблему дистанційної освіти розробляють практично всі ВНЗ на території України [таб. 2].

Аналізуючи ключові події кожного періоду становлення системи дистанційної освіти в Україні, простежується її розвиток з урахуванням уже існуючих досягнень в інформаційно-комунікаційній інфраструктурі країни, теоретичних та практичних напрацювань. Адже дистанційна освіта передбачає не лише впровадження нових технічних засобів, це, перш за все, – нова освітня парадигма: перехід від передачі та запам'ятовування інформації до самостійного її пошуку; вміння працювати у групах над спільними завданнями; посилення ролі спілкування у навчанні; створення специфічного інструментарію контролю отриманих знань та ін.

Дистанційне навчання у різних формах та модифікаціях надає можливість отримувати освіту за місцем проживання, у процесі виробничої діяльності, можливість організації процесу самоосвіти, планування та здійснення індивідуальної освітньої траєкторії залежно від власних можливостей і потреб, поширює коло людей, яким доступні всі види освітніх ресурсів поза віковими, соціальними обмеженнями, станом здоров'я, підвищує соціальну та професійну мобільність населення.

У сучасному освітньому просторі України дистанційне навчання набуває рис соціальної технології [6], оскільки сприяє ефективному вирішенню низки соціальних завдань, зокрема забезпечення доступу до навчання людей з обмеженими

можливостями, створення умов для професійної перепідготовки та перекваліфікації фахівців з урахуванням запитів ринкової економіки тощо.

Багато спеціалістів називає дистанційну форму навчання «освітньою системою XXI сторіччя», і сьогодні на неї зроблено велику ставку [7]. Динамічний прогресивний рух науки зумовлює надшвидкі темпи старіння професійних знань і заохочує до постійного їх удосконалення. У зв'язку з цим дистанційна форма навчання відкриває можливості побудування різнопрофільних систем безперервного самонавчання та обміну інформацією для широкого кола користувачів, незважаючи на часові та просторові пояси, вік і соціальний статус.

Аналіз вітчизняних та зарубіжних теорій і практики дистанційного навчання дозволяє виокремити такі характерні риси: гнучкість та асинхронність, модульність, масовість, рентабельність, інтерактивне спілкування учасників освітнього процесу, наявність засобів комунікації (синхронних або асинхронних), сукупності спеціальних педагогічних технологій, орієнтація на самостійну пізнавальну діяльність студентів, широке застосування освітніх ресурсів Інтернет, специфічні принципи організації електронного навчального матеріалу й оперативність оновлення методичного забезпечення навчального процесу тощо [4, 5].

Дистанційне навчання може адекватно реалізувати одну з найголовніших конституційних потреб людини – право на освіту й отримання інформації. Отже, логічно вважати дистанційне навчання надфективною системою підготовки та безперервної підтримки високого кваліфікаційного рівня спеціалістів.

Таблиця 2

Розвиток дистанційної освіти в Україні

<i>Рік</i>	<i>Події, пов'язані зі становленням дистанційного навчання в Україні</i>	<i>Внесок у розвиток дистанційної освіти</i>
Середини 90-х років	Перші кроки до розвитку дистанційного навчання	
	Низький рівень інформатизації суспільства, низька забезпеченість комп'ютерною технікою закладів освіти, майже повна відсутність інфраструктури мережі Інтернет та інструментарію для створення інформаційно-освітнього середовища дистанційного навчання, відсутність власних теоретичних напрацювань з питань дистанційної освіти тощо.	
1995-2000	Створення телекомунікаційної дидактичної лабораторії	Розповсюдження в Україні нових методик і педагогічних технологій дистанційного навчання на основі сучасних інформаційно-комунікаційних технологій; спроба об'єднати переваги, які надають ІКТ, з відповідними педагогічними технологіями.
1997	Проведення Всеукраїнської конференції «Інтернет - технології в інформаційному просторі держави»	Організація Асоціації користувачів телекомунікаційною мережею закладів освіти і науки України з координуючим «Центром Європейської інтеграції» у Києві; отримання офіційної назви Українська науково-освітня телекомунікаційна мережа «УРАН».

1998	Прийняття Закону України «Про національну програму інформатизації»; вчені країни організують і проводять національну конференцію в Одесі	Формулювання задач з інформатизації освіти та визначення напрямків їх реалізації; підписання меморандуму про співпрацю між 27 вищими навчальними закладами України; інформатизація та освоєння освітньої інфраструктури глобальної мережі Інтернет; постановка та розв'язання завдань з інформатизації суспільства та створення в країні інфраструктури мережі Інтернет, створення перших розробок у галузі дистанційного навчання, здійснення окремих міжнародних проєктів, усвідомлення науковою спільнотою та органами управління освіти необхідності комплексного підходу до проблеми впровадження дистанційного навчання на державному рівні.
2000	Затвердження Міністерством освіти і науки України «Концепції розвитку дистанційної освіти в Україні»,	Український центр дистанційної освіти стає головною координуючою організацією системи дистанційної освіти України, проводить курси навчання для викладачів ВНЗ, розробників дистанційних курсів, укладає договори з ВНЗ про співробітництво з метою координації створення системи дистанційної освіти в Україні; передбачено створення в країні системи освіти, забезпечено розширення кола споживачів освітніх послуг, реалізовано систему безперервної освіти «протягом усього життя» та індивідуалізацію навчання при масовості освіти.
2000-2004	Другий період становлення дистанційної освіти Період характеризується низкою ініціативних пропозицій від ВНЗ щодо створення Української системи дистанційної освіти; прийняття загальнодержавної програми розвитку дистанційного навчання в Україні, поява великої кількості різних структурних одиниць системи дистанційної освіти, створення закладами освіти інформаційно-освітніх середовищ дистанційного навчання.	
2001	Створення організаційної структури системи дистанційної освіти	Розробка правових основ і стандартів дистанційної освіти; створення матеріально-технічної бази регіональних і локальних центрів дистанційної освіти; створення первинного фонду дистанційних курсів і забезпечення їх експериментального впровадження; розробка принципів фінансування системи дистанційної освіти; реалізація пілотних проєктів впровадження дистанційної освіти.
2002-2003	Прийняття Міністерством освіти і науки України «Положення про дистанційне навчання»	Повномасштабне розгортання і впровадження дистанційної освіти як форми навчання, рівноцінної з очною, заочною та екстернатом; розробка та впровадження системи пільг щодо використання комп'ютерних мереж і телекомунікаційної інфраструктури для складових системи дистанційного навчання (юридичних і фізичних осіб); впровадження системи ліцензування, атестації та акредитації закладів дистанційної освіти; інтеграція системи дистанційної освіти України у світову систему.

2004	Затверджено перше «Положення про дистанційне навчання»	Створення центрів системи дистанційного навчання навчальними закладами всіх рівнів освіти будь-яких організаційно-правових форм власності та підпорядкування відповідного рівня; низка ініціативних пропозицій від ВНЗ щодо створення Української системи дистанційної освіти; Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» публікує Меморандум створення інформаційної освітньої мережі «Українська дистанційна освіта»; наукові розробки, присвячені впровадженню дистанційного навчання, проведення наукових заходів; виникнення інформаційно-освітніх середовищ дистанційного навчання в організаційних структурах системи дистанційної освіти, активне опанування та адаптація відповідних існуючих програмних середовищ та створення власних.
2005-2010	Застійний поступ системи дистанційного навчання	
Серпень 2010	Внесено зміни до Закону України «Про загальну середню освіту» та затверджено нове «Положення про загальноосвітній навчальний заклад»	Схвалення Концепції Державної цільової програми впровадження у навчально-виховний процес загальноосвітніх навчальних закладів інформаційно-комунікаційних технологій «Сто відсотків» на період до 2015 року; впровадження дистанційного навчання у загальну середню освіту, а саме: планується створення системи дистанційного навчання дітей з обмеженими можливостями та дітей, які перебувають на довготривалому лікуванні; серед очікуваних результатів формування дистанційної системи виявлення обдарованих учнів, налагодження їх ефективного електронного зв'язку з провідними фахівцями та вченими.
Квітень 2011	Затверджено постановою Кабінету міністрів Державну цільову програму «Сто відсотків»	Приділення уваги створенню безперервної системи підвищення кваліфікації учителів з використанням дистанційної форми навчання; нормативна підтримка навчального процесу за дистанційною формою у закладах післядипломної освіти.
2012	Винесено проект «Положення про дистанційне навчання у навчальних закладах».	Поява нових технічних та програмних засобів для підтримки дистанційного навчання, проведення Інтернет-семінарів (вебінарів); створення інформаційно-освітнього середовища дистанційного навчання; оновлення та покращення ресурсів для підтримки інтерактивності та відкритості дистанційної освіти; впровадження дистанційної форми навчання у ЗНЗ; створення Інтернет-середовища для розробки сайтів дистанційного навчання, сайти з електронним контентом за програмою загальної середньої освіти, портативна техніка з електронними підручниками тощо.

Дистанційна форма навчання перспективна і має право на існування, не змінюючи, а доповнюючи собою класичну освіту. Слід відзначити як позитивні, так і негативні сторони такої форми навчання для використання її на технологічному факультеті при вивченні дисциплін творчого напрямку.

До позитивних слід віднести: подолання внутрішнього психологічного бар'єру, можливість самостійно розподіляти власний час (економія часу), паралельно з освітнім процесом студент знайомиться з новими технологіями, студент не соромиться повідомляти про свої проблеми, викладач не відволікається від основної групи на невстигаючих студентів. Позитивним є також: освоєння вмінь самостійно знаходити, накопичувати і переосмислювати наукові знання, самостійно орієнтуватися в сучасному інформаційному суспільстві.

Негативні сторони пов'язані з активним вторгненням у природний внутрішній світ людини штучних ілюзорних вражень від екранних віртуальних сюжетів та взаємодії з ними, небезпека може полягати і в навмисному маніпулюванні свідомістю молодого людини (тому дистанційна форма навчання найбільш ефективна для людей старших 30 років), нехтування допустимими нормами безпеки режимів роботи з комп'ютером. У зв'язку з цим виникає необхідність досліджень впливу персонального комп'ютера на психіку молодого людини. Персональний комп'ютер не розвиває здатності студента чітко й образно висловлювати свої думки, істотно обмежує можливість усного мовлення, не розвиває критичного мислення. Довготривала робота в мережі Інтернет призводить до формування егоїстичних нахилів у молодого людини, індивідуалізму, пригнічує почуття колективізму, взаємодопомоги. Коefіцієнт утримання знань при дистанційній формі навчання без наставника (викладача), що сидить поруч, у 3-4 рази нижчий ніж при контактному навчанні. Студент не відчуває аудиторії, а викладач не має змоги вчасно втрутитися у навчальний процес і надати необхідну допомогу. Дистанційна форма навчання ефективна лише в тому випадку, коли студенту цікавий матеріал. Незважаючи на «за» і «проти» дистанційної форми навчання, вона має право на існування, не змінюючи, а доповнюючи собою класичну освіту.

Якість впровадження та застосування дистанційного навчання на технологічному факультеті в процесі вивчення дисциплін творчого напрямку можна оцінювати за допомогою таких показників, як: результативність (ступінь засвоєності знань, можливість застосовувати накопичені знання на практиці, успішність, індивідуальний процес навчання, гнучкі консультації); доступність всім верствам населення (студенти, бізнесмени, інваліди, військовослужбовці та ін.); ресурсомісткість (відсутність необхідності відвідувати лекції і семінари, фінансові витрати, матеріальні ресурси, аудиторії, викладачі і т.д.); оперативність (час на засвоєння знань, донесення до студентів та ін.); демократичний зв'язок «викладач – студент»; комплексне програмне забезпечення; провідні освітні технології.

У перспективі електронна освіта зробить навчання не нудним і ретельно розпланованим зобов'язанням, а захоплюючим пізнавальним процесом, у формуванні якого студент сам братиме участь. Вчитися скрізь, завжди і все життя із задоволенням – приблизно таке гасло ідеї дистанційної освіти.

Усе перераховане вище можна віднести до показників ефективності процесу дистанційного навчання. Дистанційна освіта розвивається дуже швидко і для України є перспективною формою вищої освіти.

Висновки. Ми дійшли висновку, що дистанційне навчання в Україні має певні етапи свого становлення, а саме: початковий, активного розвитку, застійного поступу та поточний, кожний з яких має свої змістові події та знайшов своє відображення у сучасному стані системи дистанційної освіти України. Дослідження історичного аспекту та аналіз сучасного стану впровадження дистанційного навчання в освітню практику зарубіжжя та

України дозволили дійти висновку про: необхідність дистанційного навчання, яка зумовлена стрімким розвитком інформаційного суспільства, швидким старінням знань фахівців, що потребує безперервної освіти впродовж усього життя; становлення дистанційного навчання як відкритої та гнучкої форми освіти.

Використання дистанційних форм і методів навчання сприяє індивідуалізації процесу професійного становлення, що спонукає студентів до самостійної роботи, формує в них інформаційну культуру, налаштовує на оволодіння інноваційними засобами здобуття та застосування інформації. Можливості дистанційного навчання сприяють розвитку кваліфікованого, інтелектуального і високопрофесійного фахівця та цілком відповідають соціальному замовленню щодо впровадження у початковий процес технологічного факультету при вивченні дисциплін творчого напрямку. Зважаючи на викладені факти, можна зробити висновок про необхідність створення та поширення такого методу навчання на технологічному факультеті як невід'ємного фактора у вивченні дисциплін творчого напрямку. Це надасть можливість широкого залучення студентів до факультету.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Власенко Л. Дистанційна освіта та її функції у процесі навчання / Л. Власенко, О. Никитенко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/12170/1/6Vlas.pdf>
2. Жевакіна Н. Педагогічні умови організації дистанційного навчання студентів гуманітарних спеціальностей у педагогічному університеті : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Н. Жевакіна. – Луганськ, 2009. – 20 с.
3. Краткая история развития дистанционного образования. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dtraining.web-3.ru/introduction/history/>
4. Околесов О. Системный подход к построению электронного курса для дистанционного обучения / О. Околесов. – Педагогика, 1999. – № 6. – С. 50–56.
5. Олексенко В. Ефективні шляхи вдосконалення змісту і форм підготовки спеціалістів ВНЗ / В. Олексенко. – Вища освіта України, 2004. – №2. – С. 66–70.
6. Підкасистий П. Комп'ютерні технології в системі дистанційного навчання / П. Підкасистий, О. Б. Тищенко. – Педагогіка, 2000. – № 5. – С. 7–12.
7. Полат Е. Дистанционное обучение: каким ему быть? / Е. Полат, А. Петров. – Педагогіка, 1999. – № 7. – С. 29–34.

REFERENCES

1. Vlasenko L. Distancijna osvita ta її funkції u procesi navchannja / L. Vlasenko, O. Nikitenko. [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/12170/1/6Vlas.pdf>
2. Zhevakina N. Pedagogichni umovi organizacii distancijnogo navchannja studentiv gumanitarnih special'nostej u pedagogichnomu universiteti : avtoref. dis. ... kand. ped. nauk : spec. 13.00.04 – teorija i metodika profesijnoї osviti / N. Zhevakina. – Lugans'k, 2009. – 20 s.
3. Kratkaja istorija razvitija distancionnogo obrazovanija. [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu : <http://dtraining.web-3.ru/introduction/history/>
4. Okolesov O. Sistemnyj podhod k postroeniju jelektronogo kursa dlja distancionnogo obuchenija / O. Okolesov. – Pedagogika, 1999. – № 6. – S. 50–56.
5. Oleksenko V. Efektivni shljahi vdoskonalennja zmistu i form pidgotovki specialistiv VNZ / V. Oleksenko. – Vishha osvita Ukraїni, 2004. – №2. – S. 66–70.
6. Pidkasytj P. Komp'juternje tehnologii v sisteme distancionnogo obuchenija / P. Pidkasytj, O. B. Tishhenko. – Pedagogika, 2000. – № 5. – S. 7–12.
7. Polat E. Distancionnoe obuchenie: kakim emu byt' / E. Polat, A. Petrov. – Pedagogika, 1999. – № 7. – S. 29–34.

Статтю подано до редакції 09.04.2015 р.

Зоя СИДОРЯК,

*аспірант кафедри теорії та методики фізичного виховання
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Україна, Дрогобич) zoya.s@mail.ru*

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ АНТОНА МАКАРЕНКА

У статті проаналізовано ідеї та практику фізичного виховання дітей у педагогічній спадщині Антона Макаренка. Автор з'ясувала, що фізичне виховання дітей та підлітків А. Макаренка вважав чинником створення колективу та виховання гармонійно розвинутої особистості, а кращими засобами фізичного виховання – працю, ігри, спорт, екскурсії та походи.

Ключові слова: Антон Макаренко, педагогічна спадщина, фізичне виховання.

Лит. 13.

Zoya SYDORYAK,

*Postgraduate Student Of The Physical Education Theory And Methodise Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Ukraine, Drohobych) zoya.s@mail.ru*

THE CHILDREN PHYSICAL EDUCATION THEORY AND PRACTICE IN ANTON MAKARENKO'S PEDAGOGICAL HERITAGE

In the article it is analyzed the children physical education ideas and practice in Anton Makarenko's pedagogical heritage. The author found that children and teenagers' physical education A.Makarenko considered as a factor creating collective education and harmonious development of personality, and the physical education best means are work, games, sports, trips and hikes.

Key words: Anton Makarenko, pedagogical heritage, physical education.

Ref. 13.

Зоя СИДОРЯК,

*аспірант кафедри теорії та методики фізичного виховання
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана
Франка (Україна, Дрогобич) zoya.s@mail.ru*

ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ НАСЛЕДИИ АНТОНА МАКАРЕНКО

В статье проанализированы идеи и практику физического воспитания детей в педагогическом наследии Антона Макаренка. Автор выяснила, что физическое воспитание детей и подростков Макаренко считал фактором создания коллектива и воспитания гармонично развитой личности, а лучшими средствами физического воспитания – труд, игры, спорт, экскурсии и походы.

Ключевые слова: Антон Макаренко, педагогическое наследие, физическое воспитание.

Лит. 13.

Постановка проблеми. Одна із основних проблем, що знаходяться в полі зору представників педагогічної науки і практики, пов'язана із пошуком шляхів удосконалення системи фізичного виховання дітей у сім'ї, школі і позашкільній роботі. Серед завдань

фізичного виховання пріоритетним є створення умов, які сприяють повноцінному особистісному розвитку кожної дитини. Згідно з Концепцією Загальнодержавної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на 2012 – 2016 рр. особливу увагу на сучасному етапі набуває питання розбудови національної системи фізичного виховання та оздоровлення дітей і молоді з урахуванням національних традицій та історичного досвіду [11]. Необхідність формування належної системи фізичного виховання дітей спонукає до вивчення історичного досвіду у цій царині, що передбачає дослідження як теоретичних, так і практичних аспектів реалізації фізичного виховання дітей у минулому. Важливим з цього погляду є звернення до вітчизняної педагогіки 20-х – 30-х рр. ХХ ст., оскільки саме в цей період трансформації суспільно-політичного життя нею було накопичено чималий досвід у справі фізичної культури і фізичного виховання молодого покоління. Водночас окреслений період нашої педагогіки позначився діяльністю видатного українського педагога А. Макаренка, педагогічна творчість якого і досі вивчається у всьому світі. З цих міркувань видається актуальним дослідження поглядів А. Макаренка на фізичне виховання дітей.

Аналіз досліджень. У радянські часи чимало дослідників спадщини цього педагога торкалися тих чи тих аспектів фізичного виховання дитини, але в контексті вивчення питань формування дисципліни, трудового, громадянсько-патріотичного чи інтернаціонального виховання, ролі колективу у вихованні тощо. Серед них слід назвати Є. Мединського, І. Свадковського, М. Ніжинського, М. Ярмаченка, В. Кумаріна, Л. Виничук, Л. Байка та ін. Назагал цілісного дослідження бачення А. Макаренком проблем фізичного виховання дітей проведено не було. У роки незалежності ця ділянка привернула увагу фахівців. Зокрема, у працях М. Крука, В. Ковалю та інших авторів було зроблено спробу визначити місце фізичного виховання у педагогічній спадщині низки відомих українських педагогів, зокрема й А. Макаренка.

Мета статті – проаналізувати ідеї та практику фізичного виховання дітей у педагогічній спадщині Антона Макаренка.

Виклад основного матеріалу. Діяльність видатного педагога Антона Макаренка, що збагатив світову педагогіку новими поглядами на теорію і практику виховання, припадає на 20-ті – 30-ті рр. ХХ ст. У його педагогічних творах, методичних працях, статтях, доповідях, лекціях міститься певна система педагогічних поглядів, висвітлені найважливіші проблеми методології педагогіки, методики і техніки виховання [2, 302].

Аналіз педагогічної спадщини А. Макаренка щодо фізичного виховання підростаючого покоління неможливий без урахування історичних та суспільно-політичних умов, у яких жив, працював і творив педагог, а його ідеї мали бути реалізованими. Як педагог він уславився вже у 1920-х рр. на зорі становлення радянської освітньо-виховної системи. В умовах відносної свободи, характерної для періоду нової економічної політики, культурне життя в Україні нуртувало боротьбою різноманітних течій, тенденцій, поглядів на право визначати форми і норми постреволуційної культури. Спорт і фізична культура загалом не залишалися осторонь цього процесу. Передусім це проявилось в дискусії щодо змісту і методів фізкультурно-спортивної роботи в УСРР. Ініціатори фізкультурного руху виходили з того, що оскільки виникла держава, яка постулює нові принципи організації суспільства, то й підходи до фізкультурно-спортивної роботи мають бути відмінними не лише від попередніх років, але й від культивованих у європейських буржуазних країнах. У народі панував ентузіазм, очікування від майбутнього були величезні, та найфантастичніші ідеї не видавалися такими [12, 47–48].

У період НЕПу, як зауважує О. Сухомлинська, «інтелектуальна обстановка була досить розквітачена. Партійні керівники не планували й не завбачували, якому з суто наукових поглядів партія надасть переваги, а деякі з них взагалі заперечували можливість надання такої переваги будь-якому з напрямків. Крім того, і це дуже важливо, серед радянських учених і філософів ніколи не було єдиної інтерпретації марксистської філософської науки. Особливо це стосувалося педагогічної науки, майбутній розвиток якої за радянських часів був зовсім не визначений» [9, 121]. Тому й не дивно, що для А. Макаренка виникає великий простір для генерування і реалізації педагогічних дітей, що й здійснювалося ним в колонії ім. М. Горького та комуні ім. Ф. Дзержинського.

Звісно, формування української педагогічної науки відбувалось під ідеологічним впливом. Більшовики приділяли проблемам виховання значну увагу, оскільки розуміли, яку велику роль у розбудові нового ладу могла відіграти школа. Поступово формувалася більшовицька педагогіка, яку характеризували певні (основні) принципи. По-перше, комуністична партійність; по-друге, тісний зв'язок школи й виховання з політикою комуністичної партії та держави, адже «педагогіка мусить займатися проблематикою в дусі радянського патріотизму та пролетарського інтернаціоналізму»; по-третє, виховання в колективі та для колективу і останнє – виховання шляхом праці [1, 316].

У 1920-х рр. відбувалося становлення програмних основ радянської системи фізичного виховання. 13 липня 1925 р. було прийнято Постанову оргбюро ЦК РКП(б) «Завдання партії в галузі фізичної культури». У ній, зокрема, зазначалося: «Фізкультуру необхідно розглядати не тільки з точки зору фізического виховання і оздоровлення і як із сторони культурно-хозяйственной і военной підготовки молодежи (стрелковий спорт і пр.), но і як один із методів виховання мас (поскольку физическая культура развивает волю, вырабатывает коллективные навыки, настойчивость, хладнокровие и другие ценные качества) и вместе с тем, как средство сплочения широких рабочих и крестьянских масс вокруг (...) партийных организаций, через которые рабоче-крестьянские массы вовлекаются в общественно-политическую жизнь» [13, 80]. Тому в ній у перші роки становлення комуністичної влади, поза ідеологічним інтересом, виділялася лише гігієнічна чи трохи ширше – оздоровча – складова як найбільш відповідний елемент щодо зміцнення цієї влади.

Звісно, в цих умовах А. Макаренку, який лише починав розбудовувати свою педагогічну систему в колонії ім. М. Горького, доводилось узгоджувати свої погляди і виховну практику з тогочасною ідеологією. Наголосимо, що у творчості майже будь-якого педагога можна виділити дві основні частини: перша – ідеологічна, в якій автор зображає виховний ідеал, бачення ним людини такою, якою вона повинна бути відповідно до вимог часу і суспільства (чи відповідно до бачення самим педагогом цих вимог), інакше кажучи, – мету едукативної; друга – прикладна, в якій розглядаються і обґрунтовуються практично-системні механізми досягнення едукативної мети, тобто увесь педагогічний інструментарій. Вони, безумовно, є і в творчій спадщині Антона Макаренка.

Характеризуючи виховний ідеал А. Макаренка, наголосимо, що він бачив майбутніх громадян радянської країни фізично здоровими, міцними, загартованими, оптимістичними, бадьорими особистостями, здатними долати і фізичні, і духовні труднощі. На його думку, фізичне виховання і фізичний розвиток повинні насамперед сприяти загартовуванню організму. Для характеристики здоров'я та загартовування організму колоністів А. Макаренко знаходив такі піднесено-літературні означення: «м'язи залізних рук», «броньовані коробки грудей», «монументально стійкі стегна» тощо. Але метою фізичного виховання педагог вважав гармонійний розвиток кожного вихованця [3, 48].

Відомий педагог пропонував здійснювати фізичне виховання в єдності з усіма напрямками процесу формування гармонійно розвинутої особистості. У своїй науково-педагогічній спадщині А. Макаренко точно визначав роль цього поєднання і значення фізичної культури та спорту в загальній цілісній системі виховання нової людини. Видатний педагог бачив підрастаюче покоління здоровим, духовно красивим, бадьорим, з міцною нервовою системою, з почуттям оптимізму [5, 58].

Аналізуючи практичну сторону педагогічної діяльності А. Макаренка щодо реалізації засад і цілей фізичного виховання, наголосимо, що розроблена ним система виховання людини у колективі вихованців і сім'ї ґрунтується на використанні певного арсеналу педагогічних засобів, інструментарію. Чи не найважливіше місце у ньому займає праця. В теорії виховання у праці, розробленій А. Макаренко, центральне місце займає постулат про зв'язок трудового зусилля з вихованням фізичного здоров'я, витривалості, волі, терпіння і наполегливості, благородства душі, вміння долати труднощі, тобто формування того, що характеризує сильною особистість [10, 169].

Наступним засобом фізичного виховання А. Макаренко вважав гру. Для дитини гра є необхідною формою життєдіяльності, в якій вона пізнає світ, формує певні уявлення і моделі взаємин. Зважаючи на таку виняткову роль гри у дитячому віці, необхідно, зауважує Макаренко, використати її розвиваючі можливості і для фізичного виховання людини. Він виступав проти таких форм гри, де б дитина була лише спостерігачем і ніякої дієвої, активної участі не брала. «Якщо (...) дитина буде займатися тільки такою грою, з неї виросте пасивна людина, позбавлена ініціативи й незвична (...) перемагати труднощі» [8, 245]. В першу чергу треба застосовувати такі види гри, які привчають дитину до діяльності в колективі, виховують здатність до орієнтування, колективізм, активність. Педагог також пропонував надавати ознак певної гри навчальній та виробничій праці, використовувати прояви змагальності.

Саме у формі гри здійснювалася притаманна педагогічній системі А. Макаренка так звана «воєнізація фізичного виховання». Дитячо-юнацькі ігри «Зірниця» і «Орлятко» (які пізніше використовувалися впродовж 60 – 80-х рр. ХХ ст.) – це наслідок втілення взаємозв'язку фізичного виховання з військово-патріотичним.

Великого значення у своїй практичній роботі А. Макаренко надавав спортивним, гімнастичним іграм. Колоністи та комунари практикували біг на ковзанах, лижах, ігри у футбол і теніс. «Біля парадного входу була ковзанка. Весь квітень комунари готували різні майданчики: волейбольні, футбольні, крокетні» [7, 110]. «Головний вид спорту в комуні – лижі. Місцевість, яка нас оточувала, була зручною для бігу на лижах» [7, 109], – згадував видатний педагог. Працювала також секція з акробатики, і вихованці дуже часто виступали з акробатичними вправами та пірамідами в інших школах та селищах.

Популярною серед колоністів і комунарів була гра «Горліт». Як зазначав сам А. Макаренко, «найбільше часу та енергії відбирала підготовка майданчика для горльоту. Уже в лютому комунари купували пряжу і плели сітки, щоб особливо не перевантажувати наш небагатий бюджет. З початку травня встановлювався горльотний майданчик. Горліт – це гра, яку ми вважаємо найцікавішою та найпотрібнішою пролетаріату грою. Вона схожа на теніс, але відрізняється від нього тим, що це гра колективна: вісім-на-вісім. Ракетки – не дорогі тенісні, а виготовлені з дикти. Правила горльоту вироблені в комуні впродовж багатьох років, і ми всі впевнені, що ця гра розвиває спритність, вміння колективно діяти, винахідливість, ініціативу» [7, 82].

Педагог високо цінував роль ігор у формуванні колективу й вихованні підрастаючого покоління. Велике значення він надавав іграм на місцевості, вбачаючи у них ефектив-

ний засіб формування волі, відповідальності, мужності й дисципліни, розвитку вмінь долати труднощі, діяти у колективі. Ігри розглядалися А. Макаренком як один із засобів виховання у колективі. Проте коли йшлося про волю колективу, то для А. Макаренка йшлося про «волю більшості», що унеможлилювало розвиток дитячих індивідуальних особистісних якостей.

У виховному процесі А. Макаренка гра виступала і як окремий вид діяльності у поєднанні з навчанням, працею, спортом, і як важливий компонент інших видів діяльності. Широко використовуючи гру у вихованні дітей та підлітків, педагог визначав такі її структурні елементи: мету, зміст, характер ставлень, що склалися у процесі гри, її правила та педагогічне керівництво грою [3, 56]. Значна увага приділялась правилам гри. Педагог вважав, що дотримання чітких правил є головним механізмом всіх колективних ігор. Чітко дотримуючись правил колективної гри, діти та підлітки вчилися володіти власною волею, діяти рішуче, злагоджено. Навіть поразка у грі сприяла розвитку особистості, гальмуванню негативних емоцій. Правила гри, виконуючи функцію нормативних вимог, визначали поведінку підлітків та юнаків у колективі, заохочуючи їх до самостійності, творчого пошуку оптимальних рішень, вчили узгоджувати власну поведінку із загальними нормами. Рухливі та спортивні ігри були настільки популярні серед комунарів, що вони навіть створювали свої власні.

Не менш важливим засобом фізичного виховання, які використовував А. Макаренко, були *туристичні походи й екскурсії*. Педагог започаткував мандрівки Україною вихованців свого закладу як провідну змістовну форму їхнього літнього оздоровлення та відпочинку: «Не існує більш яскравого, привабливого та важливого для молоді людини, ніж мандрівка просторами рідного краю разом з друзями та спільною метою» [4, 214]. А. Макаренко з вихованцями комуні ім. Ф. Е. Дзержинського щорічно проводили літні туристські подорожі, перетворюючи їх на важливу ланку навчально-виховної роботи. Майбутній туристський похід Макаренко розглядав, головним чином, як перспективну точку попереду [4, 74]. Це давало змогу залучати до підготовки туристського походу весь колектив комуні, а під час його проведення досягати добрих результатів у виховній роботі.

Макаренко зі своїми вихованцями неодноразово здійснювали походи і в Крим, і на Кавказ. Походи ретельно готувалися, проводилася попередня розвідка маршруту, складався точний графік руху за днями та годинами, обов'язки між комунарками були чітко розподілені, кожен добре знав свою справу. Та і дисципліну Макаренко тримав більш суворо, ніж зазвичай. Але всі розуміли, що так потрібно. Чітка організація і порядок не заважали, а допомагали багато що побачити, багато що встигнути, весело і цікаво проводити відпочинок. У похідних умовах він залишався таким же, як і в комуні, тільки ще менше спав і був завжди на сторожі, оберігаючи безпеку і здоров'я хлопців.

У контексті фізичного виховання А. Макаренко застосовував різноманітні методи, однак найбільшого значення надавав *методу вправи*. Вправлятися треба у виконанні певних дій, зокрема й фізичних, які сприяють оздоровленню та загартуванню організму дитини. Наступний метод – *метод завдань*. «Не можна загартувати людину, якщо не ставити перед нею важких завдань. Якщо ви (педагоги, – Авт.) будете боятися, що вона зірветься, не поставите важких завдань – значить, вона зірветься обов'язково» [8, 289]. Макаренко закликає не боятися ризику зламати людину. Якщо не моделювати такі труднощі для вихованця, то, безумовно, не буде тих, хто «зірветься», але й не буде людей із сильним характером, здатним долати перешкоди. Найголовнішими методами Макаренка, які він ставив у ранг педагогічних принципів, є методи *покарання і нагороди*.

Будь-які нагороди і покарання повинні бути зважені, продумані, відповідати досягненню дитини чи її провині.

А. Макаренко вважав, що фізичне виховання підростаючого покоління може бути успішним і плідним лише у тому випадку, коли фізична культура в школі вміло узгоджується з позакласною та позашкільною спортивно-масовою та оздоровчою роботою. Позакласна та позашкільна робота з фізичного виховання, на його думку, є важливим розділом навчально-виховного процесу і сприяє школі у виконанні навчально-виховних завдань, які стоять перед нею. Крім того, вона поглиблює знання, вміння та навички, отримані на уроках фізичної культури, зміцнює здоров'я та підвищує загальний рівень фізичного розвитку, прищеплює любов до систематичних занять спортом.

Висновки. Отже, фізичне виховання як складова частина виховання членів суспільства займало чільне місце у всій системі виховання підростаючого покоління А. С. Макаренка. Фізичний розвиток особистості, здоров'я, навички гігієни видатний педагог вважав неодмінним атрибутом нової гармонійно розвиненої особистості, виховання якої вважав ідеалом і метою створюваної ним педагогічної системи. Попри те, що педагог не був спеціалістом з фізичної культури, але, знаючи військовий стрій і військову гімнастику, здійснював фізичне виховання дітей – колоністів і комунарів. Фізичне виховання дітей та підлітків А. Макаренко вважав чинником створення колективу та виховання гармонійно розвинутої особистості, а кращими засобами фізичного виховання – праця, ігри, спорт, екскурсії та походи.

Наголосимо, що педагогічна система А. Макаренка є надзвичайно цінним джерелом ідей і технологій, які може використовувати корекційна педагогіка для виправлення вад характеру дітей, особливо підлітків з усталеними проявами девіантної поведінки. Творче використання здобутків системи А. Макаренка, яка, власне, й постанала в умовах роботи з неповнолітніми правопорушниками, «важкими дітьми» є просто необхідним. По-друге, у масовій школі, де діти перебувають переважно не більше дві третини дня (а не увесь час, як у закладах на зразок колонії імені М. Горького та комуні імені Ф. Дзержинського), систему А. Макаренка потрібно використовувати вкрай виважено. Відтак перспективним напрямом подальших студій вважаємо емпіричне дослідження щодо ефективності застосування запропонованих А. Макаренко засобів і методів фізичного виховання в сучасній шкільній та позашкільній роботі з дітьми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Винничук О. Історико-педагогічні аспекти розвитку фізичної культури / О. Винничук. – Тернопіль : АСТОН, 2001. – 404 с.
2. Кравець В. П. Історія української школи і педагогіки / В. П. Кравець. – Тернопіль : «Тернопіль», 1994. – 360 с.
3. Крук М. З. Шкільна фізична культура в Україні (20 – 30-ті рр. XX ст.) : навч.-метод. пос. / М. З. Крук. – Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – 218 с.
4. Макаренко А. С. Педагогические сочинения : в 8 т. / А. С. Макаренко. – М., 1985. – Т. 5. – 400 с.
5. Макаренко А. С. Вибрані педагогічні твори / А. С. Макаренко / [за заг. ред. Є. Н. Мединського та І. Ф. Сवादковського]. – К. : Радянська школа, 1947. – 282 с.
6. Макаренко А. С. Некоторые выводы из моего педагогического опыта / [под. ред. Г. С. Макаренко]. – М. : Издательство Академии педагогических наук, 1950. – 98 с.
7. Макаренко А. С. Педагогічні твори. У 8 т. – М. : Педагогіка, 1983. – Т. 2. – 562 с.
8. Макаренко А. С. Сочинения в семи томах. – М. : Издательство Академии педагогических наук, 1958. – Т. 5. – 558 с.

9. Нариси історії українського шкільництва (1905 – 1933) : навчальний посібник / [авт. : О. В. Сухомлинська, Н. П. Калениченко, Ж. Д. Ільченко та ін.; М-во освіти України, Міжнародн. Фонд «Відродження»]. – К. : Заповіт, 1996. – 304 с.

10. Нежинский Н. П. А. С. Макаренко и современная школа / Н. П. Нежинский. – К. : Радянська школа, 1970. – 312 с.

11. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Загальнодержавної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на 2012 – 2016 роки» від 31 серпня 2011 р. № 828–р.

12. Тимошенко Ю. О. Спортивне життя в радянській Україні в 1920-ті роки / Ю. О. Тимошенко // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві. – 2012. – № 3. – С. 47–52.

13. Тимошенко Ю. О. Становлення фізкультурної науки в Україні / Ю. О. Тимошенко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2011. – № 7. – С. 80–82.

REFERENCES

1. Vynnychuk O. Istoryko-pedagogichni aspekty rozvytku fizychnoi kul'tury / O. Vynnychuk. – Ternopil' : ASTON, 2001. – 404 s.

2. Kravec' V. P. Istorija ukrai'ns'koi' shkoly i pedagogiky / V. P. Kravec'. – Ternopil' : «Ternopil'», 1994. – 360 s.

3. Kruk M. Z. Shkil'na fizychna kul'tura v Ukrai'ni (20 – 30-ti rr. HH st.) : navch.-metod. pos. / M. Z. Kruk. – Zhytomyr : ZhDU im. I. Franka, 2011. – 218 s.

4. Makarenko A. S. Pedagogicheskye sochynenija : v 8 t. / A. S. Makarenko. – M., 1985. – T. 5. – 400 s.

5. Makarenko A. S. Vybrani pedagogichni tvory / A. S. Makarenko / [za zag. red. Je. N. Medyns'kogo ta I. F. Svadkovs'kogo]. – K. : Radjans'ka shkola, 1947. – 282 s.

6. Makarenko A. S. Nekotorye vьvody yz moego pedagogycheskogo opьta / [pod. red. G.. S. Makarenko]. – M. : Yzdatel'stvo Akademyy pedagogycheskyh nauk, 1950. – 98 s.

7. Makarenko A. S. Pedagogichni tvory. U 8 t. – M. : Pedagogika, 1983. – T. 2. – 562 s.

8. Makarenko A. S. Sochynenija v semy tomah. – M. : Yzdatel'stvo Akademyy pedagogycheskyh nauk, 1958. – T. 5. – 558 s.

9. Narysy istorii' ukrai'ns'kogo shkil'nyctva (1905 – 1933) : navchal'nyj posibnyk / [avt. : O. V. Suhomlyn's'ka, N. P. Kalenychenko, Zh. D. Il'chenko ta in.; M-vo osvity Ukrai'ny, Mizhnarodn. Fond «Vidrodzhennja»]. – K. : Zapovit, 1996. – 304 s.

10. Nezhynskij N. P. A. S. Makarenko y sovremennaja shkola / N. P. Nezhynskij. – K. : Radjans'ka shkola, 1970. – 312 s.

11. Rozporjadzhennja Kabinetu Ministriv Ukrai'ny «Pro shvalennja Konceptii' Zagal'nodержavnoi' cil'ovoi' social'noi' programy rozvytku fizychnoi' kul'tury i sportu na 2012 – 2016 roky» vid 31 serpnja 2011 r. № 828–r.

12. Tymoshenko Ju. O. Sportyvne zhyttja v radjans'kij Ukrai'ni v 1920-ti roky / Ju. O. Tymoshenko // Fyzyczne vyhovannja, sport i kul'tura zdorov'ja u suchasnomu suspil'stvi. – 2012. – № 3. – S. 47–52.

13. Tymoshenko Ju. O. Stanovlennja fizkul'turnoi' nauky v Ukrai'ni / Ju. O. Tymoshenko // Pedagogika, psyhologija ta medyko-biologichni problemy fizychnogo vyhovannja i sportu. – 2011. – № 7. – S. 80–82.

Статтю подано до редакції 03.05.2015 р.

Олександра ШАРАН,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри математики
та методики викладання математики початкового навчання
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Україна, Дрогобич) sharan_oleks@ukr.net
Христина ІЛЬНИЦЬКА,
студентка 5-го курсу факультету початкової освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Україна, Дрогобич) kristina-t.i.n.a@mail.ru

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СТАРОДАВНІХ ЗАДАЧ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У статті проаналізовано особливості використання стародавніх задач на уроках математики у початковій школі та їх роль у розвитку загальних вмінь розв'язувати математичні задачі. Розглянуто основні функції стародавніх задач у процесі навчання математики молодших школярів та можливості використання стародавніх задач на уроках математики та в позаурочній математичній роботі. Обґрунтовано позитивний вплив використання стародавніх задач на формування в учнів глибокого інтересу до предмету математика, розвиток математичного мислення молодшого школяра і результативність навчання математики.

Ключові слова: стародавні задачі, уроки математики у початковій школі, навчання математики молодших школярів.

Лит. 3.

Alexandra SHARAN,
Ph.D. in Education, Assistant Professor Of Mathematics
And Mathematics Teaching Methods In Primary Education Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Ukraine, Drohobych) sharan_oleks@ukr.net
Christina ILNYTSKA,
5th year student, of the Primary Education Faculty
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Ukraine, Drohobych) kristina-t.i.n.a@mail.ru

FEATURES PROBLEMS FOR USE ANCIENT MATHEMATICS LESSONS IN PRIMARY SCHOOL

In the article features of using old problems in mathematics lessons in primary school and their role in the development of general skills to solve mathematical problems are regarded. The main features of the ancient problems in learning mathematics junior students and the possibility of using old problems in mathematics lessons and after school mathematical work are shown. It is proved the positive effect of using old problems on development of students' deep interest in the subject mathematics, development of mathematical thinking younger student performance and mathematics learning.

Key words: ancient problem, mathematics lessons in primary school, mathematics teaching primary school children.

Ref. 3.

Александра ШАРАН,

кандидат педагогических наук, доцент кафедры математики и методики преподавания математики начального обучения Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко (Украина, Дрогобыч) sharan_oleks@ukr.net

Кристина ИЛЬНИЦКАЯ,

студентка 5-го курса факультета начального образования Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко (Украина, Дрогобыч) kristina-t.i.n.a@mail.ru

ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СТАРИННЫХ ЗАДАЧ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

В статье проанализированы особенности использования старинных задач на уроках математики в начальной школе и их роль в развитии общих умений решать математические задачи. Рассмотрены основные функции старинных задач в процессе обучения математике младших школьников и возможности использования старинных задач на уроках математики и во внеурочной математической работе. Обосновано положительное влияние использования старинных задач на формирование глубокого интереса к предмету математика, развитие математического мышления младших школьников и результативность обучения математике.

***Ключевые слова:** древние задачи, уроки математики в начальной школе, обучение математике младших школьников.*

Лит. 3.

Постановка проблеми. Для адаптації людини в суспільстві і повноцінного функціонування у ній необхідний високий рівень загального розвитку людини. Математична освіта вносить свій вклад у формування загальної культури людини. Навчання математики формує певний стиль мислення, логіку, розвиває увагу.

Однією з основних цілей навчання математики є розвиток мислення учнів. Навчання математики має для цього великі можливості, обумовлені особливостями самого навчального предмета.

Важливу роль в організації навчально-виховного процесу відіграють задачі. У навчанні математики вони є і метою, і засобом навчання учнів. У ході розв'язування задач розвиваються творчі і прикладні сторони мислення.

Аналіз досліджень. Питанням психологічного аналізу розумової діяльності учнів у процесі розв'язування завдань присвячені роботи Н. Алексеева, В. Гусева, Л. Гурової, Ю. Кулюткина, Л. Фрідмана, А. Ссаулова і ін. Загально-методичний аспект проблеми розвитку мислення учнів у процесі розв'язування задач на уроках математики розглянутий в роботах Н. Істоміної-Кастровської, В. Крупича, Г. Луканкіна, В. Монахова, Е. Саніної, А. Стояра, Д. Пойа, Н. Терешина і ін.

Проте в методиці навчання і виховання математики немає системи використання стародавніх задач, хоча учителі інколи застосовують їх на уроках, частіше в позаурочній роботі. Про це свідчать публікації вчених-дослідників та учителів-практиків: І. Баврина, В. Бевз, З. Бірнова, Г. Возняка, А. Горстко, Н. Євтушенка, О. Коваленко, Ю. Нестеренко, Я. Перельмана, І. Сухіна, І. Целіщевої, В. Чистякова та ін.

Отже, виникає протиріччя між необхідністю розвитку мислення учнів у навчанні за допомогою стародавніх задач і відсутністю цілеспрямованої систематичної роботи з їх використання у навчанні математики.

Мета статті – дослідити ефективність використання стародавніх задач на уроках математики з метою розвитку математичного мислення учнів.

Виклад основного матеріалу. Існують різні трактування поняття задача. Під задачею розуміють об'єкт розумової діяльності, що містить вимогу практичного перетворення або відповіді на теоретичне запитання за допомогою пошуку умов, що дозволяють на основі побудови системи даних, пов'язаних загальними законами і категоріями, розкрити відношення між відомими і невідомими її елементами, тобто отримати деякий новий результат [1; 2; 3].

Істотною характеристикою типу задач, з якими учень знайомиться ще в початковій школі, є те, що вони «повністю визначені», тобто чітко описані на певній мові. Найчастіше це мова математики. Але більшість задач, з якими зустрічається людина в реальному житті, не є повністю визначеними.

Кажучи про розв'язування задач, у тому числі стародавніх, можна назвати їх функції та можливості ефективного використання: постановка проблеми; введення нових понять; повторення і закріплення вивченого матеріалу; контроль за рівнем засвоєння; використання знань на практиці і т. д. [1]. Разом з цим назвемо розвивальні функції розв'язування стародавніх задач: розвиток розумових здібностей учнів та формування у них науково-теоретичного і математичного мислення.

Існують задачі, умови яких подані в сукупності різних елементів, при їх розв'язуванні людина повинна перебирати можливі варіанти, перевіряючи і оцінюючи ефективність яких, вона вибирає найбільш оптимальний. Виділимо наступні послідовні етапи процесу ухвалення планового розв'язання: отримання інформації; аналіз інформації; виявлення проблемної ситуації; формування цілей; побудова моделей системи; розробка переліку альтернатив і їх наслідків; прогноз альтернатив і їх наслідків; формування критерію і (або) профілю переваги; постановка задачі; пошук процедур розв'язування задачі; вибір; коректування розв'язання; реалізація розв'язання.

Найважливішим засобом для формування в учнів глибокого інтересу до предмету математика, до історичних відомостей є постановка перед ними проблемних задач, а саме стародавніх задач. Ці задачі і виконують *вступну – мотиваційну функцію*. На цьому етапі процес вивчення теми організовується і проводиться як процес розв'язування поставлених проблемних задач.

Ілюстративна і конкретизувальна функція. Учні знайомляться з різними математичними поняттями, історичними відомостями, подіями. Ці поняття є узагальненим і абстрактним віддзеркаленням реальних явищ і процесів, їх особливих властивостей. Для того, щоб учні зрозуміли і глибше усвідомили суть понять, їх сенс, необхідно ілюструвати і конкретизувати ці поняття достатньою кількістю стародавніх задач.

Вживання і використання математичних закономірностей. Використання системи стародавніх задач, розв'язуючи які учні глибше опановують математичні закономірності, що вивчаються, і переконуються в їх практичній значущості.

Формування математичних умінь і навичок. Всі ці уміння (письмові і усні, вимірювання простих величин, порівняння їх між собою і т. д.) формуються не лише у процесі розв'язування спеціальних прикладів, але, головним чином, у процесі розв'язування нестандартних задач, в даному випадку стародавніх.

Формування загальнонавчальних умінь. Це такі уміння, як читати, писати, раціонально користуватися навчальною і довідковою історичною літературою, правильно і акуратно оформляти свої записи, здійснювати самоконтроль і самооцінку своєї на-

вчальної роботи і т. д. Розв'язування спеціально підібраних стародавніх задач сприяє формуванню всіх цих умінь.

Контрольно-оцінювальна функція. Самостійне розв'язування стародавніх задач наочно демонструє рівень оволодіння учнями вивченого матеріалу.

Виховання характеру і волі учнів. Розв'язування стародавніх задач вимагає від учнів наполегливості, послідовних і аргументованих міркувань, зосередженості волевих якостей – зібраності для подолання труднощів, невдач, що виникають у процесі розв'язування, уміння робити з невдач і успіхів необхідні корисні висновки та багато інших якостей характеру і волі учнів. Всі ці якості виховуються і розвиваються у процесі розв'язування стародавніх задач, коли в учнів є свобода як у виборі самих задач, так і свобода в часі, відведеному на їх розв'язування.

Розвиток творчого мислення і уяви. Розв'язування стародавніх задач сприяє розвитку в учнів творчої інтуїції і ініціативи, розвиненої уяви, здогадки.

Розв'язування задач є важливим, ефективним засобом розвитку учнів. Для цього вчитель повинен цілеспрямовано, планомірно управляти власною діяльністю учнів за допомогою постановки спеціально підібраних конкретних задач, наприклад: «Число зменшене на $\frac{1}{4}$. На скільки потрібно збільшити нове число, аби отримати дане число?». Це завдання є добрим прикладом задачі, яке слід включити в курс 4 класу для роботи над розвитком мислення в учнів. Вона сприяє вихованню у дітей критичності і глибини мислення, активності, свідомості й інших якостей особистості.

У процесі розв'язування задач потрібна інтеграція знань учнів. Для того, щоб мотивувати доцільність вивчення певного нового матеріалу, демонструвати правильність визначень математичних понять, корисність тих або інших математичних законів, зручно використовувати стародавні задачі. Разом з цим відзначимо роль стародавніх задач у формуванні вмінь учнів виконувати специфічні для математики дії. Стародавні задачі дозволяють познайомити учнів із загальною ідеєю математичного дослідження і сформувати у них конкретні уміння математичного моделювання. Побудова математичної моделі виступає в ролі методу пізнання довколишньої дійсності. Під моделлю-розв'язком розуміємо виділення найістотнішої ознаки. Як правило, це є математична конструкція, в ході перетворення якої може бути отримана відповідь на запитання задачі. Найчастіше в ролі моделі-розв'язку для стародавніх задач шкільного курсу математики використовуються рівняння (нерівності) і їх системи. Як прояв принципу системності розглядається реалізація міжпредметних зв'язків за допомогою стародавніх задач.

Стародавню задачу потрібно розглядати як проблемну ситуацію, яку учні прагнуть розв'язати, внаслідок чого вона стає об'єктом їх розумової діяльності.

На наш погляд, стародавні задачі можна використовувати на всіх етапах вивчення теоретичного матеріалу: під час його вивчення, закріплення знань і повторення, контролю знань. З їх допомогою в учнів виробляється уміння розв'язувати задачі, які виникатимуть в їхній майбутній професійній діяльності і в побуті. Процес розв'язування стародавніх задач повинен сприяти опануванню учнями операціями аналізу, синтезу, порівняння, абстрагування, систематизації і узагальнення, формуванню якості теоретичного мислення. Стародавні задачі мають значення і як засіб виховання учнів, оскільки впливають на формування їх світогляду, розширюють кругозір, сприяють формуванню пізнавальних інтересів, підвищують активність і самостійність у набутті нових знань.

Кожна з перерахованих вище функцій стародавніх задач важлива в загальній системі навчання, але на сучасному етапі роль їх розвивальної функції підкреслюється особливо. Також найбільш ефективним засобом розвитку пізнавальної дослідницької діяльності учнів, розвитку мислення вважаємо стародавні задачі. Пошуки шляхів реалізації функцій задач приводять до вивчення питань психолого-педагогічних закономірностей розумової діяльності учнів під час розв'язування стародавніх задач.

Процес розв'язування стародавньої задачі можна розглядати як виконання деякої складної розумової дії, яка повинна поетапно відпрацьовуватися відповідно до теорії формування розумових дій; повноцінне формування її повинно пройти всі відомі етапи. У ній можна виділити три частини будь-якої розумової дії: орієнтовну, виконавчу і контрольно-коректувальну. Під планом розв'язання задачі розуміємо опис ходу розв'язання даної стародавньої задачі. Метод або спосіб розв'язання – це план розв'язання не лише даної конкретної стародавньої задачі, але і всіх задач цього виду, до якого відноситься ця задача. Він містить опис усіх необхідних перетворень умов задачі для її розв'язання, вказівку всіх логічних умов застосованості кожного з перетворень і вказівку всіх ознак того виду задач, розв'язування яких може бути знайдене цим методом; схему або програму, що складається з системи вказівок і орієнтирів, користуючись якими при зустрічі із задачею цього виду учень може скласти план її розв'язання або навіть алгоритм розв'язання всіх задач того типу, до якого відноситься задача, що розв'язується.

Формування у школярів основ теоретичного мислення – одна з основних перспектив майбутньої школи. Для цього необхідна побудова навчальних предметів шляхом переходу від загального до частинного на основі специфічних навчальних дій. Потрібно вчити школярів виконувати задачі на невідомому матеріалі, діючи шляхом теоретичного узагальнення: самостійно аналізувати умови задач, виділяти в них істотні відношення, а потім до кожної наступної задачі відноситися як до частинного варіанту тієї, яка була розв'язана теоретичним способом на самому початку.

На основі психологічного аналізу розумової діяльності учнів під час розв'язування стародавніх задач пропонуємо використовувати у навчанні проблемні й інші види задач. Важливе значення надається таким аспектам роботи, як формування систематичності і динамічності розумової діяльності, формування в учнів загального методу розумової діяльності, загальних прийомів мислення, формування загальних і специфічних розумових дій, для чого необхідно спеціальним чином управляти діяльністю дітей з розв'язування задач.

Висновки. З метою розвитку математичного мислення учнів ефективним є використання спеціально організованої навчальної діяльності учнів з розв'язування стародавніх задач. У сукупності всіх таких задач можна виділити підмножину задач за загальним способом їх розв'язування – класи задач. Під час розв'язування стародавньої задачі учні опановують загальні принципи розв'язування задач даним способом, що сприяє формуванню в них змістового (теоретичного) узагальнення. Змістове узагальнення є основою теоретичного мислення, тому формування першого сприяє формуванню і розвитку останнього. Під час використання як засобу розвитку теоретичного мислення учнів стародавніх задач відбувається розвиток їх математичного мислення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Носырева С. Методы решения старинных арифметических задач / С. Носырева // Профессиональная ориентация и методика преподавания в системе школа – ВУЗ : мат. IV-й регион. науч.-практ. конф. – М., 2003. – Т. 2. – С. 190–195.
2. Сковрцова С. Методика навчання розв’язування сюжетних задач у початковій школі : навч.-метод. пос. [для студ. за спец. 6.010100 «Початкове навчання». – Ч. II. Методика формул. в молод. школярів умінь розв’язувати задачі певних видів] / С. Сковрцова. – Одеса : Фенікс, 2011. – 156 с.
3. Столяр А. Как математика ум в порядок приводит / А. Столяр. – Мн. : Выш. шк., 1991. – 207 с.

REFERENCES

1. Nosyreva S. Metody reshenija starinnyh arifmeticheskikh zadach / S. Nosyreva // Professional'naja orientacija i metodika prepodavanija v sisteme shkola – VUZ : mat. IV-j region. nauch.-prakt. konf. – M., 2003. – T. 2. – S. 190–195.
2. Skvorcova S. Metodika navchannja rozv'jazuvannja szuzhetnih zadach u pochatkovij shkoli : navch.-metod. pos. [dlja stud. za spec. 6.010100 «Pochatkove navchannja». – Ch. II. Metodika formuv. v molod. shkoljariv umin' rozv'jazuvati zadachi pevnih vidiv] / S. Skvorcova. – Odesa : Feniks, 2011. – 156 s.
3. Stoljar A. Kak matematika um v porjadok privodit / A. Stoljar. – Mn. : Vysh. shk., 1991. – 207 s.

Статтю подано до редакції 15.04.2015 р.

Олександра ШАРАН,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри математики
та методики викладання математики початкового навчання
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Україна, Дрогобич) sharan_oleks@ukr.net
Марта ХРУНИК,
студентка факультету початкової освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Україна, Дрогобич) softya.lozinska@mail.ru

ФОРМУВАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ЕКОНОМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ

У статті проаналізовано особливості формування основ економічної культури молодших школярів у процесі вивчення математики. Обґрунтовано необхідність і можливості реалізації в початковій школі просвітницької функції (поширення економічних знань) і розвивальної (формування економічного мислення школярів) при керівній ролі виховної функції. Розглянуто поняття економічне мислення, економічна свідомість та можливості їх формування у молодших школярів за допомогою міжпредметних зв'язків на уроках математики. У процесі навчання математики можна розв'язати ряд завдань формування основ економічної культури особистості.

Ключові слова: економічна культура, економічне мислення молодших школярів, навчання математики у початковій школі.

Лит. 6.

Alexandra SHARAN,
Ph.D., assistant professor of mathematics
and methods of teaching mathematics in primary education
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Ukraine, Drohobych) sharan_oleks@ukr.net
Martha HRUNYK,
student of the Primary Education Faculty
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Ukraine, Drohobych) softya.lozinska@mail.ru

CULTURE ECONOMIC ELEMENTS FORMATION OF YOUNGER STUDENTS ON THE MATHEMATICS LESSONS

The authors analyze the peculiarities of the economic culture foundations forming of younger students in learning mathematics. The necessity and feasibility of primary school educational function (spreading economic knowledge) and Training (economic thinking students formation) in a managerial role educational function. The economic thought concept, economic consciousness and the younger schoolboys formation possibility by intersubject communications means on mathematics lessons. In the process of learning mathematics can solve several problems laying the individual economic culture foundations.

Key words: economic culture, economic thinking younger students, teaching math in elementary school.

Ref. 6.

ФОРМИРОВАНИЕ ЭЛЕМЕНТОВ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ

В статье проанализированы особенности формирования основ экономической культуры младших школьников в процессе изучения математики. Обоснована необходимость и возможность реализации в начальной школе просветительской функции (распространение экономических знаний) и развивающей (формирование экономического мышления школьников) при руководящей роли воспитательной функции. Рассмотрены понятия экономическое мышление, экономическое сознание и возможности их формирования у младших школьников с помощью межпредметных связей на уроках математики. В процессе обучения математике можно решить ряд задач формирования основ экономической культуры личности.

Ключевые слова: *экономическая культура, экономическое мышление младших школьников, обучение математике в начальной школе.*

Лит. б.

Постановка проблеми. Одним з провідних завдань виховання базової культури особистості є економічна культура як вироблення первинних уявлень і понять про економічні закономірності розвитку суспільства і виховання на цій основі таких якостей особистості, як ощадливість, практичність, звички економії, обачності і господарності, опанування елементарними навичками економічного аналізу.

Друга важлива обставина – це соціальне замовлення школі у сучасній економічній ситуації України, суть якої полягає у засвоєнні підростаючим поколінням досвіду суспільних відносин через введення себе у світ культури, зокрема культури економічної, тобто такого знання економіки, яке забезпечувало б самостійну й ефективну поведінку в цілому, а не лише у сфері підприємництва, а головне – дозволило б успішно адаптуватися в умовах ринкової економіки.

Аналіз досліджень. З кінця XVIII століття прогресивні мислителі у своїх працях обґрунтовують значення економічних знань. Особливе місце серед учених XVIII століття займає Адам Сміт, який започаткував становлення економічної науки. Багато дослідників, педагогів працювали і продовжують працювати над проблемою економічного виховання школярів, а саме: Я. Коменський, К. Ушинський, А. Макаренко, О. Аменд, Л. Епштейн, Л. Пономарьов, В. Розов, Б. Шемякін, О. Шпак та ін. На думку І.А. Сасової, автора багатьох робіт з теорії і практики економічного виховання, учням початкових класів доступно засвоєння приблизно п'ятидесяти найбільш розповсюджених економічних понять. Тому завдання вчителя полягає в тому, щоб навчити дітей мислити самостійно, допомогти їм зрозуміти ціну грошей, людської праці, природних ресурсів, дати первинне уявлення про їх раціональне використання, а також формувати первинну економічну культуру і грамотність. Проблемою нашого дослі-

дження є формування економічної культури молодших школярів у процесі вивчення математики.

Мета дослідження – дослідити дидактичні умови ефективного формування елементів економічної культури молодших школярів на уроках математики.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо умови формування основ економічної культури школярів, під якою розуміється вироблення чіткого уявлення про економічні закономірності розвитку суспільства і виховання на цій основі таких якостей особистості, які необхідні їй у виробничо-економічній діяльності. Формування економічної культури нерозривно пов'язане з підготовкою школяра до соціального життя, праці, як одна з необхідних умов становлення громадянської позиції особистості. Крім того, економічна культура – складова частина культури праці і профорієнтації. Проте говорити повною мірою про цю важливу соціально-педагогічну категорію стосовно молодшого школяра було б необачною крайністю думки. Швидше за все, йдеться про основи економічної культури, тобто про ті категорії, «константи», які є фундаментом наукових понять і на яких базується школа.

Разом з педагогічною категорією виховання ми розкриваємо поняття формування, маючи на увазі процес становлення людини як соціальної істоти під впливом усіх без винятку чинників, у тому числі економічних, соціальних, психологічних і т. п.

Аналіз наукової літератури з проблеми дослідження дозволив зробити висновок про можливість формування у школярів економічної культури як сукупності економічних знань, поглядів, переконань, історичного досвіду і традицій, умінь застосовувати економічні знання у практичній діяльності. Економічні знання є одним з компонентів економічної культури, формування якої обумовлене, з одного боку, переходом нашого суспільства від адміністративно-господарської економічної моделі до ринкової, з іншої – процесом соціалізації підростаючого покоління.

Щоби виразно зрозуміти механізм формування економічних знань у школярів, необхідно уточнити поняття «економічна свідомість» і «економічне мислення». Ці два поняття взаємопов'язані, але не тотожні.

Економічна свідомість – найважливіша складова частина наукового світогляду. Вона забезпечує розуміння економічного життя суспільства, перетворює членів цього суспільства на активних творчих учасників виробничого процесу.

Економічна свідомість включає знання про основні закони розвитку ринкової економіки, вдосконалення виробничих відносин, системи управління і методів господарювання. Найважливішою її частиною є здібність до економічного мислення, а воно передбачає уміння осмислювати явища економічного життя з врахуванням досягнень науки і техніки. Економічна свідомість виконує ряд суспільних функцій: просвітницьку, розвивальну, виховну, організуючу і прогностичну. У завдання нашого дослідження входить обґрунтування можливості і необхідності реалізувати у початковій школі функцію просвітницьку (поширення економічних знань) і розвивальну (формування економічного мислення школярів) при керівній ролі виховної функції.

Функції економічної свідомості забезпечуються в результаті економічного виховання школярів. Воно включає їх у виробничі відносини, дає уявлення про різні сторони економічного життя суспільства, знайомить школярів з основними категоріями економіки і об'єктивними економічними законами суспільства. Отже, економічне виховання – це організована педагогічна діяльність, спеціально продумана система роботи, спрямована на формування економічної свідомості.

Основний закон педагогічного процесу: обов'язкове засвоєння підростаючими поколіннями соціального досвіду старших поколінь. З цього закону витікає важлива закономірність – залежність виховних результатів від особливостей взаємодії дітей з навколишнім світом: результати навчання і виховання залежать від характеру діяльності вихованця, а також відповідності змісту педагогічного процесу віковим можливостям вихованців.

Виділимо два аспекти проблеми, що вивчається: семантичний (економічний зміст засвоєваних знань) та психолого-педагогічний (закономірності, механізм усвідомлення економічних понять).

Семантичний аспект усвідомлення молодшими школярами економічних понять розглянемо з метою виявлення можливостей урахування семантичної природи мовних засобів економічної термінології в комунікативній діяльності у виховному процесі (у сім'ї, в іграх, під час сприйняття засобів масової інформації). Опанування мовою дитина розпочинає зі збагачення, уточнення, розширення певного запасу слів. Тому дуже важливо, аби в свідомості дитини за словом закріплювалися ті значення, які прийняті в даний історичний період. На ранньому етапі розвитку дитини цей процес засвоєння значення слова відбувається стихійно, і лише в школі він набуває цілеспрямованого характеру.

Слова в українській мові можуть мати одне або декілька значень, відповідно вони можуть бути однозначними або багатозначними. Багатозначність виникає шляхом перенесення найменування з одного предмету на інший. Перенесення найменування може виникати не лише на основі схожості двох предметів, але і на підставі зовнішнього або внутрішнього зв'язку між ними. Семантичний аспект проблеми передбачає можливість гіпотетично включити в обсяг досліджуваної нами економічної лексики, по-перше, слова, що часто вживаються в мові (багаточастотні), по-друге, перевірити, як засвоюється дітьми термінологічна лексика, що відноситься до однозначних слів виду: потреби, бюджет, бізнес, гроші, безробіття, приватизація, собівартість, витрати; як засвоюється багатозначна лексика: акція, установа, операція, банк, біржа, ринок, торг, цінність.

З психолого-педагогічної точки зору у завдання дослідження входило так організувати економічні знання, аби вони були доступні молодшому школяру і науково достовірні. Природно постало питання: якою мірою здійснюється процес теоретичного узагальнення економічних понять молодшими школярами?

Звернемося до компетентної думки учених. Згідно з С. Рубінштейном [3], процес узагальнення здійснюється, в основному, як діяльність по опануванню понять і загальних уявлень, закріплених у слові, в науковому терміні. Пам'ятаючи про те, що економічна лексика термінологічна, ми побудували модель узагальнення економічних знань спочатку у формі споглядання і уявлення, тобто в формі безпосередньої наочно-чуттєвої діяльності, а потім у формі теоретичної, пов'язаної з доведеннями, розчленуваннями і висновками.

Пристаючи до опанування яких-небудь понять, стверджує В. Давидов [1], школярі за допомогою педагога аналізують зміст словосполучення або речення, виділяють у ньому деякі знайомі слова, згадують, де вони зустрічалися з цим словом.

У розвитку образного мислення молодшого школяра ми спираємося на точку зору І. Якиманської [6] і Л. Фрідмана [5], які вважають, що розумовий образ за своєю природою має подвійне джерело детермінації. З одного боку, він вбирає в себе чуттєвий досвід, і в цьому сенсі образ індивідуальний, чуттєво-емоційно забарвлений, особис-

тісно значущий. З іншого боку, він включає результати теоретичного осмислення дійсності через оволодіння життєвим досвідом, представленим у системі понять. І образ, і поняття дають узагальнені знання про дійсність, що виражаються словом.

У дослідженні, що проводиться нами, використовувалися різні способи створення розумового образу. Одні учні легко спиралися на наочність, на основі якої швидко створювався певний образ і зберігався в пам'яті (біржа, банк, безробіття, комерція). Інші учні добре оперували образами в думці. У цьому випадку операція образами йде успішніше, ніж там, де наочність обтяжена деталями, що утруднюють маніпулювання.

Підводячи підсумки сказаного, маємо право поставити питання: чи можливий у віці 6-10 років розвиток економічного мислення? Відповімо ствердно. Молодший школяр починає формувати економічну свідомість у сім'ї, коли чує розмови дорослих про гроші, витрати, доходи. Із засобів масової інформації він постійно чує такі слова, як бюджет, податки, джерела добробуту, національний дохід і т. д. У дітей стихійно складаються життєві знання, засновані на здоровому глузді і буденній свідомості. На базі такого життєвого пізнання надалі формуватимуться наукові знання (емпіричні і теоретичні).

Ще К. Ушинський [4] та інші педагоги XIX століття бачили одну з причин переваження дітей у відсутності взаємозв'язку навчальних предметів. Він вперше дав якнайповніше психолого-педагогічне обґрунтування міжпредметних зв'язків, стверджуючи, що знання й ідеї, що повідомляються, якими б не були науками, повинні органічно вбудовуватися у світлий і, за змогою, широкий погляд на життя. Особливо великими можливостями для введення економічних понять володіють уроки математики.

В. Максимова і І. Зверев [2] вважають, що в цілях підвищення ролі міжпредметних зв'язків у розвитку пізнавальних інтересів дітей необхідно: виділити цікаві проблеми у міжпредметному змісті; поступово нарощувати обсяг і ширину міжпредметних зв'язків, систематично їх використовувати, постійно тренувати учнів у вживанні знань і способів дій з суміжних наук, зокрема математики; забезпечити системність двостороннього і багатобічного характеру зв'язків; забезпечити узгодженість у роботі вчителя початкової школи з вихователями груп продовженого дня.

Розроблена методична система включає економічний зміст, виховні засоби і способи організації діяльності школярів, забезпечує комплекс педагогічних умов, здійснюваних в цілісному педагогічному процесі. Педагогічна система реалізується в процесі соціально-економічного виховання у формі бесід на економічні теми в групах продовженого дня, в ролевих іграх, в іграх зі словами (виду «ланцюжка слів»), у розв'язуванні кросвордів, цікавих задач, розвивальних вправ (виду «перевір себе», «вчися думати»), у бесідах з батьками-підприємцями про ощадливість, ринкову економіку, доходи і витрати. Вся ця різноманітність форм виховної роботи доповнюється логічним вкрапленням економічних понять в уроки математики на основі міжпредметних зв'язків з використанням довідкової літератури для молодших школярів, розв'язуванням математичних задач економічного змісту.

Висновки. Формування основ економічної культури – це процес ознайомлення молодших школярів з основними економічними уявленнями і поняттями, вироблення первинних уявлень про економічні закономірності розвитку суспільства. У процесі навчання математики можна розв'язати ряд завдань формування основ економічної культури особистості: формування елементарних економічних знань; виховання таких якостей характеру, як ощадливість, хазяйновитість, звичка економії і практичності, працелюбність; розвиток економічного мислення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Давыдов В. Виды обобщений в обучении (логико-психологические проблемы построения учебных предметов) / В. Давыдов. – М. : Педагогика, 1972. – 424 с.
2. Зверев И. Межпредметные связи в современной школе / И. Зверев, В. Максимова. – М. : Педагогика, 1981. – 160 с.
3. Рубинштейн С. Основы общей психологии / С. Рубинштейн. – СПб : Питер, 2000. – 712 с.
4. Ушинский К. Педагогические сочинения : в 6 т. Т. 3 / К. Ушинский. – М. : Педагогика, 1989. – 440 с.
5. Фридман Л. Психолого-педагогические основы обучения математике в школе / Л. Фридман. – М. : Просвещение, 1983. – 160 с.
6. Якиманская И. Развивающее обучение / И. Якиманская. – М. : Педагогика, 1979. – 210 с.

REFERENCES

1. Davydov V. Vidy obobshhenij v obuchenii (logiko-psihologicheskie problemy postroenija uchebnyh predmetov) / V. Davydov. – M. : Pedagogika, 1972. – 424 s.
2. Zverev I. Mezhpredmetnye svjazi v sovremennoj shkole / I. Zverev, V. Maksimova. – M. : Pedagogika, 1981. – 160 s.
3. Rubinshtejn S. Osnovy obshhej psihologii / S. Rubinshtejn. – SPb : Piter, 2000. – 712 s.
4. Ushinskij K. Pedagogicheskie sochinenija : v 6 t. T. 3 / K. Ushinskij. – M. : Pedagogika, 1989. – 440 s.
5. Fridman L. Psihologo-pedagogicheskie osnovy obuchenija matematike v shkole / L. Fridman. – M. : Prosveshhenie, 1983. – 160 s.
6. Jakimanskaja I. Razvivajushhee obuchenie / I. Jakimanskaja. – M. : Pedagogika, 1979. – 210 s.

Статтю подано до редакції 10.04.2015 р.

РЕЦЕНЗІЇ, ВІДУКИ, ПОВІДОМЛЕННЯ

УДК 94(477):325.83(049.32)

Микола ГАЛІВ,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри нової та новітньої історії України
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Україна, Дрогобич) halivm@yahoo.com

Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ,
кандидат історичних наук, доцент кафедри нової та новітньої історії України
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Україна, Дрогобич) vilnickiy@gmail.com

ВСЕУКРАЇНСЬКА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ «УКРАЇНСЬКИЙ ВИЗВОЛЬНИЙ РУХ (ПЕРША ПОЛОВИНА XX СТ.): КРАЄЗНАВЧІ КОНТЕКСТИ» (ДО 100-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ МИКОЛИ ФРИЗА) (ДРОГОБИЧ, 24 КВІТНЯ 2015 Р.)

Mykola HALIV,
*Ph.D. in Education, Associate Professor of Modern History Ukraine
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University of
(Ukraine, Drohobych) halivm@yahoo.com*
Vasyl ILNYTSKIY,
*Ph.D. in History, Associate Professor of Ukraine Modern History Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Ukraine, Drohobych) (Ukraine, Drohobych) vilnickiy@gmail.com*

NATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE «UKRAINIAN LIBERATION MOVEMENT (THE FIRST HALF OF THE TWENTIETH CENTURY.): LOCAL HISTORY CONTEXTS» (TO THE 100TH MYKOLA FRYS' BIRTH ANNIVERSARY) (DROHOBYCH, APRIL 24, 2015)

Николай ГАЛИВ,
кандидат педагогических наук, доцент кафедры новой и новейшей истории
Украины Дрогобычского государственного педагогического университета имени
Ивана Франко (Украина, Дрогобыч) halivm@yahoo.com

Васи́лий ИЛЬНИЦКИЙ,
кандидат исторических наук, доцент кафедры новой и новейшей истории
Украины Дрогобычского государственного педагогического университета имени
Ивана Франко (Украина, Дрогобыч) vilnickiy@gmail.com

ВСЕУКРАЇНСКАЯ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ «УКРАИНСКОЕ ОСВОБОДИТЕЛЬНОЕ ДВИЖЕНИЕ (ПЕРВАЯ ПОЛОВИНА XX В.): КРАЕВЕДЧЕСКИЕ КОНТЕКСТЫ» (К 100-ЛЕТИЮ СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ НИКОЛАЯ ФРИЗА) (ДРОГОБИЧ, 24 АПРЕЛЯ 2015)

Починаючи з 1990-х років, в Україні питання дослідження історії національно-визвольного руху ХХ ст. набуло особливої актуальності. У пошуках власної ідентичності, ідеології, вибудовування культурної політики і політики пам'яті українські владні мужі, а за ними й історики, філософи, політологи постійно зверталися до проблеми трактування й оцінок складної, насиченої фактами й суперечливими інтерпретаціями історії визвольної боротьби українців, особливо першої половини ХХ ст. Зауважимо, що проблему загострювало до теперішнього панування радянських міфів, ідеологічно-пропагандистських, псевдонаукових штампів, які, з одного боку, ставали на заваді об'єктивному висвітленню складних історичних питань, з іншого – все ж стимулювали увагу до них дослідників та громадськості.

Навіть сьогодні, після прийняття Закону про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті (9 квітня 2015 р.) на сайті часопису «Критика» з'явився відкритий лист «науковців та експертів», які, за словами Б. Червака, витягнули з історичної шухляди на світ божий нафталінні аргументи доби Сталіна і Брежнєва проти ОУН і УПА. Дискусії тривають, але історична правда, за нашим спостереженням, все ж перемагає. Її утвердженню, безумовно, сприяють численні форуми науковців-істориків, присвячені тематиці українського визвольного руху, що проводилися і проводяться в Україні та за кордоном. Не залишився осторонь цих процесів і Дрогобич. Ще у 2002 і 2007 рр. у Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені Івана Франка відбулися конференції, присвячені 60-ти і 65-річчю УПА. У 2012 р. з нагоди 70-ї річниці УПА за ініціативи дрогобицьких науковців відбулася наукова конференція в Рожнятові (Івано-Франківська обл.).

Продовженням доброї традиції стало проведення 24 квітня 2015 р. на історичному факультеті Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка Всеукраїнської науково-практичної конференції «Український визвольний рух (перша половина ХХ ст.): краєзнавчі контексти» (до 100-річчя від дня народження Миколи Фриза). Організаторами виступили кафедра нової та новітньої історії України ДДПУ імені Івана Франка (в.о. завідувача доц. М. Галів, доцент В. Ільницький), Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (директор – проф. М. Литвин), Український інститут національної пам'яті (директор – к.і.н. В. В'ятрович). У конференції взяло участь майже 40 дослідників із Києва, Харкова, Кіровограда, Одеси, Львова, Рівного, Івано-Франківська, Тернополя, Дрогобича. Конференцію відкрив проректор з наукової роботи Дрогобицького педагогічного університету проф. Микола Пантюк, який наголосив на актуальності порушеної проблеми, відзначивши цікавий факт: значна частина луганських і донецьких сепаратистів є випускниками історичних факультетів вищих навчальних закладів Луганська і Донецька. Відтак учений закликав до формування проукраїнського бачення історії нашої країни. До учасників конференції з вітальним словом звернулися колишній декан історичного факультету ДДПУ ім. І. Франка доц. Михайло Савчин, депутат Дрогобицької районної ради Василь Панів.

У пленарному засіданні взяв участь відомий український вчений, доктор історичних наук, професор Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка Володимир Сергійчук, виступивши з доповіддю про політичну діяльність Симона Петлюри у Львові 1905 року. Висловлені ним думки, які учений влучно екстраполював на характеристику сучасних внутрішньо- і зовнішньополітичних реалій, викликали жваву дискусію серед присутніх дослідників. Доповідач доктор історичних наук, професор Дрогобицького педагогічного університету Василь Футала проаналізував українську історіографію національно-визвольного руху на Дрогобиччині у 20 – 50-х рр. ХХ ст. Відомий учений зі Львова, доктор історичних наук, професор Михайло Криль окреслив прояви визвольного руху у 1940 – 1950-х рр. на Добромилщині, яка у той час перебувала у складі Дрогобицької області УРСР. Спогадами про свою участь в українському визвольному русі на теренах Іва-

но-Франківщини поділився відомий український вчений-педагог, професор Дрогобицького педагогічного університету Омелян Вишневський.

Концептуально-методологічною видалася доповідь доктора філологічних наук, професора Дрогобицького педагогічного університету Петра Іванишина «Концепція держави в українському націоналізмі: постколоніальна актуалізація». Вчений наголосив на сьогочасній необхідності обрати націоналістичний шлях державного будівництва, який, за його словами, полягає у тому, щоб «будувати свою національну державу, оту шевченківську-“хату”, українську Україну, націоналістичну Українську самостійну соборну державу, щоб залишитися самими собою».

Учасники конференції взяли активну участь в обговоренні доповідей доцентів І. Дрогобицького (Івано-Франківськ), В. Галика, М. Гладкого, В. Ільницького, Б. Лазорака, О. Медвідь, Р. Попп (Дрогобич), старшого наукового співробітника Н. Любовець (Київ), аспірантів С. Волянюка (Тернопіль), І. Стамбола (Одеса), В. Ханаса (Дрогобич), магістра В. Шевченка (Київ). Науковці дискутували питання достовірності та верифікації історичних джерел з історії українського визвольного руху, діяльності Івана Липи в Одесі під час національної революції 1917 – 1918 рр. і отамана Юліана Мордалевича на чолі повстанського руху на Наддніпрянській Україні в 1921 р., ефективності діяльності Української народної самооборони в Галичині у 1943 р. і ОУН на східних теренах України у 1941 – 1944 рр., відзначили динамізацію суспільно-політичних процесів у сучасній Україні.

Матеріали конференції опубліковані у спеціальному випуску фахового видання «Дрогобицький краєзнавчий збірник» (гол. редактор проф. Л. Тимошенко. – Дрогобич, 2015. – 504 с.). Дослідник історії українського визвольного руху знайде там цікаві, фактологічно насичені і водночас концептуально-аналітичні статті знаних учених: Івана Патриляка (Київ) «У полоні стійких стереотипів: ставлення Організації українських націоналістів до єврейської меншини в міжвоєнний період і перші роки Другої світової війни», Галини Стародубець (Житомир) «Сталінізм в оцінці політичної думки українського визвольного руху 1930 – 1940-х років», Олександера Ситника (Кривий Ріг) «Парадигма української націоналістичної ідеології в контексті національно-визвольної боротьби першої половини ХХ-го та початку ХХІ-го століть», Віктора Гудзя (Мелітополь) «Правда про Голодомор в контексті національно-визвольної боротьби: історіографія замовчування», Миколи Посівнича (Львів) «Закарпаття в концепціях ОУН у 1937 – 1938 рр.», Ярослава Антонюка (Київ) «Діяльність Кримського обласного проводу ОУН(б) (листопад 1941 р. – жовтень 1943 р.)», Ігоря Марчука «Переговори між керівництвом ОУН(б) на Волині та чеським підпіллям восени 1943 року», Володимира Мороза (Київ) «Територіальний поділ ОУН на Мостищині (1944 – 1952 рр.)», Григорія Сергійчука (Київ) «Українське національне відродження у Москві в 1917 році» та ін.

За результатами роботи учасники конференції схвалили резолюцію, яка, зокрема, включає такі настанови і пропозиції: продовжувати пошук, опрацювання і видання нових джерел з історії українського визвольного руху першої половини ХХ ст.; досліджувати краєзнавчу проблематику українського визвольного руху окресленого періоду, актуальність якої на сьогодні в контексті мікроісторичної та лімологічної парадигми історіописання є безсумнівною; необхідним є подальше вивчення та аналіз історіографічних здобутків дослідження краєзнавчих аспектів історії українського визвольного руху; на часі студії з історичної антропології, усної, соціальної, гендерної історії українського визвольного руху, яких на сьогодні бракує в історичній науці; рекомендувати адміністраціям українських вищих навчальних закладів за можливості увести до навчальних планів дисципліни нормативного або варіативного характеру з тематики українського визвольного руху першої половини ХХ ст.

Статтю подано до редакції 30.04.2015 р.

Микола ДАВИДОВ,
*академік, доктор мистецтвознавства, професор кафедри баяна та акордеона
Національної музичної академії України ім. П. Чайковського, заслужений діяч
мистецтв України (Україна, Київ) madavydov@mail.ru*

**КІЛЬКА ШТРИХІВ ДО VIII-го МІЖНАРОДНОГО КОНКУРСУ
БАЯНІСТІВ-АКОРДЕОНІСТІВ «PERPETUUM MOBILE»
У ДРОГОБИЧІ**

Mykola DAVYDOV,
*academician, Doctor of Arts, Professor of the bayan and accordion Department
Ukraine National Petro Tchaikovsky Music Academy, Honored Artist of Ukraine;
(Ukraine, Kyiv) madavydov@mail.ru*

**SEVERAL TOUCHES TO VIII-th INTERNATIONAL BAYANIST-
ACCORDIONISTS COMPETITION «PERPETUUM MOBILE»
IN DROHOBYCH**

Николай ДАВЫДОВ,
*академик, доктор искусствоведения, профессор кафедры баяна и аккордеона
Национальной музыкальной академии Украины им. П. Чайковского, заслуженный
деятель искусств Украины (Украина, Киев) madavydov@mail.ru*

**НЕСКОЛЬКО ШТРИХОВ К VIII-му МЕЖДУНАРОДНОМУ
КОНКУРСУ БАЯНИСТОВ-АКОРДЕОНІСТОВ «PERPETUUM
MOBILE» В ДРОГОБИЧЕ**

Сучасне українське народно-інструментальне мистецтво функціонує у чотирьох основних вимірах: у навчальному процесі, що охоплює початкове навчання у ДМШ; у музичних училищах та спеціалізованих 10-річках (Київ, Львів, Одеса, Харків); в асистентурі-стажуванні при музичних ВНЗ України; у філармонійній діяльності. Відображаючи традиційне мистецтво, виконавство на народних інструментах існує у трьох різновидах – як сольне, ансамблеве та оркестрове (однорідне та мішане). Дані компоненти потребують багатопланового забезпечення інструментарієм високої якості та найсучаснішої конструкції, оригінальним репертуаром і музикою вітчизняної та зарубіжної класики, науково-методичною літературою, узагальненням виконавського та педагогічного досвіду.

Увесь комплекс заходів прямо або опосередковано вкотре традиційно вирішувався на VIII-у міжнародному конкурсі баяністів-акордеоністів «Perpetuum mobile», який відбувся у Дрогобичі 30 квітня – 3 травня 2015 р.

У рамках конкурсу відбулися VIII-а Всеукраїнська «Музична освіта України: проблеми теорії, методики, практики» (30.04.2015) та V-а міжнародна «Творчість для народних інструментів композиторів України та зарубіжжя» (1.05.2015) науково-практичних конференцій, що були проведені її організаторами доцентами кафедри народних музичних інструментів та вокалу Інституту музичного мистецтва Дрогобицького держав-

ного педагогічного університету ім. І. Франка – кандидатом педагогічних наук Андрієм Івановичем Душним та Богданом Романовичем Пицем.

Надзвичайним явищем з нагоди проведення конкурсу стали блискучі концерти луреатів міжнародних конкурсів – Естрадного ансамблю «Сузір'я блюз» Житомирської обласної філармонії імені Святослава Ріхтера (художній керівник – народний артист України Віктор Губанов); Квартету баяністів імені Миколи Різоля Національної філармонії України у складі народного артиста України Сергія Грінченка та заслужених артистів України Олега Шияна, Ігора Саєнка, Романа Молоченка; народного артиста України, професора Сергія Грінченка. Це справді була демонстрація зразкової високої культури та майстерності сучасного виконавського мистецтва.

Окремо хочу відзначити майстер-класи, проведені на високому науково-методичному та професійному рівні провідними педагогами-практиками сучасності – заслуженим артистом України, професором Володимиром Мурзою (Одеса) та доктором гуманітарних наук Гінтарасом Бальчунасом (Каунас, Литва). Лекція доктора мистецтвознавства Андрія Шашевського (Старобільськ) «Панорама українського баянного авангарду» викликала вельми знакову зацікавленість у слухачів і постала вербальною домінантою наукового осмислення сучасного академічного баянно-акордеонного виконавства України та зарубіжжя.

Вельми розмаїтий склад журі конкурсних прослуховувань включав представників *України* – Миколу Давидова, Сергія Грінченка (Київ), Володимира Мурзу (Одеса), Андрія Шашевського (Старобільськ), Віктора Губанова (Житомир), Ярослава Олексіва, Сергія Карася (Львів), Віктора Чумака, Юрія Чумака, Сергія Максимова (Дрогобич), Сергія Барвіка-Карпатського (Мукачєво), Михайла Дмитришина (Тернопіль); *Італії* – Володимира Зубицького (Ланчіано); *Білорусії* – Трофима Антипова (Гомель); *Литви* – Едуардаса Габніса (Вільнюс), Гінтараса Бальчунаса (Каунас); *Польщі* – Єжи Мондравські (Кельце).

Отже, хочеться зробити акцент на виконавцях ВНЗ (музично-педагогічного та музично-виконавського спрямування): у цьому році було тільки 6 виконавців, колективне виконавство було представлено 12 ансамблями баяністів-акордеоністів ДМШ та 2 музичного училища, 3 інструментальними (ДДПУ ім. І. Франка, Луцький ПК) та ансамблями народних інструментів (м. Харків), 3 оркестрами баяністів-акордеоністів (Дрогобицьке МУ ім. В. Барвінського, Чернівецьке УКіМ ім. С. Воробкевича, Луцький педколедж) та 1 – народних інструментів (Теребовлянське ВУК). Усі виконавці (солісти та колективи) у своїх виступах продемонстрували високий рівень культури інтерпретаторського мислення, неперевершену технічну майстерність і артистизм. Цим засвідчується високий фаховий професіоналізм викладацького складу, покликаною виховувати талановиту молодь.

Скрупульозний аналіз виконання програм конкурсантів спонукає висловити такі побажання:

- Детально редагувати штрихові лінії в голосах. Це сприяє виразності відтворення кожного голосу, а також втілює поліфонізацію фактури у її звучанні.
- Більше використовувати прийоми портативності у виконанні дрібномасштабних тривалостей (рівних восьмих, шістнадцятих або четвертих). Це дає ефект педальності, як результат – ривки міху при натиснутих або щільно витриманих клавішах. Цей прийом часто необхідний особливо на метричних перших долях. Тут важливо уникати зв'язувального баса з готовим акордом, адже їхні лінеарні функції паралельні і не завжди лише гармонічно-вертикальні.

- Виразність вимовлення мелодичної лінії, у логічно-поліфонічному розвитку – від найкоротших інтонаційних мотивів до їх поступового укрупнення у фразах, реченнях, періодах.

- Потребує уваги правильність виконання ямбичних та хореїчних мелодичних структур.

- Процесуальність динаміки як фактор одухотворювання звучності, впливовості на слухача.

- Обов'язковість включення до програми творів мелодійного характеру.

- Опанування віртуозністю в артикуляційній чіткості, чистоті та ритмізації пасажної техніки, тобто контроль за ритмічною дисципліною в її мікро-масштабі.

Висловлюю щире вдячність за запрошення очолити журі конкурсу «Perpetuum mobile – 2015». Хочу відзначити, що в Україні систематично проводяться два заходи – «Провесінь» у Кіровограді та «Perpetuum mobile» у Дрогобичі. Обидва ці потужні конкурси дають багато приємних відчуттів і стверджень – академічне народно-інструментальне мистецтво розвивається у всіх його складових. Бажаю подальших звершень і віри у них.

Статтю подано до редакції 02.05.2015 р.

УДК 786.8(477.83)(049.32)

Ганна САВЧИН,

студентка Інституту музичного мистецтва Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) savchin@ukr.net

Христина-Марія ТКАЧИК,

учениця Червоноградської гімназії (Україна, Червоноград) tkachuk295@ukr.net

VIII-й МІЖНАРОДНИЙ КОНКУРС БАЯНИСТІВ-АКОРДЕОНІСТІВ «PERPETUUM MOBILE»

Hanna SAVCHIN,

*student of Musical Arts Institute, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
(Ukraine, Drohobych) savchin@ukr.net*

Christina-Maria TKACHIK,

pupil the gymnasium Chervonograd (Ukraine, Chervonograd) tkachuk295@ukr.net

VIII-th INTERNATIONAL BAYAN-ACCORDION COMPETITION «PERPETUUM MOBILE»

Анна САВЧИН,

*студентка Інституту музикального искусства Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко
(Украина, Дрогобыч) savchin@ukr.net*

Кристина-Мария ТКАЧИК,

ученица Червоноградского гимназии (Украина, Червоноград) tkachuk295@ukr.net

VIII-й МЕЖДУНАРОДНЫЙ КОНКУРС БАЯНИСТОВ- АККОРДЕОНИСТОВ «PERPETUUM MOBILE»

30 квітня – 3 травня 2015 року на базі Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка відбувся VIII-й міжнародний конкурс баяністів-акордеоністів «Perpetuum mobile». Цьогорічний мистецький форум присвячений 80-річчю від дня народження одного із засновників Львівської баянної школи, яскравому пропагандисту баянного мистецтва, виконавцеві, диригенту, педагогу, композитору, заслуженому діячу мистецтв України, професору Львівської консерваторії імені Миколи Лисенка Анатолію Васильовичу Онуфрієнку.

Організаторами конкурсу виступили кафедра народних музичних інструментів та вокалу Інституту музичного мистецтва Дрогобицького педагогічного університету ім. І. Франка та Національна Всеукраїнська музична спілка, співорганізатор Дрогобицьке державне музичне училище ім. В. Барвінського під егідою Міністерства освіти і науки України. Конкурс проводиться в рамках науково-мистецького проекту «Львівська школа баянно-акордеонного мистецтва», який включений до плану наукових досліджень вищезазначеної кафедри та лабораторії академічного народно-інструментального мистецтва Інституту музичного мистецтва.

Партнер заходу – компанія «Баян, акордеон – центр» на чолі із засновником та директором Геннадієм Бардовським (м. Львів). Ідейним натхненником та ініціатором конкурсу, його головною рушійною силою виступив кандидат педагогічних наук, доцент

Андрій Душний, художнім керівником – доцент Богдан Пиц, координаторами-розпорядниками – старший викладач Валерій Шафета, викладач Андрій Боженський, Роман Стахнів, Юрій Дякунчак.

Конкурс проводиться з метою популяризації виконавських шкіл академічного народно-інструментального мистецтва, виявлення та підвищення рівня професійної підготовки творчої молоді, узагальнення методик викладання спеціальних дисциплін, розповсюдження передового педагогічного досвіду, подальшого розвитку та пропаганди баянно-акордеонного мистецтва України та світу.

У цьогорічному мистецькому дійстві змагалися понад 270 музикантів із 5 країн (Україна, Білорусія, Литва, Польща, Італія), які демонстрували свою майстерність у шести категоріях. Учні початкових мистецьких навчальних закладів, студенти середніх та вищих навчальних закладів I-II та III-IV рівнів акредитації, професійні виконавці мали змогу продемонструвати свою виконавську майстерність у класичному та естрадному, сольному, ансамблевому (великі та малі склади) й оркестровому музикуванні.

На відкритті конкурсу вітальні адреси проголосили ректор Франкового університету професор Надія Скотна, директор Інституту музичного мистецтва професор Степан Дацюк, представники журі: академік Микола Давидов (Київ), професор Едуардас Габніс (Вільнюс, Литва), композитор Володимир Зубицький (Україна – Італія).

Паралельно з конкурсними прослуховуваннями відбувалася низка заходів:

- *дві щорічні науково-практичні конференції* (Всеукраїнська «Музична освіта України: проблеми теорії, методики, практики» та міжнародна «Творчість для народних інструментів композиторів України та зарубіжжя»), які об'єднали понад 60 науковців з України, Польщі, Казахстану, Литви, Молдови, Китаю, Росії;

- *презентації наукової* (монографія професора А. Сташевського «Сучасна українська музика для баяна: виражальні засоби, композиційні технології, інструментальний стиль») *та навчально-репертуарної літератури* («Онуфрієнко А. Альбом баяніста. Вип. 3»; Гамар В. «Педагогічний репертуар для оркестру (ансамблю) народних інструментів. Вип. 3»; Максимов С. «Педагогічний репертуар для оркестру (ансамблю) народних інструментів. Вип. 4» в упорядкуванні та редакції доцента А. Душного, В. Шафети, С. Караса, О. Караса);

- *майстер-класи* заслуженого артиста України, професора Володимира Мурзи (Одеса) та доктора гуманітарних наук Гінтараса Бальчунаса (Каунас, Литва);

- *методичний семінар (лекція)* доктора мистецтвознавства Андрія Сташевського (Старобільськ);

- *концерти* – лауреатів міжнародних конкурсів Естрадного ансамблю «Сузір'я блюз» Житомирської обласної філармонії імені Святослава Ріхтера (художній керівник – народний артист України Віктор Губанов); Квартету баяністів імені Миколи Різоля Національної філармонії України у складі народного артиста України Сергій Грінченка та заслужених артистів України Олега Шияна, Ігоря Сасенка, Романа Молоченка; народного артиста України, професора Сергія Грінченка.

До складу журі увійшли знані митці баянно-акордеонного виконавства та педагогіки сучасності:

Микола Давидов (заслужений діяч мистецтв України, академік, доктор мистецтвознавства, професор кафедри баяна та акордеона Національної музичної академії України ім. П. Чайковського);

Володимир Зубицький (лауреат міжнародних конкурсів, учасник фестивалів та конкурсів Всесвітньої конфедерації акордеоністів, заслужений діяч мистецтв України, член НСКУ, голова та президент багатьох міжнародних конкурсів);

Володимир Мурза (лауреат міжнародних конкурсів, заслужений артист України, професор Одеської національної музичної академії ім. А. Нежданової);

Сергій Грінченко (лауреат міжнародних конкурсів, народний артист України, професор кафедри баяна та акордеона Національної музичної академії України ім. П. Чайковського);

Андрій Сташевський (заслужений діяч мистецтв України, академік, доктор мистецтвознавства, професор, завідувач кафедри теорії, історії музики та інструментальної підготовки Інституту культури і мистецтв Луганського національного університету ім. Т. Шевченка, композитор);

Віктор Губанов (лауреат міжнародних конкурсів, композитор, народний артист України, соліст Житомирської обласної філармонії, викладач Житомирського музичного училища ім. В. Косенка);

Ярослав Олексів (лауреат Всеукраїнських та міжнародних конкурсів, кандидат мистецтвознавства, заступник декана оркестрового факультету з навчально-виховної роботи, художній керівник та диригент оркестру українських народних інструментів Львівської національної музичної академії ім. М. Лисенка, заслужений діяч естрадного мистецтва України);

Віктор Чумак (лауреат Всеукраїнських та міжнародних конкурсів, заслужений працівник культури України, голова циклової комісії відділу народних інструментів Дрогобицького державного музичного училища ім. В. Барвінського);

Юрій Чумак (лауреат міжнародних конкурсів, кандидат мистецтвознавства, заступник директора з навчальної роботи, художній керівник та диригент оркестру українських народних інструментів Дрогобицького державного музичного училища ім. В. Барвінського);

Сергій Максимов (лауреат Всеукраїнських та міжнародних конкурсів, заслужений артист естрадного мистецтва України, викладач-методист Дрогобицького державного музичного училища ім. В. Барвінського);

Сергій Барвік-Карпатський (лауреат міжнародних конкурсів, заслужений артист України, доцент кафедри інструментального мистецтва та музично-теоретичних дисциплін Мукачівського державного університету);

Сергій Карась (лауреат міжнародних конкурсів, кандидат мистецтвознавства, м. Львів);

Михайло Дмитришин (лауреат міжнародних конкурсів, голова циклової комісії відділу народних інструментів, художній керівник та диригент оркестру народних інструментів Тернопільського державного музичного училища ім. С. Крушельницької).

Едуардас Габніс (лауреат міжнародних конкурсів, професор Литовської академії музики і театру, експерт в області вищої музичної освіти);

Гінтарас Бальчюнас (лектор Академії музики і театру Литви, старший спеціаліст відділу Освіти адміністрації самоуправління міста Каунаса, доктор гуманітарних наук);

Єжи Мондраскі (лауреат міжнародних конкурсів, професор, директор Інституту музичної освіти Університету ім. Яна Кохановського в Кельцах, Польща);

Трофим Антіпов (лауреат міжнародних конкурсів, соліст Гомельської філармонії, Білорусь).

Конкурс широко висвітлюється у наукових виданнях України та зарубіжжя, спеціальної мистецькій періодиці, місцевій пресі, в мережі Інтернет (Goldaccordion, Abbia, Music-Review Ukraine та ін.), отримує низку відгуків від членів журі та учасників конкурсу, які публікуються у збірниках праць та матеріалах конференції Франкового університету.

Категорія I-A (до 12 р.)

I премія

- Н. Ольшеська (Гіркополонківська ДМШ, клас М. Лавренюк);
М. Мурашко («Державна ДШМ» м. Речіци, Білорусь, клас Т. Антіпова);
А. Рибак (Полтавська ДМШ № 1 ім. П. Майбороди, клас А. Романенко).

II премія

- А. Гончар (Полтавська ДМШ № 1, клас Т. Братанової);
О. Ільків (Івано-Франківська ДМШ № 2 ім. В. Барвінського, клас О. Мельник); М. Кадесніков (Полтавська ДМШ № 1, клас І. Чирнички);
Вл. Карабський (ДМШ № 5 ім. М. Римського-Корсакова, м. Харків, клас Т. Семененко).

III премія

- О. Горзов (Білківська ДМШ, клас В. Ерделі);
Н. Ковальчук (Миргородська ДМШ ім. А. Коломійця, клас І. Кацарської);
І. Кошаренко (ДМШ № 5 ім. М. Римського-Корсакова, м. Харків, клас Т. Семененко);
Вл. Салій (Трускавецька ДШМ, клас І. Іваночко);
О. Порада (Хустська ДШМ, клас С. Паштецької).

Диплом з відзнакою

- Вл. Кошелюк (Гіркополонківська ДМШ, клас М. Лавренюк);
Д. Лозинська (Гіркополонківська ДМШ, клас М. Лавренюк);
С. Ничвид (Золочівська ДМШ, клас Г. Осташевської);
Ю. Роса (Полтавська ДМШ № 1, клас Л. Верещакі);
О. Семенюк (ШПП при Дрогобицького МУ ім. В. Барвінського, клас І. Сирватки); Р. Ференц (Самбірська ДМШ, клас Хр. Гусар);
Д. Чекан (Кузнецовська ДМШ, клас В. Лосінець).

Категорія I-A (13-15 р.)

Гран-Прі

- Д. Снігірьов (Молочанська ДШМ, клас Є. Савон).

I премія

- Р. Пунейко (ССМШ-I ім. С. Крушельницької, м. Львів, клас Я. Олексіва);
С. Бойчук (Чернівецька ДМШ № 2, клас Г. Плав'юк);
І. Камінський (Остерська ДМШ, клас В. Вербової);
П. Гільченко (ССМШ-I ім. С. Крушельницької, м. Львів, клас Я. Олексіва).

II премія

- В. Піхота (Шишацька ДМШ, клас Н. Біленької);
Т. Сліпко (Полтавська ДШМ «МАМ ім. Р. Кириченка», клас Н. Зайцевої).

III премія

- М. Герасимов (Полтавська ДМШ № 1 ім. П. Майбороди, клас А. Романенко);
А. Доцяк (Івано-Франківська ДМШ № 2 ім. В. Барвінського, клас А. Дудки);
Хр. Зеленюк (Буштинська ДМШ, клас У. Яцинович).

Диплом з відзнакою

- В. Волошин (КЗ «Підгородненський МБК ім. Т. Шевченка», клас Ст. Махна); А. Герчаківська (Славська ДМШ, клас І. Греб);
Вл. Дяків (Івано-Франківська ДМШ № 2 ім. В. Барвінського, клас А. Дудки);
Є. Кутовий (Дніпропетровська ДШМ № 7, клас Ю. Корсакова);
А. Пишко (Славутицька ДШМ, клас Л. Разжигасової).

Категорія І-Б

Гран-Прі

Дует: А. Іщенко, М. Сянйгівський (Полтавська ДШМ «МАМ ім. Р. Кириченко», клас В. Крянтенко).

І премія

Дует: І. Сумарук, П. Гільченко (ССМШ-І ім. С. Крушельницької, м. Львів, клас Я. Олексіва). Ансамбль акордеоністів «Вогняні хлопці» (Полтавська ДМШ № 1 ім. П. Майбороди, клас А. Романенко, к-р. С. Зінченко);

Дует «Nikko»: М. Герасимов, М. Кадесников (Полтавська ДМШ № 1 ім. П. Майбороди, клас А. Романенко, І. Чирнички);

Дует: Т. Сліпко, Б. Бурбель (Полтавська ДШМ «МАМ ім. Р. Кириченко», клас Н. Зайцевої);

ІІ премія

Дует: І. Кошаренко, Н. Пугач (ДМШ № 5 ім. М. Римського-Корсакова, м. Харків, клас Т. Семеновко);

Дует: Д. Понзель, М. Приймич (Нижньоворітська ДМШ, клас Ю. Ісевича);

Квартет: М. Герасимов, А. Свирид, Вл. Коган, М. Кадесников (Полтавська ДМШ № 1 ім. П. Майбороди, клас А. Романенко, Л. Верещако, Т. Братанової);

Квартет: Д. Терещенко, Д. Руденко, А. Головка, Т. Попова (Хмельницька ДМШ № 1 ім. М. Мозгового, клас Л. Цуркан);

Тріо: П. Павлюк, Р. Чворсюк, І. Ангела (Великобичківська ДМШ, клас В. Поповича).

ІІІ премія

Дует: А. Лукайчук, А. Гончар (Полтавська ДМШ № 1 ім. П. Майбороди, клас Т. Братанової, О. Кузьміної-Сліпченко);

Квартет: А. Лукайчук, А. Гончар, А. Рибак, Ю. Роса (Полтавська ДМШ № 1 ім. П. Майбороди, клас О. Кузьміної, А. Романенко, Л. Верещако, Т. Братанової).

Категорія ІІ-А

Гран-Прі

В. Кравчук (МУ ім. С. Крушельницької, м. Тернопіль, клас М. Дмитришина).

І премія

М. Панасик (МУ ім. С. Крушельницької, м. Тернопіль, клас М. Дмитришина);

І. Сумарук (ССМШ-І ім. С. Крушельницької, м. Львів, клас Я. Олексіва);

А. Сумарук (УКіМ ім. С. Воробкевича, м. Чернівці, клас Н. Моргоч).

ІІ премія

О. Бабенко (МУ, м. Кривий Ріг, клас Д. Ільїна);

В. Сімонеску (МУ ім. В. Барвінського, м. Дрогобич, клас Ю. Чумака);

Т. Дідик (МУ ім. С. Крушельницької, м. Тернопіль, клас М. Дмитришина).

ІІІ премія

І. Давідовіч (МК м. Мозирь, Білорусь, клас О. Шурика);

А. Стояновський (ККіМ, м. Кам'янець-Подільський, клас О. Царука);

Е. Чепуліс (СШ «Вітурус» м. Каунас, Литва, клас Д. Мадексайте-Бальчуніне).

Диплом з відзнакою

Н. Мазур (ККіМ, м. Кам'янець-Подільський, клас О. Царука).

Категорія ІІ-Б

ІІ премія

Дует: В. Сімонеску, М. Шалигін (МУ ім. В. Барвінського, м. Дрогобич, клас Ю. Чумака, В. Чумака);

ІІІ премія

Дует: М. Дердюк, П. Мурник (МУ ім. Д. Задора, м. Ужгород, клас І. Дашевського).

Категорія ІІІ-А

ІІ премія

С. Голубович (Кам'янець-Подільський НУ ім. І. Огієнка, клас С. Корольчука).

Диплом з відзнакою

С. Матвій (ІМ Прикарпатського НУ ім. В. Стефаніка, клас Б. Парумби).

Категорія III-Б

I премія

У. Раймондс (Литовська академія музики і театру, Литва, клас проф. Е. Габніса).

II премія

В. Карніцкій (Клайпедський університет, Литва, клас проф. Е. Габніса);

В. Султанбеєв (Харківський НУ ім. І. Котляревського, клас А. Стрільця).

Диплом з відзнакою

Д. Красновський (Одеська НМА ім. А. Нежданової, клас С. Брикайла).

Категорія IV

I премія

В. Сидоренко (м. Лисичанськ)

II премія

Д. Снігірьов (Молочанська ДШМ, клас Є. Савон).

III премія

Д. Аркаєв (ІМ Східноєвропейського НУ ім. Лесі Українки, клас доц. П. Шиманського).

Диплом з відзнакою

П. Зеленюк (Калуський ККіМ, клас С. Лотоцької);

А. Шабля (ІММ Дрогобицького ДПУ ім. І. Франка, клас доц. А. Душного);

А. Каташинська (Житомирський ККіМ ім. І. Огієнка, клас О. Губанова).

Категорія V-A

III премія

Інструментальний квартет: А. Юрків (ф-но), О. Петраш (скрипка), Г. Савчин (акордеон),

Ю. Дякунчак (к/б) (ІММ Дрогобицького ДПУ ім. І. Франка, клас доц. А. Душного);

Категорія V-B

II премія

Ансамбль народних інструментів «Слобожанські візерунки» (м. Харків, кер. Ю. Пигарь, к-р О. Калініченко);

Ансамбль «Акко мозаїка» (ПК, м. Луцьк, кер. Вл. Рокош).

Категорія V-C

I премія

Оркестр баяністів-акордеоністів (МУ ім. В. Барвінського, м. Дрогобич, кер. і дир. С. Максимов);

Оркестр баяністів-акордеоністів (УКіМ ім. С. Воробкевича, м. Чернівці, кер. і дир. Н. Моргоч).

II премія

Оркестр народних інструментів (ВУК, м. Тербовля, кер. Н. Калакура).

III премія

Оркестр «Акко мозаїка» (ПК, м. Луцьк, кер. Вл. Рокош).

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ

Галик В. Польськомовні кореспонденції з Дрогобича до Івана Франка.....	5
Галів М. Радянська педагогіка в дії: документи управління МДБ та обкому компартії Дрогобиччини щодо побиття учнів у школах області.....	13
Ільницький В. Радянські карально-репресивні органи: особливості формування в Карпатському краї.....	21
Корсак Р. Реформування чеського суспільства: досвід євроінтеграції для України.....	46
Лазорак Б. Школи церковних братств Львівсько-Галицько-Кам'янецької єпархії (XVIII ст.).....	53
Стецик Ю. Чернецтво Святоспаського монастиря (1783 р.): реконструкція біограм.....	63

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

Бермес І. Михайло Вербицький і музичний романтизм.....	71
Бальчюнас Г. Твори литовських композиторів для акордеона: їх паралельний зв'язок із розвитком виконавського мистецтва.....	80
Горбенко С. Системний конструкт у розвитку ідей гуманістичного виховання учнів засобами музики.....	88
Дуда Л. Трансформація танцювальних фольклорних джерел у творчості для бандури.....	95
Душний А., Боженський А. Сегменти творчості для дітей композиторів Львівської школи баянно-акордеонного мистецтва.....	103
Колосовська О. До питання основних складових у розвитку музиканта-інструменталіста в процесі навчання.....	111
Лабунець В. Поетапна методика інноваційної інструментально-виконавської підготовки майбутніх учителів музики.....	116
Морозова О. Розвиток професійної самосвідомості у студентів: психолого-педагогічний аспект.....	124
Обух Л. Специфіка дитячого педагогічного репертуару в українському зарубіжжі (нотні збірники та посібники для інструментального виконання).....	130
Ороновська Л., Корчак В. Вокально-хорова підготовка студентів музичного відділення Чортківського гуманітарно-педагогічного коледжу ім. О. Барвінського (на прикладі камерного хору «Brevis»).....	139
Раструба Т. Розвиток музичної освіти учнів загальноосвітніх навчальних закладів України ХХІ століття: особистісно орієнтований підхід.....	145
Ден Ц. Джен Лу – яскрава постать у галереї діячів китайської духової оркестрової музики.....	153
Шариков Д. Авторський неокласичний театр сучасної хореографії «Сузір'я Аніко»: стилістика, формально-технічні засоби репрезентації.....	161

МОВОЗНАВСТВО. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Грушак О. Вербалізація концепту <i>amicitia / friendship</i> в латинській та англійській мовах (на матеріалі паремій).....	169
Драбов Н. До питання перекладу англійських неологізмів.....	176
Попович Н. Концептуально-трансцендентна еквівалентність як критерій оцінки якості конфесійного перекладу.....	182
Дмитрів І. Релігійні символи як засіб творення художнього світу.....	189
Зимомря І. Конструкт традиції у процесі розвитку жанру.....	197

Лазірко Н. Творчість Стефана Георге в рецепції Юрія Клена	210
Панько О. Літературна казка «Магільда» Роальда Дала: особливості рецептивного кола читача-дитини	216
Рашкі Н. Мотив дитинства у романі «Таємний сад» Ф. Г. Бернет	225
Ткаченко Т. Новелістика Ірини Винницької	231

ПЕДАГОГІКА

Вовк Л. Формування гендерної культури у дітей молодшого шкільного віку	238
Грибок Н., Проць Л., Ільчишин І., Проць Р. Сучасні вимоги у контексті сформованості культури здоров'я студентів спеціальної медичної групи	244
Жигайло О., Серенько І. Сучасні тенденції розвитку методики викладання математики початкової школи	250
Іщук Т. До питання про методологічні засади нейролінгвістичного програмування та застосування технік нлп на заняттях з іноземної мови	256
Кива Л., Лазаренко Н. Передумови впровадження у навчальний процес технологічного факультету дистанційного навчання у процесі вивчення дисциплін творчого напрямку	262
Сидоряк З. Теорія і практика фізичного виховання дітей у педагогічній спадщині Антона Макаренка	271
Шаран О., Ільницька Х. Особливості використання стародавніх задач на уроках математики у початковій школі	278
Шаран О., Хруник М. Формування елементів економічної культури молодших школярів на уроках математики	284

РЕЦЕНЗІЇ, ВІДГУКИ, ПОВІДОМЛЕННЯ

Галів М., Ільницький В. Всеукраїнська науково-практична конференція «Український визвольний рух (перша половина ХХ ст.): краєзнавчі контексти» (до 100-річчя від дня народження Миколи Фриза) (Дрогобич, 24 квітня 2015 р.)	290
Давидов М. Кілька штрихів до VIII-го міжнародного конкурсу баяністів-акордеоністів «Perpetuum mobile» у Дрогобичі	293
Савчин Г., Ткачик Х.-М. VIII-й міжнародний конкурс баяністів-акордеоністів «Perpetuum Mobile»	296

CONTENTS

HISTORY

Halyk V. Polish-correspondence from Drohobych to Ivan Franko	5
Haliv M. Soviet pedagogy in action: Drohobych MGB and the Communist party regional committee documents about pupils' punishment in the schools	13
Inytskyi V. Soviet punitive-repressive bodies: features of formation in Carpathian land	21
Korsak R. Czech society reforming: european integration experience for Ukraine.....	46
Lazorak B. The church brotherhoods schols of the Lviv-Galicia-Kamyanets diocese (XVIII century)	53
Stetsyk J. The Saint Spas monastery monkhood (1783): the biogramme reconstruction.....	63

ART

Bermes I. Mykhailo Verbytskyj and musical romantism	71
Balcionas G. Compositions for accordion by lithuanian composer: parallels with the performance practice evolution	80
Horbenko S. System construct in ideas development of pupils humanistic education by music resources.....	88
Duda L. The dance folklore sources transformation in the creativity for the bandura	95
Dushniy A., Bozhenskiy A. Creativity segments for kids composers of Lviv bayan-accordion art school	103
Kolosovska O. The main components in musicians-instrumentalists learning and development	111
Labunets V. The innovative mastery training phased methods of future music teachers	116
Morozova O. Development of student's professional self-consciousness: psychological and pedagogical aspect	124
Obukh L. Children pedagogical repertoire specificity in ukrainian abroad (sheet music books and guides for instrumental performance)	130
Oronovska L., Korczak V. Vocal and choral preparing of music department students Chortkiv A. Barvynskij humanitarian pedagogical college. (Chamber choir «Brevis»).....	139
Rastruba T. The students' music education development of secondary educational institutions in Ukraine of the XXI Century: person-oriented approach.....	145
Den T. Jenny Lou – the bright figure in the chinese brass orchestral music gallery figures	153
Sharykov D. Author neoclassical theatre of modern choreography «Suzyriya Aniko»: stylistics, formal technical representation means	161

LINGUISTICS. LITERARY STUDIES

Hrushchak O. Verbalization of the concept amicitia / friendship in the latin and english languages (in paroemias)	169
Drabov N. To the problem of translation of English neologisms	176
Popovych N. Conceptually transcendental equivalence as a quality evaluation criterion of religious translation	182
Dmytriv I. Religious symbols as a means for artistic world creation.....	189
Zymomyra I. The tradition's construct in the genre's evolution process.....	197

Lazirko N. Creation of Stefan George in Yurij Klen's reception.....	210
Panko O. The literary fairy-tale «Matilda» by Roald Dahl: special features of the child-reader receptive field	216
Rashki N. The motive of childhood in the novel «The Secret Garden» by F. H. Burnett.....	225
Tkachenko T. The short stories by Iryna Vynnycka	231

PEDAGOGY

Vovk L. Gender culture formation in primary school	238
Grybok N., Prots L., Ilchyshyn I., Prots R. Modern requirements in the formation context of students health culture of special medical groups.....	244
Zhyhaylo O., Serenko I. Modern trend in teaching mathematics elementary school methods.....	250
Ishchuk T. Methodological principles of neurolinguistic programming and NPL technology at the English lessons	256
Kiva L., Lazarenko N. Introduction backgrounds in the educational process of distance learning technological faculty by study creative direction subjects	262
Sydoryak Z. The children physical education theory and practice in Anton Makarenko's pedagogical heritage	271
Sharan A., Ilnytska C. Features problems for use ancient mathematics lessons in primary school	278
Sharan A., Hrunyk M. Culture economic elements formation of younger students on the mathematics lessons	284

REVIEWS, COMMENTS, COMMUNICATIONS

Haliv M., Ilnytskiy V. National Scientific Conference «Ukrainian Liberation Movement (the first half of the twentieth century.): Local history contexts» (to the 100th Mykola Frys' Birth Anniversary) (DROHOBYCH, April 24, 2015)	290
Davydov N. Several touches to VIII-th international bayanist-accordionists competition «Perpetuum mobile» in Drohobych	293
Savchin H., Tkachik Ch.-M. VIII-th international bayan-accordion competition «Perpetuum Mobile».....	296

СОДЕРЖАНИЕ

ИСТОРИЯ

Галык В. Польскоязычные корреспонденции с Дрогобычча к Ивану Франко.....	5
Галив Н. Советская педагогика в действии: документы управления МГБ и обкома компартии Дрогобыччины насчёт избития учеников в школах области	13
Ильницький В. Советские репрессивно-карательные органы: особенности формирования в карпатском крае	21
Корсак Р. Реформирование чешского общества: опыт евроинтеграции для Украины.....	46
Лазорак Б. Школы церковных братств Львовско-Галицко-Каменецкой епархии (XVIII в.)	53
Стецик Ю. Монашество Святоспасского монастыря (1783 г.): реконструкция биограмм.....	63

ИСКУССТВОВЕДЕНИЕ

Бермес И. Михаил Вербицкий и музыкальный романтизм	71
Бальчюнас Г. Произведения литовских композиторов для аккордеона: их параллельная связь с развитием исполнительского искусства.....	80
Горбенко С. Системный конструкт в развитии идей гуманистического воспитания учащихся средствами музыки	88
Дуда Л. Трансформация танцевальных фольклорных источников в творчестве для бандуры.....	95
Душний А., Божэньский А. Сегменты творчества для детей композиторов Львовской школы баянно-акордеонного искусства	103
Колосовская О. К вопросу главных составляющей в развитии музыкантов-инструменталистов в процессе обучения	111
Лабунец В. Поэтапная методика инновационной инструментально-исполнительской подготовки будущих учителей музыки.....	116
Морозова О. Развитие профессионального самосознания у студентов: психолого-педагогический аспект	124
Обух Л. Специфика детского педагогического репертуара в украинском зарубежье (нотные сборники и пособия для инструментального исполнения).....	130
Ороновская Л., Корчак В. Вокально-хоровая подготовка студентов музыкального отделения Чертковского гуманитарно-педагогического колледжа им. А. Барвинского (на примере камерного хора «Brevis»).....	139
Раструба Т. Развитие музыкального образования учащихся общеобразовательных учебных заведений Украины XXI века: личносно ориентированный подход	145
Ден Ц. Джен Лу – яркая личность галереи деятелей китайской духовной оркестровой музыки	153
Шариков Д. Авторский неоклассический театр современной хореографии «Созвездие Анико»: стилистика, формально-технические средства репрезентации..	161

ЯЗЫКОЗНАНИЕ. ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ

Грущак Е. Вербализация концепта <i>amicitia</i> / <i>friendship</i> в латинском и английском языках (на материале паремий).....	169
Драбов Н. К вопросу перевода английских неологизмов.....	176
Попович Н. Концептуально-трансцендентная эквивалентность как критерий оценки качества конфессионального перевода	182
Дмытريف И. Религиозные символы как средство создания художественного мира..	189
Зимомря И. Конструкт традиции в процессе развития жанра	197

Лазирко Н. Творчество Стефана Георге в рецепции Юрия Клена.....	210
Панько О. Литературная сказка «Матильда» Роальда Дала: особенности рецептивной среды читателя-ребенка	216
Рашки Н. Мотив детства в романе «Таинственный сад» Ф. Г. Бернетт	225
Ткаченко Т. Новеллистика Ирины Винницкой	231

ПЕДАГОГИКА

Вовк Л. Формирование гендерной культуры у детей младшего школьного возраста... 238	
Грибок Н., Проць Л., Ильчишин И., Проць Р. Современные требования в контексте сформированности культуры здоровья студентов специальной медицинской группы.....	244
Жигайло О., Серенько И. Современные тенденции развития методики преподавания математики в начальной школе	250
Ищук Т. К вопросу о методологических основах нейролингвистического программирования и применения техник НЛП при обучении иностранному языку	256
Кива Л., Лазаренко Н. Предпосылки внедрения в учебный процесс технологического факультета дистанционного обучения в процессе изучения дисциплин творческого направления	262
Сидоряк З. Теория и практика физического воспитания детей в педагогическом наследии Антона Макаренко.....	271
Шаран А., Ильницкая К. Особенности использования старинных задач на уроках математики в начальной школе	278
Шаран А., Хруник М. Формирование элементов экономической культуры младших школьников на уроках математики	284

РЕЦЕНЗИИ, ОТЗЫВЫ, СООБЩЕНИЯ

Галив Н., Ильницкий В. Всеукраинская научно-практическая конференция «Украинское освободительное движение (первая половина XX в.): Краеведческие контексты» (к 100-летию со дня рождения Николая Фриза) (Дрогобыч, 24 апреля 2015)	290
Давыдов Н. Несколько штрихов к VIII-му международному конкурсу баянистов-аккордеонистов «Perpetuum mobile» в Дрогобыче	293
Савчин А., Ткачик К.-М. VIII-й международный конкурс баянистов-аккордеонистов «Perpetuum Mobile»	296

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ
ГУМАНІТАРНИХ НАУК:**

**Міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка**

**HUMANITIES SCIENCE
CURRENT ISSUES:**

**Interuniversity collection of Drohobych
Ivan Franko State Pedagogical University
Young Scientists Research Papers**

**ВИПУСК 13
ISSUE 13**

Редактори-упорядники

Василь Ільницький

Андрій Душний

Іван Зимомря

Технічний редактор

Роман Лешко

Коректор

Оксана Мельник

Макетування та верстка

Василь Герман

Дизайн обкладинки

Олег Лазебний

Здано до набору 26.05.2015 р. Підписано до друку 03.06.2015 р.

Гарнітура Times. Формат 60x84 1/16.

Друк офсетний. Папір офсетний.

Ум. друк. арк. 17,9. Зам. № 633

Наклад 300 примірників

Віддруковано ПП «ПІСВІТ»

Адреса: вул. І. Мазепи, 7, м. Дрогобич, 82100 Україна

тел. факс (03244) 2-23-35, тел.: 3-38-50, 2-23-76. E-mail: posvit-druk@ukr.net

Свідчення про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюд-
джувачів видавничої продукції Серія ДК № 2509 від 30.05.2006 р.